

και ποιηθήκε από το ίνστιτούτο Εκπαίδευτικής Πολιτικής

Χρονή Η. Τερψα

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΑΠΟ ΤΟΥ 395 ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ
ΤΗΣ ΟΔΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ Γ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΤΕΤΡΑΤΑΞΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΝ ΤΑΞΙΝ
ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΜΕΤΑ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

Ένεκριθη κατά τὴν ὑπ' ἀριθ. 3580 τῆς 11 Φεβρουαρίου 1924
κοιτοποίησιν τοῦ "Υπουργείου τῆς Παιδείας.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1924

Ac. 19253

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρόδειγμα

τὸν κ. Νικ. Βραχνὸν

Συγγραφέα διδακτικῶν βιβλίων.

“Ανακοινοῦμεν ὅμινον ὅτι δι’ ἡμετέρας πράξεως, τῇ 29 τοῦ λήξαντος μηνὸς ἔκδοσθείσης καὶ τῇ 31 τοῦ αὐτοῦ δημοσιευθείσης ἐν τῷ ὑπ’ ἀριθ. 9 δευτέρῳ τεύχει τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ἐνεκρίθη τὸ πρός κοίσιν ἐν χειρογράφῳ ὑποβληθὲν ὑμέτερον βιβλίον «Μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ ἴστορία» πρὸς χρήσιν τῶν μαθητῶν τῆς Γ’ τάξεως τῶν Γυμνασίων.

Ἐντολὴ τοῦ Ὑπουργοῦ

Ο Τμηματάρχης τοῦ Γ' τμήματος

ΙΩ. ΓΡΥΠΑΡΗΣ

Π. Ζαγανιάρης

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει ἐνταῦθα τὴν ὑπογραφὴν τοῦ συγγραφέως.

ΣΤΑΝΤΙ-
ΟΥΔΑΙΟ-
ΤΟΡΙΑΣ.

Τὸ ἀνατολικὸν ὁμαικὸν κράτος, τὸ ὅποῖον προῆλθεν ἐκ τῆς διαιρέσεως τῆς ὁμαϊτῆς αὐτοκρατορίας, τῇ; γενομένης ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, ωνομάσθη καὶ Βυζαντινὸν ἐκ τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ, τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου.

Ἡ σύστασις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἔλαβε τὴν ἀρχήν της ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἡτοι ἀπὸ τῆς μεταθέσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς ἔδρας εἰς τὸ Βυζαντιον (330). Ἀλλ' ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ ὡς Ἰδίου καὶ αὐτοτελοῦς κράτους χρονολογεῖται, ἀφ' ὅτου ἀπεχωρίσθη ὁριστικῶς ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ὁμαικοῦ κράτους, ἡτοι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου ἐν ἔτει 395.

Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ὑπὸ ἐθνικὴν ἔποψιν ἦτο κράτος Ἑλληνικόν, διότι πᾶσαι αἱ χῶραι, αἱ ὁτεῖαι τὸ συνίστων, ἄλλαι μὲν ἦσιν καθαψῶς Ἑλληνικαί, ἄλλαι δὲ εἴλον τελείως ἐξελληνισθῆ διὰ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξανδροῦ καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, καὶ ἡ ὁμιλουμένη γλῶσσα ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ. Ἀλλ' ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν τὸ ἐλληνικὸν κράτος τῆς Ἀνατολῆς ἦτο κράτος ὁμαικόν, διότι καὶ οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ θεσμοὶ ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ὁμαϊκοὶ καὶ ὁ σιρατιωτικὸς δργανισμὸς ἦτο ὁμαικός καὶ ἐπίσημος γλῶσσα ἦτο ἡ λατινικὴ. Ἀλλὰ κατὰ μικρὸν τὸ κράτος τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν ἐξελληνίζετο, ὥστε κατὰ τὸν ἔβδομον αἰῶνα παρουσιάζεται πλέον ὡς ἀκραιφνῶς Ἑλληνικόν.

Τὸ Βυζαντινὸν κράτος περιελάμβανε τὰς ἔξης χώρας. Ἐν Εὐρώπῃ τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Αυρίως Ἐλλάδα, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θράκην, τὰς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως χώρας, προσέτι δὲ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τὴν Κρήτην. Ἐν Ἀσίᾳ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Συρίαν μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ ἐν Ἀφρικῇ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Κυρηναϊκήν.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΔΙΑΙΡΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΔΟΥ
ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

1. Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΚΑΔΙΟΥ (395-408) — ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ
ΒΗΣΙΓΟΤΘΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

Πρῶτος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ὑπῆρξεν ὁ Ἀρκάδιος, ὃ πρεσβύτερος τῶν δύο υἱῶν Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου. Ὁ Ἀρκάδιος ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον δεκαοκταετής τὴν ήλικιαν. Ἡτοῦ ἀνίκανος περὶ τὸ κυβερνᾶν καὶ ἐστερημένος θελήσεως· δι' αὐτὸν καὶ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ διηθυνότον ὑπὸ φαύλων καὶ ἀσυνειδήτων συμφούλων, τοῦ Γαλάτου Ῥουφίνου κατ' ἀρχάς, ἐπειτα τοῦ Εὐτροπίου καὶ τελευταῖον τοῦ Γότθου Γαΐνα, οἵτινες ἔγιναν πρόξενοι μεγάλων συμφορῶν εἰς τὸ κράτος.

Οἱ Βησιγότθοι, οἵτινες διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς συνέσεως τοῦ Θεοδοσίου εἶχον εἰρηνεύσει, ἐπανεστάτησαν κατὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ἀρκαδίου καὶ ἀνακηρύξαντες ἀρχηγὸν τὸν μόλις εἰκοσαετῆ ἀλλὰ γενναῖον Ἀλάριχον ἐλεγλάτησαν φρικωδῶς τὴν Θεά την καὶ τὴν Μακεδονίαν, ἐτείτα δὲ εἰσέβαλον καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα· τὰς χώρας καὶ τὰς πόλεις αὐτῆς κατέστρεψον, τοὺς ἄνδρας ἔσφαζον, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ τὰ παιδία ἀγεληδόν τήχμαλώτιζον. Τὰς Ἀθήνας μόνον δὲν ἔβλαψαν, ἀρκεσθέντος τοῦ Ἀλαρίχου νὰ λάβῃ μεγάλην ποσότητα λύτρων.

Οἱ Βησιγότθοι ἦσαν χριστιανοί Ἀρειανοί, ἀγόμενοι δὲ ὑπὸ φανατικῶν Ἱερέων χριστιανῶν ἐπέφερον τρομερὰς καταστροφὰς καὶ εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Εἰς τὴν Ἐλευσῖνα συνεπλήρωσαν τὴν καταστροφὴν τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Δήμητρος φονεύσαντες καὶ τὸν τελευταῖον Ἱεροφάντην τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων. Ωσαύτως κατέστρεψαν τὰ πλεῖστα τῶν Ἱερῶν εἰς τὴν Ὄλυμπίαν.

Ἐνῷ δὲ ἡ ἐλεεινὴ αὐλὴ τοῦ Ἀρκαδίου δὲν ἐλάμβανε κανὲν μέτρον προς ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιδρομέων, διὸ γενναῖος Στελίχων, ἐπίτροπος τοῦ ἐν τῇ Δύσει αὐτοκράτορος Ὀνωρίου, δταν ἔμαθε τὰς ἐν Ἑλλάδι τρομερὰς καταστροφάς, ἥλθεν αὐτόκλητος μετὰ ἴσχυρᾶς δυνάμεως εἰς τὴν Πελοπόννησον· προσβαλὼν δὲ τὸν Ἀλάριχον παρὰ τὸ δόρις Φολόην, εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἡλιδος καὶ τῆς Ἀρκαδίας, ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ οὗτῳ ἀπήλλαξε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Βησιγότθων.

‘Ο ’Αλάριχοςφεύγων διέβη διὰ τοῦ *Ρίου εἰς τὴν Αἴτωλίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἡπειρον. Καὶ δὲ μὲν Στελίχων ἔπαιῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν· ὅλλ’ εἰ σύμβουλοι τοῦ Ἀρκαδίου διὰ νὰ ἔξευμενίσουν τὸν Ἀλάριχον ἐπεισαν τὸν αὐτοκράτορα νὰ διορίσῃ αὐτὸν διοικητὴν τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἦτοι πασῶν τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἐλληνικῶν χωρῶν πλὴν τῆς Θράκης καὶ τῆς κατώ Μοισίας (σημερινῆς Βουλγαρίας).

Σύγκρουσις μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ κράτους. — ‘Ως γνωρίζομεν, ὁ Θεοδόσιος ὁ Μέγας κατήργησε καθ’ ὀλοκληρίαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος τὴν εἰδωλολατρίαν καὶ οὕτω ἔγινεν δὲ μέγας θεμελιωτὴς τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐκτὸτε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ηὗξάντει εἰς δύναμιν καὶ εἰς ἔκτασιν. Ἐπομένως ἦτο εὔκολον νὰ προέλθῃ εἰς τὸν ἔξης σύγκρουσις μεταξὺ τῶν ἡγεῖων αὐτῆς καὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ κράτους. Τοῦτο δὲ συνέβη, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Ἰωάννης, ὃ διὰ τὴν μελίρρυτον εὐγλωττίαν τούτου ἐπονομασθεὶς Χρυσόστομος.

‘Ο Ἰωάννης Χρυσόστομος ἐγέννηθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῷ 344. Διετέλεσε μαθητὴς τοῦ περιωνύμου σοφιστοῦ Λιβανίου, ἐξεπαιδεύθη δὲ τελείως περὶ τὴν ἐλληνικὴν σοφίαν καὶ ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἐφήρμοσε τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας ὁριοτοπίας.

Μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του ἐδικηγόρει εἰς τὴν Ἀντιόχειαν. Κατόπιν δμως; δεχθεὶς τὸ βάπτισμα προεχειρίσθη εἰς πρεσβύτερον καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας νὰ κηρύξῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην τῶν Ἀγίων Γραφῶν. ‘Ως ἵεροκήρυξ ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει τῆς Ἀντιοχείας κατεκήλει τοὺς ἀκροατάς του. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ γοητεία τοῦ λόγου, ὥστε δὲ Ἰδιος παρεπονεῖτο ὅτι οἱ ἀνθρώποι συνέρρεον εἰς τὸν ναὸν μᾶλλον διὰ νὰ ἀκούσουν αὐτὸν παρὰ διὰ νὰ ἀρροσθοῦν τὴν θείαν λειτουργίαν. ‘Η φήμη τῆς εὐγλωττίας τοῦ ἀνδρὸς διεδόθη καθ’ ὅλην τὴν Ἀνατολήν.

‘Οταν τῷ 397 ἐκήρυξεν δὲ ἀρχιεπισκοπικὸς θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲ αὐτοκράτωρ Ἀρκάδιος καὶ δὲ λαὸς μιᾷ φωνῇ ἐκάλεσαν εἰς τὸ ὄπατον ἀξιώματος τῆς Ἐκκλησίας τὸν μέγιστον τῶν ὅγιόν της χριστιανωσύνης· σύνοδος δὲ ἀρχιερέων ἐπὶ τούτῳ συνελθοῦσα ἐχειροτόνησε τὸν Χρυσόστομον ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως.

Καὶ ἀνέλαβε μὲν δὲ Χρυσόστομος τὸ ἀνατεθὲν εἰς αὐτὸν ὑψηλὸν ἔργον μετὰ παραδειγματικοῦ ζήλου· ἐν τούτοις εἶχε ν· ἀντιπαλαίσης κατὰ δυσχερειῶν ἀνυπερβλήτων. ‘Ο ἀνὴρ ἦτο αὐστηροτάτων ἥθων,

ενδέθη δ' αἴφνης ἐν μέσῳ γενικῆς παραλυσίας καὶ τῆς αὐλῆς καὶ τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας καὶ αὐτοῦ τοῦ κλήρου. Τὸ διορατεῖον ἐλυμαίνετο ἡ γαστριμαργία, ἡ σπατάλη καὶ ἡ φιλοχρηματία, τὴν ἀνωτέραν κοινωνίαν ἡ ἀσωτία καὶ ἡ ἀκολασία, τὴν αὐλὴν ἡ ὑπέρομετρος τρυφὴ καὶ πολυτέλεια. Ἐνώπιον τοῦ ἐκτραχηλισμοῦ τούτου τῶν ἥθων δι Χρυσόστομος δὲν ἥδυνατο νὰ σιωπήσῃ. Μὲ ἀτρόμητον λοιπὸν πυροθησίαν ἥρχισε νὰ καυτηριάζῃ ἀπὸ τοῦ ὅμβωνος τὴν κακοήθειαν τῶν κληρικῶν, τὴν ἀσωτίαν καὶ ἀκολασίαν τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας, καὶ τὴν τρυφὴν τῆς αὐλῆς.

'Η θύελλα ἔξερχάγη. Πάντες οἱ μαστιγωθέντες ὑπὸ τοῦ αηρύγματος τοῦ Χρυσόστομου ἔξεμάνησαν ἐναντίον τοῦ τολμηροῦ ἀρχιερέως, μάλιστα δὲ ἡ βασιλισσα Εὐδοξία, ἡτις ἦτει μεγάλην ἐπιφροὴν ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου. Συνενοήθη λοιπὸν αὕτη μετά τινων ἀρχιερέων, οἵτινες ἐφθόνουν τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν τοῦ Χρυσόστομου, καὶ ἀπεφάσισαν ἀπὸ κοινοῦ τὴν ἔξόντωσιν αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο συνεκλήθη σύνοδος, ἡτις καθήρεσε τὸν Χρυσόστομον, διὸ δὲ Ἀρκάδιος ἔξωρισεν αὐτόν. Ἀλλ' ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινούπολεως ἔξηγέρθη καὶ ἀπήγιησε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ ποιμένος του. Ἐπηκολούθησε σφαγὴ καὶ τὰ ανάκτορα ἥπειλήθησαν. Ο Χρυσόστομος ἀνεκλήθη. Ἀλλ' ἡ μῆνις τῆς Εὐδοξίας κατὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως δὲν κατηνάσθη, ἀλλ' οὕτε καὶ δι Χρυσόστομος ἔπαινεσε νὰ στιγματίζῃ τὰς παρεκτροπὰς τῆς αὐλῆς. Ὁθεν μετ' δλίγα ἔτη καὶ πάλιν κατεβιβάσθη οὗτος ἐκ τοῦ θρόνου καὶ ἀπήκθη ἔξω τῶν ὁρίων τοῦ κράτους, πᾶσα δὲ ἀπόπειρα ἀντιστάσεως ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ κατεστάλη διὰ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως. Μετὰ τριετῆ ἔξορίαν δι Χρυσόστομος ἀπέθανεν ἐν Κομάνοις τοῦ Πόντου.

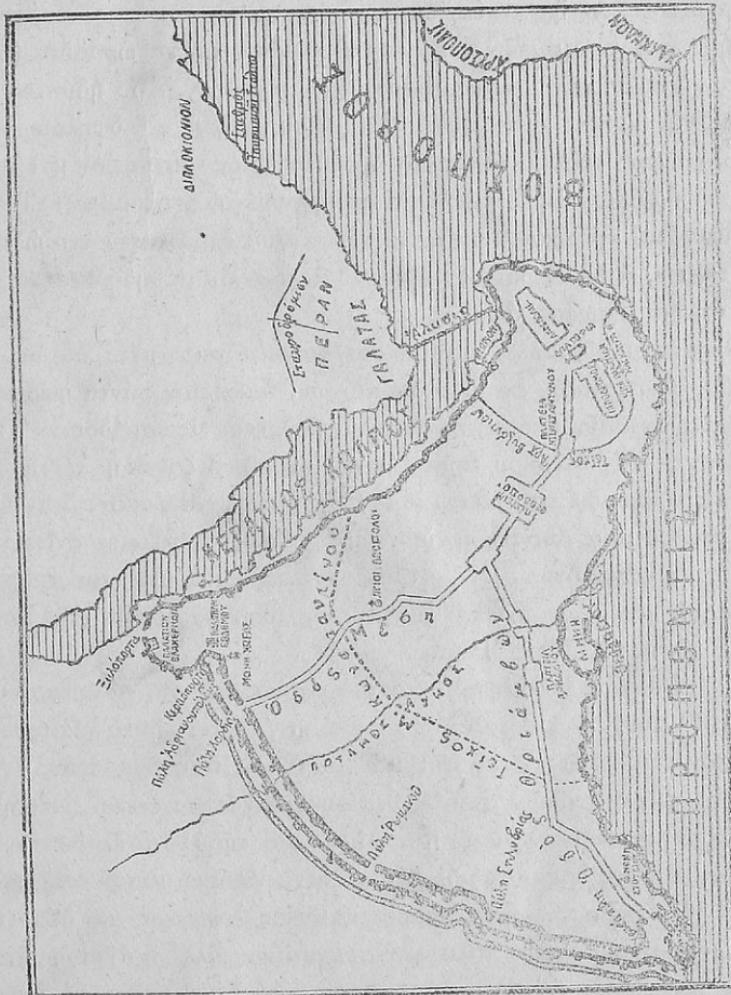
'Η ὑπεροχὴ τῆς κοσμικῆς ἔξουσίας ὑπεράνω τῆς Ἐκκλησίας διετηρήθη πάντοτε εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐνῷ τὸ ἀντίθετον συνέβηεις τὴν Δύσιν, ως θὰ ἴδωμεν ἀλλαχοῦ.

2. Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ Β' (408-450).—ΑΝΘΕΜΙΟΣ.—ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.—ΕΓΔΟΚΙΑ.—ΠΑΝΔΙΔΑΚΤΗΡΙΟΝ.

Τὸν Ἀρκάδιον ἀποθανόντα διεδέκθη εἰς τὸν θρόνον διὸ δικταεῖται υἱὸς αὐτοῦ Θεοδόσιος Β., δι οἰκιακαλούμενος Μικρὸς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν πάπλον του Θεοδόσιον τὸν Μέγαν.

Ο Θεοδόσιος Β' κατ' ἀρχὰς ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου, ἀνδρὸς διαπρέποντος ἐπὶ συνέσει, ἐμπειρίᾳ καὶ γενναιότητι. Κατὰ τὴν ἔποχὴν ταύτην ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἡ πλουσιωτέρα καὶ ἴσχυροτέρα

πόλις τῆς ὄλης ὁ ωμαῖκης αὐτοκρατορίας. Ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως τέσσον πυκνὸς ἦτο, ὡστε τὰ τείχη τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, τῶν δποίων ἡ ἔκτασις, δταν ἐκτίζοντο, κατέπληγσσε τοὺς περὶ αὐτόν, τῷρα εἰχον ἀποβῆ λίαν στενά. Ὁ Ἀνθέμιος προνοῶν περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς πρωτευούσης ηὔρυνε τὸν περίβολον, ὡστε νὰ δύναται νὰ περιλαμβάνῃ

πληθυσμὸν ὑπὲρ τὸ ἐκάτομμον, φυοδόμησε δὲ νέα τείχη κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὃστε νὰ καθίσταται ἀπόρθητος ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπὸ Ἑρακλῆς. 'Ο νέος οὗτος δύνωματικὸς περιβόλος παρ' ὅλας τὰς περιπτείας, τὰς δύοις ὑπέστη ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων καὶ φοβερῶν πολιορκιῶν, καὶ παρὰ τὰς ποικίλας ἐπισκευάς καὶ παραμορφώσεις, διατηρεῖ

ται εἰσέτι δόρυος, καταπλήσσων τὸν θεατὴν διὰ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς τεχνικῆς κατασκευῆς.

*Η ἀπὸ ξηρᾶς ὁχύρωσις ἐν τοῖς καθ^τ ἔκαστα εἶχεν ὡς ἔξης· δὲ ἔχθρος ἐρχόμενος ἀπὸ ξηρᾶς ἔφθανε κατὰ πρῶτον πρὸ μιᾶς βαθείας τάφρου, τῆς ὅποιας ἡ πρὸς τὴν πόλιν πλευρὰ ὑπερασπίζετο ὑπὸ ἐνὸς προτειχίσματος. Κατόπιν ἤρχετο ἐλεύθερος χῶρος, εἰς τὸν ὅποιον ἐλάμβανε θέσιν ἡ πρώτη γραμμὴ τῶν ὑπερασπιστῶν. Μετὰ τοῦτον ὁρθοῦστον ὑψηλὸν καὶ παχὺ τείχισμα, ἀκολουθούμενον ὑπὸ γηπέδου, ὅπου ἥδυνατο ἐλευθέρως νὰ κινῆται ὁ στρατὸς. *Ἐπὶ τέλους ὑπῆρχε τὸ ὑψηλότερον καὶ ὅγκωδέστερον τεῖχος, τὸ ὅποιον ἦτο διπλασίως παχύτερον καὶ σχεδὸν κατὰ τὸ ἡμιόλιον ὑψηλότερον τοῦ προηγουμένου τειχίσματος. Τὰ πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς νότον τμήματα τῆς πόλεως ἐπροστατεύοντο ὠσαύτως ὑπὸ τειχῶν, δὲ δὲ Κεράτιος κόλπος, δὲ κύριος λιμὴν, ἥδυνατο νὰ ἀποκλεισθῇ διὰ βαρείας ἀλύσεως.

Τεράστιοι δεξαμεναι κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπόγειοι μετὰ θόλων, τοὺς ὅποιους ὑπεβάσταζον ἔκατοντάδες κιόνων, ἀπέκλειον πάντα φόρον τοῦ νὰ ἔξαναγκασθοῦν ὑπὸ δίψης οἱ πολιορκούμενοι εἰς παράδοσιν. *Η ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ὑπογείου τούτου μνημείου τῆς βιζαντινῆς τέχνης προένει εἰς τὸν ἐπισκέπτην θαυμασμόν, συγχρόνως δὲ φόρον, ὅταν ἐν τῇ ὑγρῷ ἀεμοσφαιρῷ παρατηρῇ οὗτος τὰς ἀμυδρῶς φωτιζομένας ἀτελευτήτους σειράς τῶν κιόνων. Οἱ ἀρχαιολόγοι θεωροῦν τὸ ὑπόγειον τοῦτο ὡς τὸ ἄριστον μνημεῖον διὰ τὴν μελέτην τῆς τοπογραφίας καὶ τῆς ιστορίας τῆς τέχνης τῆς Νέας Ρώμης.

Ο Ἀνθέμιος ἐμελέτησε τὸ πάντων σπουδαιότερον, νὰ κατασκευάσῃ ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως στόλον 250 πλοίων, ὅστις ἥθελε καταστήσει ἀδύνατον τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ τούτου εἰς τοὺς βαρβάρους. *Αλλὰ τὸ κυβερνητικὸν στάδιον τοῦ Ἀνθέμιου πιθανώτατα ἔνεκεν ἀντιζηλίας τῶν ἄλλων μεγιστάνων διεκόπη πρωΐμως καὶ τῷ 413 ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ Θεοδοσίου ἢ μόλις δεκαεξαέτις ἀδελφὴ αὐτοῦ Πουλχερία.

*Η Πουλχερία δὲν ἦτο ἄμοιρος παιδείας, συνέσεως καὶ δεξιότητος περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων· ἀλλ^τ ἡ ἀνατροφή, τὴν δποῖαν ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφόν της, δεικνύει ὅτι ἥθέλησε ν' ἀσφαλίσῃ εἰς ἔαυτὴν διὰ παντὸς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. *Ο Θεοδόσιος Β.^τ ἀντὶ ν'^τ ἀσχολῆται σπουδαίως περὶ τὰ δημόσια πράγματα, τὰς μὲν ἡμέρας διῆγε περὶ τὰ κυνηγέσια, τὰς δὲ ἐσπέρας διέτριβε περὶ τὴν καλλιγραφίαν καὶ τὴν πλαστικήν, ἀντέγραψε δὲ μετὰ πολλῆς κομψότητος

τὰ ἵερὰ βιβλία. Διὰ τοῦτο καὶ ὅταν ὁ Θεοδόσιος ἔγινεν ἐνήλικος ἔξη-
κολούθει ἡ Πουλχερία νὰ διοικῇ τὸ κράτος.

Μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἐκάθηντο ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως βασίλισσαι· Ῥωμαῖαι ἡ ἔξελληνισθεῖσαι βάρβαροι. Ἐπὶ Θεο-
δοσίου Β' περιεβλήθη τὸ πρῶτον τὴν βασιλικὴν πορφύραν Ἑλληνὶς γη-
σία, ἡ Ἀθηναῖς, ἡ πολυθρύλητος θυγάτηρ τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου
Λεοντίου. Ἡ Ἀθηναῖς ἀποκλεισθεῖσα τῆς πατρικῆς κληρονομίας ὑπὸ
τῶν ἀδελφῶν της; ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ ζητήσῃ δι-
καιοσύνην παρὰ τῆς Πουλχερίας· ἀλλὰ τὸ ἔξοχον κάλλος καὶ ἡ μεγάλη
παιδεία τῆς Ἀθηναῖδος τοσοῦτον κατέλθεξαν τὴν Πουλχερίαν, ὥστε
ἔγινεν αὐτὴν ἀξίαν σύνηγον τοῦ ἀδελφοῦ της. Ὁ Θεοδόσιος συγκατε-
τέθη εἰς τοῦτο καὶ οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς, ἀφοῦ προη-
γουμένως ἡ Ἀθηναῖς βαπτισθεῖσα ὠνομάσθη Εὐδοκία

Διὰ τῆς Εὐδοκίας ἥρχισε νὰ ἔξελληνίζηται ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως. Ἡ Εὐδοκία εἰσήγαγεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοὺς ἔλληνικοὺς τρό-
πους καὶ τὴν ἔλληνικὴν γλῶσσαν, ἥτις ἔκτοτε ἥρχισε νὰ λαμβάνῃ ἐπίσημόν
τινα θέσιν εἰς τὸ κράτος. Ἡ Εὐδοκία συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἴδρυθῇ εἰς
τὴν Κωνσταντινούπολιν πανδιδακτήριον ἥτοι Πανεπιστήμιον, εἰς τὸ
ὅποιον ὑπῆρχον πέντε ἔδραι· Ἑλλήνων καὶ τρεῖς Λατίνων καθηγητῶν
διὰ τὴν ὁρτορικήν, δέκα ἔδραι· Ἑλλήνων καὶ δέκα Λατίνων καθηγητῶν
διὰ τὴν γραμματικήν, μία ἔδρα διὰ τὴν φιλοσοφίαν καὶ δύο διὰ τὴν
νομικήν. Ὡστε αἱ δύο γλῶσσαι ἐλογίζοντο πλέον ὡς ἔχουσαι ἵσην ἀξίαν
ἐν τῇ πολιτείᾳ.

‘Αλλ’ ἡ Εὐδοκία δὲν ὑπῆρξε μέχρι τέλους εὖτεχής, διότι θελήσασα
βραδύτερον νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰ κυβερνητικὰ πράγματα περιέπε-
σεν εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς Πουλχερίας· αὕτη δὲ ἀσκοῦσσα ἀπεριόριστον
ἐπιρροήν ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ της Θεοδοσίου κατώρθωσεν ὥστε οὗτος νὰ
ἐγκαταλείψῃ καθ’ ὀλοκληρίαν τὴν Εὐδοκίαν, ἥτις ἀποστερηθεῖσα πά-
σης βασιλικῆς τιμῆς ἀπέθανεν οἶνεὶ ἔξοριστος ἐν ‘Ιερουσαλήμ.

Σπουδαῖον γεγονός ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου Β' εἴνε τὸ
ὅτι συνετελέσθη εἰρηνικῶς ἡ διανομὴ τῆς Ἀρμενίας μεταξὺ Ἑλλήνων
καὶ Περσῶν, καὶ τὸ μὲν ἀνατολικὸν μέρος ἔλαβον οἱ Πέρσαι, τὸ δὲ
δυτικὸν προσηρτήθη εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Κατὰ τοὺς χρόνους τού-
τους ὁ Ἀρμένιος Μεσρόβ ἐπενόησε τὴν ἀρμενικὴν γραφὴν καὶ μετέ
φράσεν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς τὰ ἱερὰ βιβλία εἰς τὴν ἀρμενικήν.

Βασιλεύοντος τοῦ Θεοδοσίου Β' συνετάχθη καὶ ἐδημοσιεύθη ὁ κα-
λούμενος **Θεοδοσιακὸς κῶδις**, ὃς τις περιελάμβανε πάντα τὰ αὐτοκρατο-

φικὰ διατάγματα τὰ ἐκδοθέντα ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Οἱ κῶδιξ
συνετάχθη λατινιστί, ὑπῆρχον δῆμος εἰς τὸ κείμενον πολλαὶ Ἑλληνικαὶ
λέξεις. Ἐπετράπη δὲ νῦν αἱ διαθῆκαι νὰ συντάσσωνται Ἑλληνιστί.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου Β' τὸ Βυζαντινὸν κράτος ὑπέστη
μεγάλην ταπείνωσιν ἐκ τῆς καταστρεπτικωτάτης ἐπιδρομῆς τοῦ ἡγεμόνος
τῶν Ούννων Ἀττίλα.

3. ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΟΥΝΝΩΝ

Οἱ Ούννοι ἦσαν μογγολικῆς καταγωγῆς, βαρβαρώτατοι δὲ καὶ εἰδε-
χθέστατοι τὴν ὄψιν. Ἀναχωρήσαντες ἐκ τῶν ἀχινῶν πεδιάδων τῆς βο-
ρείου Ἀσίας, ὅπου ἔκπαλοι ἐπλανῶντο, καὶ διαπεράσαντες τὸν Βόλγαν
τῷ 374 εἰσέπεσαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην, ἐνσπείροντες τὸν φό-
βον καὶ τὸν τρόμον, κατέλαβον δὲ ὅλας τὰς χώρας τὰς οικεῖας μεταξὺ
τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης, τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τοῦ Βόλγα καὶ τοῦ Δου-
νάβεως. Ἡσαν διηγημένοι εἰς διαφόρους φυλὰς ὑπὸ Ἰδίους φυλάρχους·
ἀλλὰ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰώνος μ. Χ. φύλαρχός τις, Ἄρονγίλας
ἢ Ἄρονας καλούμενος, ἦνωσε πάσας τὰς ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις φυ-
λὰς εἰς ἐν κράτος ὑπὲ τὸ σκῆπτρόν του.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἄρονγίλα (433) παρέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνε-
ψιδος αὐτοῦ Ἀττίλας, ἀνὴρ διαβόητος ἐπὶ τόλμῃ, πλεονεξίᾳ καὶ κατα-
κτητικῇ δρμῇ. Οἱ Ἀττίλας ἐθεώρει τὸν ἑαυτόν του ὡς προωθισμένον
ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ ἀρξῃ δλου τοῦ κόσμου, ἐπωνόμαζε δὲ τὸν ἑαυτόν του
μάστιγα τοῦ Θεοῦ ἐναντίον τῶν λαῶν καὶ ἔλεγεν ὅτι δὲν θὰ βλαστήσῃ
χλόη ἐκεῖ ὅπου θὰ πατήσῃ ὁ ἄππος του.

Οἱ Ἀττίλας ἔξετεινε τὸ κράτος του μέχρι τοῦ Ἅρην καὶ τοῦ Ἀδρία,
ὑποτάξας ἐν Εὐρώπῃ πάντας τοὺς σλαυτικοὺς λαοὺς καὶ τοὺς πλείστους
ἐκ τῶν γερμανικῶν. Οἱ Ἀττίλας ἐπεχείρησε πολυετεῖς ἐπιδρομὰς εἰς
τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἥναγκασε δ' ἐπὶ τέ-
λους τὸν Θεοδόσιον Β' νὰ ἔξαγοράσῃ τὴν εἰρήνην ὑπὸ τοὺς ὅρους α')
νὰ καταβάλῃ ἐφ' ἀπαξ εἰς τὸν Ἀττίλαν ὡς πολεμικὴν ἀποζημίωσιν
μέγα χοηματικὸν ποσόν, β) νὰ πληρώνῃ εἰς τοὺς Ούννους ἐτήσιον φό-
ρον, καὶ γ) νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς τὸ ἥμισυ τῆς σημερινῆς Βουλ-
βαρίας καὶ μέρος τῆς Σερβίας.

Οἱ Ἀττίλας κατέσιη ὁ τρόμος τῶν λαῶν. Πάντες οἱ ἡγεμόνες τῶν
ὑποτεταγμένων εἰς αὐτὸν σλαυτικῶν καὶ γερμανικῶν λαῶν ἐμάχοντο
ὑπὸ τὴν σημαίαν του ὡς ἀπλοῖ ὀπλαρχηγοί, καὶ ὡς διορυφόροι περιέ-
βαλλον ἐν ταπεινώσει τὸν θρόνον του.

4. ΠΟΓΛΑΧΕΡΙΑ ΚΑΙ ΜΑΡΚΙΑΝΟΣ (450—457)

Μετά τὸν Θεοδόσιον Β' ἀποθανόντα ἀτεκνον ἐβασίλευσεν ἐν Ἰδίῳ ὁνόματι ἡ περιφήμος ἀδελφὴ αὐτοῦ Πουλχερία, ἡτις ὑπανδρευθεῖσα τὸν γηραιὸν στρατηγὸν καὶ συγκλητικὸν Μαρκιανὸν προσέλαβεν αὐτὸν ὡς συνάρχοντα.

“Ο Μαρκιανὸς ἐδείχθη ἄξιος τῆς ἐκλογῆς τῆς Πουλχερίας, διότι ἐσωτερικῶς μὲν διψήσε τὸ κράτος μὲ πολλὴν σύνεσιν, ἐξωτερικῶς δὲ ἐπολιτεύθη λίαν εὐτόλμως πρὸς τὸν Ἀιτίλαν. Ὅταν οἱ πρέσβεις τοῦ φοβεροῦ ἔκείνου καταστροφέως ἥλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ ζητήσουν τὴν πληρωμὴν τοῦ ἐτησίου φόρου, δ Μαρκιανὸς ἀπήντησεν διει χρυσὸν ἔχει μόνον διὰ τοὺς φίλους, διὰ δὲ τοὺς ἐχθροὺς ἔχει σίδηρον. Ο ἡγεμὼν τῶν Οὐννων κατ’ ἀρχὰς ἔξεμάνη διὰ τὴν ἀγέρωχον ἀπάντησεν τοῦ Μαρκιανοῦ· ἀλλ’ ἐπειδὴ ἡτοιμάζετο νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Δύσεως, ἀφῆκεν ἀνενόχλητον τὴν Κωνσταντινούπολιν.

5. ΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑΙ ΑΙΡΕΣΕΙΣ. — Η ΤΡΙΤΗ ΚΑΙ Η ΤΕΤΑΡΤΗ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ.

‘Ως εἶνε γνωστὸν εἰς ἡμᾶς, μόλις ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου δ χριστιανισμὸς ὡς ἐτικρατοῦσα θρησκεία τοῦ ιεράτους, ἀνεφύη ἡ πρώτη θρησκευτικὴ αἰρεσίς, ἡ τοῦ Ἀρείου, διτις διὰ τῆς αἰρέσεώς του ἕτεινε νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐπὶ τὸ φιλοσοφικῶτερον ὅ,τι ὑπερέβαινε τὴν δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἐν τῇ φύσει τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ. Ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος κατεδίκασε τὴν αἰρεσίν τοῦ Ἀρείου, ἡτις μεγάλως εἶχε συνταράξει τὴν αὐτοκρατορίαν ἐσωτερικῶς. Ἐπὶ Θεοδοσίου Α ἀνεφάνη νέα αἰρεσίς, ἡ τοῦ Μακεδονίου· ἀλλὰ καὶ αὕτη, ὡς γνωρίζομεν κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου. Αἱ αἰρέσεις ἔξηκολούθησαν καὶ μετὰ ταῦτα, προήχοντο δὲ αὗται ἐκ τῆς ἀκατασχέτου δισπῆτος, τὴν δποίαν εἶχε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ ζητῇ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν κατὰ τρόπον εὐπρόσιτον εἰς τὴν διάνοιαν τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ πᾶσα τοιαύτη ἐρμηνεία κατ’ ἀνάγκην συνεπήγετο τὴν μείωσιν τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ κατ’ ἀκολουθίαν προσέκρουε πρὸς αὐτὴν τὴν βάσιν τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος.

‘Ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου Β.’ δ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριος παρασυρόμενος ὑπὸ τοῦ φιλοσοφικοῦ του πνεύματος ἐπρέσβευε δόγμα συγγενέστατον πρὸς τὸν ἀρειανισμόν· ἐπρέσβευε καὶ ἐδί-

δασκεν δτι ὁ Χριστὸς μετεῖχε μὲν ὑπερφυοῦς τινος δυνάμεως, ἀλλ' οὐχ ἡτιον ἥτο ἀνθρωπος, ἀνθρωπος ἀποθεωθεὶς· ὃς ἐκ τούτου καὶ τὴν Παναγίαν, τὴν δποίαν ἄλλως ηὔλαβεντο ὁ Νεστόριος, ὡνόμαζε Χριστόκον καὶ ὅχι θεοτόκον.

Οἱ δπαδοὶ τοῦ ὁρθοδόξου χριστιανικοῦ δόγματος ἐταράχθησαν καὶ κατεξανέστησαν κατὰ τοῦ αἵρετικοῦ δόγματος τοῦ Νεστορίου, προεξάρχοντος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας Κυριλλου. Εἰς τὴν θεολογίκην συζήτησιν ἀνεμίχθησαν καὶ πολιτικὰ πάθη καὶ συμφέροντα.

Ο αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Β' ἐπροστάτευε τὸν Νεστορίου· ἀλλ' ἦ Πουλχερία συνετώτερον τοῦ ἀδελφοῦ της πολιτευομένη καὶ ἀκολουθοῦσα τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου πάππου της συνεκάλεσεν εἰς τὴν Ἐφεσον τὴν τρίτην οἰκουμενικὴν σύνοδον. Ἡ σύνοδος δὲ αὕτη, τῆς δποίας προήδρευσεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας Κύριλλος, κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Νεστορίου.

Ἡ αἵρεσις τοῦ Νεστορίου ἤγαγεν ἀμέσως εἰς τὴν ἀντίθετον πλάνην. Ο ἀρχιμανδρίτης Εὐτυχῆς, δστις εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ σύνοδον ὑπερημύνθη τοῦ δόγματος τοῦ Κυριλλου, ἥρχισε νὰ διδάσκῃ δτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἔξηφανίσθη ἀπὸ τοῦ θείου προσώπου τοῦ Χριστοῦ Ἐπομένως δτι ὁ Χριστὸς εἶχεν μίαν μόνον φύσιν, τὴν θείαν. Οἱ δπαδοὶ τῆς αἵρεσως ταύτης ὀνομάζοντο μονοφυσῖται. Ο Θεοδόσιος Β' εἶχεν ἀποθάνει. Ἡ συνετὴ Πουλχερία ἔχουσα συνεργάτην πρόδυμον τὸν σύζυγόν της Μαρκιανὸν συνεκάλεσεν ἐν Χαλκηδόνι τὴν τετάρτην οἰκουνικὴν σύνοδον, ἣτις κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ ἐδογμάτισεν δτι ὁ Χριστὸς εἶνε θεάνθρωπος, ἔχων δύο φύσεις, θείαν καὶ ἀνθρωπίνην, ἀσυγχύτως ἡνωμένας. Αλλ' οἱ μονοφυσῖται καὶ μετὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς συνόδου ἐπέμενον εἰς τὴν αἵρεσιν των καὶ συχνὰ προσκάλουν ἔριδας ταρασσούσας τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην τῆς αὐτοκρατορίας.

6. ΤΟ ΔΥΤΙΚΟΝ ΡΩΜΑΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΕΠΙ ΟΝΩΡΙΟΥ.—Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ ΕΠΕΚΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΥΣΙΝ.

Μετὰ τὸν θάνατον Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ἔγινεν αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως ὁ νεώτερος ὃν δύο υἱῶν αὐτοῦ Ὁνδριος, δστις ἀνήλικος ὃν ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Βανδήλου Στελέχωνος. Εἶχε δὲ τὴν ἐδραν του ὁ Ὁνδριος εἰς τὴν Ραβένναν.

Ο ἡγεμὼν τῶν Βησιγότων Ἀλάριχος διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀρχαδίου διοικητῆς του Ἰλλυρικοῦ εἰσέβαλεν ἐν ἔτει 408 εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ ἐπὶ δύο ἔτη ἐλεγχάτει καὶ κατέστρεψε τὰς χώρας αὐτῆς. Ο γεν-

ναῖος ἐπίτροπος τοῦ Ἀλαρίχου Στελίχων καλέσας τοὺς ἐν Γαλατίᾳ, Ἰσπανίᾳ καὶ Βρετανίᾳ δωμαῖκοὺς λεγεώνας ἀνεπεξῆλθε κατὰ τοῦ Ἀλαρίχου καὶ νικήσας αὐτὸν ἦνάγκασε ν' ἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ τὸ γεγονός τοῦτο τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἀλαρίχου εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπέφερε μεγάλας μεταβολὰς εἰς τὴν Δύσιν.

Ἄπο αἰώνων διάφεροι γερμανικοὶ λαοὶ ἔκαμνον ἐπιδρομὰς εἰς τὰς δυτικὰς χώρας τοῦ δωμαῖκου κράτους, ἀλλὰ δὲν ἐγκαθίσταντο εἰς αὐτὰς. Μετὰ τὰς λεηλασίας καὶ τὰς παροδικὰς καταστροφὰς ἐπέστρεψαν εἰς τὰ Ἰδια. Ὁταν δὲ Στελίχων ἐκάλεσε τοὺς πέραν τῶν Ἀλπεων ἐν Γαλατίᾳ, Ἰσπανίᾳ καὶ Βρετανίᾳ δωμαῖκοὺς λεγεώνας πρὸς ἀπόχρουσιν τοῦ Ἀλαρίχου, ὅλον τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ δωμαῖκου κράτους ἔμεινεν ἀνυπεράσπιστον εἰς τὴν διάκοισιν τῶν βαρβάρων.

Οἱ Οὖννοι εἰσβαλόντες εἰς τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην καὶ ἐκτείναντες τὰς ἐπιδρομὰς των μέχρι τῆς Βαλτικῆς ἦνάγκασαν πολλοὺς ἐκ τῶν ἐν τῇ σημερινῇ μέσῃ Ρωσίᾳ κατοικούντων σλαυϊκῶν λαῶν νὰ εἰσβάλουν εἰς τὰς γερμανικὰς χώρας καὶ νὰ ὠθήσουν δυτικώτερον καὶ νοτιώτερον πολλοὺς γερμανικοὺς λαούς. Μόλις δὲν εἶχεργησεν δὲν Ἀλαρίχος ἐκ τῆς Ἰταλίας, σμῆνος ἀνάμικτον γερμανικῶν λαῶν, Σουήβων, Βανδήλων, Ἀλανῶν καὶ Βουργουνδίων εἰσήλασαν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν (405). Ἀλλ' δὲ Στελίχων ἐγκλείσας τὰ βαρβαρικὰ ταῦτα στίφη εἰς τὰ ἐν Τυρρηνίᾳ στενὰ τῶν Φαισουλῶν κατέστρεψε τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν, τὰ δὲ λείψανα ἦνάγκασε νὰ τραποῦν πρὸς τὴν Γαλατίαν, τὴν δὲ τοίαν καὶ ἐλεηλάτησαν. Ἐνταῦθα ἔμειναν οἱ Βουργούνδιοι καὶ ἵδυσαν Ἰδιον κράτος μεταξὺ τοῦ Ροδανοῦ ποταμοῦ καὶ τοῦ δρούς Ἰόρα. Οἱ δὲ Σουήβοι, οἱ Ἀλανοὶ καὶ οἱ Βανδήλοι διαβάντες τὰ Πυρηναῖα εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐλεηλάτησαν αὐτὴν φρικιωδῶς καὶ κατόπιν ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐτῇ. Ταῦτοχρόνως καὶ οἱ Ἀλαμαννοὶ κατέλαβον τὸ πλεῖστον μέρος τῆς σημερινῆς Ἐλβετίας καὶ τὴν Ἀλσατίαν, καὶ οἱ Φράγκοι ἐγκατεστάθησαν δριστικῶς εἰς τὴν παρὰ τὸν Ρήγον Γαλατίαν.

Οἱ κελτικοὶ λαοὶ τῆς Βρετανίας μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τῶν λεγεώνων μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὰς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν κατοίκων τῆς Σκωτίας ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀγγλοσαξόνων, οἵτινες κατέφοιν περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀλβυος καὶ ἥσαν τολμηροὶ πειραταί.

Οἱ Ἀγγλοσάξονες διαπεραιωθέντες εἰς τὴν Βρεττανίαν ἐξεδίωξαν μὲν ἐξ αὐτῆς τοὺς Σκωτους, κατέλαβον δὲν αὐτοὶ τὴν χώραν καὶ ἐξωλόθρευσαν διὰ μαχαίρας μέγα μέρος τῶν προσκαλεσάντων αὐτοὺς Βρεττανῶν. Τινὲς ἐκ τῶν Βρεττανῶν ἐσώθησαν ἀποσυρθέντες εἰς τὰς ἀπόρο-

σίτους δρεινὰς χώρας τῆς Οὐαλλίας καὶ Κουρνουαλίας· πολλοὶ δὲ ὁσαύτως ἐσώθησαν καταψυγόντες εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν ἀπ' αὐτῶν αἱληθεῖσαν *Bretagne*.

Τοιουτορόβως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πέμπτου αἰῶνος μ. Χ. τὸ ὁμαϊκὸν κράτος τῆς Δύσεως περιωρίσθη εἰς μόνην σχεδὸν τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἰταλία ὑπέκυψεν εἰς νέαν βιοβαρικὴν ἐπιδρομήν.

Οἱ ἀσθενῆς τὸ πνεῦμα Ὄνώριος πεισθεὶς εἰς τὰς διαβολὰς τῶν περὶ αὐτὸν ἐφόνευσε τὸν Στελίχωνα. Ἀλλὰ τότε δὲ Ἀλάριχος εἰσέβαλε καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ διημονήσας κατὰ τῆς Ρώμης. Ἡ ἄλλοτε κοσμοκράτειρα, ἥτις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀννίβα δὲν εἶχεν ἔχθρὸν ποδὸς τῶν πυλῶν τῆς, ἐποιοκρήθη στενῶς ὑπὸ τοῦ Ἀλάριχου. Οἱ κάτοικοι τῆς Ρώμης μόλις κατώρθωσαν διὰ χρημάτων καὶ δι' ἀλλων πολυτίμων δώρων νὰ πείσουν τὸν Ἀλάριχον νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ ν' ἀπέλθῃ. Ἀλλ' ἀπιστίαι τινὲς τῶν περὶ τὸν Ὄνώριον ἤναγκασαν τὸν Ἀλάριχον νὰ εἰσβάλῃ καὶ ἐκ τρίτου εἰς τὴν Ἰταλίαν, κυριεύσας δὲ τὴν Ρώμην (409) παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τριήμερον διαρραγήν καὶ λεηλασίαν. Ἐκ τῆς Ρώμης ἀπῆλθεν δὲ Ἀλάριχος εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν λεηλατῶν καὶ καταστρέφων πάσας τὰς καθ' ὅδὸν χώρας. Ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος ἀπέθανεν ἐν ἥλικια 34 ἔτῶν.

Οἱ γυναικάδελφοις καὶ διάδοχοις τοῦ Ἀλάριχου Ἀτάουλφος εἰρηνεύσας πρὸς τὸν Ὄνώριον ὠδήγησε τοὺς Βησιγότθους εἰς τὴν νότιον Γαλατίαν καὶ καταλαβὼν αὐτὴν ἴδρυσε Βησιγοτθικὸν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Τολῶσαν. Ἐκεῖθεν οἱ Βησιγότθοι ἔξειναν τὰς κατακήσεις των καὶ τέραν τῶν Πυρηναίων εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου περιωρίσθησαν ἐν τέλει. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς δεινῆς ταύτης θυέλλης τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ἐτελεύτησεν δὲ Ὄνώριος.

7. ΤΟ ΔΥΤΙΚΟΝ ΡΩΜΑΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΟΝΩΡΙΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 476.

Τὸν Ὄνώριον ἀποθανόντα τὸ 423 διεδέχθη δὲ ἀνεψιός του Οὐαλεντιανὸς Γ', ὅστις ἔξαετής ὧν τὴν ἥλικιαν ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρός του Πλακιδίας, ἀδελφῆς τοῦ Ὄνωρίου. Ἡ Πλακιδία ἀνέθεσε τὴν ὑπερτάτην πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἔξουσίαν εἰς τὸν Ἀέτιον. Διὰ τῶν διαβολῶν τοῦ Ἀετίου δὲ διοικητὴς τῆς Ἀφρικῆς Βονιφάτιος περιέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς Πλακιδίας, δι' ὃ καὶ ἐστασίας κατ' αὐτῆς καὶ ἐκάλεσεν εἰς βοήθειάν του τοὺς ἐν Ἰσπανίᾳ Βανδήλους Οἱ Βανδῆλοι, πολεμούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν Βησιγότθων, ἔδέχθησαν τὴν πρόσκλη-

σιν τοῦ Βενιφατίου καὶ ὑπὸ τὸν ὀμὸν αὐτῶν ἥγεμόνα Γιζέριχον διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀφρικήν τῷ 429. Ἐάλ' ἀντὶ νὰ βοηθήσουν τὸν Βενιφάτιον κατέλαβον τὴν Μαυριτανίαν καὶ πάσας τὰς ἐν Ἀφρικῇ δωμαῖκάς χώρας καὶ ἴδρυσαν ἐν αὐτῇ κράτος πειρατικὸν μὲ πρωτεύουσαν τὴν ἐπὶ Αὔγούστου κτισθεῖσαν νέαν Καιρηδόνα.

Μετά τινα χρόνον δ ἥγεμῳ τῶν Οὔννων¹ Ἀττίλας ἔζήτησεν εἰς γάμον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Οὐαλεντιανοῦ Γ' Ὄνωρίαν καὶ ὡς προῖκα τὸ ἥμισυ τοῦ ὑπὸ τὸν Οὐαλεντιανὸν δωμαῖκον κράτους. Ἐάλ' ἡ αἰτησίετου ἀπεροφίφη ἀκριβῶς καθ' ὃν χρόνον καὶ δι Μαρκιανὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἥρονήθη νὰ πληρώσῃ εἰς αὐτὸν τὸν ἐτῆσιον φόρον. Ο 'Αττίλας ἔξεμάνη ἐναντίον ἀμφοτέρων τῶν αὐτοκρατόρων. Τέλος ἔκρινε προτιμότερον νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Δύσεως. Οὐθεν τῷ 450 μετὰ ἐπτακοσίων χιλιάδων μαχητῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων πλήν τῶν Ούννων ἦσαν καὶ πολλοὶ Σλαύσιοι καὶ γερμανικοὶ λαοί, ἔξωρμησεν ἐκ τῆς Παννονίας (σημερινῆς Ούγγαρίας) καὶ διὰ τῆς Γερμανίας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γαλατίαν ἐπιφέρων πανταχοῦ φοβεράς καταστροφάς.

Ο 'Αέτιος κατορθώσας νὰ ἐνώσῃ μεθ' ἔαυτοῦ τοὺς ἐν Γαλατίᾳ Βησιγότθους καὶ Βουργουνδίους, τοὺς ἐν Ἰσπανίᾳ Ἀλανοὺς καὶ Σουήβους καὶ τοὺς ιθαγνεῖς γαλατικοὺς λαοὺς ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἔχθροῦ ἀντεπεῆλθε κατὰ τοῦ Ἀττίλα. Ή συνάντησις ἔγινεν εἰς τὰ Καταλαυνικὰ πεδία τῆς Γαλατίας, σήμερον Châlons sur Marne. Ἐνταῦθα οἱ δύο ἀντίπαλοι στρατοὶ συνεχότηταν φονικωτάτην μάχην διαρκέσασαν μέχρι βαθείας νυκτὸς (451). Κατὰ τὴν μάχην ταύτην δ 'Αττίλας ἐνίκηθη καὶ ἀπώλεσε πολλὰς χιλιάδας ἐν τῶν μαχητῶν του.

Μετὰ τὴν ἕτεραν δ 'Αττίλας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Παννονίαν πνέων δὲ μένεα εἰσέβαλε τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ τοσούτου πλήθους βαφθιών, ὅστε δ 'Αέτιος δὲν ἐτόλμησε ν' ἀντιπαραταχθῇ ἐκ τοῦ συστάδην. Ο 'Αττίλας κατέστρεψε πάσας τὰς πόλεις μέχρι τοῦ Πάδου, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Ἀκυλητίαν. Οἱ κάτοικοι τῶν καταστραφεισῶν πόλεων καὶ ἴδιως οἱ τῆς Ἀκυλητίας κατέφυγον εἰς τὰ κατά τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πάδου κείμενα νησίδια, ἐκ τῆς οἰκήσεως δὲ τούτων παρήχθη ὕστερον ἡ περίφημος καταστᾶσα νησιωτικὴ πόλις Ἐνετία.

Ο 'Αττίλας προχωρήσας ἔφθασεν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Ρώμης, ἀλλὰ δὲν προσέβαλεν αὐτήν. Κατὰ τὴν παραδόσιν δ πάπας Λέων Α' προσελθὼν παρὰ τῷ Ἀττίλᾳ ὡς ἀρχηγὸς πρεσβείας κατώρθωσε διὰ δεήσεων νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν. Μόλις δ 'Αττίλας ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Ἰδιαὶ ἀπέθανε κατὰ τὴν ἴδιαν νύκτα καθ' ἥν ἐτε-

λεσε τοὺς γάμους του μετὰ ὁραίας Γερμανίδος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα διελύθη τὸ μέγα οὖννικὸν κράτος ἐνεκα τῶν ἔριδων, αἵτινες ἀνεφύησαν μεταξὺ τῶν υἱῶν αὐτοῦ.

‘Ο Οὐαλεντιανὸς Γ’ δι’ ἐπιβουλῆς τοῦ συγκλητικοῦ Πετρωνίου Μαξίμου ἐφόνευσε τὸν Ἀέτιον, ἀλλὰ μετ’ ὀλίγον ἐφονεύθη καὶ αὐτὸς ὃ αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ Μαξίμου, ὅστις ἀνηγόρευσεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα. ‘Ο Μάξιμος ἦνάγκασε τὴν χήραν τοῦ Οὐαλεντιανοῦ Γ’ Εὐδόξιαν, θυγατέρα τοῦ Θεοδοσίου Β’ καὶ τῆς Εὐδοκίας, νὰ τὸν ὑπανδρευθῇ· ἀλλ’ αὕτη πνέουσα ἐκδίκησιν πρὸς τὸν φονέα τοῦ ἀνδρός της ἐκάλεσεν εἰς βοήθειάν της ἐξ Ἀφρικῆς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βανδήλων Γιζέριχον. Τότε ὁ φοβερὸς Γιζέριχος διαπεραιώθεις μετὰ τῶν στιφῶν του εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκρύσσει τὴν Ρώμην καὶ παρέδωσεν αὐτὴν εἰς πολινήμερον καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν· ἐπειτα δὲ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν κομίζων μεθ’ αὐτοῦ ἀπείρους θησαυροὺς καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους, μεταξὺ τῶν ὅποιων καὶ τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν μετὰ τῶν δύο θυγατέρων της. Μετὰ τοσαύτης δὲ βαρβαρότητος οἱ Βανδήλοι κατέστρεψον ἐν Ρώμῃ τὰ ὁραῖα τῆς τέχνης ἔργα, ὥστε ἐκτοτε ἔλαβε τὴν ἀρχὴν της ἡ λέξις βαν δαλισμός, δηλοῦσσα πρᾶξιν βάρβαρον καὶ ἴδιως καταστρεπτικὴν τῶν ἔργων τοῦ πολιτισμοῦ. ‘Ο Μάξιμος φεύγων ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἴδιων του στρατιωτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαξίμου ὀκτὼ αὐτοκράτορες διεδέχθησαν ταχέως ἀλλήλους εἰς τὸ ὁραῖκὸν κράτος, διπερ εἴχεν ἥδη περιορισθῆ εἰς μόνην τὴν Ἰταλίαν. Ἐκ τούτων οἱ ἐξ πρῶτοι ἐξηρτῶντο καθ’ ὀλοκληρίαν ἐκ τοῦ Γότθου Ρικιμίρου, ἀρχηγοῦ τῶν ἐν τῇ ὁραῖκῇ ὑπηρεσίᾳ μισθοφορικῶν στρατευμάτων. Οὗτος τοὺς ἀνηγόρευε καὶ οὗτος τοὺς καθήρει, εἰς πᾶσαν δὲ μεταβολὴν ἐξήτει τυπικῶς καὶ τὴν συναίνεσιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρικιμίρου παρουσιάσθη ἔτερος αύριος τῶν πραγμάτων, δ Ὁδόακρος, ἀρχηγὸς γερμανικῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων. ‘Ο Ὁδόακρος ἐξεθρόνισε τῷ 476 τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα Ρωμύλον, τὸν ἐμπαικτικῶς κληηθέντα Αὐγουστίνου, καὶ κατέλαβεν αὐτὸς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰταλίας.

‘Ο Ὁδόακρος ἐκνβέρνα τὴν Ἰταλίαν ὡς στρατιωτικὸς διοικητής, ὡς τοιοῦτος δὲ ἀνεγνώρισθη, κατ’ αἰτησίν του, καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς Ζήνωνος. Τὴν ἄλλην διοίκησιν δ Ὁδόακρος κατέλιπεν εἰς τὰς καθεστηκίας ὁραῖκὰς ἀρχάς. Μετὰ δέκα τρία ἔτη ἦτοι τῷ 489 κατέλυσε τὴν κυβέρνησιν τοῦ Ὁδοάκρου δ βασιλεὺς τῶν Οστρογότθων Θευδέριχος καὶ ἔργοντεν ἐν Ἰταλίᾳ τὸ διοργοτθικὸν

κράτος. 'Αλλ' ὅπως δ 'Οδόσακρος, οὗτος καὶ δ Θευδέριχος ἀνεγνώρισε τὴν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς.

Διὰ τῶν γεγονότων τούτων δὲν ἐπῆκθε τὸ λεγόμενον τέλος τοῦ δυτικοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους. Κατ' οὖσίν εἰκεῖ μὲν τῆς Ἰταλίας τὸ ὁμαϊκὸν κράτος εἶχε καταλυθῆ πρὸ τοῦ 476, εἰς δὲ τὴν Ἰταλίαν, ὡς προείπομεν, καὶ δ 'Οδόσακρος καὶ μετ' αὐτὸν δ Θευδέριχος ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης νόμιμων κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς. 'Αλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου ἔπαινε πλέον ἡ 'Ρώμη καὶ ἐν γένει ἡ Ἰταλία νὰ εἴνε ἔδρα αὐτοκράτορος εἴτε 'Ρωμαίου εἰτε βαρβάρου, διὰ τοῦτο τὸ 476 ἐθεωρήθη διὸ τὸ τέλος τοῦ δυτικοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους, καὶ τὸ ἔτος τοῦτο γενικῶς θεωρεῖται ὡς τὸ τέλος τῆς ἀρχαίας ἴστορίας καὶ ἀρχὴ τῆς μεσαιωνικῆς.

'Η κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους ἔχει μεγάλην σημασίαν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Μέχρι τοῦ 476 μ. Χ. κάποιος ἥθικός, ἀν δι ύλικός, δεσμός συνέδεε τὰ δύο τμήματα τοῦ 'Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἀνῆγε πάντοτε τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὴν 'Ρώμην, ἐξ ἣς ἐπήγασε τὸ ὄλον κράτος. 'Αλλ' ἀπὸ τοῦ 476 ἐξέλιπε καὶ τὸ τελευταῖον ὕγνος τῆς πολιτικῆς σχέσεως, ἡ δποία συνέδεε τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὴν 'Ρώμην, ὡς ἀρχαίαν καὶ πρώτην πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἀπέβη οὕτω τὸ μόνον κέντρον νέας ὅλως Ἰδιοσυντηρήτου καταστάσεως πραγμάτων.

8. ΛΕΩΝ Α' (457-474). — ΛΕΩΝ Β'. — ΖΗΝΩΝ (474-491).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ κατέλαβε τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου ὁ ἐκ Θράκης κυβίλαρχος Λέων τῇ βοηθείᾳ τοῦ πανιτσύρου Ἀσπαρος, 'Αλανοῦ τὸ γένος καὶ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκ βαρβάρων ἀποτελουμένης φρουρᾶς. 'Ο Λέων ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ἐκτοτε δὲ ἡ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κύρωσις τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος ἐθεωρεῖτο ἀπαραίτητος.

'Ο Λέων ἦτο συνετὸς καὶ δραστήριος. 'Ως τοιοῦτος δὲν ἤδυνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν αηδεμονίαν, τὴν δποίν τὴν ἥθελε νὰ ἐπιβάλῃ εἰς αὐτὸν δ δημιουργὸς τῆς τύχης τοῦ Ἀσπαρο. 'Ινα λοιπὸν ἀπαλλαγῆ τῆς στρατοκρατίας τῶν ἔνων, συνεκρότησεν Ἰδαγενῆ στρατὸν ἐκ τῶν Ἰσαύρων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ διώρισεν ἀρχηγὸν αὐτοῦ τὸν ἐξ Ἰσαυρίας Ζήνωνα, εἰς τὸν δποῖον ἐδώκε σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἀριάδνην.

'Ο Λέων ἐπεχείρησε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ ἐν Ἀφρικῇ πειρατικοῦ κράτους τῶν Βινδήλων, οἵτινες ἐλεημάτουν τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ἡ ὑπεροπόντιος αὕτη ἐκστρατεία ἀπέτυχον οἰκτρῶς. Οἱ Ἰστορία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, Ν. Βραχνοῦ

Βανδῆλοι οὐ πὸ τὸν ἥγεμόνα αὐτῶν Γιζέωιχον ἐπετέθησαν μετὰ πυρπολικῶν καὶ κατέστρεψιν τὸ πλεῖστον τοῦ αὐτοκρατορίου στόλου, ἀποτλουμένους ἐκ χιλίων πλοίων μετὰ ἑκατὸν χιλιάδων μαχητῶν. Ὁ ἀνίκανος ναύαρχος Βασιλίσκος, γυναικάδελφος τοῦ Λέοντος Α', μόλις ἐσώθη. Συναίτιος τῆς ἀποτυχίας ἐθεωρήθη καὶ δ "Ασπαρ, δστις μετέσχε τῆς ἐκστρατείας, καὶ διὰ τοῦτο ἐφονεύθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Λέοντος.

Αποθανὼν δὲ Λέων Α' κατέλιπε τὸν θρόνον εἰς τὸν ἀνήλικον ἔγγονόν του Λέοντα Β', υἱὸν τοῦ Ζήνωνος καὶ τῆς Ἀριάδνης. Ὁ Λέων Β' προιέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν πατέρα του. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ παιδὸς Λέοντος μετὰ δέκα μῆνας ἔμεινεν δὲ Ζήνων μόνος κύριος τοῦ κράτους.

"Η βασιλεία τοῦ Ζήνωνος ὑπῆρξε πλήρης ἐστερεικῶν ταραχῶν, πρὸ πάντων ἐιναὶ τῶν ἐκ τῆς αἰρέσεως τῶν μονοφυσιτῶν προερχομένων ἐρίδων. Ὁ Ζήνων θέλων νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην ἐνόμισεν δτι ἦδυνατο διὰ βασιλικοῦ διατάγματος νὰ λύσῃ θρησκευτικὰ καὶ δογματικὰ ζητήματα. Ὁτεν ἐξέδωκε τῷ 482 τὸ περίφημον "Ἐνωτικόν, διάταξιν μέλλουσταν νὰ ἐνώσῃ τὰς διῆς ιταμένας μερίδας. Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη τοῦ Ζήνωνος ἀπέτυχε κυρίως ἐνεκα τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης, οἵτινες διὰ λάγους ίδιοτελεῖς δὲν ἐπαυσον ὑποθάλποντες τὴν διαίρεσιν. Ὁ πάπας τῆς Ρώμης Φῆλιξ Β' ἀφώρισε τὸν πιτοιάρχην Ἀκάκιον, ὡς ἐπιτρέψαντα τὴν ἀνάμιξιν τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς εἰς δογματικὰ ζητήματα τῆς Εκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ δὲ πατριάρχης Ἀκάκιος ἐξήλειψεν ἐκ τῶν διπτύχων τῆς Εκκλησίας τὸ δνομα τοῦ Φῆλικος διὰ νὰ μὴ μνημονεύηται εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς εὐχάς. Οὗτο δὲ ἐπῆλθεν ἡ πρώτη διάστασις μεταξὺ τῶν Εκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ διάστασις αὕτη ὑπῆρξε τὸ προανάκρουσμα τοῦ δριστικοῦ χωρισμοῦ τῶν Εκκλησιῶν, δστις ἐπῆλθε βιαδύτερον.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες ἐξηκολούθησαν καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν τοῦ Ζήνωνος.

"Επὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ζήνωνος οἱ Ὀστρογότθοι, ἀπαλλαγέντες τοῦ ζυγοῦ τῶν Ούννων μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα, ἐπέδρομον τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Ζήνων θέλων ν' ἀπομακρύνῃ τοὺς Ὀστρογότθους ἐπέτρεψεν εἰς τὸν βασιλέα αὐτῶν Θεοδόριχον νὰ μεταβῇ εἰς Ἰταλίαν καὶ ἀφαιρέσῃ τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ ὁδοκάρου. Τοῦτο καὶ ἔγινε (ἴδε σελ. 16).

9. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Α' ο ΔΙΚΟΡΟΣ (491-518)

Μετά τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος διὰ τῆς ἴσχυρᾶς προστασίας τῆς τῆς χήρας Ἀριάδνης ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ ἐκ Δυρραχίου αὐλικὸς ἀξιωματικὸς Ἀναστάσιος, ὃ ἐπικαλούμενος Δίκαιος, ὡς ἔχων τὸν ἔνα δρυμαλιμὸν μέλανα καὶ τὸν ἔτερον γλαυκόν. Μετὰ τὴν ἀναγόρευσίν του ὁ Ἀναστάσιος συνεισίχθη τὴν Ἀριάδνην.

Ο Ἀναστάσιος ἐκέκτητο ἥγεμονικὰς ἀρεστάς. Ἐπ' αὐτοῦ ἐνεφανίσθησαν νέοι βάρβαροι, οἵ Βούλγαροι. Ἐθνολογικῶς οἱ Βούλγαροι ἦσαν τουρανικῆς ἢ τουρκικῆς καταγωγῆς, περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ πέμπτου αἰώνιος προγονήσαντες ἀπὸ τῶν ἔνδον τῆς Ἀσίας ἐφμασαν εἰς τὰς παρὰ τὸν Δνείστερον χώρας τῆς σημερινῆς νοτιοδυτικῆς Ρωσίας. Ἐκεῖθεν ἐπὶ Ζήνωνος ἀκόμη ἐπεχείρησαν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀναστασίου αἱ βιούλγαρικαι αὖται ἐπιδρομαὶ ἐξετάθησαν μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ο Ἀναστάσιος, ἵνα προφυλαξῇ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τῆς ἀμέσου προσβολῆς τῶν Βουλγάρων, ἔτισε τὸ μέγα Ἀναστασιανὸν τεῖχος, τὸ ὅποιον ἐξετίνετο ἀπὸ τῶν παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον Δέρκων μέχρι τῆς παρὰ τὴν Προποντίδα Σηλυβρίας. Καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν οἱ Πέρσαι ἦχισαν πάλιν ν' ἀπειλοῦν τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Ο Ἀναστάσιος πρὸς ἄμυναν πατὰ τῶν Περσῶν ἔκτισεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν φρούριον, μεταβαλὼν τὸ χωρίον Δάρα εἰς δχυρὸν καὶ εὔρειαν πόλιν, ἥτις ἐκλήθη ἀπ' αὐτοῦ Ἀναστασιούπολις.

Η ἐστορεικὴ διοίκησις τοῦ Ἀναστασίου ὑπῆρξεν ἐν συνόλῳ ἀγνὴ καὶ πατρική. Ἐξεδωκεν οὕτος πολλὰ καὶ ὡφέλιμα διατάγματα. Κατήργησε διὰ νόμου τὴν ἀγορὰν τῶν ἀρχῶν, ἥτις διενηργεῖτο μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰσάγουσα εἰς τὴν διοίκησιν τὴν κατάχρησιν καὶ τὰς καταπιέσεις. Ωσαύτως κατήργησε διὰ νόμου τὸν λεγόμενον χρυσάργον, τὸν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου εἰσαχθέντα. Ἡτο δὲ ὁ χρυσάργυρος, καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα, φόρος ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος, τοῦ ὅποιου δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμέναι οὐδὲν αὐταὶ αἱ πτωχότεραι τάξεις.

10. ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ Β' (518-527).

Ο Ιουστῖνος ἦτο ἀτλοῦς χωρικὸς ἐκ Μακεδονίας. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ποιμήν, ἐπειτα δὲ ἥλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀναζήτησιν τύχης. Καταταχθεὶς εἰς τὴν βισιλικὴν φρουρὸν διεκρίθη εἰς τοὺς πολέμους καὶ προήχθη μέχρι τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, καὶ

τέλος, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου, κατέλαβεν εὐχερῶς τὸν θρόνον γενόμενος ἀρχηγέτης νέας δυναστείας.

Ο Ἰουστῖνος ἦτο ἀπαύδευτος καὶ δλως ἀναλφάθητος, ὑπέγραψε δὲ τὰ διαταγματα διὰ μηχανῆς· ἐκυβέρνησεν δῆμος δεξιῶς ἔχων συμβούλους τὸν χρηστὸν ὑπουργόν του Πρόκλον καὶ τὸν νεαρὸν ἀνεψιόν του Ἰουστῖνιανόν. Ἐβελτίωσε τὰ τοῦ στρατοῦ καὶ διὰ τῆς φειδωλῆς διαχειρίσεως τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους ἀπεταμίευσε πολλὰ χρήματα, οὕτω δὲ διηυκόλυνε τὴν μεγαλεπήθιολον καὶ πολιτέξιδον βασιλείαν τοῦ Ἰουστῖνιανοῦ, τὸν δποῖον δλίγους μῆνας πρὸ τοῦ θανάτου του εἶχε προσλάβει ὡς συμβασιλέα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΚΑΙ Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΚΤΟΝ ΑΙΩΝΑ (527-610).

1. ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ (527-565).

α') Ἀνάρρησις τοῦ Ἰουστῖνιανοῦ.—Ο χαρακτὴρ
καὶ ἡ πολετεία αὐτοῦ.

Ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστῖνιανοῦ ἀποτελεῖ μίαν τῶν λαμπροτέρων περιόδων τῆς ἴστορίας τῆς ἑλληνικῆς βιζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ δοκεῖ Ἰουστῖνιανὸς κατήγετο, ὡς δὲ θεῖός του Ἰουστῖνος, ἐξ Μακεδονίας¹, προσκληθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ θείου του ἥλθε νεαρὸς εἰς τὴν Κανσταντινούπολιν, ἔνθα ἔλαβεν ἔξαιρετον μόρφωσιν, καθαρῶς; διωμαϊκὴν καὶ χριστιανικήν, τῇ φροντίδι τοῦ θείου του. Ο Ἰουστῖνιανός, ὡς προεπομέν, εἶχε προσληφθῆναι ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου ὡς συμβασιλεὺς καὶ αὐτὸς πραγματικῶς ἐκυβέρνει ἐπ' ὅνδματι τοῦ Ἰουστίνου· κυρίως δῆμος ἡ δρᾶσις τοῦ Ἰουστῖνιανοῦ ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστίνου, διότε ἔμεινε μόνος κύριος τῆς ἀρχῆς.

Ἐπὶ δημιουργίαν περίπου αἰώνα δοκεῖ Ἰουστῖνιανὸς διηγήθηνε τὰς τύχας τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας· καθ' ὅλην δὲ αὐτὴν τὴν ἐποχὴν κυριαρχεῖ ἡ μεγάλη αὐτοῦ φυσιογνωμία. Ο Ἰουστῖνιανὸς ἦτο μεγαλοφυῆς καὶ

1. Η παράδοσις διτι κατήγετο ἐκ τῆς Ἰλλυρικῆς Δαρδανίας καὶ διτι ἦτο σλαυηκῆς καταγγῆς εἶνε πολὺ μεταγενεστέρα καὶ δὲν ἔχει καμμίαν ἴστορικὴν ἀξίαν.

μεγαλεπήβιοις· είχεν ἀκράτητον τάσιν πρὸς τὸ μεγαλουργεῖν καὶ θαυμαστὴν δεξιότητα περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν συμβούλων του. Ἔτο δὲ τόσον ἐργατικός, ὡς τε πολλάκις καὶ μιᾶς ὥρας ὕπνος ἥρκει πρὸς ἀνάπαισιν τοῦ σώματος, τὸ δὲ λοιπὸν τῆς νυκτὸς διήρχετο εἰς ἀδιαλείπτους μελέτας.

Οἱ Ἰουστινιανὸς ἐλάμπουν τὴν βασιλείαν του διὰ μεγάλων πολεμιῶν καὶ εἰρηνικῶν ἐργών, εἶχε δὲ συνεργάτας εἰς τοῦτο ἄνδρας ἐπιφανεστάτους, τοὺς δύο μεγάλους στρατηγοὺς Βελισάριον καὶ Ναρσῖν, τὸν διαπρεπέστατον νομομαθῆ Τριβωνιανὸν καὶ τοὺς μεγαλοφυεῖς ἀρχιτέκτονας Ἀνθέμιον καὶ Ἰσίδωρον. Μέγα δνομα ἀπέκτησεν ἐν τῇ ἴστορίᾳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα.

Η Θεοδώρα κατήγετο ἐξ εὐτελεστάτης οἰκογενείας. Ἐάν δὲν είνε ὑπερβολικά, ἀν μὴ ἀπίστευτα, ὅσα περὶ αὐτῆς γράφει εἰς τὰ Ἀνέκδοτά του δ σύγχρονος ἴστορικὸς Προκόπιος, ἡ Θεοδώρα ἦτο κόρη ἀρκτοτρόφου τοῦ Ἰπποδρόμου, ὡς ἡθοποιὸς δὲ τοῦ Ἰπποδρόμου εἶχε σκανδαλίσει τοὺς συγχρόνοις μὲ τὸν ἀσεμνον βίον της. Οἱ Ἰουστινιανὸς θελχθεὶς ἐκ τοῦ κάλλους τῆς Θεοδώρας ἡράσθη αὐτὴν καὶ τὴν ἔλαβε σύζυγον. Ἀναβᾶσα δὲ αὐτῇ εἰς τὸν περίλαμπρον θρόνον τοῦ Βυζαντίου ἐξηγενίσθη ἡθικῶς καὶ ὑπῆρξε σύμβουλος καὶ συνεργάτης πιστὴ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Η ἐπιρροὴ καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς Θεοδώρας ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο τοιαύτη, ὡστε δὲν δύναται γὰρ νοηθῆ ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἄνευ τῆς Θεοδώρας. Η Θεοδώρα ἐκέντητο μεγάλας ἀρετῶν· εἶχε ἐνεργητικότητα, σταυροφύτητα, ἀποφασιστικήν καὶ ἰσχυρὰν θέλησιν εἰχε μεγάλην κρίσιν καὶ κατατληκτικήν διαύγειαν πνεύματος ἐν τῇ πολιτικῇ. Η μεγάλη ἀξία τῆς Θεοδώρας κατεδείχθη εἰς τὴν καλούμενην στάσιν τοῦ Νίκα, περὶ ἣς κατωτέρῳ γίνεται λόγος.

Οἱ Ἰουστινιανὸς πρωτίστως ἐπεδύμει νὰ είνε αὐτοκράτωρ Ρωμαῖος. Μνήμων τοῦ ὁμαϊκοῦ μεγαλείου καὶ κληρονόμος τῶν καισάρων ώνειροπόλει ν' ἀνασυγκροτήσῃ τὴν παλαιὰν ὁμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν, προσέτι δὲ νὰ διαδώσῃ τὴν δρυθότερον πίστιν καὶ νὰ ἰδρύσῃ παγκόσμιον χριστιανικὸν κράτος. Τὰ φιλόδοξα ταῦτα σχέδια φαίνεται ὅτι εἶχε καταστρώσει διὰ τοῦ Ἰουστινιανὸς πρὸς ἀκόμη καταστῆ μόνος κύριος τῆς ἔξουσίας. Ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐδόθη νέα πολιτικὴ κατεύθυνσις εἰς τὸ κράτος. Η κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐφερόντιζε νὰ συμφιλιώθῃ μετὰ τῆς Ρώμης καὶ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν διάστασιν τὴν ἐπὶ Ζήνωνος ἐκραγεῖσαν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Τῇ εἰσηγήσει τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τοῦ Ἰουστίνος ὑποχρέωσε

τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα. Ὁ πάπας Ἰωάννης εὐχαριστηθεὶς ἐπεσκέψθη τὴν Κωνσταντινούπολιν, δὲ δὲ Ἰουστινιανὸς παρεσκεύασεν εἰς αὐτὸν θριαμβευτικὴν ὑποδοχὴν. Ἀντελαμβάνετο δὲ Ἰουστινιανὸς ὅτι ἡ ἐπελθοῦσα συνεννόησις μετὰ τῆς παπωσύνης ἥθελε διευκολύνει κατὰ πολὺ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν φιλοδόξων σχεδίων του.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστίνου μείνας μόνος κύριος τῆς ἔξουσίας ὁ Ἰουστινιανὸς ἥθελησε κατὰ πρῶτον νὰ ἔξασφαλίσῃ τὰ ὅρια τοῦ κράτους του πρὸς ἀνατολὰς καὶ κατόπιν νὰ θέσῃ εἰς ἔνεργειαν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγαλουργοῦ σχεδίου του τ. ἔ. τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς παλαιᾶς ὁρμαῖῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ κατὰ τὸς ἀρχὰς τῆς Ζῆς ἐκατονταετηρίδος ἀνιδρυθὲν περσικὸν κράτος τῶν Σασσανιδῶν ἥνωχλει πάντοτε τὸ ἐλληνικὸν κράτος τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Πέρσαι εἶχον εἰσβάλλει εἰς τὰς ἀνατολικὰς αὐτοῦ ἐπαρχίας. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν στρατηγὸν Βελισάριον· μετὰ πολλὰς δὲ ἐκατέρωθεν νίκας καὶ ἀποτυχίας δι βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης Α' ἥναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην, διὰ τῆς δποίας ἔξησφαλίσθησαν τὰ ὅρια τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας πρὸς ἀνατολάς.

Ἄλλα δὲν παρθῆσε πολὺς χρόνος ἀπὸ τῆς πρόρρηθείσης εἰρήνης καὶ δεινὴ στάσις ἔξερογάγη ἐν Κωνσαντινουπόλει (532), ἡ καλουμένη στάσις τοῦ Νίκα, ἥτις παρ' ὀλίγον γ' ἀνατρέψῃ τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

β') **Η στάσις τοῦ Νίκα.**

Εἰς τὸν Ἰππόδρομον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διηγωνίζοντο πάντοτε δύο ἀντίζηλοι φατρίαι, οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένετοι ἢσιοι κυανοί, ὀνομασθέντες οὕτω ἐκ τοῦ χρώματος τῆς στολῆς τῶν ἀρματηλατῶν. Εἰς τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν δύο τούτων φατριῶν ἐλάμβανον μέρος καὶ οἱ θεαταί, συμπαθοῦντες οἱ μὲν ὑπὲρ ταύτης, οἱ δὲ ὑπὲρ ἔκεινης τῆς φατρίας. Ἡ διχόνοια καὶ ἡ ἀντίζηλα σὺν τῷ χρόνῳ μετεβιβάσθη καὶ εἰς τὰς σχέσεις τοῦ δημοσίου βίου, ωστε αἱ δύο φατρίαι τοῦ Ἰπποδρόμου κατήντησαν πολιτικὰ κόμματα. Άλι δύο φατρίαι εἶχον δργανισμόν τινα δημοτικόν, ἐκαλοῦντο δὲ δῆμοι καὶ ἔκαστος δῆμος εἶχετὸν δήμαρχόν του καὶ τὸν κατάλαγον τῶν μελῶν του, δστις ἢσιοι κατατεθειμένοις εἰς τὸ ἐπαρχεῖον τῆς πόλεως. Ἡ ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ ἀνάμιξις τῶν δήμων εἰς τὰς δημοσίας ὑποθέσεις εἶνε τὸ μόνον ἵσως ἔχοντος ἐπισήμου ἐκπροσωπήσεως τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ λαοῦ, δὲ δὲ Ἰππόδρομος δέ μόνος τό-

πος, ὃπου ἥδύναντο νὰ γίνουν γνωστὰ εἰς τὸν μονάρχην τὰ ἑκάστοτε παράπονα τοῦ λαοῦ.

‘Η δύναμις τῶν φατριῶν τούτων ἀπέβη σὺν τῷ χρόνῳ τόσον μεγάλη, ὅστε οἱ αὐτοκράτορες περιέβιαλλον συνήθως διὰ τῆς εὑνοίας των τὴν μίαν ἔξ αὐτῶν. Διεγείροντες δὲ τοιουτορόπως τὸν φθόνον τῆς ἀλλῆς καὶ σπείροντες τὴν διχόνιοιν μεταξὺ αὐτῶν ἥδύναντο νὰ κρατοῦν τὸν λαὸν ὑποχειριον εἰς τὴν θέλησίν των.

‘Ο Ἰουστινιανὸς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας του εἶχε παραχωρήσει πολλὰ προνόμια εἰς τοὺς Βενέτους, οὓσας δὲ καὶ ὑπεσχέθη ν’ ἀφήσῃ ἀτιμωρήτους διαφόρους βιαιοπραγίας αὐτῶν ἀλλὰ κατόπιν θέλων νὰ δείξῃ τὴν ἀμεροληψίαν του ἢ μᾶλλον τὴν κυριαρχικήν του ἔξουσίαν ἥρχισε νὰ τιμωρῇ τοὺς κακουργοῦντας ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Πράσιγοι καὶ οἱ Βένετοι κατεφέροντο κατὰ τινῶν λειτουργῶν τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας καὶ ἴδιως κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν Ἰωάννου Καππαδόκη καὶ κατὰ τοῦ Καλαποδίου, ἐνὸς ἐκ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τῆς αὐλῆς, ἀμφοτέρων φερομένων ἀποτάμως καὶ ὑβριστικῶς πρός τὰ πλήθη, προέβησαν εἰς σφοδρὰν στάσιν.

Αἱ ταραχαῖ καὶ ἥρχισαν μίαν Κυριακὴν ἐντὸς τοῦ Ἰπποδρόμου, ὅπου ἀντηλλάγησαν πικρότατοι λόγοι μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν στασιαστῶν. Ἐκ τοῦ Ἰπποδρόμου αἱ ταραχαῖ μετετέθησαν καὶ ἔξω. Κατὰ τὰς ἐπομένας ἡμέρας στρατῶνες, παλάτια, ἐκκλησίαι, κατελήφθησαν ἔξ εφόδου. Οἱ στασιασταὶ ἐπυρπόλησαν διάφορα μέρη τῆς πόλεως καὶ ἴδιως δημόσια κτίρια, μεταξὺ τῶν δυοίων καὶ τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, τὸν δποῖον εἶχεν ἀνάγειρει ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, καὶ ἐπλήρωσαν τὴν πόλιν σφαγῶν. Ὁ κίνδυνος ἦτο μέγας διὰ τὴν βασιλείαν. Οἱ στασιασταὶ ἀνηγάρευσαν αὐτοκράτορα τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἀναστασίου Υπάτιου. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπώλεσε τὸ θάρρος του καὶ ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ ἐκ τῆς πρωτευούσης. Ἡ περὶ φυγῆς ἀπόφασις ἐλήφθη ἐν συμβουλίῳ τῶν ὑπουργῶν συγχροτηθέντι ἐν τοῖς ἀνακτόροις. ‘Ἄλλ’ ἡ τολμηρὰ Θεοδώρα ἀντετέχθη εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς φυγῆς καὶ μετὰ βασιλικῆς μεγαλοπρεπείας ὡμιλήσε πρός τὸν Ἰουστινιανὸν εἰποῦσα ἐν τέλει «Ο κυβερνήσας τὸν κόσμον δύναται νὰ δεχθῇ τὸν θάνατον, ἀλλ’ ὅχι καὶ τὴν φυγήν. Καλὸν ἐντάφιον εἶνε ἡ βασιλεία». Οἱ λόγοι τῆς Θεοδώρας ἐνεποίησαν βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ εἰς τοὺς περὶ αὐτόν. Ἀντὶ τῆς φυγῆς λοιπὸν ἀπεφασίσθη ἡ ἀμυνα μέχρις ἐσχάτων καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τὸν στρατηγὸν Βελισάριον νὰ καταστείλῃ τὴν στάσιν διὰ παντὸς μέσου. Ὁ Βελισάριος,

ἀφοῦ κατὰ πρῶτον ἀνεπτέρωσε τὸ φρόνημα τῆς ἀμφιταλαντευομένης βάσιλικῆς φρουρᾶς, ἐπέπεσεν ἔπειτα κατὰ τῶν στασιαστῶν, οἵτινες εἶχον συναθροισθῆ εἰς τὸν Ἰππόδρομον καὶ ἐπέφερεν εἰς αὐτὸν τελείαν καταστροφήν. Τοιάκοντα χιλιάδες λέγεται διτὶ ἐφονεύθησαν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ὁ ἀνακηρυχθεὶς αὐτοχράτωρ Ὑπάτιος. Οὗτως ἡ πρωτεύουσα ἀπηλλάγη τοῦ μεγάλου τούτου κινδύνου. Ἡ στάσις αὕτη ὠνομάσθη Στάσις τοῦ Νίκα ἐκ τοῦ συνθήματος τῶν στασιαστῶν Νίκα. Ἔκτοτε ἡ δύναμις τῶν φατριῶν ἐθραύσθη καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ ἔξουσία οὐδέποτε πλέον σοβαρῶς ἥπειλήθη.

γ') Ἐξωτερικοὶ πόλεμοι.

Βανδηλικὸς πόλεμος. — Ἀφοῦ δὲ Ἱουστινιανὸς κατέβαλε τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, ἔθεσεν εἰς ἐνέργειαν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου του. Καὶ πρῶτον ἔστρεψε τὴν προσοχήν του εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ὁ δισέγγονος τοῦ φοβεροῦ Γιζερίχου Γελίμερος ἐκθρονίσας τὸν νόμιμον βασιλέα τῶν Βανδήλων Ἰλδέριχον ἥρασεν αὐτὸς τὴν ἀρχήν, τὸν δὲ Ἰλδέριχον ἐφυλάκισεν. Ἡ Ἱουστινιανὸς ἀπήγιησε παρὰ τοῦ Γελιμέρου τὴν ἀποφυλάκισιν τοῦ Ἰλδερίχου, πρὸς τὸν ὅποιον διέκειτο εὔμενῶς, καὶ ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθη, ἀπέστειλε κατὰ τῶν Βανδήλων τὸν Βελισάριον μετὰ 15,000 ἀνδρῶν καὶ 600 πλοίων πλεικῶν καὶ φυρτηγῶν. Ὁ Βελισάριος βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν Ἀφρικανῶν, οἵτινες ἐμίσουν τοὺς Βανδήλους, κατερρόπισε τὸν ἡγεμόνα τῶν Βανδήλων Γελίμερον καὶ κατέλυσεν δριστικῶς τὸ Βανδηλικὸν κράτος (534). Πᾶσαι αἱ ἐν Ἀφρικῇ κτήσεις τῶν Βανδήλων περιῆλθον εἰς τὸ Βιζαντινὸν κράτος. Ὁ Βελισάριος ἐπανακάμψας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Γελίμερον αἰχμάλωτον.

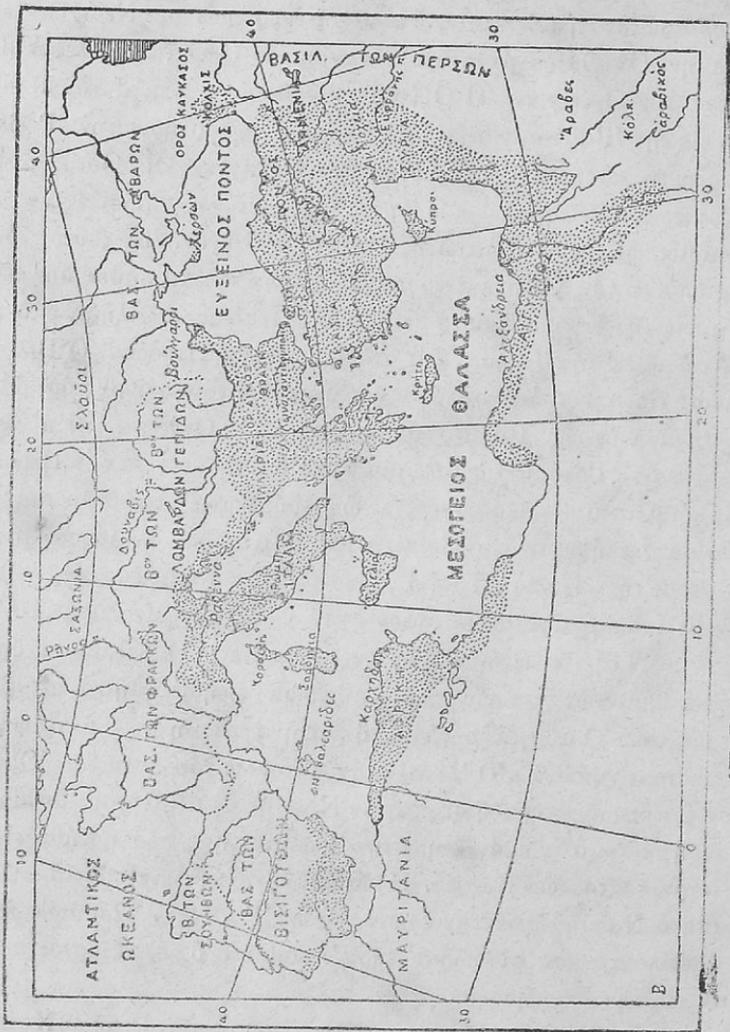
Οστρογοτθικὸς πόλεμος. — Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἐν Ἀφρικῇ Βανδηλικοῦ κράτους ἐπῆλθεν ἡ κατάλυσις καὶ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ Οστρογοτθικοῦ κράτους. Ὅτι Θευδέριχος ἀποθανὼν μετὰ τριακονταετῆ λαμπρὰν βασιλείαν κατέλιπε τὸν θρόνον εἰς τὸν ἀνήλικον ἔγγονόν του Ἀταλάριχον, τὸν ὅποιον ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Ἀμαλασούνθα, θυγάτηρ τοῦ Θευδερίχου. Ἡ Ἀμαλασούνθα ἐκτελοῦσα πιστῶς τὰ καθήκοντά της πρὸς τὸν Ἱουστινιανὸν ὡς ὑπέροχαντα τῆς Ἰταλίας ἐβοήθησε διὰ στρατοῦ τὸν Βελισάριον εἰς τὴν κατὰ τῶν Βανδήλων ἐκστρατείαν του καὶ διὰ τῆς προέξεώς της αὐτῆς ἐφείλκυσε τὴν εὔνοιαν τοῦ Ἱουστινιανοῦ. Ἄλλος δὲ Ἀμαλασούνθα ἐδιολοφινήθη ἀγρίως ὑπὸ τοῦ δευτέρου συζύγου της Θευδάτου, δοτις καὶ ἐσφειρίσθη τὴν ἀρχήν.

νιανὸς λαβὼν ὃς εὐλογὸν πρόφασιν ὅτι ἥθελε νὰ ἔκδικήσῃ τὴν σύμμαχὸν του βασίλισσαν τῆς Ἰταλίας ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ὀστρογότθων καὶ ἀπέστειλε κατ' αὐτῶν τὸν δαφνοστεφῆ Βελισάριον, ἀρτὶ ἐπανακάμψαντα ἐξ Ἀφρικῆς. Ὁ Βελισάριος μετὰ μεγίστης ταχύτητος κατέκησε πρῶτον τὴν Σικελίαν, ἔπειτα δὲ ἐκυρίευσε τὴν Νεάπολιν καὶ τὴν Ῥώμην. Οἱ Ὀστρογότθοι φονεύσαντες τὸν Θεοδάρον ἔξέλεξαν βασιλέα νέον τὸν Οὐντιγιν. Ὁ Οὐντιγις συναθροίσας νέας δυνάμεις ἐνεκλεισθη ἐις τὴν Ῥαβένναν ἀλλ' ὁ Βελισάριος πολιορκήσας τὴν Ῥαβένναν ἐκυρίευσεν αὐτὴν καὶ ὑχαλώτισε τὸν Οὐντιγιν. Οἱ Ὀστρογότθοι θαυμάζοντες τὸν Βελισάριον προσέφεραν εἰς αὐτὸν τὴν βασιλείαν ἀλλ' ὁ Βελισάριος ὡς τίμιος στρατιώτης ἀπέκρουσεν αὐτὴν. Ἐν τούτοις διαβληθεὶς ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινούπολει ἐχθρῶν του ὅτι δῆθεν διενοεῖτο νὰ θέσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ στέμμα τῆς Ἰταλίας, ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐκ τῆς Ἰταλίας, ἵνα σταλῇ κατὰ τῶν Περσῶν. Ὁ Βελισάριος ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατέθεσε πρὸ τοῦ θρόνου τοὺς βασιλικοὺς θησαυροὺς τῆς Ἰταλίας καὶ παρέδωκε τὸν Οὐντιγιν καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐπιφανεῖς Γότθους αὐχαλώτους, μεθ' ὁ ἀπῆλθε κατὰ τῶν Περσῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ὀστρογότθοι ὡρελούμενοι ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Βελισαρίου ἀνεκήρυξαν νέον βασιλέα τὸν Τωτίλαν καὶ ἀνέκτησαν τὸ μεγίστον μέρος τῆς Ἰταλίας. Τότε ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνακαλέσας ἐξ Ἀνατολῆς τὸν Βελισάριον ἀπέστειλεν αὐτὸν ἐκ νέου εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλ' ἐκ δυσπιστίας δὲν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἐπαγκεῖς δυνάμεις. Ὁ Βελισάριος ἔτητήσας ἐπανειλημμένως ἐπικουρίας καὶ μὴ λαβὼν δὲν ἥδυν ἥθη νὰ καταβαῖλῃ δλοσχεδῶς τοὺς Ὀστρογότθους, δι' ὁ καὶ ἡναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστειλε τότε κατὰ τῶν Ὀστρογότθων τὸν ἔπιφανῆ στρατηγὸν Ναρσῆν μὲ ἀξιολόγους δυνάμεις. Ὁ Ναρσῆς ἐντὸς δλίγου ἀνέκτησε τὴν Ἰταλίαν, ἥτις προσηρτήθη εἰς τὸ Βυζαντινὸν κοάτος ὡς ἔξαρχία. Πρῶτος ἔξιποχος (οἵονεὶ ἀντιβασιλεὺς) διωρίσθη ὁ Ναρσῆς ἔχων τὴν ἔδραν του ἐν Ῥαβέννῃ. Ὡσαύτως ἔξαρχος ἀπετέλεσαν καὶ αἱ χῶραι τῆς Ἀφρικῆς, ὁ δὲ ἔξαρχος αὐτῆς ἥδρευεν εἰς τὴν Καρχηδόνα.

Δεύτερος περσικὸς πόλεμος. — Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης Α' ὡρελούμενος ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ περισπασμῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, παρακινούμενος δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Ὀστρογότθων διέλυσε τὴν πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν εἰρήνην καὶ ἐπανέλαβε τὰς ἐχθροποιαῖς· ἀλλ' ἐπελθὼν κατ' αὐτοῦ ὁ Βελισάριος τὸν ἡνάγκασε νὰ ὑποχωρήσῃ πέραν τοῦ Τίγρης.

’Αλλ’ ὅταν δὲ οὐδεὶς ἀνακληθεὶς ἐστάλη καὶ αὐθίς εἰς τὴν Ἰταλίαν, οἱ Πέρσαι ἐπανέλαβον τὸν πόλεμον, ἀλλὰ κυρίως τῷρα εἰς τὴν παρὰ τὸν Πόντον Δασικήν (ἀρχαίαν Κολχίδα). Μετὰ εἰκοσαετῆ ἀμφίρεθοπον ἀγῶνα συνωμολογήθη πεντηκονταετῆς συνθήκη, διὰ τῆς δοπίας

^ε Η Βυζαντινή αὐτοκρατορία ἐπὶ τὸν στραγοῦ

ἔξησφαλίσθη εἰς τοὺς "Ἐλληνας ἡ κεῖσις τῆς Λαζικῆς καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς κατὰ τὸν Πόντον ἐμπορίας.

Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον δὲ Ἰουστινιανὸς ἀφῆσεν ἀπὸ τοὺς Βησιγότθους καὶ προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του τὰ ἀνατολικὰ παράλια τῆς Ἰσπανίας. Οὕτω μετὰ εἰκοσαετεῖς ἀγῶνας ἐπέτυχεν δὲ Ἰου-

στινιανὸς ν' ἀνορθώσῃ τὸ ἀρχαῖον διωμαῖον κράτος, ἀνακτήσας τὰ
βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς, ὅλην τὴν Ἰταλίαν, τὴν Σικελίαν, τὴν
Σαρδίων, τὴν Κορσικὴν καὶ τὰς Βαλεαρίδας νήσους καὶ ὅχι μικρὸν μέ-
ρος τῆς Ἰσπανίας.

"Αλλ' ἐκτὸς τῶν μεγάλων τούτων ἔξωτερικῶν πολέμων, διὰ τῶν
δποίων ἔξεπληρώθη τὸ ὄντειρον τοῦ Ἰουστινιανοῦ περὶ ἀνασυστάσεως
τοῦ ἀρχαῖου διωμαῖον κράτους, διεξήγαγεν οὗτος καὶ πολλοὺς μικρο-
πολέμους ἐναντίον τῶν ἀπὸ βορρᾶ εἰσβαλόντων εἰς τὸ κράτος του βαρ-
βάρων. Τοιοῦτοι βάρβαροι ἦσαν κυρίως οἱ Βούλγαροι, οἵτινες ἐνούμε-
νοι μὲ τὰ περιπλανώμενα λείψανα τῶν Οὐννων ἔκαμνον ἐπιδρομάς εἰς
τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας. "Απαξ μάλι-
στα προυχώρησαν μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως (559)
διελθόντες τὸ Ἀναστασιανὸν τεῖχος διὰ τῶν μεγάλων ὅργημάτων, τὰ δποῖα
πρὸ μικροῦ εἶχον ἀνοίξαι οἱ κατὰ τὰ ἔτη 558 καὶ 559 γενιόμενοι ἐκ δια-
λειμμάτων σεισμού. Τὴν ἐπιδρομὴν ταῦτην τῶν Βουλγάρων ἀπέκρουντο
μετὰ μεγάλων ζημιῶν διέρων καὶ ἀπόμαχος ἦδη Βελισάριος.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἄλλα βαρβαρικὰ στίφη,
σλαυϊκὰ ταῦτα, κατερχόμενα ἐκ τῆς σημερινῆς δυτικῆς Ῥωσίας ἡρχι-
σαν νὰ εἰσβάλλονταν εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας. Τοὺς
βαρβάρους τούτους κατ' ἐπανάληψιν ἐνίκησε καὶ ἀπέκρουσεν δι γενναῖος
στρατηγὸς Γερμανὸς, ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Αἱ συγναὶ αὕται ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων εἰς τὰς βορείους ἐπαρ-
χίας τῆς αὐτοκρατορίας καθ' οὓς μάλιστα χρόνους δι γενναῖος κα-
τεγίνετο νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ παλαιὸν διωμαῖον κράτος, ἔξηγοῦνται ἐκ
τοῦ ὅτι οἱ στρατοὶ αὐτοῦ ἦσαν ἀπησχολημένοι εἰς τοὺς μεγάλους ἔξωτε-
ρικοὺς πολέμους.

δ'.) Ἐσωτερικὴ διοίκησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ. —

"Ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς διὰ τῶν ἔξωτερικῶν πολέμων του δι γενναῖος
προσεπάθει ν' ἀνορθώσῃ τὸ ἀρχαῖον διωμαῖον κράτος, ἔξ ὅλου δὲν
ἔπανσεν οὔδ' ἐπὶ στιγμὴν ν' ἀσχολῆται μετὰ μοναδικῆς δραστηριότητος
εἰς τὴν διαρρούμασιν τῶν ἔξωτερικῶν πραγμάτων. "Έκαμε δὲ τοιαῦτα
εἰρηνικὰ καὶ ἐκπολιτιστικὰ ἔργα δι γενναῖος τοῦ Ἰουστινιανός, ώστε ταῦτα περισσό-
τερον ἵσως ἀπὸ τοὺς νικηφόρους πολέμους του ἐλάμπουνταν τὴν βασι-
λείαν του καὶ κατέστησαν εἰς ἀθάνατον τὸ ὄνομά του.

"Η νομοθεσία. — Ἐκ τῶν κυριωτάτων καὶ ἐκ τῶν πρώτων ἔρ-
γων τῆς ἔσωτερικῆς διοικήσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ είνε ἡ κωδικοποίησις

τῶν νόμων τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ἔργον τοῦτο διὰ τὰς μεγάλας συνείας, τὰς δποίας ἔσχεν ὡς πρὸς τὴν δικαιοσύνην, καὶ διὰ τὴν ἴστορικήν του σημασίαν ἥρκει καὶ μόνον νὰ καταστήσῃ ἀείμνηστον τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Κατὰ τὴν ἔκτην ἑκατονταετηρίδα ἐπεκράτει μεγάλη σύγχυσις ἐν τῇ νομοθεσίᾳ. "Ἄλλοι ἐκ τῶν νόμων ἀνέτρεχον εἰς τὴν δημοκρατικὴν ἐποχὴν τοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους, ἄλλοι ἔξεδόθησαν ὑπὸ αὐτοκρατόρων ἔθνων καὶ ἄλλοι ὑπὸ αὐτοκρατόρων χριστιανῶν. Ως ἐκ τούτου ἄλλοι νόμοι εἶχον ἀπαρχαιωθῆν, ἄλλοι εἶχον περιπέσει εἰς ἀχρηστίαν ὑπὸ νεφελεόων νόμων, καὶ ἄλλοι εἶχον σωροὺς ἑομηνειῶν. Ἐκτὸς τῶν αὐτοκρατορικῶν διατάξεων ὑπῆρχον καὶ συγγραφαὶ νομομαθῶν, εἰς τὰς δποίας ἐπὶ Θεοδοσίου Β' εἴχε δοθῆ ἵσχυς νόμου ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ αἱ δποίαι περιεἶχον ἀντιφάσεις ἀδιορθώτους. Οἱ Ἰουστινιανὸς λοιπὸν ἅμα ἀναβάς εἰς τὸν θρόνον ἡθέλησε νὰ θεραπεύσῃ τὴν σύγχυσιν τῶν νόμων καὶ ἀνέθεσε τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὸν διαπρεπέστατον νομοδιδάσκαλον Τοιβωνιανόν, διτις κατεῖχε τὸ ἀξίωμα τοῦ κοιαίστωρος (οἶονεὶ ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης).

Οἱ Τοιβωνιανὸς ἐν συνεργασίᾳ μετ' ἄλλων νομομαθῶν συνέλεξε πάσας τὰς αὐτοκρατορικὰς διατάξεις (διατάγματα), αἱ δποίαι εἶχον ἀντικαταστήσει τοὺς παλαιοὺς νόμους τῆς ὁμαϊκῆς δημοκρατίας, ἀφῆγεσε τὰ περιττὰ προοίμια, τὰς ἐπαναλήψεις, τὰς ἀντιφάσεις καὶ τὰ ἀπαρχαιωμένα μέρη, καὶ κατέταξεν αὐτὰς κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν καὶ ὑπὸ τοὺς προσήκοντας τίτλους. Η οὐλλογὴ αὕτη ὠνομάσθη Κῶδιξ (*Codex*) καὶ ἀποτελεῖται ἐκ 12 βιβλίων. Ἐπειτα δὲ Τοιβωνιακὸς μετὰ τῶν συνεργατῶν του ἡστολήθη εἰς ἄλλο ἔργον δχι δλιγάτερον δυσχερές. Συνέλεξε τὰς γνώμας καὶ τὰς ἑομηνείας τῶν ἐπιφανεστέρων παλαιῶν νομοδιδασκάλων ἐπὶ διαφόρων δυσκόλων νομικῶν ζητημάτων, αἵτινες πᾶσαι ἀπετέλουν δαψιλεστάτην πηγὴν τοῦ δικαίου, ἀλλ ἡσαν δυσεύρετοι, ἐγκατεσπαρμέναι εἰς χιλιάδας νομικῶν συγγραφῶν. Ἐστάθμισεν ἐπιμελῶς τὰς γνώμας καὶ ἑομηνείας ταύτας, παρέλειψε τὰ περιττὰ καὶ ἀπαρχαιωμένα, συνεβίβασε τὰς ἀντιφάσεις καὶ συνεχώνευσε τὴν δλην ὕλην εἰς ἓν εὐμένοδον ἔργον, τὸ δποίον συντελεσθὲν ἐντὸς τριετίας διηρέθη εἰς 50 βιβλία καὶ ὠνομάσθη Πανδέκτης (*Digesta*). Τέλος δὲ Τοιβωνιακὸς καὶ οἱ συνεργάται του συνέταξαν ἐπιτομὴν περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου, τὴν δποίαν ὠνόμασαν Εἰσηγήσεις (*Institutiones*). Αἱ Εἰσηγήσεις ἡσαν προωρισμέναι νὰ διδάσκωνται εἰς τὰς νομικὰς σχολὰς

καὶ νὰ προπαρασκευάζουν τὸν νέον εἰς τὴν μελέτην τοῦ Κώδικος καὶ τοῦ Πανδέκτου.

Τὰ τρία ταῦτα νομοθετικὰ ἔργα μετὰ τῶν ὅποιαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐκδοθέντων κατόπιν νεωτέρων νόμων, οἵτινες ὀνομάζονται Νεαραὶ (δηλ. διατάξεις, *Novellae*), ἀποτελοῦν τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον. Τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον ὡνομάσθη βραδύτερον *Corpus juris civilis* ('Αστικὸν δίκαιον), ἐξ αὐτοῦ δὲ κατόπιν ἐμορφώθη ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου. Καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον εἶναι ἡ βάσις τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καὶ σπουδάζεται εἰς ὅλα τὰ εὑρωπαϊκὰ πανεπιστήμια, λέγεται δὲ *Promaior δίκαιον*.

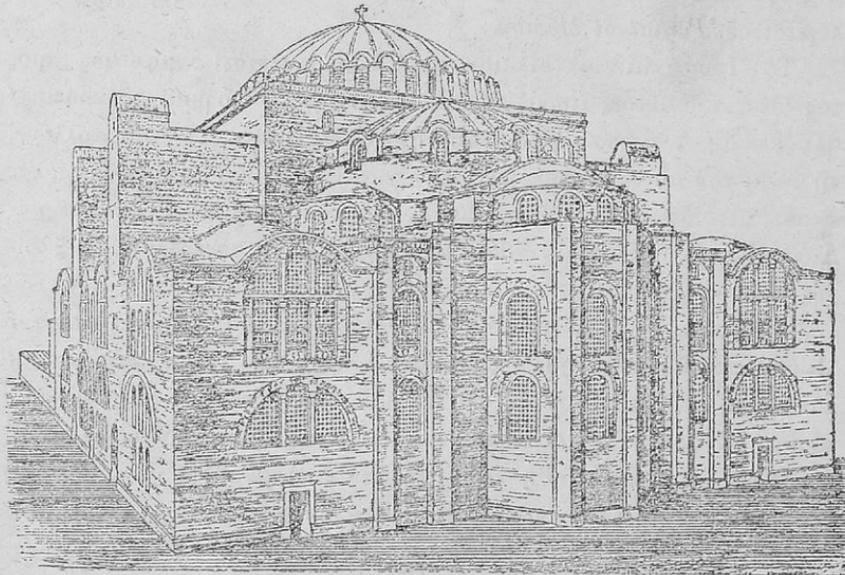
Τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον συνετάχθη λατινιστὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἵδεας τοῦ αὐτοκράτορος περὶ ἀναστυλώσεως τοῦ ὁμοίου κράτους ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα ἡ λατινικὴ ἦτο ἀκατάληπτος εἰς τοὺς πολλούς, τῇ ἀδείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος ἐξεδόθησαν καὶ ἑλληνικὴ μεταφράσεις, τὰς ὁποίας μετ' ὀλίγον ἥρχισαν νὰ μεταχειρίζονται καὶ αὐτὰ τὰ δικαστήρια. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ πᾶσαι σχεδὸν αἱ Νεαραὶ συνετάχθησαν ἐξ ἀρχῆς ἑλληνιστί.

Κτίσματα.—[”]Αλλο σπουδαῖον ἔργον τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι τὰ διαφορα κτίσματα, τὰ ὅποια οὖτος κατεσκεύασε καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας. [”]Εκτισε καὶ ἀνφιοδόμησε πόλεις περιέβαλε πόλεις μὲ τείχη ἔκτισε φρούρια πολυπληθῆ κατὰ μῆκος τοῦ Δουνάβεως καὶ ἀλλαχοῦ πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν βαθύτατων, ἀτινα ὅμως βραδύτερον, ὡς φαίνεται, παρημελήθησαν[”] κατεσκεύασεν ὅδούς, γεφύρας, ὑδραγωγεῖα, λουτρῶνας[”] ἔκτισε νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα, γηροκομεῖα καὶ ἐπεικοδότησεν αὐτὰ πλουσιώτατα, ὅστε νὰ λειτουργοῦν ἀνέτως. [”]Ωσαύτως ἔκτισε πολυάριθμα μοναστήρια καὶ μεγαλοπρεπεῖς ναούς, δι' ὧν ἐκδηλοῦνται λαμπρῶς τὸ θηρικευτικὸν αἴσθημα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Μεταξὺ τῶν ναῶν μεγαλοπρεπέστατος εἶναι ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, δ συνήθης λεγόμενος ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, δστις ἔκτισθη κατὰ τὸ σχέδιον καὶ τῇ ἐποπτείᾳ τῶν μεγαλοφυῶν ἀρχιτεκτόνων Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου εἰς τὸ μέρος, δπου ὑπῆρχεν δ κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα πυρποληθεῖς ὅμώνυμος ναός. *Οράση*

Ἡ Ἀγία Σοφία ἔκτισθη μὲ ὑλικὸν ἄριστον, συγκομισθὲν ἐξ ἀρχαίων ναῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐξ ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν, χιλιάδες δ' ἐργατῶν εἰργάζοντο ἐπὶ ἐτῇ πρὸς ἀποπεράτωσιν αὐτῆς. [”]Ἐν τῇ οἰκουμήνῃσει τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐλύθη καὶ τὸ πρόβλημα τῆς κα-

κασκευῆς θόλων ἡ τρούλων στηριζομένων ἐπὶ τόξων. Τὸ δὲ στοιχειώδη τοῦ ναοῦ ἦτοι δὲ θόλος καὶ τὰ ἡμιθόλια καὶ οἱ τοῖχοι κατὰ μῆκος ἔκοσμωντο διὰ μεγάλων πολυχρώμων ψηφιδωτῶν εἰκόνων, αἰτινες σήμερον εἶνε ἐπικεχρισμέναι δι^τ ἀσβέστου. Ἡ Ἁγία Σοφία ἡ δὲ Μεγάλη ἐκκλησία, ὡς ὀνομάσθη εὐλόγως ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, δὲν εἶχε μόνον μοναδικὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν οὔτε σπουδαιότητα ἀπλῶς θρησκευτικὴν, ἀλλ' εἶχε καὶ καθολικὴν ἴστορικὴν σπουδαιότητα ἐν τῷ δλῳ βίῳ τοῦ χριστιανικοῦ ἐλληνισμοῦ. Ἐν αὐτῇ οἱ αὐτοκράτορες προσηγόριζοντο εἰς τὸν θεόν ἐν κατανῦξει, ὅταν ἐμελλον νὰ ἐπιχειρήσουν ἐκστρατείας.

Ἡ Ἁγία Σοφία.

Εἰς αὐτὴν οἱ αὐτοκράτορες, ὅταν ἐπανήρχοντο νικηταί, μετέβαινον ἐν θριαμβῷ διὰ νὰ ψάλουν τὸν νικητήριον ὅμνον πρὸς τὸν θεόν. Διὰ τοῦτο ἡ Ἁγία Σοφία, καὶ ἀφοῦ περιήλθεν εἰς ἀλλοθρήσκους καὶ ἀλλογενεῖς κατακτητὰς καὶ μετεβλήθη εἰς μωαμεθανικὸν τέμενος (τζαμίον), δὲν ἔπαυσεν ἡ ἀποτελὴ τὸ ἵδεωδες σύμβολον τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείσου τῶν Ἑλλήνων καὶ εἶνε συνδεδεμένη μὲ τὰς ἐπιπλέοντας καὶ μὲ τὰ δύνειρα αὐτῶν περὶ τῆς πλήρους ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

Ἐμπόριον — βιομήχανεια — Οἱ συνεχεῖς πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὰ ἀπειράριθμα κτίσματα αὐτοῦ ἐξήντλησαν τὰς οἰκονομικὰς δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐν τούτοις δὲ Ἰουστινιανὸς διήνοιε νέους πόρους διὰ τῆς Ἰδιαίτερης προστασίας τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιο-

μηχανίας. Ἀλλὰ τὸ ἐμπόριον τῆς μετάξης, τὸ σπουδαιότερον ἐξ ὅλων, ἦτο εἰς κεῖρας τῶν Περσῶν, ἥ δὲ πρώτη ὑλη, ὡς λέγομεν σήμερον, ἐκομίζετο ἐκ τῆς Κίνας. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεφάσισε νὰ εἰσαγάγῃ ἐκ παντὸς τρόπου ἐντὸς τοῦ κράτους του τὴν πολύτιμον βιομηχανίαν τῆς μετάξης. Δύο Ἐλληνες μοναχοὶ μεταβάντες εἰς Κίναν ἐγνώρισαν ἐκ τοῦ πλησίον τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς τῆς μετάξης· κατόπιν ἐπρομηθεύθησαν ώάρια μεταξοσκάληκος, ἔκρυψαν αὐτὰ ἐντὸς τῶν σωλήνων τῶν ὁρίδων των, διότι ἡ ἔξαγωγὴ τοῦ προϊόντος αὐτοῦ ἦτο αὐστηρῶς ἀπηγορευμένη εἰς τὴν Κίναν, καὶ μετέφεραν αὐτὰ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἐπίσης ἔφεραν καὶ σπόρους μαρεῶν. Ἀπὸ τότε ἔμαθον οἱ Βυζαντῖνοι νὰ κατασκευάζουν μετάξην. Ἡ διὰ τῆς σηροτροφίας διοίκησιν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἔξασφαλίσῃ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ἔξεδωκε τῷ 535 δύο σημαντικὰ διατάγματα, δι’ ὧν καθώριζε τὰ νέα καθήκοντα πάντων τῶν ὑπαλλήλων, συνιτιῶν πρωτίστως εἰς αὐτοὺς ἔξαιρετικὴν προσοχὴν καὶ δικαιοσύνην διὰ τὰς ὑποθέσεις τῶν ὑπηκόων του. Ταῦτοχρόνως κατήργησε τὴν δωροδοκίαν εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν, ηὕξησε τοὺς μισθώντας τῶν ὑπαλλήλων, περιώρισε τὰς ἀνωφελεῖς δαπάνας καὶ συνεκέντρωσεν εἰς τὰς πλειστας τῶν ἐπαρχιῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν τὴν τε πολιτικὴν καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἔξουσίαν πρὸς μεγαλειτέραν ἔξασφάλισιν τῆς τάξεως. Ἡ τοιαύτη ὁζίκη μεταρρύθμισις εἰς τὴν διοίκησιν ἐν γένει ἔσχε σοβαρὰ ἀποτελέσματα.

Ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.—Ο Ἰουστινιανὸς ἔφερντισε πολὺ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ χάριν τοῦ κράτους αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐμφύτου κλίσεως πρὸς τὰς θεολογικὰς μελέτας καὶ συζητήσεις. Ἐνδει ὑὰ διοικήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ἀπόλυτὸς κύριος καὶ ὡς ἀντάλλαγμα τῆς προστασίας του καὶ τῆς ἔξαιρετικῆς εὐνοίας του πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπέβιλεν εἰς αὐτὴν διὰ τρόπου δεσποτικοῦ τὴν θέλησίν του κηρύττων ἐστὸν αὐτοκράτορα καὶ ἵερέα.

“**Ὅτοιος** τῆς Ὁρθοδοξίας, κατ’ ἀρχὰς δὲ κατεδίωξεν ἀγρίως τοὺς μονοφυσίτας. Τοῦτο ἔπρεπε καὶ διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν πάπαν. Ἀντιθέτως ἡ Θεοδώρα, διακρίνοντα τὰ πράγματα ἵσως ἀκοιβέστερον ἀπὸ τὸν αὐτοκρατορικὸν σύζυγόν της, προσεπάθει νὰ κατευνάσῃ τὰ

πνεύματα τὰ ἐρεθιζόμενα ὑπὸ τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων καὶ νὰ προσοικειώθῃ διὰ καταλήλων παραχωρήσεων καὶ δι' εὐπροσηγορίας τοὺς μονοφυσίτας, οἵτινες ἡσαν ἰσχυροὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, καὶ ἵδιως εἰς τὴν Σιρίαν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον.

"Οταν αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ Δύσει ἐπραγματοποιήθησαν καὶ ἀφοῦ διὰ τῆς διοικητικῆς μεταρρυθμίσεως συνεκέντρωσεν οὗτος δλην τὴν πολιτεικὴν ἔξουσίαν εἰς χεῖράς του, πρὸς τῇ πολιτεικῇ ἐνότητῃ ἥθελησεν δι' Ἰουστινιανὸς νὰ ἐπιφέρῃ καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα. Κατὰ συμβούλην τῆς Θεοδώρας ἀπεφάσισε νέῳ ἀκολουθήσῃ τὴν μέσην ὅδὸν τοῦ Ζήνωνος. Διὰ νὰ διαλύσῃ λοιπὸν τὰς ἐκ τῆς αἰρέσεως τῶν μονοφυσιτῶν ὑφισταμένας ἔριδας, συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινούπολει τὴν πέμπτην οἰκουμενικὴν σύνοδον. (553). 'Η σύνοδος αὕτη τῇ εἰςηγήσει τοῦ αὐτοκράτορος ἔκαμεν ὑποχωρήσεις τινὰς εἰς τοὺς μονοφυσίτας. 'Ο πάπας διειρέθην ἥθη καὶ μόνον κατόπιν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ θριάμβων τοῦ Ναρσῆ ἥναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ. 'Ἐν τούτοις ἡ ἀπόλειρα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπέτυχεν ἡ συμφιλίωσις ὁρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν δὲν κατωρθώθη, διότι εἰς τὸν μονοφυσιτισμὸν ἀνῆκον κατὰ τὸ πλεῖστον ξένιαι λαοί, οἵτινες ὑπὸ τὸ ἔνδυμα καὶ τὸ πρόσχημα τῆς θρησκείας κατεπολέμουν τὸ ὁρθόδοξον κράτος τῆς Κωνσταντινούπολεως.

'Ο Ἰουστινιανὸς ἐπεδίωξε συγχρόνως τὴν διάδοσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους του, διότι μεταξὺ τῶν ἄγροτῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῶν πεπαιδευμένων ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι πολλοὶ ἦσαν ἀλόητοί τοιούτοις. 'Ἐπίσης καὶ εἰς τὰ ἐκτὸς τοῦ κράτους του εἰδωλολατρικὰ ἔθνη ἐφρόντισε νὰ διαδώσῃ τὸν χριστιανισμόν, διότι ἐπρέσβευεν διὰ διαδώσῃς αὐτοκράτορος καθῆκον εἶχε νὰ διαδίδῃ εἰς τὸν κόσμον την ἀληθινὴν πίστιν. Τολμησοὶ λοιπὸν ἱεραπόστολοι μετέβησαν καὶ ἐδίδαξαν τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς βαρβάρους λαοὺς τοῦ Εὐρωποῦ Πόντου καὶ εἰς τὰς διαφόρους φυλὰς τῶν Οὐγγρῶν. 'Αλλοι ἱεραπόστολοι μὲν ἡρωισμὸν καὶ αὐτοιθυσίαν ἐπροχώρησαν εἰς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας μέχρι τῶν Ἰνδιῶν καὶ αὐτῆς τῆς Κίνας καὶ μὲ πολὺν ζῆλον ἐκήρυξαν τὸν χριστιανισμόν.

'Ἐν τῷ ὑπερβολικῷ του ζῆλῳ ὑπὲρ τοῦ ὁρθοδόξου χριστιανικοῦ δόγματος δι' Ἰουστινιανὸς ἐδείχθη πολὺ αὐτηρός πρὸς τοὺς ἐν τῷ κράτει του ἐθνικούς. Τὰς ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικὰς σχολὰς ἔκλεισεν δῶς ἀντιχριστιανικάς. Οὕτω δὲ ἔξειλιπε καὶ τὸ τελευταῖον γνώρισμα τῆς ἀρχαίας δόξης τῶν Ἀθηνῶν, οἱ τελευταῖοι δὲ καθηγηταὶ τῶν σχολῶν ἥναγκάσθησαν νὰ φύγουν εἰς τὴν Περσίαν. Οἱ εἰδωλολάτεραι, δπως καὶ οἱ

αῖρετικοί, ἀπεκλείσθησαν ἀπὸ τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀξιώματα. "Οστις δὲν ἦτο καλὸς χριστιανὸς δὲν ἥδυνατο νὰ εἶνε οὐνε καλὸς δημόσιος λειτουργός. Ἐξαίρεσιν ἀπετέλει μόνος ὁ Τοιβωνιανός, δστις ἦτο ἔθνικὸς τὸ θρήσκευμα. 'Ἄλλ' ὁ μέγας νομοδιδάσκαλος ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ τοῦ ἔργου τοῦ 'Ιουστινιανοῦ, ὃ δὲ 'Ιουστινιανὸς ἐπιδιώκων τὴν πραγμάτωποίησιν τῶν σχεδίων του παρεῖχεν ἐλευθερίαν τινὰ εἰς τοὺς ἄνδρας, οἵτινες ἦσαν εἰς αὐτὸν ἀπαραιτητοί.

2. ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ. — ΑΓΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ.

— ΕΠΙΑΡΟΜΑΙ ΑΒΑΡΩΝ ΚΑΙ ΣΔΑΥΩΝ. — ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΦΑΛΜΕΡΑ·Γ'. ΕΡ ΠΕΡΙ ΕΚΣΛΑΥ·Γ'. ΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΟΣ. — Ο ΤΥΡΑΝΝΟΣ ΦΩΚΑΣ

Τὸν 'Ιουστινιανὸν ἀποθανόντα τῷ 565 διεδέχθη ὁ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιός του 'Ιουστῖνος Β'. 'Ἐπ' αὐτοῦ οἱ Λογγιοβάρδοι, ἔθνος γερμανικόν ἀφοῦ ἀπεδεκάτισαν τοὺς ἐν Δακίᾳ (σημερινῇ 'Ρωμανίᾳ) κατοικοῦντας Γήπαιδας, γερμανικὸν ἐπίσης ἔθνος, ἐπειτα κατῆλθον καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν ἀνω 'Ιταλίαν, κατέλαβον δὲ αὐτὴν καὶ ὑδρυσαν ἐν αὐτῇ Λογγοβαρδικὸν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Παυτανίαν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐνεφανίσθησαν πέραν τοῦ Δουναβεώς καὶ ἄλλοι βάρβαροι, οἱ 'Αβαροί, περὶ τῶν ὅποιών θά εἴπωμεν πλειόνα κατωτέρω. Οἱ 'Αβαροί ἦχισαν νὰ κάμνουν ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Βυζαντίον κράτος. 'Ωσαύτως καὶ οἱ Πέρσαι ἐπανέλαβον τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Βυζαντίνων. 'Ο 'Ιουστῖνος Β', στενοχωρούμενος ἐκ τῆς δυσκόλου καταστάσεως τῶν πραγμάτων, προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα κατὰ τὰ τελευταῖα τέσταρα ἐτη τὸν ἀρχηγὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς Τιβέριον, ἀναδείξας αὐτὸν καίσαρα.

'Αποθανόντος τοῦ 'Ιουστίνου Β' τῷ 578 ἀνέλαβε τὴν ὅλην ἀρχὴν δι συνάρχων αὐτοῦ Τιβέριος. 'Ο Τιβέριος ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν μετὰ μεγαλειέρας ὁδόμητος καὶ ἐνεργείας. 'Ο αὐτοκρατορικὸς στρατὸς, οὖντος ἥγειτο δι γενναῖος καὶ χρηστὸς στρατηγὸς Μαυρίκιος, κατέλαβε τὴν Περσιαρμενίαν καὶ προσχώρησε θριαμβευτικῶς μέχρι Κτησιφῶντος, πρωτευούσης τοῦ Περσικοῦ κράτους. 'Ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντος τοῦ Τιβέριου τῷ 582 ἀνεκρήγθη αὐτοκράτωρ δι γενναῖος Μαυρίκιος, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Τιβέριου.

Αἱ ἐπανειλημμέναι ἦταν τῶν Περσῶν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ προεκάλεσαν ἐσωτερικὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸ Περσικὸν κράτος. 'Ο βασιλεὺς τῶν Περσῶν 'Ορμίσδας ἐξεθρούσθη καὶ ἐφονεύθη, κατέλαβε δὲ τὸν θρόνον δι στρατηγὸς Βαραράμ. 'Ο νίδις τοῦ 'Ορμίσδα Χοσρόης κατέφυγεν

*Ιστορία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἐλληνισμοῦ, Ν. Βραχνοῦ

3

εἰς τὸ βυζαντινὸν ἔδαφος καὶ ἐξήτησε παρὰ τοῦ Μαυρίκιου νὰ τὸν ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸν θρόνον τῶν πατέρων του, ὑπισχνούμενος ἀντὶ τούτου νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Βυζαντίνους τὴν Περσιαρικενίαν καὶ τὰ ἀνατολικὰ τῆς Μεσοποταμίας. ‘Ο Μαυρίκιος μεγαλοψύχως φερόμενος διέταξε τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατὸν νὰ βοηθήσῃ τὸν Χοσρόην. Τῇ βοηθείᾳ λοιπὸν τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ὁ Χοσρόης Β' κατέλαβε τὸν πατρικὸν θρόνον, ἐξετέλεσε δὲ τὰς πρὸς τὸν Μαυρίκιον ὑποσχέσεις του καὶ διειέλεσε φύλος ἀφωσιωμένος εἰς τὸν Μαυρίκιον μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Τοιοῦτον τέλος ἔλαβεν ὁ ἐπὶ εἴκοσι σχεδὸν ἕτη διαρκέσας περσικὸς πόλεμος. ‘Ἄλλ’ ἐνῷ ἡ Βυζαντίνη αὐτοκρατορία ἐπὶ Μαυρίκιου ἥρατο ἐν ‘Ασίᾳ περιφανεῖς νίκας καὶ πολιτικὰς καὶ ἡθικάς, ἐν Εὐρώπῃ ὑφίστατο ἥδη ἀπὸ βορρᾶ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀβάρων καὶ Σλαύων. Οἱ Ἀβάροι, ταταρικῆς καταγωγῆς, κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἑτού αἰώνος εἰσῆλασαν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐπὶ Ιουστινιανοῦ ἐνεφανίσθησαν εἰς τὰς πέραν τοῦ Δουναύβεως χώρας, ὑποτάξαντες δὲ τοὺς ἐν ταῖς χώραις ταύταις κατοικοῦντας διαφόρους σλαυίκους λαοὺς ἵδρυσαν βασιλεικὸν κράτος, τὸ δποῖον ἐξετέίνετο ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τοῦ Βορυσθένους (σημερινοῦ Δνειστέρου) μέχρι τῶν περὶ τὴν σημερινὴν Βιέννην χωρῶν. Τοῦ Ἀβαρικοῦ τούτου κράτους ὁ ἡγεμὸν ἔφερε τὸ ὄνομα Χαγᾶνος.

Οἱ Ἀβάροι μετὰ τῶν πεικίων εἰς αὐτοὺς ὑποτεταγμένων φυλῶν ἥρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των κατὰ τοῦ Βυζαντίνου κράτους ἐπὶ τῶν διαδέκχων τοῦ Ιουστινιανοῦ, ἐν μιᾷ δὲ τούτων, γενομένη τῷ 589, οἱ Ἀβάροι καὶ εἰ Σλαύοι φαίνεται ὅτι προυχώρησαν μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη ἦτορ δλῶς παροδική. Ἐν τούτοις ὁ μισέλλην Γερμανὸς ἴστοριογράφος Φαλμερόσερ, παρανοήσας τὸ πρᾶγμα, ἐν μέρει δὲ καὶ αὐτοβούλως διαστρέψας αὐτό, ἐξήνεγκε τὴν πολυθρύλυτον θεωρίαν ὅτι κατὰ τὸ ἔτος ἑκατόν, 589, ἡ Πελοπόννησος κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Ἀβάρων καὶ Σλαύων καὶ ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῆς Βυζαντίνης αὐτοκρατορίας, ἀπετέλεσε δὲ Ἀβαροσλαυκὸν κράτος, τὸ δποῖον διετηρήθη 218 ἕτη. Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἐν ‘Ελλάδι Ἀβαροσλαυκοῦ κράτους, γενομένην τῷ 807, οἱ βάρβαροι ἐκεῖνοι προσελθόντες εἰς τὸν χριστιανισμὸν σὺν τῇ νέᾳ θρησκείᾳ ἔμαθον καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν δποίαν ἐλάλουν ἔκτοτε, καὶ ἔγιναν “Ελληνες”. Τὸ συμπέρασμα λοιπὸν τοῦ μισέλληνος Γερμανοῦ ἴστοριογράφου εἶνε ὅτι οἱ σημερι-

νοὶ Ἐλληνες τῆς κυρίως Ἐλλάδος καὶ μάλιστα τῆς Πελοποννήσου εἶνε ἀπόγονοι τῶν Ἀβάρων καὶ Σλαύων.

‘Η θεωρία αὐτη τοῦ Φαλμεράū ἐπολεμήθη καὶ ἀνηρέθη ἐπιστημονικῶς; πλημμελεστάτη ύπτο πλείστων σοφῶν τῆς Εὐρώπης. Οἱ σοφοὶ οὗτοι δι’ ἐρευνῶν ἴστορικῶν, γλωσσικῶν καὶ ἔθνογραφικῶν ἀπέδειξαν δι τοι εἰς τὴν προκειμένης ἐπιδρομῆς τῶν Ἀβάρων καὶ Σλαύων εἰς τὴν Ἐλλάδα οὐδεμία σπουδαία μεταβολὴ ἢ ἀλλοίωσις ἔθνογραφικὴ ἐπῆλθεν ἐν αὐτῇ. Τούναντίον οἱ ὀλίγοι Ἀβαροσλαῦοι οἱ ἐναπομείναντες εἰς τὴν Ἐλλάδα καὶ εἰς τὰ δυεινὰ αὐτῆς μέρη ἐγκατασταθέντες ἀπερροφήθησαν σὺν τῷ χρόνῳ ύπτο τοῦ πικνοτάτου ἐλληνικοῦ πληθυμσοῦ καὶ συγχωνεύθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ώστε οὐδὲν ἄλλο ἵχνος τῆς ὑπάρχεως των κατέλιπον εἰ μὴ ὀλίγα ὄνόματα τόπων.

‘Ο Μιυρίκιος μετὰ τὴν εἰρήνην πρὸς τοὺς Πέρσας (592) συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις του παρὰ τὸν Διούναβιν καὶ ἀπώθησε τοὺς Ἀβάρους καὶ Σλαύους πέραν τούτου. Ἀλλ’ ἐνεκα τῆς μεγάλης αὐστηρότητος καὶ διότι ἡρούμην νὰ καταβάλῃ τὰ ζητηθέντα λύτρα πρὸς ἀπελευθέρωσιν δωδεκακισχιλίων ἀνδρῶν, αἰχμαλωτισθέντων ύπτο τοῦ Χαγάνου, ἐστασίασεν δ στρατὸς καὶ ἀνεκήρυξεν ἄλλον αὐτοκράτορα, ἐκατόνταρχόν τινα δινόματι Φωκᾶν. ‘Ο Μιυρίκιος συλληφθεὶς ἐφονεύθη μεθ’ δλοκλήρου τῆς οἰκογενείας του (602).
X

‘Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Φωκᾶ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπαθε τὰ πάνδεινα. Οἱ Ἀβαροὶ καὶ οἱ Σλαῦοι ἐδήλι ιν τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως ἐπαρχίας τοῦ κράτους, δ δὲ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης Β’ ἐπὶ τῇ προφάσει δι τοι ἥθελε νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ φίλου καὶ εὑεργέτου του Μιυρίκιου εἰστβαλεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ κατέλαβεν αὐτήν, ἐτειτα δὲ εἰσώρμησεν εἰς τὴν Συρίαν. Ο Φωκᾶς ἀπεδείχθη ἀνίκανος ν ἀντιμετωπίση τοὺς ἐξωτερικοὺς κινδύνους, εἰς τοὺς διποίους δεῖαιτίας του ἐξετέθη τὸ κράτος. Ἐπὶ πλέον δὲ καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν διέπραττε φόνους κατὰ τῶν ἐπισημοτέρων στρατηγῶν καὶ πολιτῶν. Τότε οἱ συνετώτεροι ἀνδρες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐγραψαν πρὸς τὸν ἐξαρχὸν τῆς Ἀφρικῆς καὶ ὅνομαστὸν στρατηγὸν Ἡράκλειον τὸν ἐκ Καππαδοσίας Ιωνα ἔλθη καὶ σώσῃ τὸ κράτος. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ ἐξαρχὸς, γέρων ἡγή ὄν, δὲν ἥιθεν, ἀπέστειλε δὲ μετὰ στρατοῦ καὶ στόλου τὸν διμώνυμον υἱόν του. ‘Οταν οὗτος ἐφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, δ λαδὸς ἐξηγέρθη κατὰ τοῦ Φωκᾶ καὶ συλλαβὼν αὐτὸν προσήγαγεν εἰς τὸ Ἡράκλειον. ‘Ο Ἡράκλειος παρέ-

δωκε τὸν μισητὸν τύραννον εἰς τὴν μανίαν ιοῦ δχλου, δστις τὸν ἐθανάτωσε. Τὴν ὑστεραίαν δ Ἡράκλειος ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΣΤ' ΑΙΩΝΑ

1.—ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ. —Ο ΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟΝ. —ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ
ΚΑΙ Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ. —ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ. —Η ΤΕΧΝΗ.

α') Τὰ οἰκονομικά.

Ἡ φορολογία τοῦ κράτους διεξαγομένη τεχνικώτατα εἰσῆγεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ποσά, τὰ δποῖα δὲν δυνάμεθα ἀκριβῶς νὰ ὑπολογίσωμεν, πάντως δμως ποσὰ ὑπέρογκα. Τὴν βάσιν τοῦ φορολογικοῦ συστήματος ἀπετέλει μία μεγάλη ἔγγειος φορολογία, ἡτις ἀνατρέχει μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου, πρώτου αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων. Τότε ἔγινε γενικὴ καταγραφὴ καὶ τίμησις ὅλων τῶν ἔγγειών κτημάτων τοῦ κράτους καὶ ὅλων τῶν ἀκτημόνων αὐτοῦ κατοίκων κατὰ φορολογικὰς μονάδας. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γενικῆς ταύτης καταγραφῆς καὶ τιμήσεως εἰσεπράτετο ἐξ ἑκάστης μονάδος προσωπικῆς καὶ ἔγγείου φόρος εἰς χρήματα, ἐκ τῶν ἔγγειών δὲ παρείχοντο καὶ σιτηρά καὶ ζῷα.

Κατ' ἀρχὰς ἡ τίμησις ἐπανελαμβάνετο τακτικῶς ἐντὸς ὁρισμένων χρονικῶν περιόδων, ἀλλὰ μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντίνον φαίνεται ὅτι ἔπαισαν αἱ γενικαὶ ἀναθεωρήσεις ἢ ἀνανεώσεις τῶν φορολογικῶν βιβλίων. Ωσαύτως τὸ ποσὸν τοῦ φόρου, τὸν δποῖον ὄφειλε νὰ καταβάλῃ ἑκάστη φορολογικὴ μονάς, δὲν ἡτο κατ' ἀρχὰς πάντοτε τὸ αὐτό, ἀλλὰ ὡρίζετο ἐκ διαλειμμάτων δι' εἰδικῶν ἐπιταγῶν, αἱ δποῖαι ἐκανόνιζον ἐφ' ἀπαξ τὸν φόρον ἐπί τινα ἔτη. Αἱ ἐπιταγαὶ αὗται ἐκαλούντο *indictiones*. Ἐπὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ὡς φαίνεται, ἡ περίοδος τῶν ἐπιταγῶν τούτων ὁρίσθη εἰς δέκα πέντε ἔτη. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου αἱ ἐπιταγαὶ ἀντὶ νὰ ίσχύουν ἐπὶ δέκα πέντε ἔτη ἀπέβησαν διαρκεῖς καὶ ὀνομάσθησαν ἔκτοτε *Κανάν*. Ὡστε ὁ ἔγγειος φόρος κατέστη πάγιος. Ἄλλη ἐνῷ ἡ κατὰ δεκαπενταετίαν ἀναθεώρησις τῶν φορολογικῶν βιβλίων βιβλίων καὶ ἡ ἐπὶ δεκαπενταετίαν ίσχὺς τῶν φορολογικῶν ἐπιταγῶν ἐξέλιπε, παρέμεινεν ἐν τούτοις ἡ δεκαπενταετής ἐκείνη περίοδος ὡς βάσις τῆς ἐπισήμου χρονολογίας τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ἐφεξῆς μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους. Ἡ δεκαπενταετής περίοδος ὀνομάσθη *Ινδικτιών* ἐκ τοῦ λατινικοῦ ὅρου *indictio*.

δῷζετο δὲ εἰς τοὺς νόμους καὶ εἰς τὰ βασιλικὰ διατάγματα· Τὸ ἔτος τοῦ Ἰνδικτιῶνος ἥρχιζε τῇ 1 Σεπτεμβρίου, διότι τότε ἥρχιζε καὶ τὸ φορολογικὸν ἔτος, διατηρεῖται δὲ μέχρι τοῦδε ἐν χρήσει ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλης Ἐκκλησίας, ἡτις χρονολογεῖ ἀκόμη κατὰ Ἰνδικτιῶνας ἐπίσημιά τινα αὐτῆς ἔγγραφα.

“Η ἄμεσος εἰσπραξίς τοῦ ἔγγειου καὶ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου ἐκάστης κοινότητος καὶ ἡ παράδοσις αὐτοῦ εἰς τὰς βασιλικὰς ἀρχὰς ἦτο ἀνέκαθεν ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς ἀρχοντας τῆς κοινότητος ὑπὸ Ἰδίων αὐτῶν εὑθύνην. Βραδύτερον ὅμως οἱ κοινοτικοὶ ἀρχοντες ἀπῆλλάγησαν τοῦ καθηκοντος τούτου ὡς πρὸς τοὺς μεγάλους γαιοκτήτας. Οἱ μεγάλοι γαιοκτήται ὅφειλον νὰ καταβάλλουν ἀπ’ εὐθείας εἰς τὰς βασιλικὰς ἀρχὰς καὶ τὸν ἔγγειον αὐτῶν φόρον, χρηματικὸν καὶ εἰς εἶδον, καὶ ἀκέραιον τὸν κεφαλικὸν φόρον τῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς αὐτῶν ἀκτημόνων γεωργῶν, ἐλευθέρων ἢ δούλων, εἰσπράττοντες οἱ ἴδιοι παρὰ τούτων τὸν τοιοῦτον φόρον.

Ἐκ πρώτης ὅψεως καὶ δίκαιον καὶ εὔκολον περὶ τὴν ἐκτέλεσιν ἦτο τὸ φορολογικὸν τοῦτο σύστημα, κατὰ τὸ δποῖον δλοι οἱ κάτοικοι καὶ δλα τὰ ἔγγεια κτήματα διηρέθησαν εἰς φορολογικὰς μονάδας καὶ ἐκάστη ἔξ αὐτῶν κατέβαλλε φόρον ὁρίζομενον διὰ βασιλικῶν ἀποταγῶν κατὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους. Ἀλλ’ οἱ πλεῖστοι των αὐτοκρατόρων κάμινοντες κατάχρησιν τῆς παντοδυναμίας των ὅχι μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν φορολογικῶν μονάδων ἐπέβαλλον ποικίλους προσθέτους φόρους διὰ τὰς ἐπαρχιακὰς καὶ κοινοτικὰς ἀνάγκας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ πεσόν, τὸ δποῖον ἐκάστη φορολογικὴ μονὰς ὥρειλε νὰ καταβάλῃ ὡς κύριον φόρον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἐπολλαπλασίασαν. Ἀπὸ τῆς τρίτης ἐκατονταστηρίδος ἥρχισαν καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βασιθάρων συνεπαγόμεναι δηλώσεις καὶ καταστροφὰς καὶ αἰχμαλωσίας. Ως ἐκ τούτου ἡ πληρώμὴ τοῦ ἔγγειου καὶ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου ἀπέβαινεν διημέραι ἐπαχθεστέρα. Καὶ ὡσὲν μὴ ἥρχουν τὰ κακὰ ταῦτα, προσετίθεντο καὶ καταχρήσεις τῶν κατωτέρων Ἰδίως οἰκονομικῶν ὑπαλλήλων, οἵτινες μὴ λαμβάνοντες ἐπαρκῆ μισθὸν ἀνεπλήρουν αὐτὸν εἰσπράττοντες παρανόμως καὶ αὐτογνωμόνως παρὰ τῶν φορολογουμένων πρόσθετα δικαιώματα.

“Η κατάστασις λοιπὸν τῶν φορολογουμένων, μάλιστα εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐκείνας, εἰς τὰς δποίας συνέβαινον βαθειακαὶ ἐπιδρομαὶ, δὲν ἦτο διόλου εὐχάριστος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κυβέρνησις ἐπεδίωκε τὴν ἀνελλιπῆ εἰσπραξίν τοῦ φόρου, μισθωταὶ καὶ γεωργοὶ ἐδραπέτευον

καὶ τὰ κτήματα οὗτω ἀπέβαινον ἔρημα καὶ ἄπορα. 'Αλλ' ἡ κυβέρνησις διὰ νὰ μὴ στερηθῇ τῶν προσδόδων τῆς κατέφυγεν εἰς διατάξεις τινάς, αἱ ὅποῖαι ὅχι μόνον ἀπεχθεῖς ἦσαν ἀλλὰ καὶ ἀδικοὶ καὶ ἵκαναι νὰ ἐπιφέρουν τὴν δλοσχερῆ καταστροφὴν πάσης ἔγγείου Ἰδιοκτησίας. 'Οσάκις τὸ ὑπόφορον κτῆμα δεν ἥδυνατο νὰ ἐπαρχέσῃ εἰς τὴν καταβολὴν τοῦ ἐπιβεβλημένου εἰς αὐτὸ φόρου, δ φόρος εἰσεπράτιτο ἐκ τῆς ἀλλης ἀκινήτου ἡ κινητῆς περιουσίας τοῦ κυρίου. 'Εὰν δὲ δὲν ὑπῆρχε τοιαύτη περιουσία καὶ τὸ ἀπόφορον κτῆμα δριστικῶς ἐγκατελείπετο ὑπὸ τοῦ κυρίου, τὸ κτῆμα τοῦτο προσεφέρετο ὡς Ἰδιοκτησία εἰς πάντα ἔστις ἀνεδέχετο τὰ ἐπικείμενα εἰς αὐτὸ δημόσια βάρος. 'Εὰν δὲ οὐδεὶς ἀνεδέχετο οἰκειοθελῶς τὸ κτῆμα ὑπὸ τὸν δρον τοῦτον, τότε τὸ ἀπόφορον κτῆμα δμοῦ μὲ τὰς ὑποχρεώσεις του ἐπεβάλλετο ἀναγκαστικῶς εἰς Ἰδιοκτήτας ἀλλων ὑποφόρων ἀγρῶν. Τοῦτο ἦτο ἡ λεγομένη ἐπιβολή, τῆς δποίας τὰ πρῶτα ἵκην ἀναφαίνονται ἐπὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Ἐπομένην ἀνωτέρῳ ὅτι οἱ κοινοτικοὶ ἀρχοντες καὶ οἱ μεγάλοι γαιοκτῆται ὁφειλον νὰ εἰσπράττουν, ἐπὶ ἰδίᾳ εὐθύνη, τὸν ἔγγειον καὶ τὸν κεφαλικὸν φόρον, οἱ μὲν εἰς τὰς κοινοτικὰς περιφερείας, οἱ δὲ εἰς τὰς κτήματά των, καὶ νὰ παραδίδουν ἀκέραιον τὸ ποσὸν τοῦ φόρου εἰς τὰς βασιλικὰς ἀρχάς. 'Ἐπειδὴ δὲ οἱ μικροὶ γαιοκτῆται, οἱ μισθωταὶ καὶ οἱ ἀκτήμονες γεωργοί, ἐγκατέλειπον τοὺς ἀγροὺς διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν καταβολὴν τοῦ φόρου, ἐπειράπη εἰς τοὺς κοινοτικοὺς ἀρχοντας καὶ εἰς τοὺς μεγαλοὺς γαιοκτήτας τὸ δικαίωμα νὰ ἐπαναφέρουν διὰ τῆς βίας τοὺς δραπέτας καὶ νὰ ἐμποδίζουν τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν. Οὕτω παρήχθη βαθμηδὸν ἡ ἀρχὴ ὅτι οἱ φορολογούμενοι ἦσαν ἀναποσπάστως προσηρτημένοι εἰς τὴν γῆν, μετὰ τῆς δποίας ἦσαν τιμημένοι εἰς τὰ δημόσια βιβλία. 'Ἐντεῦθεν συνέβη οὐσιωδεστάτη μεταβολὴ εἰς τὴν προσωπικὴν καταστασιν τῶν κατοίκων τοῦ κράτους. 'Ἐνῷ πρότερον ὑπῆρχον ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι, ἀπὸ τῆς τρίτης ἐκατονταετηρίδος ἐμορφώθη καὶ ἀλλη τάξις ἀνθρώπων, οἵτινες οὔτε ἐντελῶς ἐλεύθεροι οὔτε καθ' δλοκληρίαν δοῦλοι ἦσαν, ὠνομάζοντο δὲ ἐναπόγραφοι, ὑπὸ δεσποτείαν τελοῦντες γεωργοί, δουλοπάροικοι.

Τὸ φορολογικὸν τοῦτο σύστημα διετηρήθη εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου Α' γενομένην διαιρεσιν τοῦ δλου ὁμοιοῦ κράτους. Μόνον τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα ἦσαν ἐν μέρει ἀπηλλαγμένα τῆς ἔγγείου φορολογίας. 'Αλλ' ἡ βασιλεία τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἐπήνεγκεν εἰς τὸ σύστημα αὐτὸ σπουδαίας ματαρρυθμίσεις, καὶ ὅχι μόνον ἡλάττωσε τὸ ὑπεραυξηθὲν ποσόν, τὸ δποῖον ὁφειλε νὰ

πληρώνη κατ' έτος ἑκάστη φορολογική μονάς, ἀλλὰ πολλάκις ἐπέτρεπε καὶ ἀφέσεις καθυστερούντων, συγχωρήσεις λοιπάδων, ὡς ἐλέγοντο. Προϊόντος μάλιστα τοῦ χρόνου ἐπεκράτησε συνήθεια πᾶς νέος βασιλεὺς νὰ ἐπιτρέπῃ ἀφεσινὰ τῶν καθυστερούντων.

'Ολεθρία διάταξις τοῦ φορολογικοῦ τούτου συστήματος ἦτο ἡ ἐπιβολὴ. 'Ο αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Α' ἥθελησε νὰ τὴν κατηργήσῃ, ἀλλ' ἀπετράπη ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου Μαρτίνου. Τοῦνταντίον δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἔχων ἀνάγκην χρημάτων ἐφήρμοσε τὴν ἐπιβολὴν αὐστηρότατα. Άλλ' ἀπὸ τῆς 8ης ἑκατονταετηρίδος ἡ ἐπιβολὴ ἦτο περιέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν ἢ ἐφαρμόζετο ἐκ διαιλειμμάτων.

β') Ο στρατὸς καὶ τὸ γαυτεκόν.

'Ο στρατὸς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ μέχρι τοῦ 8ου αἰῶνος συνεκροτεῖτο ἐκ δύο διακεκριμένων στοιχείων, ἐκ τῶν ἴθαγενῶν τακτικῶν ταγμάτων καὶ ἐκ τῶν ἀτάκτων φοιδεράτων ἥτοι τῶν ἀλλοδαπῶν μισθοφόρων. 'Ο τακτικὸς ἴθαγενῆς στρατὸς δὲν ἀπηρτίζετο διὰ στρατολογίας ἀμέσου, ὡς γίνεται σήμερον παρ' ἡμῖν. Οἱ ἀνώτεροι τοῦ κράτους λειτουργοὶ καὶ οἱ εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων δὲν ἥσαν προσωπικῶς ὑπόλογοι εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν· ἥδυναντο νὰ παράσχουν ἀντικαταστάτην, Τοιοῦτοι δὲ ἀντικαταστάται εὐκόλως εὑρίσκοντο ἐκ τῶν πενεστέρων τάξεων.

'Ἐπίσης οἱ πολυάριθμοι μοναχοὶ καὶ οἱ ἀληφικοὶ καὶ οἱ δπωοδήποτες ἀσχολούμενοι εἰς τὴν εἴσπραξιν τῶν φρόνων ἀπηλλάσσοντο τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. 'Ἐπειδὴ δὲ ἔνεκα τῶν ἡμαρτημένων θρησκευτικῶν δοξασιῶν, περὶ τῶν ὅποιων θὰ εἴπωμεν ἀλλαχοῦ, ἐπεκράτει πολλὴ ἀδιαφορία περὶ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, σχετικῶς πολλοὶ δλίγοι ἐκ τῶν ἀνωτέρων καὶ μέσων κοινωνικῶν τάξεων ἐπεδίδοντο εἰς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον. 'Άλλα καὶ ἐκ τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν τάξεων δὲν ἔγινοντο δεκτοὶ εἰς τὸν στρατὸν οἱ γεωργοὶ διὰ νὰ μὴ ἐλαττωθῇ ἡ καλλιέργεια τῶν κτημάτων, ματὰ τῆς ὅποιας συνεδέετο στεγῶς ἡ πρόσδοσ τοῦ δημοσίου ταμείου. Κατετάσσοντο λοιπὸν εἰς τὸν στρατὸν αἱ πενέστεροι τῶν κατοίκων τῶν πόλεων· β) οἱ κάτοικοι τῶν δρεινῶν ἐπαρχιῶν, τῶν ὅποιων ἡ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσφορά ἥτο ἐλαχίστη· καὶ γ) οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν ἐκείνων, τῶν δροῖων τὰ κτήματα εἰχον ἀφαιρεθῆ ὑπὸ τῶν βαρβάρων. Κατετάσσοντο προσέτι καὶ εἰς περισσοτέρων τῶν τῶν ἀλλοδαπῶν βαρβάρων.

'Η αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ δὲν ἀπετέλει, ὡς ἄλλοτε, τὸ κράτιστον

μέρος τοῦ στρατοῦ. Ἀπὸ τοῦ Ζήνωνος ἥρχισαν νὰ κατατάσσωνται εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν εὗποροι μὲν ἀλλ᾽ ἥκιστα μάχιμοι καὶ ἐπιτῆδειοι μόνον εἰς τὸ νὰ παρίστανται εἰς τὰς ἐπισήμους πάραταξίες.

Ἄριστον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους; ἦτο τὸ Ἱππικόν. Εἰς αὐτὸν κατετάσσοντο οἱ ὁρμαλεώτεροι καὶ ἀρηστότεροι τῶν στρατευσίμων, οἵτινες πειθαρχοῦντες καὶ γυμναζόμενοι καλῶς ἡγωνίζοντο πάντοτε περιφανῶς εἰς τὰς μάχας. Ὁ τακτικὸς πεζικὸς στρατὸς ἦτο πολὺ κατώτερος τοῦ Ἱππικοῦ. Κατὰ τὸν βον αἰῶνα ἡ πειθαρχία αὐτοῦ εἶχε χαλαρωθῆ ὅτι πολλοὺς λόγους. Πρῶτον ἔνεκα τῶν ἀδιακόπων πολέμων ἔξιντελοῦντο ἐκ διαλλειμάτων οἱ δημόσιοι πόροι καὶ ἐπομένως δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ τακτικὴ τοῦ στρατοῦ πληρωμή· ἐνίστε δὲ καὶ δὲν ἐπληρώνετο διόλου ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου δ στρατός, ἀλλὰ συνετηρεῖτο διὰ τῆς λαφυράγωγίας. Στρατὸς δμως συντηρούμενος διὰ λαφυράγωγίας δὲν εἶναι ποτὲ πειθαρχικός. Ἐπειτα καὶ ἡ μοναρχία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔνδιμιζεν διὰ συνέφερεν εἰς αὐτὴν τὸ νὰ μὴ ἀσκῇ δ στρατηγὸς μεγάλην ἐπιφροὴν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ, διότι τότε ὑπῆρχε φόβος οἱ στρατηγοὶ ὀφελούμενοι ἐκ τῆς πολλῆς δυνάμεως νὰ στασιάσουν κατὰ τὴν βασιλείας καὶ νὰ ἐπιζητήσουν καὶ αὐτὸν τὸν θρόνον. Ἄλλ' ἡ μοναρχία, θέλουσα νὰ προλάβῃ τὸ κακὸν τούτον, περιέπιπτεν εἰς ἄλλο μεγαλείτερον, εἰς τὴν παραλυσίαν τοῦ στρατοῦ.

Ἄλλ' διαδήποτε καὶ ἀνά την πειθαρχίαν τοῦ πεζικοῦ ἵδιως στρατοῦ, ἄτινα προήρχοντο ἐκ τῆς συρφετώδους στρατολογίας καὶ ἐκ τοῦ κακοῦ ὀργανισμοῦ τῆς στρατηγίας, δ στρατὸς οὔτος, ὀργανωμένος ὅν καὶ πιρατασσόμενος κατὰ τοὺς ὑφισταμένους; ἀκόμη κανόνας τῆς ἀρχαίας ἐπιστήμης καὶ τέχνης, ἦτο κατὰ πολὺ ὑπέρτερος τῶν ὀλικῶν συντεταγμένων καὶ ἐπιτιθεμένων βιοβάρων. Πρὸς τούτοις τὸ μηχανικὸν αὐτοῦ ἦτο ἄριστον, ἡ δπλοποιία ἐπιτηδειοτάτη καὶ τὰ δπλοστάσια πλήρη, πράγματα τῶν δποίων ἐστεροῦντο οἱ βάρβαροι καθ' δλοκληρίαν. Ἐπὶ πλέον δὲ δ στρατὸς οὔτος διφκεῖτο ὑπὸ στρατηγῶν καὶ ἀξιωματικῶν ἀναμφισβήτητου ἀξίας, οἷοι δ Βελισάριος, δ Ναρσης καὶ ἄλλοι.

Ο ἄτακτος στρατὸς συνέκειτο ἐκ στιφῶν, τὰ δποῖα ὕφειλον νὰ παρέχουν οἱ ἐντὸς τοῦ κράτους ἐγκατεστημένοι βάρβαροι ἡγεμόνες. Τὰ ἄτακτα τις στίφη δὲν διέπρεπον ἐπὶ ἀνδρείᾳ καὶ τόλμῃ, ἀλλὰ συνδυαζόμενα ἐπιτηδείως μετὰ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ παρεῖχον εἰς αὐτὸν διαδίλγην δύναμιν. Ο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συντηρούμενος στρατὸς συνεποσοῦτο εἰς 150,000.

Η ναυτικὴ δύναμις τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἀκόμη καλλίτερον ὀργα-

νωμένη Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντίου εἶχε τοὺς πολυαριθμοτέρους καὶ δεξιωτέρους ναύτας τῆς οἰκουμένης καὶ δι' αὐτῶν παρεσκεύασε στόλους, οἵτινες πολλάκις ἐθαλασσοκράτησαν τῆς Μεσογείου.

γ') Ἐμπόρειν — Βιομηχανία.

Ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία εἶχεν ἀφθόνους δημοσίας προσόδους. Εἰς τοῦτο ἐκτὸς τῆς γεωργίας συνετέλει καὶ ἡ ἀιμάζουσα ἐμπορία καὶ βιομηχανία τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἀκόμη τὰ πλούσια χρυσωρυχεῖα καὶ ἀργυρωρυχεῖα τῆς Θεράπης καὶ τοῦ Πόντου. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο τότε τὸ μέγιστον καὶ κυριώτατον τῆς οἰκουμένης ἐμπορεῖον. Οἱ Βυζαντῖνοι ἦσαν ἀναμφισβήτητοι κύριοι τῆς Μεσογείου καὶ τῶν λιμένων, εἰς τοὺς ὅποιους κατέληγον αἱ μεγάλαι ἐμπορικαὶ ὅδοι αἱ ἄγουσαι ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Πλὴν τούτου ἡ κυριότης αὐτῶν ἐξετείνετο ἐπὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αιγύπτου καὶ ἐπὶ τῶν κυριωτέρων πόλεων τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Καὶ ἀπώλεσαν μὲν κατὰ τὸν ἔβδομον αἰῶνα τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας περιελθούσας εἰς τοὺς Ἀραβίας, καθὼς θὰ ἰδωμεν κατετέρω, διετήρησαν ὅμως τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῆς Μεσογείου, ἐφ' ὃσον αἱ ναυτικαὶ δυνάμεις τῆς Ἰταλίας, Ἐρετία καὶ Γέρουνα, δὲν εἴχον ἀρχίσει νὰ συνάγωνται πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Τὸ ἐμπόριον τῶν προϊόντων τῶν μακρινῶν χωρῶν ἐνηργεῖτο διαβιβαστικῶς. Οὕτω λ. χ. ἡ μέσαξα, ἡ διοία ἐξήγετο εἰς μεγάλας ποσότητας ἐκ τῆς Κίνας, μετεβιβάζετο εἰς τὴν Περσίαν. Εἰς τὰς μεθοδιακὰς πόλεις ὑπῆρχον πρὸς τοῦτο Βυζαντῖνοι ὑπάλληλοι, οἱ ὅποιοι ἥγόραζον δλόκληρον τὴν προμήθειαν τῶν καραβανίων, ἀφίνοντες μόνον ὅσον πιστὸν ἐχρείζετο διὰ τὴν κατανάλωσιν τῆς Περσίας. Ἐκ τοῦ ἀγορασθέντος ποσοῦ ἐν μέρος ἐκρατεῖτο ὑπὸ τοῦ δημοσίου καὶ ἐξ αὐτοῦ κατεσκευάζοντο εἰς τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐργοστάσια τῆς αὐτοκρατορίας τὰ πολύτιμα ἴματα, τὰ δποῖα ἐχυητίμενον διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς αὐλῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἢ ἐπέμποντο ὡς δῶρα διὰ νὰ κολακεύσουν τὴν ματαιοφροσύνην τῶν βαρβάρων ἥγεμόνων, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἐδίδετο εἰς τὴν Ἰδιωτικὴν βιομηχανίαν.

Ἄλλ' οἱ συχνοὶ πρὸς τὴν Περσίαν πόλεμοι ἐδυσχέραινον πολλάκις τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐμπορικῆς συναλλαγῆς καὶ ἡ βιομηχανία τῆς μετάξης ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκινδύνευε νὰ παρακμάσῃ. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὅμως, ὡς εἰδομεν, παρ' ὅλην τὴν ἐπαγρύπνησιν τῶν Κινέζων κατώρθωσε νὰ ὑποκλέψῃ ὡάρια μεταξικωλήρων καὶ σπρόσους μορεῶν. Ἐντὸς δὲ ὀλίγου διὰ τῆς σηροτροφίας ἐδόθη μεγάλη ὕθησις εἰς τὴν μεταξικ-

γίαν καὶ ἡνοίχθησαν νέοι πόροι εἰς τὴν βιζαντικὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἐν τῇ Μικρῷ Ἀσίᾳ, ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι παρήγετο ποσὸν μετάξης ὑπέρτερον τοῦ ἄλλοτε εἰσαγομένου διὰ τοῦ ἔξωτεροκού ἐμπορίου.

Ἡ βιομηχανία ἐν Κωνσταντινούπολει ἐξησκεῖτο καθ' ὀρισμένας διατάξεις. Οἱ ἐπιτηδευματίαι ἡσαν διηρημένοι εἰς συντεχνίας, τὰς δὲ συντεχνίας διεῖπον ὀρισμένοι κανόνες ὡς πρὸς τὰ ἡμερομίσθια, τὴν κατανομὴν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν παραδοχὴν νέων μελῶν, ὑπῆρχοντο δὲ ἀπασαι ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως. Βάσις δλῆς τῆς ἐμπορικῆς πολιτικῆς ἦτο τὸ προστατευτικὸν σύστημα καὶ αὐτὸ δηγήτει αὐστηρὰν τὴν ἐποπτείαν τῶν δημοσίων ἀρχῶν.

Τὰ πολυάριθμα κοσμήματα καὶ ὑφάσματα ἀπετέλουν σπουδαιότατα εἶδη τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς βιομηχανίας ἐνεκα τῶν ἀναγκῶν τῆς λατρείας. Ἐπὶ μακροὺς δὲ αἰώνας τὸ Βυζάντιον ὑπῆρχε τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῶν ἐπιλησιαστικῶν τεχνουργημάτων, διότι μὲ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ηὗξάνετο καὶ ἡ ζήτησις τῶν πολυτίμων ἱερῶν σκευῶν καὶ ἀμφίων. Γνωρίζομεν συνήθως τὰς πολιτικὰς μᾶλλον αἰτίας τῶν πολέμων παρὰ τὰς οἰκονομικάς. Ἄλλο δὲ τι συμβαίνει κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι δι τι συνέβαινε καὶ τότε πολλαὶ δηλαδὴ ἐκστρατεῖαι πρὸς ἐκχριστιανισμὸν τῶν ἀπίστων θὰ ὁργανώθησαν καὶ θὰ ὑπεστηρίχθησαν ὑπὸ τῶν πλουσίων ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων τῆς Κωνσταντινούπολεως ἐπιζητούντων διεξόδους πρὸς πώλησιν τῶν ἱερῶν ἀμφίων, τῶν σταυρῶν καὶ τῶν λειψανοθηκῶν, ἅτινα ἀφθόνως κατεσκευάζοντο ἐν τῇ πρωτευούσῃ.

Ἄνευ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ ἐμπνεομένου ὑπὸ τῆς πίστεως τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα σκεύη δὲν ἥθελον λάβει βέβαιως τὸν χαρακτῆρα, τὸν διοῖον ἔλαβον, οὐδὲ θὰ ἐπέβαλλον αὐτὰ οἱ ἱεραπόστολοι εἰς τοὺς ἀλλοθρήσκους μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς των. Ἄλλο εἶνε ἐπίσης βέβαιον δι τοιούτουντες ὑλικὰς ὠφελείας ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ἐμπορίου θὰ ἐξεμεταλλεύοντο τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῶν τεχνιτῶν καὶ τῶν ἱεραποστόλων, οὕτω δὲ τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων ἐχρησίμευε καὶ εἰς διάνοιξιν νέων ἀγορῶν.

Οἱ Ἑλληνες ἐμποροὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡσαν συνήθως ἐφοπλισταὶ καὶ φορτωταὶ καὶ ναυτικοί. Οἱ κίνδυνοι, εἰς τοὺς διοῖονς ἐξετίθεντο, ηὔξανον τὴν δραστηριότητά των. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχον οὔτε τράπεζαι καλῶς ὡργάνωμέναι οὔτε ἡ σύκολια τῶν συναλλαγματικῶν, ἡναγκάζοντο πολλὰ νὰ διακυβεύουν

διὰ νὰ ἔχουν κέρδη μεγάλα. Αἱ Ἰδιότητες αὗται τῶν Ἑλλήνων ἐμπδρῶν, ἡ δραστηριότης καὶ τὸ διψοκίνδυνον καθίστων αὐτοὺς τοὺς ἴσχυροτέρους ἐμπορικοὺς παράγοντας τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς δυτικῆς Ἀσίας.

δ') Τὰ γράμματα ἀπὸ τοῦ Δ' μέχρι τοῦ Ζ' αἰώνος.

Γενικὸς χαρακτηρισμός. — Ἡ βασιλεία τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἀποτελεῖ σπουδαιότατον σταθμὸν ἐν τῇ ἰστορίᾳ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Διὰ τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐσχηματίσθη νέα ἐστία ἑλληνικῆς μορφώσεως. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἅμα τῇ συστάσει τῆς ἐπλουτίσθη μὲν ἀφθονα βοηθήματα τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἀμύθητον πλῆθος καλλιτεχνημάτων συνεκομίσθη πανταχόθεν εἰς αὐτήν. Ἰδρύθησαν βιβλιοθῆκαι καὶ ἀνάτερα ἐκπαιδευτήρια. Ἀναντιρρήτως πόλις διαθέτουσα πλουσίους πόρους καὶ μάλιστα πρωτεύουσα μεγάλου κράτους συνετέλει πολὺν εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Καὶ ἦτο μὲν ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους ἡ λατινική, ἀλλ' ὡς εἴπομεν ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου (σελ. 3), γλῶσσα τοῦ λαοῦ, γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς παιδεύσεως ἥτο ἡ ἑλληνική. Οἱ πρῶτοι αὐτοκράτορες, καίπερ Ῥωμαῖοι, ὡς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθράκων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν λειτουργῶν τῆς αὐτοκρατορίας ὅμιλουν ἑλληνιστὶ καὶ ἐμεράπενον ἐπιμελῶς καὶ ἐπιδεικτικῶς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα.

Αἱ Ἀθῆναι παρέμειναν τὸ σπουδαιότερον κέντρον τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Κατὰ τὸν Δ' καὶ Ε' αἰῶνα ἔγιναν ἡ μητρόπολις τῆς ἀναβλαστησάσης καὶ πάλιν σοφιστικῆς. Σοφιστικὴ ἐκαλεῖτο τότε ἡ ὁριοφυική. Μετὰ τὰς Ἀθήνας ἥρχετο ἡ Ἀλεξάνδρεια. Ἐν αὐτῇ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐριζοβόλησεν ἡ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία, ἐκαλλιεργήθησαν τὸ ἔπος καὶ ἡ μυθιστορία, καὶ ἀνέθματεν ἡ μαθηματικὴ καὶ ἡ ἀστρονομικὴ μάθησις. Ἡ ἐθνικὴ δύναμις Ἀλεξάνδρεια ὑπέστη καίριον τραῦμα ἐκ τῆς διαλύσεως τῆς βιβλιοθήκης (391), διτε κατὰ προσταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Α' ἐκρημνίσθη τὸ Σεράπειον. Πλήρης δὲ ἐπῆλθεν ἡ καταστροφή, διταν δ ὄχλος τῆς Ἀλεξανδρείας παροξυνόμενος ὑπὸ τοῦ θρησκομανοῦς ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου ἐφόντυσεν ἀγρίως εἰς τὰς δόδους τὴν φιλόσοφον Ὅπατίαν.

Ἐκ τῶν ἀσιατικῶν πόλεων ἐπρωτοστάτει εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἡ Ἀντιόχεια, ἔδρα ἐπιφανοῦς ὁριοφυικῆς σχολῆς. Ἐπίσης ἔξειχον ὡς ἔδραι ἑλληνικῆς παιδεύσεως ἡ Βυρητός, ἡ Νικομήδεια, ἡ Καισάρεια, ἡ Ἀγκυρα καὶ ἡ Γάζα. Ἄλλ' αἱ σχολαὶ τῶν ἀσιατικῶν τούτων πόλεων, σὺν τῷ χρόνῳ μετεβλήθησαν εἰς χριστιανικάς.

‘Ο ἐλληνισμὸς ὡφέλησε τὸν χριστιανισμὸν καὶ διὰ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἐκηρύχθη καὶ διεδόθη εἰς τὸν κόσμον ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ. Εἶνε ἀλλοθὲς ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν ἐπιφανῶν χριστιανῶν, ἐκ τῶν ἥγειῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ μέγας Βασιλεὺς, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος καὶ ἄλλοι, ἔχονται σαν μαθητὰ ἐθνικῶν σοφιστῶν καὶ ἐνέκυψαν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων ‘Ἐλλήνων συγγραφέων, ὁ δὲ Βασίλειος καὶ διὰ λόγου συμβουλεύει τὸν νέον τοῦς νέους ν’ ἀναγινώσκουν τοὺς “Ἐλληνας συγγραφεῖς, τὴν δὲ μελέτην αὐτῶν θεωρεῖς ὡς ἀναγκαίαν προπαιδείαν διὰ τὴν ὁρθὴν κατανόησιν τῆς βαθυτέρας σοφίας τῆς Ἀγίας Γραφῆς· ἀλλ’ ὅπωσδήποτε κατὰ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ὁ χριστιανισμὸς γενόμενος ἵσχυρός ἔλαβεν ἀπειλητικὴν στάσιν ἀπέναντι τοῦ ἐλληνισμοῦ. Τὸ χάσμα μεταξὺ ἐλληνισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ ἥμερα τῇ ἡμέρᾳ ἐγίνετο εὐρύτερον.

‘Η ὑπὲρ τοῦ ἐλληνισμοῦ ἀντίδοσις τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου δὲν ἴσχυσε ν’ ἀνακόψῃ τὴν ὁρμὴν τῶν πραγμάτων. Ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς ἐταυτίσθη μὲ τὴν εἰδωλολατρίαν. “Ἐλληνες ἐκελοῦντο πλέον οἱ ἐθνικοί, οἱ μὴ χριστιανοί. Οἱ χριστιανοὶ “Ἐλληνες ἐκαλοῦντο ‘Ρωμαῖοι καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο μετεχειρίζοντο πρὸς δήλωσιν τοῦ ἐθνισμοῦ των. Τὸ ὄνομα τοῦτο διετήρησεν ὁ λαὸς μέχρι σήμερον. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ λαὸς δὲν μετέβαλεν ἐθνικότητα, ὅπως ἡ θελέτις νομίσει ἀπατώμενος ἐκ τῶν λέξεων.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουλιανοῦ κατεδίωξαν μετὰ πολλοῦ ζήλου τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν. ‘Ἐπὶ Θεοδοσίου Α’ ἐκλείσθησαν ἡ κατηδαφίσθησαν οἱ ναιοὶ τῶν ἐθνικῶν καὶ κατεκρημνίσθη, ὡς προείπομεν, τὸ Σεράπειον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. ‘Ἐν τούτοις παρ’ ὅλας τὰς τοιαύτας καταδιώξεις δὲν ἐξέλιπον οἱ ἄνδρες, οἵτινες ἐνεφοροῦντο τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν θεωριῶν καὶ διηρμήνευον ταύτας ἐν λόγοις καὶ ἐν συγγραφαῖς, μέχρι δὲ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ διετηρήθησαν ἐν Ἀθήναις αἱ φιλοσοφικαὶ στολαὶ. ‘Αλλὰ ταύτας ἔλλεισεν δὲ τοῦ Ἰουστινιανός. ‘Ἐπὶ τῆς βασιλείας δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ περατοῦται ἡ περίοδος αὕτη καὶ μετ’ αὐτῆς ἡ Ιστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας.

‘**Β ποιησις.**— Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐθνικοὶ καὶ χριστιανοὶ ἐστιχούργουν εὐδοκίμως κατὰ τὸν ποικιλωτάτους τύπους τῆς ἀρχαίας μετρικῆς. ‘Ο εὐφυέστατος τῶν ποιητῶν τῆς περιόδου ταύτης είνει δὲ Νόρνιος ἐκ τῆς ἐν Ἀιγύπτῳ Πενταπόλεως (410). Οὗτος ἐγράψεν εἰς 48 δαφνίας μέγα ἔπος, τὰ Διονυσιακά, ἀπονα ὑπόθεσιν ἔχοντα τὰ κατὰ τὴν

μυθώδη ἐκστρατείαν τοῦ Διονύσου κατὰ τῆς Ἰνδικῆς. Ἀλλὰ τὸ ἀριστούργημα τῆς περιόδου ταύτης ή, διὰ λέγουν, τὸ τελευταῖον κελάδημα τοῦ ἐκπνέοντος κύκνου τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως εἶνε ποιημάτιον ἐκ 340 στίχων, ἐπιγραφόμενον «τὰ καθ' Ἡρώ καὶ Λέανδρον», τοῦ γραμματικοῦ Μουσαίου, ὅστις ἡκμασε περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς θῆς ἔκατον-τατηρέδος. Περιγράφει δὲ ὁ Μουσαῖος εἰς τὸ ποιημάτιόν του τοῦτο τὸν γνωστὸν μύθον τῆς Ἡροῦς, Ιερείας τῆς Ἀφροδίτης ἐν Σηστῷ, καὶ τοῦ Λεάνδρου. Οἱ Λεάνδροι ἐκ τῆς ἀντιπέραν Ἀβύδου καθ' ἔκαστην διακολυμβῶν μέχρι τῆς Σηστοῦ ἐπνίγη τέλος κατά τινα χειμερίαν νύκτα. Τοῦτον ἰδούσας ἡ Ἡρώ ἔπεισε καὶ αὐτὴ εἰς τὸν Ἐλλήσποντον καὶ ἐπνίγη.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους παρήχθη τὸ χριστιανικὸν ἔπος. Πρῶτον Ἀπολλινάριος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἔποιησεν εἰς ἔξαμετρους διμηρικοὺς στίχους πολλὰ μέρη τῆς Γραφῆς καὶ παρέφρασε τὸ Ψαλτήριον. Τοῦτον ἔμιμηθησαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες Βασίλειος καὶ Γρηγόριος δ Ναζιανζηνός.

Ἡ Ιστορία.— Κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντίνον χρόνους ἡ Ιστοριογραφία παρημελήθη καὶ αὐτὸν τὸ ὄνομα Ιστορικὸς δὲν ἔδήλου πλέον τὸν ἀσχολούμενον περὶ τὴν Ιστορικὴν ξήτησιν, ἀλλὰ μετέπεισεν εἰς τὴν αημασίαν τοῦ μυθιστοριογράφου. Η Ἱστορία ἀνῆλθε καὶ πάλιν εἰς περιωπὴν διὰ τοῦ Προκοπίου καὶ τοῦ Ἀγαθίου. Οἱ Προκόπιος ἐκ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας, δικηγόρος καὶ γραμματεὺς τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου, ὑπῆρξεν ὀνομαστὸς Ιστορικός. Τὰ Ιστορικὰ αὐτοῦ ἔργα περὶ τῶν πολέμων τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας, πρὸς τοὺς ἐν Ἀφρικῇ Βανδήλους καὶ πρὸς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ Ὀστρογότθους εἶνε τὰ ἀριστα ἐξ ὅσων κατέλιπεν ὁ μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ περίοδος. Οἱ Ἀγαθίας ἔγραψεν Ιστορικὴν συγγραφὴν περιλαμβάνουσιν τὰ ἔτη 552-559 τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν συνεχείᾳ τῆς Ιστορίας τοῦ Προκοπίου.

Ἡ νεωτέρα σοφιστική.— Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἔλαβε καὶ πάλιν μεγάλην ἐπίδοσιν ἡ νεωτέρα σοφιστικὴ κατ' ἔξιχλην ἐν Ἀθήναις, ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ διδάσκαλοι τῆς σοφιστικῆς ἡ ἀνεγίνωσκον τοὺς κεκαλλιεπημένους λόγους των ἐνώπιον πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου ἥ ἀνελάμβανον κατὰ τὰς ἕօρτας νὰ ἐγκωμιάσουν τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ἀνδραγαθήματας τοῦ ἡγεμόνος ἥ τοῦ ἐπιτρόπου αὐτοῦ διὰ λόγων παθητικῶν καὶ μεστῶν κολακείας.

Εἰς τὰ ἀκροατήρια αὐτῶν προσέτρεχον ἀθρόοι ὅσοι διενοοῦντο, δταν γίνουν ἀνδρες, νὰ εὑδοκιμήσουν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἥ ἐν τοῖς δικα-

στηρίζοις. Καὶ ἔνδοξοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὃς ὁ Βασίλειος, ὁ Γεργυρίος, ὁ Χρυσόστομος παρεκάθησαν μεταξὺ ἀκροατῶν ἐπιφανῶν σοφιστῶν. Οἱ κορυφαῖαι τῇ; νέᾳ; σοφιστικῇ; ὑπῆρξαν ὁ Λιβάνιος, ὁ Θεμίστιος, ὁ Ἰμέριος καὶ ὁ Ἰουλιανός.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου Α' ἐπῆλθεν ἐντελῆς κατάπτωσις τῇ; σοφιστικῇ; ἔνεκα τοῦ φανατικοῦ πολέμου τῶν θεολόγων.

Τὸ μυθιστρόημα.— Εἰς τὸ ἔδαφος τῆς σοφιστικῆς ἐβλάσιησε νέον γραμματειακὸν εἶδος, ἄγνωστον μὲν κατὰ τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα, λίαν δμως δημοφιλές κατὰ τὴν περίοδον, περὶ τῆς ὅποιας τώρα πραγματευόμεθα. Εἰς τὸ μυθιστρόημα διεκρίθησαν ὁ Ἡλιόδωρος, ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος καὶ ὁ Λόγγος, δειτις ἔγραψε τὸ περιόρθητον καὶ ἀπλήστως ἀναγιγνωσκόμενων ποιμενικὸν μυθιστρόημα· «τὰ κατὰ Δάφνην καὶ Χλόην».

Τὰ ἐλληνικὰ μυθιστορήματα ἥτκησαν μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ λογοτεχνικοῦ τούτου εἴδους εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην.

Οἱ μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντίνον ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες καὶ ἡ χριστιανικὴ δρητορεία.— ‘Αφ’ ὅτου ὁ χριστιανισμὸς ἀνιψώσῃ εἰς θεησκείαν τοῦ κράτους καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία διετυπώσῃ εἰς δόγματα, ἡ χριστιανικὴ φιλολογία ἔλαβε νέαν τροπήν· ὁ ἀπολογητικὸς χαρακτὴρ τῶν βιβλίων καὶ ἡ καταπολέμησις τῇ; ἐθνικῆς ἀρχαιότητος ἐτέθησαν εἰς δευτέραν μοῖραν, κατίσχουσε δὲ ἡ δρμὴ τῶν χριστιανῶν συγγραφέων δπως ἀναδειχθοῦν ἐφάμιλλοι πρὸς τοὺς κορυφαίους τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ; τέχνῃ τοῦ λόγου καὶ τῇ; διαλεκτικῇ δεινότητι. Οἱ πλεῖστοι ἐκ τούτων παιδεύθησαν εἰς τὰς ἐθνικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Αλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας κλπ. ἐγιώριζον δλας τὰς ἀρετὰς τοῦ ἐλληνικοῦ λόγου καὶ ἐμιμήθησαν αὐτὰς ἐφ’ ὅσον ἦδύναντο λέγοντες καὶ γράφοντες χάριν τῶν δμοθρήσκων των. Τελειοποιησαντες δὲ τὸ συμβούλευτικὸν εἶδος τοῦ λόγου, δπως μετεχειρίζοντο αὐτὸ οἱ νεώτεροι σοφισταὶ εἰς τὰς ἐπιδείξεις αὗτῶν, ἐμόρφωσαν τὴν ἀπὸ τοῦ ἀμβωνος ἐκκλησιαστικὴν ὁγητορείαν καὶ ἔγιναν ὑπόδειγμα εἰς πάντας τοὺς μεταγενεστέρους ἐκκλησιαστικοὺς ὁγητορεας. Διὰ τοῦτο οἱ χρόνοι τῶν ἀνδρῶν τούτων δικαίως ψεωροῦνται ὡς ἡ ἀκμὴ τῆς ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος. Ἐπιφανέστεροι τῶν ἐκκλησιαστικῶν δητόρων ὑπῆρξαν.

α) **Ο Γρηγόριος δ Ναζιανζηνὸς** (329 – 397), ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, δ ἐπικληθεὶς Θεολόγος. Ἡ δύναμις τοῦ Γρηγορίου συνίστατο εἰς τὴν ὁγητορικὴν τέχνην καὶ τὴν δεξιότητα περὶ

τὴν ἔξωτερικὴν διατύπωσιν τοῦ λόγου. "Ἐγχαφεν εὐχερῶς καὶ ἐπίσης καλῶς καὶ εἰς τὸ πεζὸν καὶ ἐμμέτρως· ἀλλὰ καὶ ὁ πεζὸς λόγος του προσελάμβανε ποιητικὴν ἀπόχρωσιν διὰ τὸ τολμηρὸν τῶν μεταβολῶν καὶ τὴν συχνὴν χρῆσιν τρόπων καὶ σχημάτων ὅγειρικῶν.

β) *Βασίλειος δ' Μέγας* (327—379) ἐκ Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας. Ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις μετὰ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, μεθ' οὗ συνεδέθη μέχρι τέλους τοῦ βίου του δι' ἀρρήκτου δεσμοῦ ἐγκαρδίου φιλίας. Ἀνελθὼν εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς πατρίδος του ἡγωνίσθη μετὰ πολλῆς δυνάμεως καὶ κύρους μέχρι τοῦ θανάτου του πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς δύσθοδοῦ πίστεως ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν Ἀρειανῶν.

Ἡ μεγάλη ἀξία τοῦ Βισιλείου, ἐνεκα τῇ δρπίας καὶ ζῶν ἀκόμη ὠνομάσθη Μέγας, συνίστατο κυρίως εἰς τοῦτο, δτὶ διὰ συγγραφῶν καὶ δι' ἐργασίας πρὸς δργάνωσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐστερέωσε τῇ δρθοδοξίᾳν. Ὁ Βασίλειος πλὴν ἀλλων ἔγραψε 24 ὀμιλίας, ἐκ τῶν δρπίων ἀλλαι μὲν πραγματεύονται περὶ δογματικῶν καὶ ἀλλαι περὶ ἡθικῶν ὑποθέσεων. Ἐξέχει δὲ «Ἄργος πρὸς τοὺς νέους δρπως ἀν ἔξ Ἑλληνικῶν ωφελοῖντο λόγων». Ὁ Βισιλείος εἶνε δὲ καὶ ἔξιχὴν κήρυξ τῆς ἐλεημοσύνης. Ἐδίδασκε τὸν λαὸν καὶ εὐηργέτει δσον οὐδεὶς ἄλλος, αὐτὸς δὲ ἔζη καὶ ἐνεδύετο λιτότατα.

γ') *Γρηγόριος δ' Νύσσης*, νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Βισιλείου, δομασθεὶς οὕτω ἐκ τῆς Νύσσης, μικρᾶς πόλεως τῆς Καππαδοκίας, τῆς δρπίας ἥτο ἐπίσκοπος. Ματασχών τῆς δευτέρως ἐν Κωνσταντινούπολει συνελθούσης οἰκουμενικῆς συνόδου συνεπλήρωσε τὰ τέσσαρα ἑλευταῖα ἀρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Συνέγραψε δογματικὰ συγγράμματα, ὀμιλίας καὶ ἐπιστολάς.

δ') *Ιωάννης δ' Χρυσόστομος*. — Περὶ τοῦ Χρυσοστόμου ἔγινε λόγος ἐν ἴδιῳ κεφ. (σελ. 5). Ωδήτωρ δὲ Χρυσόστομος ἐσπούδασε πρὸ πάντων νὰ ἔξεγειρῃ εἰ; τὰς καρδίας τῶν ἀκροατῶν του αἰσθήματα ἀγάπης, ἐπιεικίας, φιλανθρωπίας, ἐλεημοσύνης καὶ χρηστότητος. Οὐδεὶς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὁμιδόρων καὶ θεολόγων παρέστησεν ἐπιτηδειότερον τὰς ἀνθρωπίνους συμφορὰς οὕτε συνεκίνησεν ισχυρότερον τὴν καρδίαν οὕτε ἐπροκάλεσε καταπειστικώτερον τὴν καλοκαγαθίαν καὶ τὴν ἀρετήν. Ὁ Χρυσόστομος εἶνε ὑπογραμμὸς θρησκευτικῆς εὐγλωττίας καὶ θρησκευτικοῦ ἀξιώματος. Ἐσώθησαν 1449 ὀμιλίαι καὶ 249 ἐπιστολαὶ αὐτοῦ. Αἱ ὀμιλίαι του εἶνε σύνομοι καὶ περιεκτικαί. Ἐρημηνεύει σαφῶς καὶ τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τῶν Γραφῶν. Ἡ γλῶσσα

του ἀποκτηθεῖσα διὰ συντόνου μελέτης τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους εἶνε ἀνθρηὸς καὶ πλήρης ἔργοτοικοῦ κόσμου.

Ἐπιφανεῖς ἐπίσης Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξαν ὁ Ἀθανάσιος καὶ ὁ Κύριλλος, ἀρχιεπίσκοποι Ἀλεξανδρείας, καὶ ὁ Συνέσιος, ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος. Ἀλλ' οὗτοι ἀνῆκον εἰς τὴν τάξιν τῶν καλούμενων δογματιστῶν, διότι οἱ λόγοι καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν στρέφονται κυρίως κατὰ τῶν αἵρετικῶν.

Οἱ ἴστοριογράφοι τῆς Ἐκκλησίας. — ὁ σπουδαιότερος καὶ ἐπιφανέστερος τῶν χριστιανῶν ἴστορικῶν εἶνε ὁ Εὐσέβιος, ἐπίσκοπος Καισαρείας. Πρῶτος συνέγραψε ἐκκλησιαστικὴν ἴστορίαν εἰς 10 βιβλία, ἡτις εἶνε σπουδαῖα ὡς πρώτη συγκεφαλαίωσις τῶν κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρχῶν αὐτῆς μέχρι τοῦ ἔτους 324, προσλαμβάνει δὲ μεγαλειτέραν σπουδαιότητα, διότι ὁ συγγραφεὺς παραλαμβάνει διλοκλήρους σελίδας ἐπὶ λέξει ἐκ βιβλίων μὴ σωζομένων πλέον. Διὰ τὴν ἴστορίαν του ταύτην ὁ Εὐσέβιος ὀνομάζεται «πατὴρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἴστορίας», ως ὁ Ἡρόδοτας ἐκλήθη πατὴρ τῆς ἴστορίας καθ' ὅλου.

Ἐκκλησιαστικὴν ἴστορίαν ἔγραψαν μετὰ τὸν Εὐσέβιον συμπληροῦντες μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ τέσσαρες ἴστορικοί, δι Σωκράτης, δι Σωζομενός, δι Θεοδώρητος καὶ δι Θεοδώρητος δι Ἀναγνώστης.

Ἡ χριστιανὴ ποίησις. — Ἡ ποίησις παρὰ τοῖς ὅρθιοδόξοις ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔλαβεν ἐπίδοσιν μόλις κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμπεδόσεως τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντίνον πρωτοστάται τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἥσαν ὁ Γρηγόριος δι Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Συνέσιος. Ἀλλὰ καὶ τῶν δύο τὰ ποιήματα ἥσαν τεχνικὰ κατασκευάσματα ἀκατάλληλα δι' ἐκκλησιαστικᾶς ψαλμῳδίας. Καὶ εἰς τοὺς μετεικούς τύπους καὶ εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν νοημάτων ἡκολούθουν τοὺς κανόνας τῆς ποιήσεως τοὺς βασιζομένους ἐπὶ τῆς ποσότητος τῶν συλλαβῶν.

Ἀλλ' ἥδη κατὰ τοὺς ὁμαϊκοὺς χρόνους ἡ διμιλουμένη γλῶσσα εἶχεν ἀπολέσει τὴν λεπτὴν διάκρισιν τῶν βραχειῶν καὶ τῶν μακρῶν συλλαβῶν. Τὰ νέα φωνήντα δὲν ἥσαν πλέον οὔτε μακρὰ οὔτε βραχέα. Ὅσοι λοιπὸν ἐν τῇ ποιήσει μετεχειρίζοντο τὰ προσφριακὰ μέτρα, ἥκο λούθουν νεκροὺς τύπους, οἵτινες κατὰ τοὺς κανόνας κάτεσκευάζοντο ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἀλλ' εἰς τὴν ἀκοὴν δὲν εἶχον καμμίαν ἔννοιαν. Ἡ χριστιανικὴ ποίησις μόνον διταν ἐλυτρώθη ἀπὸ τοὺς ἀφερήτους τούτους δεσμοὺς καὶ κατέψυγεν εἰς τὴν ὁυθμικὴν κατασκευὴν τοῦ στίχου, μόνον

τότε ἔλαβεν ἀληθῶς πνοὴν ζωῆς. ‘Η ἀρχὴ τῆς νέας ταύτης μορφῆς δὲν εἶνε ἡ μακρότης καὶ ἡ βραχύτης, ἀλλ’ ὁ ἀριθμὸς τῶν συλλαβῶν καὶ ὁ τόνος τῶν λέξεων. ‘Η ὁνδρικὴ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς τρεῖς περιόδους, α’) εἰς τὴν περίοδον τῆς παρασκευῆς, ἥτις χαρακτηρίζεται ὑπὸ ἐπιφωνήσεων τοῦ λαοῦ καὶ τινων μεμονωμένων ποιημάτων ἀγνώστων συγγραφέων, β’) εἰς τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς, καθ’ ἣν διεπλάσθησαν καὶ εἰς τελειότητα ἔφθασαν οἱ ἐκτενεῖς ὕμνοι, καὶ γ’) εἰς τὴν περίοδον τῆς παρακμῆς, ἥτις ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν λεγομένων κανόνων.

Περώτη περίοδος. — Ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς συναγωγῆς παρέλαβον οἱ χριστιανοὶ τὸ ἔθιμον ν’ ἀναπέμπουν ὕμνους εἰς τὸν θεόν, ὅτε ἐκκλησιάζοντο. Τὸ οὖσιωδέστερον μέρος τῶν ὕμνων αὐτῶν ἦσαν οἱ ψαλμοὶ τοῦ Δαβὶδ καὶ ἄλλα τινὰ ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθῆκης. Ὁ λαὸς συμμετεῖχε τῶν ψαλμωδιῶν τούτων μόνον διὰ τῶν ἐν τέλει ἐπιφωνήσεων Ἀλληλούϊα, Ἀμήν, Ωσαννά καὶ τοῦ πολλάκις ἐπαναλαμβανομένου Κύριε ἐλέησον. Ἐκ τῶν ἐπιφωνήσεων τούτων προϊλθε τὸ ἐφύμιον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὕμνου. Ἐνωρίς ὅμως ἀναφαίνονται νέοι ὕμνοι, ἐκ τῶν δυτίων σφέζονται τέσσαρες ἀδέσποτοι, ὁ περίφημος Ἐωθινὸς ὕμνος ἢ ἡ Δοξολογία «Δόξα ἐν Υψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ . . .»· ὁ Ἐπερινὸς ὕμνος, τοῦ δοποίου τὸ δεύτερον μέρος «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα . . .» περιλαμβάνει τοὺς λόγους τοῦ πρεσβύτου Συμεὼν κρατοῦντος τὸν Ἰησοῦν βρέφος εἰς τὰς ἀγκάλας του· ἡ Ἐπιλύχνιος εὐχαριστία «Φῶς ἵλαρδν. . . . .»· καὶ ἡ εὐχὴ τοῦ δείπνου «Ἐύλογητὸς εῖ, Κύριε, ὁ τρέφων με ἐκ νεότητος. . . . .»

Δευτέρα περίοδος. — Ἡ ποίησις τῶν ὕμνων ἀρχίζει κυρίως ἀπὸ τοῦ Ε’ αἰῶνος, ἥκμασε δὲ πρὸ πάντων κατὰ τὸν Σ’ καὶ Ζ’ αἰῶνα. Παραδίδεται ὑπὸ τῶν παλαιῶν διτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἐποίησε τὸν ὕμνον «Οὐ μονογενῆς υἱός καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ . . .». Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἥκμασε καὶ ὁ μέγιστος ἀντιπρόπωπος τοῦ εἴδους τούτου Ρωμανὸς, ἐξ Ἐμέσης τῆς Συρίας. Ὁ Ρωμανὸς, ὁ ἐπικαλούμενος μελῳδὸς, εἶνε ὁ μέγιστος ποιητὴς τοῦ Βυζαντινοῦ αἰῶνος. Εἰς τὸν θρησκευτικὸν ὕμνον ἀπετύπωσε τὸν πανηγυρικότερον χαρακτῆρα. ‘Ωνομάσθη ὁ Πίνδαρος τῆς ὁνδρικῆς ποιήσεως. ‘Ως πρὸς τὴν ποιητικὴν εὑφυΐαν, τὸ πῦρ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς γλώσσης ὁ Ρωμανὸς ὑπερτερεῖ πάντας τοὺς λοιποὺς μελῳδούς. Διὰ τοῦ Ρωμανοῦ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὕμνογραφία ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην τελειότητα. Ὁ Ρωμανὸς ἔγραψεν ἀποκλειστικῶς ὕμνους. Ἡ γονιμότης

του ἡτο ἀνεξάντλητος. Οὐδεὶς τῶν ἄλλων Βυζαντίνων ποιητῶν κατέχει εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν τὸν ἀνεξάντλητον πλοῦτον τῶν Ἰδεῶν, τὴν ἀνυπέρβλητον πλαστικότητα τῆς φράσεως, τὴν μεστήν καὶ δυνατήν γλῶσσαν, ἀπηλαγμένην τοῦ πομπώδρους καὶ τοῦ χυδαίου. Τὰ θέματα τῆς ποιήσεως του εἶναι ἀνεξάντλητα. ⁷Υμνησεν δχι μόνον τὰς κινητὰς ἑορτὰς, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλείστους τῶν ἀγίων. Οἱ ἀκολουθῶν τὸν ὑμνῳδὸν εἰς δλας τὰς φάσεις τοῦ Ἱεροῦ τῶν ἀσμάτων κύκλου θὰ συναγάγῃ δι’ ὃ χριστιανισμὸς δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ φθονῇ τὴν ἀρχαιότητα δι’ οὐδένα ἐκ τῶν λυρικῶν της ποιητῶν.

Ἐκ τοῦ θαυμασίου εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ὑμνους πᾶς Ἐλλην γνωρίζει τὴν πρώτην τροφήν.

Ἡ Παρθένος σήμερον

τὸν ὑπερούσιον τίκτει,

καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον

τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει.

Ἄγγελοι μετὰ ποιμένων δοξολογοῦσι,

Μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος ὁδοιποροῦσι.

Δι’ ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη

παιδίον νέον, δι πρὸ αἰώνων θεός.

Εἰς τοὺς ὑμνους τοῦ Ζ' αἰῶνος ἀνήκει ὁ ὑπὲρ πάντας εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν τιμῶμενος Ἀκάδημιος ὑμνος τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Σεργίου (Ιδε σελ. 60): ὀνομάσθη δὲ Ἀκάδημιος, διότι ψαλλομένου αὐτοῦ οἱ ἐκκλησιαζόμενοι ἴσταντο ὅρθιοι.

Ε') **III** βυζαντινὴ τέχνη μέχρι τῶν μέσων τοῦ

• αἰῶνος.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ. — Ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἀρχίζει κυρίως ἀφ' ὅτου δι Μέγας Κωνσταντῖνος κατέστησε πρωτεύονταν τῆς ὁθωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας τὸ Βυζάντιον. Ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Βυζαντίου. Ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ καθ' δλον τὸν Δ' καὶ Ε' αἰῶνα ἐκοσμήθη διὰ καλλιτεχνικῶν οἰκοδομημάτων καὶ διὰ διαφόρων ἄλλων ἔξωραϊστικῶν ἔργων. Ἐκ τῶν λαμπρῶν μνημείων τοῦ Κωνσταντίνου διέπρεπον αἱ ἀγοραὶ ἡ φρόνι. Ἡ περιφανεστέρα ἔξαντῶν ἦτο ἡ καλούμενη *Αὐγούσταιον*, σχήματος τετραγώνου. Αἱ τέσσαρες πλευραὶ τοῦ Αὐγούσταιον κατελαμβάνοντο ὑπὸ μακρῶν στοῶν κοσμουμένων δι’ ἀγαλμάτων, ἀτινα μετεκομίσθησαν ἐκ τῶν ἐλληνίδων πόλεων. Μεταξὺ τῶν ἐν τῷ Αὐγούσταιῷ ἔργων τέχνης πολυθρύλητον κατέστη τὸ

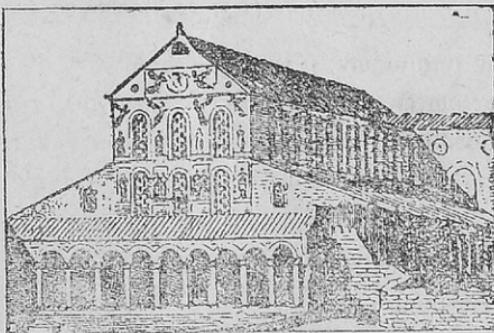
σύμπλεγμα, τὸ εἰκονίζον τὸν Κωνσταντῖνον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ ἀνέχοντας τὸν σταυρόν. Ἐκ τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων τοῦ Κωνσταντίνου ἔξειχον τὸ παρὰ τὸ Αὐγουσταῖον μέγαρον τῆς συγκλήτου, τὸ δποῖον εἶχε διάγραμμα δωμαϊκῆς βασιλικῆς (ἴδε κατωτέρω) μετὰ κόγχης, τὰ περίφημα ἀνάκτορα, τὰ γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἱερὸν παλάτιον ἢ Μέγα παλάτιον, καὶ δὲ Ἰππόδρομος. Τὰ ἀνάκτορα κατεῖχον θέσιν θαυμασίαν· ἡ μὲν πρότοψις αὐτῶν ἔβλεπε πρὸς τὸ Αὐγουσταῖον, ἡ δὲ ὅπισθία πλευρὰ εἶχε πρόσωπον πρὸς τὴν Προποντίδα καὶ πρὸς τὸν Βόσπορον. Ἐξ αὐτῶν ἡ θέα ἔξετείνετο μαγευτικὴ εἰς τὰς ἀπαραμίλλους φυσικὰς καλλονὰς τῶν ἔναντι ἀκτῶν. Τὸ ἀχάνες τοῦτο οἰκοδόμημα, πέριξ τοῦ ὅποιουν βραδύτερον συνεσωρεύθησαν ἄλλα ποικιλώνυμα αὐτοκρατορικὰ ἀνάκτορα, περιελάμβανε μέγα πλῆθος αἰθουσῶν, στοῶν, λουτήρων, κεκομημένων λαμπρῶς διὰ γλυπτῶν ἔργων καὶ ψηφιδωτῶν.

Ἐκ τῶν ναῶν, τοὺς δποῖους φροντίδας τοῦ Μέγας Κωνσταντίνου, ἐπρότευσεν δὲ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, δστις ἐπυρηπολήθη κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, καὶ δὲ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, δστις ἐχρησίμευεν καὶ ὡς μαυσώλειον (τάφος) τῆς οἰκογενείας τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῶν κατόπιν αὐτοκρατόρων.

Κατὰ τὸν Δ' καὶ Ε' αἰῶνα ἐν τῇ οἰκοδομῇ τῶν ναῶν ἐπεκράτει τὸ δρομικὸν σχῆμα ἥτοι τὸ σχῆμα τῶν δωμαϊκῶν βασιλικῶν.¹

Κατὰ τὸν Σ' αἰῶνα τὸ δρομικὸν σχῆμα κατηργήθη ἐντελῶς καὶ ἀντικατεστάθη διὰ κτιρίων ἐστεγασμένων διὰ τρούλλων (θόλων). Ἡ ἀνάπτυξις αὕτη φαίνεται διτι ἀνήκει εἰς τοὺς ἀρχιτέκτονας Ἀνθέμιον καὶ Ἰσίδωρον. Ἐν τῇ τελειότητί του τὸ σχῆμα τοῦτο φαίνεται εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐν τελειότητι ἀπαραμίλλωφ καθ' ὅλην τὴν ἀνατολὴν καὶ Δύσιν.

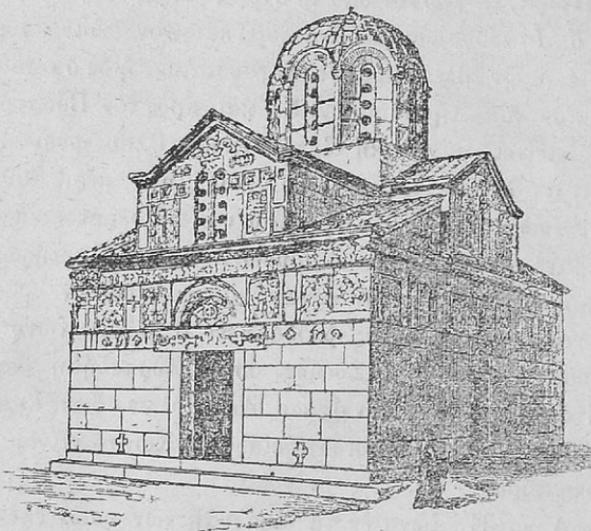
“Η Ἁγία Σοφία λόγῳ τῆς πρωτοτυπίας τοῦ χεδίου, τῆς λεπτότητος

Βασιλικὴ (παλαιὸν σχέδιον τῆς ἐκκλησίας).

1. Η βασιλικὴ τῶν Ρωμαίων ἦτο ἐστεγασμένη ἀγορὰ, εἰς σχῆμα ἐπιμήκους ὁρθογώνιου, πλησίον τῆς ὑπαίθρου ἀγορᾶς. Εἰς αὐτήν, τὴν βασιλικήν, κατέφευγον οἱ ἔμποροι καὶ οἱ λοιποὶ συναλλασσόμενοι ἐν καιρῷ χειμῶνος ἢ βροχῆς ἢ καυστικοῦ ἥλιου.

τῆς κατασκευῆς καὶ διακοσμήσεως, τῆς σοφῆς ὅσον καὶ τολμηρᾶς διαιρέσεως, τῶν εὐφυῶν συνδυασμῶν Ἰσορροπίας, τοῦ ἀρμονικοῦ καλλους τῶν διαστάσεων, εἶνε ἀναμφισβήτητον ἀριστούργημα. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δὲ μετ' ἔξαιρετικῆς εὐφυΐας συνδυασθεὶς πλοῦτος τῶν πολυχρώ-

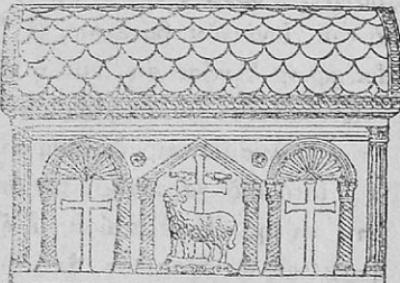
*Βυζαντινὴ Ἑννηλησία μὲ τρούλλον
(δ ὄγιος Ἐλευθέριος ἢν Ἀθῆναις)*

μων μαρμάρων, ἡ λεπτὴ γλυφὴ τῶν ἀγαλμάτων, ἡ διακόσμησις τῶν ψηφιδωτῶν εἰκόνων ἐπὶ βάσεως χρώματος βαθυκυάνου καὶ χρυσοῦ προσέδιδον ἀπαράμιλλον μεγαλοπρέπειαν. Ὁ τρούλλος τῆς Ἀγίας Σοφίας ἀπέβη κανὼν διὰ τὴν βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν. (Ιδε σελ. 30).

Τὸ σύστημα τῆς θολωτῆς οἰκοδομῆς μετηνέχθη ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὡς λ. χ. εἰς τὴν Ἀρβένναν καὶ τὴν Τερουσαλήμ, πολλαχοῦ δὲ κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας φιοδομήθησαν ναοὶ μετὰ τρούλου.

Η πλαστικὴ. — ‘Η πλαστικὴ ἡ γλυπτικὴ παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἀξία λόγου. Ὁ χριστιανισμὸς ἀπὸ ἀρχῆς ἔδειξε δυσπιστίαν πρὸς μίαν μορφὴν τέχνης, εἰς τὴν δύσιάν οἱ θεοὶ τῶν εἰδωλολατρῶν ὥφειλον τὰς τελειοτάτας εἰκόνας καὶ τὴν μᾶλλον ἐπαγγών θέαν. Τὴν πλαστικὴν κατά τοὺς χρόνους τούτους ἀντιπροσωπεύουν κατ' ἔξοχήν, πλὴν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῶν βασιλικῶν καὶ τῶν ἀλλων θρησκευτικῶν καὶ ἀστικῶν οἰκοδομημάτων, πρὸ πάντων αἱ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου σαρκοφάγοι (λάρνακες διὰ τὰ σώματα τῶν νεκρῶν), ἐκ τῶν δποίων διέπεπον·

θύο ἀνήκουσαι εἰς τὰ μέλη τῆς οἰκουγενείας τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Αἱ σαρκοφάγοι ἔκοσμοι διὰ διαφόρων ἀναγλύφων παραστάσεων, αἵτινες ἐλαμβάνοντο ἐκ τῆς βιβλικῆς ἴστορίας, πρὸ πάντων δὲ διὰ τῶν θαυμάτων τοῦ Μωϋσέως, τοῦ Δανιὴλ, καὶ τοῦ Ἰησοῦ. Εἰς τοὺς ναοὺς μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰκονομαχίας, περὶ τῆς ὥποιας θὰ διμιλήσωμεν κατωτέρω, τελείως ἔξηφανίσθησαν αἱ παραδόσεις τῆς ἀρχαίας πλαστικῆς. Ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἦ συγκληθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἐλοήνης τῆς Ἀθηναίας ἐν Νικαίᾳ τῷ 787 ἀπηγόρευσε πᾶσαν ἀναπαράστασιν θείων καὶ ἀγίων προσώπων δι’ ἀγαλμάτων. Μετὰ τὴν εἰκονομαχίαν ἡ πλαστικὴ περιωρίσθη εἰς τὰ εἰκονοστάσια.

Σαρκοφάγος ἐκ μαρμάρου μὲ γλυπτὰς διακοσμήσεις.

Ἀναγλύφους παραστάσεις προσώπων εὑρίσκομεν μόνον εἰς μικροτεχνήματα ἐξ ἐλαφαντοστοῦ καὶ εἰς ἔργα χρυσοχοϊκῆς. Οἱ γλύπται κατεγίνοντο ἀποκλειστικῶς νὰ κατασκευάζουν ἀνδριάντας αὐτοκρατόρων.

Ἡ ζῳγραφικὴ.—Τὰ πρῶτα ἵχνη τῆς χριστιανικῆς ζῳγραφικῆς εὑρίσκονται εἰς τὰς πολυυθρυλήτους νεκροπόλεις τῶν πρώτων χριστιανῶν, τὰς καλούμένας κατακόμβας. Ἡ δροφὴ τῶν ὑπογείων δωματίων πλουσίων οἰκογενειῶν ἔκοσμεῖτο διὰ διαφόρων παραστάσεων. Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἀπέφευγον νὰ εἰκονίσουν πᾶν δ, τι ἡδύνατο νὰ προξενήσῃ εἰς τὸν θεατὴν θλῖψιν καὶ ἀπογοήτευσιν. Εἰς τὰς κατακόμβας εὑρίσκονται παραστάσεις, αἱ δοποῖαι ἔχουν συμβολικὸν χαρακτῆρα, οἷον Ἰχθύς, ἀμνός, λέων, περιστερά, ἄγκυρα, δορκάς, ~~λεπτός~~. Εἰς τὸν ἰχθὺν οἱ πιστοὶ διέβλεπον εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Τὰ γράμματα τῆς λέξεως ταύτης ἀποτελοῦν τὰ ἀρχικὰ τῶν λέξεων Ἰησοῦς Χριστός, Θεοῦ νίδιος Σωτήρ. Ἡ πρώτη λοιπὸν περίοδος τῆς ζῳγραφικῆς εἶνε συμβολική.

Εἰς τὰς παλαιὰς συνθέσεις τῶν κατακομβῶν εὑρίσκεται ἡ Παρθένος ως πρωτεύουσα εἰκών. Αἱ τοιαῦται συνθέσεις παριστάνουν τὴν προσκύνησιν τῶν μάγων, συνηθέστερον δ' ἐν αὐταῖς ἡ Παρθένος εἰκονίζεται καθημένη, φέρουσα τὸ θεῖον βρέφος ἐπὶ τῶν γονάτων της, ἐνῷσι μάγοι σπεύδουν πρὸς αὐτήν.

Απὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐπῆλθεν ἀναμόρφωσις εἰς τὴν ζῳγραφικήν. Ὁ διάκοσμος τῶν ναῶν, οἵτινες, διὸ προείπομεν, ἀρχικῶς εἶχον σχῆμα βασιλικῆς, ἀπήγιει θέματα ὅλως διάφορα τῶν ἀπλῶν ἐκεί-

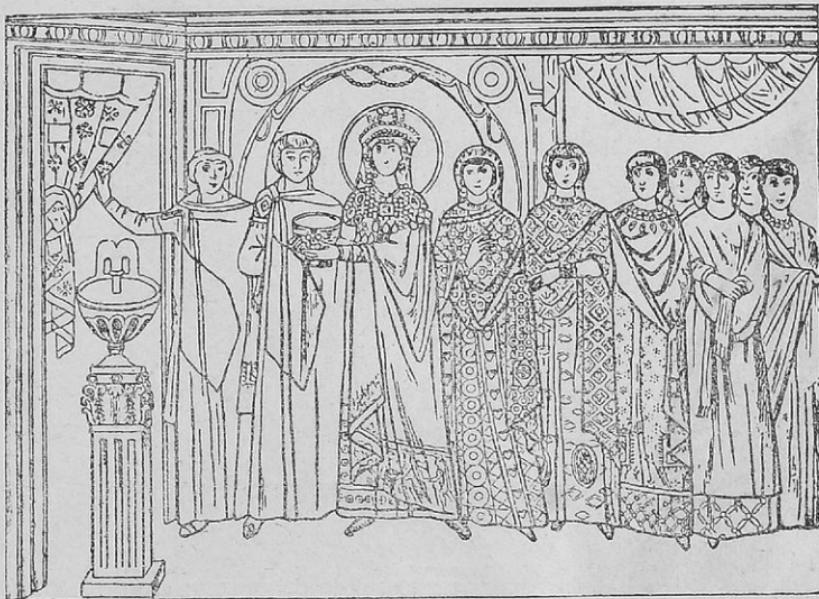
νων καὶ ἀφελῶν τῆς ἀρχεγόνου τέχνης. Τὰ μεγάλα φαντώματα τῶν τοίχων ἀπήγουν συνθέσεις μὲ πολλὰ πρόσωπα καὶ τοιαύτας ἀνεζήτουν οἱ τεχνῖται εἰς τὰ ἐπεισόδια τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης. Τὰ σπουδαιότερα ἐκ τῶν ἐπεισοδίων τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης περιελίσσονται ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν βασιλικῶν κατὰ Ἰστορικὴν ἀκολουθίαν, οἷον ἡ ἐν Βηθλεὲμ γέννησις, ἡ αὐτοψία τῶν ποιμένων, οἱ μάγοι δῶρα φέροντες, δ δρόμος τοῦ ἀστέρος, ἡ εἰσδοχὴ τοῦ δικαίου Συμεών, ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου βάπτισις, τὰ θαύματα τοῦ Ἰησοῦ, τὰ πάθη αὐτοῦ, ἡ ὑπερφυὴς Ἀνάστασις, καὶ ἡ εἰς οὐρανοὺς Ἀνάληψις.

Κυριώτατον λοιπὸν γνώρισμα τοῦ μετασχημάτισμοῦ, δστις ἐπῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωγραφικὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κωνσταντίνου, εἶνε δ Ἰστορικὸς χάρακτηρ, τὸν δποῖον προσέλαβον ἔκτοτε τὰ ἔργα τῆς τέχνης ταύτης. Ἐκτὸς τούτου, ἐιῶ πρότερον οἱ εἰκόνες δὲν εἶχον χαρακτηρίζανται εὐκρινῶς ἀτομικόν, ἀπὸ τοῦδε οἱ τεχνῖται ἥρχισαν νὰ δημιουργοῦν θρησκευτικοὺς τύπους δρισμένους καὶ σταθερούς. Ἐκεῖνο ἴδιως, εἰς τὸ δποῖον ἔδωκαν μεγαλειτέραν σπουδαιότητα, ἡτο ἡ ἀπεικόνισις τοῦ Χριστοῦ. Τότε ἐδημιουργήθη ἡ σοβαρὰ ἐκείνη καὶ μελαγχολικὴ φυσιογνωμία, τὴν δποίαν ἡ βυζαντινὴ τέχνη διετήρησε μέχρι τῆς ἐσχάτης παρακμῆς αὐτῆς. Ἄλλος δ τύπος οὗτος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐθεντικὴ προσωπογραφία, ἀλλ' ὡς ἀπλῶς ἰδεώδης εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν δποίαν οἱ τεχνῖται ἥθελησαν ν' ἀποδώσουν τὴν θείαν αἰγλην, ἡτις ἔχαρακτήριζε τὸν ἐπὶ τῆς γῆς βίον αὐτοῦ.

Δύσκολον εἶνε νὰ εύρεθη κατὰ ποίαν ἐποχὴν ἐμορφώθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ δ τύπος τῆς Θεοτόκου, ὃς οὗτος παρέμεινεν ἐν τῇ βυζαντινῇ τέχνῃ. Θεωρεῖται βέβαιον δτι δ τύπος οὗτος ἐμορφώθη βραδύτερον, πρὸ τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου (431), τὴν δποίαν συνεκάλεσεν δ Θεοδόσιος Β'. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἥρχισαν νὰ μορφώνωνται οἱ χαρακτηριστικοὶ καὶ σταθεροὶ τύποι τῶν πολυπληθῶν ἡρώων τῆς πίστεως, μεταξὺ τῶν δποίων ἔχεισον οἱ τύποι τῶν κορυφαίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου καὶ τῶν σπουδαιοτέρων μαρτύρων. Τοὺς τύπους τούτους ἀνεγνώρισεν ἡ ἐν Νικαίᾳ συνελθοῦσα τῷ 787 σύνοδος.

Εἰς τὴν διάκρισμησιν τῶν ναῶν καὶ τῶν ἄλλων δημοσίων οἰκοδομημάτων ἀπὸ τοῦ Δ' οἰωνος ἐγίνετο συχνὴ χρήσις τῆς ψηφιδωγραφίας, ἡτοι ζωγραφιῶν ἐκ λιθαρίων διαφόρων σχημάτων καὶ χρωμάτων. Ἡ ψηφιδωγραφία εἶχεν ἀναπτυχθῆ εἰς καλλιτεχνίαν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ὑπὸ Ἑλλήνων δὲ τεχνιτῶν μετεδόθη αὐτῇ εἰς τὴν Ἄρωμην καὶ τὴν ἄλλην Ἰταλίαν, δπου ἐθεραπεύετο μετὰ πολλῆς στορ-

γῆς. Τῆς ψηφιδογραφίος καὶ τῶν ψηφιδωμάτων ἐγίνετο χρῆσις εἰς τὴν στρῶσιν τῶν δαπέδων, ἐκαλεῖτο δὲ τὸ σύστημα τοῦτο μουσείωμα ἡ μωσαϊκόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ μὲ πλάκας κανονικοῦ σχήματος ἐστρωμένον δάπεδον, τὸ δποῖον ἐκαλεῖτο λιθόστρωτον. Κατὰ τοὺς ὁμαϊκοὺς χρόνους ἡ χρῆσις τῶν ψηφιδωμάτων ἦτο μεγάλως διαδεδομένη. Πολυμορφύλητον ἦτο τὸ ψηφιδωτὸν τὸ εὑρεθὲν ἐν Πομπηΐᾳ καὶ ἀποκείμενον νῦν εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Νεαπόλεως. Παριστᾶ μίαν τῶν μεγάλων μαχῶν τοῦ Ἀλεξανδρου πρὸς τὸν Δαρεῖον.

Ἡ αὐτοκράτειρα] Θεοδώρα μὲ τὰς κυρίας τῆς αὐλῆς
(ψηφιδωτὸν ἐν 'Ραβέννης τοῦ Σ' αἰώρος).

Ἄπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ὅπότε ὁ χριστιανισμὸς ἥρχισε νὰ ἑδραιοῦται, ἡ ψηφιδογραφία ἔγινεν ὁ πρώτιστος κλάδος τῆς διακοσμητικῆς εἰς τοὺς ναούς. Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ ἄλλων ναῶν οἰκοδομηθέντων κατὰ τοὺς κατόπιν αἰῶνας προξενεῖν θαυμασμὸν καὶ κατάπληξιν διὰ τὴν τελείωτητα αὐτῶν. Ἐν τῇ Δύσει ψηφιδωτὰ θαυμάσια ὑπάρχουν κατ' ἔξοχὴν εἰς τὰ μνημεῖα τῆς 'Ραβέννης.

Ἄληθινὸν θησαυρὸν τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς ἀπετέλουν αἱ καλούμεναι μικρογραφίαι. Αἱ μικρογραφίαι ἦσαν εἰκόνες, αἱ δποῖαι ἐστόλιζον τὰ εὑρέα περιθώρια τῶν ἐπὶ περγαμηνῶν χειρογράφων

ιερῶν βιβλίων, ίδιως ψαλτηρίων καὶ εὐαγγελίων. Τὰ εἰκονογραφημένα ψαλτήρια ήσαν ἀριστοκρατικά καὶ δημώδη. Τὰ ἀριστοκρατικά, φέροντα εἰς τὰ περιθώρια θαυμασίας μικρογραφίας ὀνομαστῶν τεχνιτῶν, ήσαν προσωρισμένα δι' ἡγεμόνας καὶ ἄλλα ἐπιφανῆ πρόσωπα. Αἱ μικρογραφίαι τῶν ἀριστοκρατικῶν ψαλτηρίων περιεστρέφοντο περὶ τὸν βίον τοῦ Δαβὶδ καὶ προσέδιδον εἰς τὰ πρόσωπα ίδεωδὴ μορφήν. Εἰς τὰ δημώδη ψαλτήρια, τὰ πρὸς χρῆσιν τοῦ λαοῦ, ἡ εἰκονογράφησις εἶχε πρακτι-

Μικρογραφία ψαλτηρίου τοῦ Γ' αἰῶνος. Εἴκονίζεται ὁ Δαβὶδ ὡς γεαρὸς ποιμὴν καθήμενος ἐπὶ λίθου καὶ κρούων τὴν κιθάραν, ἐνῷ φυλλάσσει τὰ πρόβατά του.

Παρ' αὐτῷ κάθηται γεαρὰ γυνή, ἡ δηόλα συμβολίζει τὴν Ἀρμονίαν.

κὸν σκοπόν, ἐπεξηγοῦσα ἐκεῖνα τὰ χωρία τῶν ψαλμῶν, τὰ δποῖα περιέχουν δογματικάς καὶ θιτικάς διδασκαλίας. Οὐδὲν ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶχε τόσην σημασίαν διὰ τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, δισην σημασίαν είχον οἱ ψαλμοί, ἀναγινωσκόμενοι συχνὰ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν πρὸ πάντων κατὰ τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΑΝΑΣΥΝΤΑΞΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

1. Ο ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΑΙ Ο ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ο Ηράκλειος ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἐνδιοχοτέρων καὶ μεγαλοφυεστέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου." Όταν ἀνέβηεν τὸν θρόνον, ἡ αὐτοκρατορία εὑρίσκετο εἰς κατάστασιν σχεδὸν ἀπελπιστικήν. Εἰς τὴν Εὐρώπην οἱ Ἀβαροὶ ἐπέρρεχον τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως χώρας. Εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Πέρσαι ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Χοσρόην Β' ἐκυρίευσαν ἥδη τὴν Ἀσσυρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Συρίαν. Ἐκ τῆς Συρίας εἰσήλασαν εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ ἐδήμωσαν αὐτὴν φρικωδῶς, ἐκυρίευσαν δὲ καὶ τὴν Ιερουσαλήμ (615) καὶ ἔσφάξαν τοὺς πλείστους τῶν Χριστιανῶν κατοίκων, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀπήγαγον εἰς αἰχμαλωσίαν. Ο ναὸς τοῦ Παναγίου Τάφου ἐπυρροπολήθη, τὰ Ἱερὰ κειμήλια ἐσυλήθησαν, καὶ αὐτὸ τὸ Τίμιον ξύλον τοῦ Σταυροῦ ἀπῆκθη εἰς τὴν Κρησιφῶντα. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (616) οἱ Πέρσαι κατέλαβον καὶ τὴν Αἴγυπτον. Ἀλλη δὲ περσικὴ στρατιὰ ἐκκινήσασα ἐκ τῆς Καππαδοκίας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, διήλασεν αὐτὴν ὀλόκληρον, καταστρέφουσα τὸ πᾶν, καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἀντικρὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (617).

Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ὁ Ηράκλειος ἐξήτησε νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἀλλ' ὁ ὑπερόπτης Χοσρόης Β' ἐδέχθη μεθ' ὑβρεων τοὺς πρέσβεις τοῦ Ηρακλείου, αὐτὸς δὲ πρὸ μικροῦ διὰ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Ἑλλήνος αὐτοκράτορος Μαυρικίου ἀπὸ κατασταθεὶς εἰς τὸν θρόνον τῶν πατέρων του, ἀπήγησε δὲ ὡς ὅρον εἰρήνης ἵνα δὲ αὐτοκράτωρ καὶ δὲ λαός του ἀρνηθοῦν τὸν Χριστὸν καὶ προσκυνήσουν τὸ πῦρ καὶ τὸν ἥλιον. Ο Ηράκλειος τότε ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Περσῶν. Κατὰ συμβουλὴν τοῦ ἐλευθερόφρονος καὶ φιλοπάτριδος πατριάρχου Σεργίου ἔλαβε τὰ χρήματα καὶ τὰ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ σκεύη τῶν ναῶν, τὰ ὅποῖα μετεποίησεν εἰς νομίσματα, καὶ μάλιστα τοὺς θησαυροὺς τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἔχων κατὰ νοῦν ν' ἀποδώσῃ ἐν τῷ μέλλοντι πλείστα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ δι' αὐτῶν παρεσκεύασε στρατὸν μεταχειρισθεὶς πρὸς τοῦτο καθαρῶς ἔλληνικὰ στοιχεῖα. Ἐδωκε δὲ εἰς τὴν ὅλην ἐκστρατείαν χαρακτῆρα σταυροφορίας κατὰ τῶν ἀπίστων, τῶν ληστευσάντων τὸ Τίμιον ξύλον τοῦ

Σταυροῦ. Ἀλλὰ πρὶν ἐπέλθῃ κατὰ τῶν Περσῶν ἐπρεπε νὰ ἔξασφαλίσῃ τὰ νῦντά του ἀπὸ τῶν Ἀβάρων. Συνωμολόγησε λοιπὸν πρὸς τὸν Χαγᾶνον ἀνεκτήν πως εἰρήνην. Ἰνα δὲ ἔξασθενίσῃ τὴν δύναμιν τῶν Ἀβάρων, ἐδέχθη εἰς τὸ κράτος του σλαυϊκὰ φῦλα, τοὺς Σέρβους, καὶ τὸν Χρωβάτας (προγόνους τῶν σημερινῶν Κροατῶν) καὶ παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς πρὸς κατοικίαν τὴν Δαλματίαν, τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν ἀνω Μοισίαν (σημερινὴν Σερβίαν) ὑπὸ τὸν ὅρον ν' ἀσπασθοῦν τὸν χριστιανισμὸν καὶ νὰ γίνουν ὑποτελεῖς εἰς τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν.

'Απερχόμενος κατὰ τῶν πολεμίων δὲ Ἡράκλειος (622) μετέβη πρῶτον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ πεσὼν πρηηῆς πρὸ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ προστηχήθη, ἐπειτα δὲ ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς συγκινήσεως ἐπορεύθη εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἐπεβιβάσθη μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς τὰ πλοῖα. Ἀλλὰ δὲν ἐκρινε καλὸν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ἀπέναντι, ἐν Χαλκηδόνι, ἐστρατοπεδευμένων Περσῶν. Τὸ τοιοῦτον ἀπῆγει στρατὸν μέγαν καὶ ἴσχυρόν. Ἄλλ' ἐπλευσεν εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὰ παράλια τῆς Κιλικίας, ἥρχισε δὲ ἀμέσως τὰς ἐπιθέσεις κατὰ τῶν περσικῶν φρουρῶν καὶ διὰ μικρῶν μαχῶν διῆλθεν ὅλην σχεδὸν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ Πόντου καὶ τῆς Ἀρμενίας. Οἱ ἐν Χαλκηδόνι Πέρσαι βλέποντες ὅτι ἡ πειλοῦντο τὰ νῦντά των ἐπῆλθον κατὰ τοῦ Ἡράκλειου. Ὁ Ἡράκλειος παρέσυρε τοὺς πολεμίους εἰς ἐπίκαιρον θέσιν, ὅχι μακρὰν τῶν ἀρμενικῶν συνόρων, ἐκεῖ δὲ συνάψας μάχην (Ιανουάριον 623) ἐνίκησεν αὐτοὺς ὅλοσχερδς. Ἀποτέλεσμα τῆς ἥτις ταύτης τῶν Περσῶν ἦτο ἡ παντελῆς ὑπ' αὐτῶν ἐκκένωσις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ νικηφόρος στρατιὰ ἐμεινεν εἰς τὸν Πόντον, ἵνα διέλθῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ χειμῶνος, δὲ δὲ Ἡράκλειος ἐπανῆλθε διὰ Θαλάσσης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ὁνθμίσῃ τὰς ἐκ νέου διαταραχθείσας πρὸς τὸν Χαγᾶνον τῶν Ἀβάρων σχέσεις καὶ δυνηθῇ νὰ ἔξακολουθήσῃ ἡσυχος τὸν πρὸς τὸν Πέρσας πόλεμον.

Μετὰ βραχεῖαν διαμονὴν ἐν τῇ πρωτευούσῃ δὲ Ἡράκλειος ἐπιχειρεῖ δευτέραν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν. Πλεύσας εἰς Τραπεζοῦντα συνεκέντρωσεν ἐκεῖ τὴν στρατιάν του καὶ διὰ τῆς Λαζικῆς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, τὴν ὅποιαν προσείλκυσεν εἰς ἕαυτόν· ἐπειτα δὲ εἰσβάλλει εἰς τὴν Περσίαν καὶ ἀναγκάζει τὸν Χοσρόην ἐσπευσμένως νὰ φύγῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κράτους του. Ὁ Ἡράκλειος προχωρήσας ἐκπορθεῖ πόλεις καὶ ἐκδικούμενος ὅσας ὕβρεις καὶ καταστροφάς εἶχον

διαπράξει δέ Πέρσαι κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἀνέτρεψε ναοὺς τῶν περσικῶν θεῶν, κατέστρεψε τὴν πατρίδα τοῦ Ζωροάστρου, ἰδρυτοῦ τῆς περσικῆς θρησκείας, ἔσβεσε τὸ πῦρ τῶν μάγων καὶ παρέδωκεν εἰς τὰς φλόγας τὰ ἀγάλματα τοῦ Χοσρόου. Ὁ Χοσρόης τότε θέλων νὰ φέρῃ ἀντιπεραπισμὸν ἐν Εὐρώπῃ ἐζήτησε διὰ πρεσβείας τὴν σύμπραξιν τῶν Ἀβάρων.

Ο Χαγᾶνος διαρρήξας τὴν πρὸς τὸν Ἡράκλειον εἰρήνην συνεμάχησε μετὰ τοῦ Χοσρόου καὶ ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνῷ νέα μεγάλη περσικὴ στρατιὰ εἰσβαλοῦσα εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ὥδεν πρὸς τὴν Χαλκηδόνα. Ὁ Ἡράκλειος ἔχων πεποίθησιν εἰς τὸν πατριάρχην Σέργιον καὶ εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τοῦ Βῶνον, εἰς τοὺς δρούσες κατὰ τὴν ἀπουσίαν του εἶχεν ἀναθέσει τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν ἄμυναν, δὲν ἐταράχθη ἐκ τοῦ μεγάλου τούτου κινδύνου, ἡρεμέσθη δὲ νὰ πέμψῃ εἰς βοήθειαν τῆς πρωτευούσης τὸν στόλον καὶ δώδεκα χιλιάδας θωράκοφρόους.

Ο Χαγᾶνος μετὰ μεγάλου βαρβαρικοῦ στρατοῦ ἐπῆλθε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν Ἰούλιον τοῦ 626 καὶ προέβη εἰς τὴν πολιορκίαν αὐτῆς, ἀναρίθμητα δὲ σλαυϊκὰ μονόξυλα ἔμελλον νὰ διαβιβάσουν εἰς τὸ ἀβαρικὸν σπρατόπεδον τοὺς περὶ τὴν Χαλκηδόνα κατεσκηνωμένους Πέρσας. Ο Βῶνος ἔκρινε καλὸν νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Χαγᾶνον· ἀλλ’ οὗτος ἐδέχθη τοὺς πρέοβεις τῶν Βυζαντίνων μετὰ πολλῆς ὑπεροψίας καὶ μεθ’ ὑβρεων, ἐμήνυσε δὲ εἰς τοὺς πολιορκούμενους νὰ παραδώσουν τὴν πόλιν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς συμμάχους του Πέρσας καὶ ν’ ἀπέλθουν φέροντες ἔκαστος μίαν ἐνδυμασίαν καὶ μιᾶς ἡμέρας τροφήν. Ἀλλ’ οἱ πολιορκούμενοι, ἀφοῦ προσῆλθον εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν καὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἔξι ὑψους βοήθειαν, ἀπεφάσισαν νὰ ὑπερασπίσουν μέχρις ἐσχάτων τὴν πόλιν.

Μάτην δέ Χαγᾶνος ἐπιχειρεῖ διαφόρους ἐφόδους κατὰ τῆς πόλεως. Πᾶσαι ἀποτυγχάνουν πρὸ τῆς γενναιότητος τῶν ἀμυνομένων προσέπι δὲ καὶ τὰ σλαυϊκὰ ἀκάτια τὰ ἐπιχειρήσαντα νὰ διαβιβάσουν τοὺς Πέρσας εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου κατεβυθίσθησαν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. Ὁ Χαγᾶνος γίνεται ἔχω φρενῶν ἐκ τῆς ἀποιυχίας, μετὰ πολλὰς δὲ ἀπειλὰς λύει τὴν πολιορκίαν καὶ ἀπέρχεται.

Η πίστις τῶν Βυζαντίνων ἀπέδωκε τὴν σωτηρίαν εἰς τὴν μητέραν τοῦ Σωτῆρος. Διὰ τοῦτο τὴν ἴδιαν νύκτα, καθ’ ᾧν ἡλευθερώθη ἡ πόλις ἀπὸ τῆς ἀβαρικῆς πολιορκίας, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνῆλθεν εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις (συνοικίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως) ναὸν

τῆς πολιούχου Παναγίας καὶ ἐν ἵερᾳ παννυχίδι ἔψαλεν ὅρθιος τὸν καλούμενον Ἀκάθιστον "Υμνον. Διὰ τοῦ ὑμνου τούτου δὲ λαὸς τῆς βασιλευούσης ἔξεφραζε τὴν δῖδιον εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὴν ὑπέρομαχον στρατηγὸν Θεοτόκον, «δι» ἡς ἐγείρονται τρόπαια καὶ δι» ἡς ἔχθροὶ καταπίπουσιν.» Οἱ Ἀκάθιστος "Υμνος, ὅστις καὶ Χαιρετισμοὶ λέγεται, ψάλλεται μέχρι σήμερον διλόκληρος, τὴν Παρασκευὴν τῆς πέμπτης ἐβδομάδος τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς.

Καθ' ὃν χρόνον οἱ "Ἄβαροι ἀπεχθώσουν ἄπρακτοι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, δὲ Ἡράκλειος κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ ἐκπορθήσῃ δσα ἀκόμη φρούρια κατείχοντο ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ ἐν Μεσοποταμίᾳ διὰ νὰ ἔχῃ ἡσφαλισμένα τὰ νῦτα. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (627) ἐπεχείρησε τὴν τελευταίαν ἀθάνατον αὐτοῦ ἐκστρατείαν εἰς τὸ περισκὸν κράτος. Προχωρήσας εἰς τὰ ἐνδότατα τοῦ περσικοῦ κράτους ἐκυρίευσε πολλὰς πόλεις, μεταξὺ τῶν δποίων καὶ τὴν Δασταγάρτην, τὴν δποίαν δὲ Χοσρόης προετίμα ὡς πρωτεύουσαν καὶ αὐτῆς τῆς Κτησιφῶντος καὶ ἐν τῇ δποίᾳ δὲ Ἡράκλειος εὔρεν ἀπειρούς θησαυρούς. Εἰς δὲ τὴν παρὰ τὴν Λινευνὶ χώραν, δχι μακρὰν τῶν ἀρχαίων Γαυγαμήλων, συνεκρότησε τὴν τελευταίαν μεγάλην μάχην, εἰς τὴν δποίαν κατερρόπισεν δλοσχερῶς τοὺς Πέρσας καὶ ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν μακρότατον καὶ καταστρεπτικώτατον τοῦτον πόλεμον. Οἱ Πέρσαι καταπεπονημένοι ἐκ τοῦ μακροῦ ἀγῶνος ἐπανεστάτησαν κατὰ τοῦ Χοσρόου καὶ ἐκήρυξαν βασιλέα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σιρόην. Οἱ Χοσρόης συνελήφθη καὶ ἐφονεύθη, δὲ δὲ Σιρόης συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τὸν Ἡράκλειον (628), ἀποδώσας τὰς ὑπὸ τοῦ πατρὸς του καταληφθείσας χώρας καὶ τὸν Τίμιον Σταυρόν. Οἱ Ἡράκλειος ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν εἰρήνην δι' ἀγγέλματος μακροῦ, τὸ δποῖον ἀνεγνώσθη ἀπὸ τοῦ ἀμβωνος τῆς Ἀγίας Σοφίας κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς (15 Μαΐου 628). Οταν δὲ μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, σύμπας δὲ λαὸς τῆς πρωτευούσης μετὰ τοῦ πατριάρχου προϋπήντησαν αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (629) δὲ Ἡράκλειος ἐπορεύθη εἰς τὴν Ιερουσαλήμ καὶ αὐτὸς δὲ ἴδιος φέρων ἐπ' ὅμου τὸν Τίμιον Σταυρὸν ἐστήσεν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ τῇ 14ῃ Σεπτεμβρίου. Τὴν ἡμέραν ταύτην ἐορτάζει κατ' ἔτος ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν.

Τὰ τρόπαια τοῦ Ἡράκλειου πιρήγαγον κατάπληξιν καὶ θαυμασμὸν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἐκ τῆς ἀπωτάτης Δύσεως ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Δαγόβερτος καὶ ἐκ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς οἱ Ἰνδοὶ βασιλεῖς ἐπεμψαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρέσβεις διὰ νὰ συγχαροῦν τὸν Ἡράκλειον.

•Αλλ' ή ήμέρα, καθ' ήν ὁ Ἡράκλειος ἔστησεν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ τὸν Τίμιον Σιαυφὸν, ήτο ή τελευταία εὐτυχῆς καὶ μεγάλη ήμέρα αὐτοῦ.

•Ἐνῷ ἥδύνατο νὰ νομίζῃ ὁ Ἡράκλειος ὅτι μὲ τοὺς ἑπταετεῖς ψριάμβους του κατέβαλεν εἰς ἔδαφος τὸ νέον περσικὸν κράτος τῶν Σασσανιδῶν καὶ ἔξησφάλισε διὰ παντὸς τὴν χριστιανικὴν αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τὸν φοβερὸν πολέμιον, δοστις μόνος ἐφαίνετο ὅτι ἡπείρει αὐτὴν ἀπ' ἀνατολῶν, καὶ ἐνῷ οὗτῳ ἥλπιζε ὅτι τοῦ λοιποῦ ἐν ἀνέσει καὶ εἰρήνῃ θὰ ἥδύνατο νὰ σχοληθῇ εἰς τὴν διοικητικὴν καὶ ἡθικὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς, αἴφνης ἐκ τῆς Ἀραβικῆς χερσονήσου ἀνεφάνη νέος καὶ φοβερὸς ἔχθρος καὶ τοῦ Περσικοῦ καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, οἱ Ἀραβεῖς.

Οἱ Ἀραβεῖς διὰ τῆς παντελοῦς καταστροφῆς τοῦ Περσικοῦ κράτους καὶ διὰ τῆς ἀκρωτηριάσεως τοῦ Βυζαντινοῦ ἔμελλον νὰ ἰδρύσουν νέον κράτος ὅχι ἀπλῶς πολιτικόν, ἀλλὰ καὶ ψηφισκευτικὸν κατ' ἔξοχήν, ἕρατος, τὸ ὄποιον παρήχθη ἀπὸ νέας ψηφισκείας καὶ διὰ τῆς ψηφισκείας ταύτης ἐκραταιώθη καὶ ἐδέσποσε τοῦ πλείστου μέρους τοῦ κόσμου. Ὁ Ἡράκλειος ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῶν νέων τούτων ἐπικινδύνων ἔχθρῶν, ἀλλ' ἀγεπιτυχῶς. Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἡρακλείου αἱ πλεῖσται τῶν ἀνακτηθεισῶν χωρῶν κατεκτήθησαν πάλιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ὁ Ἡράκλειος ἀπέθανε τῷ 641.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΤΟ ΑΡΑΒΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

1. ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ. — Ο ΜΩΑΜΕΘ. — Ο ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ. — ΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ. —
Ο ΑΡΑΒΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ. —

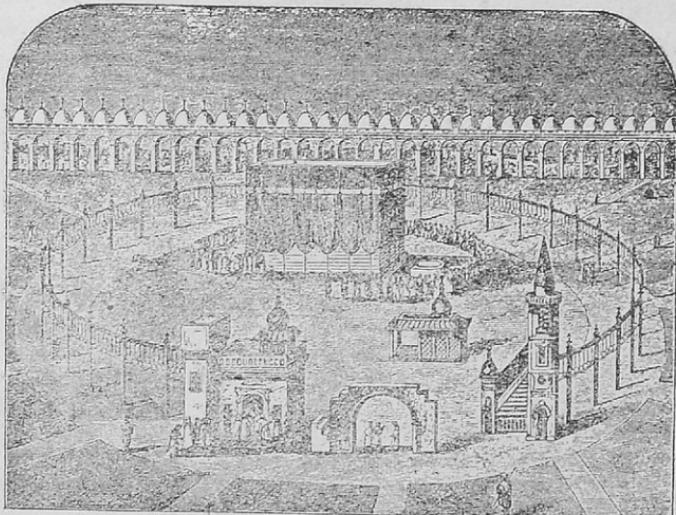
•**Ἀραβία καὶ Ἀραβεῖς.**—Οἱ Ἀραβεῖς, λαὸς σημιτικῆς καταγωγῆς, ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων κατέφουν τὴν καλούμενην Ἀραβικὴν χερσόνησον. Ἡ Ἀραβικὴ χερσόνησος, χωριζόμενη ἀπὸ τοῦ λοιποῦ κόσμου διὰ τῆς Συριακῆς ἐρήμου, τοῦ Περσικοῦ κόλπου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον καυστικὴ ἔρημος, εἰς τὴν δοιάν υπάρχουν ἐνιαχοῦ δάσεις. Μόνον τὸ νότιον μέρος τῆς χερσονήσου ταύτης τὸ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἶνε κάπως εὐφορον, καλεῖται δὲ Ὅμηρη ἡ Εὐδαίμων Ἀραβία. Ἐκ τῆς Ὅμενης προέρχεται δὲ καφές, τὸ λιβάνιον καὶ τὰ ἀρώματα τῆς Ἀραβίας.

Οἱ Ἀραβεῖς διηροῦντο εἰς φύλας, αἱ τεινες εὑρίσκοντο εἰς πόλεμον μεταξύ των. Μόναι αἱ φυλαὶ αἱ κατοικοῦσαι τὴν Ὅμενην εἶχον πόλεις καὶ ἐπομένως μόνιμον κατοικίαν. Οἱ πλεῖσται τῶν Ἀράβων ἔζων εἰς

τὴν ἔρημον μὲ τὰ ποίμνια τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν των καὶ μὲ τὰς καμήλους των. Κατφίουν ὑπὸ σκηνὰς μεταβάλλοντες ἐκάστοτε κατασκήνωσιν. Τὸ ἔνδυμα των ἡτο ἐν ὑποκάμισον καὶ εἰς μανδύας πλατύς, ἐτρέφοντο δὲ συνήθως μὲ τὸ γάλα τῶν ποιμνίων των καὶ μὲ φοινικας (χουρμάδες).

Οἱ Ἀραβεῖς ἥσαν πολεμισταὶ, ὀπλισμένοι μὲ ἔλαφορὰν λόγχην, μὲ μικρὰν κυκλοτερῆ ἀσπίδα καὶ μὲ τόξον. Ἐζων διαρκῶς πολεμοῦντες, διότι πάντες οἱ ἄνδρες μιᾶς φυλῆς ἥσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐκδικῶνται τὴν ὕβριν, ἥτις ἥθελε γίνει εἰς ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς· συχνὰ δὲ προσέβαλλον καὶ ἐλήστευον τὰ καραβάνια τῶν ἐμπόρων, ἃ τινα διήρχοντο διὰ τῆς χώρας των.

Οἱ Ἀραβεῖς ἔθεωρουν ὡς γενάρχην των τὸν Ἰσμαήλ, υἱὸν τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῆς Ἀγαρ, ἐξ οὗ καὶ Ἰσμαήλιται καὶ Ἀγαρηνοὶ καλοῦνται. Ἡ θρησκεία αὐτῶν κατ' ἀρχὰς δὲν διέφερεν οὐσιωδῶς τῇ πίστεως τοῦ Ἀβραὰμ· ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ παρεξετράπη εἰς πολυθεῖαν καὶ κτισμα-

Ἡ Καάβα.

τολατρίαν. Ὁμίλουν περί τινος ὑπερτάτου θεοῦ, τὸν δποῖον ὠνόμαζον. Ἀλλάχ, χωρὶς ὅμως νὰ προσφέρουν εἰς αὐτὸν οὐδεμίαν λατρείαν.

*Ἐν τινι κοιλάδι τῆς νοτίου Ἀραβίας ἐν μέσῳ γυμνῶν καὶ ἀποτύμων βράχων εἶχεν ἴδρυθῆ μία μικρὰ πόλις, ἡ Μέκκα.*Ἐν αὐτῇ ὑπῆρχε φρέαρ ἀστείρευτον καὶ παρὰ τὸ φρέαρ τοῦτο ὑψοῦτο ὁ ναὸς τῆς Καάβας, ὃστις ἔθεωρεῖτο καὶ θεωρεῖται ἀκόμη ως τὸ κυριώτατον ἔθνικὸν ἱερὸν

τῶν Ἀράβων. Τὴν κτίσιν τοῦ ναοῦ τούτου ἀπέδιδον οἱ Ἀραβεῖς εἰς τὸν Ἀβραάμ, εἰς δὲ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἦτο ἐντετεχισμένος διερός λίθος, τὸν δποῖον ἔκόμισεν διάγελος Γαβριὴλ ὡς δῶρον εἰς τὸν Ἀβραάμ. Ὁ λίθος οὗτος ὑπάρχει ἀκόμη, ἀλλὰ τεθραυσμένος εἰς δώδεκα τεμάχια. Οἱ Ἀραβεῖς ἔξι δλων τῶν μερῶν μετέβαινον κατ' ἕτος εἰς τὴν Μέκκαν διὰ νὰ προσκυνήσουν εἰς τὸν ναὸν τῆς Καάθας.

Οἱ Ἀραβεῖς ἀπέκτησαν ἴστορικὴν σπουδαιότητα κατὰ τὸν ἔβδομον αἰῶνα μ. Χ. ὅτε ἐνεφανίσθη μεταξὺ αὐτῶν ὡς προφήτης δι Μωάμεθ καὶ ἐκήρυξε τὴν νέαν αὐτοῦ θρησκείαν.)

γ) **Ο Μωάμεθ.** — Ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν τῷ 571 μ. Χ. Μείνας μικρὸς δρφανὸς πατρὸς καὶ μητρὸς ἔγινε ποιμὴν κατ' ἀρχὰς· κατόπιν δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πλουσίας τινὸς χήρας, ὃνόματι Χαδισδᾶς, καὶ ἀπεστέλλετο ὑπὸ αὐτῆς κατ' ἔτος μὲ καραβάνιον εἰς τὴν Συρίαν. Ἐν Συρίᾳ δι Μωάμεθ συνεδέθη μετά τινος χριστιανοῦ μοναχοῦ καὶ μετά τινος Ἰούδαιον διαβίνου, παρ' αὐτῶν δὲ ἐγνώρισε τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ἥτοι τὴν Παλαιὰν καὶ Νέαν Διαθήκην. Τέλος δι Χαδιοδᾶ τὸν ἔλαβε σύζυγον, οὗτον δὲ δι Μωάμεθ γενόμενος πλούσιος ἐπεδόθη εἰς θρησκευτικὰς μελέτας. Κατ' ἔτος ἀπεσύρετο εἰς τι ὅρος, μίαν ὥραν μακρὰν τῆς Μέκκας, καὶ ἐν τῷ μέσῳ γυμνῶν καὶ καυστικῶν βράχων ἐνήστευε καὶ προστύχετο νοερῶς. Ἡμέραν τινὰ — ἦτο ἥδη τεσσαρακοντούτης — εἶδε μίαν ὄπτασίαν. Ἐν δὲ (βραδύτερον τὸ ὀνόμασαν ἀγγελον Γαβριὴλ) ἐνεφανίσθη εἰς αὐτὸν καὶ τὸν διέταξε νὰ κηρύξῃ ἐν ὃνόματι τοῦ θεοῦ. Ἐκτοτε δι Μωάμεθ ἐφαντάζετο ἐαυτὸν ὡς προφήτην.

Ἡ Ἀραβία τότε ἦτο παραδεδομένη εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν. Ὁ Μωάμεθ, εἰς τὸν δποῖον εἶχε κάμει μεγάλην ἐντύπωσιν τὸ μεγαλεῖον τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ ιουδαικοῦ δόγματος περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ θεοῦ, ἀπεφάτισε νὰ θραύσῃ τὰ εἴδωλα τῆς πατρίδος του καὶ νὰ διδηγήσῃ αὐτὴν εἰς τὴν ἀληθινὴν λατρείαν τοῦ Ἀβραάμ. Διὰ νὰ δώσῃ δὲ μεγαλείτερον κῦρος εἰς τὴν διδασκαλίαν του, ίσχυρίσθη ὅτι ἐλάμβανε τὰς διαταγὰς τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ.

Ἐν ἔτει 611 ἀπεκάλυψε τὸ νέον δόγμα εἰς τὴν σύζυγόν του, εἰς τὸν ἔξαδελφόν του Ἀλῆν καὶ εἰς τὸν φύλον του καὶ κατόπιν ἐκ τῆς δευτέρας συζύγου του πενθερόν του Ἀβιού Βεκίρ, οἵτινες καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Ἀλλ᾽ ὅταν δι Μωάμεθ δημοσίᾳ ἐκήρυξεν ἐαυτὸν ὡς προφήτην καὶ ἐξήτησε νὰ διαδώσῃ τὸ θρησκευμά του, ἐχλευάσθη ὑπὸ τῶν Μεκκανῶν καὶ κατεδιώχθη, διὸ καὶ ἦναγκάσθη νὰ φύγῃ μετὰ τῶν

δλίγων ὀπαδῶν του εἰς ἄλλην πόλιν τῆς Ἀραβίας, ἀντίξηλον τῆς Μέκκας, τὴν Ὑατρέθ, ἡτις ἐδέχθη τὸν Μωάμεθ καὶ τὸν ἀνεγνώρισεν ὡς προφήτην καὶ ἡτις ἔκτοτε μετονομάσθη Μεδινὰ ἡτοι πόλις τοῦ προφήτου. Ἡ φυγὴ αὐτῇ, ἡτις συνέβη τῷ 622, δνομάζεται ὑπὸ τῶν Ἀράβων Χέδσερα ἢ Ἐγύρα, ὡς μετεσχηματίσθη ἡ λέξις εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, εἶνε δὲ ἀρχὴ τῆς χρονολογίας τῶν Μωαμεθανῶν. Ἐκ τῆς Μεδινᾶς ὁ Μωάμεθ ἐπεχείρησε διὰ τῆς σπάθης τὴν διάδοσιν τοῦ νέου δόγματος καθ' ὅλην τὴν Ἀραβίαν. Ἀφοῦ δὲ συνεκέντρωσεν ἴκαγᾶς δυνάμεις, ἐπῆλθε κατὰ τῆς Μέκκας καὶ ἐκυρίευσεν αὐτὴν τῷ 630. Διέταξε δὲ, νὰ θραύσουν δλα τὰ εἰδωλα, διετήρησαν δμως τὸν ναὸν τῆς Καάβας καὶ τὸν ιερὸν λίθον. Τότε ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ πάντων τῶν Ἀράβων ὡς προφήτης. ×

Ο Ἰσλαμισμός. — Ἡ θρησκεία τοῦ Μωάμεθ ὀνομάζεται Ἰσλάμ ἡτοι ἀφοσίωσις εἰς τὸν θεόν, οἵ δὲ ὀπαδοὶ αὐτεῦ λέγονται μουσουλλήμ ἢ μουσουλμᾶνοι ἡτοι ἀφοσιωμένοι εἰς τὸν θεόν.

Ο Μωάμεθ δὲν ἐγραψεν. Εἶνε μάλιστα πιθανὸν ὅτι οὐδὲ ἐγνώριζεν ἀνάγγωσιν. Οἱ μαθηταί του δμως ἐγνώριζον ἐκ στήθους τὰς ἀποκαλύψεις καὶ διδασκαλίας τοῦ Μωάμεθ, καὶ πολλάκις τὰς ἐγραφον ἐπὶ περγαμηνῶν, ἐπὶ δερμάτων, ἐπὶ φύλλων φοίνικος, ἐπὶ δστῶν προβάτων. Ἔκαστος ἐκ τῶν λόγων τοῦ Μωάμεθ ἐθεωρεῖτο δς μία ὑπαγόρευσις τοῦ θεοῦ πρὸς αὐτόν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ οἱ λόγοι, αἱ ἀποκαλύψεις καὶ αἱ διδασκαλίαι αὐτοῦ συνελέγησαν καὶ ἀπήρτισαν χωρὶς κανὲν σύστημα καὶ χωρὶς καμμίαν χρονολογικὴν τάξιν τὸ καλούμενον Κορανίου (ιερὰ βίβλος).

Τὸ δογματικὸν μέρος τοῦ Κορανίου στηρίζεται εἰς τὴν ὑπαρξίαν ἐνὸς μόνου θεοῦ. Περιλαμβάνεται δὲ τὸ περὶ ἐνότητος τοῦ θεοῦ δόγμα εἰς μίαν καὶ μόνην ἥρην, ἡτις ἀπέβη τὸ σύμβολον τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, «Εἰς καὶ μόνος θεὸς ἑπάρχει καὶ προφήτης αὐτοῦ ὁ Μωάμεθ». Ο μόνος οὗτος θεὸς εἶνε δ ἀποκαλυφθεὶς εἰς τὸν ἀνθρώπους διὰ σειρᾶς προφητῶν, τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Μωϋσέως, τοῦ Δαβίδ, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πάγτων δὲ τούτων τῶν προφητῶν τελευταῖος καὶ μέγιστος εἶνε ὁ Μωάμεθ. Πᾶς δοτις δὲν παραδέχεται τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μωάμεθ εἶνε ἐχθρὸς τοῦ θεοῦ καὶ ὡς τοιοῦτος πρέπει νὰ πολεμῆται πάσῃ δυνάμει ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀληθινῆς πίστεως ἡτοι τῶν Μωαμεθανῶν.

Τὸ Κοράνιον παραδέχεται τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως—λέγει τὸ Κοράνιον—οἱ ἀγγελοι τοῦ θεοῦ θὰ ἡγήσουν διὰ

σαλπίγγων. Οἱ ἄπιστοι θὰ ὑπάγουν εἰς τὴν κόλασιν καὶ θὰ διφθοῦν εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός, οἱ δὲ πιστοί θὰ διδηγηθοῦν εἰς ἔνα παραδεισὸν ὑλικόν, ὅπου δέουν δυάκια μὲ δροσερὸν ὕδωρ, δυάκια μὲ γάλα καὶ δυάκια μὲ οἶνον, καὶ ὅπου οἱ πιστοί θὰ ὑπηρετοῦνται ὑπὸ μελανοφθάλμων παρθένων (οὐρῆι). Προσέτι τὸ Κοράνιον ἐπιβάλλει εἰς πάντα πιστὸν τὰ ἔξης τέσσαρα καθήκοντα, α) τὴν προσευχήν, ἡτις πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνηται πεντάκις τῆς ἡμέρας μετὰ προηγούμενον καθαρισμὸν χειρῶν καὶ ποδῶν, β) τὴν νηστείαν ἀπὸ πρωΐας μέχρι ἐσπέρας καθ' ὅλον τὸν μῆνα Ταμαζάν, γ) τὴν ἐλεημοσύνην, δ) τὴν ἀποδημίαν εἰς Μέκκαν ἀπαξ τούλαχιστον ἐν τῷ θῷῳ. Ἐπιτρέπει δὲ τὴν πολυγαμίαν καὶ καθιεροῖ τὸ πεπρωμένον.

2. ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΜΩΑΜΕΘΑΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΣΙΑΝ ΤΗΝ ΑΦΡΙΚΗΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗΝ

Ο Μωάμεθ διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦ ξίφους ἴδρυσε κράτος θρησκευτικὸν ἄμα καὶ πολιτικόν, διότι τοιαύτη ἦτο τότε ἡ κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασις τῶν Ἀράβων, ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διακριθῇ ἡ θρησκευτικὴ πολιτεία ἀπὸ τῆς κυρίως πολιτείας. Οἱ ἀρχοντες τοῦ κράτους τούτου ὠνομάσθησαν χαλίφαι ἢτοι διάδοχοι, ὡς διαδεχθέντες τὸν Μωάμεθ ὅχι ὡς προφήτην, διότι κατὰ τὴν πίστιν τῶν μωαμεθανῶν ὁ Μωάμεθ ἦτο ὁ τελευταῖος τῶν προφητῶν, ἀλλ' ὡς ἀρχοντα τοῦ διὰ τῆς θρησκείας ἴδρυθέντος Ἀραβικοῦ κράτους.

Πρῶτος χαλίφης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ (632) ἀνεκτρούχηθη ὁ γηραιός Ἀβοὺς Βεκίρ, πενθερὸς τοῦ Μωάμεθ ἐκ τῆς δευτέρας συζύγου του Ἀϊσᾶς. Ο Ἀβοὺς Βεκίρ συνέλεξε τὰς ἔως τότε διὰ ζώσης φερομένας ἀποκαλύψεις καὶ διδασκαλίας τοῦ Μωάμεθ καὶ ἐξ αὐτῶν ἀπετελέσθη τὸ Κοράνιον. Ἐπειτα δ ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἀπίστων, ἢτοι κατὰ τοῦ Περσικοῦ καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὸν διποῖον εἶχεν ἀρχίσει ὁ Μωάμεθ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντος τοῦ Ἀβοῦ Βεκίρ ἔξελέχθη χαλίφης ὁ Ὁμάρ (634-644), ὁ ἐπιφανέστερος πάντων τῶν χαλιφῶν καὶ ὁ ἀληθῆς ἴδρυτης τοῦ μεγάλου Ἀραβικοῦ κράτους.

Ο Ὁμάρ ἐξέπεμψε δύο μεγάλας στρατιάς, τὴν μὲν ὑπὸ τὸν Καλέδ ἐναντίον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὴν δὲ ὑπὸ τὸν Σατδή ἐναντίον τοῦ Περσικοῦ κράτους τῶν Σασσανιδῶν.

Ο Καλέδ διελάσους ἀνεν ἀντιστάσεως ἀπασαν τὴν Παλαιστίνην ἐπῆλθε κατὰ τῆς ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ ὁχυρᾶς καὶ δονομαστῆς Δαμασκοῦ. Ο ἐν τῇ Συρίᾳ ἀκόμη εὑρισκόμενος Ἡράκλειος ἐπεμψε κατὰ τοῦ

Καλέδ δύο στρατιώς, ἀλλ' ἀμφότεραι ἐνικήθησαν καὶ ἡ Δαμασκὸς μετὰ ἔξαμηνον πολιορκίαν ἐκυριεύθη (634). Θέλων δὲ ὁ Καλέδ νὰ ἐλκύσῃ τὰς συμπαθείας τῶν χριστιανῶν τῆς Συρίας ἐφάνη λίαν ἐπιεικής πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Δαμασκοῦ· μόνον εἰς πληρωμὴν ἐτησίου φόρου ὑπεχρέωσεν αὐτούς, ἀφῆκε δὲ ἀβλαβεῖς τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας καὶ ἀπαρακώλυτον τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Μέχρι δὲ τοῦ 439 πᾶσαι αἱ μεγάλαι καὶ περίφημοι πόλεις Ἀντιόχεια, Βηρυτός, Ἐμεσα καὶ Ἰερουσαλήμ περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν πιστῶν τοῦ Ἰσλάμ.

Ἄξιοσημείωτος εἶναι δὲ τρόπος, καθ' ὃν ἡ Ἰερουσαλήμ περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν πιστῶν τοῦ Μωάμεθ. Ἡ ἀγία πόλις πολιορκηθεῖσα ἀντέταξε κατ' ἀρχὰς γενναίαν ἀντίστασιν, ἐπειτα δὲ ἐδέχθη νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν τὸν χαλίφην καὶ οὐχὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ πολιορκητικοῦ στρατοῦ. Ὁ θεν ἀναχωρήσας ὁ Ὄμαρ ἀπὸ τῆς Μέκκας καὶ διαίνυσας μακριστάτην πορείαν διὰ τῆς Ἑρήμου ἔφθασεν ἐν μεγίστῃ ἀπλότητι καὶ ταπεινοφροσύνῃ εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν καὶ συνωμολόγησε μετὰ τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου συνθήκην, διὰ τῆς δοπίας ἐπὶ πληρωμῇ ἐτησίου κεφαλικοῦ φόρου ἔξησφαλίζετο εἰς τοὺς χριστιανούς, λαϊκοὺς καὶ αληρικοὺς καὶ μοναχούς, ἥ ζωή, ἥ περιουσία καὶ ἡ ἐλευθέρα τέλεσις τῶν τῆς θρησκείας, ἀπηγορεύετο δὲ εἰς αὐτούς νὰ κρούσουν σήματα ἥ κώδωνας ἀγγέλλοντας τὴν ὄραν τῆς προσευχῆς, προσέτι δὲ ἐπεβάλλετο νὰ διακρίνωνται ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν κατὰ τὸ ἔνδυμα. Ἐπὶ τοῦ τόπου δέ, δηνού ἀλλοτε ὑψοῦτο ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος, ὁ Ὄμαρ ἤρχισε τὴν οἰκοδομὴν τζαμίου, τὸ δόποιον συμπληρωθὲν ἐπὶ τῶν διαδόχων του θεωρεῖται μέχρι σήμερον ὡς ἐν τῶν μεγίστων ἰερῶν τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου. Τοιουτοτέρπως οἱ Ἀραβεῖς ἐν διαστήματι ἐννέα ἑτῶν κατέκτησαν τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν καὶ ἔξηφάνισαν ταχέως τὸν ἐν αὐταῖς ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀκμάζοντα ἐλληνικὸν πολιτισμόν.

Ἐκ παραλλήλου ὁ στρατηγὸς Σαΐδ νικήσας δλοσχερῶς τοὺς Πέρσας κατέλυσε τὸ Περσικὸν κράτος καὶ ἐπέβαλε τὸν μωαμεθανισμὸν εἰς πάσας τὰς περσικὰς χώρας.

Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας ἐπῆλθεν ἡ κατάκτησις τῆς Αἴγυπτου. Ὁ στρατηγὸς Ἀμροῦ μετὰ μικροῦ στρατοῦ ἐν διαστήματι δλίγων μηνῶν κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ πᾶσαν σχεδὸν τὴν Αἴγυπτον, ἀφοῦ ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τὰ στρατεύματα τοῦ Ἡρακλείου καὶ κατέλαβεν ἔξι ἐφόδους τὴν ἀρρόπολιν τῆς Μέμφιδος. Παρὰ τὰ ἐρείπια αὐτῆς, ἐν ᾧ θέσει κατὰ τὴν μάχην ἦτο ἐστρατευδεμένος ὁ ἀραβικὸς στρατός,

δ' Ἀμροῦ ἔκτισε νέαν πόλιν, τὴν δύοίαν πρὸς ἀνάμνησιν τῆς νίκης
φωνόμασε Καχιρὰ ἥπει Νικόπολιν καὶ ἦτις σὺν τῷ χρόνῳ ἀνεπτύχθη εἰς
μεγάλην πόλιν καὶ κατέστη πρωτεύουσα τῆς ἀραιοκρατουμένης Αἰγύ-
πτου ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάιρον. Τελευταία ἐπεσεν ἡ Ἑλληνικωτάτη μεγαλό-
πολις Ἀλεξάνδρεια (643) μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου.

Εἰς τὴν εὐχετῆ κατάλυσιν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλληνικῆς ἔξουσίας συνε-
τέλεσαν πολὺ καὶ οἱ χριστιανοὶ Κόπται. Οἱ Κόπται οὗτοι, δύντες μο-
νοφυσῖται, ἐμίσουν τοὺς δρυθιδόξους Ἐλληνας· ἔνεκα δὲ τούτου παρεῖ-
χον πᾶσαν συνδρομὴν εἰς τοὺς Ἀραβας. Πολλοὶ ἐκ τῶν Κοπτῶν προσ-
ῆλθον ἐκουσίως εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν καὶ τούτων τῶν ἀρνησιθρήσκων
ἀπόγονοι εἶνε οἱ σημερινοὶ Φελλάχοι τῆς Αἰγύπτου. Οἱ Ἀραβες ἐξή-
λειψαν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ τὸν ἀκμάζοντα ἀκόμη Ἑλληνικὸν πολιτισμόν.

Οἱ Ομάριδοι ὁργάνωσε πολιτικῶς τὸ Ἀραβικὸν κράτος καὶ εἰσήγαγε
παρὰ τοῖς μωαμεθανοῖς τὴν ἀπὸ τῆς Ἔγιρας χρονολογίαν. Τῷ 644
ἐδοιοφονήθη ὑπὸ τινος Πέρσου καθ' ἣν ὅραν προσηγένετο ἐν τῷ τζαμίῳ
τῆς Μεδινᾶς.

Τὸν Ὁμάριδο διεδέχθη δ' Ὁσμάν (644 – 655). Ἐπ' αὐτοῦ ἐξηκο-
λούθησαν αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις ἐν τῇ μέσῃ Ἀσίᾳ καὶ ἐν τοῖς βο-
ρείοις παραλίοις τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλὰ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς χαλι-
φείας τοῦ Ὁσμάν ἐξερράγησαν ἐσωτερικαὶ στάσεις ἐν τῷ Ἀραβικῷ κρά-
τει, αἵτινες ἐπὶ μακρὸν ἀνέστειλαν τὴν κατακτητικὴν δρμὴν τῶν Ἀρά-
βων. Οἱ Ὁσμάνιοι ἐφονεύθη καὶ μετὰ τοῦτον ἔλαβε τὴν χαλιφείαν δ'
Ἀλῆς, ἐξάδελφος τοῦ Προφήτου καὶ σύζυγος τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Φα-
τιμές. Κατὰ τοῦ Ἀλῆ ἐπαναστάτησεν διοικητὴς τῆς Συρίας Μωαβιᾶς,
ἐξάδελφος τοῦ δολοφονηθέντος χαλίφου Ὁσμάν καὶ ἐκ τοῦ γένους τοῦ
Οὐμμεῖα. Μετὰ ἐξαετεῖς δὲ ἐμφυλίους αἰματηρούς ἀγώνας διοικητὴς
ἐδοιοφόνησε διά τινος φανατικοῦ τὸν Ἀλῆν καὶ ἔλαβεν αὐτὸς τὴν χαλι-
φείαν (661), γενόμενος ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας τῶν Οὐμμεῖαδῶν.

3. ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΟΥΜΜΕΙΑΔΩΝ

Οἱ Μωαβιᾶς μετέθεσε τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους ἐκ
τῆς Μεδινᾶς εἰς τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας καὶ κατέστησε τὴν χαλιφείαν
κληρονομικήν, ἐνῷ ἔως τότε ἦτο αἰρετή. Ἐπὶ τοῦ Μωαβιᾶ ἐποιορ-
κήθη ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἀνεπιτυχῶς καθ' ὃν χρό-
νον ἐβασίλευεν ἐν αὐτῇ δὲ Κωνσταντῖνος Δ' διοικητὸς, ὡς θὰ ἴδωμεν
καὶ κατωτέρω.

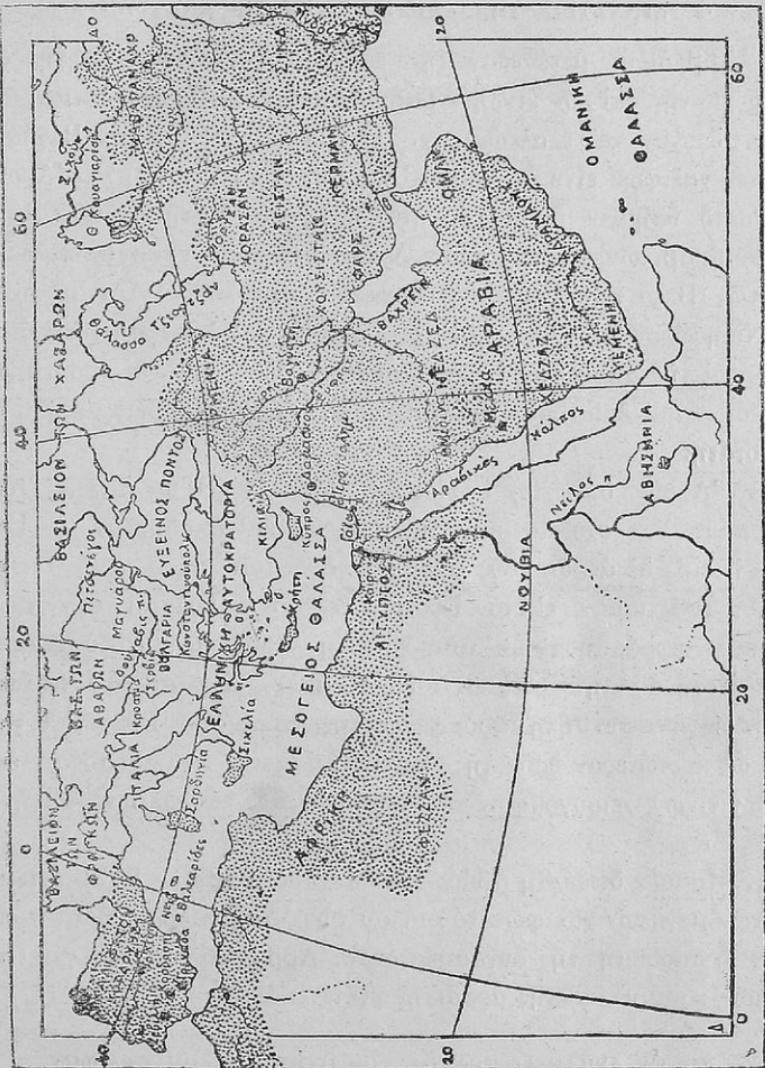
Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωαβιᾶ οἱ πολυπληθεῖς διπαδοὶ τοῦ Ἀλῆ

ἡθέλησαν νὰ δώσουν τὸν χαλιφικὸν θρόνον εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἀλῆ.
 Ἐκ τούτου ἔξερράγη ἐμφύλιος πόλεμος, καθ' ὃν ἀμφότεροι οἱ υἱοὶ τοῦ
 Ἀλῆ ἐφονεύθησαν. Ὁ φόνος τῶν δύο τούτων ἐγγόνων τοῦ Προφήτου
 διήρεσε σύμπαντα τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον εἰς δύο ἀδιαλλάκτους
 πρὸς ἀλλήλας μερίδας. Οἱ δύο τοῦ οἴκου τοῦ Ἀλῆ ἦσαν Φατιμιδῶν,
 καλουμένων οὗτω ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ Προφήτου, ἀπεκήρυξαν
 δὲ τοὺς πρὸς τοῦ Ἀλῆ χαλίφας ὡς παρανόμως καταλαυβόντας τὴν χα-
 λιφείαν, ἀνεγνώριζον δὲ ὡς νόμιμον χαλίφην μόνον τὸν Ἀλῆν. Οἱ
 ἀναγνωρίζοντες τοὺς πρὸς τοῦ Ἀλῆ χαλίφας ὀνομάζονται Σούννιοι
 ιταὶ, διότι πρὸς τῷ Κορανίῳ παραδέχονται καὶ τὴν Σούννην ἡτοι τὰ
 ἀποφθέγματα καὶ λόγια τὰ ἀποδιδόμενα εἰς τὸν Μωάμεθ κατὰ τὴν πα-
 ράδοσιν. Οἱ δὲ δύο τοῦ Φατιμιδῶν ἐκτὸς τοῦ Κορανίου οὐδὲν ἄλλο
 παραδέχονται ὡς προερχόμενον ἐκ τοῦ Προφήτου, καὶ οἱ τοιοῦτοι
 ὀνομάζονται Σούννιοι ιταὶ ἡτοι δύο τοῦ Ἀλῆ.

Ἡ θρησκευτικὴ διάσπασις τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου δὲν ἀνέ-
 κοψε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πατακητικὴν πορείαν τῶν Ἀράβων. Ἐπὶ
 τῶν διαδόχων τοῦ Μωαβιᾶ οἱ Ἀραβεῖς συνεπλήρωσαν τὴν κατάκησιν
 τῆς βιορείου Ἀφρικῆς μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ωκεανοῦ. Τῷ δὲ 711 ὁ
 στρατηγὸς Ταρὴκ διαπεραιωθεὶς μετὰ μεγάλης δυνάμεως τὸν Ἡρά-
 κλειον πορθμὸν εἰσῆλασεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ κατέλυσε τὸ ἐνταῦθα
 χειστιανικὸν κράτος τῶν Βησιγότθων. Ὁ Ἡράκλειος πορθμὸς τότε
 ὀνομάσθη ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ταρὴκ Δέσποινας ήτος τοῦ Ταρὴκ, ὅπερ
 δύομα ἔπειτα οἱ Εὐρωπαῖοι παρέφθιεραν εἰς Cibraltar. Τῷ 717 οἱ Ἀραβεῖς ἐποιιόρκησαν ἐκ δευτέρου τὴν Κωνσταντινούπο-
 λιν, βασιλεύοντος ἐν αὐτῇ τοῦ Λέοντος Γ', ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνεπιτυ-
 χῶς. Ὄλιγα ἔτη βραδύτερον οἱ Ἀραβεῖς ἐκ τῆς Ἰσπανίας διαβάντες τὰ
 Πυρηναῖα εἰσῆλασαν εἰς τὴν Γαλατίαν διανοούμενοι νὰ κατακήσουν
 καὶ αὐτήν. Ἄλλ' ὅπως οἱ Ἐλληνες ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οὗτοι καὶ οἱ χρι-
 στιανοὶ Φράγκοι ἐν τῇ Δύσει ἀνέκουφαν τὴν δομὴν τῶν Ἀράβων ἀπο-
 κρούσαντες αὐτοὺς πέραν τῶν Πυρηναίων. Ἐκτοτε τὸ Ἀραβικὸν κρά-
 ἀπέβαλε τὴν δέξιτην αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπικίνδυνον εἰς τοὺς χριστιανοὺς
 κατακητικὴν δομήν του

Τὸ Ἀραβικὸν κεάτος ἐπὶ τῶν Οὐμμεϊαδῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ὁγ-
 δόσου αἰῶνος ἔλαβε τὴν μεγίστην ἐκτασιν, ἐκτεινόμενον πρὸς δυσμὰς
 μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ωκεανοῦ καὶ τῶν Πυρηναίων, πρὸς ἀνατολὰς
 μέχρι τοῦ Ἰνδικοῦ Ωκεανοῦ, καὶ πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Καυκάσου καὶ
 τῆς Κασπίας.

‘Η δυναστεία τῶν Ούμμεϊαδῶν ἀνετράπη τῷ 750 ὑπὸ τοῦ Ἀβούλ
 Ἀββᾶ, δστις κατήγετο ἔκ τινος συγγενοῦς τοῦ Μωάμεθ. Ὁ Ἀβούλ
 Ἀββᾶς ἀνεκηρύχθη χαλίφης, γενόμενος ἰδουτῆς τῆς δυναστείας τῶν
 Ἀββασσιδῶν. Οἱ δπαδοὶ τῆς πεσεύσης δυναστείας κατεδιώχθησαν
 ἀπηνῶς. Ἐνενήκοντα Ούμμεϊάδαι προσεκλήθησαν εἰς συμπόσιον ἐν

Χάρτης τῶν ἀραβικῶν κατακήσεων.

Ἀαμασκῷ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς συμφιλώσεως· ἀλλ’ ἐν τῷ μέσῳ τῆς
 σύθυμιας ἐσφάγησαν ἀπαντες προδοτικῶς, εἰς δὲ^ο μόνον κατώρθωσε νὰ
 σωθῇ, ὁ νεαρὸς Ἀβδουραχμάν. Φυγὼν οὗτος κρυφίως ἐκ Συρίας εἰς
 Αἴγυπτον καὶ διελθὼν τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις τῆς βορείου Ἀφρικῆς

ἀλγνώριστος ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐκεῖ δὲ οἱ πολυπληθεῖς ὅπαδοὶ τοῦ οἴκου του ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς χαλίφην. Τοιουτορόπως τὸ χαλιφικὸν κράτος διηρέθη εἰς δύο· τὸ ἦν ἡτο ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ ὑπὸ τοὺς Ἀββασίδας, τὸ δὲ ἄλλο ἐν Ἰσπανίᾳ ὑπὸ τοὺς Οὐμμεϊάδας.

4. ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΒΒΑΣΙΔΩΝ ΕΝ ΤΗΙ ΑΝΑΤΟΛΗΙ

Οἱ Ἀββασίδαι μετέθεσαν τὴν ἔδραν τῆς χαλιφείας ἐκ τῆς Δαμασκοῦ εἰς τὴν ἐπὶ τῷ Τίγρητι βαθυλακνιακὴν πόλιν Βαγδάτιον, τὴν ὅποιαν ηὔρουν καὶ ἐκαλλώπισαν. Ὁ ομοαστέτατος τῶν ἐν Βαγδάτιῳ ἀρξάντων χαλιφῶν εἶνε δὲ Ἀρούν-Ἐλ-Ρασίδ (795-812). Ὁ Ἀρούν-Ἐλ-Ρασίδ ὑπῆρξεν δὲ πολυυμνητος ἡρως τῶν ἐν τῇ Χαλιμᾷ περιεχομένων ἀραβικῶν μυθευμάτων. Διεξήγαγεν οὖτος εὐτυχεῖς πολέμους κατὰ τῶν Βυζαντίνων καὶ ὑπέβαλεν εἰς φορολογίαν τὸν αὐτοκράτορα Νικηφόρον Α'. Ὁ Ἀρούν διεφημίσθη καὶ διὰ τὴν αὐστηρότητα αὐτοῦ περὶ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ προήχθησαν αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τὸ Βαγδάτιον κατέστη πόλις μεγάλη καὶ ἀνθηροτάτη.

Τὸν Ἀρούν διεδέχθη δὲ υἱὸς του Μαμούν (812 - 833). Οὗτος ἔδρυσε πάμπολλα σχολεῖα καὶ βιβλιοθήκας καὶ ἀκαδημίαν ἐν Βαγδάτῳ, ἥμειβε δὲ ἀδρῶς τοὺς λογίους ἄνδρας καὶ οὗτοι προίγαγε τὸν ἀραβικὸν πολιτισμὸν εἰς τὸν ὄψιστον βαθμόν. Πλεῖστοι συγγραφεῖς Ἑλληνες μετεφράσθησαν ἐπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀραβικήν, δὲ Ἀριστοτέλης κατέστη ἀγαπητότατος εἰς τοὺς Ἀραβίας. Λέγεται μάλιστα ὅτι δὲ Μαμούν ἐν τινι συνθήκῃ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Θεόφιλον ὡς κυριώτερον ὅρον τῆς εἰρήνης ἐπρότεινε τὴν παράδοσιν ἔκατοντάδων τινων χειρογράφων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων Ἑλλήνων συγγραφέων.

Τὸν Μαμούν διεδέχθη δὲ υἱός του Μοτασσέμ (833 - 842), δὲ τελευταῖος τῶν μεγάλων χαλιφῶν τοῦ οἴκου τῶν Ἀββασιδῶν. Μετὰ τοῦτον ἥρχισεν ἡ παρακμὴ τῆς δυναστείας τῶν Ἀββασιδῶν καὶ ἐν γένει τοῦ ἀραβικοῦ κράτους καὶ τῆς ἀραβικῆς φυλῆς ἐν Ἀσίᾳ.

5. ΤΟ ΕΝ ΙΣΠΑΝΙΑΙ ΚΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΟΥΜΜΕΙΑΔΩΝ ΧΑΛΙΦΩΝ

Οἱ ἐκ τῆς σφαγῆς τοῦ οἴκου τῶν Οὐμμεϊδῶν περισσωθεῖς Ἀβδουραχμάν ἔδρυσεν, ὃς προείπομεν, χαλιφικὸν κράτος εἰς τὴν Ἰσπανίαν τῷ 756 μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κορδούβην. Τὸ κράτος τοῦτο ἔφθασεν εἰς τὴν ὄψιστην ἀκμὴν ἐπὶ τῶν χαλιφῶν Ἀβδουραχμάν Γ' (912 - 961)

καὶ Χακῆμ Β' (961 - 976). Επι του Λακημ Β' η γεωργία, η μισθητή χανία, η έμπορία, η αρχιτεκτονική, η ποίησις καὶ ἐκ τῶν ἐπιστημῶν κατ' ἔξοχὴν τὰ μαθηματικά, η ἀστρονομία, η χημεία καὶ η ιατρικὴ ἡκμασαν θαυμασίως. ‘Ο Χακῆμ Β’ διὰ τεραστίων δαπανῶν κατέρτιεν εἰς τὴν Κορδύβην βιβλιοθήκην μοναδικὴν ἐν τῷ τότε κόσμῳ ὅχι μόνον διὰ τὸ πλήθος τῶν βιβλίων (ἔξαικοσίων χιλιάδων τόμων), ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ σπάνιον καὶ πολύτιμον αὐτῶν. Μετὰ τὸν Χακῆμ Β’ τὸ ἐν Ισπανίᾳ Ἀραβικὸν κράτος ἥρχισε νὰ παρακμάζῃ, κατὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰώνος κατελύθη δριστικῶς ὑπὸ τοῦ Φερδινάνδου τοῦ Καθολικοῦ καὶ τῆς Ισαβέλλας.

6. Ο ΑΡΑΒΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

‘Ο Ιδιωτικὸς βίος. — Οἱ Ἀραβεῖς ἐγκαταλείψαντες τὴν χώραν των (Ἀραβίαν), εἰς τὴν δυοῖαν δυσκόλως ἥδυναντο νὰ ἔχουν τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς εὐφόρους; πεδιάδας τῆς Συρίας καὶ τῆς Βαβυλωνίας, τῶν δυοῖων τὸ κλῖμα ἥτο ξηρὸν καὶ θερμόν. Ἐπίσης ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ισπανίαν, τὴν Ἀνδαλουσίαν. Οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἀράβων ζῶντες εἰς τὰς πόλεις παρέλαβον τὰς συνηθείας τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Περσῶν. Ἀντιθέτως οἱ ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν κατοίκων (Ἑλλήνων καὶ Περσῶν) ἥρχισαν νὰ διμιούντων τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν, ἀποβαλόντες τὴν πάτριον. Ἐκτοτε ὑπῆρχεν εἰς μόνον λαός, καλούμενος Ἀραβεῖς, ὅστις ὅμως ἔζη κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀρχαίων πεπολιτισμένων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ ἀραβικὸς λοιπὸν πολιτισμὸς εἶνε αὐτός δι πολιτισμὸς τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἥνωμένων ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀράβων μουσουλμάνων.

Αἱ ἀραβικαὶ πόλεις διμοίαζον πρὸς τὰς ἑλληνικὰς ἥ περσικὰς πόλεις. Οἱ χαλίφης ως ἄλλος βασιλεὺς τῶν Περσῶν κατεῖχεν ἀμύθητον πλοῦτον προερχόμενον ἀπὸ τοὺς πληρωνομένους φόρους. Οἱ χαλίφης τοῦ Βαγδατίου ἐδέχετο τοὺς ἔνοντες εἰς μίαν αἴθουσαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπῆρχε μαρομαρίνη δεξαμενή. Ἐκ τῆς δεξαμενῆς ταύτης ἀνήρχετο χρυσὸν δένδρον μὲ 18 κλάδους καὶ ἐπὶ τῶν κλάδων ὑπῆρχον πιτηνά, ἀτινα διὰ μηχανήματος ἐκρότουν τὰς πτέρυγας.

Οἱ χαλῖφαι καὶ οἱ πλούσιοι μουσουλμᾶνοι παρέλαβον τὴν ἀνατολικὴν πολυτέλειαν. Τὰ ἐνδύματά των ἦσαν λαμπρότατα, κεκοσμημένα μὲ χρυσᾶ κεντήματα. Ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν οἰκιῶν ὑπῆρχον παραπετάσματα ἐκ πολυτίμων υφασμάτων. Καὶ τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον μὲ πολυτίμους τάπητας.

Ἡ οἰκία ἐνὸς πλουσίου μουσουλμάνου, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν συνήθειαν, εἶχε τὴν πρόσοψιν πρὸς τὸ ἔστωτερικόν. Αἱ αὔθουσαι ἡγούμοντο πρὸς μίαν αὐλὴν δενδροφυτευμένην, εἰς τὸ μέσον τῆς δποίας ὑπῆρχε κρήνη ὁρεόντος ὑδατος. Μετὰ τῆς αὐλῆς συνείχετο κῆπος, δστις ἀπετελεῖτο ἀπὸ πρασιάς, εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν διατεταγμένας, καὶ εἰς τὸ μέσον τῶν πρασιῶν ὑπῆρχον εὐθεῖς διάδρομοι λιθόστρωτοι. Αἱ πρασιαὶ περιελάμβανον δενδρύλια (μύρτους, δάφνας), συνηθέστερον δμως ἄνθη διάφορα. Τὸ ὕδωρ ἔρρεεν ὡς καταρράκτης εἰς μαρμαρίνας δεξαμενάς.

Ἡ γεωργία.— Οἱ μουσουλμᾶνοι εῦρον εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, τὰς δποίας κατέκτησαν, πληθυσμοὺς γνωρίζοντας νὰ καλλιεργοῦν τὴν γῆν κατὰ τρόπον τέλειον. Βλέποντες οἱ Ἀραβες πῶς ἐν Βαβύλωνίᾳ, ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Αἴγυπτῳ ἥρδευον οἱ παλαιοὶ κάτοικοι τὰς γαίας, ἔμαθον καὶ αὐτοὶ νὰ οἰκονομοῦν τὸ ὕδωρ καὶ νὰ διανέμουν αὐτὸ καταλλήλως. Τὴν τέχνην ταύτην τῆς διανομῆς τοῦ ὕδατος μετέφεραν καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, δπου διατηροῦται ἀκόμη ἡ χρῆσις φρεάτων μετ' ἀντιητικῆς μηχανῆς (μαγγανοπήγαδα) καὶ αὐλάκων.

Αἱ ἀρδευόμεναι γαῖαι ἦσαν πάντοτε πέριξ τῶν πόλεων. Οἱ γεωργοί, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν συνήθειαν, κατφύουν ἐντὸς τῆς πόλεως ἡ εἰς τὰ προάστεια· ἦσαν μᾶλλον κηπουροὶ παρὰ ἀγρόται· ἐκαλλιεργοῦν δὲ πρὸ πάντων βιομηχανικὰ φυτά, ἀτινα ἔχοντες περισσοτέρας ἔργασίας καὶ δλιγωτέρας γῆς.

Εῦρον οἱ Ἀραβες εἰς τὰς διαφόρους χώρας τοῦ κράτους τῶν φυτὰ διαφορώτατα καὶ μετέφερον αὐτὰ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου εἰς τὸ ἄλλο. Ὁ φοῖνιξ, προσφιλές τῶν Ἀράβων δένδρον, μετεφέρθη ἀφ' ἐνὸς εἰς τὴν χώραν τοῦ Βαγδατίου καὶ ἀφ' ἐτέρου εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Τὸ ζακχαροκάλαμον, ιθαγενὲς φυτὸν τῆς Ἰνδικῆς, μετεφέρθη κατὰ μῆκος ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ κόλπου μέχρι τῆς Χαλδαίας καὶ ἐκεῖθεν εἰς πάσας τὰς χώρας τῆς Μεσογείου, δπόθεν βραδύτερον ἐμελλε νὰ μεταφερθῇ εἰς τὴν Ἀμερικήν. Ἡ δρυζα, ἐλθοῦσα ἐκ τῆς Ἰνδικῆς εἰς τὴν Βαβύλωνίαν ἐπέρασεν ἐπειτα εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Ὁ βάμβαξ, ἐγκλιματισθεὶς ἥδη ἐν Ἀραβίᾳ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἐξετάθη κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Βαβύλωνίαν καὶ τὴν Συρίαν καὶ ἐκεῖθεν μετεφέρθη εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ἐνεκλιματίσθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἄλλα φυτὰ δλιγωτερον σπουδαῖα, οἷον ὁ κρόκος, τὸ χαμαίμηλον, ἡ λεμονέα, ἡ βερυκοκέα, ἡ δρακινέα, ἡ κιτρέα, ὁ μῆκων (παπαροῦνα), ἐκ τῆς δποίας ἐγνώριζον οἱ Ἀραβες νὰ ἐξάγουν τὸ ὅπιον.

Ἡ βιομηχανία.—Εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸ πάντων, εἰς τὴν Συρίαν, καὶ εἰς τὴν Περσίαν οἱ Ἀραβεῖς εὗρον βιομηχανίας παλαιάς, ἵδιως διὰ τὰ εἶδη τῆς πολυτελείας. Οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς εἶχον πάντοτε ἔξαιρετικὴν ἀγάπην πρὸς τὰ πολύτιμα ὑφάσματα καὶ πρὸς τὰ κοσμήματα. Οἱ χαλίφαι, οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν (ἐμīραι) καὶ οἱ πλούσιοι κάτοικοι τῶν μεγάλων πόλεων παραλαβόντες τὴν ἀνατολικὴν πολυτέλειαν ἔδιδον πάντοτε ἐργασίαν εἰς τοὺς τεχνίτας. Ὅπηρχε λοιπὸν μεγάλη βιομηχανικὴ δραστηριότης καὶ κίνησις εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν τῆς Δαμασκοῦ καὶ εἰς τὰς νέας πόλεις Βαγδάτιον, Κορδούβην, Τολέδον καὶ ἔπειτα εἰς τὸ Κάιρον.

Αἱ κυριώτεραι βιομηχανίαι τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου ἦσαν αἱ τῶν ὑφασμάτων. Ὅπηρξαν ὀνομαστὰ τὰ λινᾶ ὑφάσματα τῆς Δαμασκοῦ, τὰ ἀραχνοειδῆ μεταξωτὰ τῆς Μοσούλης (μουσελῆναι), τὰ βαμβακερὰ τῆς Περσίας, οἱ μάλλινοι τάπητες τῆς Περσίας καὶ ἵδιας τῆς Καραμανίας.

Οἱ τεχνίται ἦσαν ἐπιδέξιοι νὰ κεντοῦν ἐπὶ τῶν ὑφασμάτων διάφορα σχέδια μὲ κλωστὴν χρυσῆν ἢ ἀργυρὰν ἢ μεταξίνην. Παρὰ τῶν μουσουλμάνων Ἀράβων οἱ Ἰταλοὶ ἔμαθον τὴν τέχνην νὰ κατασκευάζουν χρυσούφαντα ὑφάσματα καὶ χνουδωτὰ (βελοῦδα).

Ἡ ὑαλουργία, τέχνη πολὺ ἀρχαία ἐν Αἴγυπτῳ καὶ ἐν Συρίᾳ, ἐτελειωτούμηνη εἰς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον. Κατεσκεύαζον, πρὸ πάντων ἐν Βαγδατίῳ, μαργαρίτας ἐξ ὕδατος καὶ διάφορα ἀντικείμενα σμαλτωμένα ἐξ ὕδατος.

Οἱ Ἀραβεῖς ἡγάπων πολὺ τὰ ὁραῖα ὅπλα, τὰ ἐκ χάλυβος ἐλάσματα τῶν ἔιφῶν, τὰ ὅποια ἐκοσμοῦντο διὸ ἐπιγραφῶν. Καὶ σήμερον ἀκόμη είνε ὀνομαστὰ τὰ εὐθέα ἔιφη τῆς Ὅμενης, τὰ γιαταγάνια τῆς Βασσόρας, πρὸ πάντων δὲ τὰ δαμασκηνὰ ὅπλα ἥτοι ὅπλα ἐκ σιδήρου ἢ χάλυβος ἔχοντα ποικίλματα κατὰ τὸν ἐμπατικὸν τρόπον.

Ἡ τέχνη τοῦ κατεργάζεσθαι τὰ δέρματα ἐτελειωτούμηνη πρὸ πάντων εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ βύρσα ἥτοι τὸ χρωματισμένον δέρμα προέρχεται ἐκ τοῦ Μαρόκου, διὸ καὶ ἀπλῶς μαροκηνὸν καλεῖται. Τὰ δέρματα τῆς Κορδούβης παρέμειναν ὀνομαστά. Ὅ τεχνίτης μάλιστα ὁ ἐργαζόμενος τὸ δέρμα ἐν Γαλλίᾳ ὀνομάζεται ἀκόμη *cordonnier* (*cordouanier*). Εἰς τὸν μουσουλμανικὸν ἀραβικὸν κόσμον ἐδημιουργήθη ἡ βιομηχανία τῆς ζακχάρεως, κατασκευαζομένης ἐκ τοῦ χυμοῦ τοῦ ζακχαροκαλάμου, καὶ ἡ τέχνη τοῦ κατασκευάζειν σιρόπια καὶ ὀπώρας ζακχαρωτές.

Ἐπίσης ἐκ τῶν Ἀράβων προῆλθεν ἡ μυροποιία. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀκόμη κατασκευάζεται τὸ ἀπόσταγμα ἐκ ρόδων καὶ αἱ μουσουλμανίδες διατηροῦν τὴν συνήθειαν τῶν πολὺ ἴσχυρῶν ἀρωμάτων, οἵτις εἶνε ὁ μόσχος.

Οἱ Ἀραβεῖς τῆς Περσίας καὶ τοῦ Βαγδατίου ἐδέχθησαν πρῶτοι τὸν ἐγκίνα ἐφευρεθέντα κατασκευαζόμενον χάρτην. Τὴν κατασκευὴν δὲ τοῦ χάρτου ἔκαμαν γνωστὴν ἔπειτα εἰς τὴν Σικελίαν καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, δπον οἱ Ἀραβεῖς ἀπὸ τοῦ 8ου αἰώνος ἰδρυσαν ἐργοστάσια χαρτοποιίας.

Τὸ ἐμπόριον.— Ἄφ' ὅτου οἱ Ἀραβεῖς κατέκτησαν τὰς πλείστας τῶν χωρῶν, αἴτινες ἀπετέλεσαν τὸ ἀκανής κράτος τῶν, καὶ ἔπαινσαν αἱ μεταξὺ τῶν χωρῶν τούτων πόλεμοι, αἱ συγκοινωνίαι ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄνθρου μέχρι τοῦ ἄλλου τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους κατέστησαν εὐκολώτεραι. Τότες ἀνεπιύθητη καὶ ζωηρὸν ἐμπόριον ἴδιως εἰς τὰς μεγάλας πόλεις. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸ Βαγδάτιον, ἡ ἔδρα τῆς χαλιφείας, ἐπεκοινώνει μὲ τὴν Βασσόραν, μέγαν λιμένα ἐπὶ τοῦ Περσικοῦ αόλπου, δπον κατέπλεον τὰ ἐκ τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς Κίνας ἐθόρουνα πλοῖα. Τὸ Βαγδάτιον διεξήγεν ώστα τῶν ἐμπόρων διὰ τῶν καραβανίων μέχρι τῆς Τραπεζοῦντος ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ μακρότερον ἀκόμη μέχρι τῶν ὄχθων τῆς Κασπίας θαλάσσης, δπον ἥρχοντο οἱ ἐμποροὶ μεταφέροντες ἐκ τῆς Ῥώσίας τὰ γουναρικά. Εἰς τὴν Συρίαν ἡ Δαμασκὸς παρέμεινε κέντρον διὰ τὰ καραβάνια, τὰ δποῖα ἥρχοντο ἐκ τοῦ Περσικοῦ αόλπου πρὸς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Τὸ Κάιρον ἐδέχετο τὰ ἐμπορεύματα, τὰ ἔρχομενα ἐκ τῆς Ἰνδικῆς, καὶ τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τὸ δποῖον μετέβαινον νὰ ζητήσουν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μοζαμβίκης. Τὸ Κάιρον διεξῆγε ἐμπόριον καὶ μὲ τὰς μουσουλμανικὰς χώρας τῆς Δύσεως διὰ καραβανίων, ἀτινα μετέβαινον μέχρι τοῦ Μαρόκου. Ἡ Ἀλεξάνδρεια παρέμεινε ὁ μεγαλείτερος λιμὴν τῆς Αἰγύπτου. Οἱ Ἱεραλοὶ ναυτικοὶ ἥρχοντο ἐκεῖ καὶ ἥγορακον τὰ ἀρώματα τῆς Ἰνδικῆς καὶ τὰ ἀραβικὰ ὑφάσματα, ἀτινα μετεπώλουν εἰς τὴν Εὐρώπην. Εἰς τὴν Δύσην τὰ μεγαλείτερα κέντρα ἦσαν ἡ Ταγγέρος, λιμὴν τοῦ Μαρόκου, καὶ ἡ Κορδούβη ἐν Ἰσπανίᾳ.

Αἱ ἐπιστῆμαι.— Οἱ Ἀραβεῖς ἔξειλθόντες ἐκ τῆς Ἀραβίας παντελῶς ἀπαίδευτοι παρέλαβον κατὰ μικρὸν τὰς ἐπιστήμας τῶν Ἑλλήνων. Ἡρούσαν νὰ μεταφερόζουν εἰς τὴν ἀραβικὴν τὰ ἐλληνικὰ ἐπιστημονικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα. «Οἱ Ἀριστοτέλης κατ' ἔξοχὴν ὑπῆρξεν ὁ ἀγαπητὸς φιλόσοφος τῶν ἀραβικῶν πανεπιστημίων, ἐπίσης ὁ μαθηματικὸς Ἐὐκλείδης, ὁ ἀστρονόμος Πτολεμαῖος, ὁ ἱατρὸς Ἰπποκράτης.

Οἱ Ἀραβεῖς ἔξηκολούθησαν τὰς ἐρεύνας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων

ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ προσέθεσαν εἰς αὐτὴν ἵκανὰ στοιχεῖα. Εἰς τὸν χριστιανοὺς τῆς Δύσεως, οἵτινες ἡσαν παντελῶς ἀμαθεῖς, ἐγνώρισαν τὴν ἀρχαίαν ἐπιστήμην, δώσαντες εἰς αὐτὴν ἀραβικὰ δνόματα. Ἐσπούδασαν τὴν σύνθεσιν τῶν σωμάτων. Παρεδέχοντο τὸ ἀέριον ὡς πνεῦμα. Ἐξήτουν πρὸ πάντων τὴν φιλοσοφικὴν λίθον, δι' ἣς ἔμελλον νὰ μεταβάλλουν πάντα τὰ μέταλλα εἰς χρυσόν. Ἐξήτουν τὸ ἑλιξίριον, δι' οὗ ἔμελλον νὰ δώσουν τὴν αἰωνίαν νεότητα. Τοῦτο εἶνε ἡ καλούμενη ἀλχημεία, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπήγασεν ἡ χημεία. Εἰς τὰ μαθηματικὰ οἱ Ἀραβεῖς ἔκαμαν μεγάλας προόδους· εἰσήγαγον εἰς αὐτὰ τὸν καλούμενον ἀραβικοὺς ἀριθμοὺς μὲ τὸ μηδενικόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου βασίζεται τὸ δεκαδικὸν σύστημα, διπερ καθιστᾶ τοὺς λογαριασμοὺς εὐκολωτάτους. Ἡ λέξις ἄλγεβρα, ἥτις σημαίνει μίαν μέθοδον πολὺ ταχυτέραν τῆς ἀριθμητικῆς, εἶνε δισαύτως ἀραβική.

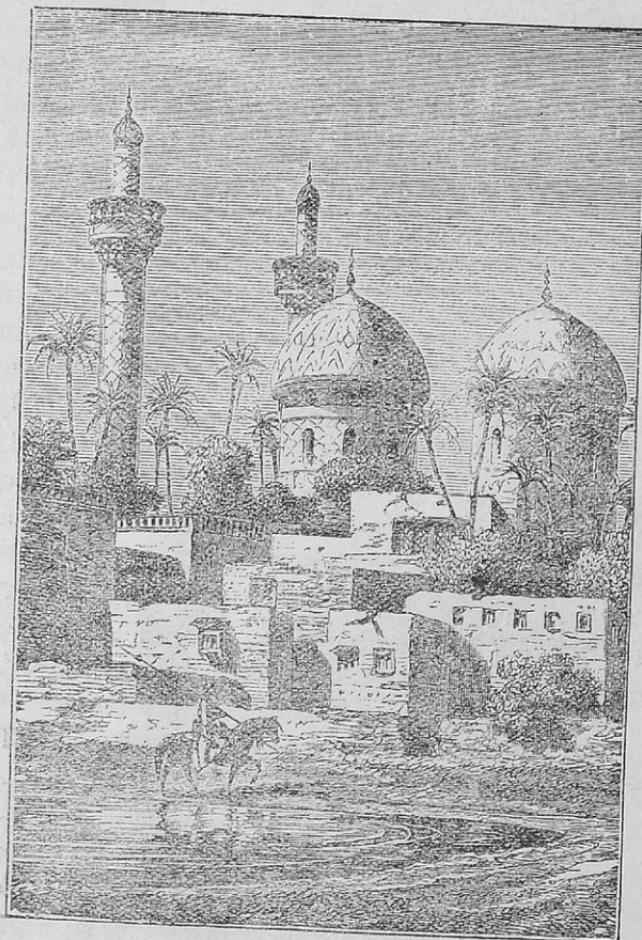
Οἱ Ἀραβεῖς καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα ὑπῆρξαν διάσημοι Ἰατροί. Καὶ δὲν ἔκαμνον μὲν ἀνατομίαν, διότι ἡ θρησκεία αὐτῶν ἀπηγόρευεν τὸ ἀνοίγοντα τὰ πτώματα· μετεχειρίζοντο δῆμος πολλὰ φάρμακα, καταπότια, ἀναψυκτικὰ καὶ καταπραϋντικὰ ἀπεσταγμένα ποτά, ἐκχυλίσματα, ἀλοιφάς.

Αἱ τέχναι.— Εἰς τὸν μουσουλμάνους ἀπηγόρευεν ἡ θρησκεία των τὰς πλαστικὰς καὶ εἰκονικὰς παραστάσεις, διότι ἐν αὐταῖς ἔβλεπον τρόπουν τινὰ εἰδωλα. Δι' αὐτὸν δὲν ἀνεπτύχθη παρὰ τοῖς Ἀραψιν οὕτε ἡ γλυπτικὴ οὕτε ἡ ζωγραφική. Ἡ μόνη μεγάλη τέχνη τῶν Ἀράβων εἶνε ἡ ἀρχιτεκτονική. Ἀλλὰ καὶ αὕτη δὲν ἔλαβεν ἐξ ἀρχῆς ἀπανταχοῦ ἐννιαῖόν τινα χαρακτῆρα, ἀλλ' εἰς μὲν τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἰνδικὴν ἐμορφώθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἀλλαχοῦ δὲ ἐσχε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτῆς Ἰδίως ἡ βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονική. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα τῶν Ἀράβων εἶνε κυρίως τζαμία καὶ παλάτια. Ταῦτα κατεσκευάζοντο συνήθως μὲ πλίνθους ἢ μὲ γῦψον καὶ ὡς ἐκ τούτου κατὰ τὸ πλεῖστον ἔχουν καταρρεύσει. Ἐλάχιστα διατηροῦνται καὶ ταῦτα ὅχι ἐκ τῶν ἀρχαίων. Τὸ ἀραβικὸν τζαμίον ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς εὐρείας αἰθούσης καὶ ἐνὸς μιναρέ ἀπολήγοντος εἰς ταράτσαν, ἐκ τῆς ὁποίας δι μοεζίνης (κήρυξ) καλεῖ τοὺς πιστούς νὰ προσευχήθων. Ο μιναρές, λεπτός, υψηλός, κομψός, εἶνε τὸ μᾶλλον πρωτότυπον τῶν ἀραβικῶν οἰκοδομημάτων.

Οἱ ἀραβικοὶ κίονες, ύψηλοί καὶ λεπτοί ὡς περσικοὶ κίονες, δύνανται νὰ ὑποβαστάσουν μόνον λεπτοὺς καὶ ἐλαφροὺς τοίχους ξυλίνους ἢ ἐκ γύψου. Ἐν τῶν ἴδιωρούθμων γνωρισμάτων τοῦ ἀραβικοῦ ὁυθμοῦ

είνε καὶ τὸ σύστημα τῶν τόξων, διὰ τῶν ὁποίων συνεδέοντο οἱ πολυ-
πληθεῖς κίονες τῶν στοῶν τοῦ τζαμίου. Ἐπίσης διὰ πρωτοτύπου ἐπι-
νόιας ἐτροποποίησαν πολλαχῶς καὶ τὸ σύστημα τῆς θολωτῆς στέγης.

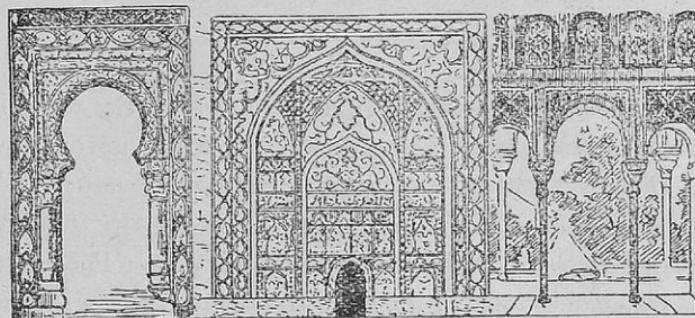
Τὸ ἔξωτερικὸν τῶν τζαμίων ἦτο μετὰ περισσῆς λιτότητος διεσκευ-
ασμένον. Πρὸς τὴν πενιχρὰν δμως ἔξωτερικὴν ὅψιν ἀντιτίθεται ὁ ἀνυ-

Tζαμίον ἐν Βαγδατίῳ.

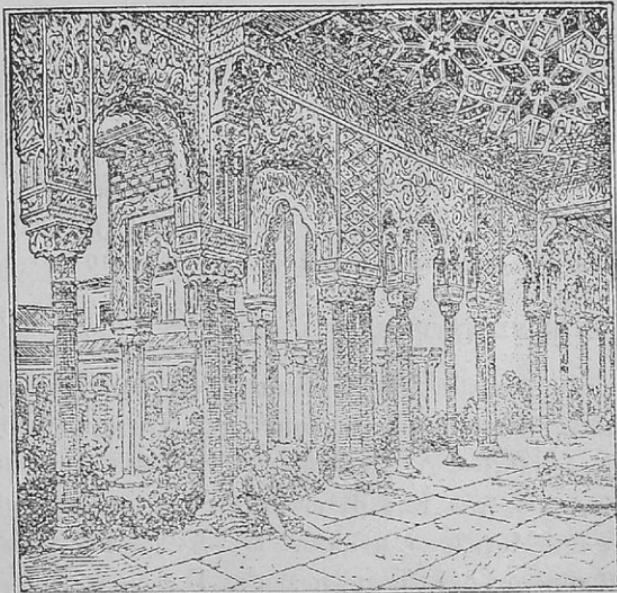
πέρβλητος πλοῦτος καὶ ἡ μαγευτικὴ ποικιλία τῆς φανταστικῆς δια-
κοσμήσεως τοῦ ἔξωτερικοῦ. Οἱ τοῦχοι καλύπτονται μὲ ἀνεξάντλητον
πλῆθος μορφῶν καὶ σχημάτων, τὰ δποῖα πολλαχῶς συμπλέκονται πρὸς
ἄλληλα καὶ διαρκῶς μεταβάλλονται καὶ μεταπίπτουν εἰς ἄλλα σχήματα.
Αὐτὰ είνε τὰ καλλούμενα ἀραβονργήματα.

Τὴν μεγαλειτέραν ἐπίδοσιν καὶ τελειωτέραν διάπλασιν ἔλαβεν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἀπὸ τοῦ δγδόου αἰῶνος καὶ ἐνταῦθεν. Τὰ δονομαστότερα μνημεῖα τῶν Ἀράβων εἶνε ἡ Ζιράλδα (τζαμίον) καὶ τὸ Ἀλκαζάρ (παλάτιον) τῆς Σεβίλλης, τὸ Ἀλκαζάρ καὶ

Ἀραβονοργήματα.

ἡ Ἀλάμπρα τῆς Γρενάδας, ἔργα τοῦ 13 καὶ 15 αἰῶνος. Ἡ Ἀλάμπρα (παλάτιον) εἶνε μοναδικὸν ἔργον ὃς ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ καὶ τῆς ποικιλίας τῶν γραμμῶν. Ἡ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ παλατίου αὐλὴ περι-

Αἰθουσα τοῦ παλατίου Ἀλάμπρας

βάλλεται ὑπὸ στοῶν σχηματιζομέγων διὰ κιόνων, εἰς τὸ μέσον δὲ δώδεκα λέοντες ἐκ μαρμάρου μέλανος ὑποβαστάζουν κρήνην ἐξ ἀλαβάστρου, ἐκ τῆς ὅποιας ἀναπηδᾷ τὸ ὔδωρο.

ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΙΣΔΑΜ

1. ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ'

ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΣ Β' (641—668)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος Γ', τρεῖς μόνον μῆνας βασιλεύσας. Τοῦτον διεδέχθη ὁ ἐνδεκαετής υἱός του Κώνστας Β'. Ἐπὶ τούτου οἱ Ἀραβες ἔξετειναν τὰς κατακήσεις των εἰς τὴν βόρειον Ἀφρικήν, ἐλεηλάτησαν τὴν Κύπρον, καὶ κατέλαβον τὴν Ῥόδον, συντρίψαντες καὶ τὸ περιώνυμον ἄγαλμα τοῦ Ἡλίου ἦτοι τὴν Κολοσσόν, ὃστις ἄλλοιτε ἐσόδιζε τὴν εἰσόδον τοῦ λιμένος, ἀλλὰ πρὸ καιροῦ εἶχε καταπέσει ὑπὸ σεισμοῦ. Ἐκτοτε οἱ Ἀραβες περιῆλθον εἰς ἔμφυλίους πολέμους. Ἐκ τούτου ὁ φελσύμενος ὁ Κώνστας, ὃστις εἶχεν ἡδη ἐνηλικιωθῆ, ἀπεφάσισε νὰ μετεβῇ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπιθυμῶν ν ἀνακόψῃ τὴν δρμὴν τῶν Λογγοβάρδων. Περὶ τὸ τέλος τοῦ 662 ἥλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὃπου διεκέιμασεν. Ἡ πολύμηνος ἐν Ἀθήναις διατειβὴ τοῦ Κώνσταντος εἶνε ἀξιοσημείωτος, διότι μαρτυρεῖ ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἤκμαζον ἵκανῶς, ἐνῷ κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Φαλμεράῳ ἥσαν κατεστραμμέναι ὑπὸ τῶν βαρβάρων καὶ ἔρημοι. Ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Κώνστας μετέβη εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ ἐξ ταύτης ἐπειτα εἰς τὴν Σικελίαν. Ἄλλος ἥδεις εἰς τὰς Συρακούσας, ἐδολοφονήθη ὑπὸ συνωμοτῶν, οἵτινες ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα ἔνα ἐξ ἑαυτῶν, τὸν Μαζίζιον, Ἀρμένιον τὸ γένος (668).

2. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ' ο πωγωνάτος (668—683).

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Κώνσταντος Β' διηγύθυνε τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος. Νῦν καταλαβὼν τὴν ὅλην ἀρχὴν ὁ Κωνσταντῖνος Δ' ἐσπευσεν εἰς Ἰταλίαν διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς φονεῖς τοῦ πατρός του. Καταβαλὼν δὲ τάχιστα τὴν ἀνταρσίαν καὶ ἀποκεφαλίσας τὸν Μαζίζιον ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὃπου ὁ λαὸς τὸν ἔχαιρότεισε διὰ τῆς προσωνυμίας Πωγωνᾶτος, διότι ἀνακωρήσας ἀγένειος ἐπέστρεψε φέρων πώγωνα.

Βασιλεύοντος τοῦ Πωγωνάτου, ὁ χαλίφης Μωαβιᾶς συνέλαβε τὸ μεγαλουργὸν σκέδιον τῆς δλοσχερῶς καταλύσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οθεν τῷ 672 ἀπέστειλε μέγαν στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινου-

πόλεως καὶ ἐποιιόρχησεν αὐτήν. 'Η πολιορκία διήρκεσεν ἑπτά ἔτη (672—679) καὶ διεξήγετο κυρίως κατὰ θάλασσαν, ἀλλ᾽ ἐκ διαλειμμάτων ἐγίνοντο καὶ ἀποβάσεις στρατευμάτων καὶ προσβολαὶ κατὰ τῆς πόλεως ἀπὸ ξηρᾶς. 'Η πολιορκία ἥρχιζε τὸν Ἀκρίλιον καὶ διήρκει μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου, μεθ' ὃ οἱ πολιορκούμενοι ἀπεσύροντο εἰς Κύζικον, δπου παρεχείμαζον.

Οἱ πολιορκούμενοι ἀντέταξαν κραταιὰν ἀμυναν. Τέλος κατὰ τὸ ἔβδομον ἔτος ἡδυνήθησαν νὰ καταστρέψουν τὸν ἔχθρικὸν στόλον διὰ τοῦ καλουμένου ὑγροῦ πυρός, δπερ εἶχεν ἐφεύρει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔκτου αἰῶνος ὁ Ἀθηναῖος χημικὸς Πρόκλος, ἐτελειοποίησε δὲ νῦν ὃ ἐκ Συρίας μηχανικὸς Καλλίνικος. Βεβαιοῦν δτι τὸ ὑγρὸν πῦρ ἔκαιε καὶ ἐν τῷ ὕδατι, ἐβάλλετο δὲ πρὸς πᾶσαν διεύθυνσιν καὶ κατέστρεψε τὰ πάντα. 'Η σύστασίς του οὐδέποτε ἐγνώσθη ἀκριβῶς, διότι οἱ Βυζαντῖνοι ἐτήρησαν μυστικὴν τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ. Πιθανώτατα δὲ τοῦτο ἦτο μῆγμα θείου, νατοίου, πίσσης καὶ πετρελαίου.

Οἱ "Αραβες" ὑποστάντες μεγίστας ζημίας ἦναγκάσθησαν ν" ἀπέλθουν. Ἀλλὰ τὰ λείψανα τοῦ στόλου παραπλέοντα τὰ παράλια τῆς Παμφυλίας κατεστράφησαν καθ' ὅλοκληρίαν ὑπὸ δεινῆς τρικυμίας. Οἱ Βυζαντῖνοι ἀναθαρρήσαντες ἐτράπησαν ἀπὸ τῆς ἀμύνης εἰς τὴν ἐπίθεσιν καὶ ἐπεχείρησαν ἀποβάσεις εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Φοινίκην. Συνέπραξαν δὲ μετ' αὐτῶν ἀποστατήσαντες ἀπὸ τῶν Ἀράβων καὶ οἱ χριστιανοὶ τοῦ Λιβάνου, οἵτινες δίκην προδρόμων τῶν πολὺ μεταγενεστέρων αλεφτῶν ὡς ἀπελάται (ἐκ τοῦ ἀπελαύνω) ἡ Μαρδαΐται, ὡς ἐκαλοῦντο ουριαστί, καταλαβόντες τὰ δόῃ τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης ἐνέπνευν μέγαν φόβον εἰς τοὺς "Αραβας". Διὰ ταῦτα πάντα ὁ Μωαβιᾶς ἦναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τὸν Πωγωνᾶτον εἰρήνην, διὰ τῆς δποίας ὑπεχρεοῦντο νὰ πληρώνῃ ἐτήσιον φόρον.

'Η ἀποτυχία τῆς πρώτης πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων εἶνε γεγονός σπουδαιότατον δχι μόνον τῆς καθ' ἡμᾶς ἴστορίας ἀλλὰ καὶ τῆς καθ' ὅλου ἴστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. "Ἄν οἱ μωαμεθανοὶ ἔξεπόρθουν τότε τὸ μέγα τοῦτο ἐν τῇ Ἀνατολῇ προπύργιον τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐδεὶς πλέον θὰ ἥδυνατο νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν ἐκχείλισιν τοῦ μωαμεθανικοῦ χειμάρρου εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ διὰ τοῦτο δικαιώσεις οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἄλλοι δυνάσται τῆς Εὐρώπης ἔπειμψαν πρέσβεις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἵνα συγχαροῦν τὸν Κωνσταντῖνον διὰ τὸ μέγα κατόρθωμά του.

Οἱ ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἐν ταῖς βιορειοτέραις ἐπαρχίαις τοῦ κράτους ἔγκατεστημένοι Σλαῦοι ἥσχισαν δλίγον κατ' δλίγον νὰ καταβαίνουν νοτιώτερον πρὸς τὴν Ἡπειρον, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Καθ' ὅν δὲ χρόνον οἱ Ἀραβες ἐπολιόρκουν τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἡ Θεσσαλονίκη ἐπολιόρκηθη ὑπὸ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἔγκατεστημένων Σλαύων, μετὰ τῶν δποίων συνέπραττον καὶ Ἀβαροι καὶ Βούλγαροι. Ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τὴν δδηγίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου Β' ἀπέκρουσαν τὰς ἐπιθέσεις τῶν πολιορκητῶν, ἡ δὲ πίστις τῶν Θεσσαλονικέων ἀπέδωκε τὴν σωτηρίαν των εἰς θαῦμα τοῦ πολιούχου ἄγίου Δημητρίου.

Οἱ Βούλγαροι (ἴδε σελ. 19) περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔκτου αἰῶνος ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Ἀβάρονς, ἀλλὰ τῷ 635 ἐπαναστάτησαν ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Κουβράτ καὶ ἀπετίναξαν τὸν ἀβαρικὸν ζυγόν. Κατόπιν ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Κουβράτ Ἀσπαρούχ δεαπεράσαντες τὸν Δούναβιν κατέλαβον πᾶσαν τὴν μεταξὺ Δουναβεως, Αἴμου, Εὗξενου Πόντου καὶ Σερβίας χώραν (τὴν ἀρχαίαν κάτω Μοισίαν) καὶ ὑπέταξαν τοὺς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν χώραν ταύτην μεταναστεύσαντας καὶ ἔγκατασταθέντας σλαυϊκοὺς λαούς, τοὺς λεγομένους Σκλαβηνούς. Ὁ Πωγωνᾶτος ἐξ ἀδυναμίας παρεχώρησεν εἰς τοὺς Βουλγάρους καὶ κατὰ τύπους τὴν χώραν, τῆς δποίας ἥσαν ἥδη πράγματι κύριοι. Ἐνόμιζε δ' ἄλλως δ' Πωγωνᾶτος ὅτι διὰ τῆς παραχωρήσεως ταύτης θὰ εἴχε τοὺς Βουλγάρους φίλους καὶ φραγμὸν κατὰ τῶν Ἀβάρων, τῶν δποίων ἥσαν ἐχθροὶ^{οἱ} Βούλγαροι. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ δ' Ἀσπαρούχ ἵδρυσε τὸ πρῶτον Βουλγαρικὸν βασίλειον, τοῦ δποίου πρωτεύουσα κατ' ἀρχὰς ἥτοι Βάρνα, ἐπειτα δὲ ἡ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κτισθεῖσα Πρεσβυταύνα.

Οἱ Βούλγαροι, οἵτινες ἥσαν Τοῦρκοι τὴν καταγωγὴν, ἀναμιχθέντες μετὰ τῶν εἰς αὐτὸν ὑποταχθέντων Σλαύων παρέλαβον παρ' αὐτῶν πολλὰ ἥδη καὶ ἔθιμα, κατ' δλίγον δὲ καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν, ἀποβαλόντες τὴν πάτριον, καὶ μετὰ αἰῶνας παντελῶς ἐξεσλαυτίσθησαν.

*Ἐκτοτε οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν, οἵτινες ἔως τότε ἐφερον δως ἡγεμονικὴν προσωγυμίαν τὴν τουρκικὴν χάν (=ἡγεμών) ἐλάμβανον τὴν σλαυκήν τσάρο (=ἡγεμών).

Βραδύτερον οἱ Βούλγαροι ὑπέστησαν ἐν τῷ δημοσίῳ κυρίως βίῳ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῶν ἀναπτύξει τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, παρὰ τῶν δποίων ἐλαβον καὶ τὸν χριστιανισμόν.

3. Η ΑΠΟ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΔΥΣΙΣ.

‘Ως γνωρίζομεν, διὸ Ἡράκλειος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Σέρβους καὶ εἰς τοὺς Χρωβάτας νὰ ἔγκατασταθοῦν εἰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους του ὑπὸ τὸν ὅρον ν' ἀσπασθοῦν τὸν χριστιανισμόν. Κατόπιν διὸ Ἡράκλειος ἀπεπειράθη νὰ προσοικειωθῇ τοὺς μονοφυσίτας καὶ νὰ ἐπιφέρῃ οὗτο τὴν ποθουμένην ἔνωσιν. Ἀλλ' ἀντιθέτως ἡ ἀπόπειρα τοῦ Ἡρακλείου προεκάλεσε νέαν αἴρεσιν, τὴν τῶν λεγομένων μονοθελητῶν, τῶν παραδεχομένων δηλαδὴ μίαν θέλησιν ἐν τῷ Χριστῷ. Ἡ Ἔκθεσις τοῦ Ἡρακλείου, διὰ τῆς ὁποίας διέταξεν οὗτος νὰ καταπαύσῃ πᾶσα περὶ μονοθελητῶν συζήτησις, δὲν ἵσχυσε νὰ εἰρηνεύσῃ τὰ πνεύματα. Αἱ ἔριδες ἔξηκολούθουν καὶ οἱ Ἀραβεῖς δὲν ἔπαινσαν νὰ ἐπωφελοῦνται ἀπὸ τὰς ἔριδας ταύτας τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου.

Ο Κώνστας ἦτο ἔνθερμος μονοθελητής. Ἐνηκιλιωθεὶς ἐνόμισεν διὰ ἥδυνατο νὰ ἐπεμβῇ εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας καθ' ὃν τρόπον καὶ διὸ Ζήνων καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· ἐξέδωκε λοιπὸν τῷ 447 τὸν Τύπον, συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ τότε πατριαρχοῦ Παύλου, διὰ τοῦ ὅποιον Τύπου ἀπηγορεύετο πᾶς λόγος περὶ μιᾶς ἢ περὶ δύο θελήσεων καὶ δωρίζοντο αὐτοτρόπαται ποιναὶ εἰς τοὺς παραβάτας. Οἱ δρομόδοξοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ δυσηρεστήθησαν ἐκ τοῦ Τύπου. Ἀλλ' ἐπίσης ἔξηγέρθη θύελλα καὶ ἐν τῇ Ρώμῃ. Ο πάπας Μαρτῖνος συνεκάλεσε τοπικὴν σύνοδον, ἥτις κατεδίκασε τὴν αἴρεσιν τῶν μονοθελητῶν καὶ τὸν Τύπον. Ἡ σκανδαλώδης αὕτη ἐνέργεια τῆς παπικῆς ἔξουσίας προεκάλεσε δεινὴν τιμωρίαν τοῦ πάπα, τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὃσον προέκυψαν ὑπόνοιαι διετέλει ἐν συνεννοήσει πρὸς τοὺς ἐποφθαλμιῶντας τὴν Σικελίαν Ἀραβαῖς. Ο πάπας συλληφθεὶς ἀπήγθη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ ἐνεκλείσθη εἰς τὰς φυλακὰς ἐπὶ τρεῖς μῆνας καὶ ἐπειτα καταδικασθεὶς ἔξωρίσθη εἰς Χερσῶνα, ὅπου καὶ ἀπέθανε μετά τινας μῆνας. Οὕτω διὸ Τύπος τοῦ Κώνσταντος ἀντὶ νὰ λύσῃ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα τούναντίον κατέστησεν αὐτὸ μᾶλλον περίπλοκον καὶ ἔγέννησε νέα σκάνδαλα μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς.

Ο Πωγωνᾶτος, διαν ἀφῆκαν αὐτὸν ἥσυχον οἱ πόλεμοι, ἐνόησεν διὰ τοῦ ἐπεβάλλετο ν' ἀκολουθήσῃ ἄλλην πολιτικὴν εἰς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα. Ἡ ἀπώλεια τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας καθίστα ἀνωφελῆ πᾶσαν ἐν τῷ μέλλοντι σκέψιν πρὸς συνεννόσιν μὲ τοὺς μονοφυσίτας· διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως δὲ τῆς εἰρήνης μὲ τὴν Ρώμην ἥλπιζεν διὸ Πωγωνᾶτος *Ιστορία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, N. Βραχνοῦ*

νὰ συνδέσῃ περισσότερον μὲ τὴν αὐτοκρατορίαν διτι ἀκόμη ὑπελείπετο ἐκ τῆς Ἰταλίας. Συνεκάλεσε λοιπὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἔκτην οἰκουμενικὴν σύνοδον, προήδρευσε δὲ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ τῶν πλείστων συνεδριῶν ἀμερολήπτικων χωρὶς νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰς θρησκευτικὰς συζητήσεις. Ἡ σύνοδος κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τῶν μονοθελητῶν. Μετὰ τὴν καταδίκην ταύτην ἐπῆλθεν ἡ εἰρήνη μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις διὰ τοῦ Τύπου τοῦ Κώνσταντος εἶχε διαταραχθῆ. Οὕτω ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἀπηλλάγη ἀπὸ τῆς κρίσεως, εἰς τὴν ὅποιαν μοιραίως ἐφέρετο.

4. ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΕΒΑΜΟΝ ΑΙΩΝΑ

Σοβαρὰ μεταμόρφωσις εἶχεν ἥδη συντελεσθῆ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Πρῶτον μεταμόρφωσις ἐθνογραφική. Εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον εἶχον ἐγκατασταθῆ νέοι λαοί. Ὡς εὔδομεν (σ. 58), δι τοῦ Ἡρακλείου εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς τοὺς Σέρβους καὶ εἰς τοὺς Χρωβάτας νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὸ βιορειοδυτικὸν μέρος τῆς χερσονήσου. Εἰς τὰ ἄλλα διαμερίσματα εἶχον διεισδύσει καί τινες Σλαύοι, ὡς εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν Θεσσαλίαν, εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα, εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἰς τὰς νήσους ἀκόμη. Ξένα λοιπὸν στοιχεῖα ἀνεμίχθησαν μετὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἀτινα ὅμως μὲ τὸν καιρὸν ἀφωμοιώθησαν. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀναμίξεως τῶν φυλῶν πάντως ὥφελεῖτο ἡ αὐτοκρατορία, διότι νέον αἷμα εἰσέρρεεν εἰς τὰς φλέβας αὐτῆς.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐπετελέσθη καὶ ἄλλη μεταμόρφωσις, διοικητική, μεγίστης σπουδαιότητος. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου καὶ δὴ δι τοῦ Κωνσταντίνου Δ' δι πωγωνᾶτος εἰσήγαγε νέον διοικητικὸν σύστημα, τὰς μικρὰς διοικητικὰς περιφερείας, περὶ τῶν ὅποιων ἀλλαχοῦ θὰ γίνη ἐκτενής λόγος.

Κυρίως ὅμως κατὰ τὸν ἔβδομον αἰῶνα ἐτελειώθη ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ἐπειδὴ ὅλαι αἱ δυνάμεις αὐτῆς συγκεντροῦνται περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, καλεῖται αὐτῇ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡρακλείου δι τοῦ αὐτοκράτωρος ἀντὶ τῶν δωμαῖκῶν τίτλων προσλαμβάνει τὴν ἐλληνικὴν προσωνυμίαν «πιστὸς ἐν θεῷ βασιλεὺς» καὶ μὲ τὴν προσωνυμίαν αὐτὴν χαρακτηρίζονται τοῦ λοιποῦ αἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου. Πρὸς τούτοις ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἀναγνωρίζεται ὡς ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα τὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα καὶ πάντα τὰ κυβερνητικὰ ἔγγραφα συντάσσονται ἐλληνιστές εἰς τὴν διοίκησιν οἱ ἀρχαῖοι λατινικοί τίτλοι ἔξαφανίζονται

ἀντικαθιστάμενοι δι' ἑλληνικῶν (λογοθέτης, ἔπαιρχος, στρατηγός). Καὶ ἔξακολουθεῖ μὲν ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία νὰ δνομάζηται ἐπισήμως «αὐτοκρατορία 'Ρωμαίων» καὶ οἱ κάτοικοι νὰ δνομάζωνται 'Ρωμαῖοι καὶ οἱ βασιλεῖς «αὐτοκράτορες 'Ρωμαίων». ἀλλὰ τὸ δνομα 'Ρωμαῖοι ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἶχεν ἀπλῶς πολιτικὴν ἔννοιαν καὶ ὅχι ἐθνολογικήν, ἵτο δὲ παρὰ τοῖς Ἐλλησιν ἀντίθετον πρὸς τὸ Λατῖνοι, δι¹ οὗ δνόματος οἱ Ἐλληνες ἔκαλουν τοὺς νεολατινικοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως (ίδε σελ. 44).

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἡ αὐτοκρατορία ἔχει ληγίζετο, διηγησκευτικὸς αὐτῆς χαρακτήρος καθίσταντο ἐπαισθητέρεος ἐνεκα τῆς δσημέραι αὐτοκρατορίης ἐπιδράσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ τοῦ δημοσίου βίου καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνίας. Εἰς τὸ κράτος τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἐκνοιάρχουν. Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἡρακλείου διμοίαζον πρὸς σταυροφορίας, τὰ δὲ θεολογικὰ προβλήματα ἀπησχόλουν σπουδαίως τὰ πνεύματα τῶν αὐτοκρατόρων. Ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων εἰς τὸ Βυζάντιον ἡ δρυδοδοξία ταῦτιζεται μὲ τὴν ἐθνικότητα. Ἐξ ἀλλου δι πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀφ' ὅτου οἱ "Αραβες κατέκτησαν τὰ πατριαρχεῖα" Αλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ιερουσαλήμ, κατέστη δι μόνος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ κράτους καὶ παρουσιάζεται ως μία πολὺ μεγάλη προσωπικότης, τῆς δοπίας ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως εἶνε λίαν αἰσθητή. Τέλος ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν αὐτοκρατόρων, ἡ καταπολεμοῦσα τὰς ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς κυριαρχικὰς ἀξιώσεις τῶν παπῶν, καὶ αἱ καθημερινῶς αὐξανόμεναι παρεξηγήσεις καὶ ἐχθρότητες μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως παρεσκεύαζον τὴν ὁῆξιν μεταξὺ τῶν δύο λαῶν καὶ συνετέλουν ὅστε ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία νὰ στραφῇ καθ' διοκτηρίαν πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ μοναρχία ἐβασίζετο ἐπὶ δύο ἴσχυρῶν στηριγμάτων, τὰ δόποια ἔμελλον νὰ ἔξασφαλίσουν τὴν ὑπαρξίαν αὐτῆς καὶ νὰ δώσουν εἰς αὐτὴν ἐπὶ αἰῶνας τὸν πραγματικὸν χαρακτῆρά της. Τὰ στηρίγματα ταῦτα ἦσαν δὲ ἑλληνισμὸς καὶ ἡ δρυδοδοξία¹.

5. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα, ἄτινα εἶχεν ἐπιτύχει ὁ Κωνσταντῖνος Δ', τὰ ἔξουδετέρωσαν αἱ ἐπιπολαιότητες καὶ αἱ ἀνοησίαι τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' (685—695), υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Κωνσταντίνου Δ'. Ὁ Ἰουστινιανὸς Β' θέλων νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τὰς περὶ διαδοχῆς ἔριδας, αἴτινες προεκυψαν εἰς τὸ Ἀραβικὸν κράτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωαβιᾶ, διέρρηξε

1. Κατὰ τὸν Diehl, l' empire Byrantin p. 57.

τὴν πρὸς τοὺς Ἀραβίας εἰρήνην, τὴν διποίαν εἶχε συνωμολογήσει ὁ πατήρ του, καὶ ἐκῆρυξε κατ' αὐτῶν τὸν πόλεμον, δῖτις ἔσχε τέλος πολὺ βλαβερόν. Συνωμολογήθη νέα εἰρήνη, καθ' ἥν ἀνέλαβε μὲν ὁ νέος χαλίφης νὰ πληρώνῃ εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν ὅς φόρον καθ' ἑκάστην χίλια χρυσᾶ νομίσματα καὶ νὰ διανέμηται μετ' αὐτοῦ τοὺς φόρους τῆς Ἀρμενίας, τῆς Ἰβηρίας καὶ τῆς Κύπρου· ἀλλ' ἐξ ἄλλου μέρους καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀπομακρύνῃ ἐκ τοῦ Λιβάνου τοὺς Ἀπελάτας ἢ Μαρδαΐτας, ἀνερχομένους εἰς 12000, οἵτινες εἶχον καταστῆ τὸ φόρητον τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἀράβων. Ὡσαύτως δ Ἰουστινιανὸς Β' ἐπανήρχισε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Σλαύων, τοὺς διποίους καὶ κατετρόπωσεν.

'Εσωτερικῶς δ Ἰουστινιανὸς ἐποιεύθη ἀθλίως καὶ τυρρανικῶς. Περιύρθισε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ κατεπίεσε πολυειδῶς τοὺς ὑπηκόους του δι "ὑπουργῶν ἀπανθρώπων" ἐνεκα τούτου προεκλήθη λαϊκὴ ἐξέγερσις ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Λεοντίου, ήτις ἀνέτρεψε τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἤνοιξε τὴν δόδον πρὸς εἰκοσαετῆ ἀναρχίαν. "Ο Ἰουστινιανὸς Β' καθαιρεσθεὶς ἐρρινοκοπήθη, ἐξ οὗ καὶ δινότμητος ἐκλήθη, καὶ ἐξωρίσθη εἰς Χερσῶνα, δὲ Λεόντιος ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ. Ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν τούτων ἀνωμαλιῶν ὀφελούμενοι οἱ Ἀράβες συνεπλήρωσαν τὴν κατάκτησιν τῆς βιορίου Ἀφρικῆς, κυριεύσαντες καὶ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα, τὴν διποίαν μάτην πρότερον ἐπεχείρησαν νὰ ἐκπορθήσουν. Ἄλλα καὶ δ Λεόντιος μετά τινα χρόνον καθηρέθη καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ δ Τιβέριος Β'.

'Ἐν τούτοις δ Ἰουστινιανὸς μετά δεκαετῆ ἐν Χερσῶνι ἐξορίαν τῇ βιοηθείᾳ τῶν Βουλγάρων καὶ Σλαύων κατώρθωσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ καταλάβῃ ἐκ τέον τὸν θρόνον (705—711). Πρὸς τοὺς ἐχθρούς του τῷρα ἐδείχθη θηριωδέστατος. Φονεύει καὶ τὸν Λεόντιον καὶ τὸν Τιβέριον, ἐπιτφλώνει δὲ καὶ ἐξορίζει τὸν πατριάρχην Καλλίνικον. Ἡ ἀγριότης του ἐξετείπη μέχρι παραφροσύνης. Παραβλέπων τὰς μεγάλας προόδους τῶν Ἀράβων παρεσκεύασε διὰ τοῦ στρατηγοῦ Στεφάνου γενικὴν σφαγὴν τῶν κατοίκων τῆς Χερσῶνος καὶ τῶν ἄλλων ἐν τῇ Ταυρικῇ χερσοσήσφ πόλεων ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι δὲν περιεποιήθησαν αὐτὸν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐξορίας του.

'Ἐντεῦθεν παρεσκευάσθη νέα ἐπανάστασις, καθ' ἥν ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ δ εὐπατριόδης Φιλιππικός, δῖτις ἐφόνευσε τὸν Ἰουστινιανόν. Μετὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' ἐξέλιπεν ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου.

'Ο Φιλιππικὸς ἦτο ἀνὴρ λόγιος, ἀλλ' ἀνίκανος εἰς τὸ κυβερνᾶν.

δι' ὅ μετὰ ἐν καὶ ἡμισυ ἔτος ἔξεθρονίσθη ὑπὸ συνωμοτῶν καὶ ἐτυφλώθη, ἀνηγορεύθη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ τέως βασιλικὸς ἀρχιγραμματεὺς Ἀρτέμιος, μετονομασθεὶς Ἀναστάσιος. 'Ο 'Ἀναστάσιος Β' ἐτύφλωσε τοὺς τυφλώσαντας τὸν Φιλιππικὸν καὶ ἔξωρισεν αὐτούς, ἀνέλαβε δὲ μετὰ δραστηριότητος καὶ δεξιότητος τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Διώρισεν εἰς δὲ τὰ διοικητικὰ καὶ οἰκονομικὰ ἀξιώματα ὄνδρας ἴκανωτάτους καὶ προσεπάθησε νὰ καταπαύῃ τὴν πολιτεικὴν ἀτασθαλίαν. 'Αλλ' ἵδιαιτέρως ἐπέστησε τὴν προσοχήν του εἰς τοὺς Ἀραβίας, ἀπὸ τῶν δοπίων δικίνδυνος δισημέραι ἀπέβαινε φοβερώτερος, καὶ διώρισεν ἀρχιστράτηγον τῶν ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἐπαρχίαις στρατιωτικῶν δυνάμεων τὸν ἀριστον τῶν τότε στρατηγῶν Λέοντα τὸν Ἰσαυρον, διστις μετ' ὀλίγον ἔμελλε νὰ γίνῃ ἀρχηγέτης περιφήμου δυναστείας.

'Ο 'Ἀναστάσιος, μαθὼν διτι οἱ 'Ἄραβες παρεσκεύαζον μεγάλας δυνάμεις διὰ νὰ ἐπέλθουν ἐκ νέου κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, προέβη δραστηρίως εἰς τὴν ὁχύρωσιν τῆς πρωτευούσης· ἀνεκαίνισε τὰ τείχη, ἐναυπήγησε πλοῖα, ἐπλήρωσε τὰς βασιλικὰς ἀποθήκας γεννημάτων, καὶ διέταξε τοὺς κατοίκους νὰ προμηθευθῇ ἔκαστος διὰ τὴν οἰκογένειάν του τροφὰς ἀρκούσας διὰ τρία ἔτη. 'Αλλ' ἐνῷ ἔξετέλει τὰ ἀμυντικὰ ταῦτα ἔργα, ἐπειμψε στόλον εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, ἵνα πυροπολήσῃ τὴν ἐκεῖ μεταφερομένην πρὸς κατασκευὴν στόλου ἔντείαν τῶν Ἀράβων καὶ τὴν ἄλλην ἔξαρτυσιν αὐτῶν. 'Αλλ' ὁ στόλος εὑρισκόμενος ἐν Ῥόδῳ ἐστασίασε καὶ ἔσφραξε τὸν ἀρχηγόν του, ἀνεκρήρυξε δὲ αὐτοκράτορα κατὰ τὰ παράλια τῆς Μυσίας εἰσπράκτορά τινα τῶν δημοσίων φόρων δινόματι Θεοδόσιον. 'Ο Θεοδόσιος ἐπελθὼν κατὰ τῆς Κωνστατινουπόλεως ἔγινε κύριος αὐτῆς διὰ προδοσίας. 'Ο 'Ἀναστάσιος ἀπελπισθεὶς περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

'Ο Θεοδόσιος ἦτο παντελῶς ἀνάξιος τῆς ἀρχῆς· ἦτο ἀπλῆ σκιὰ βασιλέως, ἐνῷ εἰς τὴν Ἀσίαν ἀντεπροσώπευε τὴν αὐτοκρατορίαν δίκην βασιλέως ἀπέναντι τῶν Ἀράβων ὁ στρατηγὸς Λέων δ 'Ισαυρος. 'Ἐπειδὴ δὲ οἱ 'Ἄραβες συμπληρώσαντες τὰς παρασκευάς των ἥτοι μάζοντο νὰ ἐπέλθουν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ κοιλοσιαίων δυνάμεων, ὃ δὲ κίνδυνος ἦτο μέγιστος καὶ ἡ αὐτοκρατορία ἀνέμενε καὶ ἐζήτει τὸν σωτῆρα καὶ ἀρχηγόν της, δ Λέων, διστις ἄλλως οὐδὲ εἶχεν ἀναγνωρίσει τὸν Θεοδόσιον ὡς αὐτοκράτορα, ἐβάδισε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τότε σύγκλητος, λαός, πατριάρχης, στρατιῶται προσεχώρησαν πρὸς αὐτόν. 'Ο Θεοδόσιος ἔξεθρονίσθη καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον δ Λέων.

“Ο οίκος τῶν Ἰσαύρων ἔμελλε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ταξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἐνδόξως νὰ ἀναδιοργανώσῃ αὐτήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ (717—867)

1. Η ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΓΡΩΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΡΩΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ ΛΕΟΝΤΟΣ Γ' ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ε' (717—775),

α') Λέων Γ' (717-741)

‘Ο Λέων Γ’ ἐγεννήθη εἰς τὴν Γερμανίκειαν τῆς βορείου Συρίας, ἐκλήήθη δὲ Ἰσαυρος, διότι ἡ οἰκογένειά του κατήγετο ἐκ τῆς ἐν Μικρᾷ Ασίᾳ Ἰσαυρίας. Ἐγεννήθη ἐν γονέων πιωχῶν καὶ ἀφανῶν, ἐκέκτητο δῆμος μεγάλας φυσικὰς ἀρετάς· ἡτο στρατηγὸς ἔξοχος, εὐθυης διπλωμάτης, ἀριστος διοργανωτὴς, καὶ εἶχεν δλᾶ τὰ προσόντα πολιτικοῦ ἀνδρός.

Δευτέρα πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.—‘Ο Λέων Γ’ ἀνέλαβε τὸ στέμμα ἐν ὅρᾳ λίαν κριτίμῳ. Μεγάλη ἀραιβικὴ στρατιὰ ἔξι ὅγδοι ἄριστα χιλιάδων ἀνδρῶν διὰ τῆς Μικρᾶς Ασίας ἐπῆλθε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ περιέζωσεν αὐτὴν (15 Αὐγούστου 717). Μετ’ δλίγας δὲ ἡμέρας ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ μέγας τῶν Ἀράβων στόλος καὶ οὕτω ἡ βασιλεύουσα ἀπεκλείσθη καὶ ἀπὸ θαλάσσης. ‘Άλλ’ ὁ μεγαλοφυῆς καὶ μεγαλεπήριος Λέων διευθύνει αὐτοπροσώπως τὴν ἀμυναν καὶ ἐμπνέει εἰς πάντας θάρρος καὶ ἐλπίδα. Διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς ἐπιφέρει φόβεράς καταστροφάς εἰς τὸν ἔχθρικὸν στόλον, ὁ δὲ ἐνσκήψας κατὰ τὸ ἔκεινο (717—718) βαρύτατος χειμῶν ὑποβοηθεῖ τὸ ἔργον τῶν ἀμυνομένων. Ἐπὶ πλέον ἐιέσκηψεν εἰς τὸ ἀραιβικὸν στρατόπεδον καὶ λοιμικὴ νόσος, ἔξι ἡς πολλοὶ ἀπέθνησκον. Μετὰ ἐν ἔτος ἀκριβῶς (15 Αὐγούστου 718) ἀπέπλευσαν τὰ ἐλεεινὰ λείψανα τοῦ ἀραιβικοῦ στόλου ἄγοντα καὶ τὰ ὑπολειπόμενα συντρίμματα τοῦκατὰ γῆν στρατοῦ. ‘Άλλὰ καὶ τὰ λείψανα ταῦτα κατεστράφησαν κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ὑπὸ φοβερῶν τρικυμιῶν. Κατὰ τοὺς μετριωτέρους ὑπολογισμοὺς οἱ Ἀραβεῖς ἀπώλεσαν πλείονα τῶν 2500 πλοιών καὶ περὶ τοὺς 200,000 ἀνδρῶν.

‘Η ἀνάζευξις τοῦ ἀραιβικοῦ στόλου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἔγινεν, ὡς εἴπομεν, τῇ 15 Αὐγούστου. ‘Ο εὐσεβὴς λαὸς τῆς πρωτευούσης ἐθερζησε τὴν σύμπτωσιν ταῦτην τῆς ἡμέρας, καθ’ ἥν ἐλυτρώθη ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς νέον δεῖγμα τῆς προστασίας τῆς Θεοτόκου. Τότε συν-

επληρώθη ἡ ἀκολουθία τῆς Ἀκαθίστου ὑμνου, δστις ἀνεμίμνησκε τὴν πρότιην ὑπὸ τῶν Ἀβάρων πολιορκίαν (σ. 59), διὰ τοῦ Μεγάλου Και ὄνος. ‘Αλλ’ ἡ ἴστορία δὲν δύναται νὰ λησμονήσῃ τὰς μεγάλας πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν ὑπηρεσίας τοῦ Λέοντος. Διὰ τῆς δεξιᾶς χρήσεως τοῦ ὑγροῦ πυρὸς καὶ διὰ τοῦ ἀτρομήτου θάρρους του ἔσωσεν οὗτος τὸν ἐλληνισμὸν καὶ μετ’ αὐτοῦ ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ τὸν χριστιανισμὸν. ‘Ο πάπας Γεργόριος Β’ εὐγνωμονῶν πρὸς τὸν σωτῆρα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔπειψε τὰς εἰκόνια; τοῦ βασιλέως τούτου εἰς ὅλους τὸν ἡγεμόνας τῆς Δύσεως.

‘Εσωτερικὴ πολιτεία τοῦ Λέοντος Γ’ — ‘Ο Λέων δὲν ἤδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν μεγάλην νίκην του, ἵνα εἰσιθάλη εἰς τὸ κράτος τῶν Ἀράβων καὶ ταπεινώσῃ αὐτοὺς ἀκόμη περισσότερον. Τὴν προσοχὴν τοῦ Λέοντος ἐφείλκυσεν νῦν ἄλλο ζήτημα ἥξεν ἵσου σπουδαῖον, τὸ ζήτημα τῆς ἐσωτερικῆς ἀναδιοργανώσεως καὶ ἀναμορφώσεως τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὃποια ενδισκετο εἰς οἰκτρὰν ἡθικήν, πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν. Ἀρχὴν τῆς ἀναδιοργανώσεως καὶ ἀναμορφώσεως ἔκπαιμεν ὁ Λέων ἀπὸ τῆς θρησκείας ἀλλὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου θὰ γίνη ἔκτενής λόγος εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον κατωτέρω.

Νομοθετικὴ μεταρρυθμισις. ‘Η νομοθετικὴ μεταρρυθμισις εἶχε καταστῆ ἀναγκαία, ὅπως δοθῇ εἰς αὐτὴν ἐλληνικῶτερος τύπος, διότι ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὴν ἀποβολὴν τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῶν βορειοτέρων χωρῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου εἶχεν ἀποβῆ αὐτόχθονα ἐλληνική. ‘Ο Λέων ἀνεδείχθη καὶ τῆς νομοθεσίας μεταρρυθμιστής· ἔξεδωκε νέαν νομοθεσίαν, ήτις ὀνομάσθη ‘Ἐκλογὴ νόμων’ (749) καὶ ἦτο ἐλληνιστὶ συντεταγμένη, διεκρίνετο δὲ διὰ τὴν συντομίαν καὶ τὸ εὐληπτόν τῆς ἐκφράσεως. Διὰ τῆς ‘Ἐκλογῆς μετερρυθμίζοντο πλεῖστα ὅσα καὶ ἰδίως τὰ περὶ γάμου καὶ οἰκογενείας καθ’ ὅλου ἐπὶ τὸ ἡθικῶτερον καὶ κατὰ τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ. ‘Ἐνῷ τὸ πρὸ τοῦ Λέοντος δίκαιον ἐπέτρεπε τὴν παλλακείαν καὶ παρεῖχε νόμιμα δικαιώματα εἰς τὰ ἔξι αὐτῆς τέκνα, τὸν δέ λεγομένους φυσικοὺς ἢ νόθους παῖδας, ἡ ‘Ἐκλογὴ τοῦ Λέοντος ὅχι μόνον ἀπηγόρευε τὴν παλλακείαν, αλλὰ καὶ ἐτιμώρει αὐτήν. ‘Η ‘Ἐκλογὴ ἐπέβαλλε τὸ γνήσιον χριστιανικὸν δόγμα, καθ’ ὃ ὁ γάμος εἶναι ὁ μόνος ἐπιτετραμένος σύνδεσμος μετοξὺ ἀνδρὸς γυναικός. ‘Ἐνῷ τὸ πρὸ τοῦ Λέοντος δίκαιον καθίσταται ἔχερη τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου, διὰ τῆς ‘Ἐκλογῆς καθίστατο λίαν δυσχερεῖς τὸ διαζύγιον καὶ ἐκανονίσθησαν αἱ περιστάσεις, καθ’ ἃς ἦτο ἐπιτετραμένη ἡ λύσις τοῦ γάμου. ‘Η ‘Ἐκλογὴ κατήργησε καὶ τὰ τελευταῖα ἵχη τῆς ὑπερόγκου ἔξουσίας, τὴν δόπιαν εἶχεν ὁ πατήρ ἐπὶ τῶν τέκνων κατὰ τὸ ὁφραῖκὸν δίκαιον, καὶ τῆς ἀισό-

τητος τὴν ὅποιαν τὸ ὁμαϊκὸν δίκαιον καθιέρου μεταξὺ τῶν δικαιωμάτων τοῦ πατρὸς καὶ τῶν δικαιωμάτων τῆς μητρός. Κατὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Λέοντος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς ἡ πατρικὴ ἔξουσία ἥσκετο ὑπὸ τῆς μητρός οὐχὶ ὡς ἐπιτρόπου ἀλλὰ ὡς ἔχούσης τινοδικαίως τὴν ἔξουσίαν ἔκείνου.

⁹Ολίγον μετὰ τὴν Ἐκλογὴν ὁ Λέων ἔξεδωκε τὸν Γεωργικὸν κώδικα, δῖστις ἐπεδίωκε νὰ περιορίσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν μεγάλων κτημάτων καὶ κατ' ἀκολουθίαν νὰ σταματήσῃ τὴν βαθμηδὸν καὶ κατ' ὅλιγον ἔξαφάνισιν τῶν μικρῶν ἰδιοκτησιῶν, ἵνα διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἔξασφαλίσῃ τοὺς χωρικοὺς εὐνοϊκωτέρους ζρους ζωῆς. Ἐξέδωκεν δισαύτως τὸν Ναυτικὸν κώδικα, δι' οὗ ἀνυψώστο ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία καὶ ἐπροστατεύοντο τὰ κεφάλαια διὰ τῆς ὅσον τὸ δυνατόν εἰς πλεῖστα πρόσωπα κατανομῆς τῶν ζημιῶν.

Ο Λέων Γ' ἀποθανὼν τῷ 741 κατέλιπεν εἰς τὸν υἱόν του καὶ διάδοχον Κωνσταντīνον Ε' τὴν αὐτοκρατορίαν ἔξωτερικῶς μὲν ἴσχυράν, ἐσωτερικῶς δὲ ἀνωρθωμένην διὰ τῆς σθεναρᾶς αὐτοῦ δράσεως καὶ τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας.

6') Κωνσταντīνος Ε' (741-775)

Ο Κωνσταντīνος Ε' ὑπῆρξεν ἀνὴρ γενναῖος καὶ πολεμικός. Τῷ 745 εἰσβαλὼν εἰς τὴν Συρίαν ἐνίκησε τὰ στρατεύματα τοῦ χαλίφου καὶ ἀνέκτησε σπουδαῖον μέρος τῆς χώρας ταύτης, τοὺς δὲ κατοίκους τῆς ἀνακτηθείσης χώρας βίᾳ ἔξισλαμισθέντας ἐπανέφερεν εἰς τὸν χριστιανισμόν. Τότε ἥλευθέρωσε καὶ τὴν γενέτειραν τοῦ πατρός του Γερμανίκαιαν. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ στόλος τοῦ Κωνσταντīνου κατέστρεψε παρὰ τὴν Κύπρον δύο κληρον ἀραβικὸν στόλον ἐκ χιλίων πλοίων, ἐκ τῶν ὅποιων τρία μόνον ἐσώθησαν.

Αλλ' ὁ Κωνσταντīνος δὲν ἦδυνήθη νὰ ἔξακολουθήσῃ τὰ λαμπρά του κατὰ τῶν Ἀράβων τρόπαια, διότι τῷ 746 ἐνέσκηψεν αἰφνῆς συμφορὰ θεήλατος· λοιμὸς βουβωνικὸς ἐκ Συρίας καὶ Αἰγύπτου μετεφέρθη διὰ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ἀπ' αὐτῶν δὲ μετεδόθη καὶ εἰς τὴν Κωνσταντīνούπολιν. Ολόκληροι οἶκοι ἔξηφανίσθησαν ἐν Κωνσταντīνουπόλει καὶ δι πληθυσμὸς αὐτῆς ἥλατιώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὃστε πρὸς ἀναπλήρωσιν αὐτοῦ ὁ Κωνσταντīνος ἦναγκάσθη νὰ ἐγκατοικίσῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν λαοὺς μιγάδας, κληθέντας ἐκ πάσης τῆς αὐτοκρατορίας καὶ μάλιστα ἐκ Πελοποννήσου. Αλλ' ἐκ τού-

του ἡραιώθη ὁ πληθυσμὸς τῆς Πελοποννήσου, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἐπέτρεψε τὴν ἐν αὐτῇ ἐγκατάστασιν σλαυϊκῶν τινῶν ἀποικιῶν.

Οἱ Βούλγαροι συμπράττοντες μετὰ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐγκατεστημένων Σλαύων ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Θράκην. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔξεστρατεύεται πρῶτον κατὰ τῶν Σλαύων καὶ κατατροπώσας αὐτοὺς πολλοὺς μὲν ἀπήγαγεν εἰς αἰχμαλωσίαν, τοὺς δὲ λοιποὺς κατέστησε πράγματι ὑπηκόους του, ἐνῷ τέως ἦσαν τοιοῦτοι μόνον κατ' ὄνομα. Ἐπειτα δὲ ἐστράφη κατὰ τῶν Βουλγάρων. Κατ' αὐτῶν ἐπεχείρησεν ἐπανειλημένας ἐκστρατείας καὶ κατὰ ξηράν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ προσεύξενησεν εἰς αὐτοὺς ἀνηκούστους συμφοράς. Κατὰ τὴν προτελευταίαν ἐκστρατείαν, τὴν γενομένην τῷ 773, προσβαλὼν τοὺς Βουλγάρους ἀνετοίμους παρὰ τὰ Λιθοσώρια ἐφόνευσε πολλὰς χιλιάδας ἐξ αὐτῶν, ἐνῷ δὲ βυζαντινὸς στρατὸς δὲν ἔπαθε οὐδὲ τὴν παραμικρὰν ζημίαν. Δι' αὗτὸν ἡ ἐκστρατεία αὕτη παρεβλήθη πρὸς τὸν ἀδαρον νόλεμον, τὸν δοποῖον ἐπανηγύρισέ ποτε ἐν Σπάρτῃ διοῖς τοῦ Ἀγησιλάου Ἀρχίδαμος. Ἄλλὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν του, ἐνάτην ἡ δεκάτην, δι βουλγαρομάχος Κωνσταντῖνος ἀσθενήσας ἀπέθανεν ἐν Σηλυβρίᾳ τῷ 775, ἡ δὲ βασιλεύουσα ὑπεδέχθη νεκρὸν τὸν βασιλέα, δοτις ἐπὶ εἰκοσαετίαν σχεδὸν εἶχεν ἐπιστρέψει πολλάκις θριαμβευτὴς ἐκ τῶν πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἔθνικῶν ἀγώνων του.

2. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

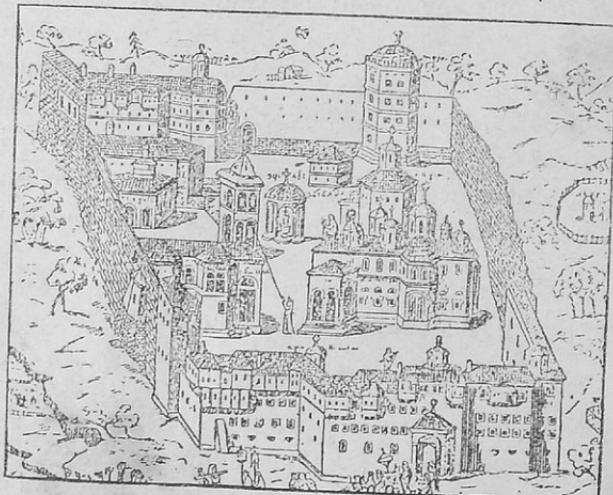
α') Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Κοινωνία

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ αὐτοκρατορία δὲν ἐστερεῖτο βεβαίως ἐμπορικῆς, βιομηχανικῆς, καὶ ναυτικῆς δεξιότητος, ὡς θάλασσαν καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ. Δὲν ἐστερεῖτο ἐπιστήμης καὶ τέχνης καὶ διοικητικῆς ἐμπειρίας. Δὲν ἐστερεῖτο οὐδὲ πολεμικῆς ἀνδρείας. Ἄλλα τὸ Ισχυρότερον ἐκ τῶν ἥπικῶν αὐτῆς ἐλατηρίων ἦτο ἡ πρὸς τὸ θρήσκευμα ἀφοσίωσίς της. Δυστυχῶς ὅμως μερικοὶ ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν τύπων καὶ θεσμῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, δπως οὗτοι διεμορφώθησαν ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος, δὲν ἀνταπεκρίθησαν πάντοτε πρὸς τὰς ἀρχικὰς ἐπαγγελίας τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ο μοναχικὸς βίος.— Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ πολλοὶ ἀνθρώποι κινούμενοι ὑπὸ ἐνθέου ζήλου ἐνόμιζον δτι ἡ λατρεία των θάντων ἀγνοτέρα, ἀν ἀποχωροῦντες ἀπὸ τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὰς φροντίδας τοῦ κόσμου διήρχοντο τὸν βίον των μόνοι μακρὰν τῶν πόλεων, εἰς τὴν ἔρημον. Ἐντεῦθεν ἀνεπτύχθη ὁ ἀσκητικός, ὁ μοναχικὸς βίος. Οἱ ἀσκηταὶ ἔζων διλομόναχοι εἰς τὴν ἔρημον, ιδίως εἰς τὰ

δρεινά μέρη· μερικοὶ δ' ἔξι αὐτῶν κατόπιν συνηθοίζοντο καὶ ἔκτιζον μοναχικὰ κτίρια, εἰς τὰ δύοια ἐμβόναζον. Οὕτω προῆλθον τὰ μοναστήρια. Ο μοναχικὸς βίος διὰ τῶν ἔξόχων ἀρετῶν, τὰς δύοις ἀνέδειξαν πολλοὶ ἐκ τῶν μοναχῶν, συνετέλεσεν δὴ διάγονον εἰς τὴν ἡθικὴν κραταίωσιν τῆς πίστεως, παρέσχε δὲ καὶ παραμυθίας δὴ μικράς. Πολλαὶ ψυχαὶ τρωθεῖσαι καιρίως ἐκ τῶν περιπτειῶν τοῦ κόσμου εὗρον θεραπείαν εἰς τὰ μοναστήρια. Εἰς τὰ μοναστήρια εὗρον πολλάκις καταφύγιον καὶ προστασίαν οἱ ἀσθενεῖς, οἱ πένητες καὶ οἱ ὁδοιπόροι. Ἐν καιρῷ πολεμικῶν καὶ κοινωνικῶν τρικυμιῶν εἰς τὰ μοναστήρια εὗρον ἀσφαλές καταφύγιον τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι.

Tὰ ἀποτα τοῦ μοναχικοῦ βίου. — Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ μοναχικὸς βίος παρεξετράπη εἰς πολλὰ ἀποτα. Συνήθως αἱ μοναχοὶ διῆγον βίον ἀνετον εἰς μοναστήρια πλούτισθέντα διὰ πολλῶν ἀκινήτων καὶ κινητῶν

Μοναστήριον παλαιὸν εἰς τὸ Ἀγιον Ὁρος. Τοιαῦτα μοναστήρια ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ πέριξ αὐτῆς περιπτετευχομένα. Εἰς τὸ μέσον ἦτο, ἡ κυρία ἐκκλησία· παραπλεύρως παρεκκλήσια, καὶ εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ περιβόλου τὰ κελλιά τῶν μοναχῶν.

ἀναθημάτων, τὰ δύοια ἀφιέρωνεν εἰς αὐτὰ ἡ εὐνάρβεια τῶν ἀνθρώπων. Τὰ μοναστήρια ἐπολλαπλασιάσθησαν ἐπ' ἀπειρον. Οἱ ἀνώτεροι λειτουργοὶ τοῦ κράτους καὶ οἱ μεγιστᾶνες ἔκτιζον ἰδίας ἑαυτῶν μονὰς διὰ τὰ ἔχουν τόπον ν ἀποχωροῦν ἐι τῶν τοῦ βίου περιπτειῶν. Οἱ ἀσθενεῖς ἔκτιζον μονὰς χάριν τῆς ὑγείας των. "Ολον τὸ κράτος, ἀλλ' ἰδίως ἡ πρωτεύουσα καὶ τὰ περιή τετῆς; ἔργιμον ποικίλων τοιούτων ἴδρυμάτων μεγά-

λων ἥ μικρῶν, τὰ δποῖα ἐκτίζοντο πάντοτε εἰς χώρας χαριεστάτας καὶ ἐκο-
σμοῦντο διὰ αῆπων λαμπροτάτων. Ἐκεῖ ἐτελοῦντο μὲν πάντοτε αἱ θη-
σκευτικαὶ ἀκολουθίαι, δὲν ἐτηροῦντο δύμως ἀπαραβάτως οἱ αὐστηροὶ τύποι
τῆς μοναστηριακῆς διαίτης. Τὰ ἴδρυματα ταῦτα ώμοιάζον πολὺ περισσό-
τερον πρὸς τὰς θερινὰς ἐπαύλεις τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἐκ τῶν κοινῶς
λεγομένων μοναστηρίων προήρχετο μέγα κακόν, διότι μυριάδες νέων
συνέρρεον κατ' ἔτος εἰς τὰ ἐνδιαιτήματα ταῦτα τῆς ἀπραγμοσύνης, καὶ
ἐνίστεται τῆς ἀκολασίας, οἱ πλεῖστοι μάλιστα φερόμενοι οὐχὶ ὑπὸ ζέοντος
θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ἀλλ᾽ ὑπὸ τῆς ὁπῆς πρὸς τὴν ἀργίαν καὶ τὴν
τρυφήν. Ἐντεῦθεν ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, ἡ γεωργία, ἡ βιομηχα-
νία ἐστεροῦντο τῶν χρησιμωτέρων καὶ δωμαλεωτέρων βραχιόνων καθ'
διὰ μάλιστα καιρὸν ἡ πολιτεία εἶχε χρείαν ὅλων αὐτῆς τῶν δυνάμεων διὰ
ν' ἀποκρούσῃ τοὺς ἔξ δλων τῶν μερῶν ἐπιτιθεμένους ἐχθροὺς τῆς πί-
στεως καὶ τοῦ ἔθνους.

Τὰ ἀτοπα τῆς ἔξωτερηκῆς λατρείας. — Καὶ ἐκ τῶν ἔξωτερικῶν τύ-
πων τῆς λατρείας προέκυψαν πολλὰ ἀτοπα. Κατ' ἄρχας ἡ κοινὴ τῶν χρι-
στιανῶν λατρεία ἦτο ἀπλουστάτη. Οὕτε ναοὺς εἶχον οἱ χριστιανοὶ οὔτε
εἰκόνας, ἀλλὰ συνηθροίζοντο εἰς οἰκίας ἐπὶ τούτῳ ὠρισμένας, ἀπηγγυ-
νον βραχεῖαν δέησιν πρὸς τὸ Θεόν, ἀνεγίνωσκον μεγαλοφώνως τὸ Εὐαγ-
γέλιον καὶ τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων, καὶ μέλος τι ἔχηγει τὴν ἀργίαν
Γραφήν καὶ προέτρεπεν εἰς ἀρετήν. Ἄφ' ὅτου δύμως τὸ νέον δόγμα ἔξη
πλάθη περισσότερον καὶ παρουσιάσθη ἡ ἀνάγκη νὰ προσελκύσῃ ὅχλους
συνηθισμένους εἰς ποικίλους λατρείας τύπους, ὃ χριστιανισμὸς ἦσθάνθη
τὴν ἀνάγκην νὰ δραγανωθῇ συστηματικῶς τερον καὶ ἡ λατρεία νὰ τελῆται
μετὰ μεῖζονος ἐπιδείξεως. Ἀπὸ τότε οἱ χριστιανοὶ ἤρχισαν νὰ κτίζουν
διὰ τὴν κοινὴν λατρείαν ἰδιαίτερα οἰκοδομήματα (ναούς). Οἱ λειτουργοὶ
τῆς θρησκείας ὑπεβλήθησαν εἰς ποικίλην ἱεραρχίαν καὶ περιεβλήθησαν
ἄμφια μεγαλοπρεπῆ. Ἡ λατρεία ἐκανονίσθη διὰ τῆς λειτουργίας. Βρα-
δύτερον οἱ ναοὶ ἐκοσμήθησαν διὰ κινητῶν ἐκ ἔλουν εἰκόνων τοῦ Σωτῆ-
ρος, τῆς Παναγίας, καὶ τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἄλλων πρωταγωνιστῶν
τοῦ νέου δόγματος ἦτοι τῶν ἀγίων, εἰς τοὺς δποίους ἀπεδόθησαν ποικί-
λαι τιμαῖ. Αἱ ἐυρταὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καθ' ἔκά-
στην ἡμέραν ἐτελεῖτο ἡ μνήμη ἐνὸς ἡ πλειόνων ἀγίων. Αἱ θρησκευτι-
καὶ ἀκολουθίαι ἀπέβησαν μακρόταται.

“Αλλ’ ἡ μεγάλη χρῆσις τῶν ἔξωτερικῶν τύπων τῆς λατρείας ἔφερεν
εἰς πολλὰς παρεξηγήσεις καὶ καταχρήσεις. Ὁ λαὸς ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον
προσκεκολλημένος εἰς τοὺς τύπους αὐτούς. Ἐκ τῶν παντούων δὲ τούτων

τύπων ἐγεννῶντο προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι. Εἰς πολλὰ τῶν ιερῶν ἀντικειμένων καὶ ἴδιως εἰς τὰ λείψανα τῶν ἄγίων ἀπεδόθη θαυματουργὸς δύναμις. Ἡ θαυματουργὸς αὗτη δύναμις παρήγαγε τὴν δοξασίαν διτὶ ἥρκει νὰ φέρῃ τις μεθ' ἑαυτοῦ ἢ παρ' ἑαυτῷ ἐν τῶν ιερῶν ἀντικειμένων διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ παντὸς κινδύνου, ἢ ἥρκει νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν εἰκόνος τινὸς ἢ ἄγίων λειψάνων διὰ νὰ τοῦ φέρουν πᾶν ἀγαθόν. Τὴν ἀληθινὴν λοιπὸν πίστιν διεδέχθη ἡ δεισιδαιμονία, διὰ τοῦ συνδυασμοῦ δὲ τῆς ἀργίας καὶ τῆς δεισιδαιμονίας παρελύοντο πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος. Αἱ πόλεις, τὰ μοναστήρια, οἱ μεγιστᾶνες ἐκ παντὸς τρόπου προσεπάθουν νὰ ἀποκτήσουν ἄγια λειψάνα. Ἀλλ' ἡ γενικὴ αὕτη προσπάθεια πρὸς ἀπόκτησιν ἄγίων λειψάνων ἔσχεν ὃς ἀποτέλεσμα νὰ διενεργῆται πλέον ἐμπόριον τῶν λειψάνων καὶ πολλάκις ἀνοσίως νὰ παραποιοῦνται ταῦτα.

“Η δι’ εἰκόνων διακόσμησις τῶν ναῶν ἡ το βεβαίως ἐπιτηδεία εἰς τὸ νὰ προκαλῇ τὴν εὐσεβῆ ἀνάμνησιν τῶν ἰδρυτῶν καὶ τῶν ἀδηλητῶν τῆς πίστεως. Ἀλλὰ μετ’ ὀλίγον ἡ διάκρισις μεταξὺ τῆς ἀπολύτου λατρείας, τῆς ὄφειλομένης εἰς τὸν Θεόν, καὶ τῆς ἀπλῆς τιμῆς τῆς ἀποδιδομένης εἰς τοὺς ἄγιους, ἐξέλιπεν εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν πολλῶν, ἡ δὲ ἄμεσος λατρεία τῶν ἄγιων ἐπεσκίασε τὸ πρὸς τὸ ὑπέρτατον. Ὁν αἴσθημα εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὅστε τέλος αὐτὰὶ καθ’ ἑαυτὰς αἱ εἰκόνες τῶν ἄγιων ἐτιμήθησαν πολλάκις ὡς θαυματουργοί, οἱ ἀνθρωποι ἡσπάζοντο αὐτάς, τὰς ἐπέθετον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των, ἐποίουν ἐνώπιον αὐτῶν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἐγονάτιζον πρὸ αὐτῶν καὶ τὰς προσεκύνουν, καὶ ἐν γένει ἀπέδιδον εἰς αὐτὰς ὅλα τὰ δείγματα τῆς ἀμέσου λατρείας.

Αἱ πολυειδεῖς αὕται καταχρήσεις καὶ παρεξηγήσεις περὶ τὴν λατρείαν τοῦ θείου ἐπενήργησαν ὀλεθρίως ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου. Τὸ ἔθνος ἐπὶ μᾶλλον περιέπιπτεν εἰς τὸν ἥθικὸν καὶ διανοητικὸν μαρασμόν. Ωσαύτως περιέπιπτε καὶ εἰς τὸν ὑλικὸν μαρασμόν, διότι, καθὼς προείπομεν, διὰ μοναστηριακὸς βίος εἶχε λάβει τερασίας διαστάσεις καὶ ἐστέρει τὴν πολιτείαν μυριάδων ἀνδρῶν, οἵτινες ἦσαν ἀναγκαιότατοι διὰ τὴν ἀμυναν τῆς πατρίδος καὶ διὰ τὴν βιομηχανίαν καὶ διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ διὰ τὴν ναυτιλίαν.

Λεπτός') Η μεταρρύθμισεις.

Ἐν τούτοις ἡ κοινωνία ὅλη δὲν εἶχε περιέλθει εἰς τοιαύτην ἔκλυσιν, ὁστε καμμία μερὶς αὐτῆς νὰ μὴ ἔχῃ συνείδησιν τοῦ κιν-

δύνου, τὸν δποῖον διέτρεχεν. Ἡδη πρὸ τοῦ Λέοντος εἶχε σχηματισθῆ παρὰ τῇ ἀνεπιυγμένῃ μερίδι τοῦ ἔθνους καὶ παρὰ τῷ ἀνωτέρῳ αλήρῳ ἡ πεποίθησις ὅτι ἡτο ἀναγκαία μία κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις πρὸς ἀναχαίτισιν τοῦ κακοῦ, τὸ δποῖον ἡπείλει αὐτὴν τὴν ὑπαρξίαν τῆς αὐτοκρατορίας. Πολλοὶ ἐκ τῶν πράγματι ἀφωσιωμένων εἰς τὰ θεῖα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου αἰῶνος βαρέως ἔφερον τὴν εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις ἐπικρατοῦσαν δεισιδαιμονίαν καὶ κυρίως τὴν ἔξαιρετικὴν σημασίαν, τὴν δποίαν αὗται ἀπέδιδον εἰς τὴν λατρείαν τῶν ἀγίων εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων. Ἐπίσης βαρέως ἔφερον καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν, τῶν λαϊκῶν τάξεων, εἰς τὰς θαυματουργοὺς ἴδιοτητας τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων, ως καὶ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν δποῖον ἀνεμίγγυνον αὐτὰς εἰς πάσας τὰς πράξεις καὶ εἰς πάντα τὰ ἀνθρώπινα συμφέροντα. Εἰς τὴν Ἀσίαν κυρίως αἱ ἔχθρικαι κατὰ τῶν εἰκόνων τάσεις ἥσαν ἰσχυρόταται, δὲ Λέων Γ', ως καταγόμενος ἐξ Ἀσίας, ἥσπαζετο τὰς ἔχθρικὰς ταύτας τάσεις.

Ο Λέων λοιπὸν καὶ ὁ νῖσ πατέρας αὐτοῦ Κωνσταντῖνος πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἀνορθωτικοῦ των ἔργου ἐπεκείρησαν μεγάλην θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν. Ἀμφότεροι ἥσαν ἄνθρωποι τοῦ καιροῦ ἐκείνου εὐσεβεῖς καὶ φιλόθρητοι, ἐνδιεφέροντο δὲ εἰλικρινῶς νὰ μεταρρυθμίσουν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ νὰ καθαρίσουν αὐτὴν ἀπὸ ἐκεῖνο, τὸ δποῖον ὑπελάμβανον ως εἰδωλολατρίαν. Ἄλλ' ἥσαν καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες, ἔχοντες σύμπασαν τὴν προσοχὴν των ἐστραμμένην εἰς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς αὐτοκρατορίας. Λόγοι λοιπὸν θρησκευτικοὶ καὶ λόγοι πολιτικοὶ ἦναγκασαν αὐτοὺς νὰ πολιτευθοῦν, ως ἐπολιτεύμησαν, εἰς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα.

Ο Λέων ἐκ συννενοήσεως μετὰ πολλῶν ἐπισκόπων, κυρίως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διέταξε κατ' ἀρχὰς αἱ εἰκόνες ν' ἀναρτῶνται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὑψηλότερον, ὥστε νὰ μὴ δύναται δὲ λαὸς ν' ἀσπάζηται αὐτὰς. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ διάταγμα τοῦτο εὑρεν ἀντίδρασιν παρὰ τῷ λαῷ, πρὸ πάντων παρὰ τοῖς μοναχοῖς, δὲ Λέων ἐξέδωκε νέον διάταγμα, τὸ δποῖον διέτασσε τὴν δλοσχερῆ ἀφαίρεσιν τῶν εἰκόνων ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν. Ἄλλὰ τὸ τοιοῦτον ἐξήγειρεν εἰς τὸ κράτος, ἵδιος εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας, μεγάλας ταραχὰς καὶ διήρεσε τὸν λαὸν εἰς δύο ἀντιμαχούμενας μερίδας, εἰς τοὺς εἰκονολάτρας καὶ εἰς τοὺς εἰκονομάχους. Εἰς τοὺς εἰκονολάτρας ἀνῆκεν δὲ κοινὸς δῆλος, διατις ἐταύτιζε τὴν πίστιν μὲ τοὺς τύπους, αἱ γυναῖκες πασῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων, δὲ κατώτερος αληρός, καὶ ἡ πολυάριθμος τάξις τῶν μοναχῶν, εἰς δὲ τοὺς εἰκονομάχους

ἀνῆκεν ἡ ἀνεπτυγμένη μερὶς τοῦ ἔθνους, οἵ πλεῖστοι τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν, καὶ οἱ στρατιώταικοι καθόλου. Ὁ μεταξὺ εἰκονομάχων καὶ εἰκονολατρῶν ἀγὸν ἐξακολούθησε μέχρι τοῦ 842 καὶ ἔγινε παραίτιος μυρίων κακῶν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν.

Τὰ ἄμεσα ἀποτελέσματα τῆς ἐπὶ Λέοντος ἀντιδράσεως τῶν εἰκονολατρῶν ἦσαν τὰ ἑξῆς. α') 'Ο πάπας Γρηγόριος Β', αὐτὸς δστις πρὸ μικροῦ ἐξέφρασε τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὸν Λέοντα Γ' ὁς πρὸς σωτηρίαν τοῦ χριστιανισμοῦ, εὐρὺν τῷρα ἀφορμὴν τὴν καταδίωξιν τῶν εἰκόνων ὑπὸ τοῦ Λέοντος ἐξήγειρε τὸν λαὸν τῆς μέσης 'Ιταλίας εἰς ἐπανάστασιν καὶ βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν Λογγιοβάρδων κατέλυσε τὰς ἐν τῇ μέσῃ 'Ιταλίᾳ βασιλικὰς ἀρχὰς. β') Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ κυρίως 'Ελλάς, καθὼς καὶ ἡ Κορήτη καὶ ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Ἰλλυρία ὑπήγοντο ἐκκλησιαστικῶς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς 'Ρώμης. 'Ο Γρηγόριος λοιπὸν διὰ τοῦ ἀλήσου ἥρεθισε τὰ πνεύματα τῶν 'Ελλαδικῶν (κατοίκων τοῦ θέματος 'Ελλάδος) κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Εἰς τοῦτο ἐβοήθησεν αὐτὸν καὶ μεγάλη ἔκρηκτις ἡ φαιστείου γενομένη εἰς τὴν νῆσον Θήραν, τὴν δποίαν ἔκρηξιν δι πάπας παρέστησεν δις σημεῖον δργῆς τοῦ θεοῦ κατὰ τοῦ Λέοντος. Οἱ 'Ελλαδικοὶ λοιπὸν ἐπανεστάτησαν καὶ μαζὶ μὲ αὐτοὺς καὶ αἱ Κυκλαδες νῆσοι ἀνηγόρευσαν ἴδιον βασιλέα ἀσημόν τινα, δνόματι Κοσμᾶν, καὶ συγκροτήσαντες μέγαν στόλον ἐπλεον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

'Ο Λέων δὲν ἐπειθή ἐκ τῶν ποικίλων τούτων δυσχερειῶν. Καὶ πρῶτον ἐπειτεθεὶς κατὰ τῶν ἐπερχομένων 'Ελλαδικῶν κατερρόπισεν αὐτοὺς καὶ τὸν στόλον αὐτῶν κατέκαυσε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός. Μεταξὺ τῶν παραδοθέντων ἦτο καὶ δι Κοσμᾶς, δστις ἐφονεύθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Λέοντος. 'Ἐπειτα ἐπεμψε στρατὸν καὶ στόλον πρὸς τιμωρίαν τοῦ πάπα καὶ τῶν ἀποστατῶν· ἀλλ' δι στόλος κατεποντίσθη ὑπὸ τρικυμιῶν, ἐνῷ ἐπλησίαζεν εἰς τὴν 'Ραβένναν. 'Ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον οἱ Φράγκοι βασιλεῖς παρουσιάθησαν ἐν 'Ιταλίᾳ δις προστάται τοῦ πάπα ἐναντίον τῶν Λογγιοβάρδων, δις θὰ ἵδωμεν καὶ κατωτέρω, οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου δὲν ἐπεχείρησαν πλέον ν' ἀνακτήσουν τὴν μέσην 'Ιταλίαν, ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τούτων τὸ κράτος τῶν 'Ελλήνων ἐν 'Ιταλίᾳ περιφρίσθη εἰς τὴν κάτω 'Ιταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν. 'Αλλ' δι Λέων ἐπιμώρησε κατ' ἄλλον τρόπον τὸν πάπαν· ἀπέσπασεν ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ καὶ ὑπῆγαγεν ὑπὸ τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ὅχι μόνον τὴν κυρίως 'Ελλάδα, τὴν 'Ιλλυρίαν, τὴν 'Ηπειρον,

τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Κρήτην, ἀλλὰ καὶ τὴν Σικελίαν καὶ τὴν κάτω Ιταλίαν.

*Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις ἐστασίασεν δὲ καὸς ὑποκινούμενος ὑπὸ τῶν μοναχῶν. *Αογηγὸς τῆς ἀντιδράσεως ἔγινεν δὲ ἐκ Συρίας ἐπιφανῆς θεολόγος Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἔνθερμος ὑπερασπιστῆς τῶν εἰκόνων. Τὸ διάταγμα δῦμως περὶ ἐκβολῆς τῶν εἰκόνων φαίνεται διὰ ἐφηρομόσθη μετὰ μεγάλης μετριοπαθείας, διέτι καμμία συστηματικὴ κατὰ διώξεις κατὰ τῶν ὑπερασπιστῶν τῶν εἰκόνων δὲν ἔγινεν. Αἱ στάσεις κατεστάλησαν μετὰ πραότητος. ~~Χ~~

Τὸ μεταρρυθμιστικὸν θρησκευτικὸν ἔργον τοῦ Λέοντος Γ' ἔξηκολούθησεν δὲ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος Ε', σφραγίδερον μάλιστα καὶ ἐπιμονώτερον. Τὴν κατάλυσιν τῶν εἰκόνων ἡθέλησεν δὲ Κωνσταντῖνος Ε' νὰ κυρώσῃ δι' ἐκκλησιαστικῆς συνόδου· δι' δὲ συνεκάλεσε τοιαύτην τῷ 753 ἐν Τιρείᾳ, κειμένη ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ σύνοδος αὗτη ἐκήρυξεν ἀποβλήτους τὰς εἰκόνας ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν, ἀνωμολόγησε δῦμως τὴν ἀγιότητα ὅλων τῶν ἀθλητῶν τῆς πίστεως. *Ἄλλ' αἱ ἀποφάσεις τῆς συνόδου κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν ὁταδῶν τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων καὶ ἐπήνεγκαν πολλὰς ταραχὰς ἐν τῷ κράτει. Τὰς ταραχὰς ταύτας κατέστειλε διὰ τῆς βίας δὲ Κωνσταντῖνος καὶ διέλυσε πολλὰ μοναστήρια μεταβαλὼν αὐτὰ εἰς στρατῶνας. Ἐντεῦθεν οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ λοιποὶ θρησκομανεῖς εἰκονολάτραι ἐλοιδόρουν καὶ ἐσυκοφάντουν τὸν Κωνσταντῖνον καὶ ἀπέδιδον εἰς αὐτὸν δύσφημα καὶ ὑβριστικὰ ἐπώνυμα, ἐν οἷς ἐπεκράτησε τὸ Κ ο π ω ν υ μ ο ος. Ὡνομάσθη δὲ Κοπρώνυμος δὲ Κωνσταντῖνος ὑπὸ τῶν μοναχῶν, διότι δῆθεν ἐμόλυνε τὴν ὁγίαν κολυμβήθραν καθ' ἥν ὥραν ἐβαπτίζετο.

3. Η ΕΙΡΗΝΗ Η ΑΘΗΝΑΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤ'.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βραχείας βασιλείας του δὲ Λέων Δ' (775—778), υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου Ε', ἐνέμεινε πιστὸς εἰς τὰ δόγματα τῆς μεταρρυθμίσεως, ἀλλ' ἦτο ἀσθενής καὶ σωματικῶς καὶ πνευματικῶς. Ὡς ἐκ τούτου ἐνδίδων εἰς προτροπάς τῆς φιλοδόξου συζύγου τοῦ Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας, οἵτις συνέπραττε μετὰ τῶν εἰκονολατρῶν, ἀνεκάλεσε τὰς περὶ διαλύσεως τῶν μοναστηρίων διατάξεις τοῦ πατρός. του καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς μοναχοὺς νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰς μονάς των.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Δ' δὲ θρόνος περιῆλθεν εἰς τὸν δεκαετῆ υἱόν του Κωνσταντῖνον Σ'. Τούτου τὴν ἐπιτροπείαν ἀνέλαβεν ἡ τολ-

μηρὰ καὶ φίλαρχος μήτηρ του Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, εἴτε αὐτογνωμόνως ἢ κατὰ παραγγελίαν τοῦ θνήσκοντος συζύγου της. 'Η Εἰρήνη διενοήθη ν' ἀνατρέψῃ τὴν μεταρρύθμισιν καὶ νὰ ἐπιναφέρῃ τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων, καὶ ἵνα μὴ ἀπαντήσῃ εἰς τοῦτο μεγάλην ἀντίδρασιν, ἤρχισε κατ' ἀρχὰς νὰ καταδιώκῃ τὸν ἴκανον ἄνδρας, τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν μερίδα τῶν μεταρρυθμιστῶν, ἐκβάλλουσα αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφόρων ἀξιωμάτων, καὶ νὰ προστατεύῃ σκανδαλωδῶς τὸν εἰκονολάτρας ἀναβίβαζονσα αὐτοὺς εἰς τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα. 'Αλλ' οὗτοι πολὺ ἀπεῖχον τοῦ νὰ ἔχουν τὴν ἴκανότητα τῶν ἀνδρῶν τῶν παιδευθέντων, εἰς τὴν μεγαλόφρονα σχολὴν τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως. Δι' ὅ καὶ ἡ αὐτοκρατορία, ἡ ὁποία εὑδίσκετο εἰς τοιαύτην ἀκμὴν ἐπὶ τῶν τριῶν τελευταίων βασιλέων, ἤρχισε τώρα νὰ παραλύῃ. 'Ἐκ τούτου ἀνεθάρρησαν οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ "Ἀραβεῖς καὶ ἥρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των. Οἱ "Ἀραβεῖς μάλιστα ὑπὸ τὸν δεκαεπταετῆ υἱὸν τοῦ χαλίφου Ἀλμαχαδὶ Ἀρούν· Ἐλ 'Ρασίδ εἰσέβαλον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, διήλασαν αὐτὴν κατὰ μῆκος καὶ πλάτος διαπράττοντες δεινάς λεηλασίας, καὶ ἔφθασαν μέχρι τῆς παρὰ τὸν Βόσπορον Χρυσοπόλεως, τῆς κειμένης ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. 'Η Εἰρήνη πτοηθεῖσα ἦναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ ἐπονείδειστον εἰρήνην, δι' ἣς ὑπεχρεώθη νὰ πληρώνῃ αἰτήσιον φόρον.

'Η Εἰρήνη ἀπαλλαγεῖσα ἀπὸ τῶν Ἀράβων ἀπεφάσισε νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀνατροπὴν τῆς μεταρρυθμίσεως. Πρὸς τοῦτο, διε παρηγήθη ὁ πατριάρχης Παῦλος, ἐκειροτονήθη ἀπὸ λαϊκοῦ πατριάρχης ὁ Ταράσιος γραμματεὺς ἐξ ἀπορρήτων τῆς Εἰρήνης. 'Η Εἰρήνη συνεκάλεσε τότε οἰκουμενικὴν σύνοδον ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 786. 'Αλλ' ἡ σύνοδος αὕτη ἐναυάγησε κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίαν, διότι παρεκάλυσε τὸ ἔργον αὐτῆς ἡ ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως ὑπερμαχοῦσα βασιλικὴ φρουρά, τὸ μὲν πρῶτον πολιορκήσασα τὸν ναὸν τῶν Ἅγιων Ἀποστόλων, ἔνθα ἡ σύνοδος συνεδρίαζεν, ἐπειτα δὲ εἰσօρημάσασα ἐντὸς αὐτοῦ. 'Η σύνοδος διελύθη. 'Αλλ' ἡ Εἰρήνη δὲν ὑπεχώρησε. Τοῦνατίον μετ' ἀφοσύνης προέβη εἰς πρᾶξιν ἐπιβλαβεστάτην διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν. Διέλυσε τὴν παλαιὰν στρατιάν, ἡτις τοσάκις εἶχε νικηφορήσει εἰς τὰ παιδία τῶν μαχῶν, καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὴν διὰ νεοσυλλέκτων ἀφωσιωμένων εἰς τὴν βασίλισσαν, οἵτινες ἐστρατολογήθησαν ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν τῆς αὐτοκρατορίας ἐπαρχιῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἡ μεταρρύθμισις δὲν εἶχε οὕτωθη.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (787) ἐκλήθη νέα σύνοδος εἰς τὴν Νίκαιαν τῆς

Βιθυνίας, ἐκλήθησαν δὲ εἰς αὐτὴν ἔκεινοι ἐκ τῶν ἐπισκόπων, οἵτινες ἔμελλον νὰ ψηφίσουν ὑπὲρ τῶν εἰκόνων, καὶ ἀπεκλείσθησαν οἱ κεκηρυγμένοι ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ σύνοδος αὕτη, ἡτις ὠνομάσθη ἐβδόμη οἰκουμενική, ἐθέσπισε τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων, συγχρόνως δὲ ἡρμήνευσε τὴν ἔννοιαν τῆς προσκυνήσεως, δογματίσασα ὅτι ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα Ἀγίου προσκυνεῖ τὴν ὑπόστασιν τοῦ εἰκονιζομένου καὶ οὐχὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα.

Ἡ Εἰρήνη δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τὸν υἱόν της οὐδεμίαν πραγματικὴν ἔξουσίαν, καὶ ὅταν ἀκόμη οὗτος ἔγινεν ἐνήλικος. Ἐάλλος δὲν Ἀσίᾳ στρατὸς ἔξεγερθεὶς ἦγακασε τὴν Εἰρήνην νὰ παραδώσῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν υἱόν της, εἰς τὸν ὁποῖον νομίμως ἀνῆκεν. Ἐάλλα μετ' οὐ πολὺ ὁ Κωνσταντῖνος ἔνεκα τῆς ἀνικανότητός του περὶ τὸ κυβερνᾶν ἦγακάσθη νὰ συμμερισθῇ μετὰ τῆς μητρός του τὴν ἀρχῆν. Ἡ Εἰρήνη ἐντὸς δλίγου χρόνου κατέστησε καὶ πάλιν ὑποχείριον τὸν υἱόν της, μετεχειρίσθη δὲ αὐτὸν ὡς ὅργανον διὰ νὰ καταστέψῃ δλους δσοι εἶχον ζητήσει νὰ περιποιήσουν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχὴν· ἐπειτα δὲ ἀπεφάσισε νὰ ποιήσῃ καὶ τοῦτον ἐκποδῶν. Τοῦτο ἔννοήσας ὁ Κωνσταντῖνος ἔψυγεν εἰς τὴν Προποντίδα καὶ ἔκειθεν ἐσκέπτετο νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ νὰ συντάξῃ περὶ ἑαυτὸν τὸν λαὸν τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν. Ἐάλλος εἰς τὴν Προποντίδα συνελήφθη κατὰ διαταγὴν τῆς μητρός του καὶ ἐπανήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνεκλείσθη δὲ εἰς τὸ δωμάτιον τῶν ἀνακτόρων, τὸ καλούμενον Πορφύρα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐγεννήθη, καὶ ἔκει ἐτυφλώθη κατὰ διαταγὴν τῆς ἀπορροπαίου ἔκείνης γυναικός.

Ἡ κακοῦργος αὕτη πρᾶξις ἔξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν ὅχι μόνον τῶν εἰκονομάχων, ἀλλὰ καὶ πάντων ἔκεινων, οἵτινες δὲν ἐτύφλωτον πρὸς τὰ μεγάλα συμφέροντα τοῦ κράτους ἐξ ἐπουσιωδῶν θρησκευτικῶν λόγων. Ἡ ἀγανάκτησις δὲ αὕτη ἐκορυφώθη, ὅταν ὁ πρὸ δλίγου ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ἐν τῇ Δύσει Κάροιλος ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῶν Φράγκων, ἐπεμψε πρεσβείαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ζητῶν παρὰ τῆς Εἰρήνης τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ νέου ἀξιώματός του καὶ προτείνων εἰς αὐτὴν γάμον. Τότε οἱ ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ λειτουργοὶ τοῦ κράτους καθήρεσαν τὴν Εἰρήνην καὶ ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν Νικηφόρον, γενικὸν λογοθέτην ἡτοι ὑπουργὸν τῶν οἰκονομικῶν. Ὁ Νικηφόρος ἔξωρισε τὴν Εἰρήνην εἰς τὴν νῆσον Πρίγκιπον καὶ μετ' δλίγον εἰς Λέσβον, δπου μετὰ ἐν ἔτος ἀπέθανεν αὕτη.

Iστορία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, N. Βραχνοῦ

4. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ Α' (803—811).

“Αμ’ μναβάς εἰς τὸν ψρόνον δὲ Νικηφόρος εἰδοποίησε δι’ ἐπιστολῆς τὸν χαλίφην τῶν Ἀράβων Ἀρούν· Ἐλ-Ρασίδ δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ πληρώσῃ τοῦ λοιποῦ τὸν ἐτήσιον φόρον, τὸν δποῖον εἶχεν ἀνα δεχθῆ ἡ Εἰρήνη. Ο Ἀρούν ἀπεκρίθη λακωνικῶς δὲν θὰ κομίσῃ αὐτὸς τὴν ἀπάντησιν· μεν’ ὁ πλήρεις δργῆς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μικράν· Ἀσίαν. Ο Νικηφόρος ἀντεπεξῆλθε κατ’ αὐτοῦ, ἀλλ’ ἐνικήθη κατ’ ἐπανάληψιν καὶ ὑπερχεώθη νὰ πληρώνῃ βαρύτερον φόρον. Ἀλλὰ κατ’ εὐτυχῆ σύμπτωσιν ἀπέθανε μετ’ ὀλίγον δὲν Ἀρούν (809) καὶ ἐπηκολούθησαν μεταξὺ τῶν υἱῶν τουέμφυλιοι πόλεμοι. Οὗτος δὲ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἀπηλλάγη ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ταπεινωτικῶν δρῶν τῆς εἰρήνης.

Ἐν ἔτει 807 οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἐγκατεστημένοι Σλαύοι ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ πρῶτον μὲν ἐδήωσαν τὴν Ἀχαίαν, ἐπειτα δὲ προέβησαν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς ἀνθηρᾶς πόλεως τῶν Πατρῶν. Οἱ πολιορκούμενοι ἐξήτησαν βοήθειαν παρὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἐδρευοντος στρατηγοῦ τοῦ θέματος Πελοποννήσου. Καὶ ὁ μὲν στρατηγὸς δὲν ἔσπευσε πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως· ἀλλὰ κατὰ τὴν κοίσιμον ἐκείνην στιγμὴν διεδόθη ἔκ τινος τυχαίου γεγονότος δὲν ἔρχεται στρατὸς ἐκ Κορίνθου. Οἱ πολιορκούμενοι ἐμπλησθέντες θάρρους ἐξέρωμησαν ἀμέσως καὶ ἐπιπεσόντες ἀκατάσχετοι κατὰ τῶν Σλαύων τοσαύτην φθορὰν ἐπήνεγκαν, ὥστε ἔκτοτε ἐπῆλθεν ἡ δριστικὴ καταστροφὴ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Σλαύων. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἔξαγεται δὲν οἱ Σλαύοι τῆς Πελοποννήσου ἦσαν ὑπήκοοι τῶν Ἑλλήνων καὶ δὲν δι’ ἐπαναστάσεως ἐπεδίωξαν τὴν αὐτονομίαν των, ἀλλὰ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων μιᾶς πόλεως. Τοῦτο μαρτυρεῖ πόσον ἐσφαλμένη εἶνε ἡ θεωρία τοῦ Φαλμεράϋρ περὶ ἐκσλαυησμοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ ταῦτα ὁ Νικηφόρος ἐπεχείρησε τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ δποία εἶχε παραλύσει ἐπὶ τῆς εἰκοσαετοῦς κυβερνήσεως τῆν Εἰρήνης. Ο Νικηφόρος ἦτο πνεῦμα μετριοπαθές, τὸ δποῖον ἀπεδοκίμαζε τὰς βιαιότητας τῶν εἰκονομάχων· ἔξ ἀλλού δμως ἐνός εὐ διατηρήσῃ τὰς μεταρρυθμίσεις αὐτῶν. Ἀφήσας ἄθικτον μόνον τὸ ξήτημα τῶν εἰκόνων, ἐπεδίωξε τὴν οἰκονομικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ’ ἡ μεγάλη αὐστηρότης του περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ πρὸ πάντων τὸ γεγονός δὲν καθυπέβαλεν εἰς φορολογίαν τὰ σχεδὸν ἀφορολόγητα μοναστηριακὰ καὶ

δικλησιαστικὰ κτήματα, ἐξήγειραν κατ' αὐτοῦ μεγάλην καταχραυγὴν τοῦ κλήρου.

*Αλλ' ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Βουλγαροὶ ἀνέλαβον ἐντελῶς ἐκ τῆς ταπεινώσεως, εἰς τὴν διποίαν εἶχεν ὑποβάλει αὐτοὺς ὁ Κωνσταντῖνος Ε', καὶ ὑπὸ τὸν νέον αὐτῶν ἡγεμόνα Κροῦμμον ἀπέβησαν ἐπικινδυνοί. Τοῦτο ἡγάγκασε τὸν Νικηφόρον ν' ἀναλάβῃ ἐκ νέου τὸν ἐθνικὸν πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἀγῶνα καὶ νικήσας αὐτοὺς κατ' ἐπανάληψιν ἡγάγκασε τὸν Κροῦμμον νὰ ζητήσῃ εἰρήνην. *Αλλ' ὁ Νικηφόρος ἀπέρριψε τὰς προτάσεις τοῦ Κροῦμμου· ἐπιδιώκων δὲ τὴν δλοσχερῆ καταστροφὴν τῶν Βουλγάρων εἰσήλασε τῷ 811 εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βουλγαρίας, ἀλλ' αἴφνης ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδραν. Πόλυνάριθμα βουλγαρικὰ στίφη ἐνεδρεύοντα εἰς τὰ δάση περιεκύλωσαν αὐτόν. Τὴν νύκτα τῆς 26 Ἰουλίου ἐπετέθησαν πανταχόθεν μανιώδεις οἱ Βουλγαροί. *Ο Νικηφόρος μάχεται ἥρωϊκῶς. *Ἀλλὰ πρὸς ἐξημερώσῃ πίπτει ὁ Βουλγαρομάχος βασιλεὺς μετὰ τοῦ πλείστου τῆς στρατιᾶς του. *Ο θηριώδης Κροῦμμος ἀποκόψας τὴν κεφαλὴν τοῦ Νικηφόρου ἀνεκρέμασεν αὐτὴν ἐπὶ ἔυλου καὶ ἐπὶ πολλάς ἡμέρας ἐπεδείκνυε τὸ τρόπαιον. *Ἐπειτα δὲ καθαρίσας τὸ κρανίον καὶ ἐπαργυρώσας αὐτὸν μετεχειρίζετο ὡς ποτήριον κατὰ τὰ συμπόσια.

*Ο υἱὸς τοῦ Νικηφόρου Σταυράκιος βαρέως τραυματισθεὶς ἐν τῇ μάχῃ ἦκανθη ἐπὶ φορείου εἰς *Ἀνδριανόπολιν μετὰ τῶν λειψάνων τῆς στρατιᾶς καὶ ἐκεῖ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ. *Ἀλλὰ μετὰ δίμηνον βασιλείαν παρέδωκε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἐπ^τ ἀδελφῆ γαμβρόν του Μιχαὴλ *Ραγκαβέ. *Αλλ' οἱ Βουλγαροί ἐξεγύθησαν εἰς τὴν Θράκην καὶ μέρος μὲν αὐτῶν ἐπολιόρκησε τὴν *Ἀνδριανόπολιν, μέρος δὲ ἐπήρχετο κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. *Ο Μιχαὴλ κατελήφθη ὑπὸ ἀμηχανίας. Τότε δι στρατὸς καὶ δι λαός παρεκάλεσε τὸν ἵκανωτα τον στρατηγὸν Λέοντα τὸν ἐπικαλούμενον *Ἀρμένιον, ὃς καταγόμενον ἐξ *Ἀρμενίων προγόνων, νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν. *Ο Λέων ἐδέκθη καὶ ὁ Μιχαὴλ ἔλαβε τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

5. ΔΕΩΝ Ε' Ο ΑΡΜΕΝΙΟΣ (813—820).

*Ο Λέων Ε' ὑπῆρξε γενναῖος καὶ καθ^τ δλα λαμπρὸς αὐτοκράτωρ. Πέντε ἡμέρας μετὰ τὴν στέψιν τοῦ Λέοντος ἐπεφάνη πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κροῦμμος· ἀλλὰ παρατηρήσας τὰ τείχη καὶ τὴν πρὸς ἄμυναν γενομένην ἐργασίαν ἐπείσθη ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ κύριος αὐτῆς. *Οδεν ἐτράπη εἰς λεηλασίαν τῶν πέριξ τῆς πόλεως.

Ἐπὶ ἐννέα δὲ μῆνας δὲν ἔπαιε πορθῶν καὶ λεηλατῶν τὴν Θράκην.

Οἱ Λέων παρασκευασθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ δέοντως ἐστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων τὸ ἔαρ τοῦ 814, ἐπιπεισών δὲ νύκτωρ κατὰ τοῦ στρατόπεδου αὐτῶν περὶ τὴν Μεσημβίαν, πόλιν τῆς Θράκης παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἐπήνεγκε πανωλεθρίαν εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ὄλιγοι στοι ἐσώθησαν μετὰ τοῦ Κρούμου, ὅστις μετ' ὀλίγας ήμέρας ἀπέθανεν εἴτε ἐκ τοῦ τραύματος, τὸ δποῖον ἔλαβε κατὰ τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην νύκτα, εἴτε ἐξ ἀποπληξίας. Ἐκτοτε οἱ Βούλγαροι ἐπὶ ἑβδομήκοντα καὶ πέντε ἔτη ὅπέσχον πάσης ἐπιδρομῆς εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Καὶ τοὺς μετέπειτα εἰρηνικοὺς χρόνους ὁ Λέων ἐπεδόθη εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχε συμβῇ βαθμηδὸν νέα τροπὴ εἰς τὰ πνεύματα. Ἐπὶ τῆς Εἰρήνης ἐπεκράτησαν οἱ εἰκονολάτραι. Ἀλλὰ νῦν οἱ δπαδοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως προβαίνουν εἰς τὸ μέσον ἴσχυρότατου. Δύο διάδοξες ἐπρωτοστάτουν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς μεταρρυθμίσεως, Θεόδοτος ὁ Μελισσινὸς καὶ Ἰωάννης ὁ Γραμματικός. Τῶν εἰκονολάτρων καὶ μάλιστα τῶν μοναχῶν μέγας ἀντιρρόσωπος ἦτο Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ἥγονύμενος τῆς Μονῆς Στουδίου, ἦτις ἦτο ἡ ἐπιφανεστάτη καὶ παλαιοτάτη ἀριθμοῦσα ἐπτακοσίους μοναχούς.

Οἱ Λέων ἐφρόνει διι τὴς ἐπρεπε τὰ τῆς Ἐκκλησίας νὰ μεταρρυθμισθοῦν. Οἱ τότε πατριάρχης Νικηφόρος διαφωνήσας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα παρεητήθη, ἔχειροτονήθη δὲ πατριάρχης ἀπὸ λαϊκοῦ Θεόδοτος ὁ Μελισσινός. Οἱ νέοι πατριάρχης ἐκάλεσε σύνοδον εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν τῆς Θεοτόκου (815). Ἡ σύνοδος αὗτὴ κατήργησε τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου τῆς συγκληθείσης ἐπὶ τῆς Εἰρήνης καὶ ἐπεκύρωσε τὰ θεσπισθέντα ὑπὸ τῆς συνόδου τῆς συγκροτηθείσης ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ε'. Αἱ εἰκόνες ἀφηρέθησαν ἐκ νέου ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν ἐξαιρέσει τοῦ σταυροῦ. Ἐν τούτοις ὁ Λέων προσηνέψθη πρὸς τοὺς ἀντιδοξοῦντας μετὰ πραότητος καὶ ἐπιεικείας, ἐξητησε δὲ νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς νεολαίας διὰ νέου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος καὶ νέων διδακτικῶν βιβλίων. Ἀλλ' ἐνῷ ηὐδοκίμει εἰς ὄλας του τὰς ἐπιχειρήσεις, ἐπεσε όμηρα ἀγρίας συνωμοσίας, ἐξυφανθείσης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Μιχαὴλ Τραυλοῦ, τοῦ ἐξ Ἀμορίου. Τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν Χριστογέννων ἐδολοφορύθη ὑπὸ τῶν συνωμοτῶν ἐντὸς τοῦ ἀνακτορικοῦ ναοῦ, μεθ' ὁ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλός.

6. ΜΙΧΑΗΛ Β' ο ΤΡΑΓΑΟΣ (820—829).

‘Ο Μιχαήλ Β’, δ ἐπικαλούμενος Τραυλὸς ἐκ τῆς τραυλότητος τῆς γλώσσης, ἥτο μὲν γενναῖος καὶ νοήμων, ἀλλ’ ἐστερεῖτο ἡθικοῦ χαρακτῆρος. Δὲν ἔζητησεν ὑπέρφη τὸ ἔργον τοῦ προκατόχου του ὁδὸς τὸ ξήτημα τῶν εἰκόνων, ἀλλ’ ἔνεκα τῆς θρησκευτικῆς του ἀδιαφορίας περιήγαγε τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα εἰς πλήρη ἀναρχίαν.

Κατὰ τοῦ Μιχαήλ ἐστασίασεν ἐν τῇ Ἀνανολῇ ὁ στρατηγὸς Θωμᾶς Καππαδόκης. Καὶ κατώρθωσε μὲν ὁ Μιχαὴλ μετὰ τριετῆ ἀγῶνα νὰ καταβάλῃ τὴν στάσιν, ἀλλὰ τὰ ἔμμεσα ἀποτελέσματα τοῦ ἐμφυλίου τούτου πολέμου ὑπῆρξαν δλέθρια. Καὶ πρῶτον οἱ Ἀραβεῖς τῆς βιορείου Ἀφρικῆς εὐδόντες εὐκαιρίαν ἥρχισαν νὰ ἐγκαθίστανται ἐν Σικελίᾳ· ἐπειτα πειρατικὸς στόλος Σαρακηνῶν, ἥτοι Ἀράβων ἐξ Ἰσπανίας πειρατῶν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀρχιπειρατοῦ Ἀβουχαβίζ κατέλαβε τὴν Κρήτην καὶ ἵδρυσεν ἐν αὐτῇ ἐντελῶς ἀνεξάρτητον πειρατικὸν κράτος, διπερ διετηρήθη 136 ἔτη (825—961). Ἐκτισαν δὲ οἱ Σαρακηνοὶ ἐν Κρήτῃ νέαν πρωτεύουσαν τὸν Χ α κ α, τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον, ἐξ ἥς προέκυψεν ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων δνομασία τῆς νήσου Candia. Πρὸς τούτοις τὰ ἐπὶ Ἡράκλειον ἐν Δαλματίᾳ, Ἰλλυρίᾳ καὶ ἄνω Μοισίᾳ ἐγκαταστάθέντα σλαυϊκὰ φύλα ἀπέσεισαν τὴν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν. Ὁ Μιχαὴλ ἤγωνίσθη ν ἀνακτήσῃ τὴν Κρήτην, ἀλλ’ ἀπέτυχεν· οἱ δὲ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης ἀπέβησαν ἡ μάστιξ τοῦ Αἴγαίου πελάγους. Ὁ Μιχαὴλ ἀπέθανε τῷ 829 καταλιπὼν τὸν θρόνον εἰς τὸν υῖόν του Θεόφιλον.

7. ΘΕΟΦΙΛΟΣ Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ (829—842).

‘Ο Θεόφιλος ἔσχε διδάσκαλον τὸν σοφὸν καὶ ἐνάρετον Ἰωάννην τὸν Γραμματικόν, παρὰ τοῦ δποίου ἔτευχε παιδεύσεως ἐπιμελοῦς καὶ πολυμεροῦς. Εἰς τὰ διδάγματα καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ διδασκάλου του ἔχοεώστει δ Θεόφιλος τὸ φιλοδίκαιον αὗτοῦ καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς καλὰς τέχνας.

‘Ο Θεόφιλος εἶχεν εὐγένειαν φρονήματος καὶ χαρακτῆρος, ἀλλ’ ἐδείκνυεν ἐνίστε πολλὴν ἴδιοτροπίαν ἐν τοῖς ἔργοις, δημοσίοις τε καὶ ἴδιωτικοῖς, ἀναμιμνήσκουσαν τὴν κακοτροπίαν τοῦ πατρός του Μιχαὴλ Β’. Εἰς τὴν ἴδιοτροπίαν τοῦ Θεόφιλου χρεωστεῖται ἡ ματαίωσις τοῦ συνοικεσίου αὐτοῦ μετὰ τῆς ὀραίας καὶ πεπαιδευμένης κόρης Κασιανῆς, περὶ τοῦ δποίου συνοικεσίου ἡ παράδοσις ἀναφέρει τὰ ἔξης.

‘Η μητριαὶ τοῦ Θεοφίλου Εὐφροσύνη θέλουσα νὰ ἐκλέξῃ δι’ αὐτὸν τὴν προσήκουσαν σύζυγον συνήγαγεν εἰς τὰ ἀνάκτορα πολλὰς ἐκ πολλῶν χωρῶν τοῦ κράτους ὡραιάς κόρας. Δώσασα δὲ εἰς τὸν Θεόφιλον χρυσοῦν μῆλον τοῦ εἶπε νὰ τὸ προσφέρῃ εἰς ἐκείνην, τὴν δποίαν ἥθελεν ἐκλέξει ὡς σύντροφον τοῦ βίου του. Ὁ Θεόφιλος κρατῶν εἰς χεῖρας τὸ περιζήτητον σύμβολον ἐστάθη ἔμπροσθεν ὡραιοτάτης νεάνιδος, καλούμενης Κασιανὴς, καὶ ἀστειεύμενος εἶπε ὅτι «διὰ τῆς γυναικεῖον φῦλον, ἦ Κασιανὴ μετὰ σεμνοῦ ἐρυθρήματος, ἀμα δὲ καὶ μετὰ παρεργίας ἀπήντησεν «Ἄλλὰ καὶ διὰ γυναικὸς πηγάζει τὰ κρείτονα», ἐννοοῦσα τὴν Θεοφίλον. Ἀλλ’ ἦ καιρία αὕτη ἀπάντησις ἐστοίχισεν εἰς τὴν Κασιανὴν τὸν θρόνον. Ὁ Θεόφιλος μὴ εὐχαριστηθεὶς ἐκ τῆς τοιαύτης ἑτοιμότητος τοῦ πνεύματος καὶ παρεργίας προσυχώρησεν δλίγα βήματα καὶ ἔδωκε τὸ μῆλον εἰς ἄλλην μνηστήν, τὴν ἐκ Παφλαγονίας Θεοδώραν.

‘Η Κασιανὴ ἀπελπίσασα ἐνεκλείσθη εἰς μονήν, εἰς τὴν δποίαν διῆλθε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου της προσευχομένη καὶ ἐκφράζουσα τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐλάβειαν διὰ συγγραφῶν. Εἰς τὴν Κασιανὴν πλὴν ἀλλων ἀποδίδεται καὶ τὸ περίφημον τροπάριον «Κύριε, ἦ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή».

Ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας του ὁ Θεόφιλος συνῆψε φιλικὸς σχέσεις πρὸς τὸν χαλίφην τῶν Ἀράβων Μαμούν πέμψας μάλιστα καὶ μεγαλοπρεπῆ πρεσβείαν, τῆς δποίας προΐστατο ὁ Ἰωάννης ὁ Γραμματικός.

‘Αλλὰ πρὸς τὸν διάδοχον τούτου Μοτασσέμ περιῆλθεν εἰς πόλεμον. Ὁ Θεόφιλος εἰσβαλὼν εἰς τὴν Συρίαν προήλασε νικητὴς μέχρι τῆς Σωζοπέτρας, ἐν τῇ δποίᾳ εἶχε γεννηθῆ ὁ Μοτασσέμ. Ὁ χαλίφης παρεκάλεσε τὸν Θεόφιλον δι’ ἐπιστολῆς νὰ φεισθῇ τῆς γενεθλίου του πόλεως ἀλλ’ ὁ Θεόφιλος περιφρονήσας τὴν παράκλησιν τοῦ ἀντιπάλου του ἐκυρίευσε καὶ κατηδάφισε τὴν Σωζόπετραν, μενδ’ ὁ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν γαυριῶν ἐπὶ τῇ νίκῃ του.

‘Η ἀσύνετος αὕτη καὶ ἡκιστα μεγαλόψυχος διαγωγὴ τοῦ Θεοφίλου πρὸς τὸν ἀντιπάλον του ἐτιμωρήθη κατὰ τρόπον σκληρότατον. Ὁ Μοτασσέμ ὠρκίσθη νὰ ἐκδικηθῇ τὴν ὅρον. Νέος μέγας θρησκευτικὸς πόλεμος ἐκηρύχθη. Ὁ χαλίφης ἐπελθὼν κατὰ τῆς φρυγικῆς πόλεως Ἀμορέιου, ἐκ τῆς δποίας κατήγετο ὁ πατήρ τοῦ Θεοφίλου Μιχαὴλ Β’, ἐκυρίευσεν αὐτὴν μετὰ δίμηνον πολιορκίαν· ἀνταποδίδων δὲ τὰ ἵσα εἰς τὸν

Θεόφιλον κατέστρεψε τὸ Ἀμόριον, τοὺς δὲ ἐπιζήσαντας κατοίκους ἀπῆγαγεν εἰς αἰγαλωσίαν. Αἱ ἐχθροπραξίαι ἔξηκολούθησαν μέχρι τοῦ 842 ἐνευ μεγάλων καταστροφῶν.

Ἐν τῇ ἐωτερικῇ διοικήσει σπουδαίως ἀπησχόλησε τὸν Θεόφιλον τὸ θρησκευτικὸν ζῆτημα. Ὁ Θεόφιλος ἐπίστευεν ἀδιστάκτως ὅτι ἡ σωτηρία τῆς αὐτοκρατορίας ἔξηρτᾶτο ἐκ τοῦ θριάμβου τῆς μεταρρυθμίσεως. Κατ’ ἀρχὰς διὰ θεσπίσματος ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Διὰ νὰ δείξῃ δὲ εἰς τὸν λαὸν ὅτι αἱ ἴδεαι του ἐναντίον τῶν εἰκόνων δὲν ἀπέκλειον τὴν ἀληθινὴν εὐλάβειαν, μετέβαινε διὰ τῆς ἀγορᾶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐψαλλεν ὕμνους, ἐκ τῶν ὅποιων πολλοὺς συνέθετον ὁ ἴδιος καὶ ἐμελοποίει ἐπειτα χηρεύσαντος τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἀνεβίβασεν εἰς αὐτὸν τὸν εἰκονομάχον διδάσκαλόν του Ἰωάννην τὸν Γραμματικόν. Ὁ νέος πατριάρχης κατέπεισε τὸν Θεόφιλον ὅτι ἡτο ἀνάγκη νὰ ἐνισχύσῃ τὸ δόγμα τῆς μεταρρυθμίσεως ἐπανερχόμενος εἰς τὸ σύστημα τοῦ Λέοντος Γ' καὶ Κωνσταντίνου Ε'. Συνεκλήθη λοιπὸν σύνοδος εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις, ἥ ὅποια σύνοδος ἀνεθεμάτισε τοὺς εἰκονολάτρας, αὐτοκρατορικὸν δὲ διάταγμα διέταξε ν' ἀφαιρεθοῦν διὰ τῆς βίας αἱ εἰκόνες ἀπὸ ὅλας τὰς ἐκκλησίας. Ὁ Θεόφιλος τότε προέβη καὶ εἰς αὐστηρότερα μέτρα: ἐξεδίωξε τοὺς μοναχοὺς ἐκ τῶν ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς χωρίοις μοναστηρίων, τὰ ὅποια ἔμελλον νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς ἄλλας ἀνάγκας τοῦ κράτους. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἴδιως ἔτη τοῦ βίου του κατέδίωξε τοὺς ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἀμυνομένους μοναχούς συστηματικώτερον καὶ δξύτερον τῶν προηγούμενων εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων. Ἀλλ' εἶνε δωμολογημένον ὅτι ὁ Θεόφιλος δὲν διέπραξε κανένα φόνον καὶ πολλάκις ἡ εὐγένεια τοῦ χαρακτῆρός του ἐμετρίασε τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐστηρότητα.

Ο Θεόφιλος ἐπεμελήθη πολὺ τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα καὶ ἐιόσμησε τὴν πρωτεύουσάν διὰ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων. Ἡ μακρὰ περίοδος τῆς παραμελήσεως τῶν γραμμάτων, κυρίως κατὰ τὸν δγδοον αἰῶνα, λήγει ἐπὶ Θεοφίλου. Ἀπ' αὐτοῦ ἤρχισε νέα περίοδος σπουδῆς καὶ καλλιεργείας τῶν γραμμάτων, ἥτις ἔξηκολούθησεν ἀδιάλειπτος κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας. Ὁ Θεόφιλος ἀνεδείχθη καὶ ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν οἰκονομικῶν συνετός κυβερνήτης. Καίτοι ἐδαπάνησε πολλὰ ὑπὲρ τῆς τέχνης, κατέλιπεν δομῶς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰς τοὺς διαδόχους του πλῆρες χρημάτων. Ἐν ἀρχῇ τοῦ 842 νοσήσας βαρέως ἀπέθανε.

8. ΘΕΟΔΩΡΑ. — ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΣ.

Ο κόσμος εἶχε πλέον ἀποκάμει ἐκ τοῦ συνεχοῦς ἔξαντλητικοῦ καὶ ματαίου ἀγῶνος μεταξὺ εἰκονομάχων καὶ εἰκονολατρῶν. Διὰ τοῦτο τῇ ἐπαύριον τοῦ θανάτου τοῦ Θεοφίλου ἡ εὐσεβής σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα ὡς ἐπίτροπος τοῦ υἱοῦ της Μιχαὴλ Ε', ὑποστηθῆσαν μόνη καὶ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ της Βάρδα, τὸν διποῖον προσέλαβεν ὡς συνεπίτροπον, ἀπεφάσισε ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην διὰ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων. Ὁθεν συνεκάλεσε σύνοδον, ἀποτελουμένην κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκμονάχων. Ἡ σύνοδος αὗτη καθήρεσε τὸν εἰκονομάχον πατριάρχην Ἰωάννην τὸν Γραμματικὸν καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἔχειροτόνησε τὸν Μεθόδιον, ἐπεκύρωσε δὲ τὰς πράξεις τῆς ἐπὶ τῆς Εἰρήνης συγκροτηθείσης ἔβδομης οἰκουμενικῆς συνόδου.

Ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων ἔγινε διὸ ἐπισήμου ἐκκλησιαστικῆς τελετῆς πρωτοστατοῦντος τοῦ πατριάρχου Μεθόδιου τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς (19 Φεβρουαρίου 842). ἐκλήθη δὲ ἡ ἡμέρα αὗτη Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ὡς τοιαύτη ἐορτάζεται μέχρι σήμερον ἡ πρώτη Κυριακὴ τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, διότι θεωρεῖται ἡμέρα δριστικῆς νίκης καὶ θριάμβου τῆς δρυθῆς πίστεως κατὰ πάσης αἵρεσεως καὶ κακοδοξίας. Οὕτω κατελύθη δριστικῶς ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις. Ἐκτὸτε πλέον καμμία ἀντίδρασις δὲν ἔγινεν εἰς τὴν εἰκονολατρίαν, διότι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν φύλων τῆς μεταρρύθμισεως οἱ πλεῖστοι κατενόησαν διτι αὗτη ἡ τρόπος πρόσφρος ἐνεκα τῆς ἀπαιδευσίας τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ἡ θρασύτης τῶν ὑπερισχυσάντων εἰκονολατρῶν ὑπερέβη τὴς μεταρρύθμισεως. Δυστυχῶς μετὰ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρύθμισεως κατηργήθησαν καὶ οἱ ἄλλοι θεσμοὶ τῆς μεταρρύθμισεως. Πρὸς τούτοις καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ κτήματα, τὰ ὅποια ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Α' εἶχον καθυποβληθῆ ἐις τὴν κοινὴν φορολογίαν καὶ ἐκ τῶν δποίων ὅχι ὀλίγα ἀφαιρεθέντα εἶχον καταλεχθῆ μεταξὺ τῶν δημοσίων, ὅλα ἀπηλλάγησαν πάσης ἀλλης φορολογίας πλὴν τοῦ ἐγγύειου φόρου.

9. ΜΙΧΑΗΛ Ο ΜΕΘΥΣΤΗΣ (842-847). — ΟΛΕΘΡΙΑ ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ
ΚΑΙ ΟΛΕΘΡΙΑ ΑΓΤΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ τριετὸς υἱὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ Γ', ὁ ἐπικαλούμενος Μεθυστῆς. Ἀλλὰ πᾶσα ἡ πραγματικὴ ἔξουσία περιῆλθεν εἰς τὴν βασιλικήτορα Θεοδώραν, ἣτις

ἐπετρόπευεν αὐτὸν καὶ ἡτις, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἀνεστήλωσε τὰς εἰκόνας.

Ἡ Θεοδώρα εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὸν ἀδελφόν της Βάρδαν τὴν ἐπιμέλειαν περὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ νίοῦ της Μιχαήλ. Ἀλλ' ὁ φιλόδοξος Βάρδας, ἐπιθυμῶν νὰ σφετερισθῇ τὴν ἀρχήν, παρημέλησε τελείως τὴν ἀγωγὴν τοῦ Μιχαήλ, καὶ τὸ χείριστον, ὑπέθαλψε καὶ παρώξυνε τὰς ἀγενεστάτας αὐτοῦ ὅρμας, ἵνα οὕτω καταστῇ ἀνίκανος εἰς τὸ ἄρχειν.

Ο Μιχαὴλ γενόμενος ἐνήλικος περιεστοιχίσθη ὑπὸ φαυλοβίων ἀνθρώπων καὶ ἐνέπαιζε πᾶν θεῖον καὶ ἀνθρώπινον, περὶ δὲ τῶν συμφερόντων τοῦ κράτους οὐδόλως ἐφρόντιζεν. Τὴν δλην κυβέρνησιν ἀνέθηκεν εἰς τὸν Βάρδαν, τὸν ὅποιον προήγαγεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος. Ὁ Βάρδας, ἵνα μὴ ἀπαντῷ προσκόμματα εἰς τὴν διαχείρισιν τῆς ἀρχῆς, ἐνέκλεισε τὴν βασιλομήτορα Θεοδώραν εἰς μοναστήριον καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτὴν νὰ γίνῃ μοναχή. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατριάρχης Ἱγνάτιος, ἀνὴρ αὐστηρῶν ἥθων καὶ ἀριστοκρατικοῦ χαρακτῆρος, ἤλεγξε δριμέως τὴν παράνομον καὶ ἀδικον καταφρούν τοῦ Βάρδα πρὸς τὴν ἀδελφήν του, ὡς καὶ τὸν ἀνήμικον ἴδιωτικὸν αὐτοῦ βίον, ὁ Βάρδας δργισθεὶς ἔξεβαλε διὰ τῆς βίας ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Ἱγνάτιον, ἀντικατέστησε δὲ αὐτὸν διὰ τοῦ Φωτίου. Τοιουτορόπως ἡ φαυλότης τοῦ Βάρδα ἐδημιούργησε νέον ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, τὸ ὅποιον δχι μόνον τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην τοῦ κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας διετάραξεν, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐκ τοῦ ζητήματος τούτου παραχθεισῶν πρὸς τὸν πάπαν ἐρίδων παρεσκεύασε τὸν χωρισμὸν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ὡς βλέπομεν κατωτέρω.

Καὶ ἡτο μὲν ὁ Βάρδας ἀσεβῆς καὶ ἀνήμικος ἐν τῷ ἴδιωτικῷ βίῳ, φαυλος δὲ καὶ ἀσυνείδητος ἐν τῷ δημοσίῳ, εἶχεν δῆμας θεορὸν ἔρωτα πρὸς τὰ γράμματα. Ὡφεληθεὶς ἐκ τῆς πνευματικῆς κινήσεως, εἰς τὴν ὅποιαν ἔδωκε πολλὴν ὕθησιν ὁ Θεόφιλος, ἀνεκαίνισε καὶ συνεπλήρωσε τὸ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῆς Μαγναύρας πανεπιστήμιον, ἐν τῷ ὅποιῳ διάφοροι καθηγηταὶ ἐδίδασκον φιλοσοφίαν, μαθηματικά, ἀστρονομίαν, Ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ ἄλλα μαθήματα. Ὁ Βάρδας προσήρχετο συχνὰ εἰς τὸ πανεπιστήμιον καὶ ἐπέβλεπε τοὺς διδάσκοντας καὶ τοὺς διδασκομένους καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς εὑφυεστέρους καὶ ἐπιμελεστέρους ἐκ τῶν μαθητῶν. Ἀπὸ τῆς ἀνακαίνισεως τοῦ πανεπιστημίου τῆς Μαγναύρας καὶ τῆς δράσεως τοῦ Φωτίου ἐπῆλθεν ἡ πλήρης ἀναγένησις τῶν γραμμάτων.

Ἀλλ' ἐξωτερικῶς τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως

τοῦ Βάρδα εἶχον κάκιστα. Οἱ Ἀραβεῖς τῆς Ἀφρικῆς συνεπλήρωσαν τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας. Οἱ Σαρακηνοὶ δρμώμενοι ἐκ τῆς Κρήτης ἐλεγήσανταν τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τὰς ἐν ταῖς ἀκταῖς αὐτοῦ ἐλληνικὰς πόλεις. Δὲν ἔπαυσαν δὲ καὶ αἱ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων. Ἐπὶ πλέον ἐνεφανίσθησαν ἀπὸ βορρᾶ νέοι πολέμιοι, οἱ Ῥῶσοι, περὶ τῶν δοποίων φὰ γίνη λόγος κατωτέρῳ. Οἱ Ῥῶσοι καταβάντες ἐπὶ διακοσίων πειρατικῶν πλοίων διὰ τοῦ Δνειστέρου εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ δηρώσαντες δεινῶς τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου ἐνεφανίσθησαν καὶ πρὸ αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (865). Ἀλλὰ τρικυμία ἐπισυμβᾶσα διεσκόρπισε τὰ πλοῖα τῶν Ῥώσων καὶ οὕτω ἀπηλλάγη ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης.

10. Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΦΩΤΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Εἶπομεν ἀνωτέρῳ ὅτι ἀντὶ τοῦ ἔξωσθέντος Ἰγνατίου ἔχειροτονήθη πατριάρχης ὁ Φώτιος. Ὁ Φώτιος ἀνῆκεν εἰς περιφανὲς γένος καὶ ἦτο ἄνηρ σοφώτατος, πολυμαθέστατος καὶ πολὺ ψηφαφώτατος, ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀπὸ λαϊκοῦ. Ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Φωτίου ἥρχισε τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν ἡτοι ὁ χωρισμὸς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς.

Ἡ ἀνάρρησις τοῦ Φωτίου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐπέφερε δεινὰς ταραχὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Μεγάλη μερὶς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἀπεκήρυξε τὸν Φώτιον καὶ ἀνεγνώριζε νόμιμον πατριάρχην τὸν Ἰγνατίου ὡς μὴ παραιτηθέντα μηδὲ καθαιρεθέντα ὑπὸ συνόδου. Πρὸς τούτους οἱ περὶ τὸν Ἰγνατίου ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ πάπα τῆς Ῥώμης Νικολάου Α'. Τοῦτο δ' ἔγινεν ἀκριβῶς καθ' ὃν χρόνον ἡ παπικὴ ἔξουσία ἐν τῇ Δύσει εἶχεν ἀνέλθει εἰς μεγίστηγον περιωπήν καὶ ἐκέκτητο μεγίστηγον δύναμιν. Ὁ πάπας ἐπενέβαινε καὶ εἰς ζητήματα πολιτικῆς φύσεως καὶ ἐδίκαζεν ἔριδας μεταξὺ ἡγεμόνων ὡς ὑπέρετας ἀρχῶν καὶ διαιτητὴς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ὁ Νικόλαος Α' ἐθεώρησεν εὐθέτον τὴν περίστασιν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν δύναμίν του καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν συνήνεσε νὰ λυθῇ ἡ μεταξὺ Φωτίου καὶ Ἰγνατίου ἔρις διὰ συνόδου, εἰς τὴν δοποίαν ἔμελλον νὰ παραστοῦν καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα. Ἡ σύνοδος αὗτη συνελθοῦσσα ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 861 καθήρεσε τὸν Ἰγνατίου, συναινούντων καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ πάπα, καὶ ἐπεκύρωσε τὴς ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου. Ὁ πάπας ἐδείχθη ὑποκωρητηκός ὑπὲρ τοῦ Φωτίου, βαυκαλιζόμενος ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ὅτι

ήθελεν ἔξαρτηθῆ ἐκκλησιαστικῶς ἐκ τῆς Ῥώμης ἥ νεωστὶ προσελθοῦσα εἰς τὸν χριστιανισμὸν Βουλγαρία. Εἰσήχθη δὲ ὃ χριστιανισμὸς εἰς τὴν Βουλγαρίαν διὰ τῶν ἐκ Θεσσαλονίκης καταγομένων δύο ἀδελφῶν μοναχῶν Μεθοδίου καὶ Κυριλλου. 'Ο Κύριλλος μάλιστα ἐπενόησε καὶ ἀλφάρθητον τῆς σλαυϊκῆς γλώσσης καὶ μετέφρασεν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὰ λειτουργικὰ βιβλία. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Φώτιος ἀντετάχθη κατὰ τῆς ἀναμίξεως τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας ἐν Βουλγαρίᾳ, ὃ πάπας μεταβαλὼν γνώμην ἡρενεῖτο ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν Φώτιον ὡς πατριαρχην, συνεκάλεσε δὲ τοπικὴν σύνοδον ἐν Ῥώμῃ τῷ 863, ἵτις καθήρεσε τὸν Φώτιον.

'Ο Φώτιος δὲν ἐβράδυνε νὰ δώσῃ τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν εἰς τὴν σύνοδον τοῦ πάπα. Τῷ 867 ἀπέστειλεν ἐγκυκλιον εἰς ὅλους τοὺς ἀρχιεπισκοπικοὺς θρόνους τῆς Ἀνατολῆς. Διὰ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης κατήγγειλλε τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ὡς ἐπεμβαίνουσαν παρανόμως εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς αἰρετικήν, διότι καὶ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως ἐνόθενε, προσθέσασα εἰς τὸ ὅγδοον ἄρθρον ὅτι τὸ Ἀγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (*filioque*), καὶ ἄλλας καινοτομίας εἰς τὴν θρησκείαν εἶχεν εἰσαγάγει. Σύνοδος δὲ συνελθοῦσα κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος ἐν Κωνσταντινουπόλει καθήρεσε καὶ ἀφώρισε τὸν πάπαν Νικόλαιον Α', ἀπέκρουσε δὲ πᾶσαν κυριαρχικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Οὗτοι ἦρχισεν δὲ χωρισμὸς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς. δὲ χωρισμὸς οὗτος προεμηνύετο ἀπὸ πολλοῦ, τὸν ἐπέφερε δὲ τώρα ἥ συνεναρά τολιτεία τοῦ Φωτίου ἀπέναντι τῶν παπικῶν ἀξιώσεων καὶ οὗτοι ἀπηλλάγη διὰ παντὸς τὸ ἔλληνικὸν ἔθνος ἀπὸ τῆς ηγδεμονίας τοῦ πάπα. Καὶ ἀποκατεστάθησαν μὲν πολλάκις ἐπειτα φιλικαὶ σχέσεις μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' αὖται ἦσαν παροδικαὶ καὶ ἐνίστε προϊόχοντο ἐκ πολιτικῶν λόγων.

'Ο χωρισμὸς τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τῆς Δύσεως προήρχετο ἐκ γενικωτέρων ἴστορικῶν αἰτίων, ὡς θέλομεν ἵδει καὶ κατωτέρω. Εἰς τὰ ἴστορικὰ δὲ αἵτια προσετέθησαν νῦν καὶ θρησκευτικοὶ λόγοι, οἵτινες ἐπέτειναν τὴν διάστασιν καὶ ἐπέφεραν μετά τινα χρόνον τὸ δριστικὸν σχίσμα μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Τοῦτο ἐγίνεται τῷ 1054 πατριαρχεύοντος τοῦ Μιχαὴλ Κηρουσλαρίου.

11. ΙΑΡΥΣΙΣ ΤΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Εἰς τὰς χώρας τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, τῆς πάλαι Σκυθίας, εἶχον ίδρυθη περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔκτου μ. Χ. αἰώνος, ὅτε ἦρχισαν αἱ μεγάλαι

ἀπὸ βορεῖας πρὸς νότον μεταναστεύσεις τῶν σλαυϊκῶν λαῶν, δύο πόλεις σλαυϊκαί, τὸ Κίεβον καὶ τὸ Νοβογορόδ. Αἱ πόλεις αὗται ἔφθασαν κατὰ τὸν δύδοον αἰῶνα εἰς ἵκανην ἀμπήν εὐημερίας καὶ πολιτικῆς προαγωγῆς. Ἀλλὰ τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν ἀνάπτυξιν ἐπηκολούθησαν ἐσωτερικαὶ ἔριδες. Ἐν Νοβογορόδῳ αὐτοὶ οἱ κάτοικοι πρὸς κατάπαυσιν τῶν πολιτικῶν ἔριδων ἐπεκαλέσθησαν τῷ 862 τὴν ἐπέμβασιν τῶν παρὰ τὴν Βαλτικὴν ἐγκατεστημένων Νορμανδῶν πειρατῶν. Οὗτοι ὑπὸ τὸν Ρούρικ καταλαβόντες τὸ Νοβογορόδῳ ἰδρυσαν ἐν αὐτῷ στρατιωτικὴν δυναστείαν. Ταῦτοχρόνως ἄλλα νορμανδικὰ στίφη ὑπὸ ἀρχηγοὺς τοὺς ἀδελφοὺς Ἀσκόλδ καὶ Διρ ἀπέλαβον διὰ τῆς βίας τὸ Κίεβον καὶ ἰδρυσαν ἐν αὐτῷ νέον νορμαδικὸν κράτος. Οἱ Νορμανδοὶ οὗτοι τοῦ Κιέβου ἐπῆλθον μετὰ πειρατικοῦ στόλου τῷ 865 ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὸ ὄνομα 'Ρῶσης ἢ 'Ρῶσοι'. Οἱ Ρούρικοι ἀποθανὼν τῷ 872 κατέλιπε διάδοχον τὸν ἀνήλικον υἱόν του Ἰγώρ ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ θείου του Ολέγ. Ο Ολέγ ὑπέταξε τοὺς ἐν Κιέβῳ Νορμανδοὺς ὑπὸ τὸ κράτος του καὶ τοιουτορόπως ἐκ τῶν δύο ὁδωσικῶν κρατῶν τοῦ Νοβογορόδου καὶ τοῦ Κιέβου ἐδημιούργησεν ἐνιαίον ὁδωσικὸν κράτος, διπερ ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἐπεξετάζη μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἡτο δὲ πρωτεύουσα αὐτοῦ τὸ Κίεβον.

X ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Η ΥΨΙΣΤΗ ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

1. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ²

'Απὸ τοῦ ἔτους 867 μέχρι τοῦ 1025 ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία διῆλθε περίοδον ἀπαραμίλλου δόξης. Επὶ ἓνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα ηὐτύχησε νὰ ἔχῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοκράτορας, οἱ διποῖοι πάντες σχεδὸν ησαν ἐξόχως διαπρεπεῖς ἄνδρες. Ο Βασίλειος Α', δ καὶ ἰδρυτὴς δυναστείας, ὁ

1) Γενικῶς τὸ ὄνομα 'Ρῶσοι θεωρεῖται ὡς αὐτὸ τὸ ὄνομα τῶν καταλαβόντων τὸ Νοβογορόδῳ καὶ Κίεβον Νορμανδῶν, ὄνομα δηλαδὴ νορμαδικόν. Κατ' ἄλλην γνώμην τὸ δόνομα 'Ρῶσοι εἶνε σλαυϊκόν, τὸ δόνομα τοῦ σλαυϊκοῦ λαοῦ, τὸν δόπονον ὑπέταξεν οἱ Νορμανδοί. Οἱ 'Ρῶσοι ἐπομένως εἶνε ἔθνος ἀνήκον εἰς τὴν μεγάλην ὁμάδα τῶν σλαυϊκῶν λαῶν, τῶν διαδεχθέντων τοὺς ἀρχαίους Σκύθας.'

2. Diehl l'empire Byzantin p. 90.

‘Ρωμανὸς Λακαπηνὸς, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, ὁ Ἰωάννης Τζιμισκῆς, εὐ-
κλεεῖς σφετερισταὶ τοῦ θρόνου, οἱ δποῖοι ὅμως ἐκυβέρνησαν τὴν αὐτο-
κρατορίαν ὡς ἐὰν ἡσαν νόμιμοι αὐτοκράτορες, καὶ τέλος ὁ Βασίλειος Β',
ὁ δποῖος ἐβασίλευσεν ἐπὶ ἡμισυν αἰῶνα, ὑπῆρξαν αὐτοκράτορες δραστή-
ριοι ἀλλὰ καὶ τραχεῖς καὶ αὐταρχικοί· ἐπροτίμων νὰ ἐμβάλλουν μᾶλλον
τὸν φόβον παρὰ τὴν ἀγάπην εἰς τοὺς ὑπηκόους των, ἐνδιαφερόμενοι τὰ
μέγιστα διὰ τὸ μεγαλεῖν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡσαν ἔξοχοι πολεμικοὶ
ἡγέται, οἱ δποῖοι διήρχοντο τὸν βίον των εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἐν
μέσῳ τῶν στρατιωτῶν, εἰς τὸ πρόσωπον τῶν δποίων διέβλεπον τὴν βά-
σιν τῆς ἰσχύος τῆς μοναρχίας. Ἡσαν ἄριστοι ἐν τῇ διοικήσει· εἶχον ἀκα-
ταπόνητον δραστηριότητα· καὶ δὲν ὑπεχώρουν πρὸ οὐδενός, ἥρκει μόνον
διὰ τοῦ τρόπου τούτου νὰ ἔξησφαλίζετο τὸ κοινὸν συμφέρον. Ἐχθροὶ
τῶν περιττῶν δαπανῶν κυρίαν ἀπασχόλησιν εἶχον πῶς διὰ παντὸς τρό-
πον νὰ αὐξήσουν τὸν ἐθνικὸν πλοῦτον. Αἱ ἐπιδείξεις καὶ αἱ πολυτέλειαι,
αἱ πομπαὶ τῶν παρατάξεων καὶ τῶν τελετῶν δὲν ἐνδιέφερον αὐτοὺς παρὰ
ἔφ' ὅσον διὰ πάντων τούτων ἔξυπηρετεῖτο ἡ πολιτικὴ αὐτῶν καὶ διετη-
ρεῖτο τὸ γόνηρον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Ὑπερήφανοι
διὰ τὸ ἀξιωμα, τὸ δποῖον ἔφερον, ἀπέφευγον κατὰ κανόνα νὰ ἔχουν εὐ-
νοούμενους· ἐκτὸς τῆς ἔξαιρετικῆς προσωπικότητος τοῦ παρακοιμωμένου
Βασιλείου, περὶ οὗ ὁ λόγιος κατωτέρω, οἱ σύμβουλοι αὐτῶν κατὰ τὸ πλεῖ-
στον ἡσαν ἀνθρωποι ἀφανεῖς, τοὺς δποίους μετεχειρίζοντο κατὰ βούλη-
σιν. Δοξομανεῖς, ἐμφορούμενοι ὑψηλῶν καὶ φιλοδόξων ἴδεωδῶν, ἐπόθουν
νὰ καταστήσουν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν τὴν μεγάλην δύναμιν
τοῦ ἀνατολικοῦ ἀσμοῦ καὶ τὴν πρόμαχον τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ὁρθο-
ἵας. Διὰ τῆς θαυμασίας ὅντως στρατιωτικῆς παρασκευῆς, τῆς ἐκτάκτου
διπλωματικῆς πολιτικῆς αὐτῶν, τῆς ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως, κατώρθωσαν
νὰ πραγματοποιήσουν τὸ ὄντερόν των καὶ νὰ καταστήσουν τὴν περίοδον
ἐκείνην περίοδον ἀληθοῦς ἀναγεννήσεως.

2. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α' ο ΜΑΚΕΔΩΝ (867—886).

‘Ο Βασίλειος Α' κατήγετο ἐκ τῆς Θράκης, ἐκλήθη δὲ Μακεδών,
διότι ἡ πατρίς του ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα τὸ καλούμενον Μακεδονικόν.
Εἰσελθὼν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἀνακτόρων ὡς ἱπποκόμος ἡγαπήθη
ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Γ' καὶ ταχέως προήχθη εἰς ἀρχιπποκόμον, μετ' οὐ πολὺ
δὲ ἀνεβιβάσθη εἰς τὸ ἀξιωμα τοῦ παρακοιμωμένου ἡιοι τοῦ φύλακος
τῆς βασιλείου ἀλίνης. Ὁ Μιχαὴλ διχονοήσας πρὸς τὸν Βάρδαν ἐδολο-
φόνησεν αὐτὸν διὰ τοῦ Βασιλείου τοῦ παρακοιμωμένου, τὸν δποῖον

καὶ προίγαγεν εἰς τὸ ἀξιώμα τοῦ καίσαρος, ἐπειτα δὲ προσέλαβεν ὡς συμβατιλέα. Οἱ Βασίλειοι συνεβασίλευσεν ἐπὶ τινα χρόνον μετὰ τοῦ Μιχαὴλ. "Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Μιχαὴλ ἔζη πάντοτε βίον ἄσωτον καὶ ἀκόλαστον καὶ πολυτρόπως ἔξηντέλιζε τὸ βασιλικὸν ἀξιώμα, ὁ Βασίλειος ἡθέλησε νὰ τὸν συνετίσῃ δι' ἐντόνου συμβουλῆς· ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Μιχαὴλ ὅχι μόνον δὲν ἀπεδέχθη τὴν συμβουλὴν τοῦ Βασιλείου, ἀλλὰ καὶ ἡπειλήσεν αὐτόν, ὁ Βασίλειος ἔδολοφόνησε τὸν Μιχαὴλ καὶ οὕτω ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ, γενόμενος ἀρχηγέτης τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

'Απὸ εὐτελοῦς λοιπὸν ὑπηρέτου ὁ Βασίλειος ἀνυψώθη εἰς τὸν βασιλικὸν ψεύδον, ἄλλ' ἀνεδείχθη καθ' ὅλα ἀντάξιος αὐτοῦ.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦ ἀκριβῶς καθ' οὓς ὁ Βασίλειος ἀνήρχετο ἐπὶ τοῦ ψεύδοντος τὰ πράγματα τῆς μοναρχίας ἥσαν ἀκόμη εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν. Τὸ κράτος ὅλον εἶχεν ἀνάγκην γενικῆς ἀναδιοργανώσεως. Οἱ ἀπλοῖκος χωρικός, διὰ τοῦ ἐγκλήματος ἀνελθὼν εἰς τὸ ἀνώτατον ἀξιώμα τῆς πολιτείας, ἥτο ἀφωδιασμένος μὲν ὅλα τὰ ἀπαραιτήτα προσόντα, δι' ὃν ὑὰ ἥδυνατο νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ μέγα ἔργον, τὸ δποῖον ἀνελάμβανε. Ἡτο εὐφυής, ἐνδιαφερόμενος ἔξι τίσου εἰς μὲν τὸ ἐσωτερικὸν νὰ ἐπαναφέοι τὴν τάξιν, εἰς δὲ τὸ ἐξωτερικὸν ν' ἀποκαταστήσῃ τὸ γόνητρον τῆς μοναρχίας. Ἡτο ἔξαιρετος περὶ τὰ διοικητικὰ καὶ ἀριστος στρατιωτικός, ὑπὲρ πᾶν δὲ ἄλλο ἐπόθει νὰ παγιώσῃ τὴν θέσιν τῆς αὐτοκρατορικῆς κυριαρχίας.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς δεκαεννεατοῦς βασιλείας του ἡ σχολήθη ἀνενδότως εἰς τὴν βελτίωσιν ὅλων τῶν ἀλάδων τῆς ἐκλελυμένης διοικήσεως, διορίσας εἰς τὰς διαφόρους ὑπηρεσίας ἄνδρας χρηστοὺς καὶ ἴκανούς, ἐπιτηρῶν ἀδιακόπως τὰς πράξεις αὐτῶν καὶ ἀπαιτῶν ἵδιως νὰ προστατεύωνται οἱ πιωχοὶ κατὰ τῶν καταπιέσεων τῶν ἰσχυρῶν. Διὰ τοῦ γονῆτρου δέ, τὸ δποῖον ἀπεκόμισεν ὡς ἐκ τῶν μεγάλων πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν ὑπηρεσιῶν του, κατώρθωσε νὰ ἐδραιώσῃ τὴν θέσιν καὶ τὸ μέλλον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ του οἴκου. Καὶ δὲν περιωρίσθη εἰς τὰς μεμονωμένας ταύτας διοικητικὰς βελτιώσεις ὁ Βασίλειος, ἀλλὰ προέβη καὶ εἰς τὴν ἀναθεώρητιν τοῦ ἰσχύοντος δικαίου.

"Η Ἰουστινιάνειος νομοθεσία εἶχε περιπέσει εἰς ἀχρηστίαν ἵδιως ἐνεκα τῆς ἀγνοίας τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἥ δὲ Ἐκλογὴ νόμων τοῦ Λέοντος Γ' ἐνεκα τῶν ἐλλείψεων δὲν ἐπλήρου τὰς ἀνάγκας τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Διὰ ταῦτα ὁ Βασίλειος προέβη εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ ἰσχύοντος δικαίου ἐκδώσας νέαν νομοθεσίαν, τὸν Πρόχειρον νόμον, δστις ἥτο ἐπιτομὴ τῶν σπουδαιοτέρων διατάξεων τοῦ ἀστικοῦ ὁμιλα-

κοῦ δικαίου (*corpus juris civilis*), καὶ τὴν "Ανακάθαρσιν τῶν παλαιῶν νόμων, ἥτις ἡτο πλήρης κώδιξ τῆς κρατούσης νομοθεσίας. Οἱ Πρόχειρος νόμος εἰς δευτέραν ἐπιδιωριζόμενην ἔκδοσιν ὀνομάσθη Ἐπαναγωγὴ τῶν νόμων. Ηἱ νομοθεσία αὕτη συμπληρωθεῖσα κατόπιν ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Βασιλείου, ἔξεδόνθ̄ ἐκ νέου καὶ ὀνομάσθη Βασιλικὸς νόμος ἢ τὰ Βασιλικὰ (νόμιμα).

Ως πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ὁ Βασίλειος ἐποιεύσθη ἐπιτηδειότατα. Ἐπειδὴ δὲ Φώτιος εἶχε περιέλθει εἰς φανερὸν δῆμιν πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης, οἵ δὲ Ἰγνατιανοὶ ἀποτελοῦντες ἴσχυροτάτην μερίδαν ἐτάρασσον ἀδιακόπως τὰ πνεύματα καὶ τὰ πράγματα, διὰ τοῦτο δὲ Βασίλειος τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἀναρρήσεως του κατεβίβασεν ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον καὶ ἀνεκάλεσεν εἰς αὐτὸν τὸν Ἰγνατιον. Ἀποθανόντος δὲ μετ' ὅλιγον τοῦ Ἰγνατίου (878) δὲ Φώτιος ἀνυψώθη ἐκ δευτέρου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἀναγνωρισθεὶς καὶ ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου Η'.

Καὶ διὰ πολεμικῶν ἔργων ὁ Βασίλειος ἐλάμπουντες τὸν θρόνον.

'Αφ' οὖ διωργάνωσε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, ἀπέστειλε τὸν ἔξοχον ναύαρχον Ὡρούφαν μετὰ ἑκατὸν πλοίων κατὰ τῶν Ἀράβων, οἵτινες ἐλεηλάτουν τὰ παράλια τῆς Δαλματίας. Μόνη δὲ ἐμφάνισις τοῦ γενναίου Ὡρούφα ήρκεσε νὰ τρέψῃ εἰς φυγὴν τοὺς "Αραβας. Τότε οἱ Δαλμάται, ἔτι δὲ οἱ Χρωβάται καὶ οἱ Σέρβοι ἀνεγνώρισαν ἐκ νέου τὴν ἐλληνικὴν κυριαρχίαν, τὴν δποίαν εἶχον ἀποτινάξει ἐπὶ Μιχαὴλ Β', Ἐλληνες δὲ ἵερες ἀποσταλέντες ὑπὸ τοῦ Βασιλείου διέδωκαν εἰς τοὺς Δαλμάτας, Χρωβάτας καὶ Σέρβους τὸν χριστιανισμὸν. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Βασιλείου προσῆλθον εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ οἱ κατοικοῦντες τὰς νοτίους κλιτῆς τοῦ Ταῦγέτου πρόγονοι τῶν σημερινῶν Μανιατῶν, οἵτινες μόνοι ἐκ τῶν Ἐλλήνων ἦσαν ἀκόμη εἰδωλολάτραι. Ἐπὶ Βασιλείου Α' ἥρχισαν νὰ κτίζωνται εἰς τὸν "Αθω, τὸν καλούμενον "Αγιον Ὅρος, χριστιανικαὶ μοναὶ, αἵτινες βραδύτερον ἐπολλαπλασιάσθησαν.

Οἱ "Αραβες ἐλεηλάτουν τὰ βιορειοδυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ τῷ 881 δὲ Ὡρούφας μεταβιβάσας ἐν μιᾷ νυκτὶ τὰ πλοῖα του ἐκ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου εἰς τὸν Κορινθιακὸν ἐπιπίπτει αἰφνιδίως κατὰ τοῦ ἀραβικοῦ στόλου καὶ συντρίβει ὀλοσχερῶς αὐτόν. Ἐκτὸς οἱ Ἐλληνες ἐθαλασσοπόρουν ἐλευθέρως ἐν τῇ Μεσογείῳ θαλάσσῃ.

3. ΔΕΩΝ Σ' ο ΣΟΦΟΣ (886—912).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Σ' ἔλαβε τὸν θρόνον ὁ πρεσβύτερος τῶν νέων αὐτοῦ Λέων Σ'. Κατ' ὅρχδας συμμετέσχε τῆς βασιλείας καὶ ὁ νεώτερος τοῦ Λέοντος ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, νέος παραδεδομένος εἰς τὰς ἀπολαύσεις τοῦ βίου, ἀλλ' ἐπειτα παρηγκωνίσθη καὶ ἔμεινε μονοκράτωρ ὁ Λέων.

‘Ο Λέων ἦτο αριθμός καὶ κάτοχος παιδείας, δι’ ὃ καὶ Σοφὸς ἐπωνυμάσθη ἀλλ' ἐστερεῖτο τῶν ἀρετῶν ἔκεινων, αὗτινες εἶνε ἀπαραίτητοι εἰς τοὺς βασιλεῖς: ἔνεκα τούτου ἀνέτρεψε τὸ ἔργον τῆς πολιτικῆς ἀναγεννήσεως τῆς αὐτοκρατορίας, τὸ δόποιον εἶχεν ἐπιχειρήσει ὁ πατήρ του.

‘Αμα ἀναβός εἰς τὸν θρόνον ὁ Λέων ἔξεβαλεν ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν διδάσκαλόν του Φώτιον, τὸν δόποιον μάλιστα εἶχεν ἔχυμήσει δι’ ἐπιγραμμάτων, καὶ ἀνέδειξε πατριάρχην τὸν δεκαεξαετῆ ἀδελφόν του Στέφανον. Νυμφευθεὶς δὲ τετάρτην σύζυγον, τὴν Ζωήν, μητέρα τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἥλθεν εἰς Ὁῆξιν πρὸς τὸν τότε πατριάρχην Νικόλαον τὸν Μυστικόν, δστις μετ’ ἀτρομήτου θάρρους ἐπέβαλεν ἐπιτίμιον καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του. Καὶ ἔξεβαλε μὲν ὁ Λέων βιαίως ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Νικόλαον τὸν Μυστικόν, ἀλλὰ βραδύτερον ἀνεκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον καὶ ἔξήτησε συγγνώμην διὰ τὰ πεπραγμένα.

‘Ο Λέων κατεγίνετο γράφων λόγους καὶ προσευχάς καὶ ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα, καὶ παρημέλησε καθ' ὅλοκληρίαν τὰ στρατιωτικά. Ἐνεκα τούτου ἐπὶ τῆς βασιλείας του τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπαθε δεινὰς συμφορὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Ρώσων.

Οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τῆς μεγάλης περὶ τὴν Μεσημβρίαν καταστροφῆς των (814) ἀπέβαλον ὅπωσοῦν τὴν ἀγορίστητα αὐτῶν καὶ ἐπεδίδοντο εἰς ἔργα εἰρηνικά· εἰς τοῦτο συνετέλεσε μεγάλως καὶ ὁ χριστιανισμός. ‘Ο χριστιανισμός, ὡς προείπομεν, διεδόθη παρὰ τοῖς Βουλγάροις ἐπὶ Μικαὴλ Γ' διὰ τῶν μοναχῶν Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου· ἀλλὰ τὸ ὄλον ἔργον συνετελέσθη διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Φωτίου παρὰ τῷ ἥγεμονι αὐτῶν Βογόδρει. ‘Ο Βόγορις βαπτισθεὶς εἰσήγαγεν εἰς τὸ κράτος του τὸν χριστιανισμὸν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν, ἐπεμψε δὲ μάλιστα καὶ τὸν υἱόν του Συμεὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα σπουδάσῃ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. ‘Ο χριστιανισμός ἐπετάχυνε καὶ τὸν ἐκσλαυΐσμὸν

τῶν Βουλγάρων, διότι ἡ Ἀγία Γραφὴ καὶ τὰ λειτουργικὰ βιβλία μετεφράσθησαν εἰς τὴν σλαυϊκὴν γλῶσσαν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν βουλγαρικήν.

Οἱ Βούλγαροι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βασιλείου Α' καὶ τοῦ Λέοντος Σ' διεξῆγον ἐμπόριον κατὰ γῆν, ὅπερ ἔξετείνετο ἀπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μέχρι τῶν ἔνδον τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ τὰ βαρέα τελωνειακὰ τέλη, τὰ ἐπιβαλλόμενα ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων εἰς τὸ βουλγαρικὸν ἐμπόριον, παρήγαγον ἐχθρικὸς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν.

Τῷ 893 ἀνέβη ἡ εἰς τὸν βουλγαρικὸν θρόνον ὁ προμηνούνευθεῖς Συμέων, διτις διὰ τὴν ἐλληνομάθειάν του προσεπωνυμεῖτο Ἡμιέλλην. Ὁ Συμέδων ἐπεδίωξε τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων τῶν ὑπηκόων του· μὴ ἐπιτυχών δὲ τοῦτο ἥσχισε φοβερὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔξετεινε τὰς ἐπιδρομάς του καθ' ὅλας τὰς ἐν Εὐρώπῃ χώρας τοῦ Βυζαντίνου κράτους. Τότε ὁ Συμέδων ἴδρυσε καὶ αὐτοκέφαλον βουλγαρικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἔγκατέστησε Βούλγαρον πατριάρχην ἐν Πρεστολαύᾳ. Μὴ ἀραιόμενος δὲ εἰς τὴν ἀπλῆν προσωνυμίαν κνιάζητο ἡγεμών, περιεβλήθη πρῶτος αὐτὸς τὸν μεγαλώνυμον τίτλον τσάρος καὶ ἦθελε νὰ καλῆται «τιμάρος τῶν Βουλγάρων καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων».

Καὶ οἱ Σαρακηνοὶ ἐπανέλαβον τὰς ἐπιδρομάς των κατὰ τοῦ Βυζαντίνου κράτους. Πειρατικοὶ στόλοι τῶν Σαρακηνῶν δρμάμενοι ἐκ Κορήτης ἐδήσουν ἀνηλεῶς τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἴγαιον πελάγους, μετ' αὐτῶν δὲ συνέπραττον καὶ πολλοὶ ἀρνησίθρησκοι Χριστιανοί, ἐν οἷς καὶ ὁ Λέων ὁ Τριπολίτης, ναύαρχος τοῦ ἐμίρου τῆς Κρήτης. Οἱ Σαρακηνοὶ ὑπὸ τὸν Λέοντα Τριπολίτην προήλασαν μέχρι τῆς Θεσσαλονίκης, ἥτις ἦτο ἡ δευτέρα πόλις τοῦ κράτους διὰ τὴν ποικίλην αὐτῆς ἐμπορίαν καὶ βιομηχανίαν, καὶ μετὰ τριήμερον γεννναὶ στάτην ἀντίστασιν τῶν κατοίκων ἔγιναν κύριοι αὐτῆς. Ἡ σφαγὴ καὶ ἡ λεηλασία ὑπῆρξε τρομερά. Οἱ πολέμιοι ἀπῆλθον συνεπαγόμενοι ἀμέτρητον πλῆθος λαφύρων πολυτίμων καὶ εἰκοσι δύο χιλιάδας αἰχμαλώτων ἐκ τῶν ἀνθηροτάτων τὴν ἡλικίαν καὶ τὸ κάλλος.

Ομοίως καὶ οἱ Ρῶσοι ὑπὸ τὸν Ὀλέγ, ἐπίτροπον τοῦ ἀνηλίκου ἡγεμόνος Ἰγώρ, ἐστράτευσαν ἐκ δευτέρου μετὰ ἵσχυροτάτου πειρατικοῦ στόλου ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 906. Ὁ ἀνίκανος καὶ ἀδρανῆς Λέων Σ', ἀφοῦ ἀφῆκε τοὺς Ρώσους νὰ διαπράξουν κατὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου τρομερὰς λεηλασίας καὶ σφαγάς, ἐπειτα παρέσχεν εἰς αὐτοὺς μεγάλην χρηματικὴν δωρεὰν καὶ συνωμολόγησε μετ' αὐτῶν πολιτικὴν καὶ ἐμπορικὴν συνθήκην, ἥτις ἀπέβη ὀφελιμωτάτη εἰς τοπογραφία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἐλληνισμοῦ. *N. Βραχνοῦ*

τὸ δρωσικὸν κράτος. Εἰς τοιούτην ἐξωτερικὴν κατάστασιν περιήγαγε τὸ κράτος ἡ ἀνικανότης τοῦ Λέοντος Σ'.

4. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ζ' Ο ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ (912—945)

ΚΑΙ ΡΩΜΑΝΟΣ Ο ΔΑΚΑΠΗΝΟΣ (919—944).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος τοῦ Σεφοῦ ὁ θρόνος περιῆλθεν εἰς τὸν ἐπταετή νίδιον αὐτοῦ Κωνσταντίνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννηνην. Τὸν νεαρὸν βασιλέα κατ' ἀρχὰς ἐπειρόπευεν ὁ ἐκ πατρὸς θεῖος του 'Αλέξανδρος, μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν τούτου ἡ μῆτρος του Ζωή. "Ἄλλ" ἡ βασιλομῆτρος ἦτο ἀνίκανος νὰ διοικήσῃ τὸ κράτος. "Ἐνεκα τούτου φιλόδοξοι στρατηγοὶ ἐμελέτησαν νὰ καθαιρέσουν τὴν δυναστείαν. "Ἄλλ" ὁ Κωνσταντίνος τῇ συμβουλῇ τοῦ παιδαγωγοῦ του Θεοδώρου προσέλαβεν ὡς προστάτην καὶ σύμμαχον τὸν ναύαρχον Ρωμανὸν Λακαπηνόν.

"Ο Ρωμανὸς ἐλθὼν εἰς τὴν βασιλικὴν αὐλὴν τῷ 919 συνέζευξε μετ' ὅλιγας ἡμέρας τὴν θυγατέρα του 'Ελένην μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (920) ἀνηγορεύθη καὶ αὐτὸς καῖσαρ καὶ μετὰ τρεῖς μῆνας ἐστέφη συναύγουστος, συναινοῦντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου. Καὶ δὲν ἥρκεσθη μόνον εἰς τοῦτο, ἀλλὰ κατέστησε συμβασιλεὺς καὶ τοὺς τρεῖς υἱούς του. Οὗτος ἡ βασιλεία ἔγινε πενταπλῆ, ἀλλ' ὁ κατ' ἀλήθειαν μονάρχης ἦτο δ 'Ρωμανὸς Λακαπηνός.

"Ο Ρωμανὸς ἐσφερεόσθη μὲν τὸν θρόνον, ἀλλ' ἀνεδείχθη ἄξιος αὐτοῦ καὶ ἡμύνθη κραταιῶς ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ο φοβερὸς τοάρος τῶν Βουλγάρων Συμεὼν ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Σ'. Καὶ συνωμολόγησε μὲν μετ' αὐτοῦ εἰδήνην ὁ 'Ρωμανὸς τῷ 924· ἐν τούτοις μόλις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν (929) ἡδυνήθη ν' ἀναπνεύσῃ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ν' ἀνακουφισθοῦν αἱ ἐνδωπαῖκαὶ αὐτοῦ ἐπαρχίαι απὸ τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν.

Γενναιοτέρον ἐσωφρόνισεν δ 'Ρωμανὸς τοὺς Ρώσους. Τῷ 941 ὁ ἡγεμὼν τῶν Ρώσων 'Ιγόρ ἐπῆλθε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ χιλίων πλοίων. 'Άλλ' ὁ γενναῖος ναύαρχος Θεοφάνης ἐκπλεύσας μετὰ πυρφόρων καὶ δρομώνων καὶ καταλαβὼν τοὺς Ρώσους ναυλοχοῦντας παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Βοσπόρου ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καὶ πολλὰ μὲν ἐκ τῶν πλοίων κατεβύθισεν αὐτανδρα, πολλὰ δὲ κατέφλεξε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρφόρου, πλείστους δὲ συνέλαβεν αἰχμαλώτους. Λέγεται διτι δ 'Ιγόρ ἐσώθη μὲ δέκα μόνον πλοῖα.

'Ἐν τῇ Ἀνατολῇ δι μεγαλοφυὴς στρατηγὸς Ιωάννης Κουρκούας,

“Αρμένιος τὸ γένος, τὸν δποῖον δ ‘Ρωμανὸς εἶχε διορίσει στρατάρχην πασῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ στρατιωτικῶν δυνάμεων, ἐπὶ εἴκοσι δύο ἔτη ἀδιαλείπτως ἀγωνιζόμενος κατὰ τῶν Αράβων ἥρατο περιφανῆ τρόπαια ἐκυρίευσε πόλεις καὶ φρουρία καὶ κώμας καὶ χώρας καὶ μετέφερε τὰ πρὸς ἀνατολὰς δρια τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Ἀλυος ποταμοῦ εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγρητα.

Ο ‘Ρωμανὸς ἐπεμελήθη καὶ τὰ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως. Ἄλλη πενταπλῆ βασιλεία εἶχε τὸ ἀλλόκοτον καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ μέχρι τέλους ἀδιάσπαστος, καίτοι πᾶσαν τὴν ἀρχὴν διεκειρίζετο δ ‘Ρωμανός. Ἐπὶ τέλους ἐξεβλήθη οὗτος ἐκ τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῶν δύο υἱῶν του, τοῦ τρίτου ἀποθανόντος. Ἄλλα καὶ δ ἀνδρωθεὶς ἤδη Κωνσταντῖνος ἐξέβαλε ταχέως ἐκ τῆς ἀρχῆς; τοὺς ἀσεβεῖς σφετεριστὰς καὶ τοιουτορρόπως ἐμονάρχησε (945).

5. Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ζ' ΑΠΟ ΤΟΥ 945 ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 959.

Ο Κωνσταντῖνος Ζ' δὲν εἶχε πολλὴν πεῖραν τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἀλλ' ἔσχε τὴν σύνεσιν νὰ διορίσῃ εἰς τὰ ἀνώτατα πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀξιώματα ἄνδρας διαπρέποντας ἐπὶ ἴκανότητι. Τοιουτορρόπως δ' ἔγινε σεβαστὸς εἰς τοὺς ἔνοντες λαοὺς καὶ ἡγεμόνας. Ἰδίως δὲ ἐνεκολπώθη τὸν μέγαν καὶ ἴσχυρὸν οἶκον τῶν Φωκαδῶν, ὅστις ἀντεφέρετο πρὸς τοὺς Λακαπηνίδας. Οἱ περίφημοι στρατηγοὶ Λέων καὶ Νικηφόρος Φωκᾶς, υἱοὶ τοῦ Βάρδα Φωκᾶ, ἐξηκολούθησαν τοὺς ἀγῶνας τοῦ Κουρκούα κατὰ τῶν Αράβων ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐταπείνωσαν εἰς μᾶλλον αὐτούς. Εἶχε δὲ περιέλθει τότε τὸ Ἀραβικὸν κράτος εἰς πραγματικὴν ἀποσύνθεσιν. Οἱ κατὰ τόπους διοικηταί, ἐμίραι, ἥσαν πραγματικοὶ ἀρχοντες τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας διώκουν ἐν ὅνδριαι τοῦ χαλίφου τοῦ Βαγδατίου, καὶ κατ' αὐτῶν κυρίως ἐπολέμουν οἱ στρατηγοὶ τοῦ Βυζαντίου.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου Ζ' ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν τῷ 957 ἥ ἀρχόντισα τῆς ‘Ρωσίας Ὁλγα, χήρα τοῦ Ἰγώρου, τὴν δποίαν δ Κωνσταντῖνος ὑπεδέχθη μετὰ μεγάλων τιμῶν. Ἡ Ὁλγα κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην εἶχε βαπτισθῆ πρότερον ἐν Κιέβῳ, ὑπῆρχον δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἰκανοὶ χριστιανοὶ ἐν ‘Ρωσίᾳ. Ἄλλα τὸ μέγα πλῆθος τοῦ ὁσιοκοῦ ἔθνους καὶ Ἰδίως οἱ βοϊάροι, ἥτοι οἱ εὐγενεῖς, ἥσαν εἰδωλολάτραι. Καὶ δ ὑῖδε τῆς Ὁλγας, δ ἡγεμὸν Σβιτατοσλαῦος, ἐνέμεινεν εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν. Ἐν τούτοις ἀπὸ τῆς ἐπισκέψεως τῆς Ὁλγας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν αἱ σχέσεις τῶν ‘Ρώσων πρὸς τοὺς Ἑλληνας

τοῦ Βυζαντίου ἔγιναν στενώτεραι καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν εὐρυτέραν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ἀριανόν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Βλαδιμήρου, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Σβιατοσλαύου, ὁ χριστιανισμὸς ἔγινεν ἐπίοημος θρησκεία τοῦ κράτους.

*Ο Κωνσταντῖνος εἶχε θερμὴν ἀγάπην πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. *Ο ὥδιος ἡγούμενος μᾶλλον περὶ τὰ γράμματα καὶ κατέχει ἐπιφανῆ θέσιν μεταξὺ τῶν λογίων· συνέγραψε δὲ πολλὰ καὶ ποικίλης ὑλῆς συγγράμματα. *Ἀνεψωπύρησε τὰς σπουδὰς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Μαγναύρας, διορίσας τοὺς σοφωτάτους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καθηγητὰς καὶ ἐμψυχώνων τοὺς ἀρίστους τῶν μαθητῶν, καθιστῶν αὐτοὺς ὄμοιοραπέζους καὶ συνομιλῶν μετ' αὐτῶν προσηνῶς.

*Ο Κωνσταντῖνος Ζ' ἀπέθανε τῷ 959, καταλιπὼν τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του Ῥωμανὸν Β'.

6. ΡΩΜΑΝΟΣ Β' (959—963).

*Ο Ῥωμανὸς Β' διὰ τοῦ διασήμου στρατηγοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ὅρι μόνον ἐκραταίωσε τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ ἐλάμπουνεν αὐτὴν ὅσον ἀπὸ καιροῦ δὲν εἶχε λαμπρούνθη.

*Η ἀπὸ τοῦ 825 ἀραβοκρατουμένη Κρήτη εἶχε καταστῆ φωλεὰ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν, οἵτινες ἀδιαλείπτως ἐλεγλάτουν τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τοῦ Βυζαντίου κράτους καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἐκυριάσκουν τοῦ Αἰγαίου. Πολλαὶ ἀπόπειραι ἔγιναν ἐκ μέρους τῆς βυζαντινῆς βασιλείας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης, ἀλλὰ πᾶσαι ἀπέτυχον. Τῷ 960 δὲ Ῥωμανὸς ἀπέστειλε κατὰ τῆς Κρήτης τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν μετὰ πολλῆς πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως. *Ο Νικηφόρος ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν Κρήτην προέβη ἀμέσως εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Χάνδακος, τοῦ σημερινοῦ Ήρακλείου, καὶ μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἐκυρίευσε τὸ φρούριον δι "αἵματηρᾶς ἐφόδου τὸν ὅγδοον μῆνα (961). *Επιφυλάξας δὲ τὰ τιμιώτερα ἐκ τῶν λαφύρων διὰ τὸν αὐτοκράτορα, ἐπέτρεψε εἰς τὸν στρατὸν τὴν ἀλλην λεηλασίαν τῆς πόλεως, ἢτις ἔβριθε θησαυρῶν συλλεγέντων διὰ τῆς πειρατείας.

Μετὰ τὴν ἀλωσιν τοῦ Χάνδακος ὁ Νικηφόρος ἐστράτευσεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, ἀτινα ὑπέταξεν εὐχερῶς. *Ινα δὲ ἐνισχύσῃ τὸν ἐλληνισμόν, τὸν πολλαχῶς βλαφθέντα ὑπὸ τῆς ἀραβικῆς κατακήσεως, ἐκάλεσεν εἰς τὴν νῆσον Ἑλληνας ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐκ τῆς Θράκης· ἐκάλεσε προσέτι καὶ Ἀρμενίους χριστιανούς· διὰ δὲ τοῦ ὅσιου Νίκωνος, τοῦ ἐπικαλουμένου Μετανοεῖτε, ἀνεζωπύρησε τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα εἰς τοὺς ιθαγενεῖς χριστιανούς καὶ πολλοὺς μωαμεθανοὺς.

Ξεχριστιάνισεν. Τοιουτορόπως δὲ Νικηφόρος πλὴν τῶν στρατιωτικῶν ἄθλων αὐτοῦ ἐπετέλεσεν ἐν Κρήτῃ καὶ μέγα πολιτικὸν ἔργον διὰ τῆς εἰς τὸν ἑλληνισμὸν καὶ χριστιανισμὸν ἀποδόσεως τῆς μεγαλονήσου, ἥτις εἰς τὸν ἔπειτα αἰώνας παρέσχε μεγίστας θυσίας εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἴδεαν καὶ ἐκόσμησε δι' ἀλητημονήτων σελίδων τὴν ἐθνικὴν ἰστορίαν.

Ταῦτα δὲ πράξις δὲ Νικηφόρος ἐπανέπλευσε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κομίζων πλουσιώτατα λάφυρα καὶ πολυαριθμούς αἰχμαλώτους. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων διεκρίνοντο δὲ ἐμίρης τῆς Κρήτης Ἀβδούλη Ἄξιζ, τὸν ὅποιον οἱ Βυζαντῖνοι καλοῦν Κουρούπην, καὶ δὲ νῦντος αὐτοῦ Ἀνεμᾶς. Πρὸς τὸν ἡττημένον Ἀβδούλη Ἄξιζ δὲ αὐτοκράτωρ προστηνέκθη ἐπιεικῶς δώσας εἰς αὐτὸν προσοδοφόρον κήῆμα ἐγγὺς τῆς πρωτευούσης, διόπου δὲ πρώην ἐμίρης διῆλθε τὸ ἐπόλοιπον τοῦ βίου του. Οὐ νίστα τοῦ Ἀβδούλη Ἄξιζ Ἀνεμᾶς ἀσπασθεὶς τὸν χριστιανισμὸν ἡξιώθη μεγάλων ἀξιωμάτων ἐν Βυζαντίῳ, οἵ δὲ ἀπόγονοι αὐτοῦ Ἀνεμάδαι τελείως ἔξηλλην ισθησαν.

Ολίγας ήμέρας μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ θριάμβου του δὲ Νικηφόρος διωρίσθη στρατάρχης πασῶν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ δυνάμεων καὶ ἀνέλαβε νέαν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ασίας, ἔχων προδργαμμα τὴν ἀνάκτησιν τῆς Συρίας καὶ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τοῦ Παναγίου Τάφου. Τὸν ἵλανουάριον τοῦ 962 μετὰ διακοσίων χιλιάδων στρατιῶν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Κιλικίαν ἔχων παρὰ τὸ πλευρόν του τὸν ἀνεψιόν του Ἰωάννην Τζιμισκῆν. Ἐν διαστήματι δλίγων ἐβδομάδων ἐκυρίευσε πεντήκοντα ἥ ἑξήκοντα φρούρια. Ἀργότερον εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν καὶ μετὰ γοργότητος ἀπιστεύτου καὶ καταλλήλου διαπορᾶς τοῦ στρατοῦ ἐκυρίευσε πλεῖστα φρούρια καὶ συνέλεξεν ἀμύθητον πλοῦτον. Ὁταν δὲ ἐπέστρεφεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἵνα παραδώσῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν πλουσιωτάτην λείαν, ἔμαθε καθ' ὅδον διτι δὲ Ῥωμανὸς Β' ἀπέθανεν. Οὐ δαφνοστεφῆς στρατηγὸς φθάσας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐιέλεσε δεύτερον θριάμβον καὶ κατέθηκεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τὸν πλεῦτον, τὸν ὅποιον ἐκόμισεν ἐκ τῆς ἐνδόξου ἐκστρατείας του. Ἀνέλαβε δὲ τὴν ἐπιτροπείαν τῶν δύο ἀνηλίκων βασιλοπαίδων Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου ἀσκῶν ἐν ὀνόματι αὐτῶν τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Μετὰ μικρὸν ἀνηγορεύθη καὶ αὐτὸς βασιλεὺς τῆς συμπράξει τῆς μόδις ὑπερεικοσαστοῦς χήρας τοῦ Ῥωμανοῦ Θεοφανοῦς, τὴν διοίαν ἔλαβε σύζυγον, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ παραβλαφθοῦν τὰ δικαιώματα τῶν ἀνηλίκων βασιλοπαίδων.

7. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ Β' (963—969).

‘Ο Νικηφόρος Β’ ἐφιλοτιμήθη νὰ διατηρήσῃ καὶ ὡς αὐτοκράτωρ τὸ μέγα ὄνομα, τὸ δποῖον ὡς στρατηγὸς εἶχεν ἀποκτήσει. “Οὐδεν ἐπεκείρησε νέας ἐκστρατείας κατὰ τῶν κατὰ τόπους ἐν Κιλικίᾳ, Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ ἐμιρῶν, ἔχων μεθ” ἑαυτοῦ τὸν ἀδελφόν του Λέοντα καὶ τὸν ἀνεψιόν του Ἰωάννην Τζιμισκῆν. Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 964 εἰσβαλὼν εἰς τὴν Κιλικίαν ἐκυρίευσε πλείστας πόλεις αὐτῆς, τελευταίαν δὲ προσέβαλε καὶ τὴν Ταρσόν, ἥτις μετὰ τὴν Κρήτην ἦτο τὸ ἐπιφοβώτερον δρμητήριον τῶν ἀραιικῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τῶν ἑλληνικῶν νήσων καὶ παραλίων. Ἡ Ταρσὸς πολιορκηθεῖσα ἡναγκάσθη νὰ παραδοθῇ, βαρεῖς δὲ ὑπῆρξαν οἱ δροι τοῦ νικητοῦ. Εἰς τοὺς Ταρσεῖς ἐπετράπη νὰ ἀπέλθουν εἰς Συρίαν φέροντες τάπαραίτητα τῶν ἐνδυμάτων καὶ τὸς ἀναγκαίας τροφάς, ἥ δὲ ἐρημωθεῖσα πόλις ἐνφύκισθη ὑπὸ χριστιανῶν. Τουσιτοτρόπως ἀνεκτήθη ὀλόκληρος ἡ Κιλικία. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον δὲ Νικηφόρος συνεπλήρωσε διὰ τοῦ στρατηγοῦ Νικήτα Χαλκούτζη καὶ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κύπρου, ἥτις κατέληπτο κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Καὶ ἐν Κιλικίᾳ δὲ Νικηφόρος ἐπολιτεύθη ὅπως ἐν Κρήτῃ. “Οσοι ἐκ τῶν μωαμεθανῶν ἐδέχθησαν τὸ ἄγιον βάπτισμα ἔλαθον τὴν ἀδειαν νὰ μείνουν εἰς τὰς πόλεις των, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπεπέμφθησαν εἰς τὴν Συρίαν καὶ αἱ πόλεις κατωφήθησαν ὑπὸ χριστιανῶν. Μετ’ ἀποστίαν ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ἔτους δὲ αὐτοκράτωρ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἥλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρέσβεις τῶν Βουλγάρων, ἵνα ζητήσουν τὴν χοηματικὴν δωρεάν, τὴν δποίαν οἱ Βιζαντῖνοι παρεῖχον ἐτησίως εἰς τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Συμεών. ‘Ἄλλ’ ὁ Νικηφόρος ἐν τῇ συναισθήσει τῆς δυνάμεως του διέταξε νὰ ὁσπίσουν τοὺς πρέσβεις καὶ εἰπεν διτὶ θὰ ἔλθῃ αὐτὸς εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἵνα πληρώσῃ μετ’ ἀκριβείας τὸν λεγόμενον φόρον. ‘Ἄλλ’ ἐπειγόμενος νὰ περιατώσῃ τὰς ἐν Ἀσίᾳ κατὰ τῶν Ἀράβων στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις, ἀνέθηκεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν τιμωρίαν τῶν Βουλγάρων εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων Σβιατοσλαῦνον. Ο Σβιατοσλαῦς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἀλλὰ παρασυρθεὶς ὑπὸ τῆς πλεονεξίας ἐγκαθιδρύθη ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἥθελε νὰ προσαρτήσῃ αὐτὴν εἰς τὸ φωσικὸν κράτος. Τὸ δύσκολον ἔγχειρημα τῆς ἐκδιώξεως τῶν Ρώσων ἐκ τῆς Βουλγαρίας ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Νικηφόρου.

Ἐν ἔτει 968 ἥλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δὲ Λατῖνος ἐπίσκοπος

Λουῖτπράνδος ὡς πρέσβυτος ἵνα ζητήσῃ παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν ἀναγνώφισιν τοῦ βασιλέως τῶν Γερμανῶν "Οθωνος Α'" ὡς αὐτοκράτορος "Ρωμαίων ἐν τῇ Δύσει, συγχρόνως δὲ ζητήσῃ ὡς νύμφην διὰ τὸν δμόνυμον τοῦ "Οθωνος υἱὸν τὴν ἐνδεκαέτια θυγατέρα τοῦ "Ρωμανοῦ Β'" Θεοφανώ. "Ο Νικηφόρος ἀπέφριψεν ἀποτόμως ἀμφοτέρας τὰς οἰτήσεις. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Λουῖτπράνδος δὲν ἔτειχεν εὐμενοῦς ὑποδοχῆς ἐν Κωνσταντινούπολει, ἀνεχώρησεν ἔμπλεως δργῆς καὶ πικρίας καὶ ἐξήμεσε μηρίας ὑβρεις κατὰ παντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν τῇ περὶ τῆς πρεσβείας ἐκθέσει του, τὴν ὁποίαν ὑπέβαλεν εἰς τὸν "Οθωνα Α'" μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του.

"Ο Νικηφόρος ἔξακολουθῶν τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων πόλεμον ἐστράτευσε τὴν ἄνοιξιν τοῦ 969 κατὰ τῆς Συρίας καὶ ἐκυρίευσε διαφόρους πόλεις καὶ φρούρια τῆς Συρίας καὶ τῆς Φοινίκης. Ἐπειτα δ' ἐπολιόρκησε καὶ τὴν μητόπολιν τῆς Συρίας Ἀντιόχειαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἔξι ἐφόδου ἄλωσις αὐτῆς ἦτο δυσχερεστάτη, ἀπεφάσισε νὰ ἔξαναγκάσῃ τοὺς πολιορκούμενους διὰ τῆς πείνης νὰ παραδοθοῦν. "Οθεν ἀνέθηκε τὴν ἔξακολούθησιν τῆς πολιορκίας εἰς τὸν ἀνεψιόν του Πέτρον Φωκᾶν καὶ αὐτὸς ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἀληθῶς μετά τινα χρόνον οἱ πολιορκούμενοι πεφτῆλθον εἰς ἀμηχανίαν, ὃ δὲ Πέτρος Φωκᾶς τὴν νύκτα τῆς 29 Οκτωβρίου 969 ἔγινε κύριος τῆς Ἀντιόχειας σχεδὸν ἀμαχητί.

"Ο Νικηφόρος Β'" δὲν ἦτο μόνον μέγας στρατηλάτης, ἀλλὰ καὶ κυβερνήτης ἐν πολλοῖς ἐπιτήδειος καὶ προοδευτικός. "Υπεστήριξεν οὗτος πολὺ τὴν τάξιν τῶν γεωργῶν. Ἐπροστάτευσε τοὺς στρατευομένους καὶ ἐξησφάλισε τὰ κτήματα αὐτῶν καὶ τὰ κτήματα τῶν μικρῶν γαιοκτημόνων. Κατέλυσε τὰς καταχρήσεις τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὅστις ἔξηκολουθει νὰ λυμαίνηται τὸ κράτος καθ' ὃν χρόνον οἱ βασιλεῖς αὐτοῦ ἤναγκάζοντο νὰ πολεμοῦν μεταξὺ τῶν προμάχων εἰς τὰς ἀπωτάτας χώρας χάριν τῆς ἀσφαλείας τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς τιμῆς τοῦ ἔθνους. "Ο "Ρωμανὸς Λακαπηνὸς διὰ νόμου εἶχεν ἀπηγορεύσει εἰς πάντα μικρὸν γαιοκτήμονα, ἀσπαζόμενον τὸν μοναχικὸν βίον, ν' ἀφιερώνῃ τὸ κτήμα του εἰς τὴν μονήν. "Αλλ' ὁ Νικηφόρος ἐνόλμησε νὰ δρισῃ διὰ νεαρᾶς (νόμου) ὅτι εἰς οὐδένα ἐπετρέπετο τοῦ λοιποῦ ν' ἀφιερώνῃ ἀγρούς, τόπους ἢ οἰκίας εἰς μοναστήρια ἢ εἰς μητροπόλεις ἢ εἰς ἐπισκοπάς, οὐδ' ἐπετρέπετο ἢ ἰδρυστις νέων μονῶν. "Ιδεῶδες τοῦ Νικηφόρου ἦτο ὅτι ὁ ἀργὸς μοναχός, ἀλλ' ὁ διὰ τοῦ ἰδρῶσις τῆς ἐργασίας περιφρανόμενος γεωργός καὶ ὁ ὑπὲρ τῆς πατρίδος μαχόμενος στρατιώτης. Κατὰ τῆς ἀνωτέρω διατάξεως ἔξηγέρθη ἡ μοναχικὴ τάξις.

Ο Νικηφόρος ἐπιδιώκων τὴν ἀνδρόθωσιν τῶν οἰκονομικῶν, τὰ δόπια εἶχον διαταράξει οἱ μακροὶ καὶ δαπανηροὶ πόλεμοι, ὅχι μόνον νέους φόρους ἐπέβαλε, ἀλλὰ καὶ δι' αὐστηρῶν μέτρων περιώρισε τὰς διαφόρους καταχοήσεις περιώρισε μάλιστα κατὰ πολὺ τὰς ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου διδομένας εἰς τὰ μέλη τῆς συγκλήτου χρηματικᾶς δωρεάς. Ἐκ τούτου πᾶσαι αἵ κοινωνικαὶ τάξεις, τῶν δοπιών τὰ συμφέροντα παρεβλαπτοντο διὰ τῶν ποικίλων διατάξεων τοῦ Νικηφόρου, κατεξανέστησαν κατ' αὐτοῦ. Πλὴν τούτου δὲ Νικηφόρος ἐνδίδων εἰς τὰς φυλονερᾶς εἰσηγήσεις τοῦ ἀδελφοῦ του Λέοντος ἀφήρεσεν ἀπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του καὶ ἔξοχου στρατηγοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ τὸ ὀξεῖμα τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἐντεῦθεν δὲ Τζιμισκῆς ἔπειτα μένει κατὰ τοῦ θείου του. Ἡ βδελυφὰ βασίλισσα Θεοφανώ, βλέπουσα σαλευόμενον τὸν θρόνον τοῦ συζύγου της καὶ φοβουμένη μήπως μετὰ τοῦ Νικηφόρου συναπολέσῃ καὶ τὴν ἄρχην, ἔστρεψε τὰ βλέμματά της πρὸς τὸν παραγκωνισθέντα Τζιμισκῆν. Ἐλαβε λοιπὸν κρυφίως ἐν τοῖς ἀνακτόροις πολλὰς συνεντεύξεις μετὰ τοῦ Τζιμισκῆ καὶ συνεφάνησαν ἀπὸ κοινοῦ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος, συμπραττόντων καὶ ἄλλων συνωμοτῶν. Τὴν νύκτα τῆς 10 Δεκεμβρίου 969 οἱ συνωμόται, μεταξὺ τῶν δοπιών καὶ δὲ Τζιμισκῆς, εἰσօρομοῦν εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ αὐτοκράτορος, τῆς θύρας ἀνοικθείσης ὑπὸ αὐτῆς τῆς Θεοφανοῦς, καὶ φονεύοντες ἀγοῖως τὸν ἀτυχῆ Νικηφόρον. Οὕτω δὲ ἡ αὐτοκρατορία ἐστερήθη ἐνδεικτικῶν αὐτοκρατόρων.

8. ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΖΙΜΙΣΚΗΣ (969—976).

Ἄμα τῇ δολοφονίᾳ τοῦ Νικηφόρου οἱ συνωμόται ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν Τζιμισκῆν. Οἱ Ιωάννης Τζιμισκῆς ἀνεδείχθη καθ' ὅλα ἀντάξιος τοῦ προκατόχου του. Ἄμα ἀναλαβὼν τὴν ἄρχην ἔλαβεν ἀμέσως τὰ προσκήκοντα μέτρα πρὸς στήριξιν τοῦ θρόνου καὶ ἔξασφάλισεν τῆς τάξεως, ἀνέδειξε δὲ παράκοιμάμενον τὸν Βασίλειον, νόθον υἱὸν τοῦ Λακαπηνοῦ, ἀνδρα πολυμήχανον, ὃ δοπιός καὶ ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου εἶχε τιμηθῆ ὅσον οὐδεὶς ἄλλος, ἐπὶ τεσσαράκοντα δὲ τέσσαρα ἔτη (944-988) ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ τῆς διοικήσεως. Ἀλλ' ὅταν δὲ Τζιμισκῆς προσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας διὰ νὰ στεφθῇ, ὃ γέρων πατριάρχης Πολύευκτος, ἀτρόμητος ἐν τῇ ἐπιτελέσει τοῦ καθήκοντος, ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν ὡς δρον τῆς στέψεως τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῆς βδελυφᾶς Θεοφανοῦς καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν δικαιωμάτων τῶν δύο μικρῶν βασιλοπαίδων. Οἱ Τζιμισκῆς ἀνέδωκε καὶ ἡ Θεοφανὼς ἔξωρίσθη, σι-

δὲ δύο βασιλόπαιδες ἀνεγνωρίσθησαν ώς συμβασιλεῖς. Προσέτι δὲ ὁ Τζι-
μισκῆς, ἵνα ἔξιεώσῃ τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τὸν φόνον τοῦ προκαπτόχου του,
ήκυρωσε τὰς κατὰ τῶν μοναστηρίων διατάξεις τοῦ Νικηφόρου.

Ο Τζιμισκῆς στερεωθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου ἔθεωρησε πράτιστον καὶ
ἀπαραίτητον ἔργον τὴν ἐκ τῆς Βουλγαρίας ἐκδίωξιν τῶν Ῥώσων. Οὐδεν
προσεκάλεσε τὸν Σβιατοσλαῦον ν' ἀπέλθη ἕξ αὐτῆς, καὶ ἐπειδὴ οὗτος
ἡρονήθη, δ Τζιμισκῆς παρεσκεύασε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ῥώ-
σων. Ἀλλ' ἐνῷ ἡτοῖ εἰσιμοσ νὰ ἐκστρατεύσῃ πανστρατιῷ εἰς Βουλγαρίαν,
ἐστασίασεν ἐν Καπποδοκίᾳ δ Βάρδος Φωκᾶς, ἀνεψιὸς τοῦ λ ικηφόρου
Φωκᾶ. Ο Τζιμισκῆς ἥναγκάσθη ν' ἀναβάλῃ τὴν κατὰ τῆς Βουλγαρίας
ἐπιχείρησιν καὶ ἐπεμψε κατὰ τοῦ στασιαστοῦ τὸν γενναῖον στρατηγὸν
Βάρδαν Σκληρόν. Ο Βάρδας Σκληρός ἐπελθὼν κατέβαλε τὴν στάσιν. *εδω*

Ο ἐν Βουλγαρίᾳ ὁστικὸς πόλεμος, ή προβλεπομένη ἀναπόφευ-
κτος νέα σύγκρουσις πρὸς τοὺς Ἄραβας ἐν Ἀσίᾳ, καὶ ή σύγχρονος ἀπο-
στασία τοῦ Βάρδα Φωκᾶ, καθίστων τὸν Τζιμισκῆν πολιτικότερον. Οὐδεν
ἔχοινε καλὸν οὖσος νὰ συνάψῃ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Γερμανὸν αὐτο-
κράτορα "Οθωνα Α", διτις ἐπιφθαλμιῶν τὴν κάτω Ἰταλίαν προέβη εἰς
ἔχθροντοραξίας ἐν αὐτῇ. Συνήνεσε λοιπὸν νὰ δοθῇ ή πρεσβυτέρα ψυγά-
τηρ τὸν Ῥωμανοῦ Β', ή διμώνυμος τῇ μητρὶ Θεοφανώ, σύζυγος εἰς τὸν
διμώνυμον υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ "Οθωνος Α". Οἱ παρακολουθήσαντες
τὴν Θεοφανῶν ἡ κατόπιν ὑπὸ αὐτῆς μετακληθέντες "Ελληνες σοφοὶ πολὺ^π
συνετέλεσάν εἰς τὴν ἥθικὴν καὶ διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Δύσεως.

Τὸ ἔαρτον 971 ὁ Τζιμισκῆς διέταξε τὸν στόλον του νὰ ἐκπλεύσῃ ἐπὶ
τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ τὸν Δούναβιν, αὐτὸς δὲ ἀνεχώρησε διὰ Ἑρακλίου
μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του. Διαβὰς τὰς δυσχωρίας τοῦ Αἴμου φθάνει
πρὸ τῆς βουλγαρικῆς πρωτευούσης Πρεστλαύας πρὸς ἐκπλήξιν τῶν
Ῥώσων. Ο Τζιμισκῆς προσβαλὼν τὴν Πρεστλαύαν κυριεύει αὐτὴν ἐξ
ἐφόδου καὶ αἰχμαλωτίζει πολλούς, μετάξυ δὲ αὐτῶν καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν
Βουλγάρων Βόγοριν, διτις διέτριβεν ἐν Πρεστλαύᾳ δίκην αἰχαλώτου
τῶν Ῥώσων. Κατόπιν δ Τζιμισκῆς ὠρμησεν ἐπὶ τὸ Δορύστολον, σημε-
ρινὴν Σιλιστρίαν, παρὰ τὸν Δούναβιν, διόπου ενδίσκετο δ Σβιατοσλαῦος
μὴ μετασχῶν τοῦ ἀγῶνος τῆς Πρεστλαύας. Ο Σβιατοσλαῦος μετὰ ἔξη-
κοντα χιλιάδων στρατοῦ ἀντετάχθη κατὰ τοῦ Τζιμισκῆ ἔξωθεν τοῦ Δορυ-
στόλου. Ή μάχη ὑπῆρξε μακρὰ καὶ ἐναγώνιος, ἀλλ' ἐν τέλει κατετρο-
πώθησαν οἱ Ῥώσοι καὶ ἐνεκλείσθησαν ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ Δορυστό-
λου. Τὸ Δορύστολον ἐποιοφήθη καὶ ἀπὸ Ἑρακλίου καὶ ἀπὸ τοῦ Δουνά-
βεως, καταπλεύσαντος ἐν τῷ μετάξυ τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου. Μετὰ τοίμη-

νον πολιορκίαν δὲ Σβιατοσλαύος στενοχωρηθεὶς πολὺ ἐκ τῆς ἐλλείψεως τροφῶν ἔξηλθε καὶ συνῆψε τὴν τελευταίαν κρίσιμον μάχην (31 Ιουλίου 971). Ἀλλὰ καὶ πάλιν οἱ Ρῶμοι ἡτοῦ θησαν δόλοσχερῶς. Μεταξὺ τῶν πεσόντων Ἐλλήνων ἦτο καὶ ὁ ἐκχριστιανιθεὶς Ἀνεμᾶς, υἱὸς τοῦ πρώην ἐμίρου τῆς Κορήτης Ἀβδούλη Ἄζιζ, γενναῖος ἀγωνισθείς. Οὐ Σβιατολαύος περιελθὼν εἰς ἀμηκανίαν ἡναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ ν' ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Βουλγαρίας μετὰ τῶν λειψάνων τῆς στρατιᾶς του. Ἀλλὰ φεύγων συνεκρούσθη πέραν τοῦ Δουνάβεως πρὸς τοὺς Πατσινάκας καὶ ἐφοιεύθη ὑπὲν αὐτῶν.

Οὐ Τζιμισκῆς ἀνακτήσας ἄπασαν τὴν παρὰ τὸν Δούναβιν ἀνατολικὴν Βουλγαρίαν ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ κατήγαγε λαμπρότατον θρίαμβον. Ἐλθὼν κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἀνέπεμψεν εὐχαριστηρίους εὐχάριστας καὶ ἀπέθηκεν ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπέζης τὸ βουλγαρικὸν στέμμα· ἐπειτα δὲ μεταβὰς εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐκάλεσε τὸν πρώην ἥγειρνα τῶν Βουλγάρων Βόγοριν καὶ διέταξεν αὐτὸν ν' ἀποδυθῇ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα.

Τούτου γενομένου δὲ μὲν Βόγορις ἐτιμήθη διὰ τοῦ τιμῆτικοῦ ἀξιώματος τοῦ μαγίστρου, ἡ δὲ Βουλγαρία μεταβληθεῖσα κατ' οὐσίαν εἰς Ἑλληνικὴν ἐπαρχίαν διηρέθη ὑπὸ τοῦ Τζιμισκῆ τοῦ ἐπιτάχειας, εἰς αὐτὰς δὲ διώρισεν οὗτος ἰδιαγενεῖς τοπάρχας, βοσκός αἱ καλουμένους,

Μετὰ ταῦτα δὲ Τζιμισκῆς ἐπεκείρθησε δύο ἐκστρατείας κατὰ τῶν ἐν Ασίᾳ Ἀράβων. Κατὰ τὴν πρώτην ἐκστρατείαν (974) εἰσβαλὼν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν ἐκυρίευσε πλείστας πόλεις αὐτῆς καὶ ἐνέπνευσε πανταχοῦ τὸν τρόμον εἰς τρόπον ὃστε νὰ θεωρῆται κύριος ὅλης τῆς Μεσοποταμίας. Κατὰ τὴν δευτέραν ἐκστρατείαν (975) εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν καὶ κατέλαβε τὸ πλεῖστον μέρος τῆς νοτίου Συρίας. Μετὰ τὴν ἐκουσίαν παράδοσιν τῆς Δαμασκοῦ δὲ αὐτοκράτωρ προυσχώρησε πρὸς τὴν Παλαιστίνην καὶ κατέλαβε τὴν Τιβεριάδα, τὸ Θαβώρ καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Παλαιστίνης. Ἐπειτα ἐτράπη πρὸς τὴν Φοινίκην καὶ ἐκυρίευσε τὴν Βηρυτόν, τὴν Σιδῶνα καὶ ἄλλας παραθαλασσίας πόλεις. Τοιουτορόπως εἰς διάστημα ἐννέα μηνῶν ἐκυρίευσε τὴν νότιον Συρίαν (τὴν βόρειον Συρίαν εἶχεν ὑποτάξει δὲ Νικηφόρος Β'), τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Φοινίκην. Ἀλλὰ παραδόξως χωρὶς τὰ ἐπικειμένη τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ιερουσαλήμ ἔλαβεν ἀπόφασιν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ισως ἡ ἀπόφασις τῆς ἐπανόδου δὲν εἴναι ἀσχετος πρὸς τὴν μυστηριώδη ἀσθένειαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἢτις ἐπήνεγκε τὸν θάνατον αὐτοῦ. Πιστεύεται δὲτι ἐδηλητηριάσθη καθ' ὅδον ὑπὸ τοῦ παρακοιμωμένου Βασιλείου, οὗτοιος εἶχεν ἀν-

καλύψει φοβεράς καταχρήσεις. Ἡ δηλητηρίασις ἔγινε βραδεῖα. Ὁ Τζιμισκῆς ἐφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν κακῶς ἔχων καὶ μετά τινας μῆνας ἀπέθανε (976). Ἐπικρατεῖ δῆμος ἡ γνώμη ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Τζιμισκῆς προηλθεν ἐκ καρδιακῆς παθήσεως.

9. ΒΑΣΙΔΕΙΟΣ Β' ο ΒΟΥΛΓΑΡΟΚΤΟΝΟΣ (976—1025).

Ἀποθανόντος τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆς ἔμεινε μόνος κατ' οὓσίαν κυρεονήτης τῆς αὐτοκρατορίας ὁ Βασίλειος Β' ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσιν ἑτῶν, ἔχων κατ' ὄνομα ὡς συμβασιλέα τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον. Ὁ Βασίλειος Β' ὑπῆρξεν εἰς τῶν διασημοτάτων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Ἐνεκα τῆς ἀπειρίας του κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ διεγιρίσθη πᾶσαν σχεδὸν τὴν ἔξουσίαν ὁ Βασίλειος ὁ παρακοιμώμενος.

Ο Βασίλειος ὁ παρακοιμώμενος θέλων νὰ περιστείλῃ τὴν μεγάλην δύναμιν τοῦ στατάρχου τῆς Ἀνατολῆς Βάρδα Σκληροῦ μετέθεσεν αὐτὸν εἰς τὴν δευτερεύουσαν στρατηγίαν τῆς Μεσοποταμίας. Ἀλλ' ὁ Βάρδας Σκληρὸς ἀγανακτήσας ἐπὶ τούτῳ ἐστασίασε καὶ ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα. Ἡ στάσις αὗτη τοῦ Βάρδα Σκληροῦ κατεβλήθη μετὰ τριετῆ ἀγῶνα διὰ τοῦ ἐμπείρου στρατηγοῦ Βάρδα Φωκᾶ.

Ο Τζιμισκῆς εἶχεν ὑποτάξει τὴν ἀνατολικὴν Βουλγαρίαν. Ἀλλ' αἱ δυτικαὶ βουλγαρικαὶ χῶραι μεταξὺ τῆς Ροδόπης καὶ τοῦ Ἀδριανοῦ πολούς ήταν διαμένουν ἀνεξάρτητοι ὡς ἴδιον βασίλειον, ἰδουθὲν ἀπὸ τοῦ 963 ὑπὸ τοῦ Σίσμαν ἐν ἀνταγωνισμῷ πρὸς τὸν τσάρον τῆς ἀνατολικῆς Βουλγαρίας Πέτρον, υἱὸν τοῦ Συμεών. Ο διαδεχθεὶς τὸν Σίσμον δευτερότοκος υἱός του Σαμουήλ, ὀφελούμενος ἐκ τῆς ἐν τῷ Βυζαντινῷ ιράτει ἐκραγείσης στάσεως τοῦ Βάρδα Σκληροῦ, ἥρχισε νὰ ἐπιτίθηται κατὰ τῶν βυζαντινῶν χωρῶν, συγχρόνως δὲ ἀπεπιράθησαν καὶ οἱ Βουλγαροὶ τῆς ἀνατολικῆς Βουλγαρίας ν' ἀποτινάξουν τὴν ἐλληνικὴν κυριαρχίαν καὶ διοίκησιν. Καὶ ἐδραπέτευσε μὲν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ πρῶτης ἡγεμὼν τῆς ἀνατολικῆς Βουλγαρίας Βόγορις μετημφεσμένος φέρων ἐλληνικὴν στολὴν, ἀλλὰ παραγγωρισθεὶς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τῶν φρουρούντων τὰ πέραν τοῦ Αἴμου στενὰ ἐφονεύθη ὑπὸ αὐτῶν. Οὗτος δὲ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ πάντων τῶν Βουλγάρων ὡς τοάρος δὲ νεαρὸς καὶ τολμηρὸς Σαμουήλ. Οἱ Βουλγαροὶ ἔξέτειναν τὰς καταστρεπτικὰς ἐπιδρομάς των εἰς τὴν νότιον Μακεδονίαν, τὴν Ἡπειρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ αὐτὴν τὴν κυρίως Ἑλλάδα προχωρήσαντες μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ.

Ο Βασίλειος Β', ἀνδρωθεὶς πλέον καὶ ἀφ' οὗ ἀπηλλάγη ἀπὸ τοῦ

Βάρδα Σκληροῦ, ἀπετίναξε μετὰ τόλμης καὶ ἀποφασιστικότητος τὴν κηδεμονίαν τοῦ πανισχύρου Βασιλείου τοῦ παρακοιμωμένου· καθήγετεσ εὐτὸν καὶ τὸν ἀπέστειλεν εἰς ὑπερόριον ἔξορίαν, ἀνέλαβε δὲ μόνος τὰς ἦνιας τοῦ κράτους καὶ ἐπεχείρησε τὴν πρώτην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Βουλγάρων. Ἐν ἔτει 986 εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς τότε πρωτευούσης τοῦ Σαμουὴλ Σοφίας καὶ ἐπολιόρκησεν αὐτήν. Ἀλλ᾽ ὅχι μόνον ἀπέτυχεν εἰς τὴν πολιορκίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του διέτρεξεν δῖδιος τὸν ἔσχατον κίνδυνον ὑπὸ τῶν ἐπιτεθέντων Βουλγάρων.

Ἐν τούτοις δὲ Βασίλειος δὲν ἀπεθαρρύνθη. Ἀφ' οὗ κατέβαλεν ἐσωτερικὰς τινὰς στάσεις ἐκραγείας ἐν Ἀσίᾳ, ἐστράφη αὐτὸς κατὰ τῶν Βουλγάρων. Ἐκτοτε δὲ ἀρχεται διδιάλειπτος, δι μαρδός, δι βιοβόητος αὐτοῦ πόλεμος κατὰ τῶν Βουλγάρων. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον κατέστησεν ἀναπόδραστον καὶ τὸ δισημέραι ἀποκαλυπτόμενον βούλευμα τοῦ Σαμουὴλ ὅχι ν' ἀφαιρέσῃ ἐπαρχίας τινὰς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀλλὰ νὰ καταλύσῃ δλοσχερῶς τὸ ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικὸν κράτος καὶ νὰ ἴδρυσῃ βουλγαρικὸν κράτος περιλαμβάνον πᾶσαν τὴν ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικὴν χερσόνησον.

Ἐν ἔτει 995 οἱ Βούλγαροι ὑπὸ τὸν Σαμουὴλ ἐπέδραμον τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Ἀττικὴν καὶ διαβάντες τὸν Ἰσθμὸν εἰσήλασαν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Βασίλειος ἐπεμψε κατὰ τῶν Βουλγάρων τὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Οὐρανόν. Ὁ Σαμουὴλ μαθὼν τὴν καταστρατείαν τοῦ Νικηφόρου Οὐρανοῦ ἀνήρχετο ἐκ τῆς Πελοπονῆσου καὶ τῆς Στρεφεᾶς πρὸς τὴν Θεσσαλίαν. Ὁ Νικηφόρος φθάσας εἰς τὴν Φθιώτιδα εὗρε τοὺς Βουλγάρους ἐστρατοπεδεύμένους ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὁρθῆς τοῦ Σπερχειοῦ, δστις πρὸ διλίγον εἶχε πλημμυρήσει ἐνεκά τῶν διγματάτων φυινοπωρινῶν βροχῶν. Οἱ Βούλγαροι θεωροῦντες ἀδύνατον τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ, ὅταν ἐπῆλθε νὺξ, ἐκοιμήθησαν ἀμέριμνοι. Ἀλλ᾽ ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς ἀκοίμητος περισκοπεῖ τὸν ποταμὸν ἄνω καὶ κάτω καὶ ἐπὶ τέλους ενδίσκει πόρον διαβάσεως. Ἐπιπεδών δ' αἰφνιδίως κατὰ τῶν κοιμωμένων Βουλγάρων ἐπήνεγκε κατ' αὐτῶν ἀνήλεη σφαγήν. Ἐλάχιστοι διεσώθησαν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ δι Σαμουὴλ, βαρέως τραυματισμένος. Διὰ τῆς νίκης ταύτης ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς ἀπῆλλαξε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βουλγάρων, ἐν μέρει δὲ καὶ ἀπὸ τῆς κυριαρχίας αὐτῶν.

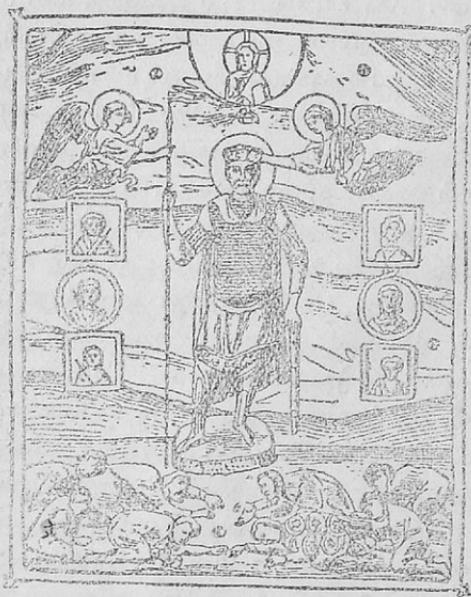
Μετὰ τὴν πανωλευθρίαν ταύτην οἱ Βούλγαροι ἀπεχώρησαν δλοσχερῶς ἀπὸ τῶν νοτιωτέρων ἑλληνικῶν χωρῶν Θεσσαλίας καὶ Ἡπεί-

ρου. Ό Βασίλειος ἐπιθυμῶν ν' ἀπαλλαγῆ ἄπαξ διὰ παντὸς ἀπὸ τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν ἔξηκολούθησε τὸν κατὰ τῶν Βουλγάρων πόλεμον, ὅστις διήρκεσε μέχρι τοῦ 1018, διεξήθη δὲ κυρίως ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ. Ό Βασίλειος δὲν ἔπαινεν ἐκστρατεύων κατὰ τῶν Βουλγάρων διέ μὲν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διέ δὲ ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης ὁρμώμενος.³ Επειδὴ δὲ ὁ Σαμουήλ δὲν ἔτόλμα ν' ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως, ὁ Βασίλειος περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ καταστρέψῃ τὴν χώραν τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ Σαμουήλ ἀπεφάσισε νὰ πράξῃ τι γενναιότερον πρὸς ἄμυναν τῆς χώρας του. Ἐπειδὴ ὁ Βασίλειος τὰς εἰσβολὰς του εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἔκαμνε συνήθως διὰ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ κλεισωρείας, τῆς καλουμένης *Κλειδίου* (τοῦ σημερινοῦ Ντεμιρίζισάρ = Σιδηροκάστρου), ὁ Σαμουήλ κατέλαβε μετὰ μεγάλης δυνάμεως τὴν κλεισώρειαν καὶ ὠλύρωσεν αὐτὴν καλῶς (1014). Ό Βασίλειος ἐπέρχεται ὁρμητικὸς καὶ κυκλώνει τὸν Βουλγάρους. Καὶ ὁ μὲν στρατηγὸς Νικηφόρος Θιφίας προσβάλλει τοὺς πολεμίους ἐκ τῶν ὅπισθεν, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ κατὰ μέτωπον. Οἱ Βούλγαροι καταπλαγέντες ἐγκαταλείπουν τὸ διχύρωμα καὶ τρέπονται εἰς φυγήν, καὶ πολλοὶ μὲν ἔξι αὐτῶν ἔπεσαν, δεκαπεντακισχίλιοι δὲ ἥχμαλωτίσθησαν. Τότε, ως λέγεται, ἐκδικούμενος ὁ Βασίλειος τὴν ὀμότητα καὶ τὴν ϑηριωδίαν τῶν Βουλγάρων, ἔξωρυξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν δεκαπεντακισχίλιων αἰχμαλώτων, ἀφήσας ἔνα ἐπὶ τοῖς ἔκατον μὲ ἔνα ὀφθαλμόν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς δόδηγὸς τῶν ἄλλων, οὗτοι δὲ⁴ ἔχοντας ἀπέπεμψεν αὐτοὺς πρὸς τὸν ἡτημένον τσάρον τῶν Βουλγάρων. Ή τιμωρία ἦτη, ἀν ἀληθεύη, εἶνε φοβερὰ καὶ ἀποτρόπαιος· ἀλλ' ἔξηγενται εὐκόλως ἐκ τοῦ φυλετικοῦ καὶ ἐθνικοῦ πάθους, μεθ' ως ἡ βυζαντινὴ βασιλεία ἥγωνται πρὸς τὸν λαὸν ἐκεῖνον, ὑπὸ τοῦ ὅποιου μυρία δεινὰ εἰχον ὑποστῆ ἀī ἐλληνικαὶ χῶραι, καὶ ἐκ τῆς ἀνάγκης τὴν ὅποιαν ἥτιμάντειο ὁ αὐτοκράτωρ νὰ καταπλήξῃ καὶ ἀφοπλίσῃ τελεσφόρως τοὺς ἀντιπάλους διὰ ποινῆς παραδειγματικῆς. Ό Σαμουήλ, ως εἶδε προσερχομένους τοὺς τυφλοὺς μαχητὰς, κατελήφθη ὑπὸ σκοτοδίνης καὶ λιποθυμίας καὶ ἔπεσε χαμαὶ καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀπέθανε.

Ο υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σαμουήλ Γαβριὴλ ἐφάνη πρόθυμος νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν Βασίλειον· ἀλλ' ὁ Βασίλειος προτιθέμενος νὰ καταλύσῃ ὅλοσχεδῶς τὸ νέον βουλγαρικὸν κράτος δὲν ἐδέχθη τὴν ὑποταγὴν τοῦ Γαβριὴλ καὶ ἔξηκολούθησε τὸν πόλεμον, ἐπεράτωσε δὲ αὐτὸν τῷ 1018 διὰ τῆς καταλήψεως ὅλων τῶν βουλγαρικῶν χωρῶν. Τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Βασίλειος εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀχρίδα, τελευταίαν πρωτεύουσαν τῆς

Βουλγαρίας. Τοιαυτορόπως ἐπερατώθη διά μέγας βουλγαρικὸς πόλεμος, διστις μετά τινων διαλειμμάτων διήρκεσε περὶ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη. Ἡ Βουλγαρία ὅλη κατέστη ἐλληνικὴ ἐπαρχία, δισικουμένη ὑπὸ διοικητῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀποστελλομένων. Μέρος τῶν αὐχμαλώτων Βουλγάρων διεσπάρη εἰς τὰς ἀσιατικὰς ἐπαρχίας, οἵ δὲ λοιποὶ Βουλγαροὶ ἔγιναν εἰρηνικοὶ ὑπήκοοι τοῦ βασιλέως.

*Ἐξ Ἀχρίδος διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας

Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος

Μικρογραφία πολυτελεστάτου χειρογράφου τοῦ ΙΑ' αἰώνος. Ὁ αὐτοκράτωρ εἰκονίζεται μὲν μεγάλην στρατιωτικὴν στολήν. Βούλγαροι μεγιστᾶνες πίπτουν καὶ τὸν προσκυνοῦν.

Διαρκοῦντος τοῦ μεγάλου πρὸς τοὺς Βουλγάρους πολέμου διὰ τοῦ Βασίλειος διεξήγαγε διὰ τῶν στρατηγῶν τοῦ καὶ ἐτερον ἐπιτυχῆ πόλεμον κατὰ τοῦ ἐπ' ἀδελφῆ γαμβροῦ του Ὅθωνος Β', Γερμανοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ Δύσει. Ὁ Ὅθων Β' διεκδικῶν τὴν κάτω Ἰταλίαν ὡς προῖκα τῆς συζύγου του Θεοφανοῦς ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ αὐτήν, ἀλλ' ἡτερήθη ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων καὶ μικροῦ δεῖν συνελαμβάνετο αἰχμάλωτος. Οὕτω δ' ἐξησφαλίσθη ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἡ ἐλληνικὴ κυριαρχία.

ἥλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀναβάτς δὲ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν εἰσῆλθεν εἰς τὸν Πάρθενῶνα, διστις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχε μεταποιηθῆ εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, ἀφιερωμένην εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Ἄθηναν σαν καὶ προσέφερεν εἰς τὴν Θεοτόκον εὐχαριστήρια διὰ τὰς νίκας του. Ἐπειτα δ' ἐπιβιβασθεὶς ἐν Πειραιαῖς τὸν ἀναμένοντα αὐτὸν ἐλληνικὸν στόλον, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὴν θρισμοῦ τειχικήν του εἰσοδον ἀνευφημούμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ προσηγορεύθη Βούλγαρος ο καταλύσας δλοισχερῶς τὴν δύναμιν καὶ τὸ κράτος τῶν Βουλγάρων.

Ἐνῷ ἐπὶ Τζιμισκῆ οἱ Ὀῶσι καὶ οἱ Βούλγαροι ἐπολέμουν ὅμοι
ἐναντίον τῶν Ἐλλήνων, ἐπὶ Βασιλείου Β' κατὰ τὸν μακρότατον πρὸς
τοὺς Βουλγάρους πόλεμον οἱ Ὀῶσι δὲν ἐπεχείρησαν οὐδεμίαν ἐπιδρο-
μὴν κατὰ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ τούναντίον συνεδέθησαν
οἰκειότερον πρὸς τοὺς Ἐλληνας θρησκευτικῶς καὶ δυναστικῶς. Τὸν Σβι-
ατοσλαῦον διεδέχθη ὁ υἱός του Βλαδίμηρος Α'. Οὗτος στρατεύσας ἐναν-
τίον τῶν Χαζάρων ἀφῆρεσεν ἀπ' αὐτῶν πάσας τὰς περὶ τὴν Κριμαϊκὴν
χερσόνησον χώρας καὶ αὐτὴν τὴν Κριμαίαν. Ὡσαύτως ἐκυρίευσε καὶ τὴν
μόνην ἐν τῇ Κριμαϊκῇ χερσονήσῳ ὑπὲ τῶν Ἐλλήνων κατεχομένην πό-
λιν Χερσῶνα. Ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς χρόνον δ' Βλαδίμηρος
προσῆλθεν εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἐβαπτίσθη δ' ἐν Χερσῶνι ἔχων ἀνάδο-
χον τὸν Βασίλειον. Μετὰ τοῦ Βλαδιμήρου προσῆλθεν εἰς τὸν χριστιανι-
σμὸν καὶ ὅλον τὸ ὁσικὸν ἔθνος· ἐκκλησιαστικὸν δὲ κέντρον τῆς Ῥωσίας
κατέστη τὸ Κίεβον, τοῦ ὅποίου δὲ μητροπολίτης ἦν πρωθιεράρχης τῆς
Ῥωσίας διωρίζετο ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ
Βλαδίμηρος γενόμενος χριστιανὸς συνεδέθη καὶ δι' ἀγχιστείας πρὸς τὸν
βασιλικὸν οἶκον τῆς Κωνσταντινουπόλεως λαβὼν σύζυγον τὴν νεωτέραν
ἀδελφὴν τοῦ Βασιλείου Β' Ἀνναν, εὐγνωμονῶν δὲ πρὸς τοὺς Ἐλληνας
διὰ τὸν γάμον τοῦ ἀπέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν Χερσῶνα.

Καὶ ἐν Ἀσίᾳ δὲ Βασίλειος Β' κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μεγάλου βουλ-
γαρικοῦ πολέμου ἐπετέλεσε ἔργα στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς σπουδαῖα.
Ἐπεχείρησε δύο ἐκστρατείας κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἐστερέωσεν ἐν Συ-
ρίᾳ τὴν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Ἰωάννου Τζιμισκῆ ἀποκατα-
σταθεῖσαν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν. Μεταβὰς δὲ εἰς τὸν Καύκασον τῷ 991
προσῆργετεσεν εἰς τὸ κράτος τοῦ τὴν Ἰβηρίαν, σημερινὴν Γεωργίαν, τὴν
ὅποιαν ἀποθανὼν ἀπαιτεῖ δὲ βασιλεὺς αὐτῆς Δαβὶδ ἐκληροδότησε διὰ δι-
αθήκης εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Οὕτω τὰ ἐν Συρίᾳ δρια τῆς Βυζαντι-
νῆς αὐτοκρατορίας ἐξετάθησαν μέχρι τοῦ Καυκάσου. Ὁ Βασίλειος Β'
δικαίως ἥδυνατο νὰ ὑπερηφανεύηται ὅτι εἶχεν ἀποδώσει τοιαύτην ἵσχυν
καὶ τοιαύτην αἰγλην εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, δοπίαν ἀπὸ πολλῶν αἰώ-
νων δὲν εἶχεν αὕτη γνωρίσει. Ἡ βασιλεία τοῦ Βασιλείου Β' ἀποτελεῖ
τὸ κορυφώμα τῆς αἰγλης τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Βασί-
λειος Β' ἀπέθανε τῷ 1025.

10. ΤΟ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΥΠΟΤΕΛΕΙΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΝ ΛΑΟΙ¹

Διὰ τῶν μεγάλων πολεμικῶν κατορθωμάτων οἱ μεγάλοι αὐτοκράτορες τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου ἐπεξέτειναν τὰ δρια τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Συρίας καὶ ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰταλίας μέχρι τῶν δρυπεδίων τῆς Ἀρμενίας. Εὔστοχος δὲ διπλωματικὴ ἐνέργεια αὐτῶν ἐπεξέτεινε τὴν σφαιραν τῆς ἐπιφροῆς τῆς μοναρχίας καὶ πέραν τῶν δρίων τούτων. Πέριξ τῆς αὐτοκρατορίας ὑπῆρχε οειρὰ ὑποτελῶν κρατῶν, τὰ δποῖα ἀπετέλουν τὴν πρώτην οὕτως εἰπεῖν ἀμυντικὴν γραμμὴν καὶ διὰ τῶν δποίων διεδίδειο ἀνὰ τὸν κόσμον ἐν δῃ αὐτῆς τῇ μεγαλοπρεπείᾳ ἡ πολιτικὴ ἐπίδρασις καὶ ὁ πολιτισμὸς τοῦ Βιζαντίου.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἡ Ἐνετία ἔνεκα τῶν σχέσεων τῆς μὲ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν εἰχε προσλάβει δλον τὸν πολιτισμὸν αὐτῆς. Ὄλαι αἱ συνήθειαι τῆς ζωῆς, ἡ τέχνη καὶ ἡ πολυτέλεια τῆς Ἐνετίας προϊλθον ἐκ τοῦ Βιζαντίου, ὥστε ἡδύνατο τις νὰ τὴν θεωρήσῃ ως πόλιν Ἑλληνικήν. Ἡτο δὲ ἡ Ἐνετία ἡ μᾶλλον ἀφωσιωμένη καὶ ἡ μᾶλλον πρόδυτος εἰς ὑπακοὴν ἔξ διων τῶν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ὑποτελῶν. Ἐνεκα τούτου οἱ αὐτοκράτορες είχον ἀναθέσει εἰς αὐτὴν τὴν φροντίδα νὰ ἐκπληροῦ ἀστυνομικὰ καθήκοντα ἐπὶ τῆς Ἀδριατικῆς καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου αἰῶνος παρεχώρησαν εἰς αὐτὴν εὑρέα ἐμπορικὰ προνόμια, ἀτινα προητοίμαζον τὸ μέλλον μεγαλεῖόν της. Εἰς τὴν μέσην Ἰταλίαν αἱ δημοκρατείαι τῆς Ναπόλεως, τῆς Γαέτας καὶ κυρίως τῆς Ἀμάλφης προσεχώρησαν καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ Βιζαντίου. Εἰς τὸ Βορειοδυτικὸν μέρος τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου καὶ καθ' ὅλας τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀδριατικῆς τὰ σλαυτικὰ κράτη τῶν Χρωβατῶν καὶ Σέρβων, τὰ δποῖα δ Βασίλειος Α' εἰχε προσαγάγει· εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ είχον ὑπαχθῆ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Βιζαντίου, ἐθεωροῦντο διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν ἐπωφελεῖς σύμμαχοι ίδιως ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἡ Χερσών, μᾶλλον ὑποτελῆς παρὰ ὑπήκοος, ἀπετέλει πολύτιμον σταθμὸν κατοπτεύσεως, κέντρον πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς δράσεως τῆς αὐτοκρατορίας ἀπέναντι τῶν βαρβάρων λαῶν Χαζάρων, Πατσινάκων καὶ Ῥώσων, οἵτινες κατώκουν τὰς γειτονικὰς στέππας. Εἰς τὸν Καύκασον οἱ διάφοροι βάρβαροι ἡγεμόνες ὑπερηφανεύοντο διὰ τοὺς τίτλους, τοὺς δποίους ἔφερον, καὶ διὰ τὰς

1. Diehl, 1° empire Byzantin p. 109.

χρηματικάς ἀρωγάς, τὰς δόποιας ἔλεμβανον παρὰ τοῦ Βυζαντίου. Τέλος τὰ κράτη τῆς Ἀρμενίας, τὰ δόποια κατὰ τὸν δέκατον αἰώνα εἶχον ἀποσπασθῆ ἀ τὸ τῆς ἀραβικῆς κυριαρχίας, παρεῖχον κατὰ χιλιάδας στρατιώτας εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ πολλοὺς στρατηγούς.

Τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τοῦ Βυζαντίου ἐτεξετείνετο καὶ πέραν τῶν χωρῶν τούτων τῶν ὑπαγομένων ὑπὸ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπικυριαρχίαν. Τὸ ἔργον τῶν διπλωματῶν διηγούλυνον πάντοτε οἱ Ἱεραπόστολοι. Τρανή ἀπόδειξις δὲ προσηγορισμὸς τῶν Ἀράσων εἰς τὸν χριστιανισμόν, περὶ τοῦ δόποιον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἔγινε λόγος (σελ. 115 καὶ 127). Οἱ Ἀράσοι μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἔλαβον ἐκ τοῦ Βυζαντίου τὴν τέχνην, τὴν φιλολογίαν καὶ τὰ ἥθη τῶν Ἑλλήνων. Τὸ Κίεβον, ἢ πρωτεύουσα αὐτῶν, ἀπέβη ἐφάμιλλον πρὸς τὴν Κυριατινούπολιν καὶ μία τῶν ὁραιοτέρων πόλεων τῆς Ἀνατολῆς. Καθ' ὅλου εἰπεῖν οἱ Ἀράσοι ὀφείλουν εἰς τὸ Βυζαντίου ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ μεγαλείου των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ Γ' ΑΙΩΝΟΣ

1. ΒΑΣΙΔΕΥΣ — ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ. — ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΥΔΑΒΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ. — ΠΡΟΣΗΓΟΡΙΑΙ ΒΑΣΙΔΕΩΝ. — ΑΥΓΛΙΚΑ ΑΞΙΩΜΑΤΑ. — ΔΗΜΟΣΙΟΙ ΔΕΙΤΟΥΡΓΟΙ. — ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ. — ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΕΠΑΡΧΙΩΝ. — ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ. — ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ.

α') Ὁ βασιλεὺς

‘Ο Ἑλλην αὐτοκράτωρ. — ὁ βασιλεὺς, ὃς ἔλέγετο ἐπισήμως — ἦτο ἀπόλυτος μονάρχης. Κληρονόμος τῶν Ἀρωματικῶν καισάρων εἶχε συγκεντρωμένην εἰς χειράς του πᾶσαν ἔξουσίαν, πολιτικήν, στρατιωτικήν, καὶ νομοθετικήν. ‘Ητο δὲ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Διώριζε καὶ ἔπαιε κατὰ βούλησιν πάντας τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ κράτους. ‘Ητο δὲ ἀπόλυτος νομοθέτης καὶ ὁ ὑπέρτατος δικαστής, ἀπονέμων τὴν δικαιοσύνην διὰ τῶν δικαστηρίων. ‘Ἐνὶ λόγῳ νόμος ἦτο ἡ θέλησίς του. ‘Ο χριστιανισμὸς εἶχε προσθέσει εἰς αὐτὸν ἐπὶ πλέον ἐν εἴδος καθαγιασμοῦ, νέον ἀκόμη γόνητρον. ‘Εκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ, Χριστὸς Κυρίου, ἦτο δὲ ἐπὶ τῆς γῆς τοποτηγητής καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ, δὲ Ισαπόστολος. ‘Εκυβέρνα ἐν Χριστῷ καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα ἐτιτλοφορεῖτο «πιστὸς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ἀρωματῶν». Πᾶς τις εὐκόλως παρατηρεῖ τί ἐκέρδιζεν ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, N. Βραχνοῦ

κρατορία ύπό τὴν ἑνιαίαν ταύτην διούκησιν, δσάκις ή χεὶρ ή κρατοῦσα τὰς ἡνίας ἥτο στιβαρὰ, καὶ ὡς τοιαύτη ὑπῆρξε συχνά.

Ἐν τούτοις τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιέστελλε μέχρι τινὸς ἡ κοινὴ γνώμη. Ἡ κοινὴ γνώμη τότε ἐξεφράζετο διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῶν δήμων ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ, διὰ τῶν ἀναφορῶν τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἐν τῇ συγκλήτῳ συζητήσεων. Καὶ ὅյτι μόνον ἐξεδηλοῦτο ἡ κοινὴ γνώμη, ἀλλὰ καὶ πολλάκις εἰσηκούντο καὶ συμφώνως πρὸς τὴν κοινὴν γνώμην οἱ αὐτοκράτορες ἐκανόντες τὰς ἀποφάσεις καὶ τὰς πράξεις των. Ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ἐξεφράζετο διὰ βιαίων ἐπαναστατικῶν κινημάτων, ἀλλὰ κοσμίως. Σπανίως οἱ δῆμοι ἐξετραχήλουντο ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ, ὅπως συνέβη ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Πᾶν δι τοῦ ἡτο καθωρισμένον εἰς τὴν προσωπικὴν χρῆσιν τοῦ αὐτοκράτορος ἐθεωρήθη ιερὸν. Ἐλεγον τὸ Ἱερὸν παλάτιον, δίερδος θάλαμος, τὸ ιερὸν συμβούλιον. Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ αὐτοκροτορικοὶ σταῦλοι ἐθεωροῦντο ιεροὶ. Τὸ Ἱερὸν Ἰπαλάτιον (σελ. 51) συνεκεινάντες πρὸς τὸν Ἰππόδρομον καὶ πρὸς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν.

Οἱ αὐτοκράτωρ ἡτο ὑποχρεωμένοις νὰ τηρῇ ἀπαραβάτως τοὺς κανόνας τῆς αὐστηρᾶς αὐλικῆς ἐθιμοτυπίας, ἡτις ἡτο εἰς ἄκρον ἐπιδεικτικὴ καὶ μεγαλοπρεπής καὶ τὴν δποίαν γνωρίζομεν ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἐκ τῆς συγγραφῆς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, τῆς ἐπιγραφομένης «Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως» τ. ἔ. περιγραφὴ τῶν τελετῶν τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ δ Πορφυρογέννητος περιγράφει μετά πάσης λεπτομερείας τὰς ἐπισήμους πομπικὰς τελετὰς, εἰς τὰς δποίας ἔδιδον ἀφορμὴν αἱ ἀπειγάριθμοι θρησκευτικαὶ καὶ κοσμικαὶ πανηγύρεις.

‘Αλλ’ ἡ αὐλικὴ ἐθιμοτυπία οὐδέποτε ἡτο τόσον μεγαλοπρεπής, ὅσον κατὰ τὰς ὑποδοχὰς τῶν ἑνῶν πρέσβεων. Οἱ αὐτοκράτωρ ἐνδεδυμένοις χρυσοποίικιτον στολὴν μετὰ πολυτίμων λίθων, φορῶν εἰς τὴν κεφαλὴν στέμμα μὲ σταυρὸν (δμοιον πρὸς ἀρχιερατικὴν μήτραν) καὶ εἰς τοὺς πόδας ἐρυθρὰ πέδιλα μὲ χρυσοκεντήτους ἀετούς, καὶ περιστοιχίζομενος ἀπὸ τὴν ἀπαστράπτουσαν αὐλήν του, ἐν μέσῳ δάσους σημαιῶν καὶ λαβάρων ἐκάθιτο ἐπὶ χρυσοῦ θρόνου, τοῦ θρόνου τοῦ Σολομῶντος, ὃς ἐλέγετο. Παρὰ τὰς κατωτέρας βαθμίδας τοῦ θρόνου ὑπῆρχον δύο γλυπτοὶ λέοντες, οἵτινες διὰ μηχανήματος ἀνωρθοῦντο ἐπὶ τοῦ βάθρου των καὶ ἐβρυχῶντο. Ἐκατέρωθεν τοῦ θρόνου ἦσαν χρυσᾶ δένδρα καὶ εἰς τοὺς κλάδους αὐτῶν ἵσταντο πτηνὰ ἐπὶ πολυτίμου μετάλλου κατεσκευα-

σμένα, ἀπανα ἐπίσης διὰ μηχανήματος ἡνοιγον τὰς πιέρυγας καὶ ἔκελάδουν. Διὸ οὐδιαιτέρου μηχανήματος ὁ θρόνος μὲ τὸν βασιλέα καθῆμενον ἐπ' αὐτοῦ μετεωρίζετο πρὸς τὴν δροφήν. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκθαμβωτικῆς αὐτῆς μεγαλοπρεπείας ὁ αὐτοκράτωρ παρουσιάζετο εἰς τὰ δύματα τῶν ἔνων πρέσβεων ὡς ὃν ἀνώιερον τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἡ ζῶσα ἐνσάρκωσις τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐπίδειξις καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια ἦτο ἐν ἀπὸ τὰ εύνοούμενα μέσα τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας, διὰ τῶν ὅποιων ἥρεσκετο αὐτῇ νὰ ἐκπλήττῃ καὶ νὰ ἐκθαμβώνῃ τοὺς πέριξ βαρβάρους λαούς.

6') Ο πατριάρχης

Μετὰ τὸν αὐτοκράτορα ἡ μεγαλειτέρα προσωπικότης εἰς τὸ κράτος ἦτο ὁ πατριάρχης, ὅστις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 8ου αἰῶνος προσέλαβε τὴν προσωνυμίαν Οἰκουμενικὸς πατριάρχης. Ἡ δύναμις τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἡγεμόνης κατὰ πολὺ τὸν 8ον αἰῶνα. Διὰ τῆς κατακήσεως τῆς Συρίας, τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Αιγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας τὰ πατριαρχεῖα Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀλεξανδρείας. Ὡς ἐκ τούτου ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἀπέμεινε μόνος πατριάρχης ἐν τῷ κράτει καὶ ἀρχηγὸς τῆς βυζαντινῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ πατριαρχικὸν μέγαρον, κείμενον πλησίον τοῦ Ἱεροῦ παλατίου, ἦτο πολυτελέστατον. Αἱ αἰθουσαὶ αὐτοῦ ἐκοσμοῦντο διὰ μωσαϊκῶν καὶ διὰ πολυχρώμων μαρμάρων. Εἶχε κήπους μεγάλους βλέποντας πρὸς τὴν Προποντίδα. Οἱ σταῦλοι τοῦ πατριαρχικοῦ μεγάρου ἤσαν ἀρκετὰ εὐρύχωροι διὰ νὰ περιλαμβάνουν τοὺς ἄντες τοῦ πατριάρχου.

Ο πατριάρχης εἶχε τὰ φορεῖά του καὶ τὰ πολυτελῆ ἀρματά του διὰ τὰς μεγάλας τελετάς ἐσύγχναζεν εἰς τὸν Ἱππόδρομον· ἐφιλοξενεῖτο εἰς τὸ Ἱερὸν παλάτιον καὶ ἀνταπέδιδεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν φιλοξενίαν παραθέτων εἰς τὸ πατριαρχικὸν μέγαρον πολυτελῆ γεύματα.

Ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ μεταξωτὰ φορέματα, πρὸς τὰ μῆρα καὶ πρὸς τὰς κοσμικὰς ἑορτάς, καὶ ἡ ἐκζήτησις ἐκλεκτῶν συναναστροφῶν δὲν ἤσαν πράγματα ἀγνωστα εἰς τὸ ὕπατον ἐκκλησιαστικὸν ἀξιωμα. Ταῦτα δύματα ἐκανονίζοντο ἀναλόγως τῶν ἵδεων τοῦ Ἑκάστοτε πατριάρχου, καὶ εἰς ἓνα Φώτιον ἦ εἰς ἓνα Κηρουλλάριον φυσικὰ ἤσαν ἀγνωστα τὰ τοιαῦτα. Ο πατριάρχης ἐφόρει ἱόχροα φορέματα, ὅπως οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ποὶν ἐμφανισθῆ ἡ καλύπτεα, ἡ δηλοῦσα τὴν μοναχικήν της προέλευσιν, ἐφόρει πᾶλον πορφυροῦ μὲν χρυσοπαχύφους ταινίας, δύπος δὲ αὐτοκράτωρ. Μετὰ τὴν χειροτονίαν ἐπέστρεψεν

εις τὸ μέγαρόν του καθήμενος ἐπὶ λευκοῦ θίπου, ἐστολισμένον μὲ κου-
σοκέντητα καλύμματα, καὶ ἐπευφημωύμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Τοῦτο ἐσυμ-
βόλιζε τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.

Ο πατριάρχης διέθετεν ὡς αὐριος τὴν ἀμύνητον περιουσίαν τῶν
μοναστηρίων καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐν γένει εἰχεν ἐπίσης εις τὴν διάθεσίν
του τὸ ἀμέτρητον σμῆνος τῶν μοναχῶν, οἵτινες ἔξησκουν μεγάλην ἐπιφ-
ροὴν εἰς τὸ συνειδήσεις τῶν λαϊκῶν τάξεων. Ὡς τοιοῦτος ὁ πατριάρ-
χης εἶχεν εἰς χεῖράς του μεγίστην δύναμιν, ήτις δύναμις ἦτο ἀντίρρη-
πος πρὸς τὴν ἀπολυταρχικὴν παντοδυναμίαν τοῦ αὐτοκράτορος.

Αἱ σχέσεις μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ πατριάρχου ἐτροπολογοῦντο
κατὰ τὰς ἑκάστοτε περιστάσεις. Ὁσάκις ἐβασίλευεν ἀνὴρ ἴσχυρός, ἐπειέ-
βαινεν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ αὐτὸς κατ' οὐσίαν διψ-
κει αὐτά, ὅπως συνέβη πολλάκις. Ὁσάκις πάλιν ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀνή-
λικος ἢ ἀσθενικός, ὁ πατριάρχης ἀπέβαινε παντοδύναμος, ἄγων καὶ
φέρων τὴν σύγκλητον καὶ τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ
κατ' ἀρχὴν τὰ δύο ἀξιώματα ἥσαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητα. Ὁ αὐτοκράτωρ
προεξῆρχε τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, ὁ δὲ πατριάρχης τοῦ ἐκκλησια-
στικοῦ.

γ') Δείγματα εὐλαβείας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα.

Περίεργον εἶνε τὸ διτι, ὃσον περισσότερον ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τῶν
χρόνων τῆς ὁμαϊκῆς αὐτοκρατορίας οἱ αὐτοκράτορες τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως, τόσον ἀπαιτητικῶτεροι ἀπέβησαν περὶ τὰ δείγματα τῆς
δοφειλομένης πρὸς αὐτοὺς εὐλαβείας ἐκ μέρους τῶν ὑπηκόων των.
Μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ παρουσιαζόμενοι εἰς τὸν αὐτοκράτορα,
ἐᾶν μὲν ἥσαν πατρίκιοι, ἔκλινον τὴν κεφαλήν, ἥσπαζοντο τὸν βασιλέα
εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ στήθους, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ πάλιν κατεφίλει τὴν
κεφαλὴν αὐτῶν. Ἐὰν δὲ ἥσαν ἄλλοι δημόσιοι λειτουργοί, ἔκλινον τὸ
δεξιὸν γόνον ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἄλλος δὲ Ἰουστινιανὸς εἰσήγαγεν ἄλλην ἐθιμοταξίαν πολὺ ἔξευτελι-
στικωτέραν. Ἐκτοτε πάντες οἱ δημόσιοι λειτουργοί, πολιτικοὶ καὶ στρα-
τιωτικοί, πατρίκιοι, στρατηγοὶ καὶ ἄλλοι, ὃσοι ἦσιοῦντο τῆς τιμῆς νὰ
ἔμφανισθοιν ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος, ἀμα ἐπάτουν τὸ κατώφλιον
τῆς αἰθουσῆς, ἐν τῇ δοποίᾳ ἵστατο ὁ βασιλικὸς θρόνος, ἐπιπτὸν προ-
νεῖς, ὅπως σήμερον κάμνομεν τὸ σημεῖον τῆς μετανοίας ἐν τῇ ἐκκλη-
σίᾳ. Ἐπειτα σηκωθέντες ἐβάδιζον μέχρι τοῦ μέσου τῆς αἰθουσῆς. Ἐκεῖ
ἐπιπτὸν ἐκ δευτέρου καὶ σηκωθέντες πάλιν ἐπλησίαζον πρὸς τὸν αὐτο-
κράτορα εἰς τινα ἀπόστασιν. Τότε ἐπιπτὸν καὶ ἐκ τρίτου, μεθ' ὁ ἥσπά-

ζοντο τὰ γόνατα αὐτοῦ, κατόπιν τὰς χεῖρας καὶ τελευταῖον τὸ στόμα. Εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην ὑπεβάλλοντο καὶ αὐτοὶ οἱ λειτουργοὶ τοῦ Ὅψιστου, μητροπολῖται, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι καὶ λοιποὶ ἱεραμένοι. Μόνος δὲ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας, δὲ πατριάρχης, ἐν τῇ πολιτείᾳ εἶχεν ἵστητα τινα μὲ τὸν αὐτοκράτορα. Ὁταν συνηντῶντο δὲ αὐτοκράτωρ καὶ δὲ πατριάρχης, ἔχαιρετο ὅμοιβαίως, λέγοντος Ἰδίως τοῦ αὐτοκράτορος «Χαῖρε, κύριε πατριάρχα», καὶ ἡσπάζοντο ἄλλήλους. Αἱ τοιαῦται σχέσεις μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ αὐλήρου διετηρούμεναν μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος. Ἐπειτα τὰ πράγματα μετεβλήθησαν καὶ δὲ αὐλῆρος δὲν ὑπεβλήθη πλέον εἰς τὸ ἔξευτελιστικὸν τοῦτο τῆς εὐλαβείας δεῖγμα.

δ') Προσηγορίαι τῶν βασιλέων.

Μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ διμιοῦντες πρὸς τὸν βασιλέα ἦταν περὶ τοῦ βασιλέως ἐκάλουν αὐτὸν αὐτοκράτορα, καίσαρα, αὐγονούστον ἢ καὶ ἀπλῶς βασιλέα, τὴν δὲ γυναικαν αὐτοῦ αὐγοῦσταν. Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δημοσίας εἰσήχθη καὶ ἡ προσωνυμία τοῦ δεσπότου καὶ τῆς δεσποίνης. Ἄλλ' ἡ προσηγορία τοῦ δεσπότου καὶ τῆς δεσποίνης ἀπεδόθη καὶ εἰς τὸν ἀδελφὸν καὶ εἰς τὰ τέκνα τῶν βασιλέων, εἰς τοὺς πατριάρχας καὶ ἐν γενεᾷ εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς. Ἄλλοι τρόποι προσηγορεύσεως τοῦ βασιλέως ἤσαν «ἡ ἀγία, ἡ ἔνθεος βασιλεία σου», «εἰρηνοποίε καὶ ἀγαθὴ βασιλεῦ». Ἡ βασίλισσα προσηγορεύετο «ἡ εὐσεβεστάτη αὐγοῦστα», «ἡ γαληνοτάτη αὐγοῦστα». Οἱ βασιλόπαιδες ἐν γένει προσηγορεύοντο «τὰ πορφυρογέννητα τῶν βασιλέων τέκνα». Ἰδίως δὲ οἱ γαμβροὶ καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως ἀνέκαθεν εἶχον τὴν προσωνυμίαν τοῦ δεσπότου.

Οἱ τίτλοι τοῦ καίσαρος κατὰ ἀρχὰς προσῆκε μόνον εἰς τὸν βασιλέα, ἐπειτα δὲ ἀπεδόθη εἰς τινα μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας.

ε') Αὐλικὰ ἀξιώματα.

Συνήθως αὐτὸς δὲ αὐτοκράτωρ διεκῆγε τὴν ὑπερτάτην κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Οσάκις δημοσίευτος ἦτο ἀνήλικος ἢ ἄλλως ἀνεπιτήδειος περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν πραγμάτων, ἢ πραγματικὴ ἔξουσία περιήρχετο εἰς χεῖρας ἐνὸς ἐκ τῶν δύο ἀνωτάτων ἀξιωμάτων τῆς αὐλῆς, τοῦ κουροπαλάτου ἢ τοῦ παρακοιμωμένου. Καὶ δὲ μὲν κουροπαλάτης ἦτο δὲ μετεπιστευμένος τὴν φυλακὴν τῆς αὐλῆς, ἢ, ὡς λέγομεν σήμερον, δὲ αὐλάρχης, δὲ παρακοιμώμενος ἦτο δὲ φύλαξ τῆς βασιλείου αὐλίνης. Σημειώτεσν δὲ κουροπαλάται προεχειρίζοντο καὶ ἀνδρες ἀνήκοντες εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, παρακοιμώμενοι δὲ οὐδέποτε.

“Η διοικητική καὶ ἡ στρατιωτική ἕραρχία τῆς αὐτοκρατορίας διηρεῖτο εἰς δύο τάξεις, εἰς τοὺς ἐν ἐνεργείᾳ ἀρχοντας (ὑπαλλήλους καὶ ἀξιωματικούς) καὶ εἰς τοὺς ἐπὶ ψιλῷ ὅνδριται. Υπῆρχον εἰς τὸ ἡράτος ἀνθρώποι, οἵ ὅποι οἱ ἐλογίζοντο ὡς δημόσιοι λειτουργοί καὶ ὡς τοιοῦτοι ἐτιμῶντο, ἐνίστε δὲ καὶ ἐμισθοδοτοῦντο, χωρὶς νὰ ἐνεργοῦν καμμίαν πραγματικὴν ὑπηρεσίαν. Τοιοῦτοι ἦσαν ἀπειροι, πρωτοσπαθάροι, σπαθαροκανδιδᾶτοι, σπαθάροι καὶ οὕτω καθ' ἔτης. Τὰ πλεῖστα τῶν τιμητικῶν τούτων ἀξιωμάτων καὶ μερικὰ ἐκ τῶν ἐν ἐνεργείᾳ ἥγονάρχοντο δυνάμει τιμολογίου ἐπισήμως δρισμένου. “Ο, τι δῆμος ἐμετρίας τὰ δλέθρια ἀποτελέσματα τοῦ συστήματος τούτου εἶνε ὅτι τὰ ἐπισημότερα τῶν ἐν ἐνεργείᾳ ἀξιωμάτων τῆς πολιτείας, οἵ ὑπουργοί, οἵ ἀνώτεροι δικασταὶ, οἵ στρατηγοί, οἵ ναύαρχοι, οἵ τουρμάρχαι, οἵ κλεισουράρχαι (ἴδε κατωτέρῳ) δὲν περιελαμβάνοντο εἰς τὸ τιμολόγιον τοῦτο, τουτέστι διωρίζοντο κατ' ἐκλογὴν καὶ οὐχὶ δι' ἀγορᾶς τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν.

Μάγιστρος.— Τὸ ἀνώτατον τῆς πολιτείας ἀξιωμα ἦτο ὁ μάγιστρος. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ὁ μάγιστρος ἦτο ὁ ὑπατος τῶν αὐλικῶν ἀρχόντων καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Προϊόντος δῆμος τοῦ χρόνου ἀπέβαλε καὶ τὰς δύο ταύτας ἰδιότητας, διότι προστάμενος μὲν τῆς αὐλῆς ἔγινεν ὁ κουροπαλάτης, τὰ δὲ διάφορα τμῆματα τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς εἶχον ἴδιους ἀνωτέρους στρατηγοὺς, οἵ ὅποι οἱ ἐτάσσοντο ὑπὸ τὴν ἀμεσον ἥγεμονίαν ἢ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ ἢ τῶν δύο μετὰ τὸν βασιλέα ὑπερτάτων τῆς αὐτοκρατορίος στρατηγῶν, τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως. Τὸ ἀξιωμα τοῦ μαγίστρου παρέμεινεν ὡς τιμητικὸν χωρὶς νὰ ἔχῃ καμμίαν ἰδιάζουσαν ἀρμοδιότητα καὶ δικαιοδοσίαν.

Δογοθέται.— ‘Η κεντρικὴ διοίκησις ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς τέσσαρας λογοθέτας, οἵτινες δύνανται νὰ παραβληθοῦν πρὸς τοὺς παρὸ ἡμῖν καλούμενους ὑπουργοὺς. ‘Ο κατ' ἔξοχὴν λογοθέτης, δύτις καὶ «Μέγας λογοθέτης» ἢ «λογοθέτης τοῦ δρόμου» ἐλέγετο, ἦτο διγενικὸς οὗτος εἰπεῖν γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας. Αὐτὸς εἰσῆγε πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ τοὺς ἔνοντος πρέσβεις. Μέχρι τοῦ 8ου αἰῶνος δ λογοθέτης τοῦ δρόμου ἦτο ὑπουργὸς οὗτος εἰπεῖν τῆς συγκοινωνίας ἀλλ ἐκτοτε κατέστη ἀληθῆς πρωθυπουργὸς, ὑπὸ τὸν ὅποιον ὑπῆργοντο οἵ ἄλλοι λογοθέται. Δεύτερος λογοθέτης ἦτο ὁ ἐπικαλούμενος «λογοθέτης τοῦ γενικοῦ» ἦτοι ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν. Τρίτος ἦτο ὁ «εἰδικὸς λογοθέτης» ἢ «λογοθέτης

τῶν οἰκιακῶν», δστις ἐπεμελεῖτο τῆς αὐτοκρατορικῆς περιουσίας τελευταῖος δὲ ἡτο «δ λογοθέτης τοῦ στρατοῦ», δστις εἶχε τὴν οἰκονομικὴν διαιχέσθαι τοῦ στρατοῦ.

Ἐπάρχεις τῆς πόλεως.—Κοιαίστωρ.—Μετὰ τοὺς λογοθέτας ἀνώτατοι λειτουργοὶ ἐπίσης τῆς κεντρικῆς διοικήσεως ἦσαν ὁ ἐπαρχος τῆς πόλεως καὶ ὁ κοιαίστωρ.

Ο ἐπαρχος τῆς πόλεως ἦτο ὁ πρῶτος μετὰ τὸν αὐτοκράτορα ἄρχων ἐν τῇ πρωτευούσῃ. Εἰς αὐτὸν ὑπῆγετο ἡ ὑπερτάτη ἀνάκρισις καὶ ἐκδίκασις ὅλων τῶν ἐγκλημάτων, δσα διεπράττοντο ἐντὸς τῆς πόλεως. Εἰς αὐτὸν ὑπῆγετο ἡ ἀστυνομία καὶ ἡ ἀγορανομία. Εἰς πάντα ταῦτα ἡ ἔξουσία του ἦτο ἀπεριόριστος. Αὐτὸς ἐπίσης ἦτο ὁ ὑπέρτατος ἔφορος καὶ δικαστὴς τῶν αηδεμόνων καὶ τῶν ἐπιεόπων. Διὰ νὰ δύναται δὲ νὰ ἐπαρχῇ εἰς τὰς ποικίλας αὐτοῦ ἔργασίας εἶχε βοηθοὺς δύο παρέδρους.

Οπως δ ἐπαρχος τῆς πόλεως εἶχε τὴν ὑπερτάτην ἀστυνομίαν ἐπὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τὴν ὑπερτάτην ἐπ’ αὐτῶν δικαιοδοσίαν, οὕτω ὁ κοιαίστωρ εἶχε τὴν ὑπερτάτην δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν παρεπιδημούντων εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐξ οἰασδήποτε αἰτίας. Ἐδίκαζε τὰς ὑποθέσεις ἐκείνων, οἵτινες ἐπὶ τούτῳ ἦσαν ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν παρεῖχεν ἔργασίαν εἰς τοὺς πρὸς ἀναζήτησιν τοιαύτης ἐλθόντας ἀπέπεμπεν εἰς τὰ ἔδια τοὺς ἀνευ σπουδαίου λόγου καὶ συμφέροντος καταλιπόντας τὸν τόπον τῆς διαμονῆς των. Εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ κοιαίστωρος ὑπῆγετο καὶ τὸ ἐγκλημα τῆς πλαστογραφίας. Τὸ ἀξίωμα τοῦ κοιαίστωρος ἀνέκαθεν ἦτο μέγα, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἵσως ἦτο τὸ σπουδαιότατον πάντων, ἀφοῦ αὐτὸν κατεῖχεν ὁ παντοδύναμος Τριβωνιανὸς.

Σύγκλητος.—Ἐκτὸς τῶν ἀνωτάτων τούτων λειτουργῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἔξουσίας παρεκάθητο παρὰ τῷ αὐτοκράτορι συνέδριον συμβουλευτικὸν κυρίως, ἡ καλούμενη σύγκλητος. Ἡ σύγκλητος περιελάμβανε πάντας τοὺς ἀνωτέρους τῆς πολιτείας ἀρχοντας, πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικούς. Ἡ σύγκλητος δὲν εἶχε καμμίαν ἔξουσίαν καὶ δύναμιν εἶχεν ἀπλῶς συμβουλευτικὸν χαρακτῆρα. Συνεζήτει τὰ πράγματα καὶ ἐξέφερε γνώμας ἀλλ᾽ ὃς ἀπαρτιζομένη ἐκ τῶν ἀνωτέρων πολιτειῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχοντῶν, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἀνδρες ἐγκρατεῖς τῶν διαφόρων κλάδων τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, διέσωζε τὰς παραδόσεις τῆς διοικήσεως καὶ τῆς νομοθεσίας ἢ ἐτροποποίει αὐτὸς κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ συνετέλεσεν οὕτω ὑπὲρ πᾶν ἀλλο εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ὁργανισμοῦ ἐκείνου, διὰ τοῦ ὅποιους ἡ ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία κατώρθωσεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ εὐπορήσῃ.

Μέχρι τοῦ Ἡρακλείου ἡκαύτοκρατορία ἦτο διηρημένη εἰς μεγάλας διοικήσις. Ἄλλο ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἐφεξῆς, ἀφοῦ οἱ Ἀραβεῖς κατέκτησαν τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, καὶ ἐν μέρει τὴν Ἀρμενίαν, ἔτι δὲ τὴν Αἴγυπτον καὶ μετ' οὐ πολὺ τὴν βόρειον Ἀφρικήν, οἱ δὲ Σλαύοι καὶ οἱ Βούλγαροι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡιτον κατέλαβον τὰς βορειοτέρας ἐπαρχίας Ἰλλυρίαν, καὶ ἀνω καὶ κάτω Μοισίαν, οἱ δὲ πόλεμοι ἥσαν συνέχεις, παρέστη ἀνάγκη νὰ διαιρεθῇ ἡ αὐτοκρατορία εἰς μικροτέρας διικητικὰς περιφερίας, αἵτινες ἐκλήθησαν θέματα. Ἡ νέα αὕτη διοικητικὴ διαιρεσίς, ἡτις τὸ πρῶτον ἔγινεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου, ἐτελειώθη σύν τῷ χρόνῳ καὶ ἔλαβε τὴν πλήρη αὐτῆς ἀνάπτυξιν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Λέοντος Ζ' καὶ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου, προσέλαβε δὲ καθαρῶς στρατιωτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἀπέβη ὁ φελιμωτάτη εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἐκάστου θέματος προΐστατο εἰς διοικητής, καλούμενος στρατηγός, δστις εἶχε καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἀρχηγίαν καὶ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν τοῦ ἐπιτετραμμένου εἰς αὐτὸν θέματος. Τινῶν θεμάτων οἱ προϊστάμενοι ωνομάζοντο κατεπάνω. Ἐν ἐκάστῳ θέματι ἥδεις στρατιωτικὸν σῶμα ὡς μόνιμος φρουρὰ αὐτοῦ καὶ ἔτοιμον ν' ἀποκρούσῃ πᾶσαν ἐχθρικὴν ἐπίθεσιν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν θεμάτων δὲν ἦτο πάντοτε διαφορά οὔτε τὴν αὐτὴν ἔκτασιν εἶχον πάντα τὰ θέματα, οὐδὲ οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν εἶχον τὸν αὐτὸν βαθμὸν καὶ μισθόν. Οἱ στρατηγοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐλάμβανον τακτικὸν μισθὸν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, τὰς καλουμένας ὁργας, ἐνῷ οἱ τῆς Δύσεως μισθὸν τοιοῦτον δὲν ἐλάμβανον, ἀλλὰ μόνον τὰς λεγομένας συνηθείας ἥτοι δικαιώματα κατ' ἔτος πληρωνόμενα εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν διοικουμένων.

Ἐκαστον θέμα ὑποδιηρεῖτο εἰς τούρμας, τῶν διοίσιν προϊσταντο οἱ τουρμάρχαι ὑποκείμενοι εἰς τὸν στρατηγόν. Ὑπῆρχον ἐν τῷ θέματι καὶ κλεισουράρχαι, οἵτινες ἥσαν ἐπιτετραμμένοι τὴν φύλαξιν τῶν κλεισουρῶν ἢ στενωπῶν τοῦ θέματος. Ἀνώτατος μετὰ τὸν στρατηγὸν πολιτικὸς ἄρχων τοῦ θέματος ἦτο διπλωτόν τοῦ πρωτονοτάριος, δστις καὶ κριτής καὶ δικαστής ἐκαλεῖτο.

Πλὴν τῆς δικαστικῆς ἔξουσίας διεξῆγεν διπλωτονοτάριος καὶ τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν τοῦ θέματος.

Εἴς τινας πόλεις, κώμας καὶ χωρία ὑπῆρχον καὶ τοπικαὶ διοικήσεις. Ἐνωρὶς ἥρχισαν ν' ἀναφαίνωνται οἱ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους γνωστότατοι προστοτοί, οἱ διποῖοι διηγόθυνον τὰς κοινότητας.

Καλὴ οἰκονομικὴ διαχείρισις καὶ θαυμασία ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου προσεπόριζεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἐκτὸς τῆς Ἰσχύος καὶ τὸν ἀνάλογον πλοῦτον. Ὡς εἴδομεν ἐν τοῖς ἐμποροσθεν (σελ. 41), ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο τὸ μέγιστον ἐμπορεῖον τοῦ κόσμου. Ἐκεῖ συνέρρεον οἱ παντοδαποὶ ἐμποροὶ τῶν διαφόρων μωαμεθανικῶν ἐπικρατειῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, οἱ ἐμποροὶ τῶν πρὸς βιορᾶν σκυθικῶν καὶ γερμανικῶν φυλῶν, οἱ ἐμποροὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας. Ἐκεῖ μετεκομίζοντο τὰ προϊόντα τῶν τριῶν μερῶν τῆς γῆς καὶ τὰ βιομηχανήματα τῶν ἐπαρχιῶν τῆς αὐτοκρατορίας, τὰ δποῖα ἔδιδον ἀφορμὴν εἰς τὰ ποικιλώτερα συναλλάγματα τοῦ εἰσαγωγικοῦ, τοῦ ἔξαγωγικοῦ καὶ τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου. Ὄλα τὰ προηγούμενα ἀκμάσαντα ἐμπορεῖα ἢ δλως εἶχον ἐκλείψει, ὡς ἡ Καρχηδὼν, ἡ εἶχον μαρανθῆ, ὡς ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ρώμη. Ὡστε ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκληρονόμησεν δλόκηρον τὴν ἀλλοτε μεμερισμένην περιουσίαν τοῦ κόσμου, τοσούτῳ μᾶλλον, δσον διὰ τὴν εὔρυθμον αὐτῆς διοίκησιν, τὰ τακτικὰ δικαστήρια, τοὺς σοφοὺς νόμους, τὰς ποικίλας ἀνέσεις τοῦ βίου, παρεῖχεν εἰς τοὺς συναλλασσομένους ἐγγυήσεις καὶ εὐκολίας, τὰς δποῖας οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἥδυναντο νὰ εῦρουν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπῆρχον τότε πολλὰ δημόσια καταστήματα χρησιμεύντα δως ἀποθῆκαι τῶν ἐμπορευμάτων, τὰ δποῖα συνεκεντροῦντο αὐτοῦ εἴτε πρὸς ἐσωτερικὴν κατανάλωσιν εἴτε πρὸς ἐξωτερικὴν διαπόρθμευσιν. Τὰ πολυτιμότερα καὶ πολυτελέστερα τῶν ἐμπορευμάτων ἀπετίθεντο ἐντὸς κολοσσιαίου οἰκοδομήματος, τὸ δποῖον εἶχεν ἐγερθῆ εἰς τὸ βορειονατολικὸν μέρος τῆς πόλεως. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ὠνομάζετο Λαμπτήρη ἢ Λαμπτήρων οἶκος, διότι τὴν ἐσπέραν ἐφωταγωγεῖτο διὰ δεύματος φωτὸς σχηματιζομένου ἐκ πολλῶν λαμπτήρων. Τα πολυάριθμα ἐργοστάσια τοῦ Λαμπτήρος ἀπήστραπτον ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα, τὰ δποῖα κατεσκευάζον οἱ Βυζαντῖνοι τεχνῖται καὶ τὰ δποῖα ἐπίτηδες ἥσαν ἐκτεθειμένα διὰ νὰ ἐλκύουν τὴν προσοχὴν καὶ δελεάζουν τὴν φιλοκαλίαν τῶν διαβαινόντων. Τὰ ἀριστουργήματα ταῦτα τῶν Βυζαντίνων τεχνιτῶν ἥσαν ὑφάσματα μεταξωτὰ διαφόρων ἀποστιλβόντων χρωμάτων, ὑφάσματα πεποικιλμένα δι' ἐκλεκτῶν κεντημάτων, πολυτελῆ χρυσοχοϊκὰ ἐργα κακομημένα διὰ σμάλτου ἀποστέλβοντος, διάφορα κοσμήματα, ἐπὶ τῶν δποίων ἀπήστραπτον πολύτιμοι λίθοι καὶ μαργαρῖται, ἀντικείμενα ἃς ἐλεφαντόδοντος λεπτεπιλέπτως γεγλυμ-

μένα, δρειχάλκινα ἐπαργυρωμένα εῖδη, ύπαλινα κεχρυσωμένα σκεύη.
Πάντα ταῦτα τὰ θαυμάσια βιομήχανικά ἔργα πολυτελείας διαδιδόμενα
ἀνὰ τὸν κόσμον προσέδιδον εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἐργοστάσια δλως ἔξαιρετι-
κὸν γόργον,

Μολονότι τὸ σύστημα, τὸ ὅπεῖν ἐφηρμόζετο εἰς τὰς συναλλαγὰς,
ἥτο ἀρκετὰ καταθλιπτικὸν, ἐν τούτοις ἡ ἐν γένει ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπο-
ρείου ἥτο ἀξία θαυμασμοῦ. Τὸ ἐμπόριον διεξήγετο πρὸ πάντων διὰ
θαλάσσης, διότι ἡ θάλασσα παρεῖχε μεγαλειτέραν εὐκολίαν. Τὸ δημόσιον
ταμεῖον πλὴν τοῦ ἔγγείου καὶ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου (σελ. 36) εἰσέ-
πραττε τεράστια ποσὰ ἐκ τῶν τελωνειακῶν δασμῶν. Ἐπίσης πολλὰς
προσόδους ἔδιδεν ὁ φόρος ἐπὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων, διστις κατεβάλλετο
ὑπὸ τῶν πολυαριθμών ἐμπόρων, τραπεζιτῶν, βιομηχάνων, καπήλων.
Ὑπῆρχον προσέτι καὶ ἄλλοι φόροι, τὸ καπνικόν (εἶδος φέρου ἐπὶ τῶν
οἰκοδομῶν), ὁ λιμενικός, ὁ ἐπὶ ζῷων, ὁ ἐπὶ τῶν κληρονομικῶν. Εἰς τὶ
συνεποσοῦντο τὸ κατ' ἔτος εἰσπράττόμενον ποσὸν κατὰ τὴν περίοδον
ταύτην δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς. Κατὰ τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα ἡδυ-
νήθησαν νὰ ὑπολογίσουν διτὶ αἱ εἰσπράττεις τῆς μοναρχίας ἀνήρχοντο
εἰς 650 ἑκατομμύρια, ἀντιπροσωπεύοντα κατὰ τὴν προπολεμικὴν ἀξίαν
τοῦ σημερινοῦ νομίσματος πλέον τῶν τριῶν δισεκατομμυρίων δραχ-
μῶν· κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου τοῦ Βευλ-
γαροκτόνου ὑπῆρχεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἀποθεματικὸν κεφά-
λαιον ἐκ 220 ἑκατομμυρίων ἥτοι πλέον τοῦ ἑνὸς δισεκατομμυ-
μυρίου σημερινῶν μεταλλικῶν δραχμῶν. Ὑπάρχει πληροφορία καθ'
ἥν κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα μόνον εἰς τὴν πρωτεύουσαν αἱ ἐκ τῶν
ἐμπορικῶν δασμῶν καὶ τελωνειακῶν φόρων εἰσπράττεις ἀπέδιδον ἐτη-
σίως ὑπὲρ τοῦ δημοσίου 7,300,000 νομίσματα ἥτοι πλέον τῶν 500
ἑκατομμυρίων σημερινῶν μεταλλικῶν δραχμῶν.

Καὶ μὴ νομίσῃ τις διτὶ δλος δ πλοῦτος, δλη ἡ εὐπορία, δλη ἡ δύνα-
μις καὶ ζωὴ συνεκεντρώθησαν εἰς μόνην τὴν πρωτεύουσαν. Καὶ ἡ
Θεσσαλονίκη ἥτο πόλις πλουσιωτάτη ὅχι μόνον διὰ τὴν ναυτικὴν τοῦ λι-
μένος αὐτῆς κένησιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν δαψίλειαν τῶν προϊόντων, τὰ διοῖα
παρῆγεν ἡ ἐπιμελής περὶ αὐτὴν διεξαγομένη γεωργία. Ὁ, τι πρὸ πάν-
των συνετέλει εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς Θεσσαλονίκης ἥτο διτὶ ἔκειτο ἐπὶ τῆς
δημοσίας λεωφόρου, ἥτις ἦγεν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, ἥτοι ἐπὶ τῆς
καλουμένης Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἥτις κατασκευασθεῖσα ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ
ἥρχιζεν ἀπὸ τοῦ Δυοραχίου, λιμένος δεσπόζοντος τοῦ Ἀδρίου, καὶ διὰ
τῆς Θεσσαλονίκης κατέληγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ὅχι μόνον ἡ

ἐμπορία ἡ οὐαῖεν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀλλὰ καὶ ἡ βιομηχανία σιδήρου, χαλκοῦ, καστιέρου, μελύβδου, υάλου.

Καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα κατὰ τὸν ὄγδοον καὶ ἔιατον αἰῶνας ὑπῆρχον πόλεις ἀκμάζουσαι διὰ τῶν βιομηχανικῶν των καταστημάτων, ὡς αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆραι. Ἐνταῦθα κατεσκευάζοντο τάπητες πολυτελεῖς, μεταξωτά, λινᾶ καὶ πορφυρᾶ ὑφάσματα θαυμασια. Ἀλλὰ καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων περιελάμβανε πόλεις μεγάλας καὶ ἀκμαίας.

Καθ' ὅλου εἰπεῖν ἐν ἀρχῇ τοῦ ὄγδοου αἰῶνος δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ιράτος δυνάμενον, ἔστω καὶ πόρρωθεν, νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινούπολει μαναρχίαν λόγῳ βιομηχανίας, ναυτιλίας καὶ διοικητικῆς τάξεως.

θ') Ἡ στρατιωτικὴ δργάνωσις.

Ο στρατὸς ἀπετέλει τὸ κυριώτατον μέλημα τῆς κυβερνήσεως, διότι ἐξ' αὐτοῦ ἔξηρατο ἡ σωτηρία τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ οἵης πανταχόθεν περιεστοιχίζετο ὑπὸ διαφόρων ἐχθρῶν. Οἱ αὐτοκράτορες ὡνόμαζον τὸν στρατὸν ἄλλοτε κεφαλὴν τῆς πολιτείας καὶ ἄλλοτε χεῖρας αὐτῆς.

Ο στρατὸς καὶ ὁ στόλος διηγοῦντο εἰς δύο χωριστὰ μέρη, α) εἰς τὸν κυρίως βασιλικὸν στρατὸν καὶ στόλον, δοτις συνέκειτο ἐκ τῶν λεγομένων ταγμάτων καὶ βασιλικῶν πλοῖων, καὶ β) εἰς τὰ θέματα καὶ τὰ θεματικὰ πλόια. Καὶ τὰ μὲν τάγματα καὶ τὰ βασιλικὰ πλόια συνεκροτοῦντο ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, τὰ δὲ θέματα καὶ τὰ θεματικὰ πλόια μόνο τῶν κατὰ θέματα στρατηγῶν. Καὶ ἡ μὲν βασιλικὴ στρατιωτικὴ δύναμις ἦτο μόνιμος, ἡ δὲ θεματικὴ ἐν καιρῷ μὲν εἰρήνης περιωρίζετο εἰς τὸ ποσὸν τὸ ἀναγκαῖον πρὸς διατήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας, ἐν καιρῷ δὲ πολέμου ηὗξάνετο.

Ο βασιλικὸς στρατὸς (τὰ τάγματα) περιελάμβανε, α) τὰς σχολάς, β) τὴν βασιλικὴν φρουρὰν. Αἱ σχολαὶ διηγοῦντο εἰς δύο μεγάλας μοῖρας, τὴν ἀνατολικὴν ἥ ἀσιατικὴν μοῖραν (τὰς σχολὰς τῆς Ἀνατολῆς) καὶ τὴν δυτικὴν ἥ εὐρωπαϊκὴν μοῖραν (τὰς σχολὰς τῆς Δύσεως), προσταντο δὲ αὐτῶν οἱ δύο ἀνώτατοι τῆς αὐτοκρατορίας στρατηγοὶ, οἵτινες ὀνομάζονται δομέστικοι. Ἀλλ' ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἦτο ἀνώτερος τοῦ δομέστικου τῶν σχολῶν τῆς δύσεως καὶ ἐλογίζετο ὡς τὸ ὑπέρτατον στρατιωτικὸν ἀξιώματα τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ βασιλικὴ φρουρὰ ἀπηρτίζετο ἐκ διαφόρων τμημάτων, ἐκάστου τῶν ὅποιων προστατοῦ ιδιαίτερος στρατηγὸς. Τοῦ στόλου ὁ ἀνώ-

τατος ἀρχηγὸς ἐκαλεῖτο δρουγγάριος τῶν πλοῖων. Ἀξιόλογος μοῖρα τοῦ στόλου ἦτο ἡ τῶν πυρφόρων πλοίων, ἄτινα ἦσαν ὀπλισμένα διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός.

Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐγίνετο ἡ στρατολογία δὲν ἔχομεν σαφεῖς εἰδῆσεις· οὐχ ἡτον ὅμως εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ καὶ Ἰδίως τὰ θεματικὰ τάγματα συνεκροτοῦντο ἐξ ἰθαγενῶν.

'Αλλὰ πάντες οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἦσαν στρατεύσιμοι, ὡς γνωρίζομεν καὶ ἐκ τῶν προηγουμένων (σελ. 39). Οἱ ἰθαγενεῖς διεκρίνοντο εἰς πολίτας καὶ εἰς στρατιώτας. Οἱ πρῶτοι οὐδέποτε στρατεύοντες συνετήρουν τὴν αὐτοκρατορίαν διὰ τῶν φρόνων, τοὺς δποίους κατέβαλλον· οἱ δεύτεροι οὐδένα φρόνον καταβάλλοντες συνετήρουν τὴν αὐτοκρατορίαν διὰ τοῦ αἴματός των.

"Ηδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς δωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἶχον παραχωρηθῆ εἰς τοὺς παρὰ τὰ μεθόρια ὑπηρετοῦντας στρατιώτας ἀντὶ μισθοδοσίας γαῖαι, αἵτινες ἦσαν ἀπηλλαγμέναι παντὸς φρόνου καὶ βάρους, ἀκατάσχετοι καὶ ἀναπαλλοτρίωτοι, ἀλλὰ συνεπήγοντο τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ κατόχου νὰ ὑπηρετῇ στρατιωτικῶς καὶ Ἰδίως πρὸς ἄμυναν τῶν συνόρων. Ἡ θεσμοθεσμία αὕτη ἀνεπτύχθη ἐτί μᾶλλον ἐπὶ Πονστινιανοῦ, διτις κατασκευάσας πολυάριθμα μικρὰ καὶ μεγάλα δχυρώματα ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Ιοθμοῦ τῆς Κορίνθου καὶ καθ' ὅλας τὰς ἀστικὰς ἐπαρχίας ἀπὸ τοῦ Ευξείνου Πόντου μέχρι τῶν περσικῶν συνόρων ἀνέθηκε τὴν φρούρητιν εἰς στρατιώτας, οἵτινες ἔλαβον τοιαῦτα στρατιωτικὰ κτήματα (στρατιωτόπια καλούμενα) περὶ τὰ δχυρώματα ἐκεῖνα. "Ωστε καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν ὑπῆρχε πολυάριθμος τάξις ἀνθρώπων, οἵτινες ἔλαβον ὡς Ἰδιοκτησίαν γαίας τοῦ δημοσίου ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ ὑπηρετοῦν στρατιωτικῶς αὐτοὶ καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτῶν, καὶ ἐκ τῆς τάξις ταύτης συνεκροτεῖτο ὁ ἰθαγενῆς στρατὸς. Οἱ λοιποὶ κάτοικοι ἦσαν, ὡς φαίνεται, ἀλληλλαγμένοι τῇ στρατιωτικῇ ὑπηρεσίᾳ. "Ἐντεῦθεν ἡ διάκρισις εἰς στρατιώτας καὶ πολίτας, εἰς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς οἴκους. Ἰδίως ἐκ τῶν στρατευσίμων ἐκείνων συνεκροτοῦντο τὰ θεματικὰ τάγματα. Τὰ θεματικὰ πλόια ἐστρατολογοῦντο ἐκ τῶν ναυτικῶν θεμάτων καὶ ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς Μικρᾶς; "Ασίας.

"Ο στρατὸς καὶ ὁ στόλος ἦσαν κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν θαυμασίως ὀργανωμένοι ἐπὶ τῇ βάσει τελείου μορφωτικοῦ συστήματος. Ἡ πειθαρχία νῦν εἰς τὸ στράτευμα ἦτο σιδηρᾶ. Εἰς τὸ βυζαντινὸν στρατόπεδον τὰ πάντα ἦταν καθωρισμένα ἀριθμῶς; μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων λεπτομερειῶν, διετηροῦντο δὲ πάντοτε αἱ ἀρισταὶ παραδόσεις τοῦ δωμαϊκοῦ στρατοῦ διὰ συγγραμάτων. Στρατός, διτις εὑρίσκει εἰς τὴν πίστιν

πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ εἰς τὸν πατριωτισμὸν ἵσχυροὺς παράγοντας ἐμψυχώσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ στόλος ὅστις μὲν τὸς νίνας του κοτέστησε τὸ Βυζάντιον κυρίᾳρχον τῶν θαλασσῶν καὶ ὅστις, κατὸ τὸ λέγειν συγγραφέως τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἦτο ἡ δόξα τῶν 'Ρωμαίων, ἐπηγένετον ἀκόμη περισσότερον τὴν δύνομιν καὶ τὴν γοητείαν τῆς αὐτοκρατορίας.

Πρὸς τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς ναύτας τούτους, οἱ ὅποιοι ἐθεροῦντο οἱ καλλίτεροι θερά ποντεῖς τῆς μοιχείας, οἱ μεγάλοι οὐτοκέρατορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἔτρεφον ὅλως ἔξοιτεικὸν καὶ ἔμμονον ἐνδιαφέρον καὶ παρεῖχον εἰς αὐτοὺς πᾶσαν ἐκτίμησιν καὶ παντοειδῆ προνόμια.

Β'. Η ΑΚΜΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΔΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

α) Τὰ γράμματα.

'Απὸ τῶν μέσων τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἑνιάτου ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς παρουσιάζει μέγα κειδὸν. 'Ο πελώριος πνευματικὸς ποταμὸς, τὸν ὅποιον παριστάνει ἡ ἐλληνικὴ λογοτεχνία ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, δὲν ἔξηράνθη τόσον τελείως, ὃσον κατὰ τοὺς δύο τεύτους αἰῶνας. Οἱ χρόνοι τῶν εἰκονομάχων (726—829) δὲν ἥσαν μόνον διὰ τὰς εἰκόνας δλέθριοι, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παιδείαν. 'Η μόνη μεγάλη μορφὴ, ἣτις παρουσιάζεται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, εἶναι ἡ τοῦ Ἱωάννου Δαμασκηνοῦ, ἀλλὰ καὶ αὕτη δὲν δύναται νὰ ἀνοπληρώσῃ τὸ ἐκ τῆς ἔρημίας κενόν. 'Ο Δαμασκηνὸς συνέλεξε εἰς ἐν ὅλον δι, τι ἡ παλαιὰ θεολογία παρήγαγε καὶ ἐσυστηματοποίησεν αὐτό. Κυριώτατον ἐκ τῶν πολυαριθμῶν συγγραμμάτων του εἶναι ἡ Πηγὴ τῆς Γνώσεως, ἡ δποία διαιρεῖται εἰς τρία μέρη. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος πραγματεύεται οὗτος τὴν διαλεκτικὴν ὡς προπαρασκευὴν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Εἰς τὸ δεύτερον ἀνασκευάζει καὶ ἀναρεῖ τὰς διαφόρους αἵρεσεις. Εἰς τὸ τρίτον ἐκθέτει πλήρη τὴν δογματικὴν θεωρίαν περὶ τῆς ἀληθοῦς πίστεως. 'Ο Ἱωάννης Δαμασκηνὸς δὲν ἦτο δημιουργικὸν πνεῦμα, αἰ δὲ ἴδει του δὲν ἥσαν πρωτίτυποι· εἴχεν δημοσιεύσεις γνῶσιν τῆς ἀριστοτελεικῆς φιλοσοφίας καὶ ὅλων τῶν συγγραμμάτων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, διὰ δὲ τῆς εὐφυΐας του κατώρθωσε νὰ συνοψίσῃ καὶ νὰ συστηματοποιήσῃ εἰς τὴν Πηγὴν τῆς Γνώσεως δλα δσα ἐκεῖνην εἶχε παραλόβει. "Ειεκα τούτου ἡ Πηγὴ τῆς Γνώσεως ἀπέβη δ δογματικὸς δδηγὸς τοῦ μεσαίωνος.

Ο Δαμασκηνὸς ὑπῆρξεν ὁ διαπορεύεστατος; ὑπέρασπιστής τῶν εἰκονῶν καὶ ὁ φοβερότερος πολέμιος τῶν δύο πρώτων εἰκονομάχων βασιλέων. Ἐκήρυττε μετὰ τόλμης δια οὐδεὶς βασιλεὺς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλῃ ὡρμους εἰς τὴν Ἑλλησίαν. Τὸ κυριώτερον αὐτοῦ ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῶν εἰκόνων συνίστατο εἰς τὴν ἀκριβῆ διάκρισιν τῆς ἐννοίας τοῦ λατρεύειν ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ προσκυνεῖν καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην, ἥτις ἐπιβάλλει εἰς τὸν ὑλικὸν ἄνθρωπον νὰ παριστάνῃ ὑπὸ μορφὴν ὑλικὴν τὰ ἄστρα καὶ πνευματικὰ πράγματα. Τὸ σφάλμα του δῆμως κατὰ τὴν ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἀπολογίαν του ἦτο τοῦτο, ὅτι δὲν ἔλαβε ὑπὸ δψιν τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὅποιαν ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων θὰ εἶχε ἐπὶ τῶν ἀμαθεστέρων χριστιανῶν, οἵ δοποῖοι ἦσαν ἀνίκανοι νὰ κάμνουν τὰς διαιρίσεις, τὰς δοποίας ἔλαμνεν αὐτός.

Ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ τελευταίου εἰκονομάχου αὐτοκράτορος Θεοφίλου ἥτοι ἀπὸ τοῦ μέσου περίπου τοῦ 9ου αἰῶνος. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Θεοφίλου Μιχαὴλ Γ' ὁ ἐπ' ὅνδματι αὐτοῦ κυβερνῶν τὸ κράτος θεῖος του Βάρδας ἀνεκαίνισε τὸ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῆς Μαγναύρας πανεπιστήμιον, οὗτονος προτίτατο ὁ περιφανῆς μαθηματικὸς καὶ φύλαρχος Λέων. Ἀλλὰ νέαν καὶ λιχυρὰν πνοήν ἔνεψησεν εἰς τὴν πνευματικὴν μέρφωσιν τοῦ ἔθνους ὁ μεγαλώνυμος Φώτιος. Ὁ Φώτιος καὶ ὡς Ἱερόχητος καὶ ὡς θεολόγος καὶ ὡς ἀδιοίσιος εἶνε διαπορεύεστερος ἀνὴρ τοῦ 9ου αἰῶνος. Ὅψος διαγοίας, βάθος μεγαλοφυΐας, ζωφορίης πνεύματος, ἐπιμονής, δραστηριότητος, φιλοδοξίας καὶ δύναμις θελήσεως εἶνε τὰ κυριώτερα γνωρίσματα τοῦ ὑπερόχου τούτου ἀνδρός. Ἐραστὴς δὲν τῶν γραμμάτων ἔνθεμος διῆγε νύκτας ὅλας μελετῶν καὶ γράφων, ἀπέβη δὲ ἕγιτορ δεξιὸς καὶ συγγραφεὺς ἔγκριτος καὶ ἐν τῷ πεζῷ καὶ ἐν τῷ ἐμμέτῳ λόγῳ, ἐνίστε δὲ ἐφάμιλλος τῶν ἀρχαίων ἀριστοτεχνῶν. Ὁ Φώτιος πανταχόθεν συνῆγε βιβλία. Ἡ βιβλιοθήκη του εἶχεν ἑκατόν σπουδαιότητα. Ὁ οἰκός του εἶχε γίνει ἐντευκτήριον φιλοσοφιῶν νέων. Εἰς τοὺς προσερχομένους εἰς τὸν οἶκόν του ἀνεγίνωσκε καὶ ἡρμήνευε τὰ βιβλία του, οὕτω δὲ ἀπετελεῖτο οἰονεὶ σύλλογος πρὸς προσαγωγὴν τῶν ἐπιστημῶν.

Πασιφανῆ τεκμήρια τῆς ποικίλης καὶ ἀλανοῦς ἐπιστήμης του κατέλιπεν ὁ Φώτιος εἰς τὰ πολυάριθμα αὐτοῦ συγγράμματα. Γέλειολογώτερον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Φωτίου εἶνε τὸ ἐπιγραφόμενον *Βιβλιοθήκη* ή *Μυριόβιβλος*. Ἐν αὐτῷ ἔξειδονται κατὰ τὴν μορφὴν καὶ τὸ περιεχόμενον 280 βιβλία παλαιῶν συγγραφέων ἀνευ δωματίους τάξεως ἀλλ' δπως ἔτυχεν. Ἐγίστε παρατίθενται ἀποσπάσματα μετὰ συντόμου βιογραφίας

τοῦ συγγραφέως. Ὁ Φώτιος σπανίως ἔκφράζει τὴν γνώμην του περὶ τοῦ ὑψους τῶν ἔξεταζομένων βιβλίων, ἀλλ' ὅσάκις πράττει τοῦτο, εἰνε πάντοτε σύντομος καὶ ἀκριβῆς δεικνύων βαθεῖαν κρίσιν. Εἰς τὴν Μυριόβιβλον δὲν περιλαμβάνονται πολλοὶ ἐκ τῶν γνωστῶν παλαιῶν συγγραφέων, οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων, μεγάλοι ἴστορικοί, πάντες δὲ οἱ ποιηταί. Ἰσως δὲ Φώτιος ἐνόμισε προτιμότερον ν' ἀναφέρῃ ἐκεῖνα τὰ βιβλία, τὰ δοῦλα δὲν ἀνεγιγνώσκοντο συνήθως ὑπὸ τῶν πολλῶν.

Τὰ θεολογικὰ συγγράμματα τοῦ Φωτίου εἶνε ἐπάσης μᾶλλον σοφὰ ἀπανθίσματα ἢ προσίδητα τῆς προσωπικῆς σκέψεως τοῦ συγγραφέως.

Τὸν αἰῶνα τοῦ Φωτίου ἀκολουθεῖ δὲ αἰῶν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, δστις αἰῶν δὲν διέπερπε τόσον ἐπὶ πρωτοτυπίᾳ δσον ἐπὶ ἔκτακτῳ δραστηριότητη πρὸς ἔρανίσματα καὶ συλλογὰς. Ὁ αἰῶν οὗτος δύναται νὰ δονομασθῇ «αἰῶν τῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν». Κατ' ἐντολὴν τοῦ Πορφυρογεννήτου συνετάχθησαν ὑπὸ διαφόρων δονομαστῶν λογίων ἀνθολογίαι ἥτοι συλλογαὶ ἀρχαίων κειμένων παντοίας ὅλης, οἷον ἴστορικαί, ἱατρικαί, γεωπονικαί, ζωολογικαί, θεολογικαί. Διὰ τῶν ἀνθολογιῶν τούτων περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς πλεῖστα δσα λείψανα τῆς ἀρχαιότητος, ἀτινα ἵσως ἄνευ αὐτῶν ἥθελον ἀπολεσθῆ διὰ παντὸς. Ἀλλ' ἡ εὔνοιος χρῆσις τῶν συνοπτικῶν ἔκείνων ἐγχειριδίων ἥγαγεν ἀνεπιαυτήτως εἰς τὴν παραμέτρου τῆς ἀντιγραφῆς πολλῶν προϊόντων τοῦ ἀρχαίου λόγου καὶ εἰς τὸν ἀφανισμὸν αὐτῶν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν βιβλιοθηκῶν

Ἐν ἀρχῇ τοῦ 11 αἰῶνος ἔμφαντίσται δὲ Μιχαὴλ Ψελλὸς, ἀνὴρ παγκοσμίου φήμης διὰ τὴν σοφίαν του καὶ πολυμάθειάν του. Ὁπως δὲ Φώτιος προσέδωκεν ἴδιον χαρακτῆρα εἰς τὸν 9ον αἰῶνα καὶ δὲ Κωνσταντίνος δὲ Πορφυρογέννητος εἰς τὸν 10ον, ὅπερ καὶ δὲ Ψελλὸς προσέδωκεν ἐπίσης εἰς τὸν 11ον αἰῶνα ἴδιον χαρακτῆρα, φιλοσοφικὸν καὶ ὅητορικὸν. Ὁ Ψελλὸς ὑπῆρξεν ὑπουργὸς πολλῶν αὐτοκρατόρων καθ' ἣν μάλιστα ἐποκήν τὴν πραγματικὴν τοῦ κράτους κυβέρνησιν διεκείρεζοντο οἱ ἀνώτατοι αὐτοῦ λειτουργοὶ, οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν συγχρόνων αὐτοκρατόρων περιωρίζοντο ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων ὡς πρόσωπα διακοσμητικὰ καὶ δὲν ἔξήρχοντο ἔκειθεν παρὰ μόνον εἰς ὁρισμένα; δημοτελεῖς ἰσορτάς. Οταν δὲ οἱ φιλόσοφος Ψελλὸς κατεῖχε τὴν ἔξουσίαν, θὰ ἐνόμιζε τις ὅτι εἶχεν ἐπέλθει δι χρυσοῦς αἰώνων, καθ' ὃν θὰ ἔβασιλεν οἱ φιλόσοφοι, ὡς ηὔχετο δὲ Πλάτων. Καὶ δμως πᾶν τούναντίον συνέβη. Ὁ Ψελλὸς ὡς πολιτικὸς ἀπένυχεν ρίκτρως. Ἡτο ἀνθρωπος

πολυμαθέστατος καὶ ὡς τοιοῦτος ἥδυνατο νὰ διμιλῇ περὶ στρατηγικῆς καὶ περὶ τακτικῆς, ἀλλὰ τὸ βλέμμα του δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ περιλαμβάνῃ διὰ μιᾶς καὶ γενικῶς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Ἐετὸς τούτου ἡ ἔλλειψις σταθερῶν ἀρχῶν καθίστα αὐτὸν ἀνίκανον νὰ διδῇ τὴν προσήκουσαν διεύθυνσιν εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους. Πρὸ πάντων ὁ Ψελλὸς ἐστερεῖτο χαρακτῆρος καὶ ἐδυσφημίσθη ὡς; αὐλοκόλαξ καὶ ὡς εὐκόλως προσαρμοζόμενος πρὸς τὰς περιστάσεις εἰς ἑκάστην μοναρχικὴν μεταβολὴν.

‘Αλλ’ ἐάν ὡς πολιτικὸς ἐδυσφημίσθη ὁ Ψελλὸς, ὡς ἀνθρώπος δύμως τῶν γραμμάτων καὶ δὴ ὡς φιλόσοφος διεφημίσθη. Παρ’ ὅλας δὲ τὰς πολιτικὰς μερίμνας, αὗτινες τὸν ἐβάρυνον, εῦρισκε πάντοτε καιρὸν νὰ προσκτῷ ἀπεράντους γνώσεις καὶ ν’ ἀναγράφῃ ἐπειτα αὐτὰς εἰς πολυαριθμότατα βιβλία. Ἔγραψε παντὸς εἴδους βιβλία, θεολογικά, φιλοσοφικά, νομικά, Ιατρικά, ἴστορικά, μαθηματικά. Εἰς τὰ ἔργα του συμφύρεται ἀναμικῆς πεζός καὶ ἔμμετρος λόγος. Μόνον ὡς φιλόσοφος ὁ Ψελλὸς ἐπέδειξεν ἀληθῆ παιδείαν καὶ ὡς κοθηγητῆς τοῦ πανεπιστημίου ἐπὶ τινα χρόνον ἐτίμησε τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν. Εἰς τοὺς ἄλλους ἀλάγους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, εἰς τοὺς δποίους ἡσχολήθη, ἐπέδειξε ἀπλῆν πολυμάθειαν. Τὴν μεγάλην φήμην του ὁ Ψελλὸς διφέλει καὶ ἔξοχὴν εἰς τὸ γλαφυρὸν καὶ κομψολόγον ὑφος, τὸ δποῖον διήκει δι’ ὅλου τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου.

β) Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις (τρίτη περίοδος).

Ἐν τοῖς προηγουμένοις (σελ. 49) ἔγινε λόγος περὶ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας περιόδου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος ἀρχίζει ἡ τρίτη περίοδος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Κατ’ αὐτὴν τελειοποιεῖται μὲν ἡ τέχνη, δὲν αδεξάνεται δύμως ἡ ποιητικὴ δύναμις. Τὸ νέον στάδιον, εἰς τὸ δποῖον εἰσῆλθεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις, εἰνεοὶ λεγόμενοι κανόνες. Εὑρετής τῶν κανόνων θεωρεῖται ὁ Ἀνδρέας, ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης. Τὸ κύριον αὐτοῦ ποίημα είναι ὁ *Μέγας Κανόνης*, δύτις διὰ τὴν ἔκτασίν του ἔγινε παροιμιώδης περιλαμβάνων 250 στροφάς.

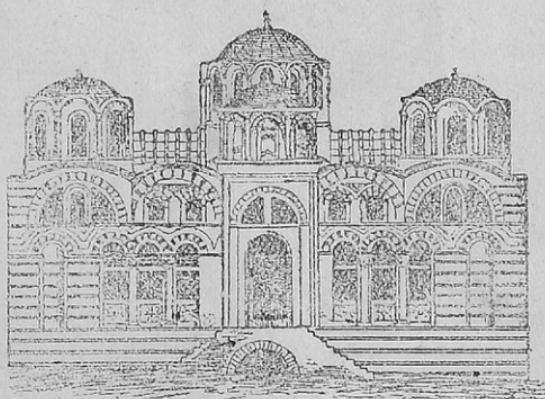
Ο κανὼν συγίσταται δέξ δικτὸν ἢ ἐννέα διαφόρων ἀσμάτων, ἔκαστον δέξ εἴς αὐτῶν ἔχει ἰδίαν κατασκευὴν καὶ συνίσταται κατ’ ἀρχὰς ἐκ πολλῶν στροφῶν, κατόπιν δὲ ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων.

Κυριώτατοι ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης περιόδου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως εἰνε ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς καὶ ὁ Κοσμᾶς ὁ Τερροσυλνυμίτης.

"Ο Δαμασκηής μετά τοῦ Κοτμᾶ, μεθ' οὗ ἦτο συνδεδεμένος ἀδελφικῶς, εἶνε υἱὸς σημαντικώτεροι συγγραφεῖς κανόνων." Ως πιναγής ὑπερέχει διά Δαμασκηνὸς τοῦ Κοσμᾶ, ἀλλὰ κατὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς ποιήσεως εἰνεὶ ὅμοιοι πρός ἄλλήλους. Διὲτοὺς ἡ ποικ λία καὶ ἡ ἐπιτήδευσις εἰνέ τι σπουδαιότερον παρὰ ἡ θερμότης τοῦ αἰσθήματος καὶ ἡ σαφήνεια τῆς ἔκφράσεως. "Ο Δαμασκηής εἶνε διάδοχος μελῳδός, διστις ἐπινῆλθε πάλιν εἰ; τὴν ἀρχὴν τῆς προσφορᾶς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει. Τοὺς τρεῖς κανόνας εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὰ Θεοφάνεια καὶ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ἔγραψεν εἰς ἴαμβικοὺς τριμέτρους. 'Η δύμνυγραφία παρέγιμασε κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰώνα.

γ') Αἱ τέχναι

"Οπως τὰ γράμματα, οὖς καὶ αἱ τέχναι παρημελήθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰκονομαχίας. Αἱ ἀδιάκοποι ἐξωτερικαὶ ἔχιδες καὶ ταραχαὶ ἔνεκα τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων, ἐν μέρει δὲ καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι ἀ· ἐν ψαν πᾶσαν πρόσοδον. 'Η ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν συμπίπτει μὲ τὴν βισιλείαν τοῦ τελειταίου εἰσιονομάχου αὐτοκράτορος Θεοφίλου. 'Απὸ τοῦ Θεοφίλου ἦχισε νέα προσθίδοις καλλιεργείας τῶν τεχνῶν, ἥτις ἐξηγολούθησε καὶ κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας. 'Επ' αὐτοῦ τοῦ Θεοφίλου παρεήθησαν ἀξιόλογα ἔργα ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς, ζωγραφικῆς καὶ μηχανικῆς. 'Η Μακεδονικὴ δυναστεία ηὔσητε καὶ ὑπερτήριε τὰς τέχνας, οἱ χρόνοι δὲ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων ἐχάραξαν νέον χρυσοῦν αἰῶνα. Καὶ διά Βασίλειος Α' καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ὑπῆρξαν θιασῶται τῶν μεγαλοπρεπῶν κτιρίων. 'Επὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐκτίσθησαν τὸ παλάτιον τοῦ

"Ο περίφημος ναὸς τῆς Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. ('Η τοιχοδομία διὰ λευκῶν παραληγογάμμων μαρμοτῶν ἐναλλασσομένων μὲ ἐρυθρὰς πλίνθους. Αἱ κύριαι γραμμαὶ καμπύλαι).

Βουκολέωντος *, τὸ τῶν Βλαχερνῶν καὶ τὸ τῆς Μαγναύρος. Ἀλλὰ κατὰ
τὴν περίοδον ταύτην ἡ βυζαντινὴ τεχνη ἡτο κυρίως ἐκκλησιαστικὴ τέχνη.

* Ο Χριστὸς τοῦ Νάρθηκος τῆς Ἀγίας Σοφίας δὲ Κωνσταντινουπόλεως.

Οἱ ἀρχιτέκτονες, τοὺς δποίους μετεχειρίσθησαν οἱ Μακεδόνες αὐτοκράτορες, κατώρθωσαν διά τοῦ δημιουργικοῦ των πνεύματος καὶ δι' εὑφυοῦς

* Ο Βουκολέων ἡτο εἰδικὸς αὐτοκρατορικὸς λιμὴν μὲ μαρμαρίνην ἀποβεθραν καὶ μὲ σύμπλεγμα τοῦ λέοντος καταβάλλοντος τὸν ταῦρον, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἔνομα τοῦ λιμένος Βουκολέων.

ἔμπνεύσεως ν' ἀνανεώσουν διὰ σειρᾶς κομψῶν καὶ μαγευτικῶν ἐκκλησιῶν τὸν διαπλασθέντα τύπον τῆς Ἀγίας Σοφίας. Μερικοὶ τροποποιήσεις παρατηροῦνται εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, διὰ τῶν δποίων αἱ ἐκκλησίαι γίνονται ψιλοτέραι καὶ κομψότεραι. Εἶνε αὖται μικρότεραι κατὰ τὸ μέγεθος. Εσωτερικῶς οἱ τῖγρι εἶνε κτισμένοι μὲν ὑλικὰ διαφόρων χρωμάτων. Σειραὶ ἐψυχθῶν πλίνθων ἐναλλάσσονται διαφοροτρόπως μὲ τοὺς λευκοὺς λίθους τῆς οἰκοδομῆς. Ἡ ἐναλλαγὴ τῶν χρωμάτων παράγει εὐάγεστον αἴσθημα εἰς τὸν δρθαλμόν. Ὁ τρούλλος γίνεται ὑψηλός, εἰς πολλὰς δὲ μάλιστα ἐκκλησίας ὑπάρχουν πολλοὶ τρούλλοι. Τι παράσθρια ἔχουν δύο ή τρία τόξα. Οἱ κίονες εἶνες ὑψηλοί καὶ ἐλαφροί. Αἱ κύριαι γραμμαὶ εἶνε καμπύλαι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἥτο καμπυλόγραμμος. Τὸ δλον σχῆμα τοῦ ναοῦ καὶ ἐισερικῶς καὶ ἐξερικῶς ἀποτελεῖ ἐν μέγα σχῆμα σταυροῦ.

Οἱ ον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐισερικὴν διακόσμητιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν παλατίων ἐιδηλοῦνται τάπις πρὸς πολυτέλειαν ἀπεριγράπτου λεπτότητος καὶ δεῖχου μεγαλοποεπείας. Ἡ σπουδαιοτέρα διακόσμησις εἶνε τὸ ψηφιδωτά. Τι ψηφιδωτὰ τοῦ ἐν Δαφνίῳ τῆς Ἀττικῆς ναοῦ εἶνε πολυτελέστατον μητεῖν τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς. Ο Παντοκράτωρ καὶ οἱ Προφῆται τοῦ τρούλλου εἶνε σήμερον ἡ μόνη σωζομένη ἀπόδειξις τοῦ δτι αἱ σήμερον ἀιόμη διατηρούμεναι εἰς τοὺς δυθοδόξους ναοὺς παραστάσεις προσέχουνται. ἐξ ἀρχαιοτάτης παραδοσεως. Ἐπίσης ἐιδιαφέρουσαι εἶνε αἱ εἰς τὰ ὑποθόλια τοῦ τρούλλου παραστάσεις σκηνῶν τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἐν ἀψίδι Παρθένος καὶ αἱ ἄλλαι ἐκ τῆς Γραφῆς, εἰκόνες, αἱ δποῦ κοσμοῦ τοὺς τοίχους τοῦ ἐν Δαφνίῳ ναοῦ καὶ τοῦ πιρά τῇ Λεβίδειαν ναοῦ τοῦ διόνου Λουκᾶ, πρὸς τὰς δποίας μόνον τὰ ἀρχαιότερα μωσαϊκά τῇ, Ἄριβνης, τοῦ ἀγίου Μάρκου τῆς Βενετίας καὶ τοῦ Πανόρμου τῆς Σικελίας δύνανται νὰ παραβληθοῦν. —

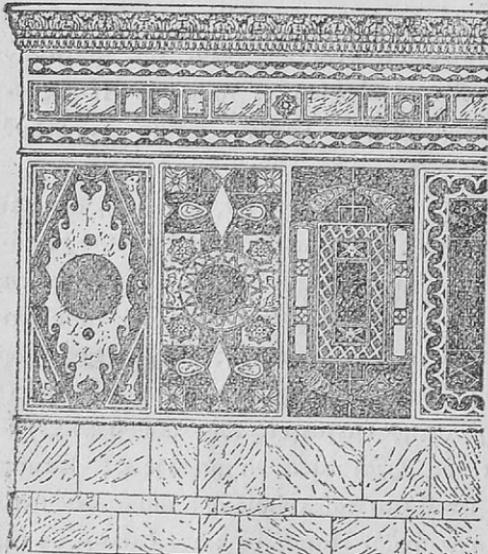
3. ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Ἄναλογος πρὸς τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν ἥτο καὶ ὁ ἴδιωτικὸς βίος τῶν μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων.

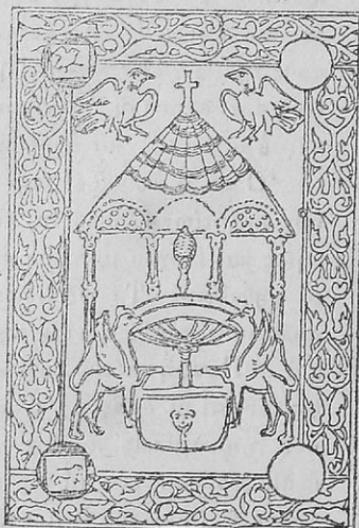
Ἡ κατοικία. — Τὸ Μέγα Παλάτιον εἴπομεν δτι ἔκειτο εἰς θέσιν θαυμασίαν (σελ. 51). Τὸ ἀγανάκτειον οἰκοδόμημα ἀπετέλει αὐτόχρημα συνοικίαν δλόιληρον, ἵχυρῶς περιτειχισμένην. Πλῆθος μονωρόφων μεγάρων ἐκ μαρμάρου καὶ λίθου μὲ θολωτὰς ώστε πλεῖστον στέγας

συνεκοινώνουν διὰ πολυτελῶν διαδρόμων, οἵτινες ἔκοσμοι γένοτο μὲ στοάς ἔκαιτέρωθεν καὶ μὲ μαρμαρίνους πίδακας εἰς τὸ μέσον.

Εἰς δλα τὰ διαμερίσματα τοῦ Πολεμίου ὑπῆρχον θαυμάσιαι αἴθουσαι (τρίκλινοι). Τὰ δνόματα τῶν οἰθονοῶν αὐτῶν (δ Μαργυρίης, δ τῆς Πιοφύρας, δ Μουσικός, δ Χρυσοτιρίκλινος) εἶνε ίκανὰ νὰ μαρτυρήσουν περὶ τῆς μεγαλοπρεπείας των. Αἱ αἴθουσαι ωνται ἐλομπρύνοντο ἀπὸ τὴν πυρίην ἀνταύγειαν τῶν μωσαῖῶν, ἀτινα ἐκάλυπτον τοὺς τοίχους κοὶ ἄτινα παρίστανον ὁγίσυς, αὐτοκρατορικὰ πρόσωπα, πιηνά, ἄνθη, καρπούς· ἐλομπρύνοντο ἐπίσης ἀπὸ τὰ χρυσᾶ παραπετά-

Πολυτελῆς ἐπένδυσις διὰ μηράρων τῶν τοιχῶν τῶν παλατίων.

Πύλη ἐξωτερική δρειχαλκίη.

σμάτα καὶ τοὺς πολυτίμους περσικοὺς τάπητας, ἀπὸ τοὺς χρυσοῦς θρόνους καὶ τὰ χρυσᾶ τραπέζια, καὶ τέλος ἀπὸ τὸς πύλος τὰς κατεσκειαπέμψας ἐκ σφυρολάτου ἀργύρου ἡ ἔξ ἀναγλύφου ἐλεφαντόδοντος. Αἱ αἴθουσαι ἐφωτίζοντο τὴν νύκτα μὲ χρυσοῦς καὶ ἀργυροῦς λαμπτήρας ἐλαίου.

Τὰ ἴδιαίτερα διαμερίσματα τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας ἦταν διερρυθμισμένα μὲ δλας τὰς δυνατὰς ἀναπαύσεις. Εἰς αὐτὰ δὲ δ αὐτοκράτωρ μὲ τὸς ἐμβάδας καὶ μὲ τὸν κοιτωνίτην του, μακρὰν τοῦ ἐπισήμου πρωτοκόλλου, ἥδυνατο νὰ διέρχηται τὰς ὡρας του παίζων συνήθως ζατρίκιον μὲ τὰ ἀγαπητά του πρόσωπα. Δὲν ἐλειπογ δὲ ἀπὸ τὰ ἴδιαίτερα διαμερίσματα οὔτε τὰ ἀριστοκρατικὰ λαγωνικά, οὔτε οἱ πίθη-

κοι, οὓς εἰς οἱ ψιττακοῖ. Ὁ γυναικῶν ἴτης ἀπετέλει ἐντὸς τοῦ παλατίου Ἰδι-
αίτερον περίβολον μὲ τὴν Ἰδικήν του αὐλήν, τὴν Ἰδικήν του ἔθιμοτο-
πίαν καὶ τὸ Ἰδιαίτερον προσωπικόν, τὸ δποῖον ἥτο τυφλῶς ἀφωσιω-
μένον εἰς τὴν βασίλισσαν.

Εἰς τὴν περιτετειχισμένην αὐλὴν συνοικίαν, τὴν δποίαν ἀπετέλει
τὸ Μέγα Παλάτιον, ὑπῆρχον ἐκκλησίαι πολυτελεῖς, εὐκτήρια καὶ μου-
σεῖα δλόκληρα. Πρὸς δλας τὰς διευθύνσεις κατειέμοντο ἡτοι, στέρναι,
ἥλιακά, ἀποθῆαι τροφίμων, οἰκήματα διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, στρατῶνες,
σταῦλοι, θολωτὰ δωμάτια, δπον ἀποθηκεύοντο πίθοι πλήρεις χρυσῶν
νομισμάτων, ἀπειρία οἰκοδομῶν διαφόρων σχημάτων καὶ ὑλικῶν.
Πάντα ταῦτα ἀπετέλουν τὸν αὐτοκρατορικὸν λαβύρινθον.

Οἱ Κομνηνοί, περὶ τῶν δποίων θὰ γίνῃ μακρὸς λόγος ἐν εἰδικῷ
πεφαλαίῳ κατωτέρῳ, μετέρεραν τὴν αὐλήν των εἰς τὸ ἀνάκτορον, τὸ
κτισθὲν εἰς τὴν ἀριστοφατικὴν συνοικίαν τῶν Βλαχεριῶν, τὸ δποῖον
ἥτο θαῦμα πολυτελείας καὶ κομψότητος.

Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχε καὶ ἄλλα πολλὰ Ἰδιωτικὰ παλάτια, τῶν
δποίων δ πλοῦτος ἥτο ἐκθαμβωτικός. Αἱ αἰθουσαὶ τῶν διαφόρων δια-
μερισμάτων τῶν Ἰδιωτικῶν τούτων παλατίων ἐκοσμοῦντο μὲ μωσαὶκὰ
ἢ μὲ ζφγραφίας, μὲ πολύτιμη ἔπιπλα καὶ μὲ βιρύτιμα παραπετά-
σματα καὶ τάπητας, πολύτιμοι δὲ λαμπτῆρες ἐλαίους ἔδιδον γλυκὺ φῶς
τὴν νύκτα.

Ἐνδυμασία.—Κατ' ἀρχὰς ἦνδυμασία ἥτο ἀπλῆ, δπως καὶ ἡ τῶν
ἀρχαίων. Συνήθως οἱ ἀνδρες ἐφόρουν βραχὺν χειριδωτὸν χιτῶνα,
δστις ἐζώνετο περὶ τὴν δσφύν διὰ ζώνης ἀνωθεν τοῦ χιτῶνος ἐφοιτεον
ἐν εἰδος χλαμύδος, δστις ἐμτορταῖο εἰς τὸν δεξιὸν ωλιον. Αἱ γυναικες
ἐφόρουν μακρὸν στενὸν χιτῶνα, δστις ἐζώνετο ὑψηλὰ εἰς τὸ στῆθος
ἀνωθεν τοῦ χιτῶνος ἐφερον εὑρὺ ἐπανωφόροιν. Ἡ κόμη τῶν ἀνδρῶν
ἐκόπτετο δλίγον καὶ τὸ γένειον αὐτῶν κατέληγεν εἰς δξύ. Αἱ γυναικες
ἐτρεφον μακρὰν κόμην. Τὰ ὑποδήματα τῶν ἀνδρῶν ἥσαν ὑψηλὰ ἢ χα-
μηλὰ μὲ μακρὰς μύτας (μακρομύτικα).

Κατόπιν δμως αἱ συχναὶ σχέσεις τῶν Βυζαντίνων μὲ τοὺς γειτονι-
κοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἐτέφεραν πολλὰς τροποποιήσεις εἰς τὴν ἐνδυ-
μασίαν τῶν ἀνδρῶν καὶ ίδιως τῶν γυναικῶν. Αἱ γυναικες ἐν γένει τῆς
ἀριστοκρατίας ἐνεδύοντο μεγαλοπρεπῶς ἐκάστη ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ
τοῦ συζύγου της. Τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῶν ἐνδύματα, λινόμαλλα διὰ τὸ
χειμῶνα καὶ λινᾶ διὰ τὸ θέρος, ἥσαν τεχνουργημένα ἀπὸ κλωστῶν τόσον
λεπτάς, ωστε νὰ είνε δυνατὸν νὰ φυλαχθῇ ἐλαστον τεμάχιον εἰς τὸ κοῖ-

λον ἐνδός καλάμου. Αἱ ἐσθῆτες ἡσαν μετάξιναι μὲ χρώματα ζωηρὰ καὶ ἔκοσμοῦντο μὲ χρυσᾶς παρυφάς, μὲ ἄνθη, μὲ μεγάλα μέταλλο, ἔχοντα θρησκευτικὸς παραστάσεις.

Αἱ ἀρχόντισσαι τοῦ πρώτου βαθμοῦ εὐγενείας, αἱ πατρίκιαι ζωσταὶ, ἀπετέλουν τὴν ἰδιαιτέραν αὐλὴν τῇ: βασιλίσσης· ἡσαν, ὅπως λέγομεν σήμερον, «κυρίαι ἐπὶ τῶν τιμῶν». Αὐτῶν ἡ ἀμφίεσις ἐν πολλοῖς ἦτο δῆμοία πρὸς τὴν ἀμφίεσιν τῶν πριγκιπισσῶν. Ἐφόρουν «δαλματίκιον» ἢτοι δαλματικὸν χιτωνίσκον μὲ κομμένας τὰς ριζίδας. Ἡτο δὲ τὸ δαλματίκιον θαῖμα ὑφαντονδρίας καὶ ἔκοσμεντο ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ παραστάσεις ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ἐπὶ τοῦ δαλματικίου ἐπίθετο τὸ φωράκιον, ὕφασμα πεποικιλμένον μὲ πολυτίμους λίθους, τὸ ὅποιον προσ-

Ἡ αὐτοκράτειρα Ποντικεύτρια
μὲ ἐπιλογμον περιβολήν. (Τοι-
χογραφία τῆς Ἀγίας Σω-
φίας τοῦ Κιέβου).

Πατρίκιαι ζωσταὶ φέρονται
ἐνδυμασίας μεταξωτὰς καὶ
χρυσοκοντήτους (ἀπὸ
παλαιὸν ψηφιδωτόν).

ηρμόδετοεις τὸ στῆθος. Εἰς τοὺς ὅμους τῇ; πατρικίας ζωστῆς ἐκνυμάτιζεν ὁ λῶρος, εἶδος ἐσάρπως ἀπὸ ὕφασμα χρυσούψφες μεγάλης ὁξίας. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς ἡ μεγάλη αὐτῇ κυρίᾳ ἐπὶ τῶν τιμῶν ἡ ἐροιπιετὸ μαφώριον, εἶδος λευκῆς καλύπτρας, ἡ ὁποία ἐπιπτε μέχρι τῶν ὅμων, ἡ ἐστερέωνται

μὲ πολλὴν χάριν τὸ προπόλωμα, εἶδος πίλου εἰς σχῆμα πύργου, τὸ ὄποιον διμοίσες κατὰ πολὺ πρὸς ἀρχιερατικὴν μίτραν. Τὸ προπόλωμα ἦτο κάτεσκευασμένον ἐκ χρονδυοῦ χάρτου, περιειθὲν ἀπὸ μετοξωτὸν ὑφασμα καὶ ἐποικίλλετο μὲ πολυτίμους λίθους, τριγύρω δὲ ὑπῆρχε πλήθος μικροσκοπικῶν ἄγιων εἰς ὄντων εἰς πολύτιμα πλαίσια.

‘Αλλ’ ἡ ἐνδυμασία τῶν κυριῶν τῆς ἀριστοκρατίας δὲν ἦτο ἀμετάβλητος. Τούναντίον συχνὰ μετεβάλλετο ὃς πρὸς τὰ χρώματα καὶ τὰ κεντήματα καὶ ὃς πρὸς τὰ σχήματα. ἀπολουθοῦσα τὸν ἐκάστοτε ἐπικρατοῦντα συρμόν. Τὸ σύνθημα εἰς τὴν μεταβολὴν ἔδιε πάντοτε ἡ αὐλή. ‘Οταν ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου ἐκάθητο μία βασίλισσα Χαζαρικῆς; ἢ Συριακῆς; ἢ Φραγκικῆς; ἢ οἰσασθήτοις ἀλλης καταγωγῆς, ἦτο φυσικὸν νὰ εἰσαγάγῃ αὐτῇ εἰς τὴν αὐλὴν μέρος τοῦ συρμοῦ τῆς πατρόδοσης τῆς, τὴν αὐλὴν δὲ τότε ἡ ιωλούθει ἡ φιλάρεσκος ἀριστοκρατία. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας (ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων) τὸ σύνηθες ἐνδυμα τῶν ἀριστοκρατοῦσῶν ἦτο σιενὸν φόρεμα ἐκ λεπτοτάτου ὑφασμάτος μὲ ἀνοικτὸν περιλαίμιον καὶ ἐπὶ τοῦ φορέματος κοντὸς μανδύας.

‘Η κόμμωσις τῶν γυναικῶν τῆς ἀριστοκρατίας ἐτύγχανεν δλως ἰδιαιτέρας ἐπιμελείας. ‘Οπως εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἀράμην, οὔτω καὶ εἰς τὴν Νέαν Ἀράμην τὸ Βυζαντίον, ὑπῆρχε ἰδιαιτέρα ἐπαγγελματικὴ τάξις διὰ τὴν κόμμωσιν. Μὲ θαυμασίαν ἐπιδειξιότητα αἱ ἐξ ἐπαγγέλματος κτενίστραι ἔλαμνον διάφορα πλεξίματα τῆς κόμης μὲ ταινίας χρυσᾶς, ἀργυρᾶς, ἴοχρόους, ἐρυθρᾶς καὶ μὲ χρυσᾶ σύρματα καὶ καρφίδας, καὶ ἔστολιζον αὐτὴν μὲ πολυτίμους λίθους. Μετὰ τοῦ κτενίσματος τῆς φυσικῆς κόμης ὑπῆρχεν ἐν μεγάλῃ χρήσει καὶ ἡ περδοῦντα, τὴν ὅποιαν τὸ Βυζαντίον εἶχε κληρονομήσει ἐν τῆς Ἀράμης.

Καὶ πρὸς τὰ κοσμήματα εἶχον μεγάλην ἀγάπην αἱ γυναικεῖς τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας. Τοιαῦτα κοσμήματα ἦσαν περιδέραια, ἐνώπια, βραχιόλια, δακτυλίδια, πάντα κεκοσμημένα μὲ πολιτίμους λίθους, εἰς τοὺς δποίους ἡ βυζαντινὴ ἀριστοκρατία εἶχε παροχαρήσει δλας τὰς προτιμήσεις τῆς.

‘Αλλ’ ὁ στολισμὸς τῆς γυναικείας κεφαλῆς εἶχε καὶ τὸν ἔχθρον της, τὴν καλύπτον. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐπεκράτει εἰς τὸ Βυζαντίον δέ ρωμαϊκὸς συρμὸς τῆς περδοῦκας καὶ τοῦ ἀκαλύπτου τῆς κεφαλῆς. Αἱ γυναικεῖς τότε μὲ ἀκάλυπτον τὸ πρόσωπον ἔλαμβανον μέρος εἰς πάσας τὰς δημοσίας τελετῶς. Κατόπιν δμως μὲ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πνεύματος εἰσήχθη εἰς τὸ Παλάτιον καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν ἡ καλύπ-

τρα. "Η γυναικεία ἔλευθερία περιωρίσθη κατὰ πολὺ ἀφ" διου οἱ Πέρσαι διέμειναν ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον ὃς κατακτηταὶ ἐν Συρίᾳ, τῇ μᾶλλον προηγμένη χώρᾳ τῆς αὐτοκρατορίας. "Οταν δὲ κατόπιν χῶραι διάκλητοι τῆς αὐτοκρατορίας περιῆλθον εἰς τοὺς χαλίφας τῶν Ἀράβων, οἵ χριστιανοὶ γυναικεῖς τῶν μερῶν ἐκείνων δὲν ἦδύναντο νὰ κυκλοφοροῦν ἀσκεπεῖς εἰς τοὺς δρόμους. Ἐφόρεσαν λοιπὸν καὶ αὐταὶ τὴν περίφημον ὅδόνην τοῦ Ἰσλάμ, ἐρχόμεναι δὲ μὲ τὸ κάλυμμα τοῦ προσώπου εἰς τὰς αὐτοκρατορικὰς πόλεις δι' ὑποθέσεις θάττονται ἐχρησίμευον εἰς διάδοσιν τοῦ καλύμματος αὐτοῦ. Τότε ὑπερίσχυσαν καὶ αἱ μοιαχικαὶ ἰδεῖαι καὶ ἡ καλύπτρα τοῦ προσώπου ἐπεβλήθη εἰς τὰς γυναικας τοῦ Βυζαντίου. Διετηρήθη ὅμως ἐν δλῃ του τῇ δόξῃ τὸ προσόπλωμα. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἴδεων τῆς Δύσεως ἡ καλύπτρα ἐγκατελείφθη.

Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἥταν ἐν μεγάλῃ χρήσει καὶ τὰ γουναριὰ. Μοσχοβῖται ἔμποροι ἔφεψον καὶ ἐπώλουν δέματα λευκῆς ἵτεδος, κυανῆς ἀλώπεκος, καὶ ἄλλα παρόμοια εἰς πολυτέλειαν γουναρικὰ πρὸς κατασκευὴν θερμῶν μηλωτῶν τοῦ χειμῶνος.

Τίδαιτέραν ὅλως σημασίαν διά τὸς ἀρχοντίσσας τῆς αἰλῆς εἶχεν ἡ ὑπόδησις. Τὸ βιζαντινὸν πρωτόκολλον ὕψιζεν αὐστηρῶς τὸ χρῶμα τῶν σανδαλίων καὶ τὸ ἐπ' οὐτιῶν κοσμήματα δι' ἐκάστην ταξινομῶν τῆς αἰλῆς. Τὰ ὑποδήματα ἡσαν τρόπον τινὰ φορητὰ οἰκόσημα. Τὸ ἐρυθρὸν ὑπόδημα, φέρον δικεφάλους ἀετοὺς κεντημένους μὲ μαργαριτάρια, ἢτο διοισμένον διὰ τὴν βασίλισσαν. Αἱ σιγυγοὶ τῶν δεσποτῶν, δηλαδὴ τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν υἱῶν τοῦ αὐτοκράτορος, ἔφερον ὑποδήματα κατεσκευασμένα ἀπὸ ουιδυασμὸν ἰοχερώμου καὶ λευκοῦ μεταξωτοῦ ὑφάσματος καὶ φέροντα εἰς τὰ πλάγια κεντημένους ἀπὸ μαργαριτάρια δικεφάλους ἀετοὺς. Αἱ ἄλλαι κυρίαι τῆς αἰλῆς ἔφερον ὑποδήματα διαφέρων χρωμάτων (γαλανὰ, πράσινα, κίτρινα, λευκὰ, μαῦρα) φέροντα κεντημένους χρυσοῦς ἀετοὺς.

"Οσαι κομψευόμεναι γυναικεῖς δὲν εἶχον κανὲν ἀξιωματικόν ἐπιτρέποντα εἰς αὐτὰς νὰ φοροῦν χρωματιστὰ ὑποδήματα, εὔρισκον τρόπον νὰ διακρίνωνται ἀπὸ τὸν συρφετὸν τῶν ἀστῶν, οἷς εινες ἔφερον ὑποδήματα δερμάτινα βερνικωμένα· ἔφερον αὐταὶ κομψὰ ὑποδήματα ἀπὸ μαῦρον μεταξωτὸν ὑφασματικά, τὸ δποῖον ἐστόλιζον μὲ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ στίγματα καὶ μὲ κεντήματα διὰ πολυχρώμων ἐκ μετάξης κλωστῶν.

Αἱ ἀρχόντισσαι τοῦ Βυζαντίου, οἵτινες ἔφερον τόσον πολυτελῆ ὑποδήματα καὶ τόσον μεγαλοπρεπεῖς ἀλλὰ καὶ βαρείας ἐνδυμασίας, δὲν

ἔξηρχοντο ποτὲ πεζῆ ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ιῆ; Κωνσταντινουπόλεως. Κατ' ἀρχὰς ἔξηρχοντο ἐπὶ πολυτελῶν φρείων, τὰ δποῖα ἦταν κατεσκευασμένα ἀπὸ μυροβόλα ξύλα ιῆ; Ἰνδικῆς καὶ ἐσωτερικῶς ἦταν ἐπεστρωμένα διὰ μεταξωτῶν ὑφασμάτων, ἐσύροντο δὲ ὑπὸ δούλων πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις τοῦ κοσμικοῦ Βυζαντίου. Κατόπιν δὲ ἔξηρχοντο ή ἔφιπποι ή ἐπὶ μεγαλοπρεπῶν δημαρτών συρριμένων ὑπὸ ἡμιόνων, τοὺς δποῖους ἐκάλυπτον χρωματιστὰ ὑφάσματα. "Υπὸ ἵππων ἐσύροντο μόνον τὰ ἄρματα, ἐπὶ τῶν δποίων ἐπέβαινον οἱ βασιλεῖς.

Ἡ δίαιτα. — Ἡ αὐτὴ πολυτέλεια καὶ μεγαλοπρέπεια παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν τράπεζαν. Εἰς τὸ Παλάτιον καὶ εἰς τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων τὰ πινάκια, τὰ ποτήρια καὶ τὰ λοιπὰ ἐπιτραπέζια σκεύη ἦταν κατεσκευασμένα ἐκ χρυσοῦ ή ἀργύρου. Περόνια κατ' ἀρχὰς δὲν ὑπῆρχον ἔτερων μὲ τὰς κεῖρας καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τοῦ φαγητοῦ καὶ μετ' αὐτὸς ἦτο ἀπαραίτητον τὸ νίψιμον τῶν κειρῶν. Βραδύτερον εἰςήχθη καὶ τοῦ περονίου ἡ χρῆσις. Ἡ ἐτίσημος βασιλικὴ τράπεζα, ἡ λαμπρύνουσα τὸν Χρυσοτορίκλινον, ἦτο ἀργυρᾶ, κατασκευασθεῖσα ὑπὸ τῶν χρυσοχόων τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατ' ἐντολὴν τοῦ φιλοκάλου Κωνσταντίου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Είχον ἐπίοις καὶ μικρότερα τραπέζακια, θαύματα χρυσοχοῖκης καὶ ἐθενοὶ ὄγιας, καὶ πρὸ αὐτῶν αἱ Βυζαντιναὶ πριγκίπισσαι καὶ ἀρχόντισσαι ἐτοποθετοῦντο νωκελῶς διὰ τὸ φαγητόν. Οἱ Βυζαντῖνοι ἔτερων καθήμενοι ἦτο ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον ἀνακεκλιμένοι γύρωθεν τῆς τραπέζης, ηγιες ἡτο στολισμένη μὲ ἄνθη κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν. Καθίσματα εἶχαν δὲν τῶν τῶν εἰδῶν, σκίμποδας μὲ μοξιλάρια, καθίσματα μὲ ἔρεισινωτον, ἄλλα ἐλαφρότατα καὶ περίκομψα καὶ ἄλλα βαρέα καὶ μηνμειώδη. Ἀπαραίτητα διὰ τὸ ἄνετον τοῦ καθίσματος ἦσαν τὰ ὑποπόδια ἀπὸ πολύτιμον ὄντος ἦ καὶ μόνα μοξιλάρια πλήρη πτερῶν περιστερῶν.

Οἱ Βυζαντῖνοι ἔγνωριζον νὰ τρώγουν καλλίτερον ἀπὸ πάντα ἄλλον χριστιανικὸν λαόν. Ὁχι μόνον ὁ ἀνώτερος πολιτισμός των ἐπέβιαλλε τοῦτο εἰς τὴν δίαιτάν των, ἄλλα καὶ ἡ ἐλληνορρωματίῃ παράδοσις ἀφῆτε εἰς αὐτοὺς πλήρες ἔδεσματολόγιον, τὸ δποῖον ὃς ἐκ τῆς γειτνιάσεως τῆς χώρας πρὸς τὰς ἀσιατικὰς ἀγορὰς εὑρίσκειν δὲν τῶν εἰδῶν τὰ καρυκεύματα.

Τὰ φαγητὰ ἦταν ἀνατολικῆς ἀπολαυστικότητος. Εἰς τὰς τραπέζας τῶν πλουσίων παρετίθετο ἄρτος λευκός, ἰχθύες νωποί, καραβίδες, ἀστακοί, καλαμάρια. Τὸ χαριάρι καὶ τὸ αὐγοτάραχον καὶ τὰ στρείδια ἦταν ἀπαραίτητα ὀρεκτικὰ διὰ πᾶσαν τράπεζαν πλουσίαν. Τὰ κρέατα ἥρχοντο

εἰς δευτέραν γραμμήν. Ὁ διβελίας ἀμνὸς καὶ τὸ κοκκινιστὸν χοιρίδιον εἶχον τὴν προτίμησιν. Δὲν ἔλειπε καὶ τὸ Κρητικὸν τυρίτσιν. Τὰ γλυκά ήσαν ἄφθονα, ζυμαρικὰ μὲ μέλι μεστὰ ἀπὸ φυστίκια, κουκουνάρια καὶ ἀμύγδαλα. Τὰ μπαχαρικὰ ἐπίσης εἶχον μεγάλην ζήτησιν ἀπὸ τὴν μαγειρεκήν καὶ τὴν πλακουντοποίην. Ἐν ἀφθονίᾳ ἡσαν καὶ αἱ κομπόσταις ἀπὸ τὰ μυροβόλα κίτρα τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἀπὸ τὰ χυμώδη κιδώνια, μῆλα καὶ ἀχλάδια. Καὶ οἱ ξηροὶ καρποί, δαμάσκηνα καὶ σταφίδες, δὲν ἔλειπον. Οἶνον ἔπινον τὴν ὥσταν τοῦ φαγητοῦ τὸν τῆς Χίου· κατὰ τὰ ἐπιδόρπια διως ἐπροτιμῶντο οἱ γλυκεῖς οἶνοι τῆς Μυτιλήνης καὶ τῆς Κρήτης καὶ ὁ ἀνθεσμίας τῆς Σάμου. Καὶ δὲν ἔπινον μόνον εἰς ὑγείαν φίλων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πρεσβείαν προστάτου τινὸς ἀγίου. Δὲν ἦτο παράδιξον μία πατρικία νὰ σηκώσῃ τὸ ποτήριόν της καὶ οὐπευθυνομένη πρὸς ξενιζόμενον νὰ εἴπῃ «Προπίνω σοι Μαρίας τῇ; Θεοτόκου». Τέλος ὡς πρωΐαν ὁρόφημα μετεχειρίζοντο χλιαρὸν γλυκὺν οἶνον, εἰς τὸν δποῖον ἔβαπτον διάφορα ζυμαρικά.

Αὕτη ἦτο ἡ δίαιτα τῶν πλουσίων Βυζαντίνων. Τοῦ λαοῦ ἡ συνήθης τροφὴ ἦσαν τὰ δσπορια, τὰ λάχανα, ὁ τυρός, αἱ ἐλαῖαι καὶ οἱ ἵκιθύες νωποὶ καὶ ἀλίπαστοι.

Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις.— Εἰς τὴν ἐλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Βυζαντίου κοινωνικαὶ τάξεις στηριζόμεναι εἰς τὴν καταγωγὴν δὲν ὑπῆρχον, κληρονομικὴ δηλαδὴ εὐγένεια δὲν ὑπῆρχεν. Ἡ κοινωνία ἦτο δημοκρατικῶς ὠργανωμένη καὶ παρεῖχε μὲν ὁ αὐτοκράτωρ, ὡς γνωρίζομεν, πολυαρίθμους τίτλους εὐγενείας, ἀλλ' οἱ τίτλοι οὖτοι εἶχον σχέσιν μὲ τὸ ὑπούργημα, τὸ ὅποῖον ἔκαστος ἔξετέλει. Ἄριστοκρατικαὶ τάξεις ἐλλογίζοντο ἡ ὑπαλληλική, ἡ στρατιωτική, καὶ ἡ κινηματική ἀλλ' εἰς αὐτὰς πᾶς τις ἡδύνατο γὰρ ἀνέλθῃ διὰ τῆς ἵκανότητός του. Τὸ πᾶν ἦτο ἡ προσωπικὴ ἀξία. Διὰ τῆς προσωπικῆς ἀξίας καὶ αὐτοκράτωρ ἡδύνατο τις νὰ γίνῃ, ἔστω καὶ ἀν κατήγετο ἐκ ταπεινῆς καὶ ἀφανοῦς οἰκογενείας· παραδειγμα δὲ Ἰουστινιανός, δὲ Λέων Γ' καὶ δὲ Βασιλεὺς Α', οἱ ὅποιοι ἀνήιδον εἰς τὸν θρόνον, καίτοι ἡ καταγωγὴ αὐτῶν ἦτο ταπεινοτάτη.

Ἡ μεσαία ἡ ἀστικὴ τάξις ἡσχολεῖτο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ἀλλ' ἴδιως εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Ἡ τάξις οὕτη ἔδιδεν εἰς τὸ κράτος καὶ τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους. Ὅστις ἐκ τῆς ἀστικῆς τάξεως προερχόμενος εἶχε φοιτήσει εἰς τὸ πανεπιστήμιον καὶ ἦτο ἀξιος, ἡδύνατο, ὡς εἴπομεν, ν' ἀνέλθῃ καὶ εἰς τὰ ὑπατα ἀξιώματα τοῦ κράτους.

Αἱ λαϊκαὶ τάξεις εἰργαζοντο διὰ νὰ ζήσουν. Εἰς τὰς μεγάλας πόλεις

τῆς αὐτοκρατορίας καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔζη πολυπληθής δχλος, συχνὰ δέργος, δστις ἐτρέφετο ως ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπὸ τὸ δημόσιον ταμεῖον, δπως σινέβαινε καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ῥώμην.

Αἱ ψυχαγωγίαι. — Πᾶνται αἱ κοινωνικαὶ τάξεις, οἱ εὐγενεῖς, οἱ ἀστοί, καὶ ὁ λαός, εὐχαριστοῦντο καθ' ὑπερβολὴν μὲ τὰ μεγαλοπρεπῆ θεάματα, μὲ τὰς αὐλικὰς πομπάς, μὲ τὴν λάμψιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν. Τὸ Παλάτιον, δ 'Ιπλόδρομος καὶ ἡ ἐκκλησία είνε οἱ τρεῖς πόλοι, περὶ τοὺς δποίους διέγραφε τὴν τροχιάν της δλόκληρος ἡ βυζαντινὴ ζωὴ.

Τὸ Παλάτιον μὲ τὰς μεγαλοπρεπεῖς τελετάς του, μὲ τὰς παρουσιάσεις, μὲ τὰ γεύματα, δλα κεκανονισμένα μὲ αὐτιηρὰν ἐθιμοτυπίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς ὁρδιουργίας πρὸς διατήρητιν ἡ ἀπόκτησιν τῆς εὐνοίας του αὐτοκράτορος ἀπετέλει τὸ κέντρον τοῦ βίου τῆς ἀριστοκρατίας.

'Ο τόπος, εἰς τὸν δποίον ὁ βυζαντινὸς κόσμος ἄνευ διακρίσεως ενδρίσκει τὴν μεγαλειτέραν διασκέδασιν καὶ εἰς τὸν δποίον αἱ λαϊκαὶ τάξεις ενδρίσκουν συγχρόνως τὴν δύναμίν των, είνε δ 'Ιππόδρομος. Εἰς τὸν 'Ιππόδρομον ἐτελοῦντο οἱ ἵππικοὶ ἀγῶνες, τοὺς δποίους μετὰ πάθους παρηκολούθουν πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μέχρι τοῦ τελευταίου πολίτου. Οἱ ἵππικοὶ οὐτοὶ ἀγῶνες ἐτελοῦντο πεντάκις τοῦ ἔτους, ἐποικίλλοντο δὲ μὲ χοροὺς, μὲ παντομίας, μὲ ἀθλητικὰς ἐπιδεξεις καὶ μὲ μονισικὰς ἐκτελέσεις.

'Ο 'Ιππόδρομος ἴδρυθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος Σεπτιμίου Σεβήρου, συνεπληρώθη δὲ καὶ ἐκ ταλαιπότερης θέσης ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. 'Ητο σύμπλεγμα λαμπρῶν οἰδομῶν, βάθρων, ἀγαλμάτων καὶ εἰκόσικημα ἀνάλογον πρὸς τὸ σχῆμα τῶν ἑλληνικῶν σταδίων μὲ διαφόρους πύλας. 'Επὶ τῆς βορείου κορυφῆς τοῦ 'Ιπποδρόμου ενδρίσκετο τὸ λεγόμενον **Κάθισμα**, τὸ μέρος δηλαδή, δπου καθήμενοι δ αὐτοκράτωρ, ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια καὶ οἱ ἐπισημότατοι τῶν ἐν τέλει ἐθεῶντο τοὺς ἀγῶνας. Τὸ Κάθισμα ὑπεστήριζον καὶ ἐκόσμουν 24 κίονες. 'Επὶ τῆς ἀντιθέτου νοτίου κορυφῆς; ὑπῆρχε ἡ καλουμένη ώ; ἐκ τοῦ σχήματος **Σφενδόνη** 'Ενθεν καὶ ἔνθεν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ 'Ιπποδρόμου καὶ ἐπὶ τῆς Σφενδόνης ἦσαν τὰ βάθρα τῶν δήμων.

'Ο 'Ιππόδρομος ὑπῆρχε τὸ κέντρον καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν Βυζαντίνων. 'Ἐν αὐτῷ ἐτανηγυρίσθησα, οἱ λαμπρότατοι τῶν θράμβων κατὰ τῶν ἑλμρῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατερίδος. 'Ἐν αὐτῷ ἐπενθήμησεν δ λαός τοὺς δαφνοστεφεῖς στρατηγούς καὶ αὐτοκράτορας ἐπανερχομένους ἐκ τῶν ἐνδόξων πολεμικῶν πεδίων. 'Ο 'Ιππόδρομος ἐπίσης

Θπῆ ξεν δ ἄψυχος μάρτυς τῆς πάλης τῶν φατριῶν καὶ θέατρον αἵματη-
θῶν στάσεων. Ἐν αὐτῷ ἐπομεύθησαν ἀνώτατοι λειτουργοί, τοὺς δοποί-
οις ἡ τύχη παρέδωκεν οἰκερὰ θύματα εἰς τὰς παραφορὰς τοῦ ὅχλου.
Ἄφοῦ ἡ ἀπολυταρχία τῶν αὐγούστων ἀφήγεται πάντα τὰ ἄλλα δικαιώ-
ματα τινὲς ποιεῖσθαι, διπόδομος ἀπέμεινεν ἡ ἐσχάτη παρηγορία τοῦ δῆ-
μου, διστις πολλάκις μετ' ἀγρίας χαρᾶς εἶλεν ἐν αὐτῷ κατηγραμμένους
καὶ τεταπεινωμένους τοὺς ἀπηνεῖς αὐτοῦ δυνάστας.

Οἱ ἀγῶνες οἱ ἵπποδρομικοὶ, δις προείπομεν, ἐτελοῦντο ἐκ διαιλειμ-
μάτων, ἐνίστε δὲ καὶ διεκόπτοντο ἐνεκα πολιτικῶν ἢ οἰκονομικῶν λό-
γων. Ἐπειδὸς δὲ τούτου εἰς τοὺς ἵπποδρομικοὺς ἀγῶνας δὲν προσήγετο
τὸ γυναικεῖν φῦλον. Κοινὸν ἐντευκτήριον δῆλης τῆς βυζαντινῆς κοινω-
νίας καὶ κοινὴ ψυχαγωγία ἦτο ἡ ἐκκλησία, εἰς τὴν δοπούν ἀνδρες καὶ
γυναῖκες πασῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων συνέχεον δχι μόνον διὰ ν' ἀνα-
πέμψιν δέητιν πρόδος τὸν Θεόν καὶ πρόδος τὴν Θεοτόκον, ἄλλα καὶ διὰ
νὰ ἐπικοινωνήσουν μεταξύ των. Ἄφοῦ δὲ ἡ ἐκκλησία ἦτο τὸ μόνον ἐν-
τευκτήριον, παρήγιθη ἡ ἀνάγκη νὰ αὐξηθοῦν αἱ ἀφορμαὶ τῆς συνεντεύ-
ξεως. Πρόδε τοῦτο ἐπολλαπλασιάσθησαν καταπληκτικῶς αἱ ἑορταὶ καὶ
καθ' ἔαστην σχεδὸν ἐισελεῖτο ἡ μνήμη ἐνὸς ἢ πλειόνων ἀγίων. Ἡ βυ-
ζαντινὴ κοινωνία ἦτο εἰς ἀκρον θεοσεβής. Δι " αὐτὸς ἀμφότερος εἴλεν
εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ παρηγολούθει μετὰ κατανύξεως τὰς ἐκκλησιαστι-
κὰς ἀκολουθίας καὶ ἀπελάμβανε τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν θρησκευτικῶν
τελετῶν. Εἰς τὰς γυναικίας μάλιστα καὶ ἄλλη ἀνάγκη ἐτέβαλλε νὰ συν-
αθροίζεινται εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐκεῖ εὗρισκον ἀφορμὴν νὰ θεραπεύ-
σουν ἔνα ἐκ τῶν κυριωτάτων ἐμφύτων πόθων, νὰ ἐπιδειχθοῦν δηλαδὴ εἰς
τὸ ἔιερον φῦλον. Ἐκεῖ συναντώμεναι αἱ φίλαι ἐπεδείκνυσθαι τὰ νέα φο-
ρέματά των καὶ ἀνεκούνουν ἀμοιβαίως τὰ ἀφορῶντα αὐτὰς ἡ ἐκακο-
λόγουν τὰς ἄλλας. Κατὰ τὰς παραμονὰς μάλιστα τῶν μεγάλων ἑορτῶν
ἐγίνοντο κοὶ δλονυκτίαι· ἥναπτοντο οἱ πολυέλαιοι καὶ αἱ γυναῖκες στο-
λισμέναι προσήγοροντο διὰ νὰ περάσουν δλην τὴν νύκτα εἰς τὴν ἐκκλη-
σίαν. Ἡ μεσαιωνικὴ ἐκκλησία μὲ τὰς δλονυκτίας της ἀσυναισθήτως ἀν-
τικαθίστα τὴν ζωὴν τῶν θεάτρων καὶ τῶν κοσμικῶν ἐσπερίδων τῆς ση-
μερινῆς κοινωνίας.

Μετὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἔξοχὴν τόπος συνεντεύξεως ἦσαν τὰ δημό-
σια λουτρά. Εἰ; τὰ δημόσια λουτρά τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν
ἄλλων πρωτευούσων πόλεων ἰδίᾳ τῶν ἀνατολικῶν θεμάτων, τὰ στολισμένα
μὲ πολύχρωμα μάρμαρα καὶ μὲ ἀγάλματα, αἱ γυναῖκες τῆς ἀνωτέρας
κοινωνικῆς τάξεως καθὼς καὶ αἱ ἀσταὶ δὲν μετέβαινον μόνον διὰ νὰ

περιποιηθοῦν τὴν ὑγείαν των, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐπιδεῖξουν τὰς Ἰδιαιτέρας καλλονάς των ἦ τὸν πλοῦτον τῶν ἐνδυμασιῶν των.

Ἡ μετάβασις εἰς τὸ λουτρὸν δὲν ἔγινει δπῶς σήμερον. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δλα ἐνηργοῦντο μὲ ἀστιατικὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ ἀπολαυστικότητα. Συνενοοῦντο προηγουμένως διάφοραι φίλαι καὶ ἐφοδιαζόμεναι μὲ ἀγώματα, μὲ βαφὰς τριχῶν, μὲ ἀποψιλωτικά, μὲ σάπων ας ἀρωματικοὺς, ἐν συνοδείᾳ ἐκάστη ποίναριθμου προωπικοῦ ὑπηρετῶν καὶ θεραπαινίδων μετέβαινον ἀπὸ πρωΐς εἰς τὸ Ἰδιον λουτρόν. Ἀλλοι ἐκ τῶν ὑπηρετῶν ἐκράτουν φαγητὰ καὶ ἄλλοι διάφορη ηδύτοτι. Παρέμενον δὲ εἰς τὰ λουτρὰ αἱ κυρίαι ἀπὸ πρωΐς μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἥλιου τρέγουσαι καὶ διασκεδάζουσαι μὲ μουσικὰ ὅργανα, ἄιματα, καὶ παιγνίδια.

Τὰ βαλανεῖα ὅμως αὐτὰ ἔνεκα τῆς μεγάλης συγκεντρώσεως παντὸς εἰδούς γυναικῶν κατήγνηταν κέντρα διασκεδάσεως, πλήρη θορύβου βαχκικοῦ καὶ πολλάκις καὶ ἐλύσεως. Τοῦτο ἔκαμε τὰς χοη τὰς γυναικας νὰ διαμαρτυρηθοῦν, οἱ δὲ ἐκμεταλλευταὶ τῶν βαλανείων ἡ αγιάσθηταν νὰ κτίσουν Ἰδιαίτερα παραρτήματα, τὰ κληθέντα Μαρωνίκα εἰς τὰ δποῖα αἱ σεμναὶ γυναικες τοῦ Βαζιτίου μαρρὰν τῇ; τύρῳ; τῶν θορυβοποιῶν γυναικῶν ἥδυναντο νὰ λούσωνται. Αἱ μεγάλαι ὅμως ἀρχότεσσαι είχον πᾶσαι εἰς τὰ μέγαρά των τοὺς λουτῆράς των.

Εἶχε καὶ ἡ βυζαντινὴ ἐτοχὴ τὰ θερμὰ ἵματικὰ λουτρά της. Τὰ περιφημότερα ἦσαν τὸ παρὰ τὰς συσκίους κλιτεῖς τοῦ Βυζινικοῦ Ὄλυμπου Πύθιον, τὸ δποῖν ἡ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα μετωνόμασε ἐπὶ τὸ χριστιανικότερον Σωτηριούπολιν. Εἰς τὴν Σωτηριούπολιν κατὰ πᾶν θέρος μετέβινεν ἡ ἀριστοκρατία καὶ ἐν γένει ἡ πλουτοκρατία τῇ; αὐτοκρατορίας διὰ νὰ ζητῇ τῇ ἡ νὰ προσποιηθῇ διεὶς ζητεῖ ἀνακούφισιν ἀπὸ ὁματικάς καὶ ἀγθυτικάς παθήσεις τῇ. Εἰς τὴν Σωτηριούπολιν δὲν ἔλειπε καρμία ἀπόλαυσις τῶν μεγάλων κέντρων, συναναστροφαί, γεύματα, χορευτικαὶ ἐπιδείξεις δραχηστριῶν, θεάματα ἀκροβατικά, παίγνια ἀγρίων θηρίων, μεγαλοπρεπεῖς λιτανεῖαι ἀγίων λειψάνων, καὶ πᾶσα ἄλλη διασκέδασις κοσμικὴ καὶ ἐκκλησιαστική.

Ο ὄχλος διεσκέδαζε εἰς τὰ καπηλεῖα καὶ εἰς τὸ θέατρον ἀλλὰ τὰ θεάματα τοῦ θεάτρου ἦσαν πρόστιχα παίγια γελωτοποιῶν καὶ ὁρχηστῶν.

4. ΤΟ ΜΕΓΑΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Εἴδομεν πῶς ἦτο ὀργανωμένη ἡ κυβέρνησις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ ποία ἦτο ἡ οἰκονομικὴ καὶ στρατιωτικὴ αὐτῆς δύναμις.

Μέ τὴν οἰκονομικὴν καὶ στρατιωτικὴν αὐτὴν δύναμιν ὁ πλισμένη ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία κατώρθωσε ν' ἀνοβιβάσῃ τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμὸν ἐτί δύο περίπου ἐκατονταετηρίδας εἰς περιωπὴν ἀληθῶς λαμπροτάτην καὶ ν' ἀναδείξῃ αὐτὸν ἰσχυρότατον ἐν τῷ τότε κόσμῳ.

Τὸ δὲ οὖμα, τὸ διοῖν ἀπέκτη τεν δὲ ληγυισμὸς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ήτο δινεως πολὺ μεγαλείτερον παρ' δ. τι δύναται τις νὰ τὸ φαντασθῇ. Η Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ὠμοίσαζε πρὸς δένδρον ἀμφιλαφές, τὸ διοῖν ἐκάλυπτε μὲ τοὺς κλάδους του τὸν κόσμον ὀλόκληρον. Ο πολεμώτατος τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου Λουξιπράνδος δύο-

Ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' Αἰώνος

μάζει αὐτεὺς κοσμορράτορας. Ὁ Δάνδολος, δοὺς τῆς Ἐγείας, ἀποκαλεῖ τὴν ἄνατολικὴν αὐτορράτορίαν *imperium universale*. Οἱ Ἀρμένιοι λέγουν περὶ αὐτῆς ὅτι ἐλαύνει ὡς ἀετὸς καὶ ὅτι ὁ τρόμος τῶν ὄπλων της σείει τὴν οἰκουμένην. Οἱ ἡγεμόνες τῶν Φράγκων καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν τῆς Δύσεως, ἀροῦ ἐπὶ μακρὸν διετέλεσαν ἀποί τῆς αὐτορράτορίας πιτεύκοι, ὠνομάζοντο ἥδη Ἑγγεις, ὅπι βασιλεῖς. Ὁ ἡγεμὸν τῇς ἐν Ἀσίᾳ Ἰρηνίας ἐνόμιζε, καύχημά του νὰ λέγηται κουροπαλάγος

τῆς αὐλῆς τοῦ βισιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. "Οσοι ἐν τῇ Δύσει ἔστι μὲν νὰ περιβληθοῦν τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος λογίζονται δῶς στοιχεῖα. Βαπτιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ εἶναι μόνος ὁ μονάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ ὑπῆρχοι του εἶναι λαός, οἱ κατ' ἔξοχὴν ἀνθρώποι, δλοι δὲ αἱ ἄλλοι κάτοικοι τῆς γῆς εἶναι ἔθνη, τουτέστι ὑποδεέστερα δύτα. Τὸ κράτος του εἶναι ἡ οἰκουμένη (εἴς οὖς καὶ Οἰκουμενικὸς πατριάρχης), ἡ δὲ ἄλλη γῆ εἶναι ἔρημος. Ή ἐλληνικὴ λοιπὸν μοναρχία τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς χωρίους τῆς Μικεδονικῆς δυναστείας εἶναι τὸ ισχυρότερον κράτος τοῦ κόσμου.

Καὶ δὲν εἶνε μόνη ἡ ὑλικὴ δύναμις τοῦ κράτους τούτου τεραστία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκπολιτιστική του δύναμις. Ὁ βιζαντινὸς πολιτισμὸς ἐπέδρασεν ἐφ' ὅλων τῶν χριστιανικῶν λαῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν μουσουλμάνων Ἀραβῶν. Ἡ Κωνσταντινούπολις κατέστη τὸ περίλογον κανόντρον τῆς θεσπεσίας ἀνθή ενε τῶν γραμμίτων καὶ τῆς ιέχηντος, ἡ βασιλισσα τῆς χάριτος, ἡ ποωτεύουσα τοῦ πεποιητοῦ σμένου κόσμου. Ἐντὸς τῶν ισχυρῶν τειχῶν τῆς ἡ «θεοφιλούμενης» πόλις περιέκλειε ἀπαραμίλλους θηγαυρούς, α') τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, τῆς δποίας τὸ ἀρμονικὸν κάλλος καὶ οἱ πομπώδεις θεοτελεστίαι ἐξειτάμβων πάντας δσοι τὴν ἐπεσκέπτοντο, β) τὸ Ἱερὸν Πιλάτιον, εἰς τὸ δποῖν δέκα δλαι γενεαὶ αὐτοκρατόρων ἐφιλοτεμήθησαν νὰ προσθέσουν ἀνήκουστον μεγαλο τρέπειαν, γ) τὸν Ἰππόδρομον, εἰς τὸν δποῖον ἡ κυβέρνησις παρεῖτε παντὸς εἴδους θεάματα πρὸς τέψψιν τοῦ λαοῦ. Τὰ τρίνα ταῦτα ἡ Ἀγία Σοφία, τὸ Ἱερὸν Πιλάτιον, καὶ ὁ Ἰππόδρομος) ἡ παν, ὡς προεί τομεν, οἱ τρεῖς πόλοι, περὶ τοὺς δποίους διέγραψε τὴν τροχιάν της διόληγος ἡ βυζαντινὴ ζωὴ. Πρὸς τούτοις τὸ πλήθος τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων, δι πλοῦτος τῶν ἀγορῶν, τὰ ἀριστογράμματα τῆς βυζαντικῆς τέχνης, αἰνα ἐπλήρουν τὰς πλατείας καὶ τὰς ὁδοὺς, ἔδιδον εἰς τὴν πόλιν τὸν χαρακτῆρα ἐνὸς ἐκ τῶν θαυμασιωτέρων μουσείων. Οἱ ξένοι εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἐφαντάζοντο τὸ Βυζαντιον ὡς τὴν μοναδικὴν πόλιν τοῦ κόσμου, σύμπασαν ἀπαστράπτουσαν ὡς ἐὰν τὴν ἔβλετε τις διὰ μέσου χρυσῆς ἀντανακλάσεως. Εἰς τοὺς Σλαύους δπως καὶ εἰς τοὺς Ἀρμενίους, εἰς τὴν Ἰσαλίαν καὶ εἰς τὴν ἀπομεμακρυσμένην Γαλλίαν ἡ ἀέναος πρὸς τὸ Βιζαντιον προσῆλωσις καὶ ἡ ἐπιδραπις, τὴν δποίαν τοῦτο ἔξήσκει ἐπ' αὐτῶν. Ίσαν βαθεῖαι. 'Αλλ' ἀκριβῶς, ἐνῷ ἡ ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία τοῦ Βιζαντίου προεκάλει τὸν θαυμασμὸν δλου τοῦ κόσμου, ἔξήγειρε συγχρόνως τὸν φθόνον καὶ τὴν ξηλωτυπίαν δλου τοῦ κόσμου, πρᾶγμα τὸ δποῖον ἀπετέλει μέγαν κίνδυνον διὰ μέλλον της.

Αἱ φεουδαλικαὶ ἐξ·γέρσεις.—Πλὴν τοῦ προειρημένου μελλοντικοῦ καὶ δύνου, δυσις προήχετο ἐκ τοῦ φθόνοι, καὶ ἐκ τῆς ζηλοις πίσιας ὅλου τοῦ κόσμου, ἄλλοι κίνδυνοι, ἐσωτερικοὶ αὐτοί, καὶ μᾶλλον ἀμεσοί, ἡ τείλουν τὴν εὐημερίαν τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἐ·άτου αἰῶνος καὶ καθ' ὅλον τὸν δέκατον αἰῶνα σοφαρὸν κοινωνικὸν ζήτημα ἀνητύχει τὴν αὐτοκρατορίαν. Δύο τάξεις τότε ὑπῆρχον ἀντιμέτωτοι ἀλλήλων, οἱ πένητες καὶ οἱ δυνατοί. Οἱ Ἰσχυροὶ ἀκαταπαύστως ἐ·φετεροῦζοντο τὰς μικρὰς ἴδιοκτησίας τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν οὕτω δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον πιρήχθη εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἴδιως εἰς τὰς ἀσιατικὰς ἐπαρχίας μία μεγάλη φεουδαλικὴ ἀριστοκρατία, ἡ δποία εἶχεν ἀπεράντους γαιάς καὶ πολλοὺς ὑποτελεῖς καὶ δουλοπαροίκους. Τῆς ἀριστοκρατίας ταύτης ἡ ἐπιφροή ηὗξαντο περισσότερον ἐκ τοῦ ὅτι αὐτῇ κατεῖχε εἰς χειράς της καὶ τὰς ἀνωτέρας διοικητικὰς θέσεις καὶ τὰ ἀνώτερα στρατιωτικὰ ἀξώματα, ἐ· εκα τῶν δποίων ὁ στρατὸς ἐξηρτάτο ἀπ' αὐτῆς. Ἡ ἀριστοκρατία οὕτη, πλουσία καὶ ἴσχυρά, ἀπειέλει διὰ τὴν κυβέρνησιν πολιτικὸν ἀμα καὶ κοινωνικὸν κίνδυνον. Οἱ αὐτοκράτορες είχον ἐινοήσει τὸν κίνδυνον αὐτῶν καὶ μεθ' ὅλης τῆς ἐνεργητικότητός των ἀντεπεξῆλθον κατὰ τῶν ἀντιπειθαρχικῶν τούτων μεγιστάνων, οἱ δποίοι καυχώμενοι ἔλεγον ὅτι ἐπιβάλλονται καὶ εἰς τὸν αὐ·οκράτορα καὶ οἱ δποίοι διὰ τῶν ἀτελειῶν, τὰς δποίας ἀπήριουν, ἡ·άτερων τὰς εἰσπράξεις τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ διὰ τοῦ σφετερισμοῦ τῶν εἰς τοὺς στρατιώτας παραχωρουμένων γαιῶν (στρατιωτόπια, σελ. 140) ἐστείρευον μίαν ἐκ τῶν σημαντικωτέρων πηγῶν τῆς στρατολογίας.

'Ο Βισίλειος Α' καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, δπως καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα, ἐτέβιλε τὴν πολιτικὴν τῆς δυναστείας, ἐπεδίωξε δηλαδὴ νὰ περιορίσῃ τὰς ὑπερβασίας τῶν μεγιστάνων (σελ. 110). Οἱ διάδοχοι αὐτοῖς τὸν ἥκολούθησαν εἰς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς; ἐνεργείας. Σειρὰ διατάξεων ἐκδοθεισῶν ὑπὸ 'Ρωμανοῦ τοῦ Λακαπηγοῦ, Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, 'Ρωμανοῦ τοῦ Β' καὶ Νικηφόρου Φωκᾶ (ἰδὲ σελ. 119) σκοπὸν οἶχον νὰ προστατεύσουν τὰς μικρὰς ἴδιοκτησίας καὶ νὰ ἐμποδίσουν τοὺς φεουδάρχας νὰ καταβροχθίσουν τὰ κτήματα τῶν πτωχῶν. 'Άλλ' ἀκριβῶς ἡ κατ' ἐπανάληψιν ἐπιβολὴ καὶ ἐφαρμογὴ τῶν μέτρων τούτων ἀποδεικνύει ὅτι τὸ κακὸν δισημέραι ηὗξαντο. "Άλλως τὰ γεγονότα,

* Diehl, l'empire Byzantin p. 125.

τὰ ἐπελθόντα καὶ τὸ δεύτερον ἡ οἰσυ τοῦ δικάτου αἰῶνος ἐπέπρωτον
νὰ πιστοποιήσουν τοῦτο κατὰ τοσπον χαρακτηριστικόν. Τὴν ἐπαύριον
τῆς δολοφονίας τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἔξερον γη εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν
ἡ πρώτη φεουδαλικὴ στάσις ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βάρδα Φωκᾶ, ἀνε-
ψιοῦ τοῦ δολοφονηθέντος αὐτοκράτορος. Ἡ στάσις καρεστάλη μετὰ
πολλῆς δυσκολίας, ἐπανελήφθη δὲ ἀγοριώδην κατὰ τὰ πρῶτα ἐτη τῆς
βασιλείας τοῦ Βασιλείου Β' ὑπὸ τὸν Βίγδαν Σληρόν· ἀλλὰ καὶ ἡ στάσις
αὕτη κατεβλήθη μετὰ τοιετῇ ἀγῶνα. Ἡ θαυμασία δραστηριότης τοῦ Βι-
σιλείου Β' ἐθριάμβευσεν, ἀλλ' οὐδέποτε διαδόχων τοῦ Βασιλείου
φεουδαλικὰς ταύτας στάσεις καὶ διάταγμα ἐποδέθεν τῷ 996 ἐπλήξε μετ'
ἀγρίοις σκληρότητος τοὺς μεγάλους τούτους ἀγροτικοὺς μεγιστᾶνας.

Πάντα δικαὶα τὰῦτα ἔπειται τοῦτον ἀνθεφελῆ. Ἡ φεουδαλικὴ
ἀριστοκρατία κατώρθωντε νὰ ὑπερισχύῃ τῇς αὐτοκρατορικῆς ἔξυσίας.
Τέλος δὲ ἐπωφεληθεῖσα ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν διαδόχων τοῦ Βασιλείου
Β' κατέλαβε τὴν ἀρχὴν διὰ τῶν Κομνηνῶν, ως ὃδος ἔδωμεν κατωτέρῳ.

Ἡ Θρησκευτικὴ ἀριστοκρατία. — Ειπὼς τοῦ λαϊκοῦ φεουδα-
λισμοῦ καὶ διηγητικὸς φεουδαλτεσμὸς δὲν ἦτο διλιγώτερον ισχυρός
καὶ διλιγώτερον ἐπικίνδυνος εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἔξυσίαν,

Κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα, διποτες καὶ κατὰ τὸν δύγδιον, μέγα μέρος
τῆς κτηματικῆς ιδιοκτησίας περιῆλθεν εἰς τὰ μοναστήρια ἐπὶ προφα-
νεῖ ζημίᾳ καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ δημοσίου ταμείου, διότι τὰ μονα-
στηριακὰ κτήματα κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἀφορολόγητα. Οἱ αὐτοκρά-
τορες προσεπάθησαν νὰ περιορίσουν τὴν τοιαύτην οὔξησιν τῶν μονα-
στηριακῶν κτημάτων (σελ. 119). ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς μάλιστα ἀπηγό-
ρευσε καὶ τὴν ἔδυσιν νέων μοναστηρίων, ως καὶ πᾶταν δωρεὰν πρὸς
τὰ ἥδη ὑπάρχοντα. Ἀλλ' ἐν τῇ Βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ ἡ Ἐκκλησία
ἦτο τόσον ισχυρά, ὅστε τοιαῦτα μέτρα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρη-
θοῦν ἐπὶ μακρόν· ἡ δὲ μονορχία ἔχουσα πολλάκις ἀνάγκην τῆς Ἐκ-
κλησίας ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ φέρηται συγκαταβατικῶς πρὸς αὐτήν.
Ἐνεκα τούτου δι Τζιμισκῆς ἥμέρωσε τὰς κατὰ τῶν μοναστηρίων δια-
τάξεις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ (σελ. 121).

Ἄλλα καὶ ἀπέναντι τοῦ κοσμικοῦ κλήρου δι αὐτοκράτωρ δὲν
εἶχε πάντοτε περισσοτέραν ισχύν. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπό-
λεως ως ἐκ τῆς εὐρείας δικαιοδοσίας του, ως ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ
τῶν μοναχῶν, οὖτες ὑπήκουον εἰς αὐτόν, ως ἐκ τῆς πολιτικῆς ἐπιδρά-
σεως, τὴν διοίσαντες εἶχήσκει οὖτος, καὶ ως ἐκ τῶν μεγάλων ἀξιώσεων, τὰς
διποτες αὐτὴ ἡ δύναμις του ἐνέτνεεν εἰς αὐτόν, ἦτο ἐπικίνδυνος προσφ-

Ἴστορία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, N. Βραχροῦ

11

πικότης. Ἐάν ήτο ἀφωσιωμένος εἰς τὴν κυβέρνησιν δὲ πατριάρχης ἡδύ-
νατο νὰ πρεσφέρῃ μεγάλας ὑπηρεσίας ἀν διώκειτο ἔχθρικῶς,
ἡδύνατο νὰ ἔξουστερονη πᾶσαν ἐνέργειαν καὶ αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτο-
ρος. Εἴδομεν διοίαν στάσιν ἐτήρησεν ἀπέναντι τοῦ Τζιμισκῆ ὁ πα-
τριάρχης Πολύευκτος. Ἡ λαϊκὴ λοιπὸν καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀριστο-
χρατία ἔξησθενιζον κατὰ πολὺ τὴν ἴσχυν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἔξουσίας.

6. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ ΑΙΩΝΑ

Ἡ παρακμὴ τῆς αὐτοκρατορίας ἥχοισεν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βα-
σιλείου Β'. Οἱ μετὰ τὸν Βασίλειον Β' ἀκ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας
βασιλεύσαντες ὑπῆρξαν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀνίκανοι καὶ ἀνάξιοι καὶ
δὲν ἦδυν ἡδησαν ν' ἀπεκρούσονται ἢ νὰ καταβάλουν τοὺς ἔχθροὺς τοὺς
περιστοιχίζοντας τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡσαν δὲ οὗτοι α')
Κωνσταντῖνος Η', ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου Β' (1025—1028), β) Ρω-
μανὸς Γ' ὁ Ἀογυρὸς, γαμβρὸς ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Ζωῆ τοῦ Κωνσταντίνου
Η, (1028—1034), γ) Μιχαὴλ Δ' ὁ Παφλαγῶν, δεύτερος συζυγος τῆς
Ζωῆς (1034—1041), δ) Μιχαὴλ Ε' Καλαφάτης, ἀνεψιός τοῦ Παφλα-
γρόνος (1041—1042), ε) Κωνσταντῖνος Θ' ὁ Μονομάχος, τρίτος σύζυ-
γος τῆς Ζωῆς (1042—1055), καὶ σ') ἡ Θεοδώρα, ἀδελφὴ τῆς Ζωῆς
(1055—1056).

Ἐπὶ Μιχαὴλ Δ' ὁ ἔξοχος στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης ἀνέκτησε
κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν Σικελίαν ἀπὸ τῶν Ἀράβων, εἰς τοῦτο δ' ἐβοή-
θησαν αὐτὸν καὶ μισθοφόροι Νορμανδοὶ ἐκ τῶν ἐκ τῆς γαλλικῆς Νορ-
μανδίας (βιορέου Γαλλίας) ἐλθόντων καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἐγκατιδούμενον.
Οταν δημοσιεύσηται τὸ Μανιάκης διαβληθεὶς ἀνεκλήθη, ἡ Σικελία περιῆλθε καὶ
πάλιν εἰς τοὺς Ἀραβας, οἱ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ Νορμανδοὶ συναθροίσαντες
πλῆθος ταχυδιωκτῶν ἐν τῆς μέσης καὶ ἀνω Ἰταλίας ἐπεχείρησαν νὰ κα-
τατήσουν τὴν κάτω Ιταλίαν καὶ μέχρι τοῦ 1041 ἔγιναν κύριοι τοῦ
μεγαλειτέρου μέρους αὐτῆς.

Ἐπὶ Μιχαὴλ Ε' ὁ στρατηγὸς Μανιάκης ἐστάλη εἰς τὴν Ἰταλίαν
ἴνι ἀνορθώση τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Ἄλλ' ὁ
διαδεχθεὶς τὸν Μιχαὴλ Ε' Κωνσταντῖνος Θ' ὁ Μονομάχος καθήγετες τὸν
Μανιάκην ἀπὸ τῆς στρατηγίας. Ὁ Μανιάκης ἀγανακτήσας ἐστασίασε καὶ
διαπεραιωθεὶς μετὰ τῆς στρατιᾶς του εἰς τὸ Δυρράχιον προίλαυνε πρὸς
τὴν Μακεδονίαν. Ἄλλὰ καθ' ὅδον ἐλαβεν ἀριστώς πληγὴν θανατηφό-
ρον. Οὕτω ἡ αὐτοκρατορία ἐστερήθη τοῦ ἀρίστου τῶν στρατηγῶν τῆς
ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου οἱ Ἀράσοι ἐπῆλθον μετὰ μεγάλου στόλου ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλ' ἐνῷ ἐναυλόγουν παρὰ τὸ στόλιον τοῦ Βασπόρου, ἐπιπεσὼν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἔφεγεν εἰς αὐτοὺς μεγάλην φθορὰν διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ταλευταία ἐκστρατεία τῶν Ἀράσων κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκτὸς οἱ Ἀράσοι περιέπεσαν εἰς ἐμφυλίους πολέμους καὶ κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα ὑπέκυψαν εἰς τοὺς Μογγόλους.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου Οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἦτο ὁ Μιχαὴλ Κηρουλλάριος, ἀνὴρ σπανίας ἀρετῆς, ἀλλ' ἵσχυρογνώμων καὶ αὐταρχικός, τὸν δὲ παπικὸν θρόνον τῆς Ἀράσης κατεῖχεν ὁ Λέων Θ'. Ἐπὶ τῶν δύο τούτων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχηγῶν ἐπανελήφθησαν σφοδρότερον αἱ ἔριδες μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας, τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὃσον ὁ πάπας Λέων Θ' ἀνεμιγνύετο σκανδαλωδῶς εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν κατεχομένης κάτω Ἱταλίας καὶ φανερὰ ἥξιον παρὰ τῶν ἐν αὐτῇ Ἐλλήνων ν' ἀναγνωρίσουν τὰ πρωτεῖα τῆς Ἀρασικῆς ἐκκλησίας. Οἱ Κηρουλλάριος κατόπιν ἐκραγείσης στάσεως ἡνάγκασε τὸν Κωνσταντίνον τὸν Μονομάχον νὰ παραδεχθῇ τὸ σχίσμα. Οὕτω ὁ χωρισμὸς τῶν δύο ἐκκλησιῶν εἶχεν ἥδη συντελεσθῆ. Οἱ πατριάρχης καὶ ὁ πάπας ἀφώρισαν ἄλλήλους, αἱ δὲ αὐτοκέφαλοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐκκλησίαι καὶ αὐτὴ ἡ νεοφύτιστος Ἀρασικὴ ἐθεώρουν τοῦ λοιποῦ τὴν Ἀρασικὴν ἐκκλησίαν ὡς αἵρετικήν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῶν ἀνικάνων αὐτοκρατόρων ὁ φεουδαλικὸς κίνδυνος ἀπέβη ἀπειλητικώτερος. Ὁπως ἐξασθενίσῃ τὴν λίαν ἴσχυρὰν ἀριστοκρατίαν ἡ αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ ἐκρινεῖ εὐλογον νὰ πολεμήσῃ τὸν στρατὸν, ἐπὶ τοῦ ὅποίου ἐστηρίζοντο οἱ φεουδάρχαι καὶ τοῦ δποίου ἡ δύναμις κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἐξεδηλοῦντο ἐπικινδύνως δι. ἐξεγέρσεων, δπως ἡ τοῦ Γεωργίου Μανιάκη. Συνεκροτήθη λοιπὸν ἀστικὸν κόμμα, ἵνα ἀντιταχθῇ κατὰ τῶν εὐπατριδῶν, καὶ ἐπειδὴ ἡ δύναμις αὐτῶν ἐστηρίζετο εἰς τὸν στρατὸν, κατηγένθη κατὰ τοῦ στρατοῦ τὸ πρῶτον κτύπημα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μονομάχου. Τὰ ἔθνικὰ στρατεύματα ἥλαττωθησαν σημιτικῶς, τὰ δὲ κενὰ ἐπληρώθησαν διὰ μισθοφόρων Νορμανδῶν, Σκανδιναύων, Ἀράσων, τὰ δυρχωματικὰ ἔργα παρημελήθησαν, οἱ ἴκανοι στρατηγοὶ ἐιέθησαν κατὰ μέρος ἡ ὑπὸ δυσμένειαν, καὶ ἡ κυβέρνησις ἀγνείεθη εἰς λογίους ἀνδρας, οἵος ἦτο ὁ Φελλὸς καὶ ἄλλοι.

Ἐπὶ τοῦ Μονομάχου ἐνεφανίσθησαν ἀπ' ἀνατολῶν νέαι ἐχθροὶ φο-

βερώτεροι, οἱ Σελδζουκίδαι Τοῦρκοι, περὶ τῶν ὅποιων κατωτέρω γίνεται ἴδιαίτερος λόγος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μονομάχου ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως διασώζων εὐλάβειαν τινα πρὸς τὰ λείψινα τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου ἀνθίβιασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὴν ἀδελφὴν τῆς ἀποθανούσης ἡδη Ζωῆς Θεοδώραν. Ταύτης δὲ ἀποθανούσης μετὰ 18 μῆνας ἔξελιπεν ἡ Μακεδονικὴ δυναστείας

7. ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ.—ΟΙ ΣΕΛΔΖΟΓΚΙΔΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

Ἄπὸ τῶν μέσων τοῦ ἐνάτου αἰῶνος οἱ Ἀραβεῖς εἰς ἥλθον ὅριστικῶς εἰς τὴν περίοδον τῆς παρακμῆς. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ διγδάου αἰῶνος τὸ μέγα ἐνιαῖον χαλιφικὸν κράτος διηρέθη εἰς δύο διὰ τῆς ἰδρύσεως νέου χαλιφικοῦ κράτους ἐν Ἰσπανίᾳ. Ἐπειτα κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ὀλόκληρος ἡ βόρειος Ἀφρική ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τοῦ χαλιφικοῦ κράτους τῶν Ἀββασιδῶν, ἰδρυθείσης ἐν αὐτῇ νέας χαλιφικῆς δυναστείας, τῆς τῶν Φατιμιδῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἡ ἐνότης τοῦ κράτους τῶν Ἀββασιδῶν ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος κατέστη εἰκονική, διότι οἱ ἐμίραι, ἥτοι οἱ κατὰ τόπους διοικηταί, μόνον κατὰ τύπους καὶ κατ' ὄνομα ἀνεγνώριζον τὴν ἀρχὴν τοῦ χαλίφου τοῦ Βαγδατίου, κατ' οὐσίαν δὲ ἡσαν ἀνεξάρτητοι. Ἐκ τοῦ κατακερματισμοῦ τούτου τοῦ μεγάλου Ἀραβικοῦ κράτους ὀφελούμενοι οἱ μεγάλοι Ἑλληνες βασιλεῖς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἀνέκτησαν ἀπὸ τῶν Ἀράβων πολλλὰς χώρας ἐν Μεσοποταμίᾳ, Συρίᾳ καὶ Ἀρμενίᾳ. Ἀλλ' ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μία ἀπότομος καὶ ὅιζικὴ μεταβολὴ πραγμάτων ἐπήνεγκεν ἐκ νέου τὴν κραταίωσιν τοῦ Ἰσλάμ καὶ τὴν ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου κατάλυσιν ἐν Ἀσίᾳ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Εἰφόρος μωαμεθανισμὸς εἶχε παρακμάσει στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς ἐν τοῖς Ἀραψιν, ἀνεξωγονήθη ἀλφνης ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος ἐν τοῖς Σελδζουκίδαις Τούρκοις.

Οἱ Σελδζουκίδαι Τοῦρκοι, ὀνομασθέντες οὖτε ἐκ τοῦ γενέροχου αὐτῶν Σελδζούκ, μετενάστευσαν εἰς τὰς ἐνευθεντες τοῦ Ὡζού περσικάς χώρας κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα ὑπὸ τὸν ἔγγονον τοῦ Σελδζούκ Τουγρούλ· ἀποδεχθέντες δὲ τὸν ἴσλαμισμὸν κατέλυσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰς ἐν ταῖς περσικαῖς χώραις μωαμεθανικὰς δυναστείας καὶ ἰδρυσαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν μέγα τουρκικὸν κράτος, οὗτονος δὲ ἡγεμὼν ἐκαλεῖτο σονλ τᾶνος. Ὁ χαλίφης τοῦ Βαγδατίου ἀνέθηκεν εἰς τὸν Τουγρούλ, ἡγεμόνα τῶν Σελδζουκιδῶν, τὴν διοίκησιν τοῦ ὄλου Ἀραβι-

κοῦ κράτους, κρατήσας δι' ἔαυτὸν μόνον τὴν πνευματικὴν ἀρχήν. Τοι-
ουτοτρόπως οἱ Σελδζουκίδαι Τούρκοι ἔγιναν εἰρηνικῶς διάδοχοι τῶν
Ἀράβων. Ἐπὶ Τουγρούλ, βασιλεύοντος ἐν Κωνσταντινούπολει τοῦ
Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μωνομάχου, ἔγιναν αἱ πρῶται πολεμικαὶ συγκρού-
σεις ἐν Ἀρμενίᾳ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Σελδζουκιδῶν Τούρκων, καθ'
ἄ; οἱ Ἑλληνες ἀπώλεσαν μέγα μέρος τῶν ἐν Ἀρμενίᾳ κτήσεών των.

8. ΜΙΧΑΗΛ Σ' Ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ. — ΙΣΑΑΚΙΟΣ ΚΟΜΗΝΟΣ. —
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΟΥΚΑΣ. — ΡΩΜΑΝΟΣ ΔΙΟΓΕΝΗΣ.

Μιχαὴλ Σ' δ Στρατιωτικός (1056 — 1057). — Μετὰ τὸ θάνατον τῆς
Θεοδώρας τὸ τότε ἐπικρατοῦν ἀστικὸν κόμμα ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρό-
νου τὸν Μιχαὴλ Σ', τὸν ἐτιλεγόμενον Στρατιωτικόν, γέροντα μωρὸν
καὶ ἀνίκανον ν^ο ἀντιμετωπίσῃ τὰς δεινὰς τῆς αὐτοκρατορίας περιστά-
σεις. Οἱ μεγάλοι στρατηγοὶ τοῦ κράτους, μὴ ἀνεχόμενοι νὰ ὑβρίζωνται
ἡ νὰ παραγκωνίζωνται ὑπὸ τοῦ κρονολήρου αὐτοῦ γέροντος, διὰ στά-
σεως καθήγεσαν αὐτὸν καὶ προσέφεραν τὸν θρόνον εἰς τὸν στρατηγὸν
Ἰσαάκιον Κομνηνόν, δστις εἶχε προσφέρει λαμπρὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν
αὐτοκρατορίαν.

Ισαάκιος Κομνηνός (1057 — 1059). — Ο Ἰσαάκιος Κομνηνὸς
ἥτο ἀνὴρ μετριοπαθῆς καὶ ἐνυβέργησε μετὰ πολλῆς συνέσεως καὶ
ἰσχύος ἐφορόντισε νὰ βελτιώσῃ τὰ σεσαλευμένα οἰκονομικὰ διὰ βαρέων
φόρων καὶ αὐστηρῶν οἰκονομιῶν· ἐπενέβη μάλιστα καὶ εἰς τὴν διαχεί-
ρισιν τῶν μονῶν καὶ περιέκοψε τὰς μοναστηριακὰς δαπάνας, τὰ δὲ
περισσεύματα μετεβίβασεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἄλλὰ περὶ τὰ τέλη
τοῦ 1059 προσβληθεὶς ἐν κυνηγίῳ ὑπὸ κεραυνοῦ παρηγήθη, ἀφῆκε
δὲ τὸν θρόνον εἰς τὸν Κωνσταντίνον Δούκαν, παλαιὸν συναγωνιστήν
του ἀλλ ἀφωνιαμένον εἰς τὸ ἀστικὸν κόμμα.

Κωνσταντῖνος Γ' Δούκας (1059 — 1067). — Ο Κωνσταντῖνος Ι'
Δούκας, δστις εἶχε σύζυγον τὴν λογίαν Εὐδοξίαν τὴν Μακρεμβολίτισσαν,
ἐπέστησεν ὅλην τὴν προσοχὴν τοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν διοίκησιν καὶ εἰς
τὰ οἰκονομικὰ, παρημέλησε δὲ καθ' ὅλοκληρίαν τὰ στρατιωτικὰ· διὰ
τοῦτο δὲν ἥδυνήθη οὕτε τὸν Σελδζουκίδας Τούρκους ν^ο ἀποκρούσῃ,
οὔτινες γενόμενοι ὁριστικῶς κύριοι τῆς Ἀρμενίας ἤχισαν νὰ εἰσβάλλουν
καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, οὕτε τοὺς Νορμανδοὺς, οὔτινες συνεπλή-
ρωσαν τὴν κατάκτησιν τῆς κάτω Ἰταλίας πλὴν τῆς πόλεως Βάρεως.

Ο Κωνσταντῖνος Ι' Δούκας κατέλιπε διὰ διαθήκης τὴν βασιλείαν
εἰς τοὺς τρεῖς ἀνηλίκους υἱοὺς του καὶ κατέστησε κηδεμόνα αὐτῶν καὶ

ἐπίτεροπον τῆς ἀρχῆς τὴν σύζυγόν του Εὐδοκίαν, ἀφοῦ ἔλοβε παρὸς αὐτῆς τὴν ἔνορκον διαβεβαίωσιν ὅτι δὲν ἥθελεν ἔλθει εἰς δεύτερον γάμον. Ἀλλ' αἱ περιστάσεις ἡσαν δειναῖ. Οἱ Σελδζουκίδαι Τούρκοι ὑπὸ τὸν μέγαν αὐτῶν σουλτᾶνον Ἀλπ-Ἀρσλᾶν, ἀνεψιὸν τοῦ Τρονγούλ, εἰσέβαλον ὡς κατακτηταὶ ἐξ τῆς Ἀρμενίας εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἔλεγκτον αὐτὴν, ἔπειτα δὲ εἰσώρμησαν εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ τελευταῖον εἰσέβαλον καὶ εἰς τὴν Συρίαν. Ἡ Εὐδοκία μὴ δυναμένη νἀντιμετωπίσῃ τοὺς κινδύνους ὑπανδρεύθη τὸν γενναιότατον τῶν τότε στρατηγῶν Ρωμανὸν Διογένην καὶ κατέστησεν αὐτὸν συμβασιλέα.

Ρωμανὸς Δ' Διογένης. - 'Ο Ρωμανὸς Δ' Διογένης, γενόμενος αὐτοκράτωρ (1067—1071) ἐπεχειρήσης τρεῖς ἐκστρατείας κατὰ τῶν Σελδζουκίδῶν Τούρκων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Κατὰ τὰς δύο πρώτας ἀπώλησε τοὺς Τούρκους πρὸς τὸν Εὐφράτην. Ἀλλὰ κατὰ τὴν τρίτην εἰσβολὴν ἐπιθετικῶς εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἦτείθη ὑπὸ τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλᾶν ἔνεκα τῆς ἀθλίας καταστάσεως τοῦ στρατοῦ του καὶ ἡρωϊκῶς μοχόμενος ἐτραυματίσθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ο μεγαλόψυχος σουλτᾶνος Ἀλπ-Ἀρσλᾶν θαυμάσας τὸν ἡρωϊκὸν τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους ἦξιώσεγ αὐτὸν βασιλικῶν τιμῶν, καὶ ὅτι μόνον τὴν ἔλευθερίαν τοῦ ἀπέδωκε, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὑπερσχέθη τὴν κατάπαυσιν τῶν κατὰ τὴν Μικρᾶς Ἀσίας ἐπιδρομῶν, ἀρκεσθεὶς εἰς ἀπλῆν μόνον διοβεβαίωσιν τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους πεοὶ χρηματικῆς ἀποζημιώσεως.

'Αλλ' οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνιίπαλοι τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους μαδόντες τὴν αἰχμάλωσίαν τοῦ ἐκήρυξαν αὐτὸν ἐκπιτότον καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν Μιχαὴλ Ζ', υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου Ι' Δούκα. Οιαν δὲ ὁ Ρωμανὸς Διογένης ἐπανήρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν, συνελήφθη παρασπόνδως ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του καὶ ἐτυφλώθη. Ἀλλὰ τότε οἱ Σελδζουκίδαι Τούρκοι εἰσέβαλον καὶ πάλιν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐκυρίευσαν ὅλον τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς ἐλληνικῆς ταύτης χερσονήσου. Ταῦτοχρόνως δὲ κατέλαβον τὴν Μεσοποταμίαν, πᾶσαν τὴν Συρίαν, καὶ τὴν Παλαιστίνην. Ο δὲ διαδεχθεὶς τὸν ἀπαθανόντα Ἀλπ-Ἀρσλᾶν υἱὸς του Μαλέκ-Σάδχ ἐξέτεινε τὰς κατακτήσεις του μέχρι τῆς Β. Θυνίας καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Αιγαίου. Οὕτω τὸ Σελδζουκικὸν κράτος ἐπὶ Μαλέκ-Σάδχ ἀνῆλθεν εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμήν. ¹

1) Ο Μαλέκ-Σάδχ τὰς ἀπομεμακρυσμένας τοῦ κράτους του χώρας κατέστησεν ὑποτελή κράτη κυβερνώμενα κληρονομικῶς ὑπὸ συγγενῶν του. Τότε αἱ χώραι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας αἱ ἀφαιρεθεῖσαι ἀπὸ εῶν Ἑλλήνων ἀπετέλεσαν ἴδιουν κράτος ὑποτελές, τὸ ὅποιον ἐκαλεῖτο «κράτος τῆς Νικαίας» ἐκ τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ. Σὺν

Ο Μιχαὴλ Ζ' ὑπῆρξεν ὅλως ἀνάξιος αὐτοκράτωρ. Ἐνῷ τὸ κράτος του ἡ φωτηριάζετο ἐν Ἀσίᾳ ὑπὸ τῶν Σελδουκιδῶν Τούρκων, οὐτὸς ἀνεγίνωσκε χειρόγραφα ἢ ἡρχολεῖτο εἰς τὴν στιχουργίαν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ διδασκάλου του καὶ πρωθυπουργοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ. Ἐνεκα τούτου ἔξ-φραγμασαν σπάσεις ἢ μία κατόπιν τῆς ἀλλης. Εἰς τὴν Ἀσίαν ἐστασίασε κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Ζ' ὁ Νικηφόρος Βοτονειάτης, εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην ὁ Νικηφόρος Βοιέννιος. Ο Μιχαὴλ ἦναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ καὶ ὁ Βοτονειάτης κατέλαβε τὸν θρόνον. Κατὰ τοῦ Βοτονειάτου ἐστασίασαν ἄλλοι μνηστῆρες τοῦ θρόνου, ἢ δὲ αὐτοκρατορία πορθουμένη, ἔξηντλημένη, ἀπελπις, ἐπεξήρει γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ τὸν σωτῆρά της. Οὗτος ἡτο δ' Ἀλέξιος Κομνηνός, ὁ κράτιστος τῶν σιρατηγῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ στάσις, δι' ἣς ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου δ' Ἀλέξιος Κομνηνός (1081) καὶ δι' ἣς ἐπῆλθε τὸ τέλος τῆς ἐπὶ τριάκοντα ἑτη διαρκεσάσης ἀναρχίας, ἐσημείωσε τὸν θρίαμβον τῆς φεουδαλικῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ στρατοῦ ἐναντίον τοῦ ἀστικοῦ κόμματος καὶ τὴν νίκην τῶν ἐπαρχιῶν ἐναντίον τῆς πρωτευούσης. Τοῦτο ἔμειλλε νὰ φέρῃ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν νέον αἰῶνα μεγαλείου. Ἄλλα πρὸν μεταβολεὶν εἰς τὸν αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν, θὰ ἐξετάσωμεν ὅποια τις ἡτο ἡ κατάστασις τῆς δυτικῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Η ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΜΕΓΑΔΗΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΝ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ ΕΠΕΔΘΟΥΣΑ ΕΝ ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ

1. ΒΑΡΒΑΡΙΚΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΠΑΡΑΧΘΕΝΤΑ ΕΝ ΤΗΙ ΔΥΣΕΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΠΕΜΠΤΟΥ Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ.

Εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δτι κατὰ τὸν πέμπτον μ. Χ. αἰῶνα ἴδρυθησαν διάφορα γερμανικὰ κράτη εἰς τὰς πέραν τῶν Ἀλπεων διωρανικὰς χώρας, τὸ τῶν Βουργουνδίων εἰς τὴν Γαλατίαν, τὰ τῶν Σουήβων, τῶν Ἀλανῶν καὶ τῶν Βανδήλων εἰς τὴν Ἰσπανίαν, τὰ τῶν Βησιγότθων καὶ τῶν Φράγκων εἰς τὴν Γαλατίαν, τὸ τῶν Ἀγγλοσαξόνων εἰς τὴν Βρεττανίαν (ἰδ. σ. 13). Οἱ Φράγκοι κατέλυσαν τὰ κράτη τῶν Βουργουνδίων καὶ τῶν Βησιγότθων εἰς τὴν Γαλατίαν. Ἀλλ' οἱ Βησιγότθοι κατέλαβον τότε τὴν πέραν τῶν Πυρηναίων ἐκτενούμενην Ἰβηρικὴν χερσόνησον καὶ ἴδρυσαν ἐν αὐτῇ κράτος, δπερ διετηρήθη μέχρι τοῦ 711, κα-

τῷ χρόνῳ τὸ κράτος τοῦτο ἐκησθένησε καὶ ἀπώλεσε τὴν Νίκαιαν καὶ πολλὰς πιοὺς δυσμάς χώρας, καὶ τέλος πειραρίσθη εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔχον πρωτεύουσαν τὸ Ἰκόνιον, ἐξ οὗ καὶ κράτος τοῦ Ἰκονίου ἐκάλειτο.

τελύθη δὲ ὑπὸ τῶν ἐξ Ἀφρικῆς ἐλθόντων Ἀράβων. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἰδούμησαν ἀλλήλοις αιδόχως δύο γερμανικὰ κράτη, τὸ τοῦ Ὁδράκρου, ἐκ ποικίλων γερμανικῶν λαῶν ἀποτελούμενον, καὶ τὸ τοῦ Θευδερίχου Ὀστρογοτθικὸν.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ ἔκτου αἰῶνος οἱ Λογγοβάρδοι κατέλαβον τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ ἰδρυσαν ἐν αὐτῇ λογγοβαρδικὸν βασίλειον, διεργαθερον κατελύθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων Καρόλου τοῦ Μεγάλου.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω γερμανικὰ κράτη, ἰδρυθέντα εἰς χώρας ὁμανικός ἡ νεολατινικάς, διάγον κατ' ὅλιγον ἔξελατινισθησαν, πλὴν τοῦ ἐν Βρεττανίᾳ ἀγγλοσαξονικοῦ, διότι ὑπερίσχυσεν εἰς αὐτὰ διατινικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα, ἐκ τῆς διοίας ἐπιχηματίσθησαν κατόπιν παρὰ τοῖς λαοῖς τούτοις αἱ νεολατινικαὶ λεγόμεναι γλῶσσαι, γαλλική, Ιταλική καὶ Ισπανική. Εἰς τὸν ταχύτερον ἔκλατινισμὸν συνειέλεσε πρὸ πάντων ὁ χριστιανισμός, διότι εἰ; τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὴν παιδείαν τοῦ μεσαίωνος ἐγίνετο χρῆσις μόνης τῆς λατινικῆς γλώσσης, οἱ δὲ γερμανικοὶ λαοί, Βησιγότθοι, Ὀστρογότθοι, Βανδῆλοι, Βουργούνδιοι, Λογγοβάρδοι, ἵσαν ἥδη χριστιανοὶ (κατ' ἀρχὰς Ἀρειανοί, ἐπειτα δοθόδοξοι) καθ' ὅν χρόνον εἰσέβαλον εἰς τὰς ὁμανικὰς χώρας καὶ ἰδρυσαν ἐν αὐταῖς κράτη. Μόνον οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Ἀγγλοσάξονες διετήρησαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὸν γερμανικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα.

Οἱ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ῥήνου μέχοι τῆς Βατικῆς θαλάσσης οἰκούντες γερμανικοὶ λαοὶ προσῆλθον εἰς τὸν χριστιανισμὸν τὸν ὅγδοον αἰῶνα, οἱ δὲ βορειότατοι Δανοί, Σουηδοί καὶ Νορβηγοί κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος. Καθ' δὲ ἡ ήμέρωσις τῶν διαφόρων λαῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἤγχισεν ἀπὸ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ αὐτῶν. Τοῦτον δὲ προήγαγε τὸ Φραγκικὸν κράτος καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης.

2. ΤΟ ΦΡΑΓΚΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΚΑΡΟΛΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

Οἱ Φράγκοι ἤταν ἔθνος γερμανικῆς καταγωγῆς, συνέκειντο δὲ ἐκ πολλῶν φύλων καὶ ἔκαστον ἐξ αὐτῶν εἶχεν ἴδιον βασιλέα. Τὸ ἐπισημότερον τῶν φραγκικῶν φύλων ἦτο τὸ τῶν Σαλίων. Ἡ πρώτη δυναστεία τῶν Σαλίων Φράγκων ἦτο ἡ τῶν Μεροβιγγίων (*Merovingi*), ἐπιφανέστατος δὲ τῶν βασιλέων τῆς δυναστείας ταύτης ὁ Χλωδοβῖκος (481—511), ὁ ἀληθῆς ἰδρυτὴς τοῦ Φραγκικοῦ κράτους. Ο Χλωδοβῖκος είκοσιατῆς ὅν τὴν ήλικίαν κατέβαλε τῷ 486 τὸν Συάγριον, Φωμαίον διοικητὴν τῆς μειαζὺν Σηκουάνα καὶ Λείγηρος χώρας, καὶ ὑπέτεις

τὴν χώραν ταύτην, οὗτο δὲ ἔξηφάνισε καὶ τὸ τελευταῖον λείψανον τῆς δωμαῖκῆς κυριαρχίας, τῆς ἴδουθείσης ἐν Γαλατίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος.

Τῇ προτροπῇ τῆς χριστιανῆς συζύγου του Κλωτέλδης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Βουργουνδίων, ὁ Χλωδοβῖκος προοῆλθεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν τῷ 496, ἐβαπτίσθη δὲ ἐν Ἐρήμοις (*Reims*) τῆς Γαλατίας μετὰ τρισκιλίων εὐγενῶν Φράγκων. Τὸ γεγονός τοῦτο ἔφερε μετὸ δλίγον τὴν προσέλευσιν ὅλου τοῦ φραγκικοῦ ἔθνους εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ὁ Χλωδοβῖκος ἐπολέμησε κατὰ τῶν ἐν τῇ νοτίῳ Γαλατίᾳ Βησιγότων καὶ νικήσας αὐτοὺς κατέλαβε πᾶσαν τὴν μεταξὺ Λείγηρος καὶ Πυρηναίων χώραν. Φονεύσας δὲ ὀμῦς καὶ δολίως τοὺς ἄλλους Φράγκους βασιλεῖς ἥνωσεν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του πάντα τὰ φραγκικὰ φῦλα καὶ οὕτω ἴδρυσεν ἐν μέγα φραγκικὸν κράτος, οὗτονος πρωτεύουσα ἦσαν οἱ Παρισίοι. Τῷ 511 ἀπέθανεν ὁ Χλωδοβῖκος.

Οἱ τελευταῖοι βασιλεῖς τῆς δυναστείας τῶν Μεροβιγγίων ὠνομάζοντο νωθροὶ (*rois fainéants*) καὶ τοιοῦτοι πράγματι ἦσαν. Ἀποκεκαυχωμένοι ἐκ τῆς μαλθακότητος καὶ τῆς διαφθορᾶς ἔζων εἰς τὸ βάθος τῶν ἀνακτόρων των παντελῶς μεμονωμένοι καὶ ἀδροτοι, ἀφινον δὲ πᾶσαν ἔξουσίαν εἰς τοὺς καλούμενους αὐλάρχας (*majordomus*), οἷον δὲ πρωθυπουργούς. Διασημότατος τῶν αὐλαρχῶν ὑπῆρχεν ὁ Κάρολος Μαρτέλλος. Οὗτος ὑπῆρχεν ἔξοχος πολεμιστής. Τὸ σπουδαιότερον δὲ κατόρθωμα αὐτοῦ ἦτο ἡ μεγάλη νίκη του κατὰ τῶν Ἀράβων. Τῷ 732 οἱ Ἀραβεῖς τῆς Ἰσπανίας διαβάντες τὰ Πυρηναῖα κατέκλυσαν τὴν νότιον Γαλατίαν καὶ ἤπειλησαν τὸ Φραγκικὸν κράτος. Ἀλλ' ὁ Κάρολος Μαρτέλλος ἐν ἐπιταμέρῳ μάχῃ παρὰ τὴν Ποιτιαῖν (*Poitiers*) κατετρόπισε τοὺς Ἀραβας καὶ οὕτω ἀπῆλλαξε τὸ κράτος σπουδαιοτάτου κινδύνου.

Τὸν Κάρολον Μαρτέλλον ἀποθανόντα διεδέχθη ὡς αὐλάρχης ὁ οὗδε αὐτοῦ Πιπίνος ὁ Μικρός, ἦτοι μικρόσωμος. Ὁ Πιπίνος διετήρησε τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐλαρχοῦ ἐπὶ ἔννεα ἔτη. Μετὰ ταῦτα βαρυνθεὶς νὰ ἀσκήσῃ τοῦ κράτους, χωρὶς νὰ φέρῃ καὶ τὸ ἐπίσημον δνομα τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς, ἥρωτησε διὰ πρεσβείας τὸν πάπαν, ἀν δὲν ἦτο δίκαιον ἐκείνος, δοτὶς διεχειρίζετο δλην τὴν ἔξουσίαν, νὰ φέρῃ καὶ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως. Διὰ τῆς τοιαύτης ἐψωτήσεως ὁ πάπας ἀνεγνωρίζετο ἐμμέσως καὶ ὡς πολιτικὸς ἀρχηγὸς ὑπέρτατος καὶ χριτῆς πάντων τῶν ἡγεμόνων. Ὁ τότε πάπας Ζηχαρίας, ἔχων ἀνάγκην τῆς βιωθείσας τοῦ Πιπίνου κατὰ τῶν Λογγοβάρδων, οἵτινες εἰσβαλόντες εἰς τὴν ἀνω Ἰταλίαν ἤπειλουν καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην, ἀπήντησε καταφατικῶς. Τότε ὁ Πιπίνος ἐκβα-

λὸν ἐκ τῆς ἀρχῆς τὸν τελευταῖον Μεροβίγγιον νωθρὸν βασιλέα Ἰλδέρι -
χον Γ' ἀνεκηρύχθη αὐτὸς βασιλεὺς τῶν Φράγκων. Θέλων δὲ νὰ περιώψῃ
μεῖζον κῦρος εἰς τὸ ἀξιωμα, διπερ ἐσφετερόισθη, ἔξητησε παρὰ τοῦ πάπα
τὴν ἐπίσημον ἀναγγώρισιν αὐτοῦ. 'Ο πάπας Στέφανος Β' μετέβη εἰς
Γαλατίαν καὶ ἔχοισεν δὲ ἵδιος τὸν Πιπήνον βασιλέα (754). 'Εκτοτε οἱ
βασιλεῖς τῶν Φράγκων δὲν ἡσαν ἀπλοὶ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοί, ἀλλὰ "ὑπο-
στηριζόμενοι ὑπὸ τῆς Ἑκκλησίας ἐφαίνοντο περιβεβλημένοι θεῖον κῦ-
ρος καὶ ωπλισμένοι μὲ τὸ θεῖον δίκαιον. 'Απὸ τοῦ Πιπήνου ἀρχεται ἡ
δευτέρα δυναστεία τῶν Φράγκων, ἥτις ἐκ τοῦ δινόματος τοῦ ἐνδοξοτέρου
αὐτῆς ἀντιπροσώπου Καρόλου τοῦ Μεγάλου διομάζεται δυναστεία τῶν
Καρολιδῶν.

'Ο Πιπήνος δλίγον μετὰ τὴν στέψιν του εὐγνωμονῶν πρὸς τὴν πα-
πικὴν ἔδραν ἐστράτευσεν εἰς Ἰταλίαν καὶ ἤναγκασε τὸν βασιλέα τῶν
Λογγοβάρδων νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν πάπαν τὴν ἔξαρχίαν τῆς Ραβέν-
νης. Οὕτω ιδρύθη τὸ κοσμικὸν καὶ πολιτικὸν κράτος τοῦ πάπα.

3. ΚΑΡΟΛΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ (768 — 814)

Τὸν Πιπήνον ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ υἱὸς του Κάρολος, ὁ ἐπικα-
λούμενος Μέγας. 'Ο Κάρολος ὑπῆρξε μέγας δορικήτωρ καὶ μέγας νομο-
θέτης. 'Αναστήματος ὑψηλοῦ, σχεδὸν γίγας, μεγαλοφυὴς καὶ ἀκατα-
πόνητος, ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ πλέον ἔτη δὲν ἀφῆκε τὸ ξίφος καὶ τὸν
ἴππον. 'Ετρεζεν ἀδιακόπις ἐκ τῆς Γαλατίας εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐκ τῆς
Ἰταλίας εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν, μαχόμενος κατὰ διαφό-
ρων ἐκθρῶν καὶ πάντοτε νικῶν. 'Ἐν ὅρῃ δὲ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος ἀπο-
κατέστησε τὴν δυτικὴν ὁρμαῖκὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἔδωκε νέαν ὁὐθ-
μασιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Δύσεως. Πολέμους διεξήγαγε.

a) *Κατὰ τῶν Λογγοβάρδων*. — 'Ο Κάρολος θέλων ν' ἀπαλλάξῃ τὸν
πάπαν ἀπὸ τοῦ κιδύνου ἐκ μέρους τῶν Λογγοβάρδων εἰσέβαλε κατ' ἐπα-
νάληψιν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἐξεπόρθησε τὴν Παυΐαν καὶ κατέλυσε
τὸ λογγοβαρδικὸν βασίλειον. Οἱ Λογγοβάρδοι ἀνεγνώρισαν ὃς βασι-
λέα τὸν Κάρολον, διτις ἐστέφθη ἐν Μεδιολάνῳ μὲ τὸ σιδηροῦν καλού-
μενον στέμμα τῶν Λογγοβάρδων, διομάζετο δὲ ἐκτοτε «βασιλεὺς τῶν
Φράγκων καὶ Λογγοβάρδων».

b) *Κατὰ τῶν Αραβῶν*. — 'Ο Κάρολος ὑπερβὰς τὰ Πυρηναῖα κα-
τενίκησε τοὺς Αραβας καὶ κατέλαβε τὴν μεταξὺ Πυρηναίων καὶ τοῦ
Τίβηρος ποταμοῦ κώραν, τὴν ὅποιαν ὠνόμασεν «Ισπανικὴν μαρκια-
νίαν». 'Ονομαστὸς ἥρως τῆς ἐκστρατείας ταύτης εἶνε ὁ ἀνεψιός τοῦ Κα-

φόλουν Ρολάνδος, τὸν δποῖον οἱ ποιηταὶ ἔξυμνησαν ὡς ἄλλον Ἀχιλέα (*chansons de Roland*).

γ) Κατὰ τῶν Σαξόνων.—Ο μακρότερος καὶ πεισματωδέστερος δλων τῶν πολέμων τοῦ Καρόλου ἦτο ὁ κατὰ τῶν Σαξόνων, λαοῦ γερμανικοῦ, δστις κατέφει πέραν τοῦ Ρήνου παρὰ τὸν Βίσουργιν καὶ τὸν Ἀλβιν, καὶ δστις ἔξη κατὰ κοινότητος ἐλευθέρας. Ἐν διαστήματι τριάκοντα τριῶν ἐτῶν ὁ Κάρολος δεκαοκτάκις εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Διάσημος εἶνε ὁ ἀρχηγὸς τῶν Σαξόνων Βιτίκινδος, δστις φρογάνωσε τὰς ἐπανειλημμένας ἐπαναστάσεις αὐτῶν. Ὑποχωρῶν πρὸ τῶν Φράγκων ἐπανήρχετο καὶ πάλιν μὲ νέος δυνάμεις. Ὁ Κάρολος καταληφθεὶς ὑπὸ ἀγανακτήσεως ἥρχισε νὰ ἐρημῶνη τὴν χώραν τῶν Σαξόνων, διέταξε δὲ νὰ φονεύσουν καὶ τερακισχιλίους αἰχμαλώτους. Οἱ Σάξονες ἐπὶ τέλους ὑπετάχθησαν δλοσχερῶς τῷ 785. Ὁ Βιτίκινδος ἐδέχθη τὸ βάπτισμα, τὸ δὲ παράδειγμα αὐτοῦ ἤκολον θῆσε καὶ δλαδς. Ὁ Κάρολος, ἵνα ἐξημερώσῃ τὴν χώραν, ἤτις ἀκόμη ἦτο βάρβαρος, καὶ παγιώσῃ τὸν χριστιανισμόν, ἰδρυσεν ἐν αὐτῇ ἐπισκοπὰς καὶ μοναστήρια:

δ) Κατὰ τῶν Ἀβάρων.—Ο Κάρολος ἐξεστράτευσεν ἐπανειλημμένως κατὰ τῶν Ἀβάρων, οἵτινες ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς χώρας τῆς σημερινῆς Αὐστρίας καὶ Ούγγαρίας, καὶ ἐπὶ τέλους κατέλυσε τὸ κράτος αὐτῶν. Ἐκτοτε τὸ δνομα τῶν Ἀβάρων ἐξηλείφθη ἐκ τῆς ἴστορίας. Τέλος ὁ Κάρολος προεήριγσεν καὶ τὴν Βαυαρίαν εἰς τὸ κράτος του.

‘Ο Κάρολος αὐτοκράτωρ Ρωμαίων.—Οὗτοι τὸ κράτος τοῦ Καρόλου ἔλεβε τόσην ἕκτασιν, δσην εἶχε καὶ τὸ ἀρχαῖον δυτικὸν ὁμαiniὸν κράτος περιελάμβανε δὲ τὸ κράτος τοῦ Καρόλου τὴν Γαλατίαν, τὴν βόρειον Ἰσπανίαν μέχρι τοῦ Ἰβηριος ποταμοῦ, τὴν ἄνω Ἰταλίαν, καὶ ἀπασαν τὴν Γερμανίαν μέχρι τοῦ Ἀλβιος ποταμοῦ καὶ τῆς Βοημίας. Ἐν ἔτει 800 ὁ πάπας Λέων Γ' ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ Καρόλου, διότι οἱ Ρωμαῖοι εἶχον στασιάσει κατ' αὐτοῦ. Ὁ Κάρολος ἐλθὼν εἰς Ρώμην κατέστειλε τὴν στάσιν, ἐτιμώρησε τοὺς στασιαστάς, καὶ ἀποκατέστησε τὴν τάξιν. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων ὁ Κάρολος προσῆλθεν εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ἵνα ἀκροασθῇ τῆς θείας λειτουργίας. Καθ' ἣν στιγμὴν γονυπετήσας κατὰ τὴν συνήθειάν του προσηγέρχετο πρὸ τοῦ ἀγίου βήματος, ὁ πάπας ἐπέθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ πολύτιμον στέφανον καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὸν «αὐτοκράτορα Ρωμαίων», ἐιφ τὸ παριστάμενον πλῆθος ἀνευφήμει εἰς.

τὴν ἀποκατάσασιν τοῦ ἀξιώματος, ὅπερ ἀπὸ τοῦ Ρωμύλου Αὐγουστίου εἶχεν ἐκλίπει.

Διοίκησις τοῦ Καρδίου.— 'Η διοίκησις τοῦ ἀχανοῦς κράτους τοῦ Καρδίου ἦ· οἱ ωργανωμένη ὁς ἔξῆς· τὸ δὲ κράτος ἦτο διηγομένον εἰς κομητείας ἢ ἐπαρχίας, ἐν ἐκάστῃ δὲ κομητείᾳ ἢ ἐπαρχίᾳ ἦτο διωρισμένος εἰς κόμης, δοτις εἶχε τὴν στρατιωτικήν, πολιτικήν καὶ δικαστικήν ἔχουσίαν. Κατ' ἄτος ἀπεστέλλοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἔκτακτοι ἐπίτροποι, εἰνινες περιέτρεχον τὰς κομητείας καὶ ἐβεβαιοῦντο ἂν οἱ κόμητες ἔξεπλήρουν μετ' ἀκριβείας τὰ καθήκοντά των.

'Ο Κάρολος εἶχε τὴν ἔδραν του ἐν Ἀγκυραγράνῳ. Φίλος δὲ ὁν τῆς παιδείας ἔνθερμος Ἰδρυτες διάφορα σχολεῖα πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν ἥπηκόων του, συνήθροιτε δὲ περὶ ἕαυτὸν τοὺς μᾶλλον πεπαιδευμένους ἄνδρας τῆς ἐποχῆς του καὶ δι' αὐτῶν διεμόρφωσε τὴν ἔθνικην γλῶσσαν. 'Η φήμη τοῦ μεγάλου τούτου βασιλέως ἔξετίθη καὶ πέραν τοῦ κράτους του. Καὶ οὐνὸς διέγας χαλίφης τῶν Ἀράβων Ἀρούν - Ἐλ - Ρασίδ ἐπεδίωξε τὴν φιλίαν τοῦ κραταιοῦ μονάρχων τῆς Δύσεως.

4. ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΚΑΡΟΛΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

Τὸν Μέγαν Κάρολον ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ υἱὸς του Λουδοβίκος, ὁ ἐπιλεγόμενος Εὐσεβής. 'Ο Λουδοβίκος δὲν εἶχε τὴν δραστηρίητα καὶ ἴκανότητα τοῦ πατρός του, δι' ὃ καὶ δὲν ἥδυνατο νὰ διοικήσῃ ἐν τόσον μέγα κράτος, συγκείμενον ἐκ διαφόρων λαῶν ἀνομοίων πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὰ ἥμη, κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ τὸν χαρακτῆρα. 'Άλλ' ἀντὶ νὰ φροντίσῃ νὰ διατηρήῃ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους, παρεχώρησε πρὸς διοίκησιν τμῆματα τοῦ κράτους εἰς τοὺς τέσσαρας υἱούς του Λουθάρον, Λουδοβίκον, Πιπήνον, ἐκ τοῦ πρώτου γάμου, καὶ Κάρολον τὸν Φαλακρόν, ἐι τοῦ δειέρου γάμου. 'Άλλ' οἱ τρεῖς πρῶτοι ἀδελφοὶ νομίζοντες ὅτι ἡ ἱκήθησαν ἔλαφον τὰ δτλα κατὰ τοῦ πατρός. 'Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν ταραχῶν τούτων ἀπέθηκεν ὁ Λουδοβίζος ὁ Εὐσεβής, τὸν δὲ αὐτοκρατορικὸν θρόνον ἔλαβεν ὁ πρετβύτερος τῶν υἱῶν του Λουθάρος. 'Άλλ' οἱ δύο ἔπιζωντες ἀδελφοὶ τοῦ Λινθάρου Λουδοβίκος καὶ Κάρολος ἐκήρουν τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἡνάγκασαν νὰ ὑπογράψῃ τὴν ἐν Βοροδούνῳ περίφημον συνθήτη (843), διὰ τῆς δποίας διένειμαν ὡς ἔξῆς τὸ κράτος. 'Ο Λουδοβίκος, ὁ ἐπικληθεὶς Γερμανικός, ἔλαβε πάσας τὰς πέραν τοῦ Ρήνου χώρας, τὰς καθαρῶς γερμανικάς. 'Ο Κάρολος δι Φαλακρὸς ἔλαβε τὴν δυτικὴν Γαλατίαν (τὰ δέο τρίτα τῆς σημερινῆς Γαλλίας) καὶ ὁ Λουθάρος ἔλαβεν ἐντεῦθεν μὲν τῶν Ἀλπεων τὴν Ιτα-

λίαν, πέραν δὲ τῶν Ἀλπεων τὴν Βουργούνδιαν καὶ μίαν λωρίδα γῆς μεταξὺ Γερμανίας καὶ Γαλατίας, τὴν ἀπ' αὐτοῦ δύναμασθεῖσαν Λοθαριγγίαν, διειήρητε δὲ καὶ τὴν προσωνυμίαν αὐτοκράτορος τοῦ δωματικοῦ κράτους. Οὕτω ἡ Ἰταλία, ἡ Γαλατία καὶ ἡ Γερμανία, αἰτινες εἶχον ἐνωθῆ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ἐκφρίσθησαν πλέον. Ἐκτοτε ἥρχισεν ἡ βιθμιαία διαμόρφωσις εἰς μὲν τὴν Γερμανίαν τοῦ γερμανικοῦ κράτους μὲ τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν, εἰς δὲ τὴν Γαλλίαν¹⁾ τοῦ γαλλικοῦ κράτους μὲ τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν. Ἡ Ἰταλία μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ οἴκου τῶν Καρολιδῶν (875) ὑποδιῃ ἐθη δλίγον κας²⁾ δλίγον εἰς πληθὺν μικρῶν καὶ ἀνεξαρτήτων ἡγεμονιῶν.

5. ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΡΩΜΑΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΟΘΩΝ Α' Ο ΜΕΓΑΣ (936 – 913).

Ἡ δυναστεία τῶν Καρολιδῶν ἔξελιπεν ἐν Γερμανίᾳ τῷ 911. Τότε οἱ ίδιαιτεροι ἡγεμόνες τῶν γερμανικῶν φυλῶν ἔξελεξιν βασιλέα τῆς Γερμανίας ἔνα ἐξ ἁυτῶν, τὸν δοῦκα τῆς Φραγκονίας Κονράδον Α'. Μετὰ τοῦτον ἀποθανόντα ἀιτενον προσηγένετη τὸ βασιλικὸν στέμμα εἰς τὸν δοῦκα τῆς Σαξονίας Ἐρρίκον Α', τὸν ἐπικαλούμενον Ὁριθοθήραν, διτις ἔξειτενε τὴν γερμανικὴν κυριαρχίαν μέχρι τοῦ Ὁδέρου ποταμοῦ.

Τὸν Ἐρρίκον Α' διεδέχθη ὁ υἱός του Ὁθων Α', ὁ ἐπικαλούμενος Μέγας. Ὁ Ὁθων ἐκ πρώτης ἀφειηρίας ἀνέδειξεν δλην τὴν δύναμιν καὶ τὸ μεγαλεῖόν του. Κατέβαλε πρῶτον διαφόρους Γερμανούς δοῦκας, συνασπισθέντας κας³⁾ αὐτοῦ, τὰ δὲ χηρεύσαντα αὐτῶν δουκάτα ἔδωκεν εἰς πλησιεστέρους συγγενεῖς του καὶ οὕτω κατέστησε τὴν βασιλείαν ἐν Γερμανίᾳ τόσον λιχυράν, δσον δὲν ἦτο πρότερον.

Ἐπειτα ἐπετέθη κατὰ τῶν Ούγγρων ἡ Μαγυάρων, οἵτινες ἀπὸ πολλοῦ ἐπέτρεψαν τὴν Γερμανίαν, καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ παρὰ τὴν Αὐγοῦσταν μάχῃ (955) ἐπέφερεν εἰς αὐτοὺς τελείαν καταστροφήν, διτις ἔκτοτε δὲν ἀνεφάνησαν ἐν Γερμανίᾳ. Ἀλλὰ τὸ ἐνδοξότερον τῶν ἔργων τοῦ Ὁθωνος είνες ἡ ἐι νέου ἐνωτις τῆς Ἰταλίας μετὰ τῆς Γερμανίας.

Ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ οἴκου τῶν Καρολιδῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἐπεκράτει φρικώδης ἀνωμαλία. Ὁ Ὁθων ἐκστρατεύσας δις εἰς Ἰταλίαν κατέλαβεν αὐτὴν καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας, ἐστέφθη δ⁴⁾ ἐν Μεδιο-

1) Γαλλίαν δυνομάζομεν ἡμεῖς τὴν Γαλατίαν ἐκ τοῦ ὄνόματος τῶν ὀφχαίων Γάλλων ἡ Γαλατῶν Gallia. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ κράτους τούτου είνε France (Φραγκία) ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὄνόματος τῶν ἐκλατινισθέντων Φράγκων.

λάνφ μὲ τὸ σιδηροῦν στέμμα τῶν Λογγοβάρδων· μεταβός δὲ εἰς τὴν Ῥώμην ἔχρισθη ἀπὸ τοῦ πάπα αὐτοκράτωρ τοῦ ὁμαῖκου κράτους.
Ἐκτοτε τὰ τρία ἀξιώματα τοῦ βισιλέως τῆς Γερμανίας, βασιλέως τῆς Ἱταλίας καὶ αὐτοκράτορος τοῦ ὁμοίου κράτους, συνεδέθησαν ἀδιαρρήκτως πρὸς ἄλληλα, καὶ πᾶς βασιλεὺς τῆς Γερμανίας ἐγένετο καὶ βασιλεὺς τῆς Ἱταλίας, περιτιθέμενος ἐν Μεδολιάνῳ τὸ σιδηροῦν στέμμα τῶν Λογγοβάρδων, εἴτα δὲ μεταβαίνων εἰς Ῥώμην ἔχριστο ὑπὸ τοῦ πάπα αὐτοκράτωρ τοῦ «ἱεροῦ ὁμαῖκου κράτους» (*imperator sancti imperii Romani*), ὅπερ ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ὀνομάζετο «ἱερὸν ὁμαῖκον κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους». Οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας διετήσθησαν τὸ ἀξιώματος τοῦτο μέχρι τοῦ 1806, ὅτε κατελύθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος. Ὁ οἶκος τοῦ Ὀθωνος Α' συνεδέθη διὰ κηδεστίας μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἴδ. σελ. 121).

6. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΕΝ ΕΥΡΩΠΗΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΑ.

Μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν ἐθνῶν καὶ τὴν ἵδρυσιν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ διαφόρων βαρβαρικῶν κρατῶν ἐπῆλθεν ἐν αὐτῇ χαώδης κατάστασις. Βαθμηδὸν τὰ διάφορα ταῦτα κράτη ἐξεχριστιανίσθησαν καὶ νέος βίος θρησκευτικός, κοινωνικός καὶ πολιτειακός παρήκμη, ὁ καλούμενος μεσαιωνικός. Ὁ νέος οὖς βίος, τοῦ δποίου ουσιωδὴ γνωρίσματα είνε διευδαλισμός καὶ διποτισμός, διεμορφώθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ ὀγδόου αἰώνος. Εἰς τὴν διαμόρφωσιν δὲ αὐτοῦ ἐπέδρασε τὸ Φραγκικὸν κράτος καὶ ἡ παπικὴ Ἐκκλησία.

7. Η ΔΥΝΑΜΙΣ ΤΗΣ ΠΑΠΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης, τῆς δποίας κατά τινα παράδοσιν πρῶτος ἐπίσκοπος ὑπῆρξεν δ ἀπόστολος Πέτρος, ἥδη ἀπὸ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου αἰώνος ἀπήλαυνε μεγάλης τιμῆς, δ δὲ ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης, δοτις ἐνωρίς προσέλαβε τὴν προσωνυμίαν πάπα, δηλαδὴ πατρός, ἐθεωρεῖτο ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀφοῦ δὲ ἀπὸ τοῦ πέμπτου αἰώνος ἡ Δύσις κατά τὸ πλεῖστον κατελήφθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἐκ τῶν δποίων τινὲς μὲν ἦσαν χριστιανοί Ἀρειανοί, ἄλλοι δὲ εἰδωλολάτραι (ἴδε σελ. 168), ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης κατέβαλε μεγάλους ἀγῶνας διαδόξεν Ἐκκλησίαν καὶ παρὰ τοῖς εἰδωλολάτραις διαδώσῃ τὸν χριστιανισμόν. Καὶ τὸ κατώρθωσε. Πάντες οἱ ἐκ Ῥώμης εἰς τὰ διάφορα μὴ

χριστιανικά ἔθνη πεμπόμενοι ιεραπόστολοι διδάσκοντες τὴν χριστιανικὴν πίστιν εἰς τὰ ἔθνη ἐδίδασκον συγχρόνως τὴν ὑπακοὴν καὶ τὸν σεβασμὸν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης, ὡς ὑπέρτατον ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης ὡς ἐδραν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου. Οὕτω τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπίσκοπου τῆς Ῥώμης ηὔξηθη κατὰ μικρὸν καὶ ἐμεγαλύνθη· συνδυαζόμενον δὲ καὶ μετὰ τῆς ἡθικῆς αἰγλής τὴν δποίαν ἡ Ῥώμη καὶ μετὰ τὴν πολιτικὴν αὐτῆς πιῶσιν περιεβάλλετο ἀπέναντι τῶν βαρβάρων ὡς ἄλλοτε κοσμοκράτειρα, προσελάμβανεν ἔτι μεγαλειτέραν ἡθικὴν δύναμιν καὶ ἀντικαθίστα ἡθικῶς καὶ θρησκευτικῶς τὴν πολιτικῶς ἐκλικοῦσαν καμποκρατορίαν τῆς Ῥώμης. Οἱ δὲ Φράγκοι βασιλεῖς Πιπίνος δ Μικρὸς καὶ Κάρολος δ Μέγας, ὁ φελούμενοι ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸ ἡθικὸν ἀξίωμα καὶ τὸ κῦρος τῆς παπικῆς ἀρχῆς, περιῆψαν λεληλότως εἰς αὐτὴν (τὴν παπικὴν ἀρχὴν) ἀχόμη μεγαλειτέραν πραγματικὴν δύναμιν, διότι ἀνεγνώρισαν εἰς τὸν πάπαν τὸ δικαίωμα τοῦ ἀπονέμειν (ἄρα καὶ τοῦ ἀφαιρεῖν) βασιλικὸν ἢ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Οἱ Πιπίνοι, δηλαδή γνωστόν, ἐξήτησε παρὰ τοῦ πάπα τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ βασιλικοῦ του ἀξιώματος, δὲ Κάρολος δ Μέγας ἐλαβε παρὰ πάπα τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα.

Ἡ τοιαύτη δύναμις τοῦ παπισμοῦ, ἡτοις προῆλθεν ἐκ καθαρῶς ιστορικῶν αἰτίων, παρεστάθη ὑπὸ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀρχὴ καὶ ἔξουσία θεόθεν τεταγμένη ἐν τῷ κόσμῳ καὶ δὲ ἐπίσκοπος Ῥώμης, ὡς ὃν διάδοχος τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, παρεστάθη ὡς ἐπίτροπος καὶ τοποτηρηηὴς τοῦ Χριστοῦ, ἔχων πᾶσαν ἔξουσίαν ἐν τῷ κόσμῳ, ὑπέρτατος ἡγεμὼν καὶ κριτῆς πάντων τῶν ἡγεμόνων.

Οἱ πάπαι τῆς Ῥώμης, μὴ θέλοντες νὰ ἐννοήσουν τοὺς πραγματικοὺς λόγους τῆς ἐν τῇ Δύσει δυνάμεως των καὶ μὴ προσέχοντες εἰς τὴν μεγάλην διαφορὰν τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς βαρβάρου Δύσεως ὡς πρός τὸν κοινωνικὸν, ἡθικὸν καὶ διανοητικὸν βίον, ἥθελον νὰ ἐπιβάλουν τὸ κράτος των εἰς τὴν Ἀνατολὴν. Ἀλλ' αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀποστολικαὶ Ἐκκλησίαι Ἀντιοχείας, Τεροσολύμων, Ἀλεξανδρείας καὶ Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀνεγνώριζον εἰς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης ὑπεροχήν τινα, ἀλλὰ μόνον πρεσβεῖόν τι τιμῆς ὡς ἐπίσκοπον τῆς πρωτευούσης ἐν τῷ κράτει πόλεως καὶ ὡς διάδοχον τοῦ ἀποστόλου Πέτρου. Ἐθεώρουν δὲ τὸν πάπαν τῆς Ῥώμης ὡς πρῶτον ἐν ἵσοις (*primus inter pares*) καὶ κατεπολέμουν ἀνέκαθεν πᾶσαν ἀξιώσιν αὐτοῦ περὶ οἶνασδήποτε ἀρχῆς καὶ κυριαρχίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Τὸ φεουδαλικὸν σύστημα παρήχθη κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ ἦτο κοινὸν εἰς πάντα τὰ γερμανικὰ κράτη τὰ ἴδρυθέντα ἐπὶ τῶν ἑρειπίων τοῦ καταλυθέντος δυτικοῦ ὁμαίκου κράτους. Μετὰ τὴν κατάκτησιν χώρας τινὸς ὁματικῆς ὑπὸ γερμανικοῦ ἔθνους ὁ βισιλεὺς αὐτοῦ ἀντῆμειβε τοὺς διακριθέντας συμπολεμιστάς του παραχωρῶν εἰς αὐτὸὺς μερίδια τῆς κατακτηθείσης χώρας, διποσ διοικοῦν καὶ καρπῶνται αὐτὰ ἐπὶ ψειρόνον χρόνον ἢ Ἰσοβίως. Τὰ παραχωρούμενα ταῦτα μερίδια ἐλέγοντο φέουδα (*feuda*) ἢ Ἑλληνιστὶ τιμάρια. Μικρὸν μέρος τῆς χώρας ἀφίνετο εἰς τοὺς παλαιοὺς κατοίκους ἀντὶ πληρωμῆς φόρου εἰς τὸν βασιλέα.

Οἱ Μέγας Κάρολος ἐπειράθη νὰ καταλύσῃ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα, δργανώσας τὸ κράτος του διοικητικῶς κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὃστε οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχῶν ἡσαν ἀτλῶς ἀνώτατοι ἔμμισθοι λειτουργοὶ τοῦ κράτους, οἵτινες διφούν τὰς ἐπαρχίας μέχρις ἀνακλήσεως. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Καρολίου τοῦ Μεγάλου τὸ φεουδαλικὸν σύστημα ἐπανῆλθε Ἰσχυρότερον καὶ διωγανώθη συστηματικῶς, πρῶτος δὲ ὁ Κάρολος ὁ Φαλακρὸς κατέστητε διὰ νόμου (*capitulaire*) τῷ 877 τὰ φέουδα κληρονομικά. Οἱ λαμβάνοντες φέουδα ἢ τιμάρια παρὰ τοῦ βασιλέως ἡσαν καὶ ἐλέγοντο υποτελεῖς (*vassal-vassaux*) εἰς τὸν βασιλέα, ὁ δὲ βασιλεὺς ἦτο καὶ ἐλέγετο κυρίος χωρίσοχος (*suzerain*) αὐτῶν. Οἱ τιμαριοῦχοι ὅμυνον πίστιν εἰς τὸν βασιλέα καὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ παρέχουν εἰς αὐτὸν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, εἰς τινας δὲ περιστάσεις καὶ χρηματικὴν βοήθειαν. Οὕτω τὸ κράτος συνεκροτεῖτο ἐκ πολλῶν ἰδιαιτερῶν κρατῶν, τῶν φεουδῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς κυρίως εἰπεῖν ἦτο ἀπλοῦς φεουδάρχης.

Οἱ μεγάλοι φεουδάρχαι, οἱ ὑποτελεῖς εἰς τὸν βασιλέα, ἔδιδον πολλάκις ἐκ τοῦ φεουδῶν των εἰς ἄλλους (*ὑποτιμάρια*) καὶ οὕτω ἀπέκτων καὶ αὐτοὶ ὑποτελεῖς. Καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ οἱ μικροὶ φεουδάρχαι ἀπέκτων καὶ αὐτοὶ ὑποτελεῖς. Οὕτω ἐμαρφώθη σειρὰ φεουδαρχῶν διαφόρων βαθμῶν. Πρῶτοι ἡσαν οἱ δοῦκες, μετ' αὐτοὺς οἱ κόμητες καὶ οἱ δριοκόμητες ἢ μαρκίωνες (*ἄρχοντες τῶν δρίων, γερμ. margrafen, γαλ. marquis*), τελευταῖοι δὲ οἱ βαρδονοί. Οἱ δυῆκες καὶ τινες τῶν Ἰσχυρῶν κομῆτων ὑπετάσσοντο εἰς τὸν βασιλέα, οἱ κόμητες καὶ οἱ μαρκίωνες εἰς τοὺς δούκας καὶ οἱ βαρδονοί εἰς τοὺς κόμητας καὶ τοὺς μαρκίωνας. Εἰς ἔκαστον δουκᾶτον ὑπῆρχον κομητεῖαι, μαρκιωνίαι καὶ βαρδωνίαι· καὶ

— 147 —

εἰς τὰς κομητείας τὰς ἀνεξαρτήτους ἀπὸ τῶν δουκάτων ὑπῆρχον βαρόνιαι.

Οἱ βαρῶνοι ἦσαν οἱ ἄμεσοι κύριοι τῶν γεωργῶν, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἦσαν δουλοπάροικοι (*serfs*). Τὰ φέουδα ἐκληρονόμουντο κατ' ἴδιους φεουδαλικούς νόμους. Ἐν ἐλλείψει δὲ κληρονόμων διέθετεν αὐτὰ δ βασιλεὺς κατὰ βούλησιν. Οἱ φεουδάρχαι ἀπετέλεσαν τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν.

Τὸ φεουδαλικὸν σύστημα ἐπέδρασεν ἐπιβλαβῶς εἰς τὴν κοινωνιὴν καὶ πολιτικὴν ἀνάπτυξιν. Κατέστρεψε πᾶσαν λαϊκὴν ἐλευθερίαν καὶ διῆρεσε τοὺς ἀνθρώπους εἰς εὐγενεῖς καὶ εἰς δουλοπαροίκους. Ὡσαύτως τὸ φεουδαλικὸν σύστημα ἔξησθέντες πολὺ τὴν βασιλείαν καὶ κατέστησε τὴν δύναμιν αὐτῆς σκιώδη. Οἱ μεγάλοι φεουδάρχαι μόνον κατὰ τύπον ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τὸν βασιλέα, πράγματι δὲ ἦσαν ἀνεξάρτητοι καὶ πολλάκις ἰσχυρότεροι καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως.

Ἐκτὸς τῶν εἰρημένων μεγάλων φεουδαρχῶν ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι φεουδάρχαι, ἀρκούντως ἵσχυροί, οἱ ἐκλησιαστικοὶ φεουδάρχαι. Ἐπιστεύετο διτὶ δυνατοῖς ἐδωρεῖτο εἰς μίαν ἐπισκοπὴν ἥ εἰς ἕν μοναστήριον χοήματα ἥ γαίας ἀπέκτα τὸ μέσον νὰ ἔξιγγίσῃ τὰς ἀμαρτίας του καὶ νὰ σώσῃ τὴν ψυχήν του. Οἱ ἀγιοις, εἰς τὸν δόπον ἐγίνετο ἥ δωρεά, καὶ οἱ μοναχοὶ καὶ αἱ κληρικοί, οἵτινες ὑπηρέτουν τὸν ἄγιον, ἐμεσολάβουν παρὰ τῷ Θεῷ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ δωρητοῦ. Ἐνίστε καὶ δλόκληρα χωρία ἀφιεροῦντο εἰς μοναστήρια ἥ εἰς ἐπισκοπάς. Ὡς ἐκ τούτου τὰ μοναστήρια καὶ αἱ ἐπισκοπαὶ ἀπέβησαν πλουσιώτατα. Οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἡγούμενοι (ἀρβάδες) ἀνήκον εἰς τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν. Ἔζων ὡς φεουδάρχαι εἰς τὰ μεγάλα κτήματά των εἶχον τὸν ἵππους των καὶ τὸν ὅπλισμόν των μετέβαινον εἰς τὸ κυνήγιον πολλοὶ δ ἔξ αὐτῶν ἦσαν νυμφευμένοι καὶ ἔζων μὲταξὺ γυναικάς των καὶ μὲ τὰ τέκνα των εἰς τὰς ἐπισκοπὰς ἥ εἰς τὰ μοναστήρια των. Ἐν Γερμανίᾳ Ἰδιώτες ὑπῆρχε πλῆθος ἐπισκοπῶν.

9. Ο ΙΠΠΟΤΙΣΜΟΣ

Ο ἱπποτισμὸς ἦτο κυρίως στρατιωτικὴ ὑπηρεσία καὶ ἱππότης ἐλέγετο δ ἔφιππος στρατιώτης. Ο ἱπποτισμὸς συνεδυάσθη μετὰ τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὡστε πᾶς ἱππότης ἥτοι καὶ μικρὸς τιμαριοῦχος, εἶχε μικρὸν τιμάριον ἥτοι κτῆσιν γῆς μικράν, τὴν ὁποίαν ἐλάμβανε παρ' οἰουνδήτοτε φεουδάρχον ὡς ἀμοιβὴν τῆς πρὸς αὐτὸν στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ἐντῦθεν δ ἱππότης ἀπετέλεσε κατὰ μικρὸν

·Ιστορία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ελληνισμοῦ, Ν. Βεραχνοῦ

12

τάξιν τινα εὐγενείας, τὴν κατωτάτην εὐγένειαν. Ἐππόται ἔγίνοντο οἱ υἱοὶ τῶν ἵπποτῶν, ἀφοῦ προηγουμένως ἐγίνοντο ἀκόλουθοι φεουδάρχου τινός. *Ως ἀκόλουθοι ἡσκοῦντο ἐπί τινα χρόνον εἰς τὴν χρῆσιν τῶν δπλων· διαν δὲ συνεπληροῦντο ἡ ἀσκητις, τότε ἐν πανηγυρικῇ τελετῇ ἔγίνετο τις δεκτὸς εἰς τὴν τάξιν τῶν ἵπποτῶν. Οἱ ἵπποται ἀπετέλουν δεσμόν τινα τῆς φεουδαλικῆς ἀριστοκρατίας μετὰ τῶν ὑποδούλων λαῶν.

*Ἀλλ ἐνῷ κανονικῶς οἱ ἵπποται ἀπετέλουν τὴν κατωτάτην εὐγένειαν, ἥθικῶς ἐξεπροσώπουν τὴν ἀρίστην καὶ τελείαν, διότι ἡ ἀνδρεία πάντοτε μέν, πρὸ πάντων δὲ κατὰ τὸν μεσαίωνα, ἐθεωρεῖτο ως κύριον γνώρισμα εὐγενείας, δ δὲ ἵπποτης ἐθεωρεῖτο τέλειος τύπος ἀνδρείου. Γνώρισμα τοῦ ἵπποτου ἦτο ὃ κι μόνον τὸ νὰ μάχηται ἀνδρείως εἰς τοὺς πολέμους, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ ὑπερασπίζῃ πανταχοῦ τὸ δίκαιον, νὰ προστατεύῃ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ καταθλιβομένους ἐναντίον τῆς βίας τῶν ἴσχυρῶν, νὰ λέγῃ πάντοτε τὴν ἀλήθειαν, νὰ τηρῇ τὸν λόγον, τῆς τιμῆς του, νὰ μένῃ πιστὸς εἰς τὴν φιλίαν καὶ νὰ φέρηται κοσμίως καὶ εὐγενῶς πρὸς τὸ γυναικεῖον φύλον.

Καὶ αὐτοὶ οἱ μεγάλοι φεουδάρχαι καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ἐπιτηδεύουν ἵπποτικὴν ἀρετὴν καὶ νὰ λέγωνται ἵππόται. Ἐντεῦθεν δ ἵπποτικὸς βίος ἔλαβεν αὐγλην τινὰ καὶ γοητείαν διοίαν πρὸς τὴν τοῦ ἀρχαίου ἥρωϊκοῦ κόσμου, καὶ ἔγινεν ὑπόθεσις ποιήσεως καὶ φιλολογίας, Ἰδίως τῆς ὁρμαντικῆς (μυθιστορίας).

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν σταυροφιῶν, δόπτες χρέος παντὸς πανταχοῦν ἐθεωρεῖτο νὰ ἐκστρατεύῃ εἰς τοὺς ἀγίους τόπους καὶ ν ἀγωνίζηται ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῶν ἀπὸ τῶν υωμαεθανῶν κατακτηῶν, οἱ ἵπποται ἐπρωταγωνίστουν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Εντεῦθεν οἱ ἵππόται ἔγιναν καὶ στρατιῶται τῆς πίστεως. Ἐλαβε δὲ μεγίστην τότε ἐπίδοσιν δ ἵπποτισμός, διότι συνεδυάσθη μετὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ δὲ τούτου παρήχθησαν τὰ διάφορα μοναχικὰ τάγματα, ἀτινα εἶχον Ἰδίας στολὰς καὶ Ἰδια διακριτικὰ σήματα (παράσημα). Τὰ τάγματα ταῦτα προσήνεγκαν μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὸν χριστιανισμόν.

10. ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ. — Η ΘΕΙΑ ΕΚΕΧΕΙΡΙΑ — ΙΠΠΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

Κυρία ἀπασχόλησις τῶν φεουδαρχῶν ἦτο δ πόλεμος. Συνήθως ἐπολέμουν οἱ φεουδάρχαι ὅχι διὰ νὰ προστατεύσουν τὰ συμφέροντα τῆς χώρας των, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς εὐχαρίστησιν. Ο φεουδάρχης διὰ μίαν ὕβριν ἢ διὰ μίαν φιλονικίαν πρὸς ἄλλον φεουδάρχην ἔστελλεν εἰς αὐτὸν τὸ χειρόκτιόν του καὶ ἀμέσως ἥρχιζεν δ πόλεμος.

“Ολοι οι ύποτελεῖς τοῦ φεουδάρχου ὑπεχρεοῦντο νὰ συνεκστρατεύσουν μετ’ αὐτοῦ, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ τῶν ἵππων στρατιωτῶν των εἰσέβαλλον εἰς τὴν χώραν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἥρχιζον νὰ ἀρπάζουν τὰ ποίμνια τῶν χωρικῶν, νὰ κατακόπτουν τὰ δένδρα, νὰ καταστρέψουν τὰς συγκομιδάς, νὰ κακυποιοῦν ἥτις καὶ νὰ φονεύουν τοὺς χωρικούς. Ὁταν οἱ δύο ἀντίπαλοι στρατοὶ συνηντῶντο, ἐφώρμων ἐναντίον ἀλλήλων μετὰ μεγάλου καλπασμοῦ καὶ οὕτω ἥρχιζεν ἡ μάχη. Ἐκαστος ἵπποτης ἔχει νὰ καταφράγῃ ἐκ τοῦ ἵππου τὸν ἀντίπαλόν του. Οἱ πίπτων ἐκ τοῦ ὅπου δυσκόλως ἥδυνατο νὰ διαφύγῃ ἔνεκα τοῦ βαρέος δπλισμοῦ του¹. Ἐκαστος ἵπποτης συνωδεύετο καὶ ὑπὸ ἐνὸς ὑπηρέτου. Οἱ ὑπηρέται μένοντες δπισθεν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης, ἔτρεχον καὶ συνελάμβανον τοὺς καταφριπτομένους ἐχθρούς, ἀφήγουν τὴν πανοπλίαν των καὶ ἀπῆγον αὐτοὺς εἰς αἰχμαλωσίαν. Οἱ νικητὴς ἔχρατει τὴν πανοπλίαν καὶ τὸν ἵππον καὶ ἐφυλάκιζε τὸν αἰχμάλωτον, συνήθως εἰς ὑπόγειον φυλακήν, καὶ οὕτω ἔξηνάγκαζεν αὐτὸν νὰ πληρώσῃ λύτρα διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν του. Ἐπειδὴ οἱ ἵπποται ἐπροστατεύοντο ὑπὸ τοῦ δπλισμοῦ των, δὲν ὑπῆρχε καὶ μέγας κίνδυνος νὰ φονευθοῦν εἰς τὴν μάχην. Οἱ νικητὴς ἔνδιεφρέρετο περισσότερον διὰ τὰ λύτρα.

Οἱ συνεχεῖς πόλεμοι κατέστρεφον τὰς χώρας. Διὰ νὰ μετριάσῃ ὀλίγον τὰ ἐκ τῶν πολέμων δεινὰ ἡ Ἐκκλησία ὠργάνωσε τὴν «Θείαν ἐκεχειρίαν» (*la Trêve de Dieu*). Ἡ Θεία ἐκεχειρία ἦτο νόμος θρησκευτικός, καθ’ ὃν ἀπηγορεύετο πᾶσα πολεμικὴ ἐχθροπραξία μεταξὺ τῶν φεουδαρχῶν ἀπὸ τῆς ἐσπέρας τῆς Τετάρτης μέχρι τῆς πρωΐας τῆς Δευτέρας. Ἐπίπιστης ἀπηγορεύετο πᾶσα πολεμικὴ ἐχθροπραξία καθ’ ὃλην τὴν πρὸ τῶν Χριστουγέννων Τεσσαρακοστὴν καὶ μέχρι τῶν Ἐπιφανείων καὶ ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς. Ἐπὶ πλέον ὑπῆρχε διαρκῆς εἰρήνη Θεοῦ (*paix de Dieu*) εἰς τὰς ἐκκλησίας, εἰς τὰ μοναστήρια, εἰς τὰ κοιμητήρια, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν χωρίων, εἰς τοὺς μύλους. Οἱ ἵπποτης ἡ δ φεουδάρχης, δστις παρέβαινε τὴν Θείαν ἐκεχειρίαν ἐστερεεῖτο δ μὲν πρῶτος τῆς ἴδιοκτήτου μικρᾶς γῆς, ἡ δποία μετέβαινεν εἰς τοὺς κληρονόμους του, δὲ δεύτερος τοῦ φεούδου του, τὸ δποῖον ἐπανήρχετο εἰς τὸν κυρίαρχόν του (*suzerain*).

Οταν δὲν ὑπῆρχε πόλεμος, οἱ ἵπποται μᾶς χώρας παρεσκεύαζον ἵππικους ἄγῶνας ἡ ψευδομάχας (*tournois*). Συνηνοῦντο εἰς δύο δμάδας

1. Τὰ δπλα τοῦ ἵππου ἡσαν ἔιφος, μακρὰ λόγχη, θώραξ μακρὸς ἐκ σιδήρου ἀλυσιδωτὸς ἡ φοιλιδωτὸς καὶ περικεφαλαία σιδηρᾶ καλύπτουσα τὴν κεφαλήν καὶ τὸ πρόσωπον.

καὶ ἐμάχοντο εἰς γυμνὴν πεδιάδα. Αἱ ψευδομάχαι ἡσαν μεγάλαι ἔορται, εἰς τὰς δποίας οἱ ἵπποται ἔφερον πλουσίας ἐνδυμασίας, προσεκαλοῦντο δὲ εἰς αὐτὰς καὶ αἱ κυρίαι. Θεαταὶ προσήχοντο καὶ ἀπὸ τὰ μακρινὰ μέρη. Ἐπίσης οἱ ἐμποροὶ μετέβαινον εἰς αὐτὰς ὡς εἰς πανήγυριν. Ὅπως εἰς τὴν ἀληθῆ μάχην, οὗτοι καὶ εἰς τὴν ψευδομάχην ὅστις ἵπποτης ἐργάζεται κατὰ γῆς ἵπποτην ἐλάμβανε τὸν ἵππον αὐτοῦ καὶ τὰ διλα του καὶ ἡνάγκας αὐτὸν νὰ πληρώσῃ λύτρα.

11. Η ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΤΩΝ ΦΕΟΥΔΑΡΧΩΝ

Κατὰ τοὺς πολεμικοὺς τούτους χρόνους αἱ κατοικίαι τῶν φεουδαρχῶν ἡσαν ὠχυρωμέναι. Ἐξέλεγον ἕνα ἀπόκρημνον βράχον ἢ ἐν πεδιάδι κατεσκεύαζον ἕνα τεχνητὸν λόφον, ὅστις ἐδέσποζε διῆς τῆς πεδιά-

Πύργος φεουδαλικός

δος. Ἐπὶ τοῦ ἀποκρήμνου βράχου ἢ ἐπὶ τοῦ τεχνητοῦ λόφου ἔλειπεν ὁ φεουδάρχης τὴν κατοίκιαν του, ἐνα πύργον, εἶδος φρουρίου. Οἱ τοῖχοι τοῦ πύργου ἡσαν παχεῖς καὶ ὑγροί, τὰ παράθυρα μικρά, τὰ δωμάτια σκοτεινά καὶ ψιχρά. Αἱ κλιμακες εἰς τὸ ἐσωτερικὸν κατεσκενασμέναι ἡσαν ἐλικοειδεῖς κοὶ στεναὶ. Ὁ πύργος περιβάλλετο ὑπὸ τάφρου εὐρείας καὶ βαθείας· διήρχοντο δὲ τὴν τάφρον διὰ μιᾶς κινητῆς καὶ ἐλαφρᾶς γεφύρας.

‘Ο βίος εἰς τοὺς τοιούτους πύργους φυσικὰ ἦτο ἀνιαρός, ἰδίως κατά-

τας μακράς νύκτας τοῦ χειμῶνος, δηπότε πρὸς φωτισμὸν ἔχοησίμενε
μόνον τὸ πῦρ τῆς ἐτίσεως. Ἀλλ' οἱ φεουδάρχαι διέμενον εἰς τοὺς πύρ-
γους των δυον τὸ δυνατὸν δλιγώτερον καιρόν. Ἄν δὲν εὑρίσκοντο εἰς
πόλεμον, τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου διήρχοντο εἰς κυνήγια ἀνὰ τὰ δάση.
Δάση ὑπῆρχον παντοῦ πλήρη ἐλαφῶν καὶ ἄγριοχοίων. Εἰς τὰ μακρὰ
συμπέσιά των οἱ φεουδάρχαι ἡρέσκοντο νὰ ἀκούουν τοὺς τροφαδούρους
νὰ τραγῳδοῦν τὰ κατορθώματα τῶν προγόνων των.

12. ΔΟΥΛΟΠΑΡΟΙΚΟΙ — ΗΜΙΕΛΕΥΘΕΡΟΙ — ΕΛΕΓΘΕΡΟΙ

Δουλοπάροικοι. — Ἡ γῆ ὅλη ἀνῆκεν εἰς τοὺς φεουδάρχας, εἰς τοὺς
ἐπιυκόπους, εἰς τὰ μοναστήρια. Οἱ ἀγροὶ τὰ ἀνῆκον εἰς ἔνα αὐθέντην, δ
ὅποῖς ἦτο ἡ φεουδάρχης ἢ ἐπίσκοπος ἢ ἡγούμενος μοναστηρίου. Δὲν
ἡδύναντο νὰ ἐγκαταείψουν τὸ ἔδαφος, εἰς τὸ δποῖον ἐγεννήθη-
σαν, ἀνευ τῆς συναινέσεως τοῦ αὐθέντου των ἥσαν προσκεκολλημένοι
εἰς τὴν γῆν ἤτοι ἥσαν δουλοπάροικοι. Ὁ ἀγροῖς ἢ δικαιοδότης ἐκαλι-
λιέφει τὴν γῆν, διποία δὲν ἀνῆκεν εἰς αὐτόν, ἀλλ' εἰς τὸν αὐθέντην.
Ὁ αὐθέντης ἐκράτει δι' ἑαυτὸν ἐν μέρος τῆς γῆς καὶ τὸ ἐκαρποῦτο ἀπ'
εὐθείας, ὅλην δὲ τὴν ἀλλην γῆν τῇς Ἰδιοκτησίας του τὴν ἐκαλλιέργουν οἱ
δουλοπάροικοι χωρικοὶ δι' ἴδιον λογοφριασμόν. Οἱ χωρικοὶ κατόφουν
ἐν χωρίοις εἰς μικρὰς οἰκίας μὲ τὰς οἰκογενείας των. Οἱ ἀγροί, τοὺς
ὅποίους ἐκαλλιέργουν, παρῆγον πρὸ πάντων σῖτον, σίκαλιν καὶ βρόμην.
τὸν ἀρεβόσιτον καὶ τὰ γεώμητα δὲν τὰ ἐγνώριζον ἀκόμη. Εἶχον προσέ-
τι καὶ μικρὰ ποίμνια.

Ἐκάστη οἰκογένεια χωρικὴ ἐκαλλιέργει τὸν αὐτὸν ἀγρὸν ἀπὸ πα-
τρὸς εἰς νέόν, δὲ δὲ Ἰδιοκτήτης δὲν εἴχε τὸ δικαίωμα νὰ τοῦ τὸν ἀφαι-
ρεσῃ ὡς παραχωρηθέντα ὑπὸ τῶν πρεγόνων του. Ἀλλ' ὃς ἀντάλλαγμα
δικαιοδότης είχε πολλὰς ὑποχρεώσεις πρὸς τὸν κύριόν του· α) ὕφειλε κατ'
ἔτος νὰ πληρώνῃ μικρὸν φόρον εἰς χρήματα, καθωρισμένον κατὰ πα-
λαιῶν συνήθειαν καὶ μὴ ὑποκείμενον εἰς αὔξησιν· ὕφειλε νὰ πληρώνῃ
καὶ ὀρισμένον ποσὸν ἔξ διων τῶν γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προϊ-
όντων του, συνήθως τὸ δέκατον· β) ὕφειλε νὰ καλλιεργῇ ἀνευ Ἰδιαιτέ-
ρας ἀμοιβῆς τὴν γῆν, τὴν δποίαν δι Ἰδιοκτήτης ἐκράτησε δι' ἑαυτὸν.
Ἔτοι ἡ λαγομένη **ἄγγαρεια** (*cornée*). Ωρισμένας δηλ. ἡμέρας τοῦ ἔτους
ὕφειλε νὰ σπείρῃ τοὺς ἀγροὺς τοῦ κυρίου του, νὰ θερίζῃ καὶ νὰ ἀλω-
νῖῃ τὸν σῖτον του, νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸν ἀχυρῶνα τὸ ἀχυρόν, νὰ ἐργά-
ζηται τὰς ἀμπέλους του, νὰ ἐπισιευάζῃ τὰς οἰνοχομάς του, νὰ συντηρῇ
τὰς ὁδούς, νὰ καθαρίζῃ τὴν τάφρον τοῦ πύργου του, μεταχειρίζεται

διὰ τὰς ἐργασίας ταύτας τὰ γεωργικάτου κτήνη· γ) ὥφειλε νὰ ἀλέθῃ τὸν σῖτόν του εἰς τὸν μῆλον τοῦ κυρίου του, νὰ ψήνῃ τὸν ἄριον του εἰς τὸν κλίβανον αὐτοῦ, νὰ πατῇ τὰς σταφυλάς του εἰς τὸ πατητήριον τοῦ Ιδίου, πληρώνων διὰ τὰς ἐργασίας ταύτας ὠρισμένον χρηματικόν ποσόν εἰς τὸν κύριόν του· δ) ὑπέκειτο εἰς τὴν δικαστικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ κυρίου του. Διὰ πᾶν παράπτωμα ὃ κύριός του ἐπέβαλλεν εἰς αὐτὸν πρόστιμον διὰ βαρύτερον δὲ ἔγκλημα τὸν κατεδίκεσεν εἰς θάνατον. Εἰς τὰ εἰσοδήματα τοῦ κυρίου ἐλογίζοντο καὶ τὰ δικασικὰ πρόστιμα, τὰ δποῖα εἰσέπραττεν οὕτος.

Ἡ ἀρχὴ ὅτι ἡ βίᾳ τικὴ τὸ δίκαιον ἡτο γενικὴ κατὰ τὸν μεσαίωνα, Ὁ φεουδάρχης δὸν ἰσχυρότερος ἔκαμνε κατάχρησιν τῆς ἰσχύος του κατὰ τοῦ ἀδυνάτου. Καὶ οἱ πόλεμοι, οἱ ὅποιοι ἐγίνοντο μεταξὺ τῶν φεουδαρχῶν, ἐγίνοντο εἰς βάρος πάντοτε τῶν χωρικῶν, διότι αὐτῶν τὰ κτήματα διηρπάζοντο καὶ κατεστρέφοντο.

Ἔμιελεύθεροι.—Διάφορος ἦτο ὁ βίος τῶν πόλεων καὶ κάπως ὑποφερότος. Μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν βαρβάρων μέγας ἀριθμὸς πόλεων ἔξηφανίσθη. Εἴς τινας χώρας τῆς Εὐρώπης δὲν ὑπῆρχαν ποτὲ πλέον πόλεις. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως καὶ ίδιως ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος ἤρχισαν πάλιν νὰ σχηματίζωνται μικραὶ πόλεις, ίδιως εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Βρετανίαν. Εἰς τοῦτο πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ Ἐκκλησία διὰ τῆς ἴδρυσεως ἡπειροπόλεων, αἵτινες ἀπετέλουν πυρηνὰ πόλεως. Καὶ οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων ἐκαλλιέργουν τὴν γῆν, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι ἔξ αὐτῶν ἐπεδίδοντο εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων ὠνομάζοντο ἀστοί, τὸ σύνολον δὲ αὐτῶν ἀπετέλει τὴν λεγομένην ἀστικὴν τάξιν.

Ο φεουδάρχης, εἰς τὴν χώραν τοῦ δποίου ἡτο κτισμένη ἡ πόλις, παρεῖχεν εἰς αὐτὴν δικαιώματά τινα. Τὸ ἔγγρον φον, ἐπὶ τοῦ δποίου ἡσαν ἀναγεγραμμένα τὰ δικαιώματα, ὠνομάζετο χάρτα. Οἱ κάτοικοι τῶν τοιτοιύων πόλεων ἡσαν καὶ ὠνομάζοντο ἡμιελεύθεροι.

Ἐλεύθεροι.—Ἐν τούτοις οἱ ἡμιελεύθεροι κατάπιν μακρῶν ἀγώνων κατώρθωσαν δλίγον κατ " δλίγον ν' ἀποκτήσουν πλήρη τὴν ἐλευθερίαν των καὶ ν' ἀναπτύξουν ἐλεύθερον ἀστικὸν βίον. Τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων τῶν ἔξαρτωμένων ἔξ ἐπισκόπων ἐβοήθησε πολὺ ὁ πάπας πρὸς κατάλυσιν τῆς κοσμικῆς ἔξουσίας τῶν ἐπισκόπων. Εἰς τὴν Γερμανίαν δὲ ἐκτίσθησαν πόλεις ἔξαρτώμεναι ἀπ" εὐθείας ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος. Αἱ πόλεις αὗται ἐκαλοῦντο αὐτοκρατορικαί, ἡ δὲ ἐπ' αὐτῶν ἔξουσία τοῦ αὐτοκράτορος εἶχε μόνον ἡθικὸν χαρακτῆρα.

‘Η ἀνάπτυξις ἐν γένει καὶ ἡ πρόδοδος τῶν πόλεων καὶ τοῦ ἀστικοῦ βίου συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἔξελιξιν τοῦ μεσαιωνικοῦ βίου, διότι οἱ πόλεις μικρὸν κατὰ μικρὸν ἔγιναν κέντρα ἐλευθέρου ἀστικοῦ βίου· ὁ ἐλεύθερος δὲ ἀστικὸς βίος ὑπῆρχεν ὁ πρόδρομος τοῦ ἐλευθέρου πολιτειακοῦ βίου τῶν νεωτέρων χρόνων, προσέτι δὲ ὁ πρόδρομος τῆς προόδου τῆς ἐμπορίας, τῆς βιομηχανίας, τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων. Τοισῦτος ἐν συντόμῳ ὑπῆρχεν ὁ θρησκευτικὸς, ὁ πολιτειακὸς καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὸν μεσαίωνα. Νῦν δὲ μεταβαίνομεν εἰς ἄλλο κεφάλαιον, τὸ ὅποιον συνδέεται στενῶς μὲ τὴν ἴστορίαν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἶναι αἱ σταυροφορίαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

1. ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΙΤΙΑ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

Σταυροφορίαι ὀνομάζονται αἱ ἐκστρατεῖαι, τὰς ὅποιας ἐπεκείρησεν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἀγίων τόπων ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν κατακτητῶν. Τοιαῦται σταυροφορίαι ἔγιναν δικτὸν ἐν διαστήματι δύο περίπου αἰώνων.

‘Αφ’ ἡς ἐποχῆς ἡ μήτηρ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίου πορευθεῖσα εἰς τὴν Παλαιστίνην ἀνεῦρε τὸν τάφον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δὲ Κωνσταντῖνος ἀνήγειρεν ἐπ’ αὐτοῦ ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, εἶχεν ἐπικρατήσει συνήθεια παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἐξ ἀπωτάτων χωρῶν νὰ ἀποδημοῦν χάριν ψυχικῆς σωτηρίας εἰς τοὺς ἀγίους τόπους, ὅπου ἐνεφανίσθη, ἐδίδαξε καὶ ἐσταυρώθη ὁ Λυτρωτὴς τοῦ κόσμου. Αἱ ἀποδημίαι αὗται ἐξηκολούθουν καὶ μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῶν Ἀράβων, τὴν γενομένην κατὰ τὸν ἔβδομον αἰῶνα. ‘Ἄλλ’ ἀφ’ ὅτου ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν Σελδζούκιδῶν Τούρκων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 11 αἰῶνος, οἱ προσκυνηταὶ τῶν ἀγίων τόπων ὑφίσταντο τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν βαρβάρων κακακτητῶν· ἐλληστεύοντο, ἐκακοποιοῦντο καὶ ὑπεβάλλοντο εἰς κεφαλικὸν φόρον. Οἱ ἐκ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης προσκυνηταὶ ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ ἴδια διηγοῦντο τὰ δεινοπαθήματά των καὶ διήγειρον παρὰ τοῖς χριστιανοῖς τῆς Δύσεως Ἱερὰν ἀγανάκτησιν. Οἱ πάπαι ὑπέβαλον παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Δύσεως τὴν ίδεαν μεγάλης ἐκστρατείας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἀγίων τόπων, διότι διέβλεπον ἐν τῇ πραγματοποιήσει τῆς ἴδεας ταύτης τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἴδιας ἑαυτῶν δυνάμεως καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Κατά τὸ ἔτος 1093 προσκυνητής τις, ὁ ἐρημίτης Πέτρος ἐξ Ἀμβιανοῦ τῆς Γαλλίας, ἐπανελθὼν ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ παρουσιάσθη εἰς τὸν τότε πάπαν Οὐρβανὸν Β' καὶ διηγήθη εἰς αὐτὸν πάντα ὅσα ἔπαθε καὶ εἶδε κατὰ τὴν ἀποδημίαν του εἰς τοὺς ἀγίους τόπους. Κατὸντολὴν τοῦ πάπα ὁ ἐρημίτης Πέτρος περιῆλθε τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν, ἵνα παρασκευάσῃ τὰ πνεύματα εἰς τὸ ὑπὸ αὐτοῦ μελετώμενον ἐγχειρῆμα, τουτέστιν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἀγίων τόπων. Ἡ ἀφελῆς καὶ εὔγλωττος διήγη τις τοῦ ἐρημίτου Μέτρου περὶ τῶν δεινοπαθημάτων τῶν χριστιανῶν ἐν τοῖς ἀγίοις τόκοις διήγειρε πανταχοῦ ζωηράν συμπάθειαν διαν δὲ κατόπιν δι πάπας Οὐρβανὸς Β' συνεκάλεσεν ἐν Κλερμοντίῳ τῆς Γαλλίας σύνοδον (1095), συνέρρευσαν εἰς αὐτὴν ἐπίσκοποι, μεγιστᾶνες καὶ ἄπειροιν πλῆθος πάσης τάξεως. Ὁ πάπας διὰ λόγου ἐνθουσιαστικοῦ ἐκάλεσεν ἕκαστον νὰ ἀπαρνηθῇ ἑαυτὸν καὶ νὰ ἀρῃ τὸν σταυρὸν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἀγίας χώρας. Πάντες ἐν ἐνὶ στόματι ἀνεβόησαν «ὅ Θεός τὸ θέλει», χιλιάδες δὲ ἐγονάτισαν καὶ δρκίσθησαν ν ἀπέλθουν εἰς τὸν οἰρὸν πόλεμον, προσέρρεψαν δὲ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος ἐρυθρὸν σταυρὸν ἐξ ὁδόντης, ἐξ οὗ καὶ σταυροφόροι ἐκλήθησαν.

2. Η ΠΡΩΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ (1096—1100).

Τὸ ἔαρ τοῦ 1096 πολυπληθῆ στίφη ἀσύντακτα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐρημίτου Πέτρου ἐξεχύθησαν εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας τῆς Εὐρώπης μεταβαίνοντα εἰς Παλαιστίνην· ἀλλὰ καθ' ὅδὸν διέπραξαν τοσαύτας ἀσεβεῖς καὶ μιαρὰς πράξεις, ὡστε οἱ Οὐγγροί, διὰ τῆς χώρας τῶν ὅποίων διήρχοντο, ἐπιτεσόντες ἐφόνευσαν πολλὰς χιλιάδας τῶν στιφῶν τούτων, τοὺς δὲ λοιποὺς διεσκόρπισαν. Κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος ἐξεκίνησαν ἐκ τῆς Εὐρώπης τὰ κύρια σταυροφορικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν διαφόρων ἥγεμόνων, τῶν ὅποίων ὀνομαστότατοι ἦσαν ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουλλῶνος, ὃστις διὰ τὴν ἀνδρείαν του, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν φρόνησιν ἐπεκλήθη Νέστωρ τῆς ἐκστρατείας, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Βαλδουΐνος, ὁ ἥγεμὼν τοῦ Τάραντος Βοημούνδος καὶ ἄλλοι. Οἱ σταυροφόροι διὰ διαφόρων ὁδῶν διημύνθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς τόπον συνειώσεως. «Ο τότε αὐτοκράτορ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς παρέσχεν εἰς τοὺς σταυροφόρους πλοῖα, ἵνα διαπεριαπλοῦν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀφοῦ ἔλαβε πιορὰ τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν ἔνορκον ὑπόσχεσιν διτὶ θ' ἀναγνωρίσουν τὸν Ἑλληνα αὐτοκράτορα ὑπέρτατον κυρίαρχον τῶν χω-χῶν δσας ἥθελον κυριεύει τὰ παραμεθανῶν, οὗτοι δὲ θὰ κυβερνοῦν αὐτὰς ὡς φεουδαλικοὶ ἀρχοντες.

Οι σταυροφόροι άνερχόμενοι εἰς πλείσμα τῶν τριακοσίων χιλιάδων διέβησαν τὸν Βόσπορον καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Νίκαιαν, πρωτεύουσαν τοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Σελδζουκικοῦ κράτους.⁶ Ο σουλτάνος Καλίτε — Ἀρσλὰν στενοχωρηθεὶς παρέδωκε τὴν πόλιν οὐχὶ εἰς τοὺς σταυροφόρους, ἀλλ᾽ εἰς τὸν Ἀλέξιον, διτις παρηκολούθει μετὰ στρατοῦ τοὺς σταυροφόρους. Τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν σταυροφόρων δυσαρεστηθέντας ἔξημένισε διὰ δώρων δ "Αλέξιος. Μετὰ ταῦτα οἱ σταυροφόροι διασχίσαντες τὴν Μικρὰν Ἀσίαν εἰσῆλασαν εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν δποίαν ἔκυρίευσαν μετὰ ἐννεάδην πολιορκίαν. Ἐπειτα δ' ἐβάδισαν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Εύθὺς ὡς εἶδον μακρόθεν τὴν ἄγιαν πόλιν, ἔγονάτισαν, ἔχυσαν δέκρυα χαρᾶς καὶ ἔψαλον ὑμνούς πρὸς τὸν Θεόν, προσβαλόντες δὲ αὐτὴν κατόπιν ἔκυρίευσαν μετὰ πολιορκίαν τριάκοντα ἐννέα ἡμερῶν καὶ προέβησαν εἰς ἀνηλεῖην σφαγὴν Μωαμεθανῶν καὶ Ἰουδαίων. Δὲν ἔφείσθησαν οὐδεμιᾶς ἥλικίας καὶ οὐδενὸς γένους. Αἱ δόδοι ἐπληρώθησαν νεκρῶν. Ἀφοῦ δ' ἐκορέσθησαν ἐκδικούμενοι, ἐπῆλθε πάλιν εἰς αὐτοὺς ἡ χριστιανικὴ ταπεινότης καὶ μετάνοια. Μὲ τὴν κεφαλὴν ἀποκεκαλυμμένην καὶ γυμνούς τοὺς πόδας ἐπορεύοντο εἰς τὸν ναὸν τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ ἔψαλλον δοξολογίαν εἰς τὸν Θεόν.

Οἱ σταυροφόροι λησμονήσαντες τὰς δοθείσας εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον ἐνόρκους ὑποσχέσεις ἀπεφάσισαν νὰ ἴδούσουν ἕδιον βασίλειον ἐν· τῇ Ἀνατολῇ μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἱερουσαλήμ. Ὁθεν προσέφεραν τὸ στέμμα εἰς τὸν Γοδοφρέδον, τὸν ἐπιφανέστερον καὶ εὐλαβέστατον ἐκ τῶν ἀρχηγῶν. Ὁ Γοδοφρέδος ἡροήθη νὰ φορέσῃ τὸ βασιλικὸν στέμμα εἰς τὸν τόπον, δπου ἀλλοτε δ Σωτὴρ τοῦ κόσμου περιεβλήθη ἀκάνθινον στέφανον, ἥρκεσθη δὲ νὰ λέγηται «Προστάτης τοῦ Παναγίου Τάφου». Τὰς κυριευθείσας χώρας διένειμαν πρὸς ἀλλήλους οἱ ἀρχηγοὶ ὡς φέουδα τοῦ βασιλείου. Μετὰ ἐν ἔτος ἀπέθανεν δ Γοδοφρέδος, δ δὲ ἀδελφός του Βαλδουΐνος κληρονομήσας τὴν ἀρχὴν ἔλαβε τὴν βασιλικὴν προσωνυμίαν, προσέτι δ' ἔκυρίευσε τὰς παραλίους πόλεις Πτολεμαΐδα, Τρίπολιν καὶ Βηρυτόν. ~~Χ~~

3. ΔΕΥΤΕΡΑ ΚΑΙ ΤΡΙΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

(1147—1149 καὶ 1189—1193)

Ο ἥγεμὼν τῆς ἐν Ἀσσυρίᾳ Μοσούλης Νουρεδίν ἔκυρίευσε τῷ 1146 τὴν Ἐδεσσαν, ἥις ἦτο τὸ κυριώτατον ἐξ ἀνατολῶν προπύργιον τοῦ ἐν Ἀσίᾳ φραγκικοῦ κράτους, καὶ οὗτοι ἦπειλει τὴν Ἱερουσαλήμ.

Τότε ἐπεχείρησαν τὴν δευτέραν σταυροφορίαν (1147—1149) ὁ Γερμανὸς αὐτοκράτωρ Κονράδος Γ' καὶ δ·βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκος Ζ. Ἀμφότεροι οἱ ἡγεμόνες οὗτοι διῆλθον διὰ Κωνσταντινουπόλεως, βασιλεύοντος τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, καὶ μετὰ πολλὰς φοβερὰς περιπετείας ἔφθασαν εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Δαμασκόν, ἀλλ᾽ ἀποτυχόντες ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια ἀδόξως.

Μετά τινα ἔτη, ἦτοι τῷ 1187, ὁ νέος σουλτάνος Δαμασκοῦ καὶ Καΐρου Σαλαδīνος ἔκυρίευσε τὴν Ἱερουσαλήμ. Τὸ γεγονός τοῦτο γνωσθὲν εἰς τὴν Εὐρώπην προεκάλεσε τὴν τρίτην σταυροφορίαν (1189—1193). Ἐπεχείρησαν δὲ αὐτὴν ὁ Γερμανὸς αὐτοκράτωρ Φρειδερīκος Α' Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φλιππος Β' Αὔγουστος, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος.

Πρῶτος ἐστράτευσεν ὁ Φρειδερīκος Βαρβαρόσσας, ἀνὴρ γενναῖος καὶ συνετός. Διαβάς διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐνίκησε τὸν σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου ἀλλ᾽ ἐνῷ διήρχειο διὰ τῆς Κιλικίας ἐπνίγη εἰς τὸν ποταμὸν αὐτῆς Καλύκανδον. Οἱ κατόπιν διὰ θαλάσσης ἐλθόγετες βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἔκυρίευσαν μὲν τὴν Πτολεμαΐδα, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐκπορθήσουν τὴν Ἱερουσαλήμ. Καὶ ὁ μὲν Φίλιππος Αὔγουστος ἐπέστρεψε μετὰ μικρὸν εἰς τὰ ἴδια, ὁ δὲ Ριχάρδος παραμείνας ἐν Παλαιστίνῃ κατώρθωσε νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τὸν Σαλαδīνον συνθήκην, διὰ τῆς δποίας ἐπειράπη ἡ ἔλευθέρα προσέλευσις τῶν προσκυνηῶν εἰς τὸν Ἀγιον Τάφον. Μετὰ τοῦτο ὁ Ριχάρδος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

4. ΑΙ ΛΟΙΠΑΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

Ἡ τετάρτη σταυροφορία ἀπέληξεν εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων, περὶ αὐτῆς δὲ θὰ γίνη ἐκτενῆς λόγος κατωτέρω. Ἡ πέμπτη σταυροφορία ἔγινε τῷ 1217 ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Ἄνδρεον Β' ἀνευ ἀποτελέσματός τυνος. Ἐπιτυχῆς ὑπῆρξεν ἡ ἐκτη σταυροφορία, τὴν δποίαν ἐπεχείρησεν ὁ Γερμανὸς αὐτοκράτωρ Φρειδερīκος Β'. Ἀποβιβασθεὶς οὗτος εἰς τὴν Πτολεμαΐδα κατώρθωσεν ἀνευ μάχης νὰ συνομολογήσῃ μετὰ τοῦ σουλτάνου τοῦ Καΐρου Μαλέκ-Καμīλ, ἔγγονου τοῦ Σαλαδīνου, συνθήκην, διὰ τῆς δποίας παρεχωρεῖτο εἰς αὐτὸν ἡ Ἱερουσαλήμ, ἡ Βηθλεέμ καὶ ἡ Ναζαρὲτ μετὰ τῆς πέριξ κχρας. Ὁ Φρειδερīκος ἐστέφθη ἵδιαις χερσὶ βασιλεὺς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Παναγίου Τάφου. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν Εὐρώπην

δὲν παρῆλθον πολλὰ ἔτη καὶ ἡ Ἱερουσαλήμ κατελήφθη πὸ τῶν μωά-
μεθανῶν (1244).

Οὐαὶ τῷ βασιλεὺς τῆς³ Γαλλίας Λουδοβίκου Θ', διότι πατέρας τοῦ εἶπεν
ἐπειγείρησε διὰ σταυροφορίας, τὴν μὲν (ἔβδόμην) τῷ 1248 εἰς Αἴγυπτον,
ὅπου μετά τινας ἀποτυχίας συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἦλευθερώθη ἐπὶ
λύτροις, τὴν δὲ (δύδοντα) τῷ 1270 εἰς Τύνιδα, ὅπου ἀπωλέσθη καὶ αὗ-
τὸς ὁ Λουδοβίκος καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ του ὑπὸ λοιμικῶν νόσων.

Ἐν τῷ μεταξὺ κατελύθη ἐν Αἴγυπτῳ ἡ δυναστεία τοῦ οἴκου τοῦ
Σαλαδίνου ὑπὸ τῶν Μαμελούκων, οἵτινες ἔδρυσαν Ἰδίαν δυναστείαν.
Οἱ Μαμελούκοι κατέλαβον πάσας τὰς ἐν τῇ Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ
φραγκικὰς κτήσεις, τελευταῖον δὲ τῷ 1291 καὶ τὴν Πτολεμαΐδα καὶ
οὕτω κατέλυσαν διὰ παντὸς τὸ ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ φραγκικὸν
κράτος.

5. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

Ἄν καὶ αἱ σταυροφορίαι ἀπέτυχον τοῦ κυρίου σκοποῦ των, ὅμως
ἀπέβησαν παραίτιοι πολλῶν ἀξιολόγων ἀποτελεσμάτων· α') ηὗξησαν
καὶ ἐπαγίωσαν τὴν δύναμιν τῶν ἡγεμόνων διὰ τῆς ἀπομαρύνσεως
πολλῶν ἀνησύχων ὑποτελῶν καὶ διὰ τῆς χηρεύσεως πολλῶν τιμαρίων·
β) ἐμόρφωσαν ἐλευθέραν τινα τάξιν χωρικῶν, διότι πολλοὶ ἐν τῶν δου-
λοπαροίκων ἐλόρμανον τὸν σταυρὸν ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει διὶ τῇδε λογικήν
ἀπελευθερωθῆ· γ) ἐπέφεραν ζωηρὰν συγκοινωνίαν μεταξὺ Ἀνατολῆς
καὶ Δύσεως καὶ ἔδωκαν μεγαλειτέραν κίνησιν καὶ ἔκτασιν εἰς τὸ κατά-
θάλασσαν καὶ κατὰ ξηρὰν ἐμπόριον· δ) ἀνέπτυξαν τὴν βιομηχανίαν
καταστήσασαι γνωστοὺς πολλοὺς ἐλάδους αὐτῆς καὶ αὖξησασαι τὰς χρείας·
ε) ἔξετειναν τὸν διανοητικὸν ὄρίζοντα διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν γεωγρα-
φικῶν καὶ φυσικοῖστορικῶν γνώσεων· Ζ') συνειέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυ-
ξιν τοῦ ἱπποτισμοῦ, διότι εἶνε τὸ ἀξιολογώτερον φαινόμενον τοῦ με-
σαίωνος, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς βαρεθρότητος καὶ τῆς
ἀμμυθείας ὃ ἱπποτισμὸς διέσωσε τὰ αἰσθήματα τῆς τιμῆς, τῆς ἀδελφότη-
τος, τῆς προστασίας τοῦ ἀδυνάτου καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν γυναικαν.
Τὰ δὲ ἐκ τῶν σταυροφοριῶν προκύψαντα ἐν Ἱερουσαλήμ ἱπποτικὰ
τάγματα ἥσαν, α) τὸ τῶν Ἰωαννιτῶν, λαβόντων τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ προ-
στάτου τοῦ τάγματος Ἅγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, β) τὸ τῶν Ναι-
τῶν, ὅνομασθέντων οὕτω, διότι κατέψευσαν εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἀλλοιέ-
ποτε ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος, καὶ γ) τὸ τῶν Τευτόνων, κληθέντων
οὕτω ἐκ τῶν πλεοναζόντων ἐν αὐτῷ Γερμανῶν. Εἰς τὰ τάγματα ταῦτα

ἥτο ἡγωμένον τὸ πνεῦμα τοῦ ἴπποτισμοῦ καὶ τῆς μοναχικῆς πολιτείας, διότι τὰ μέλη αὐτῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπερχρειῶντο νὰ τηροῦν τὰς τρεῖς ἀρετάς, τὴν πενίαν, τὴν ἀγνόητα καὶ τὴν ὑπακοήν, ἀφ' ἐτέρου δὲ θέλονταν αλάβει τὴν ὑπεράσπισιν τῆς θρησκείας, τὴν προστασίαν τῶν καταπιεζομένων καὶ τὴν περιποίησιν τῶν ἀσθενῶν. Νῦν ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν διακοπεῖταιν ἰστορίαν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

ΑΙΩΝ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ

1. ΟΙ ΚΟΜΝΗΝΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Οἱ Κομνηνοὶ ἀνῆκον εἰς μεγάλην φεδουαλικήν οἰκογένειαν. Εἶχον φλέραντα κτήματα παρὰ τὴν παφλαγονικήν Κασταμῶνα. Καὶ ἔβασι-λευσε μὲν ἐπὶ δύο ἔτη δ 'Ισαάκιος Κομνηνὸς (1056-1059), ἀλλ' ὁ πραγ-ματικὸς ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν ἔγινεν ὁ 'Αλέξιος Α', ξνεψιδὸς τοῦ Ἰσαακίου.

'Η ἀνάβασις τῶν Κομνηνῶν εἰς τὸν θρόνον ἐστημείωσε τὸν θῷαμ-βον τῆς μεγάλης στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Οἱ Κομνηνοὶ κατώρθω-σαν ν' ἀνασυγχροτήσουν τὴν αὐτοκρατορίαν, ἡ δούια ἥτο ἐξηντλημένη μετὰ τριακονταετῆ συνεχῆ ἀναρχίαν, καὶ παρὰ τὰς ἐνσκηψάσας ἀνυπερ-βλέψους δυσκολίας νὰ δώσουν εἰς αὐτὴν ἀκόμη ἔνα αἰῶνα δόξης καὶ μεγαλείου. Βεβαίως οἱ καιροὶ καθ'οὓς ἀνέβησαν εἰς τὸν θρόνον οἱ Κο-μνηνοὶ ἦσαν πολὺ χαλεποί καὶ ἡ κατάστασις ἔξοχως κρίσιμος· ἐν τού-τοις οἱ τρεῖς πρῶτοι καὶ μεγάλοι Κομνηνοί, 'Αλέξιος Α', 'Ιωάννης Β' καὶ Μανουὴλ Α' ἡγωνίσθησαν· τὸ ἀποκρέψων τοὺς ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἐτικρεμαμένους κινδύνους καὶ ἔδωκαν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τὸν τελευταίαν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν αἴγλην.

2. ΑΛΕΞΙΟΣ Α' (1081-1118).

'Ο 'Αλέξιος Α', δ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας, ἦτο εὐφυής, λεπτὸς τοὺς κρότους καὶ ἐπιβλητικός. 'Ητο ἔξοχος στρατηγός, ἐπιδέξιος διπλωμά-της καὶ ἀριστος περὶ τὰ διοικητικά.

Καθ' ὃν χρόνον κατέλαβε τὸν θρόνον δ 'Αλέξιος Α', τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐσωτερικῶς μὲν ἦτο παραλειμένον ἔνεκα τῶν συνεχῶν στάσεων, ἐξωτερικῶς δὲ περιεστοιχίζετο ὑπὸ παντοῖων ἐχθρῶν. 'Ἐν τούτοις δ 'Αλέξιος κατώρθωσεν δχι μόνον νὰ διατηρήσῃ αὐτὸν καὶ ἀβλαβές,

ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ διπεκτείνη ἀνακιήτας πολλὸς χώρας, αἱ δποῖαι εἶχον ἀρ-
ταγῆ ὑπὸ τῶν ἔχθρῶν καὶ νὰ τὸ ἀναπτύξῃ ἐσωτερικῶς.

Κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ἀλέξιου οἱ Νορμανδοὶ τῆς κάτω
Ἰταλίας ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἱοβέρτον Γυσταφόδον ὕρησαν πρὸς
κατάκτησιν δλῆς τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐλληνικῆς χερσονήσου. Καὶ πρῶτον
κατέλαβον τὴν Κέρκυραν· ἐπειτα δὲ πῆλθον κατὰ τοῦ Δυρραχίου καὶ
ἐποιούσησαν αὐτὸ δπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Τὸ Δυρράχιον ἐδέ-
σποζε τοῦ Ἀδρείου καὶ ἦτο δ πρῶτος λιμὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Ιουστινιανοῦ
κατασκευασθείσης Ἔγγατίας ὅδοῦ, ητος ἥγεν εἰς Θεσσαλονίκην καὶ
δι' αὐτῆς κατέληγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἀλέξιος ἔχων ἀνάγκην
στόλου ἥγανχάσθη νὰ συμμοχήσῃ μετὰ τῶν Ἐνετῶν καὶ νὰ χορηγή-
σῃ εἰς αὐτοὺς σπουδαιότατα ἐμπορικὰ προνόμια ἐν τῷ κράτει· προσέ-
τι δὲ ἥλθεν εἰς συνεννόησιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἔρενκον Δ' τῆς
Γερμανίας, δστις διέκειτο δυσμενῶς πρὸς τὸν Νορμανδὸν ἡγεμόνα.

Ο ἐνετικὸς στόλος ἐμφανισθεὶς πρὸ τοῦ Δυρράχιου κατεναυμά-
χησε τοὺς Νορμανδούς. Ἀλλὰ κατὰ ξηρᾶν ἐνίκησαν οἱ Νορμανδοὶ τὸν
Ἀλέξιον καὶ ἐνεργίεσαν ἐξ ἐφόδου τὸ Δυρράχιον, ἐπειτα δὲ ἐκνούσιεσαν
ἀπασαν τὴν Ἰλλυρίαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἄλλος οὐφῆς
ὁ Γυσταφόδος ἥγανχάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἰταλίαν, ἵνα προστιτεύσῃ
τὸν φύλον του πάπαν Γεργύδιον Ζ', εἰς τὸ κράτος τοῦ δποίου εἰσέβα-
λλ' δὲ Ἔρενκος Δ' τῆς Γερμανίας, ὁφῆς δὲ ἐν Ἑλλάδι δ Ἱοβέρτος τὸν
νίόν του Βοημοῦνδον μεθ' δλῆς τῆς δυνάμεως. Ὁ Βοημοῦνδος ἐκν-
ούσιεσ τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἀρταν, ἀλλ' ἥτεήθη διεσχερῶς ὑπὸ τοῦ
Ἀλέξιου παρὰ τὴν Λάρισαν τῆς Θεσσαλίας. Η ἥτα αὐτῇ καὶ ἡ ἔλ-
λειψις χοημάτων διήγειραν ἐν τῷ νορμανδικῷ στρατοπέδῳ φοβερὰν
στάσιν, ητος ἥναγκασε τὸν Βοημοῦνδον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἰταλίαν, ἵνα
ζητήσῃ παρὰ τοῦ πατρός του τὰ ἀναγκαιοῦντα χρήματα. Ὁ Ἱοβέρτος
ἐπεχείρησε δευτέραν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἵνα
ἐλδικηθῇ τὴν γενομένην εἰς τὸν νίόν του καταιχύνῃ. Καὶ πρῶτον μὲν
ἐκνούσιεσ τὴν Κέρκυραν, ητος εἶχεν ἀποστατήσει· ἐπειτα δὲ ἐπῆλθε
κατὰ τῆς Κεφαλληνίας καὶ ἐκνούσιεσ καὶ αὐτήν, ἀλλὰ μετ' δλίγας ἥμέ-
ρας ἀπέθανεν. Ὁ νορμανδικὸς στρατὸς στεγηθεὶς τοῦ κραταιοῦ ἀρχη-
γοῦ του διελύθη, δὲ Ἀλέξιος εὐκόλως πλέον ἥδυν ἥθη ν' ἀνακτήσει
δσα μέρη εἶχον κυριεύσει οἱ Νορμανδοί.

Ο Ἀλέξιος ἀπαλλαγεὶς ἀπὸ τῶν Νορμανδῶν ἐστράφη κατὰ τῶν
Σελδζουκιδῶν Τούρκων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ μνέτησεν δπ' αὐτῶν
πόλεις τινάς, δις τὴν Νικούμδειαν καὶ τὴν Σινώπην. Ἄλλος ἐνῷ εὑρί-

σκετο ἐν μέσῳ τοιούτων δυσχερειῶν, ἐπῆλθεν ἐκ δυσμῶν ἡ πρώτη σταυροφορία. Οἱ σταυροφόροι δὲν ἦσαν πολέμιοι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλ' ἀποτελοῦντες παμπληθεῖς στρατιάς, αἵτινες περιεῖχον καὶ πολλὰ θιακτα στοιχεῖα, διηρχοντο διὰ τῶν χωρῶν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἃντιν τάξιες καὶ πειθαρχίας, συνήθως δὲ παρεξετρέποντο εἰς διαρπαγὰς καὶ ληστείας. Οἱ Ἀλέξιοις εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἐπολιτεύθη δεξιώτατα καὶ κατώρθωσε ν^ο ἀνακτήσῃ τὴν Νίκαιαν καὶ ἄλλας τινὰς ἐν Ἀσίᾳ χωρας, τὸν δὲ γνωστὸν Βοημοῦνδον, υἱὸν τοῦ Ροβέρτου, δεστις ἀνηγορεύθη ἥγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας, ἥναγκασε διὰ πολέμου ν^ο ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν του.

Οὗτῳ λοιπὸν δ Ἀλέξιος κυβερνῶν ἐν ἡμέραις μεγάλων κυνδύνων κατώρθωσε διὰ τῆς πολιτικῆς του συνέσεως καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἀρετῆς του νὰ διατηρήσῃ ἀμείωτον τὸ κράτος. Ἀλλὰ παρὰ τὰς καλὰς πολιτικὰς σχέσεις πρὸς τὴν Ἐνετίαν, δ τραχὺς τρόπος, μεθ' οὐδὲν οἱ Ἐνετοὶ ἔμποροι συμπεριεφέροντο πρὸς τοὺς Ἑλληνας, ταχέως ἤρχισε νὰ ἀνησυχῇ αὐτούς. Διὰ τοῦτο δ Ἀλέξιος διὰ νὰ περιορίσῃ δλίγον τὸ μονοπώλιον, τοῦ ὅποιου ἀπῆλανον οἱ Ἐνετοί, παρεχώρησαν ἀνάλογα προνόμια καὶ εἰς τοὺς Πισάτας. ~~Χ~~

3. ΙΩΑΝΝΗΣ Β' ΚΟΜΝΗΝΟΣ (1118—1143). 1

Ἀνταξίος τοῦ πατρός του Ἀλέξιου Α' ὑπῆρξεν δ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωάννης Β'. Οὗτος τυχὼν ἔξαιρετικῆς ἀνατροφῆς καὶ μορφώσεως, ὃν αὐτηρῶν ἥθων, ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας καὶ τῶν τέρψεων, χαρακτηρός ἥπιον καὶ γενναιόφρονος, καὶ ἀνήρ περιεσκεμμένης ἀντιλήψεως ἥξιώθη, λόγῳ τῆς τόσον ἐπιβλητικῆς προσωπικότητός του, τῆς ἐπωνυμίας τοῦ Καλοϊωάννου. ἔξαιρετικῶς ἀνδρεῖος, θαυμαστῆς τῆς στρατιωτικῆς δόξης, εἶχε πλήρη συναίσθησιν τῆς βασιλικῆς ἀποστολῆς του. Ἐνῷ δ πατέρῳ του είχεν ὑπερασπίση τὰ σύνορα ἀπὸ πάσης ἔξωθεν εἰσβολῆς, αὐτὸς ὁνειρεύθη νὰ ἐπεκτείνῃ αὐτά, ν^ο ἀνακτήσῃ τὰς ἀπολεσθείσας ἐπαρχίας καὶ ν^ο ἀποδώσῃ εἰς τὴν μοναρχίαν τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς αἰγλην.

Οἱ πέραν τοῦ Δουνάβεως κατοικοῦντες Πατσινάκοι, τουρκικῆς καταγωγῆς, ἐπὶ Ἀλέξιου Α' είχον ἐπιδράμει κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας (1091), ἀλλ' ὑπέστησαν τρομεράνης ἡταν ὑπὸ τοῦ Ἀλέξιου καὶ ἀπεχώρησαν. Κατὰ τὸ 1123 ἀνεφάνησαν καὶ πάλιν. Οἱ Καλοϊωάννης ὅμως εἰς τοιούτον βαθμὸν κατερρόπωσεν αὐτούς, ὡστε ἔκτοτε οἱ Πατσινάκοι ἔξηφανίσθησαν ἀπὸ τῆς ίστορίας. Οἱ Βιζαντῖνοι δὲν ἐπαυσαν

νὰ ἐνθυμοῦνται αὐτοὺς καὶ νὰ ἵσσοτάξουν μάλιστα πάντοτε καὶ ἐν ἐπισημότερη τὴν ἐπέτειον τῆς τελείας αὐτῶν ἔξολον θεύσεως.

Ο Καλοϊωάννης ἥτχολήθη ἀκόμη περισσότερον διὰ τὰ ἀσιατικὰ πράγματα, διότι ἐπεδίωξεν ὅχι μόνον νὰ μεταφέρῃ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ βυζαντινὰ ὅρια μέχρι τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς γραμμῆς τοῦ Εὐφράτου, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν¹ κυριαρχίαν του εἰς τὰ λατινικὰ ιράτη, τὰ δυτικά εἰχον δημιουργηθῆ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τῆς πρώτης σταυροφορίας.² Απὸ τῶν πρώτων ἐπιτάξεων τῆς βασιλείας του εἶχε καταλάβει δλητη τὴν χώραν τὴν κειμένην μεταξὺ τῆς πεδιάδος τοῦ Μαιάνδρου καὶ τῆς Ἀιταλείας, ἀπαλλάσσων οὗτω τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς ἐνοχλητικῆς γωνίας, τὴν διοίαν αἱ μουσουλμανικαὶ κτήσεις παρενέβαλλον μετατὸ τῶν βυζαντινῶν ἐδαφῶν τῶν κειμένων εἰς τὸ βόρειον καὶ εἰς τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς Ἀνατολῆς.³ Απὸ τοῦ 1130 ἥχισε τὰς ἐπιθέσεις του κατὰ τῆς Παφλαγονίας καὶ τὰ βυζαντινὰ στρατεύματα προυχώρησαν μέχρι τῶν δυτικῶν τοῦ Ἀλνος.⁴ Η Κασταμονὴ ἀφηρέθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἐδάφη δὲ, τὰ δυτικά ποδὸς πολλοῦ εἴχον ἀπολεσθῆ, ἐπανῆλθον καὶ πάλιν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου παραχωρηθέντα εἰς τοὺς Ἐνετοὺς προνόμια κατέστησαν αὐτοὺς αὐθαδεστάτους.⁵ Ο Ἰωάννης μὴ ἀνεχόμενος τὴν αὐθάδειαν τῶν Ἐνετῶν ἥψεντο ν' ἀνανεώσῃ τὴν μετὰ τῆς Ἐνετίας σύμβασιν⁶ ἀλλὰ τοῦτο ἐξηρέθισε τὸν δόγην τῆς Ἐνετίας, ὃστις πλεύσας μετὰ κραταιοῦ στόλου ἐλεηλάτησε πολλὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ ἀλλα παράλια μέρη τῆς αὐτοκρατορίας.⁷ Ο Ἰωάννης μὴ ἔχων στόλον ν' ἀντιταχθῆ κατὰ τῶν Ἐνετῶν ἥναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς ἀποφυγὴν μεγαλειτέρων κινδύνων.

Τῷ 1137 δ Ἰωάννης ὑπέταξε τὴν ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων κατεχομένην Κιλικίαν καὶ κατόπιν ἐπῆλθε κατὰ τῆς Συρίας, ὑπερχρέωσε δὲ τὸν δοῦκα τῆς Ἀντιοχείας Ραΐμοῦνδον νὰ δόμσῃ εἰς αὐτὸν ὅρκον πίστεως καὶ ὑποταγῆς, ὃς πραγματικὸς δὲ κυρίαρχος τῆς φραγκοκρατουμένης Συρίας ἥγιθη μεγάλης κατὰ τῶν μουσουλμάνων ἐκστρατείας. Τῷ 1143 ἀπέθανεν ἐκ πληγῆς, τὴν διοίαν ἔλαβε κυνηγῶν ἀγριοχοίρους ἐν Ταύρῳ τῆς Κιλικίας.

4. ΜΑΝΟΥΗΛ Α' (1143—1180).

Ο υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Καλοϊωάννου Μανουὴλ Α' ὑπῆρξεν ὁ συμπαθέστερος τῶν Κομνηνῶν. Εὐφυής, ἀξιαγάπητος, γενναιόφρων, πεπάιδευμένθες, δυνατὸς μάλιστα περὶ τὰ θεολογικὰ καὶ ἀληθῆς ἴπποτης

τῆς Δύσεως. Ἐξαιρετικῶς ἀνδρεῖος ἔκλινε περισσότερον παντὸς ἄλλου
Ἐληνος αὐτοκράτορος πρὸς τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῆς Δύσεως. Δι' ὅ καὶ
οἱ Λατīνοι, πρὸς τοὺς δόποίους εἰς πολλὰ σημεῖα ὠμοίαζεν, ἔθαύμαζον
αὐτὸν περισσότερον ἀπὸ πάντα ἄλλον αὐτοκράτορα. Ἡτο μέγας πολι-
τικὸς δυον καὶ φιλόδοξος. Ως ἐκ τῶν μεγαλοπρεπῶν δὲ σχεδίων, τὰ
δόποια συνέλαβε καὶ τῆς ἐπιμόνου προσπαθείας, τὴν δόποιαν κατέβι οἱ
πρὸς πραγματοποίησιν αὐτῶν, δικαίως ὑπελήφθη ὡς ὁ τελευταῖος τῶν
μεγάλων ἥγεμόνων, οἱ δόποιοι ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου.

Οἱ Μανουὴλ δι' ὅλης τῆς μαρῷᾶς βασιλείας του διεξήγαγε διαφό-
ρους πολέμους κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις. Ἀμα ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν
ἀκολουθῶν τὴν πολιτικὴν τοῦ πατρός του ἀπέστειλε κατὰ τοῦ δουκὸς
τῆς Ἀντιοχείας Ῥαιμούνδου μεγάλην πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν.

Οἱ Ῥαιμούνδος ἡτηθεὶς ὑπεχρεώθη νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινού-
πολιν καὶ νὰ δομσῇ τὸν δρόκον τῆς ὑποταγῆς παρὰ τὸ μῆμα τοῦ Κα-
λοῖωάννου. Οἱ Μανουὴλ διὰ τῆς τόλμης καὶ τῆς συνέσεως ὑπερενίκησε
τὰς πολλὰς δυσχερείας, τὰς δόποιας παρεσκευασεν εἰς αὐτὸν ἡ δευτέρα
σταυροφορία.

Ἄλλος ὁ Μανουὴλ ἀπησχολεῖτο μὲ τὸν σταυροφόρους, οἱ Νορ-
μανδοὶ ὑπὸ τὸν ἥγεμόνα αὐτῶν Ῥογῆρον ἐτῆλθον κατὰ τῆς Κερκύρας
καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὴν· ἔπειτα δὲ εἰσέπλευσαν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλ-
πον καὶ ἀποβιβασθέντες εἰς τὴν Κρήσαν ἐστράτευσαν κατὰ τῶν Θηβῶν
καὶ ἔπειτα κατὰ τῆς Κορίνθου. Ἀμφοτέρας τὰς πόλεις ταύτιας, οἵτινες
ἴσαν δυομασταὶ διὰ τὰ πλούτη τῶν καὶ τὰ μεταξούργεια, ἐλεγχάτη-
σαν δεινῶς. Ἐλαβον δλον τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἀργυρὸν καὶ τὰ πλούσια
σκεύη καὶ ὑφάσματα, διὰ τῶν δτοίων ἐπλήρωσαν τὰ πλοῖά των, ὥχμα-
λότισαν δὲ τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν ἀνδρῶν, τὰς δφαιοτέρας τῶν γυ-
ναικῶν καὶ τοὺς ἐπιτήδειοτέρους τῶν μετοξουργῶν.

Οἱ Ῥογῆρος ἐπιστρέψας εἰς τὴν Σικελίαν ἐγκατέστησεν ἐν τῇ πε-
τεινούσῃ αὐτοῦ Πανδρόμῳ τοὺς ἐκ Θηβῶν καὶ Κορίνθου μεταξουργοὺς
καὶ δι' αὐτῶν ἐνεκλιματίθη ἐν Σικελίᾳ ἡ βιομηχανία τῆς μετάξης.
Ἐπὶ τῷ ἀγγελίᾳ τῶν συμφωδῶν τούτων τῆς Ἑλλάδος ὁ Μανουὴλ
ἐστράτευσεν αὐτοκροσώπως κατὰ τῶν Νορμανδῶν καὶ ἀγέκτησε τὴν
Κέρκυραν. Ἄλλοι ἀναγκασθεὶς νὰ ἐπιστρέψῃ, δπως ἀποκρούσῃ εἰσβολὴν
τινα τῶν Σερβῶν, οἵτινες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀπετίναξαν τὴν
Ἐλληνικὴν κυριαρχίαν, καὶ τῶν Οὔγγρων, ἐπεμψεν εἰς Σικελίαν καὶ
Καλαρρίαν τοὺς στρατηγοὺς Μιχαὴλ Παλαιολόγον καὶ Ἰωάννην Δούκαν.
Οἱ στρατηγοὶ οὗτοι ἤναγκασαν τὸν Γουλιέλμον Β', δστις πρὸ μικροῦ

διεδέχθη τὸν ἀποθανόντα πατέρα του 'Ρογῆρον Β', ν' ἀποδώσῃ ἄπαντας τοὺς "Ελληνας αἰχμαλώτους, πλὴν τῶν μεταξουργῶν, καὶ μέρος τῆς λείας τῆς ἔξ "Ελλάδος ἀρπαγείσης.

'Ο Μανουὴλ διεξήγαγε μακροὺς πολέμους κατὰ τῶν ἐν 'Ασίᾳ Σελδζούκιδων Τούρκων καὶ διὰ λαμπρῶν νικῶν ἡνάγκασεν αὐτοὺς ν' ἀποδώσουν εἰς αὐτὸν ὅλας τὰς πόλεις, δσας είχον κυριεύσει περὶ τὸν Πόντον καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ. Κατόπιν ἐπῆλθε κατὰ τοῦ δυυκός τῆς Ἀντιοχείας 'Ρενάλδου, δστις εἶχε λεηλατήσει ἀνηλεῶς τὴν Κύπρον, καὶ τόσον ἐξέπληξεν αὐτὸν διὰ τῆς ἀπροσδοκήτου ἐμφανίσεως του, ὃστε δ 'Ρενάλδος ἔδραμεν αὐτοπροσώπως παρὰ τῷ Μανουὴλ καὶ ἐζήτητε συγγνώμην ὑποταχθεὶς εἰς πάσας τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ αὐτοκράτορος μετὰ πολλοῦ ἐξευτελισμοῦ. 'Ο Μανουὴλ εἰς ἥλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ οἱ ἐπιφανεῖς Φράγκοι ἵπποται ἡιούνθουν πεζοὶ ἀνεν δπλων περὶ τὸν ἵππον τοῦ αὐτοκράτορος. 'Ο 'Ρενάλδος προπορευόμενος ἐκράτει τοὺς χαλινοὺς τοῦ βασιλικοῦ ἵππου καὶ δ βασιλεὺς τῆς Ιερουσαλήμ Βαλδουΐνος παρηκολούθει ἔφιππος τὸν θριάμβον ἀλλ' ἐντελῶς ἀσήμαντος.

'Άλλ' δ τελευταῖος κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος τοῦ Μανουὴλ ὑπῆρξεν ἀτυχῆς. 'Ἐπειδὴ δ σούλιτανος τοῦ Ἰερού στολῆς τὰς συνθήκας, δ Μανούλ ἐστράτευσε καὶ αὐτοῦ τῷ 1174. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔσχεν ἐπιτυχίας τινάς, ἐν τέλει δμως ὑ τέστη δεινὴν ἡταν παρὰ τὸ Μυρικέφαλον τῆς Φρυγίας (1176). 'Η δδύνη του ἐπὶ τῇ ἡταν ταύτῃ ὑπῆρξε σοβαρά. Μετὰ τέσσαρα ἔτη ἀπέθανεν δ Μανουὴλ καὶ μετ' αὐτοῦ ἐσβέσθη ἡ τελευταία λάμψις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

5. Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ

ΚΑΙ Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 12ΟΝ ΑΙΩΝΑ

Οἱ τρεῖς πρῶτοι Κομνηνοὶ κατέβαλον πάντα κόπου καὶ πᾶσαν φροντίδα δπως ἀποδώσουν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν κυριαρχίαν τὴν ἴσχυν αὐτῆς καὶ εἰς τὴν μοναρχίαν τὴν εὐδαιμονίαν. 'Ησχολήθησαν δραστηρίως εἰς τὴν διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ, παρημέλησαν δμως πολὺ τὸ ναυτικόν, ἔχοντες ὑπὲρ τὸ δέον ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν μετὰ τῆς Ἐνετίας συμμαχίαν καὶ εἰς τὴν συνδρομὴν τοῦ στόλου αὐτῆς.

"Ἐν συνόλῳ ἐδημιούργησαν ἀκαταμάχητον στρατιωτικὴν δύναμιν, ἵκανὴν ὅχι μόνον νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἀνασυσταθεῖσαν αὐτοκρατορίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν παγιωθεῖσαν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν. 'Ο

1. Diehl I' empire Byzantin p. 160

Αλέξιος καὶ ὁ Ἰωάννης ἔξαιρετικῶς ἐφρόντισαν διὰ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Μολονότι δὲ οἱ φόροι ἦσαν βαρεῖς καὶ ἡ εἰσπραξίς τῶν φόρων διενηργεῖτο λίαν καταθλιπτικῶς, μολονότι ἡ βασιλεία τοῦ Μανουὴλ ἔστείχισε πολὺ ἀκριβώ λόγῳ τῶν δαπανῶν, τὰς δποίας ἐπέβαλον οἱ συνεχεῖς πόλεμοι, ἡ διπλωματία καὶ ἡ πρὸς τὴν πολυτέλειαν ὃσπῃ τοῦ Μανουὴλ, ἐν τούτοις κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἦτο πλουσία καὶ ἡ ἐμπορικὴ αὐτῆς εὐημερία ἦτο πραγματική, παρὰ τὰς πλάνας οἰκονομικῆς πολιτικῆς, ἡ δποία προστατεύουσα τοὺς ἔνοντας εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀνατολῆς ἀφινεν αὐτοὺς σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἀνεπαισθήτως νὰ ὑποσκελίσουν τοὺς Ἐλληνας. Ἡ ἀπληστία μάλιστα τῶν ἐμπορικῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας διαρκῶς ηὔξανε καὶ ἔξεμεταλλεύοντο αὗται τὴν αὐτοκρατορίαν καθ' ἐκάστην περισσότερον πρὸς τὸ συμφέρον των καὶ ἐγκαθίσταντο ἐν αὐτῇ ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ κατακτηθείσης χώρας.

Οἱ Κομνηνοὶ δλως ἰδιαιτέρως ἐμερίμνησαν διὰ τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας. Μὲ ἀξιέπαινον ζῆλον παρηκολούθησαν καὶ μετερρύθμισαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα διὰ τῆς ἀπλοποιήσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ διὰ τῆς παιδαγωγήσεως τῶν μοναχῶν εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐσέβειαν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπολλαπλασίασαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἱδρύματα· ἔκτισαν μοναστήρια, νοσοκομεῖα, ἐκκλησίας, τῶν δποίων σημαντικωτέρα ἦτο ἡ τοῦ **Παντοκράτορος**, κτισθεῖσα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Β'. Τέλος δλίγαι αὐλαὶ ἦσαν τόσον κομψαὶ καὶ τόσον τέλειαι, δσον ἡ αὐλὴ τῶν Κομνηνῶν. Τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν εἰς τὸ βάθος τοῦ Κερατίου κόλπου, δπου διέμενον οἱ Καμνηνοί, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων ἦτο θαῦμα μεγαλοπρεπείας καὶ ὠραιότητος. Ἐκεῖ ἔζη πλησίον τοῦ ἄρχοντος—κυρίως ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Μανουὴλ—κοινωνικὴ τάξις, ἡ δποία εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῆς μανίας τῶν τέρψεων καὶ τῶν ἑορτῶν καὶ ἡ δποία εἶχε δανεισθῆ ἀπὸ τὴν Δύσιν τὰ μᾶλλον προσφιλή τῶν χρόνων ἐκείνων ψυχαγωγικὰ θεάματα, ὡς τὰ τῶν ἵπποτικῶν ἀγώνων.

6. Η ΑΝΑΤΕΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ο αἰῶν τῶν Κομνηνῶν εἶνε δνομαστὸς καὶ διὰ τὴν λαμπρότητά του εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς τὰς τέχνας.

Κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν παρήχθη πραγματικὴ ἀναγέννησις τοῦ πνεύματος καὶ τῶν κλασικῶν σπουδῶν. Οἱ Κομνηνοὶ αὐτοκράτορες ὑπελάμβανον ὡς τιμήν των νὰ προστατεύσουν τοὺς λογίους, τοὺς

σοφούς, τοὺς θεολόγους καὶ τοὺς ἐπισήμους ὄγητορας, τῶν δποίων αἱ συφραδεῖς ἀγορεύσεις ἀπετέλουν τὸ σέμνωμα ὅλων τῶν μεγάλων τελετῶν. Ἰδίως κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν ἔλαβεν ὑψηλοτέραν πτῆσιν ἡ ἴστοριογραφία, ἡ δποία κατὰ τὸν Θεόν καὶ 10ον αἰῶνα περιωρίζετο εἰς ἔηρὰν χρονογραφίαν.

Ο σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπος τῆς ἴστορίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶνε ἡ εὐφυῆς καὶ λογιωτάτη θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Ἀιννα Κομνηνή, ἡ δποία ἔγραψε τὰς πράξεις καὶ τὰ κατωρθώματα τοῦ πατρός της εἰς πολύτιμον μακρὸν ἔργον, ἐπιγραφόμενον Ἀλεξιάς. Τὴν Ἀλεξιάδα συνεχίζουν ὁ Κίνναμος καὶ ὁ Νικήτας Ἀκομινᾶτος, οἵ δποῖοι εἰς σημαντικὰ ἔργα περιγράφουν τὴν τελευταίαν λάμψιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τὸν μέγα αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν.

Εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας ἀσχολοῦνται μὲ νέαν ζέσιν καὶ ἐνίστε μὲ πολλὴν ἐπιτυχίαν λαῖκοι καὶ θεολόγοι. Τέσσαρες μητροπολῖται κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ἐπιδίδονται εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Ο Εὐστράτιος ὁ Νικαίας καταγίνεται εἰς τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν, ὁ Γερηγόριος ὁ Κορίνθου εἰς τὴν γραμματικήν, ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ὁ Αθηνῶν εἰς τὴν ὥντορικήν καὶ τὴν ποίησιν, καὶ ὁ Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης εἰς τὸν Ὁμηρον καὶ τὸν Πίνδαρον, τοὺς δποίους μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐσχόλιασε.

7. Η ΔΗΜΩΔΗΣ ΠΟΙΗΣΙΣ

Πάντες οἱ λόγιοι, λαῖκοι καὶ κληρικοί, καὶ εἰς τὸν πεζὸν καὶ εἰς τὸν ἔμμετρον λόγον μετεχειρίζοντο τὴν ἀρχαῖζουσαν ἐκείνην γλῶσσαν, ἡ δποία ἀνέκαθεν ἐδιδάσκετο εἰς τὰ σχολεῖα τοῦ κράτους καὶ ἦτο ὅψανον τῆς ἐκλησίας, τῆς πολιτείας καὶ τῆς παιδείας. Ἀλλὰ τὴν γλῶσσαν αὐτὴν οὐσε ὅμιλουν οὐσε ἐνόσουν τὰ πλήθη. Αἱ λαῖκαι τάξεις ὅμιλουν τὴν δημώδη γλῶσσαν, ἡ δποία ἀπέρρευσεν ἐκ τῆς καλουμένης κοινῆς γλώσσης τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων καὶ ἡ δποία σὺν τῷ χρόνῳ ὑπέστη μεταβολὰς καὶ ἀπεσχίσθη εἰς τοπικὰς διαλέκτους. Οἱ λόγιοι κατεφρόνουν τὸ λαῖκον ἰδίωμα ὡς ταπεινὸν καὶ χυδαῖον, ὡς ὅγανον ἄχρηστον πρὸς ἐκφρασιν λεπτοτέρων ἰδεῶν καὶ ἀνεπιτήδειον πρὸς καλλιτεχνικὴν μόρφωσιν. Ἄλλῃ ἢδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μαυρικίου ἡκούσθη τὸ πρῶτον δημώδες ἄγμα. Ἐκτοτε ὁ λαὸς τοὺς μεγάλους ἄθλους τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατιῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν ἡρώων ἔψαλλε μὲ λαῖκοὺς στίχους ἐν τῇ ζωντανῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ. Οἱ ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς μάλιστα δυνατείας ἀδιάκοποι ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς

τὴν δημιουργίαν τῶν καλούμενων **ἀκριτικὴν ἀσμάτων**, διὰ τῶν ὅποίων ἔξυμνοῦντο οἱ κατὰ τῶν Σφραγηῶν ('Αράβων) ἄθλοι τῶν Ἀκριτῶν. Ἀκρῖται ἐκαλοῦντο οἱ εὐγενεῖς ἀγρόται Ἑλληνες, οἵτινες ἐφύλαττον τὰς ἀκρας ἦσαν τὰ σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας καὶ οἱ ὅποιοι ἀντιστοιχοῦν σχεδὸν κατὰ πάντα πρὸς τοὺς ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀρματωλούς.

Οἱ Ἀκρῖται ἔζων μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των παρὰ τὰ σύνορα βίον σχεδὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς κεντρικῆς διοικήσεως καὶ ἡγωνίζοντο ἀκαταπαύστως εἰς τὰ νότια καὶ ἀνατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους κατὰ τῶν ἔχθρῶν τῆς πίστεως. Πρότυπον Ἀκρίτου ἐπλαστεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀπὸ τοῦ 10ου ἥ 11ου αἰώνος τὸν Βασίλειον Διγενῆν, τὸν κατ' ἔξοχὴν Ἀκρίταν, δστις ἀπέβη τὸ ἀντικείμενον τοῦ κοινοῦ θαυματισμοῦ, ἀλλος Ἡρακλῆς, καὶ τοῦ ὅποίου τὰ κλέη διεδίδοντο ἐν μέθοις καὶ ἐψάλλοντο διὰ μάτων εἰς πᾶσαν γωνίαν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἐκ τῶν ἀκριτικῶν ἀσμάτων τοῦ λαοῦ προήλθε κατὰ τὸν 12ον αἰώνα σπουδαιότατον μνημεῖον τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, τὸ περὶ Διγενῆς Ἀκρίτα ἐπος. Εἰς τὸ ἐπιφανὲς τοῦτο ἔπος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας παριστάνεται πολεμῶν ἀκούραστος γύντα καὶ ἡμέραν εἰς τὰς ὅχθας τοῦ Εὐφράτου πολεμεῖ διὰ νὰ ἔξασφαλίσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν ἐναντίον τῶν ἔχθρῶν τῆς πίστεως, διὰ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς ἀπίστους, διὰ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν Ρωμανίαν, ὅπως ἐλέγετο ἡ Βιζαντινὴ αὐτοκρατορία, καὶ τὴν Ὁρθοδοξίαν. Διὰ τοῦτο ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας ἔγινεν ὁ ἐθνικὸς ήγως τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, δστις συμβολῆς τοὺς ἀκαταπαύστους ἀγῶνας τοῦ ἔθνους ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος,

Ἡ δημώδης ποίησις, ἡ ὅποια ἔμεινε τότε περιωρίζετο εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις καὶ ὑπὸ τῶν λογίων τοῦ ἔθνους περιεφρονεῖτο, αἰνιγματίως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν Κομιηνῶν ἀνέκτησε δύναμιν καὶ ἀνέβη ἀμέσως ἡ ἐμμέσως μέχρι τοῦ θρόνου. Ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Καλούωάννου Ἀλέξιος ἔγραψε στίχους εἰς δημώδη γλῶσσαν. Ἄλλ' ἡ ἔξελιξις τῆς δημώδους συνδέεται πρὸ πάντων πρὸς τὸν Μανουὴλ Κομνηνόν, δστις, φαίνεται, ἥσθιάνετο ἰδιάζουσαν συμπάθειαν πρὸς αὐτήν. Ἀπὸ τοῦ Μανουὴλ ἥρχισαν καὶ οἱ λόγιοι νὰ γράφουν ποιήματα εἰς δημώδη γλῶσσαν.

Ἐξέχουσαν θέσιν ἐν τῇ μεσαιωνικῇ δημώδει ποιήσει κατέχουν ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος καὶ ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς. Ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος, δστις ἔνεκα τῆς πενίας του αὐτοκαλεῖται **Πτωχοπρόδρομος**, ἵτο οἷονει αὐλικὸς ποιητὴς τῶν Κομνηνῶν. Αἱ εὐφυεῖς ἐμπνεύσεις τούτους κατηγάλισκοντο εἰς τὰ ἐκ τοῦ προχείρου ποιήματα, τὰ ὅποια ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον

ἥσαν εὔθυμα καὶ πνευματώδη καὶ τὰ δρῶα κινοῦν τὸ ἐνδιαφέρον, διότι περιγράφουν γεγονότα τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

8. Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ

“Η καλλιτεχνία ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν ἔξακολουθεῖ μετὰ τῆς αὐτῆς αἴγλης τὰς παραδόσεις τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἡ δὲ ἐπίδρασις αὐτῆς ἔκτεινομένη ἀπὸ τῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἀνατολῆς μέχρι τῶν ἀκροτάτων ση-

Δοξασμὸς αὐτοκράτορος
(ξεργαφία ἐπὶ μεταξωτοῦ υφάσματος. Γ' αἰών).

μείων τῆς Δύσεως παρουσιάζει τὸ Βυζάντιον ὡς τὸν διαμορφωτὴν τῆς καλλιτεχνικῆς μορφώσεως τῆς οἰκουμένης.

Εἰς τὰ φραγκικὰ κράτη τῆς Συρίας, εἰς τὴν Ἐνετίαν, εἰς τὴν Νορμανδικὴν Σικελίαν αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ παλάτια ἐκτίζοντο καὶ διεκοσμοῦντο κατὰ τὰ βυζαντινὰ ὑποδείγματα. Ἐλληνες καλλιτέχναι ἐξετέλουν τὰ μωσαϊκὰ τῶν εἰς τὰ μέρη αὐτὰ ἀνεγειρούμενων ἐκκλησιῶν. Καὶ σήμερον τὸ μνημεῖον, τὸ δρόπιον παρέχει τὴν ἀκριβεστέραν εἰκόνα τοῦ μεγαλείου τῶν Βυζαντίου τῶν χρόνων τούτων εἶνε δ ἄγιος Μᾶρκος τῆς Ἐνε-

139

τίας μὲ τοὺς πέντε τρούλλους καὶ μὲ τὸν πλοῦτον τῶν μαρμάρων καὶ μὲ τὰ χρυσοχοῖκα ἔργα καὶ μὲ τὴν λαμπρότητα τῶν μωσαϊκῶν. Ἡ Κωνσταντινούπολις μὲ τὸν πλοῦτόν της, μὲ τὴν ὁραιότητα τῶν μεγάρων^{τῆς}, μὲ τὴν πολυτελείαν^{τῶν} παλατίων της, μὲ τὰ ἄγια λείψανα τῶν ἐκκλησιῶν της, διήγειρε τὸν θαυμασμὸν δλου τοῦ κόσμου. Πάντες οἱ ἔνεοι ὅσοι τὴν ἐπεσκέπτοντο ἀπήρχοντο καταγοητευμένοι, «Εἶν εἴ δόξα τῆς Ἐλλάδος» ἔλεγον. «Εἶν ε πλούσιωτέρα παρ' ὅσον πιστεύεται». «Δὲν ὑπάρχει πόλις εἰς τὸν κόσμον δυναμένη νὰ παραβληθῇ πρὸς αὐτήν». Τὰ δύο τρίτα τοῦ παγκοσμίου πλούτου εἰνεὶς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ δὲ ἐτερον τρίτον εἰνεὶς διεσπαρμένον ἀνὰ τὴν ὑφήλιον». Οὐβιλαρδούνος (ἰδὲ κατωτέρω) ἔλεγεν «Εἶν ε τὸ πλούσιωτερον ἀστυν τοῦ κόσμου». «εἶν ε ἡ ἡγεμονίς πασῶν τῶν ἀλλων πόλεων». Ἐπικίνδυνος δῆμος εὐδαιμονία, διότι προεκάλει μὲν τὸν θαυμασμόν, ἀλλ' ἐξήγειρε καὶ τὰς ἀντιζηλίας. Εὐδαιμονία, ήτις ἐπέπρωτο νὰ στοιχίσῃ πολὺ ἀκριβά.

9. ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΚΟΜΝΗΝΟΙ ΑΔΕΞΙΟΣ Β' ΚΑΙ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Α'

Ο Μανουὴλ κατέλιπε τὸν θρόνον εἰς τὸν ἀνήλικον υἱόν του Ἀλέξιον Β'. Τούτου τὴν ἐπιτροπείαν ἀνέλαβεν ἡ Γαλλίς μήτηρ του Μαρία, δευτέρα σύζυγος τοῦ Μανουὴλ, θυγάτηρ τοῦ δουκὸς τῆς Ἀντιοχείας Ραϋμόνδου. Ἀλλ' ἡ Μαρία ἔνεκα τοῦ σκανδαλώδους ἰδιωτικοῦ βίου τῆς καὶ τῆς περιποιήσεως τοῦ λατινικοῦ στοιχείου διήγειρε παρὰ τῷ λαῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεγάλας δυσαρεσκείας. Ταύτας ἐπωφελούμενος δὲ ἐξάδελφος τοῦ Μανουὴλ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς εἰσῆλασε μετὰ ἴσχυρᾶς δυνάμεως εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνέλαβε τὴν ὁρχὴν ὃς ἐπίτροπος τοῦ Ἀλεξίου Β', ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐφόνευσε καὶ τὴν βασιλομήτορα καὶ τὸν Ἀλέξιον Β'. Θέλων δὲ νὰ θεραπεύσῃ τὸ ἔθνικὸν φρόνημα ἥγειρε δεινότατον διωγμὸν κατὰ τῶν Λατίνων, κατὰ τὸν ὄποιον πλεῖστοι ἦξ αὐτῶν ἐσφάγησαν.

Ο Ἀνδρόνικος ἦτο μῆγμα ἀρετῶν καὶ κακῶν. Ἡτο εὐφυής, ἀνδρεῖος καὶ καθ' ὅλα ἴκανός· ἀλλ' ἦτο συνάμα φαῦλος, ἀσυνείδητος καὶ ἀνευ οὐδεμιᾶς ἡθικῆς ἀρχῆς. Ἐν τῇ διοικήσει τοῦ κράτους ἐπέδειξε πολλὰ προτερήματα. Υπῆρχεν ἀπηνῆς πρὸς τὰς ἀνωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις καὶ περιέστειλεν ἀμειλίκτως τὴν πλεονεξίαν καὶ τὰς καταπιέσεις τῶν μεγιστάγων τούναντίον τὸν λαὸν ἐπροστάτευσε κατὰ διά-

φόροις τρόπους. 'Αλλ' ή ωμή πολιτεία του πρὸς τοὺς μεγιστᾶνας καὶ πρὸς τοὺς Λατίνους ἐπέσυις κατὰ τοῦ κράτους θύελλαν, τὴν δποίαν δ' Ἀνδρόνικος δὲν ἥδυνήθη ν' ἀντιμετωπίσῃ,

Οἱ Νορμανδοὶ ἐκδικούμενοι τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγὰς τῶν Ἰταλῶν ὡρησαν πάλιν ἔξι Ἰταλίας καὶ κατέλαβον τὸ Δυρράχιον. Κατόπιν ἐχωρίσθησαν εἰς δύο, καὶ ὁ μὲν πεζὸς στρατὸς ὠδευτεῖ διὰ Ἑηρᾶς κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ δὲ στόλος περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον ἐφθασε καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον πρὸ τῆς Θεσσαλονίκης. 'Η πόλις ἐκνει-εύθη. Φόνοι, αἰχμαλωσίαι, ἄρπαγαι, λεηλασίαι καὶ παντὸς εἴδους συμ-φοραὶ ἐπλήρωσαν τὴν δευτέραν ταύτην πόλιν τοῦ κράτους. Καὶ αὐτὸν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Εὐστάθιον, τὸν σοφὸν σχολιαστὴν τοῦ Ὄμηρου, ἐβα-σάνισαν οἱ Νορμανδοὶ ποικιλοτρόπως, ἀλλ' ἐπειτα εὐλαβηθέντες αὐτὸν διὰ τὴν ἀγαθότητα καὶ πραότητα ἀποκατέστησαν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοποι-κὸν θρόνον.

'Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ αὐτοκρατορία συνεταράσσετο δεινῶς. Ἰσαάκιός τις Δούκας, ἐκ μητρὸς Κομνηνός, στασιάσας κατέλαβε τὴν Κύπρον καὶ ἀνε-κήρυξεν ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα τῆς νήσου. 'Ἐν Νικαίᾳ, ἐν Προσύ-σῃ καὶ ἐν Φιλαδελφείᾳ ἐξερράγησαν στάσεις ὑπὸ διαφόρων στρατηγῶν. Καὶ κατέστειλε μὲν τὰς στάσεις ταύτας ὁ 'Ἀνδρόνικος μετ' ἀγρίας σκλη-ρότητος, ἀλλὰ τὰ πράγματα ἦσαν ἀκόμη τεταραγμένα, ὅτε ἦλθεν ἡ ἀγγελία ὅτι οἱ Νορμανδοὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ἐπήρ-χοντο κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τότε ἐξερράγη ἐπανάστασις ἐν Κων-σταντινουπόλει. 'Ο Ἰσαάκιος Ἀγγελος συναθροίσας περὶ ἑαυτὸν τοὺς δυσμενῶς διακειμένους πρὸς τὸν 'Ανδρόνικον κατέλαβε τὸν θρόνον. 'Ο 'Ἀνδρόνικος εὑρισκόμενος ἐν Προποντίδιῳ ἔμαθε τὰ συμβάντα, ἐσπευσεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀλλὰ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ 'Ισαακίου ὑπέστη θάνατον οἰκτρότατον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ.

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ 1. ΙΣΑΑΚΙΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ (1185-1195).

'Ο 'Ισαάκιος Ἀγγελος ἦτο ἀνήρ ἀδρανῆς καὶ ἀνίκανος, ἐκ τύχης δὲ μόνον ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλείας του ὑπῆρξε λαμπρά· ηντύχησε δηλοντί νὰ διορίσῃ κατὰ τῶν ἐπερχομένων Νορμανδῶν ἀρχηγὸν γενναῖον καὶ δεξιόν, τὸν Ἀλέξιον Βρανῶν. Οἱ Νορμανδοί, ὡς προείπομεν, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ἐστράτευσαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως

200

διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης. Καὶ ὁ μὲν στόλος κατεστράφη ὑπὸ τρι-
κυμιῶν, ὃ δὲ πεζὸς στρατὸς διηρέθη εἰς πολλὰ τμῆματα καὶ ἐτράπη
εἰς λεηλασίαν. 'Ο Βρανᾶς κατ' ἀρχὰς προσέβαλε τὰ μεμονωμένα ἀπο-
σπάσματα καὶ ἐτρεψεν εἰς φυγήν, οὕτω δ' ἐνίσχυσε τὸ φρόνημα τοῦ
στρατεῦ του. Ἐπειτα δὲ προσβαλὼν τὸ κύριον σῶμα τῶν πολεμίων
παρὰ τὸν Στρυμόνα ποταμὸν κατερρόπωσεν αὐτό. Οἱ περισωθέντες ἐκ
τῶν Νιομανδῶν ἔγκατελιπον τὰς ἑλληνικὰς κώρας.

Μετὰ τὸ εὗτυχες αὐτὸς γεγονὸς τῆς βιοτείας του ὁ Ἰσαάκιος ἥρχισε
νὰ περιπίπτῃ ἀπὸ ἀτυχήματος εἰς ἀτύχημα. Ἐνεκα τῆς βαρείας φορο-
λογίας οἱ Βούλγαροι, οἱ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἥτε-
χοι ὑπήκοοι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐπανεστάτησαν νῦν καὶ ἐνωθέν-
τες μετὰ τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως οἰκούντων βλαχικῶν νομαδικῶν
φύλων ἵδυσαν νέον βυσλγαροβλαχικὸν κράτος (1186). ἕκτοτε δ' ἐπανε-
λήφθησαν αἱ κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καταστρεπτικαὶ ἐπιδρομαὶ
τῶν Βουλγάρων. Καὶ ἀπέκρουσε μὲν τοὺς πολεμίους πέραν τοῦ Αἴ-
μου ὁ Ἀλέξιος Βρανᾶς, ἀλλ ἀποπειραθεὶς ἐπειτα μετὰ τῆς νικηφόρου
στρατιᾶς του νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν Ἰσαάκιον ἀπέτυχε καὶ ἐφονεύθη. Τότε
οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Βλάχοι ἔξετειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ ποταμοῦ
τῆς Μακεδονίας Ἀξιοῦ, ἐν δ' ἀλλο τμῆμα Βλάχων κατέλαβε τὴν Θεσ-
σαλίαν, ἡτις ὀνομάσθη τότε Μεγαλοβλαχία. Ἄλλοι μικρότεροι Ἐλλη-
νες δυνάσται κατέλαβον μέρη τῆς Ἐλλάδος καὶ ἥρχον καὶ αὐτοὶ σχεδὸν
ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος. Ἐκ τῶν
ἔγχωριών τούτων ἡγεμονίσκων δυνατότεροι ἦσαν ὁ τῆς Λακεδαίμο-
νος Λέων Χαμάρετος, ὁ τῆς Μεσσηνίας Θεόδωρος Μελισσινός, καὶ μά-
λιστα ὁ τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Κορίνθου Σγουρός.

Ἐπὶ Ἰσαακίου Ἀγγέλου ἔγινεν ἡ τρίτη σταυροφορία. Κατὰ ταύτην
ὅ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος κατέλαβε τὴν Κύ-
προν, ἐκβαλὼν ἐξ αὐτῆς τὸν Ἰσαάκιον Δοῦκα Κομνηνόν, καὶ ἐπώλησεν
αὐτὴν εἰς τὸν γαλλικὸν οἶκον τῶν Λουσινιανῶν. Οἱ Δουσινιανοὶ ἥρ-
ξαν ἐν τῇ νήσῳ μέχρι τοῦ 1484, διε περιῆλθεν αὐτῇ εἰς τοὺς Ἐνετούς.

Τὴν ἀδράνειαν τοῦ Ἰσαακίου καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ διυσαρέσκειαν
ῳφελούμενος ὁ ἀδελφός του Ἀλέξιος Ἀγγελος ἔξυφανε κατ' αὐτοῦ
συνωμοσίαν. 'Ο Ἰσαάκιος Β' καθηρέθη, ἐτυφλώθη καὶ ἐφυλακίσθη,
ἐπὶ δὲ τοῦ θρόνου ἀνεβιβάσθη ὁ Ἀλέξιος Γ'.

2. ΑΔΕΞΙΟΣ Γ'. (1195—1204)

ΑΔΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ (1204).

Ο Ἀλέξιος Γ' ἐδείχθη ἀνικανώτερος καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀδελφοῦ ὅ

του Ἰσαακίου Β'. Ἐνῷ οἱ Βιούλγαροι ἐδήγουν τὸ κράτος καὶ αἱ ἑσωτεροὶ λαὶ στάσεις διεδέχοντο ἀλλήλας, αὐτὸς κατέθλιβε τοὺς ὑπήκοους του δι. ἐπαχθῶν φόρων καὶ ἥρπαξε τὰ πολύτιμα σκεύη τῶν ναῶν. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων ἐπῆλθεν ἐκ δυσμῶν σφραδροτάτη καταιγίς, ἥτις ἀπέληξεν εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.

Ἐν ἔτει 1200 ὁ μεγαλουργὸς πάπας Ἰννοκέντιος Γ' ἐκήρυξε τὴν τετάρτην σταυροφορίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἱερουσαλήμ. Οἱ σταυροφόροι, Γάλλοι, Ἰταλοὶ καὶ Γερμανοὶ, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βονιφατίου, μαρκίωνος τοῦ Μομφερράτου, καὶ τοῦ Βαλδουΐνου, κόμητος τῆς Φλάνδρας, ἀπεφάσισαν νὰ μεταβοῦν διὰ θαλάσσης εἰς τοὺς ἀγίους τόπους. Ὁ δόγμης τῆς Ἐνετίας Ἐρυκος Δάνδολος, γέρων ὑπερενενηκοντούτης, σχεδὸν τυφλὸς ἀλλὰ φιλόδοξος καὶ πανούργος, ἀνέλαβεν ἐπὶ πληρωμῇ νὰ διαπεραιώσῃ τοὺς σταυροφόρους δι. ἐνετικῶν πλοίων εἰς τὴν Παλαιστίνην. Ἀλλὰ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ νῖος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου Ἀλέξιος διαφυγὼν κρυψίως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως προσῆλθεν εἰς τοὺς σταυροφόρους καὶ παρεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ πλεύσουν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ βοηθήσουν τὸν πατέρα του πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου, ἀντὶ τούτου δὲ αὐτὸς ἀνελάμβανε νὰ βοηθήσῃ τοὺς σταυροφόρους καὶ διὰ χρημάτων καὶ δι. ἀνδρῶν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἱερουσαλήμ.

Οἱ σταυροφόροι ἐδυσκολεύθησαν κατ' ἀρχὰς νὰ παραδεχθοῦν τὰς προτάσεις τοῦ Ἀλέξιου, μὴ θέλοντες νὰ παραβιάσουν τὴν ιερὰν αὐτῶν πρόθεσιν, ἥτις τοὺς ὤντιγει εἰς Παλαιστίνην ἀλλ' ἐπειτα πεισθέντες ὑπὸ τοῦ πανούργου Δανδόλου, δοτὶς διέβλεπεν ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης μεγάλα κέρδη διὰ τὴν Ἐνετίαν, ἐπλευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ προσωριμίσθησαν τῷ 1203 εἰς Χαλκηδόνα, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀφοῦ δὲ μάτην προσεκάλεσαν τὸν σφετεριστὴν Ἀλέξιον Γ' ν. ἀποδώσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν νόμιμον αὐτοκράτορα Ἰσαακίου Β', διεπεραιώθησαν εἰς τὴν βόρειον ἀκτὴν τοῦ λιμένος Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατέλαβον τὸ Πέραν καὶ τὸν Γαλατᾶν καὶ προυχώρησαν διὰ ξηρᾶς ἀνωθεν τοῦ λιμένος μέχρι τῶν τειχῶν τοῦ Βυζαντίου. Συγχρόγως δὲ οἱ Ἐνετοὶ διαρρήιντες τὴν σιδηρᾶν ἄλυσον, τὴν φράσσουσαν τὴν εἰσοδον τοῦ Κερατίου κόλπου, εἰσέπλευσεν ἐντὸς αὐτοῦ. Γενικὴ ἐπηκολούθησεν ἔφοδος ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Καὶ ἀπέτυχε μὲν αὐτῇ ἀλλ' οἱ Ἐνετοὶ πλησιάζαντες διὰ πλοίων εἰς τὰ τείχη ἔθεσαν πῦρ εἰς τὰς παρακειμένας οἰκίας. Ὁ δειλὸς Ἀλέξιος ἐπιτοήθη ἐκ

τούτου καὶ ἔφυγε διὰ νυκτὸς ἐγκαταλιπὼν εἰς τὴν τύχην τὴν πόλιν καὶ τὴν εἰκογένειάν του.

Τότε ἀποφυλακίσθη ὁ τυφλὸς Ἰσαάκιος καὶ ἀποκατεστάθη ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἀφοῦ δὲ ἀπεδέχθη τὰς μεταξὺ τοῦ υἱοῦ του καὶ τῶν σταυροφόρων συνομοιογηθείσας συνθήκας, εἰσῆλθε κατόπιν δ' Ἀλέξιος πανηγυρικῶς εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ ἔγινε συνάρχων τοῦ πατρός. Ἀλλὰ νῦν δὲ Ἀλέξιος Δ' ἐπρεπε νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ἀναληφθείσας πρὸς τοὺς Φράγκους ὑποχρεώσεις. Φράγκοι ἡ Λατίνοι ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως. Οὐδὲν τὸ ἥμασιν τῆς ὑποσχεθείσης χρηματικῆς ἀμοιβῆς ἥδυνήθη νὰ πληρώσῃ, ἵτοι ἐκατὸν χιλιάδας μάρκων. Ἰνα δὲ ἔξοικον ομήση καὶ τὸ ὑπόλοιπον, κατεπίεσε χρηματικῶς τὸν λαὸν καὶ ἐσύλλησε καὶ αὐτὰ τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀλλ' ὅτε κατόπιν ἀπέστειλε πρὸς τὸν πάπαν τὴν ὑπὸ αὐτοῦ ἀπαιτηθεῖσαν ὅμολογίαν τῆς πίστεως καὶ ὁ πατριάρχης πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀνεκήρυξεν ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ τὸν πάπαν ὡς τὸν πρῶτον ἐπίτροπον τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπὶ τοσοῦτον ἔξωργίσθη δὲ λαός, ὥστε στασιάσας καθήρεσε καὶ τὸν Ἰσαάκιον καὶ τὸν υἱόν του Ἀλέξιον Δ', ἀνεβίβασε δὲ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐπίσημόν τινα πολύτην, τὸν Νικόλαον Καναβόν. Ἀλλὰ τότε φαῦλός τις καὶ πάνουργος συγγενῆς τοῦ Ἰσαάκιου, ὁ Ἀλέξιος Μούρτζουφλος, ἐφόνευσε διὰ δόλου καὶ τὸν Καναβόν καὶ τὸν Ἀλέξιον Δ' καὶ ἐσφετερίσθη αὐτὸς τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν ὡς Ἀλέξιος Ε'. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανε καὶ ὁ Ἰσαάκιος ἐκ τῆς λύπης καὶ τοῦ φόβου.

Μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα οἱ σταυροφόροι, ὡθούμενοι ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς ἔκδικήσεως καὶ τῆς πλεονεξίας, ἀπεφάσισαν νὰ κατακήσουν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἔφοδος ἀπέτυχεν. Ἀλλὰ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐπανελήφθη ἡ ἔφοδος. Οὐδὲν τοσοῦτον ἀποτελεσμάτων. Οἱ λαὸς ἀνηγόρευσε τότε αὐτοκράτορα τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος οὐδὲν κατώρθωσεν. Οἱ σταυροφόροι, ἀφοῦ ἔθεσαν ἐκ τέσσαρων πύρων εἰς τὴν πόλιν, ἤνοιξαν μίαν πύλην τοῦ τείχους καὶ εἰσῆλθον, ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς συγχύσεως τῶν κατοίκων ἔγιναν εὐκόλως κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως (12 Ἀπριλίου 1204).

Ἀνεκδιήγητα εἶνε τὰ δεινά, τὰ δόπια ὑπέστη ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τῶν Φράγκων. Διασπαρέντες οὗτοι ἀνὰ τὰ διάφορα τμήματα τῆς πόλεως ἔσφαζον ἀδιακρίτως, μὴ ψειδόμενοι μηδεμιᾶς ἡλικίας καὶ μηδενὸς φύλου. Τὰς οἰκίας ἐλεημάτησαν καὶ κατὰ πλεῖστον κατέκαυσαν. Δὲν ἐσεβάσθησαν οὐδὲν οὔτε ἱερὸν οὔτε ὄσιον. Εἰσερχόμενοι εἰς τοὺς ναοὺς ἔχυνον κατὰ γῆς τὸ τίμιον αἷμα καὶ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐκ τῶν

άγιων ποτηρίων, τὰ δποῖα διήρπαζον καὶ μεταχειρίζοντο κατόπιν ως κοινὰ ποτήρια εἰς τὰς τραπέζας των. Ἀλλ. ή ἀσχημοσύνη καὶ ή ἀσέβεια αὐτῶν ὑπερέβη πᾶν δριον ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἅγιας Σοφίας. Κατεκερμάτισαν καὶ συνέτριψαν τὰς Ἱερὰς πύλας, τὸν ἄμβωνα, τὸ Ἱερὸν βῆμα, καὶ τὰ Ἱερὰ σκεύη αὐτοῦ, ἔπειτα δὲ εἰςάγοντες εἰς τὸν ναὸν ἡμιόνους ἐφόρτωνταν τὰ λάφυρα, τὸ δὲ Ἱερὸν δάπεδον ἐμοιλύνθη ἐκ τῆς κόπρου τῶν ζώων.

Ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης των οἱ σταυροφόροι διεκαμφδουν τοὺς ἡττηθέντας. Ἀλλοι μὲν ἐνδεδυμένοι τὰ πλατέα ἐνδύματα τῶν Ἑλλήνων, ἄλλοι δὲ κρατοῦντες εἰς χεῖρας χάρτην, μελανοδοχεῖα καὶ βιβλία περιεφέροντο εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ ἐχλεύαζον τοὺς Ἑλληνας ως λογιωτάτους καὶ θηλυδρίας.

Δὲν ἐφείσθησαν δὲ οὐδὲ τῶν καλλιτεχνημάτων, ὅσα ἐκόσμουν τὰς πλατείας, τὰ ἀνάκτορα, καὶ τὰ δημόσια καταστήματα. Τέσσαρες χαλκοῦς ἵππους τοῦ Ἰπποδρόμου ἀπέστειλεν δὲ Δάνδαλος εἰς τὴν Ἐνετίαν, οἵτινες κοσμοῦν νῦν τὸν ναὸν τοῦ Ἅγιου Μάρκου. Πολύτιμα χειρόγραφα τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ τῆς θεολογίας, ἀτινα διεσώθησαν ἐκ τῶν πυρκαιῶν, συναθροίσαντες εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπυρπόλησαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

ΟΙ ΦΡΑΓΚΟΙ ΕΝ ΤΗΙ ΑΝΑΤΟΔΗΙ

1. ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΔΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΙΔΡΥΘΕΝΤΑ ΕΝ ΤΗΙ ΑΝΑΤΟΔΗΙ ΦΡΑΓΚΙΚΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

Οἱ Φράγκοι, οἱ σταυροφόροι δῆλα δὴ καὶ οἱ Ἐνετοί, ἀφοῦ ἔγιναν κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπεφάσισαν νὰ ἰδρύσουν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κράτος φραγκικὸν ἐπὶ βάσεως φεουδαλικῆς, περιλαμβάνον πάσας τὰς χώρας, αἵτινες ἀπετέλουν τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Διένειμαν λοιπὸν μεταξύ των τὰς χώρας ταύτας, διανοούμενοι νὰ καταλάβουν αὐτὰς κατόπιν εἴτε εἰρηνικῶς εἴτε διὰ τῶν δπλων.

Ο Βαλδουΐνος, κόμης τῆς Φλάνδρας, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἔλαβεν ως ἄμεσον βασιλικὴν κτῆσιν τὴν Θράκην καὶ τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ χώρας. Ο Βονιφάτιος ἔλαβε τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης, δπερ τότε ἰδρύθη χάριν αὐτοῦ καὶ περιελάμβανε τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην, εἶχε δὲ πρωτεύουσαν τὴν Θεσσαλονίκην. Συνεδέετο δὲ τὸ βα-

είλειον τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατορίαν διὰ χαλαροῦ δεσμοῦ ὑποτελείας. Οἱ Ἐνετοὶ ἔλαβον τὰς καλλίστας πρὸς ἐμπορίαν χώρας, ἥτοι τὴν Ἀλβανίαν, τὴν Ἡπειρον, τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν, τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου καὶ τὰς Κυκλαδας καὶ τὴν Πελοπόννησον, εἴτε δὲ τὸν Ὡρεὸν καὶ τὴν Κάρυντον ἐν Εὐβοίᾳ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡγόρασαν παρὰ τοῦ Βονιφατίου καὶ τὴν Κερήτην ἐπὶ εὐτελεῖ χρηματικῷ ποσῷ· ἔλαβον δὲ προσέτι καὶ μεγάλην συνοικίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς αὐτοτελῆ ἐνετικὴν ἀποικίαν. Λατīνος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐξελέχθη ἐπίσης Ἐνετός, ὁ Θωμᾶς Μοροζίνης.

Ἄφοῦ οἱ Φράγκοι διένειμαν ὅλας τὰς χώρας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἰς τρία μεγάλα μερίδια, ἐπεχείρησαν ἐπειτα νὰ κατακτήσουν αὐτάς. Πρῶτος ὁ Βονιφάτιος καταλαβὼν τὴν Θεσσαλονίκην ὥρμησεν ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῶν χωρῶν, αἵτινες ἔλαχον εἰς αὐτόν. Ἀγων ἴκανήν στρατιωτικὴν δύναμιν ἐκ Γάλλων, Ἱταλῶν καὶ Γερμανῶν κατέλαβεν ἄνευ δυσχερειῶν πᾶσαν τὴν χώραν μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν, κατατροπώσας δὲ παρὰ τὰς Θερμοπύλας τὸν ἀρχοντα Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας. Λέοντα Σγουρὸν ἔγινε κύριος τῆς ἀνατολικῆς Ἐλαδος μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου.

Κατὰ τὸν αὐτὸν σχεδὸν χρόνον οἱ Γάλλοι ἵπποι ται Γοδοφρέδος Βιλλαρδουνίος καὶ Γουλιέλμος Σαμπλίτης ἄγοντες στίφη Βουργουνδίων καὶ Γάλλων, τῇ ἐπινεύσει καὶ τοῦ Βονιφατίου, ἐνυρίευσαν τὸ πλεῖστον τῆς Πελοποννήσου, καίτοι ἡ χώρα αὕτη εἶχε παραχωρηθῆ εἰς τοὺς Ἐνετούς, ἰδρυσαν δὲ τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας ἥτοι τῆς Πελοποννήσου. Τούτου πρίγκιψ ὀνομάσθη ὁ Σαμπλίτης. Βραδύτερον, ἀναχωρήσαντος τοῦ Σαμπλίτου εἰς Γαλλίαν καὶ ἀποθανόντος καθ' ὅδον, τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας ἦ τοῦ Μορέως, ὡς ὀνομάσθη τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Πελοποννήσου, περιῆλθεν εἰς τὸν Βιλλαρδουνίον. Διέμεινε δὲ τοῦτο κληρονομικῶς εἰς τὸν οἶκον τῶν Βιλλαρδουνίων ἐβδομήκοντα εἴη μὲν ἔδραν τὴν Ἀνδραβίδαν.

Βραδύτερον τῶν σταυροφόρων ἐπεχείρησαν οἱ Ἐνετοὶ νὰ καταλάβουν τὰς χώρας, αἵτινες ἔλαχον εἰς αὐτούς. Κατέλαβον τὸ Δυρράχιον, τὴν Κέρκυραν, τὴν Μεθώνην καὶ τὴν Κορώνην, μετὰ μακρὸν δὲ ἀγῶνα (1205-1212) κατέλαβον καὶ τὴν Κερήτην, τὴν δοσίαν εἶχον προκαταλάβει οἱ Γενοᾶται. Τέλος προέβησαν καὶ εἰς τὴν κατάληψιν τῶν Κυκλαδῶν.

Ἡ Ἐνετικὴ πολιτεία θέλουσα νῷ ἀποφύγῃ μακροὺς ἀγῶνας καὶ

μεγάλας δαπάνας ἐπέτρεψε τὴν κατάληψιν τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει νήσων εἰς τοὺς βουλομένους ἐκ τῶν Ἐνετῶν εὐπατριδῶν. Τότε δὲ Μᾶρκος Σανοῦδος, ἀνεψιὸς τοῦ Δανδόλου, ἔξωπλισεν δοτὶ ρυγάρας, παραλαβὼν δὲ φιλοκινδύνους καὶ φιλοκτήμονας ἵπποτας ἐπλευσεν εἰς τὰς Κυκλαδας καὶ ἐντὸς δλίγου χρόνου ἔγινε κύριος δέκα ἑπτὰ νήσων. Τινὰς τῶν καταληφθεισῶν νήσων δὲ Σανοῦδος διένειμεν δῆς τιμάρια εἰς τοὺς συναγωνιστάς του, αὐτὸς δὲ ἐκράτησε τὰς πλειστας μὲν δόραν τὴν Νάξον.

Τὰ πάντα τότε μετεβλήθησαν κατὰ τὸς φραγκικὰς τοῦ μεσαίωνος ίδεας καὶ θεσμοθεσίας. Ἡ Ἐλλὰς διηρέθη εἰς δουκᾶτα, κομητείας καὶ βαρωνίας. Αἱ Ἀθῆναι μετὰ τῶν Θηβῶν παρεχωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Βονιφατίου εἰς τὸν Βουργούνδιον Ὅθωνα Δελαρός, δοτὶς συνήθως προστηγορεύετο ὑπὸ τῶν Ἐλλήνων ὑτηρόων του Μέγας. Κῦρος. Ἡ Πελοπόννησος διηρέθη ὑπὸ τοῦ Βλλαρούντου εἰς δώδεκα βαρωνίας. Αἱ πλεῖστοι τῶν Κυκλαδῶν νήσων ἀπήρτιζον τὸ δουκᾶτον τῆς Νάξου, τινὲς δὲ διετέλουν ὑπὸ ίδίους δυνάστας, οἵτινες ὑπέκειντο εἰς τὸν δοῦκα τῆς Νάξου Μᾶρκον Σανοῦδον.

Ἐν τούτοις οἱ Φράγκοι δὲν ἦδυνήθησαν ιὰ καταλάβουν πάσας τὰς διανεμηθείσας μεταξύ των βυζαντινῶν χώρας, διότι ίδρυθησαν ἀμέσως Ἑλληνικὰ κράτη ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ, τὰ δοποῖα ἥρχισαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Φράγκων. Τοιαῦτα ἡιαν, α) ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας, β) ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντος, καὶ γ) τὸ δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου. Περὶ τῶν κρατῶν τούτων γενήσεται λόγος κατωτέρω.

2. Η ΔΑΤΙΝΙΚΗ Η ΦΡΑΓΚΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.—ΔΑΤΙΝΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Τὸ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰδρυθὲν λατινικὸν κράτος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρξεν ἀσθενές καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς. Ἐσωτερικῶς μὲν ἔνεκα τῆς διαιρέσεως αὗτοῦ εἰς τρία τμῆματα (εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Βαλδουνίνου, εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Βονιφατίου καὶ εἰς τὸ κράτιστον μερίδιον τῶν Ἐνετῶν), ἄτινα πάλιν, ὡς προείπομεν, ὑποδιηρέθησαν εἰς μικροτέρας ἡγεμονίος, οἵ δὲ δεσμοὶ τῶν μικροτέρων ἡγεμονιῶν πρὸς τοὺς κυριάρχας ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡτον χαλαροί. Ἐξωτερικῶς δέ, διότι περιεστοιχίζετο ὑπὸ διαφόρων ἐλληνικῶν κρατῶν, ἐν Εὐρώπῃ μὲν ὑπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους καὶ ὑπὸ τοῦ ἔλληνικοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, ἐν Ἀσίᾳ δὲ ὑπὸ τῆς ἔλληνικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας. Πρὸς τούτοις οἵ ὑπήκοοι Ἐλ-

ληνες ἔμισουν τοὺς Φράγκους καὶ οὐδεμίαν ἡθικὴν ἢ ὑλικὴν δύναμιν παρεῖχον εἰς αὐτούς. Τὸν μῆσος τῶν Ἑλλήνων τῆς Θράκης κατὰ τῶν Φράγκων ἥτο τόσον σφοδρόν, ὅτε δὲν ἐδίστασαν νὰ συνεννοηθοῦν οὗτοι πρὸς τὸν τότε τσάρον τῶν Βουλγάρων Ἰωαννίτεην καὶ νὰ ὑποσχεθοῦν ν' ἀναγνωρίσουν αὐτὸν βασιλέα Ρωμαίων (Ἑλλήνων) καὶ Βουλγάρων ὑπὸ τὸν δρὸν ν' ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν Φράγκων κατακτητῶν. Εὖθὺς δὲ μετὰ τοῦτο ἐτανεστάτησαν καὶ κατέλαβον τὴν Ἀδριανούπολιν. Οἱ Βαλδουΐνοι ἐπῆλθε κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰωαννίτης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Θράκην καὶ παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν κατετρόπωσε τοὺς Φράγκους. Οἱ Βαλδουΐνοι συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ κατεκρεούργηθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἀλλὰ νῦν ὁ ἄπιστος τσάρος τῶν Βουλγάρων ἐπετέθη καὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ χιλιάδας ἐξ αὐτῶν ὑγιαλώτισε καὶ ἐξηγδαπόδισε. Ἔκαλει δὲ ὁ Ἰδιος τὸν ἑαυτὸν τοὺς Ρωμαιοκτόνους κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Βουλγαροκτόνον.

Τὸν Βαλδουΐνον Α' διεδέχθη ὁ ἡρωῖκὸς ἀδελφός του Ἐρρίκος (1206 — 1216). Οὗτος ἐδείχθη πρᾶος καὶ εὑμενῆς πρὸς τοὺς Ἑλληνας ὑπηκόους του, δι' ὃ καὶ ἐφείλκυσε τὴν ἀγάπην αὐτῶν, μεταμεληθέντων διὰ τὴν πρὸς τοὺς Βουλγάρους συμμαχίαν. Ἐπροστάτευσε δὲ τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν ἐναντίον τῶν προστηλυτικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατίνου πατριάρχου. Οἱ Ἐρρίκοις διεξήγαγε πολέμους κατὰ τῶν Βουλγάρων, τοὺς δποίους κατετρόπωσε παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν, κατὰ τῶν Ἑλλήνων τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, καὶ κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας. Ἀλλ' οἱ πόλεμοι αὐτοῦ ἀπέβησαν ἀτελεσφόροιτοι ἔνεκα τῆς καθόλου δυσχεροῦς καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ὁταν δὲ τῷ 1216 ἐστράτευσε κατὰ τοῦ δεσπότου τῆς Ἡπείρου Θεοδώρου, ἡσθένησε καθ' ὅδὸν καὶ ἀπέθανεν ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Τὸν Ἐρρίκον διεδέχθη ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρός του Πέτρος Κουρτενίης (1216 — 1219). Ἀλλ' ὅταν οὗτος στεφθεὶς ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τοῦ πάπα ἥρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵν' ἀναλάβη τὴν ἀρχήν, συνελήφθη αἰχμάλωτος ὑπὸ τοῦ δεσπότου τῆς Ἡπείρου καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ φυλακῇ. Μετὰ δύο ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Πέτρου Κουρτεναίη ἔλαβε τὸν θρόνον ὁ ἀδελφός αὐτοῦ Ροβέρτος (1221 — 1223). Ἐπὶ τούτου ὁ δεσπότης τῆς Ἡπείρου Θεόδωρος Ἀγγελος νικήσας τὸν νῖδον καὶ διάδοχον τοῦ Βονιφατίου Δημήτριον κατέλαβε τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην μέχρι τῆς Ἀδριανούπολεως καὶ κατέλυσε

όριστικῶς τὸ φραγκικὸν βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης, ἔλαβε δὲ τὸν τίτλον βασιλέως καὶ ἥδρευεν ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Διάδοχος τοῦ Ὅρβερτου ἔγινεν ὁ ἐνδεκατής ἀνεψιός του, υἱὸς τοῦ Πέτρου Κουρτεναίη, Βαλδουΐνος Β', τὸν ὃποιον ἐπετρόπευε μέχρι τοῦ 1237 ὁ Ἰωάννης κόμης Βοιένης. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν ὁ Βαλδουΐνος. Βλέπων οὗτος καταρρέον τὸ κράτος του, τρὶς ὡς ἐπαίτης περιῆλθε τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἐπικαλούμενος ματαίως τὴν συνδρομὴν τῶν βασιλέων καὶ τοῦ πάπα. Ἐπανελθὼν δὲ παρέστη εἰς τὴν ἐσχάτην ἀγωνίαν τοῦ κράτους του, ὅπερ εἶχε περικοπῇ πανταχόθεν καὶ ἐπὶ τέλους εἶχε περιορισθῆνε τοῦ μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπὶ Βαλδουΐνου Β' ἀνεκτήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἡ Κωνσταντινούπολις.

3. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ

Μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις, ὃς προείπομεν, εἶχεν ἀνακηρυχθῆ αὐτοκράτωρ. Ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος καὶ ἐνθουσιασμὸν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως ἐπεραιώθη εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Βοηθούμετος δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως φυγάδων κατώρθωσε κατόπιν μυρίων δυσχερειῶν νὰ γίνῃ κύριος τῆς Βιθυνίας καὶ νὰ ἰδρύσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας. Ἐγκατέστησε δὲ ἐν Νικαίᾳ πατριάρχην τὸν Μιχαὴλ Αὐτορειανόν, φέροντα τὴν προσωνυμίαν πατριάρχης Κωνσταντινούπολεως, καὶ ἐστέφθη ὑπὸ αὐτοῦ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων. Οὕτω ἡ φυγὰς βασιλεία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ ἐκδιωχθὲν πατριαρχεῖον εὑρον ἀσυλον ἐν τῇ μητροπόλει τῆς Βιθυνίας. Εἰς τὴν Νικαίαν δὲ ἐπίσης εὑρον ἀσυλον οἱ εὐπατρίδαι τοῦ Βυζαντίου καὶ οἱ λόγιοι τοῦ ἔθνους.

Ο Θεόδωρος Λάσκαρις (1206 1222) ἀπέβη σὺν τῷ χρόνῳ ὃ μόνος κύριος τῆς Βιζαντινῆς Ἀσίας. Εἶχε νικήσει τὸν αὐτοκράτορα τῆς Τραπεζοῦντος, δοτις ἐφθόνει αὐτὸν διὰ τὰς ἐπιτυχίας του. Εἶχε νικήσει τοὺς Τούρκους Σελδζουκίδας καὶ εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ αὐτῶν μέρας τῶν παραλίων τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου δὲν ἀφῆκεν οὐδὲν ἐπὶ στιγμὴν ἡσύχους τοὺς Λατίνους. "Οταν δὲ ἀπέθανεν εἶχεν ἐνώσει ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του πᾶσαν τὴν δυτικὴν Μικρὰν Ἀσίαν μέχρι τῶν ἀνωτέρων ἡσίθρων τοῦ Σαγγαρίου καὶ τοῦ Μαιάνδρου, πρὸς ἀνατολὰς δὲ εἶχε καταστήση τὸ κράτος του διμορφον τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος.

Τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν διεδέχθη ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρός του Ἰωάννης Βατάτσης (1122-1254). Ὁ Βατάτσης, τόσον καλὸς στρατηγός ὅσον καὶ ἄριστος εἰς τὰ τῆς διοικήσεως, ἔμελλε κατὰ τὴν μακροζόδινον βασιλείαν του ν' ἀποπερατώσῃ τὸ ἔργον τοῦ Λασκάρεως καὶ ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μικρὰν Ἀσίαν τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς εὐημερίας της.

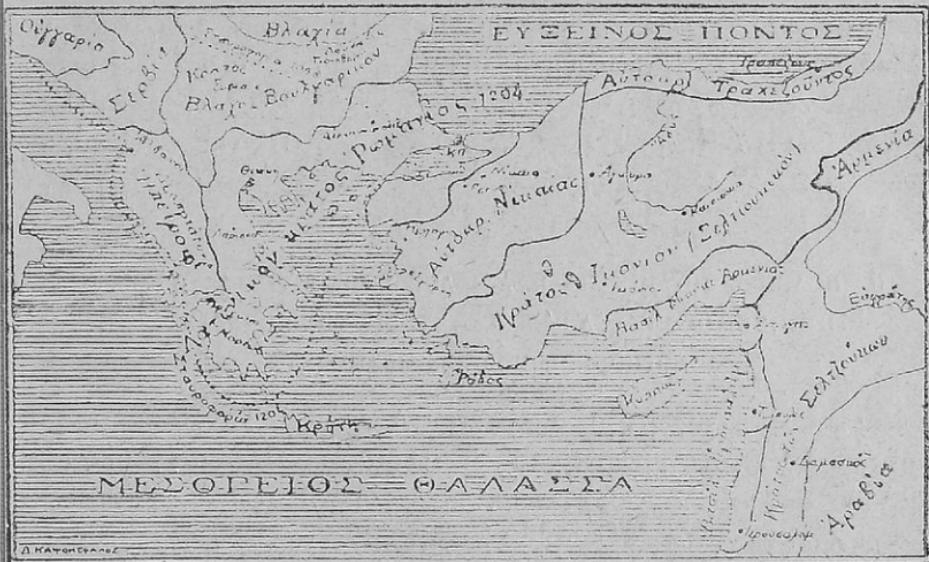
Ο Βατάτσης νικήσας τοὺς Φοράγκους περὶ τὸ Ποιμανηὸν τῆς Μυσίας ἀφήγεται ἀπ' αὐτῶν τὰς τελευταίας ἐν Μικρῷ Ἀσίᾳ ὁ χρωματικὰς θέσεις των, κατέλαβε τὰς μεγάλας νήτους Σίμον, Χίον, Λέσβον καὶ Κῶ, καὶ ὑπερχρέωσε τὸν Ἑλληνα ἡγεμόνα τῆς Ρόδου Γαβαλᾶν νὰ γίνῃ ὑποτελῆς του. Κατόπιν συνεμάχητε μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἀσὰν καὶ οἱ δύο σύμμαχοι μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων των ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ θὰ τὴν ἐκρύευνον, ἀν δὲν ἥρχοντο ἐγκαίρως εἰς βοήθειαν αἱ ναυτικαὶ πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ ὁ πρίγκιψ τῆς Ἀχαΐας. Διαλυθείσης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀσὰν τῆς Ἑλληνοβουλγαρικῆς συμμαχίας, ὁ Βατάτζης ἐστράτευσε κατὰ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἑδρεύοντος Ἰωάννου Ἀγγέλου, υἱοῦ τοῦ Θεόδωρου, καὶ νικήσας αὐτὸν ἡγάγκασε ν' ἀποθέσῃ τὸ βασιλικὸν ὅξιωμα καὶ νὰ ἀρχῃ ἐν Θεσσαλονίκῃ ὡς ὑποτελῆς αὐτοῦ, φέρων τὸν τίτλον δεσπότου.

Τὸν Ἰωάννην Βατάτζην διεδέχθη ὁ νῖστος του Θεόδωρος, δοτις λαβὼν τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ πρὸς μητρὸς ἐνδόξιον πάππου του εἶνε γιωστὸς ἐν τῇ ἴστορίᾳ ὡς Θεόδωρος Β' Λάσκαρις. Ὁ Θεόδωρος Β' ἥτο ἀνὴρ λόγιος καὶ ἐπροστάτευσε πολὺ τὰ γράμματα ἰδρύσας βιβλιοθήκην καὶ σχολεῖα, ἀλλ' ὑστέρει πολὺ τοῦ πατρὸς του ὡς πρὸς τὴν διοικητικὴν ἴκανότητα καὶ τὴν ὅλην ἐπιβολήν. Ἐν τούτοις ἐπολέμησε γενναίως πρὸς τοὺς Βουλγάρους. Ἀποθανὼν τῷ 1259 κατέλιπε τὸν θρόνον εἰς τὸν ὀκταετῆ υἱόν του Ἰωάννην Λάσκαριν. Τούτου ἐπίτροπος καὶ ἔπειτα συμβασιλεὺς ἔγινεν ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος.)

4. Η ΑΓΓΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

Καθ' ὃν χρόνον οἱ Λατῖνοι ἔγινοντο κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ἔγγονος τοῦ Ἀνδρονίκου Α', συγχροιήσας στρατὸν ἐξ Ἰβήρων, τῶν ὁποίων ἡ βασίλισσα Θύμιαρ ἦτο θεία του, κατέλαβε τὴν Τραπεζούντα καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ἐπὸ τοῦ στρατοῦ του, προσονομασθεὶς Μέγας Κομνηνὸς πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἐκ θηλυογονίας Κομνηνῶν, ταχέως δὲ ἐπεξέτεινε τὰ ὅρια τοῦ κράτους του ἀπὸ τοῦ Φάσιδος μέχρι τῆς πόλεως Ἡρακλείας. Ὁ οίκος τῶν Μεγάλων

Κομνηγῶν ἥρξεν ἐν Τραπεζοῦντι μέχρι τοῦ 1461, ὅτε ὁ σουλτάνος τῶν
Οθωμανῶν Μωάμεθ Β' καταλύσας τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦν-

Ἐλληνικὴ Ἀνατολή ἔπειτα ἀπὸ τὸν διαιμελισμὸν τὸν γενόμενον καὶ ατὰ τὴν
Δ' σταυροφορίαν (1204).

τος ἐφόνευσε τὸν τελευταῖον αὐτῆς αὐτοκράτορα Δαβὶδ Κομνηνὸν μεθ' δλης τῆς οἰκογενείας του.

5. ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Ο Μιχαὴλ Ἀγγελος, ἐξάδελφος τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου Ἰσαακίου Β' καὶ Ἀλεξίου Γ', ὅρμησε τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου, πε-
οιειλάμβανε δὲ τοῦτο τὴν Ἡπειρον, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Αἰτωλίαν καὶ
τὴν δυτικὴν Θεσσαλίαν μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀρταν. Ὁ διάδοχος
τοῦ Μιχαὴλ Α' ἐτεροθαλῆς ἀδελφός του Θεόδωρος κατέλαβε κατὰ πρῶ-
τον μέγα μέρος τῆς Ἰλλυρίας, ἐπειτα δὲ ὑπέταξε τὴν Μακεδονίαν καὶ
τὴν Θεσσαλίαν καὶ κατέλυσεν δριστικῶς τὸ φραγκικὸν βασίλειον τῆς
Θεσσαλονίκης, ἐξέτεινε δὲ τὴν κυριαρχίαν του καὶ πρὸς τὴν Θράκην μέ-
χρι τῆς Ἀδριανούπολεως. Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας ταύτας ἔλαβε τὸν τίτλον
βασιλέως, ὥδησε δὲ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἀλλὰ κατόπιν στρατεύσας κατὰ
τῶν Βουλγάρων ἡττήθη καὶ ἤχμαλωτίσθη, τὸ δὲ κράτος του διελύθη.
Πολλὰ μέρη τῆς Θράκης (μετὰ τῆς Ἀδριανούπολεως) καὶ τῆς Μακεδο-
νίας κατέλαβον οἱ Βουλγαροι, τὰς δὲ λοιπὰς χώρας κατέλαβον οἱ συγ-
γενεῖς τοῦ Θεοδώρου.

Ιστορία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, N. Βραχνοῦ

Οὕτω τὸ ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικὸν κράτος διηρέθη εἰς δύο, α) εἰς τὸ ἀσθενεστάτον βισίλειον τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ δοῦλον συνέκειτο ἐκ χωρῶν τινων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου, υἱοῦ τοῦ Θεοδώρου μετεβλήθη, ὡς εἴδομεν, εἰς ἀπλοῦν δεσποτᾶτον καὶ ἔγινεν ὑποτελές εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας, καὶ β) εἰς τὸ νέον δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Β', νόθον υἱὸν τοῦ ἰδρυτοῦ Μιχαὴλ Α', περιλαμβάνον μέρος τῆς Θεσσαλίας, τὴν Ἡπειρον, τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν.

6. ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΔΕΣΠΟΤΗΝ
ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΜΙΧΑΗΛ Β'. — ΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙ-
ΝΟΥΠΟΔΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ο ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου Ἰωάννου Λασκάρεως Μιχαὴλ Παλαιολόγος ταχέως ἔγινε συμβασιλεὺς αὐτοῦ. Ο Μιχαὴλ Παλαιολόγος συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως καὶ Ἰωάννου Βατάτζη. Καὶ πρῶτον ἐταπείνωσε διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀλεξίου Στρατηγοπούλου τὸν δεσπότην τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β', δστις ἐφιλοτιμεῖτο ν' ἀνακτήσῃ αὐτὸς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἀφήσεν ἀπ' αὐτοῦ πολλὰ μέρη τῆς νοτίου Μακεδονίας. Εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἔλαβε μέρος καὶ ὁ γαμβρὸς τοῦ Μιχαὴλ Β' Γουλιέλμος Βιλλαρδουνῖος, πρίγκιψ τῆς Ἀχαΐας, δστις καὶ ἡγμαλωτίσθη. Ο Βιλλαρδουνῖος ἔμεινε τρία ἔτη αἰχμάλωτος τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Τέλος ἀπελυτρώθη τῷ 1262, ἀφοῦ παρεχώρησεν εἰς τὸν Βυζαντίους τὰ ὄχυρά φρούρια τῆς Μαΐνης καὶ τῆς Μονεμβασίας, τὸ Γεράκι (ἀρχαίας Γερόνθρας) καὶ τὸν νεόκτιστον Μυστρᾶν.

Μετὰ τὴν ταπείνωσιν τοῦ δεσπότου τῆς Ἡπείρου ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐστράτευσεν ὁ Ἰδιος εἰς τὴν Θράκην καὶ κατέλαβε τὴν Σηλυβρίαν καὶ τὰς ἄλλας περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν μικρὸς πόλεις καὶ οὗτοι περιώρισε τὴν φραγμικὴν αὐτοκρατορίαν εἰς μόνην τὴν περιοχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατόπιν ἤρχισε νὰ παρασκευάζηται ὅπως ἐπιτεθῇ καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσίν του τὴν βοήθειαν τῶν Γενοατῶν, οἵτινες ἦσαν ἀντίπαλοι τῶν Ἐνετῶν, παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς ἀτέλειαν ἐμπορικὴν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας καὶ ἄλλα ἐμπορικὰ προνόμια. Ἐν τούτοις ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἔλαβεν ἀνάγκην τῆς ἀμέσου ἐπικουρίας τῶν Γενοατῶν, διότι ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπῆλθεν ὅλως ἀπροσδοκήτως.

Πρὸς ἐπέλθη κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Παλαιολόγος ἡθέλησε νὰ προλάβῃ πάντα ἀντιπερασπισμὸν ἐκ μέρους τοῦ δεσπότου τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β' καὶ τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων. Διὰ τοῦτο ἔπειμψεν εἰς τὴν Θεάτην τὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον μετὰ μικρᾶς δυνάμεως. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Παλαιολόγος παρήγγειλεν εἰς τὸν Στρατηγόπουλον νὰ διέλθῃ διὰ τῶν προαστείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δπως ἐμβάλῃ εἰς ἀνησυχίαν καὶ φόβον τοὺς ἐν αὐτῇ Λατίνους.

Οταν δὲ Στρατηγόπουλος ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν δχθην τῆς Προποντίδος καὶ ἐπλησίασεν εἰς τὴν Σηλυβρίαν, περιεστοιχίσθη ὑπὸ πλήθους ἐθελοντῶν, οἵτινες συνέρρευσαν πρὸς αὐτὸν ἐκ τῶν πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πρωτευούσης. Παρὸ αὐτῶν δὲ ἔμαθεν ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις ἥτο ἔρημος στρατιωτῶν, διότι οἱ Λατῖνοι μεθ' ὅλης τῆς πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως εἶχον ἐκστρατεύσει κατὰ τῆς οὐρὴς μακρὰν κειμένης νησίδος Δαφνούσιας. Ο Στρατηγόπουλος ἐπλησίασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ εἰσήγαγεν ἐν καιρῷ νυκτὸς διά τινος ὑπογείου εἰσόδου πεντήκοντα ἀνδρας, οἵτινες κυριεύουν μίαν τῶν πυλῶν καὶ ἀνοίγουν αὐτήν. Ο Στρατηγόπουλος εἰσῆλασεν ἀμέσως μετὰ τοῦ στρατοῦ του καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τῶν κατοίκων κατέλαβεν εὐχερῶς τὴν πόλιν (26 Ιουλίου 1261). Ο αὐτοκράτωρ Βαλδουΐνος Β' καταληφθεὶς ὑπὸ πανικοῦ ἐδραπέτευσεν εἰς Εύρωπην ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ Λατίνου πατριάρχου καὶ τῶν Ἐνερῶν ἀποίκων· ἀφοῦ δὲ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπλανήθη ἀνὰ τὴν Εύρωπην μάτην ζητῶν ἐπικουρίας, ἀπέθανε τῷ 1273.

Ἡ εἰδῆσις τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Στρατηγοπούλου ἐνέπλησε χαρᾶς τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον. Μετὰ τρεῖς ἑβδομάδας εἰσῆλθεν οὗτος ἐν πομπῇ εἰς τὴν ἀνακτηθεῖσαν πρωτεύουσαν προηγουμένης τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου.

Αλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου ἡ φραγκικὴ κυριαρχία διετηρήθη ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ δὴ εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸ Αἴγαιον πέλαγος. Κατὰ τούτους μάλιστα τοὺς χρόνους κατελήφθη καὶ ἡ Ῥόδος ὑπὸ τῶν ἵπποτῶν τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Παλαιστίνης ὑπὸ τῶν Μαμελούκων οἱ Ἰωαννῖται ἵπποται κατέψυγον προσωρινῶς εἰς τὴν Κύπρον ἐκ ταύτης δὲ ὅρμωμενοι κατέκτησαν τὴν Ῥόδον καὶ ἴδρυσαν ἐν αὐτῇ ἰδιον κράτος (1310) διθεν καὶ ἵπποται τῆς Ῥόδου ἐκλήθησαν. Ἡ Ῥό-

δος παρέμεινεν εἰς τοὺς Ἰωαννίτας μέχοι τοῦ 1522, διόπτε κατελή-
φθη αὕτη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

1. ΜΙΧΑΗΛ Η' ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ (1261 – 1282)

Ο Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος ἐστέφθη ἐκ δευτέρου αὐτοκράτωρ ἐν τῷ
ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας ὀθόνεμος δὲ ὑπὸ φιλοδοξίας καὶ ἵνα ἀπαλλαγῇ
εἰς τὸ μέλλον παντὸς κινδύνου ἐκ μέρους τοῦ βασιλόπαιδος Ἰωάννου Λα-
σκάρεως, διέταξε καὶ ἐτύφλωσαν αὐτὸν, οὗτο δ' ἔγινεν ἀρχηγέτης τῆς τε-
λευταίας δυναστείας τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλ' οὕτε ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος
οὕτε οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἡδυνήθησαν ν' ἀποδώσουν εἰς τὴν ἀνασυσταθεῖ-
σαν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν τὴν προτέραν αὐτῆς ζωῆν. Πέριωρίζετο
τότε ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία εἰς τὴν Θράκην, εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς
μέρος της Θεσσαλίας, εἰς δλίγας νήσους, καὶ εἰς τὰς περὶ τὴν Νίκαιαν
ἀσιατικὰς κτήσεις. Τὰ λοιπὰ μέρη κατείχοντο ὑπὸ τῶν Φράγκων, ὑπὸ τῶν
Ἐνετῶν καὶ ὑπὸ τοῦ δεσπότου τῆς Ἡπείρου. Μέγα δ' ἐπίσης μέρος τῆς
Μικρᾶς Ἀσίας κατεῖχον οἱ Σελδζουκίδαι Τούρκοι. Καὶ ὁ αὐτοκρατο-
ρικὸς οἶκος τῶν Κομνηνῶν ἐν Τραπεζαῦντι ἡροεῖτο ἐκ ζηλοτηπίας ν'
ἀναγνωρίσῃ τὸν Παλαιολόγον ὡς νόμιμον κύριον τοῦ Βυζαντίου. Τέ-
λος καὶ οἱ Σέρβοι ἀπὸ τῶν παραμονῶν τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀνέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Πλὴν
δὲ τούτων καὶ ὁ Κάρολος ὁ Ἀνδηγαυός, ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς
Γαλλίας Λουδοβίκου Θ', καταλαβὼν τὸ Νορμαδικὸν βασίλειον τῆς
κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας καὶ ἀγοράσας ἀντὶ χρημάτων παρὰ τοῦ ἐκ-
πτώτου Βλαδουΐνου Β' τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δι-
καιώματα παρεσκεύαζε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως.

Ο Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἀντὶ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν
τοῦ κράτους, ὅπερ εἶχεν ἀκόμη ἴκανονς πόρους, τόσον πολὺ ἐφοβήθη ἐκ
τοῦ κινδύνου τοῦ προερχομένου ἐκ τοῦ Καρόλου τοῦ Ἀνδηγαυοῦ, ὃς τε
πρὸς ἀποσθήσιν αὐτοῦ ἥλθεν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν πάπαν
περὶ ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, πέμψας δὲ πρέσβεις εἰς τὴν ἐν Λουγ-
δούνῳ, σημερινῇ Λυδῷ, συγκροτηθεῖσαν σύνοδον (1274) παρεδέχθη
τὰ δόγματα τῶν Λατίνων καὶ ἀνεγνώρισε τὸν πάπαν ὡς κεφαλὴν τῆς
Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὁ κλῆρος καὶ ὁ λαός τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔξε-
γερθέντες ἐματαίωσαν τὴν ἐνώσιν ταύτην τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ο δὲ ἐκ

— 213 —

δισμῶν κίνδυνος ἀπεσοβήθη, διότι τῇ 30 Μαρτίου 1282 κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Δευτέρας τοῦ Πάσχα ἔξεροάγη ἐν Σικελίᾳ μεγάλη ἐπανάστασις κατὰ τῶν Γάλλων καὶ ὁσφάγησαν καθ' ὅλην τὴν νῆσον εἶκοσι χιλιάδες Γάλλοι. Τὸ γεγονός τοῦτο ὀνομάζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ Σικελικὸς ἑσπερινός. Μικρὸν μετὰ τὴν συμφορὰν ταύτην ἀπέθανεν ὁ Κάρολος ὁ Ἀνδηγαυός· κατὰ τὸ αὐτὸν δὲ ἔτος ἀπέθανε καὶ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος.

“Αλλὰ καθ’ ὃν χρόνον ἀπεσοβεῖτο ὁ ἐκ δυσμῶν κίνδυνος, ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐνεκυμονεῖτο νέος φοβερὸς κίνδυνος ἥκατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πρόδυνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐδημιουργεῖτο, ἀφανῶς ἐν ἀρχῇ, τὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων, οἵτινες μίαν ἡμέραν ἔμελλον νὰ καταλύσουν τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν.

2. Η ΓΕΝΕΣΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΕΝ ΒΙΘΥΝΙΑΙ

13

Εἰς τὰς πέραν τοῦ Ὡξου χώρας κατέκουν διάφοροι τουρκικαὶ φυλαί. Εἰς Τούρκος φύλαρχος, δύναμιτι Σουλεϊμάν, μετανάστευσε μετὰ τῆς φυλῆς του, τῆς τῶν Ὀγούζων, εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ὡξου περσικὰς χώρας καὶ εἰσῆλθεν ὡς μισθοφόρος εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῶν Χοβαρεσμίων ἢ Χωρασμίων, οἵτινες καταλαβόντες πάσας τὰς περσικὰς χώρας εἶχον ἴδρυσει ἴδιον κράτος. Ἀλλ’ ὅταν μετ’ ὀλίγον τὸ Χοβαρεσμιακὸν κράτος κατελύθη ὑπὸ τῶν Μογγόλων, ὁ Σουλεϊμάν ἔφυγε μετὰ τῆς φυλῆς του εἰς Ἀρμενίαν. Μετά τινα ἔτη ὁ Σουλεϊμάν θελήσας νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια, ἐνῷ διέβαινε τὸν Εὐφράτην, ἐπνίγη. Οἱ τέσσαρες υἱοὶ αὐτοῦ διαμοιράσαντες τὰ στίφη, ἄτινα ἡκολούθουν τὸν πατέρα των, ἀπεχωρίσθησαν καὶ ἐζήτησαν τῇδε κακεῖς μισθοφορικὴν ὑπηρεσίαν. Ἀλλ’ εἰς μόνον ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Σουλεϊμάν μνημονεύεται, ὁ Ἐρτογρούλ. Οὗτος μετὰ τῶν εὐαρίθμων ὄπαδῶν του, μεταξὺ τῶν δικοίων ἦσαν μόνον τετρακόσιοι μαχηταὶ ἵππεῖς, ἥλθεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἀνέλαβε στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν παρὰ τῷ Σελδζουκίδῃ σουλτάνῳ τοῦ Ἰκονίου Ἀλαεδίν Α’. Βοηθήσας δὲ τὸν Ἀλαεδίν ἐπιτυχῶς εἰς τοὺς κατὰ τῶν Μογγόλων καὶ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βυζαντίου πολέμους του ἔλαβε παρ’ αὐτοῦ ἐπ’ ἀμοιβῇ τῶν ὑπηρεσιῶν του ὡς τιμάριον μικρὰν χώραν ἐγγὺς τῆς ἀρχαίας Βιθυνίας. Ἡ μικρὰ αὐτῇ χώρα ὑπῆρξεν ὁ πυρὴν τοῦ κατόπιν μεγάλου Ὀθωμανικοῦ κράτους. Εἰς αὐτὴν συνέρρεον ἐκ τῶν πέριξ πλεῖστοι Σελδζουκίδαι Τούρκοι καὶ Ἐλληνες ἀκόμη ἀρνησίθρησκοι, δελεαζόμενοι διὰ δώρων, ἀμοιβῶν καὶ ἀξιωμάτων. Ταῦτα ἔγιναν, ὅτε ἐβασίλευεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ

Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος, χωρὶς τὸ πρᾶγμα νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἐλαχίστην ὑπόνοιαν μέλλοντος κινδύνου καὶ χωρὶς κᾶν νὰ γίνη γνωστὸν ὡς ἐκ τῆς ἀσημότητός του.

Οὐδὲς τοῦ Ἐρετογροῦλ Ὀθωμᾶν ἢ Ὁσμᾶν (1281—1326) ἔξετεινεν δὲ λίγον κατ' ὀλίγον τὰ δοια τῆς μικρᾶς ἐπικρατείας του πρὸς τὸ μέρος τῆς Βιθυνίας. Ὄταν δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου αἰῶνος τὸ κράτος τοῦ Ἰκονίου κατελύθη ὑπὸ τῶν Μογγόγων, αἱ δυτικαὶ μωμεθανικαὶ χῶραι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, αἱ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀλυνος, κατεστάθησαν ἀνεξάρτητοι καὶ ὅσοι κατὰ τύχην ἦσαν διοικηταὶ αὐτῶν ἔγιναν ἡγεμόνες κληρονομικοί. Τότε καὶ ὁ Ὀθωμᾶν ἢ Ὁσμᾶν ἀπὸ ὑποτελοῦς ἀνεκρυχθῇ ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν καὶ ἔγινεν ἀρχηγέτης τῶν ἀπ' αὐτοῦ ὄνομασθέντων Ὀθωμανῶν ἢ Ὁσμανιδῶν.

3. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Β' (1282—1328) ΚΑΙ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Γ' ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ (1328-1341)

Τὸν Μιχαὴλ Η' διεδέχθη ὁ νῦν τοῦ Ἀνδρόνικος Β'. Ὁ νέος οὗτος αὐτοκράτωρ ἦτο ἀνήρ λόγιος, ὁρτῷ εὐφραδής, φύλος τῶν γραμμάτων καὶ ἔξοχος θεοσεβής, ἀλλ᾽ ἐξ ἴδιου συγκρασίας ἦτο ἀδυνάτου χαρακτήρος καὶ μετρίας ἀξίας ἀνήρ. Ἀμα ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον δ Ἀνδρόνικος Β' ἀπέρριψε τὰ δόγματα τῶν Λατίνων, ἀτινα εἰχε παραδεχθῆ δ πατήρ του καὶ οὗτο ἀποκατέστησε τὴν εἰρήνην ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐπειτα δὲ πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων καὶ μάλιστα τῶν Ὀθωμανῶν, προσέλαβεν ἐπὶ μισθῷ ἔνοντος Ἰσπανοὺς τυχοδιώκτας, τὴν λεγομένην Ἐταιρείαν τῶν Καταλωνίων, τῆς δούλιας ἀρχηγὸς ἦτο δ Δεφλώρ. Ἀλλ' οἱ Καταλώνιοι οὗτοι ταχέως ἀπέβησαν ἡ μάστιξ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλληνικῶν χωρῶν, τὰς δούλιας προωρίσθησαν νὰ ὑπερασπίσουν κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀντὶ τοῦ πολέμου πρὸς τοὺς Τούρκους ἥρχισαν νὰ ὀργιάζουν κατὰ τῶν Ἑλλήνων δίκην κατακτητῶν καὶ νὰ ληστεύουν αὐτοὺς, ἐπειτα δ ἐγκαταλιπόντες τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Θρακικὴν χερσόνησον καὶ ἐσκήνωσαν ἐν Καλλιπόλει. Ἐκ τῆς Καλλιπόλεως δ Δεφλώρ ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ζητήσῃ τοὺς καθυστερούμενους μισθούς. ἐπειτα δὲ μετέβη μετὰ τριακοσίων δοιοφόρων εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἵνα χαίρετισῃ τὸν βασιλόπαιδα Μιχαὴλ, τὸν δοπῖον δ πατήρος εἶχε προσλάβει ὡς συμβασιλέα. Ἀλλὰ κατὰ διαταγὴν τοῦ Μιχαὴλ Θ', δστις ἡσθάνετο ἀποστροφὴν πρὸς τοὺς Καταλωνίους, δ Δεφλώρ συνελήφθη καὶ ἐφονεύθη

μετὰ πάντων τῶν διορυφόρων του, πλὴν τριῶν διασωθέντων εἰς Καλλίπολιν.

Οἱ Καταλώνιοι ἔξαγριωθέντες διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ των διέπραξαν φρικώδεις σφαγὰς ἐν Καλλιπόλει. Προσλαβόντες δὲ πρὸς ἐνίσχυον των Τούρκους μισθοφόρους ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας κατέκλυσαν ἄπασαν τὴν Θράκην καὶ ἐλεγλάτησαν αὐτὴν φρικωδῶς. Ἀκολούθως εἰσέβαλον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ προυχώρησαν μέχρι τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Καταρροπώσαντες δὲ παρὰ τὴν Κωπαΐδα τὸν δοῦκα Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν Οὐάλτερον Βριέννιον ἔγιναν κύριοι τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας καὶ διένειμαν τὰς χώρας ταύτας πρὸς ἀλλήλους.

Καὶ ἄλλα κακὰ ὑπέστη τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου Β'. Ὁ υἱὸς τοῦ Στεφάνου Νεμάνια, ἰδούτον τῆς δυναστείας τῶν Λεμανιδῶν ἐν Σερβίᾳ, Στέφανος Οὐρεσις Β' ἀνηγορεύθη τῷ 1282 καὶ ἡ λητὴ τοιούτη βασιλεὺς τῆς Σερβίας. Ὁ Στέφανος Οὐρεσις Β' κατέλαβε τὴν βόρειον Μακεδονίαν καὶ κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του τὰ Σκόπια. Καὶ τὸ παραδοξότερον, λαβὼν τετάρτην σύζυγον τὸ δοκιατές θυγάτριον τοῦ Ἀνδρονίκου Β' κατέρριψεν ὥστε αἱ ἀρπαγεῖσαι ὑπὲρ αὐτοῦ ἐλληνικαὶ χῶραι ν' ἀναγνωρισθοῦν διὰ νόμιμος προικοδότησις τῆς Παλαιολογίνας ουρζύγου του. Ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β' κατελήφθη καὶ ἡ Ρόδος ὑπὲρ τῶν Ἰωαννιτῶν ἵπποι (ἴδ. σελ. 211).

'Ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως τῶν πραγμάτων ἦν Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία κατετρύχετο καὶ ὑπὸ ἐμφυλίων πολέμων. Ὁ Ἀνδρονίκος Β' ἐξ ὑπερβολικῆς ἀγάπης πρὸς τὸν νεαρὸν ἔγγονόν του Ἀνδρόνικον, υἱὸν τοῦ προώρως ἀποθανόντος Μιχαήλ Θ', ἀνέδειξεν αὐτὸν συμβασιλέα. Ἄλλος δὲ νέος Ἀνδρόνικος ἦτο ἄσωτος καὶ ὀκνηθός. Ὁ Ἀνδρόνικος Β' διανοίεις τοὺς δρυμαλιμούς του πρὸς τὰς κακίας τοῦ ἔγγονου του ἐμελέτα ν' ἀποκλείσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς. Ἄλλος δὲ νεώτερος Ἀνδρόνικος παραξενόμενος καὶ χειραγωγούμενος ὑπὸ τοῦ φιλοδόξου συγγενοῦς του Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ ἀπῆλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ ἐκεῖθεν ἥρχισε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ πάππου του. Οὗτος τὸ κράτος διηρέθη εἰς δύο, ἐκάτερος δὲ τῶν αὐτοκρατόρων εἶχε συμμάχους ἐναλλάξ τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Βουλγάρους, οἵτινες ἀμφότεροι εἰργάζοντο πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον. Τέλος ὑπερίσχυσεν δὲ Ἀνδρόνικος Γ', δὲ Ἀνδρόνικος Β' ἀπεκλώρησεν εἰς μοναστήριον καὶ ἐκεῖ ἀπέθανεν.

'Ο Ἀνδρόνικος Γ' ἀναλαβὼν τὴν ὅλην ἀρχὴν ἀνέθηκε τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους εἰς τὸν Ἰωάννην Καντακουζηνόν, αὐτὸς δὲ ἥσχολεῖτο εἰς θρησκευτικὰς ἔριδας.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ὀθωμανοὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ κατέλαβον διὰ πολιορκίας τὴν πρωτεύουσσαν τῆς Βιθυνίας Προῦσσαν (1326) καὶ κατέστησαν αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους των· δῷμοι μενοὶ δὲ ἔξ αὐτῆς ὑπὸ τὸν νέον σουλτᾶνον Ὁρχάν, υἱὸν τοῦ Ὀθωμάν, ἔγιναν κύριοι δῆμοι τῆς Βιθυνίας καὶ ἔξετειναν τὰς ἐπιδρομάς των μέχρι τῶν δυχῶν τοῦ Βοσπόρου. Ὁ Ἀνδρόνικος Γ' θέλων νῦν ἀναχαιτίσῃ τὰς προόδους τῶν Ὀθωμανῶν ἐστράτευσε κατ' αὐτῶν τῷ 1330, ἀλλ' ὑπέστη τρομερὰν ἥτταν ἐν Φιλοκρήνῃ.

4. ΙΩΑΝΝΗΣ Ε' ΠΑΛΑΙΟΔΟΓΟΣ (1341-1355) ΚΑΙ
ΙΩΑΝΝΗΣ Σ' ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ (1341-1355).

Ο Ἀνδρόνικος Γ' ἀποθανὼν κατέλιπε τὸν θρόνον εἰς τὸν ἐννεαετῆ νίον του Ἰωάννην Ε', ἐπίτροπον δὲ αὐτοῦ διὰ διαθήκης κατέστησε τὸν Ἰωάννην Καντακουζηνόν. Ἄλλὰ τὴν ἐπιτροπείαν ἥθελε καὶ ἡ φίλαρχος βασιλομήτωρ Ἀννα καὶ περὶ αὐτὴν συνετάχθησαν πάντες δσοι ἀντεπολιτεύοντο τὸν Καντακουζηνόν. Ο Καντακουζηνὸς ὑποστηριζό μενος καὶ ὑπὸ τοῦ κράλη τῆς Σερβίας, τοῦ ὀνομαστοτάτου Στεφάνου Δουσάν, ἀνεκήρυξεν ἕαυτὸν αὐτοκράτορα ἐν Διδυμοτείχῳ, ὁχυρῷ φρουρῷ τῆς Θράκης. Ἐντεῦθεν ἔξεφράγη μεταξὺ Καντακουζηνοῦ καὶ Ἀννης ἐμφύλιος πόλεμος. Ἀμφότερα τὰ διαμαχόμενα μέρη ἀνευ ἐντροπῆς τινος οὐδὲ ἐθνικοῦ συναισθήματος συνεμάχουν ἐναλλάξ πρὸς τοὺς διαφόρους ἐχθροὺς τοῦ κράτους Τούρκους, Βουλγάρους, κοὶ Σέρβους πρὸς ὄφελος πραγματικὸν οὐχὶ ἕαυτῶν ἀλλὰ τῶν συμμάχων, εἰς τοὺς δοπίοις παρεῖχον χρηματικὰ ποσὰ γενναῖα καὶ ἐδαφικὰς παραγωγῆσεις εὐθείας.

Διαρκοῦντος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου δὲ κράλης τῆς Σερβίας Στέφανος Δουσάν κατέλαβε πᾶσαν τὴν Μακεδονίαν πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἡπειρον, καὶ ἐστέφθη εἰς τὰ Σκόπια ὡς τσάρος Σέρβων διοῦ καὶ Ἐλλήνων, ἵδρυσε δὲ καὶ τὸ πατριαρχεῖον τοῦ Ἰπέκη. Ο Δουσάν ἡτοιμάζετο νὰ καταλάβῃ καὶ ὅλην τὴν Ἐλλάδα, ἀλλὰ δὲν ἐπρόλαβεν, ἀποθανὼν τῷ 1355. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ διελύθη τὸ Σερβικὸν κυριατος. Εξ ἀλλού οἱ Ὀθωμανοὶ κατέλαβον πάσας τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ελληνικὰς κτήσεις, πλὴν τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Φιλαδελφείας.

Ο Καντακουζηνός, ἵνα προσελκύσῃ πρὸς διοίκησην τὸν σουλτᾶνον Ὁρχάν, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν σύζυγον τὴν δεκατριετῆ θυγατέρα του Θεοδώραν. Μετὰ ἔξαετη δὲ αἵματηρὸν ἀγῶνα δὲ Καντακουζηνὸς ὑπερίσχυσε τῇ βιοηθείᾳ τοῦ γαμβροῦ του Ὁρχάν καὶ εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινού-

πολιν (1347), διένειμεν ὅμως τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου. Ἀλλὰ καὶ οὕτω δὲν ἐπαυσαν αἱ ἐσωτερικαὶ ταραχαὶ καὶ ἔριδες. Ὁ δὲ γαμβρὸς τοῦ Καντακουζηνοῦ Ὁρχάν ὁ φελούμενος ἐκ τῆς δυσημέραι προϊούσης ἀναρχίας τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἔβαλε στερρὸν πόδα ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους, καταλαβὼν τὴν Καλλίπολιν, ἣ τις ἦτο ἡ κλείς τοῦ Ἑλλησπόντου. Ὁ Καντακουζηνὸς καταληφθεὶς ὑπὸ ἀηδίας πρὸς τὴν ὅλην κατάστασιν τῶν πραγμάτων παρήγησε τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπεκώρησεν εἰς μοναστήριον περιβληθεὶς τὸ μοναχικὸν σχῆμα (1355), ἐκεῖ δ' ἔγραψε τὴν ἴστορίαν του. Οὗτω ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ ὁ Ἰωάννης Ε'. Περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του ὁ Καντακουζηνὸς μετέβη εἰς Πελοπόννησον παρὰ τῷ υἱῷ του Μανουήλ, δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ, καὶ ἐκεῖ ἀπέθανεν.

Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην περίοδον τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἰωάννου Ε' χάρις πολιτικὸν ἐπεκράτει κοθ' ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον. Ἡρόων ἐν αὐτῇ Ἐλληνες, Σέρβοι, Βούλγαροι, Φράγκοι, Ἐνετοὶ καὶ οἱ νεήλυδες Ὁθωμανοί, κατέχοντες μέρος τῆς Θράκης. Ἡ Ἑλληνικὴ χερσόνησος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀπετέλει περίεργον ἐθνογραφικὸν καὶ πολιτικὸν μωσαϊκόν. Οὐδὲν τῶν ἐν αὐτῇ χριστιανικῶν κρατῶν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἰδρύσῃ τι μόνιμον καὶ σταθερόν. Τὸ μόνον στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς ὠργανωμένον κράτος, τὸ δυνάμενον διὰ τῆς ὑλικῆς βίας νὰ ἰδρύσῃ τι μόνιμον καὶ διαρκές, ἦτο τὸ Ὁθωμανικὸν καὶ περὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ λέγομεν ὀλίγα ἐνταῦθα.

5. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ.—ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΑΥΤΟΥ

Τὸ Ὁθωμανικὸν κράτος, ὃς προείπομεν, συνέστη ὑπὸ τετρακοσίων μόνον μαχητῶν, καὶ ὅμως ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ κατέλαβε πᾶσαν σχεδὸν τὴν τότε ἐλληνικὴν Ἀσίαν καὶ μεταβιβάσαν τὸ κέντρον τῆς δυνάμεως του ἐν τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην καθυπέταξε πάντας τοὺς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ λαούς, οἵτινες ἥριζον πρὸς ἄλλήλους περὶ ἐπιχρατήσεως ἐν αὐτῇ.

Ἡ ταχεῖα καὶ θαυμαστὴ ἀνάπτυξις τοῦ Ὁθωμανικοῦ κράτους ἔξηγεται πολλαχῶς· πρῶτον τὸ κράτος τοῦτο ἐν αὐτῇ τῇ γενέσει του ἦτο στρατιωτικόν. Ἰδρύθη ὑπὸ ἀνδρῶν πολεμιστῶν καὶ ὠργανώθη στρατιωτικῶς, στηριχθὲν ἐπὶ στρατιωτικῆς τιμαριωτικῆς ἀριστοκρατίας. Πᾶς γενναῖος πολεμιστὴς ἀνδραγαθήσας ἐν πολέμῳ ἐλάμβανεν ὡς ἀμοιβὴν τιμάριον· πᾶς δὲ τιμαριοῦχος ἦτο στρατιωτικὸς ἀρχων τοῦ τιμα-

ρίου, ἔχων κυριωτάτην ὑποχρέωσιν νὰ ἔξιπλίζῃ πάντας τοὺς ἄνδρας τοῦ τιμαρίου του, τοὺς δυναμένους νὰ φέρουν ὅπλα. Τὰ τιμάρια ταῦτα δὲν ἥσαν, ως τὰ εὐρωπαϊκά, μεγάλαι πτήσεις δυνάμεναι νὰ ἔξασθενήσουν τὸ κράτος, ἀλλὰ μικρά, προσωρισμένα νὰ δώσουν εἰς τὸ κράτος ἀσφαλῆ στρατιωτικὴν ὁργάνωσιν. Δεύτερον τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος ἴδρυθη ἐν χώραις χριστιανικαῖς, οἵ δὲ πρῶτοι ἥρωες τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ὑπῆρξαν "Ελληνες ἀρνησιθρησκοι". Επειδὴ δὲ ἡ κοιτὶς τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ἦτο Ἑλληνική, ἡ Βιθυνία, δι' αὐτὸν καὶ οἱ πρῶτοι πόλεμοι ἐγίνοντο κατὰ χριστιανῶν καὶ εἶχον θρησκευτικὸν χαρκτῆρα διεξαγόμενοι μετὰ μεγάλου φανατισμοῦ. ὑπὸ τῶν μωσειανῶν Τούρκων καὶ τῶν νεοφωτίστων χριστιανῶν ἀρνησιθρησκῶν. Ολος δὲ ὁ στρατὸς ἦ τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ, δι' οὗ οἱ Ὀθωμανοὶ ἔξετεναν τὸ κράτος των, συνεκροτεῖτο ἐξ ἀρνησιθρησκῶν χριστιανῶν καὶ μάλιστα "Ελλήνων. Τοῦτο δὲ ἴδιως ἔγινεν ἐπὶ Ὁρχάν διὰ τῆς ἴδρυσεως τοῦ περιβοήτου τάγματος τῶν γενιτσάρων.

Ο Ὁρχάν διωργάνωσε πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος, συνέστησε δὲ τὸ τάγμα τῶν γενιτσάρων. Οἱ γενίτσαροι ἐστρατολογοῦντο διὰ τοῦ περιβοήτου στρατολογικοῦ συστήματος, διερ οἱ "Ελληνες ὀνόμαζον παιδομάζωμα. Πᾶσα χώρα καταλαμβανομένη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ὑπερχεοῦτο νὰ δίδῃ εἰς τὸν στρατὸν ὡρισμένον ἀριθμὸν παιδῶν χριστιανῶν, ἡλικίας ἐπτὰ μέχρι δέκα πέντε ἑτῶν. Οἱ παιδες οὗτοι ἀποσπώμενοι ἀπὸ τῆς μεγάλης τῶν γονέων των ἔξισταιμίζοντο καὶ ἀνετρέφοντο στρατιωτικῶς ἐν μεγάλῃ πειθαρχίᾳ. Ως μόνην κατοικίαν ἔγνωριζον τὸν στρατῶνα, ὡς οἰκογένειαν δὲ τὸ τάγμα των, διότι ἀπηγορεύετο εἰς αὐτοὺς ὁ γάμος, καὶ ὡς πατέρα τὸν σουλτᾶνον, οὗτινος ἀπετέλουν τὴν σωματοφυλακὴν.

Ἡ στρατολογία τῶν χριστιανῶν διεκόπη τῷ 1634, τὸ δὲ σῶμα τῶν γενιτσάρων ὑφίστατο μὲν, ἀλλὰ ἀπετελεῖτο ἐξ Ὀθωμανῶν μόνον καὶ δὲν εἴκε τὴν πειθαρχίαν παλαιοτέρων χρόνων. Τέλος διελύθη τῷ 1826.

Διὰ τοῦ παιδομάζωματος διπλῇ ὠφέλεια καὶ δύναμις ἥθικὴ καὶ ὄλικὴ προσεγίνετο εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος· πρῶτον ηὑδάνετο ὁ μωσειανικὸς πληθυσμὸς, ἐνῷ ὁ χριστιανικὸς ἡλαττοῦτο, οὗτο δὲ συνεκροτεῖτο κράτος φοβερὸν μωσαμεθανικὸν ἀπὸ τῶν τέκνων τῶν χριστιανῶν καὶ κυρίως τῶν "Ελλήνων· δεύτερον ὁ Ἑλληνισμὸς διὰ τῶν ἴδιων χειρῶν του ἐσπάρασε τὰ σπλάχνα του χάρον τοῦ Ἰσλάμ καὶ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Οἱ Ὀθωμανοὶ ἐν μέσῳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ διὰ ζύμης Ἑλληνικῆς ἴδρυσαν καὶ ὡργάνωσαν τὸ κράτος των.

6. ΙΩΑΝΝΗΣ Ε' ΠΑΛΑΙΟΔΟΓΟΣ (1355-1391) ΚΑΙ ΟΙ
ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΣΟΥΤΑΝΟΙ ΜΟΥΡΑΤ Α' (1361-1389)
ΚΑΙ ΒΑΓΙΑΖΗΤ (1389-1403).

Τὸν Ὁρχὰν ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ νίσις του Μουράτ Α'. Οὗτος δομώμενος ἐκ Καλλιπόλεως προυχώρησε πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Θράκης καὶ κατέλαβε τὸ δύχυρον Διδυμότειχον. Ἐπειτα δὲ ἐκυρίευσε τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ κατέστησεν αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἐκυρίευσε δὲ προσέτι τὴν Φιλιππούπολιν καὶ πᾶσαν τὴν βόρειον Θράκην καὶ εἰσέδυσε καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν.

“Οἱ Ἰωάννης Ε' ἀναλαβόν μόνος τὰς ἡνίας τοῦ κράτους μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Καντακουζηνοῦ ἐνόησεν ἀμέσως ὅτι δὲν ἥδυνατο ν ἀντιπαραταχθῆ πρὸς τὸν Μουράτ. Βλέπων δὲ ἐπικείμενον τὸν κίνδυνον ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανῶν, ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῆς Δύσεως. Πρὸς τοῦτο μετέβη εἰς Τρόμην τὸ 1369 καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ πάπα καὶ ὅλου τοῦ ὁμαϊκοῦ οἰκοῦ ἔξωμοσε τὰ δόγματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Οἱ πάπαις Οὐρθανὸς Ε' ὡς ἀμοιβὴν τοῦ ἔδωκεν εὐλογίας καὶ συσιατικὰς ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς διαφόρους ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης. Ἐκ Τρόμης δὲ Ἰωάννης μετέβη εἰς Ἐνετίαν. Ἐκεῖ ἐδανείσθη παρὰ τῶν τραπεζιτῶν χρήματα ἐπὶ βαρυτάτῳ τόνῳ καὶ ἐξηκολούθησε τὸ ἀνὰ τὴν Εὐρώπην ταξείδιον. Οἱ ταλαιπωροὶ αὐτοκράτωρ ἐπεσκέψθη τὰς αὐλὰς τῶν ἡγεμόνων, ἀλλὰ μόνον ὑποσχέσεις παρ' αὐτῶν ἔλαβε καὶ οὐδὲν πλέον. Ἐπιστρέψων δὲ διὰ τῆς Ἐνετίας ἐκρατήθη ἐκεῖ, διότι δὲν εἶχε νὰ πληρώσῃ τὸ χρέος του. Καὶ τὸ οἰκτρότερον, ὁ πρεσβύτερος νῖνος του Ἀνδρόνικος, τὸν δποῖον εἶχε καταλίπει ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του, ἥρονήθη ἐπὶ διαφόροις προσφάσεις ν ἀποστείλη εἰς Ἐνετίαν τὰ ἀναγκαιοῦντα πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ πατρός του χρήματα. Ἄλλ' ὁ δευτερότοκος νῖνος του Μανουὴλ συλλέξας ὅσα ἥδυνατο χρήματα ἐπλευσεν εἰς Ἐνετίαν καὶ ἀπῆλλαξε τὸν πατέρα του ἀπὸ τῶν ὄνυχων τῶν δανειστῶν. Οἱ Ἰωάννης ἀνακτήσας τὴν ἔλευθερίαν του ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τότε ἀπελπισθεὶς νὰ λάβῃ βοήθειαν ἐξ Ἕπιπώπης Ἰναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ ἔξευτελιστικὴν συνθήκην πρὸς τὸν Μουράτ ὑποσχεθεὶς νὰ πληρώνῃ ἐτησίως εἰς αὐτὸν φόρον ὑποτελείας. Συγχρόνως δὲ κατέστησε συμβασιλέα τὸν δευτερότοκον νῖνον του Μανουὴλ ἀντὶ τοῦ πρωτοτόκου Ἀνδρονίκου, ὅστις εἶχε δειχθῆ τόσον κακοήθης.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Μυράτ Α'. προέβαινεν εἰς κατακτήσεις ἐν Εὐρώπῃ

καὶ ἐν Ἀσίᾳ. Καταπολεμήσας τὸν βασιλέα τῶν Σέρβων Λάζαρον κατέστησεν αὐτὸν φόρου ὑποτελῆ, δισαύτως κατέστησε φόρου ὑποτελῆ καὶ τὸν ἡγεμόνα τῆς Βουλγαρίας Σίσμαν. Ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη ὁ Σίσμαν ἐπανεστάτησεν. Ἀμέσως τότε ὁ Μουράτ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ κατέλαβε πᾶσαν τὴν χώραν μέχρι τοῦ Δουναβεώς. Οἱ Σίσμαν ἥγαλωτίσθη καὶ ἡ Βουλγαρία ἔγινεν διθωμανικὴ ἐπαρχία (1388). Οὗτος κατελύθη τὸ νέον βουλγαρικὸν κράτος.

Ἡ τοιαύτη πρὸς τὸν Δούναβιν πρόδοος τῶν Ὁθωμανῶν ἐνέβαλεν εἰς φόρου τοὺς περιοικοῦντας χριστιανικοὺς λαοὺς Βοσνίους, Κροάτας, Βλάχους, Πολωνοὺς καὶ Ούγγρους. Ὁθεν ἦνθησαν πάντες οὗτοι μετὰ τῶν Σέρβων ἐναντίον τῶν Ὁθωμανῶν. Κατὰ τῶν ἦνωμένων τούτων ἐκθῷῶν ἐπῆλθεν αὐτοπροσώπως ὁ Μουράτ καὶ κατετρόπωσεν αὐτοὺς ἐν τῇ μεγάλῃ μάχῃ τοῦ Κοσσυφοπεδίου (1389). Ἀλλὰ καὶ ὁ Μουράτ μικρὸν μετὰ τὴν μάχην ἐδολοφονήθη ὑπό τυνος τολμηροῦ Σέρβου. Ὁ βασιλεὺς τῶν Σέρβων Λάζαρος αἰχμαλωτισθεὶς ἤχθη εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Μουράτ, δστις, καίτοι ἔπνεε τὰ λοίσθια, διέταξε νὰ τὸν φονεύσουν ὡς ἥθικὸν αὐτουργὸν τῆς δολοφονίας.

Τὸν Μουράτ διεδέχθη ὁ υἱὸς του Βαγιαζῆτ, ὁ διὰ τὴν ὀξύτητά του ἐπικαλούμενος Ἰλδερίμ ἦτοι κεραυνός. Οἱ Βαγιαζῆτ σπεύδων νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου αἱ διάφοροι μικροὶ Σελδζουκίδαι ἡγεμόνες είχον συνασπισθῆ ἐναντίον τῶν Ὁθωμανῶν, συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τὸν νέον βασιλέα τῆς Σερβίας Στέφανον, υἱὸν τοῦ Λαζάρου, καταστήσας αὐτὸν καὶ πάλιν φόρου ὑποτελῆ, ἀνενέωσε δὲ καὶ τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Ε' συνθήκην τῆς ὑποτελείας, ἣτις καθίστα αὐτὸν ἐπὶ πλέον ὑπόχρεων νὰ συνεκστρατεύῃ μετὰ τοῦ σουλτάνου. Οἱ Βαγιαζῆτ διαβάσεις τὴν Ἀσίαν κατετρόπωσε τοὺς κατ' αὐτοῦ συνασπισθέντας Σελδζουκίδας ἡγεμόνας.

7. ΜΑΝΟΥΗΑ Β' (1391—1425).— ΒΑΓΙΑΖΗΤ—ΜΩΑΜΕΘ Α'.

Ἀποθανόντος μετά τινα χρόνον τοῦ Ἰωάννου Ε', ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανουήλ, δστις διέτοιβεν ἐν Προύσῃ ὡς διμιηρος τοῦ Βαγιαζῆτ, δραπτεύσας ἥλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν. Οἱ Μανουήλ ἦτο πεπροικισμένος μὲ ἔξοχους ἀρετάς, ἐλέχθη δὲ περὶ αὐτοῦ δτι «εἰς καλλιτέρους χρόνους θα ἔσωζε τὴν αὐτοκρατορίαν, ἢν ἦτο δυνατὸν νὰ σωθῇ ἡ αὐτοκρατορία».

Οταν ὁ Βαγιαζῆτ ἔμαθε τὴν φυγὴν τοῦ Μανουήλ ὡργίσθη καὶ ἀπῆγησε παρ' αὐτοῦ νὰ ἐδρεύῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει καδῆς ἦτοι μωαμεθανὸς δικαστής, ἵνα λύῃ τὰς μεταξὺ τῶν Μουσουλμάνων διαφοράς,

προσέτι δὲ νὰ κτισθῇ τζαμίον, ὅπως τελοῦν ἐν αὐτῷ οἱ Μουσουλμᾶνοι τὰ τῆς λατρείας των. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μανουὴλ δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τοῦ σουλτάνου, ὁ Βαγιαζῆτ ἀπέκλεισε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ ἐπτά ἔτη διαρκῶς διὰ στρατοῦ ἐπιτηρητικοῦ, ἐν τῷ μεμεταξὺ δ' ἐπεχείρησεν ἄλλας ἐκστρατείας εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας, καὶ ἤπειλει καὶ αὐτὴν τὴν Οὐγγαρίαν.

Ἡ ἀκατάσχετος αὐτῇ πρὸς τὰ πρόσω δρμὴ τοῦ Βαγιαζῆτ ἐνέβαλεν εἰς φόρον τινὰς ἐκ τῶν ἐν Εὐρώπῃ δυνατῶν. Ὁθεν ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμοῦνδος τῷ 1366 ἐστράτευσε κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως μετὰ ἔξήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐν οἷς ἦσαν καὶ πολλοὶ Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι, εἰσβαλὼν δὲ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἐπολιόρκησε τὴν Νικόπολιν. Ὁ Βαγιαζῆτ ἐπέρχεται κατ' αὐτοῦ μετὰ ἐκατὸν χιλιάδων στρατοῦ. Παρὰ τὴν Νικόπολιν συνεκροτήθη μάχη κρατερὰ (1396), καθ' ἣν οἱ χριστιανοὶ κατερροπώθησαν. Ἐκτοτε τὸ δνομα τῶν Ὅθωμανῶν ἐνέπνεε τρόμον εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην.

Μετὰ τὸ τρόπαιον τοῦτο ὁ Βαγιαζῆτ μετέβαλε τὸν μέχρι τοῦδε ἀποκλεισμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς πολιορκίαν καὶ περιήγαγε τοὺς κατοίκους διὰ τῆς πείνης εἰς δεινὴν θέσιν. Ἄλλ' ὁ εὐπατριόδης Βουσικώ, δοτις ἐν τῇ προορηθείσῃ μάχῃ τῆς Νικοπόλεως εἶχεν αἰχμαλωτισθῆ καὶ ἐπειτα διὰ λύτρων ἀπελύθη, ἐπανελθὼν εἰς Γαλλίαν καὶ καταρτίσας μικρὸν στόλον καὶ στρατὸν δαπάναις τοῦ βασιλέως Καρόλου Σ' ἥλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκδιώξας τὰ ἀποκλείοντα αὐτὴν τουρκικὰ πλοῖα ἐτροφοδότησε τὴν πόλιν· ἐπειτα δ' ἐπεισε τὸν Μανουὴλ ν' ἀκολούθησῃ αὐτὸν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπως ζητήσῃ βοήθειαν παρὰ τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων αὐτῆς. Ὁ Μανουὴλ ἀναδείξας συμβασιλέα τὸν ἀνεψιόν του Ἰωάννην, τὸν ὅποιον ἐπροστάτευεν ὁ Βαγιαζῆτ, ἀνεχώρησεν εἰς Εὐρώπην μετὰ τοῦ Βουσικώ.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μανουὴλ ὁ Βαγιαζῆτ ἀνεγνώρισεν ὃς αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως τὸν Ἰωάννην Ζ', τὸν ὅποιον ὑπέβαλεν εἰς ἔξευτελισμούς. Ἡνάγκασεν αὐτὸν νὰ πληρώνῃ μεγαλείτερον φόρον, προσέτι δὲ νὰ συνανέσῃ νὰ κτισθῇ τζαμίον ἐν Κωνσταντινούπολει καὶ νὰ ἔδρεύῃ ἐν αὐτῇ καθῆς. Ἄλλὰ μετὰ δύο ἔτη ὁ Βαγιαζῆτ μεταβαλὼν γνώμην ἀπήτησε παρὰ τοῦ Ἰωάννου ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· τούτου δὲ ἀρνηθέντος, ὁ Βαγιαζῆτ προέβη εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1400. Ἄλλ' ἐνῷ ὁ Βαγιαζῆτ ἐπολιόρκει τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ περιβόητος ἡγεμὼν τῶν

Μογγόλων Ταμερολᾶνος εἰσήλασε μετὰ δικτακοσίων χιλιάδων ποικιλώνυμών βαρβάρων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐπεχειρησε ν' ἀνατρέψῃ τὸ Ὁθωμανικὸν κράτος. Ὁ Βαγιαζῆτ ἔσπευσε νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἀσίαν κατὰ τοῦ φοβεροῦ ἔκείνου ἀντιπάλου. Ἄλλ' εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἀγκυραν τῆς Φρουγίας συγκροτηθεῖσαν μεγάλην μάχην (1402) δὲ Βαγιαζῆτ κατετροπώθη καὶ ἡχμαλωτίσθη. Μετὰ ταῦτα δὲ Ταμερολᾶνος, ἀφοῦ διέσχισεν δῆλην τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μὲ τὰ στίφη του καὶ προυξένησε φοβερωτάτας καταστροφάς, ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Ἰδια, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Βαγιαζῆτ αἰχμάλωτον, ὅστις καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ.

Ο Μανουὴλ, ὅστις περιεφέρετο εἰς τὴν Εὐρώπην μάτην ζητῶν ἐπικουρίας, ὅταν ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ Βαγιαζῆτ, ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀναλαβὼν δὲ τὴν βασιλείαν ἔξωρισεν εἰς Λῆμνον τὸν ἀνεψιόν του Ἰωάννην Ζ' καὶ κατέλυσε τὸ ἐν Κωνσταντινούπολει τζαμίον ὡς καὶ τὸ δικαστήριον τῶν Τούρκων.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαγιαζῆτ ἔξερράγη ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ὅστις διήρκεσε δέκα ἔτη καὶ ἐπήνεγκε τὴν παροδικὴν διάλυσιν τοῦ Ὁθωμανικοῦ κράτους. Ὁ Μανουὴλ καὶ ἀρχὰς συνεμάχησε μὲ τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζῆτ Σουλεϊμάν καὶ εἰς ἀντάλλαγμα τῆς συμμαχίας ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν Θεσσαλονίκην μετὰ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς Μακεδονίας καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Θράκης πρὸς τὸν Εὔξεινον Πόντον. Τελευταῖον δὲ ὁ Μανουὴλ συνεμάχησε μετὰ τοῦ νεωτέρου τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζῆτ Μωάμεθ, ὅστις καταβαλὼν τοὺς ἀδελφούς του κατώρθωσεν ἐν τέλει νὰ γίνη κύριος δῆλου τοῦ Ὁθωμανικοῦ κράτους. Ὁ Μωάμεθ Α' μέχρι τέλους τοῦ βίου του ἥγαπα καὶ ἐτίμα ὡς πατέρα τὸν Μανουὴλ καὶ ἔξεχωρησεν εἰς αὐτὸν τὸς ὑπὸ τοῦ Σουλεϊμάν παραχωρηθείσας εἰς αὐτὸν χώρας, ἀπέθανε δὲ τῷ 1421 τοιαυνταετής τὴν ἥλικίαν.

Τὸν Μωάμεθ Α' διεδέχθη δὲ υἱὸς του Μουράτ Β'. Οὗτος περιῆλθεν ἀμέσως εἰς ὁῆξιν πρὸς τὸν Μανουὴλ, δι' ὃ καὶ ἐποιούρκησε τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ μεγάλων δυνάμεων. Ἡ πολιορκία αὗτη διήρκεσε τρεῖς μῆνας καὶ εἶνε κατὰ τοῦτο ἀξιοσημείωτος, ὅτι διὰ πρώτην φορὰν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔγινε χρῆσις πυροβόλων δπλων ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐνῷ ἐν τῇ Δύσει ἀπὸ ἐνδεξαμένων πυροβόλων δπλων διασποράς ποιούσης πολέμους. Τὰ πυροβόλα τῶν πολιορκητῶν, ἀν καὶ κατ' ἀρχὰς ἔξεπληξαν τοὺς πολιορκουμένους, οὐδεμίαν σπουδαίαν βλάβην προυξένησαν εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως.

‘Ο Μανουὴλ δι’ ἄδρας δαπάνης ἐπεισεν ἔνα ἐκ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Μουρὰτ νὰ στασιάσῃ ἐν Ἀσίᾳ. ‘Ο Μουρὰτ τότε ἔλυσε τὴν πολιορκίαν καὶ ἐπῆλθε κατὰ τοῦ στασιάσαντος ἀδελφοῦ του, καὶ κατέβαλε μὲν αὐτὸν, ἀλλὰ δὲν ἐπανέλαβε τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν δὲ Μανουὴλ Β’, γέρων ἥδη καὶ ἀπόπληκτος, διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ υἱός του Ἰωάννης Η’.

Πρὶν δμως ἴστορήσωμεν τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰωάννου Η’, ἀνάγκη νὰ εἰπωμεν δλίγα τινὰ περὶ τῶν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι δύο φραγκικῶν κρατῶν, ἣτοι περὶ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν καὶ περὶ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας, ὡσαύτως καὶ περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ δεσποτάτου τῆς Πελοποννήσου.

8. ΤΟ ΔΟΥΚΑΤΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΘΗΒΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΗΨΕΩΣ ΑΥΤΟΥ ΥΠΟ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΤΩΝ ΑΤΖΑΓΩΛΩΝ

‘Ο ‘Οθων Δελαρός, Μέγας κῦρος Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν, διώκησεν ἐπιεικῶς καὶ ἐπ’ αὐτοῦ οἵ ‘Ἑλληνες ἀπήλαυνον αὐτονομίας τινός. Τὸν ‘Οθωνα ἐπιστρέψαντα εἰς Γαλλίαν διεδέχθη ὁ ἀνεψιός του Γουΐδων Α’ (1225—1263) δστις πρῶτος ἔλαβε τὸν τίτλον δουκός. Τελευταῖος Δελαρός ἦτο δὲ Γουΐδων Β’. Τοῦ Γουΐδονος Β’ ἀποθανόντος ἀπαιδος τῷ 1308, τὸ δουκᾶτον Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν περιῆλθεν εἰς τὸν συγγενῆ του Βάλθερον Α’ Βριέννιον. ‘Άλλ’ ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β’, αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, οἱ Καταλώνιοι εἰσβαλόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐνίκησαν τὸν Βάλθερον Βριέννιον παρὰ τὴν Κωπαΐδα [καὶ ἔγιναν κύριοι τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας. ‘Άλλα μετά τινα χρόνον (1385) ὁ Ισχυρὸς δυνάστης τῆς Κορινθίας Νέριος Ἀτζαϊώλης, ωφελούμενος ἐκ τῶν διχονοιῶν τῶν Καταλωνίων, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικήν, κατετρόπωσε τοὺς Καταλωνίους καὶ ἔγινε κύριος καὶ αὐτῆς τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Οὕτω κατελύθη ἡ ἐπὶ ἐβδομήκοντα πέντε ἔτη περίπου διαρκέσασα ἐν Ἀττικῇ καὶ Βοιωτίᾳ ἀρχὴ τῶν Καταλωνίων καὶ τὸ δουκᾶτον Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν περιῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τῶν Ἀτζαϊώλων. Κατ’ ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Καταλωνίους οἱ Ἀτζαϊῶλαι ὑπῆρξαν φιλλέληνες κυβερνῆται. Κατέστησαν ἐπίσημον γλώσσαν τῆς χώρας τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἐπέτρεψαν τὴν ἐκλογὴν Ἑλληνος μητροπολίτου, τοῦ ὅποιους ἡ ἔδρα ἔμεινε κενὴ ἀφ’ ἣς ἐποχῆς ἡ ναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς Κέαν δὲξαίρετος μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτος ἣτοι κατὰ τὴν κατάληψιν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Βονιφατίου.

9. ΤΟ ΠΡΙΓΚΙΠΑΤΟΝ ΤΗΣ ΑΧΑΪΑΣ

Τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας ἡ τοῦ Μορέως, ὃς ὁνο μάσθη τὸ φραγ-
εῖκὸν κράτος τῆς Πελοποννήσου, διέμεινε αληρονομικῶς εἰς τὸν οἶκον
τῶν Βιλλαρδουνίων μέχρι τοῦ 1278, ὅπο τὴν συνετήν δὲ διοίκη-
ντιν τῶν τριῶν Βιλλαρδουνίων, τοῦ πατρὸς Γοδοφρέδου Α' καὶ τῶν υἱῶν
χντοῦ Γοδοφρέδου Β' καὶ Γουλιέλμου, ἡ Πελοπόννησος ἦμασε μεγά-
λως. Καίτοι τὸ πριγκιπᾶτον εἶχε καθαρῶς φεουδαλικὴν δργάνωσιν, δι-
χρημένον εἰς δώδεκα βαρωνίας, ἐν τούτοις ἐπιδεξίως διοικούμενον
ὑπῆρξε καθ' ὅλον τὸν 13ον αἰῶνα ἐν ἀπὸ τὰ πλέον εὐημερήσαντα
φραγκικὰ κράτη τῆς Ἀνατολῆς. Τὰ οἰκονομικά του ἦσαν ἔξαιρετα· ὃ
πρατός του ἐλογίζετο ὁδός ὁ πιποτικώτερος στρατός τῆν Εὐρώπης, ἥδε
τάξις καὶ ἡ ἀσφάλεια ἐν αὐτῷ ἦτο τελεία. Ἡ ἔδρα τοῦ πρίγκιπος ἦτο
εἰς τὴν Ἀνδραβίδαν. Ἡ αὖλὴ τῆς Ἀνδραβίδας ἦτο, καθ' ἄ λέγει
ἰρονογράφος, «λαμπροτέρα καὶ ἀπὸ τὰς αὐλὰς τῶν μεγάλων βασιλέων».
Ἡ γαλλικὴ ἐπίδρασις ἦτο ἵσχυροτάτη. «Ωμίλουν εἰς τὸ πριγκιπᾶτον
ἡν γλῶσσαν ὅπως καὶ εἰς τοὺς Παρισίους· ἀλλ' ἔγινε καὶ ἀνάμιξις τις
μεταξὺ κατακτητῶν καὶ κατακτηθέντων. Ἡ δυναστεία τοῦ Μορέως ὀλί-
γον ἔλειψε νὰ ἔξελληνισθῇ. Οἱ πρίγκιπες ἔμαθον νὰ δμιοῦν τὴν γλῶσ-
σαν τοῦ τόπου· «τὰ δωματία». Ὁ τρίτος μάλιστα Βελλαρδουνίος,
Ὁ Γουλιέλμος, ὑπῆρξε πολὺ ἀγαπητὸς εἰς τοὺς υπηκόους του· ἐπειδή,
ἔγεννηή ήτο τὴν Καλαμάταν, οἱ ἐντόπιοι τὸν ἔθεωσον ὡς ἴδικόν των.

Ἄλλ' ὁ Γουλιέλμος, ὃς γνωρίζομεν, ἦναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ
εἰς τοὺς Βυζαντίνους τὰ φρούρια Μαΐνης Μονεμβασίας, Γερακίου
καὶ Μυστρᾶ. Οὕτω οἱ Βυζαντῖνοι ἐγκαθίσταντο ἐκ νέου εἰς τὴν Πελο-
πόννησον καὶ τοῦτο ἔσχε σοβαρὰ ἀποτελέσματα, ὃς βλέπομεν κατω-
τέρω.

Τοῦ Γουλιέλμου Βαλλαρδουνίου μὴ ἔχοντος ἀρρενα τέκνα ἀλλὰ
μόνον θυγατέρας, μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸ πριγκιπᾶτον τῶν Ἀχαΐας
περιῆλθεν εἰς τοὺς ἔξι ἐπιγαμίας συγγενεῖς καὶ αληρονόμους του Γάλ-
λους Ἀνδηγαύονος, ἐπ' αὐτῶν δὲ ἤχισε νὰ παρακμάζῃ τὸ ἐν Πελο-
πόννησῳ φραγκικὸν κράτος. Ἡ ἀρχὴ τῶν Ἀνδηγαυῶν ἐν Πελοπο-
νήσῳ διεκόπη ἐπὶ μικρὸν ὅπο τῶν ἔξι Ἰσπανίας Ἀραγωνίων, συγγε-
νῶν καὶ αὐτῶν ἔξι ἐπιγαμίας πρὸς τὸν Γουλιέλμον Βιλλαρδουνίον. Ἄλ-
ιοι Ἀραγώνιοι ἔξεβλήθησαν μετὰ ἐν ἔτος ὅπο τῶν Ἀνδηγαυῶν, ἀνα-
κτησάντων τὴν ἐν Πελοποννήσῳ χυριαρχίαν των. Ὑπὸ τῶν Ἀνδη-
γαυῶν ἐπροστατεύθη πολὺ ὁ ἐκ πλουσίου τραπεζιτικοῦ οἴκου τῆς Φλω-

φεντίας καταγόμενος Νικόλαος Ἀξιωλῆς καὶ ἔλαβεν ἐν Πελοποννήσῳ πολλὰ τιμάρια, ἐν τέλει δὲ διωρίσθη βαρδῶνος τῆς; Κορινθίας καὶ τῶν παραριθημάτων αὐτῆς. Καὶ οἱ ἔξι Ἰσπαίας Ναυαραῖοι, οἵτινες ἀπετέλουν μεγάλην στρατιωτικὴν ἑταιρείαν, ωφελούμενοι ἐι τῶν πρόδεις ἀλλήλους ἐρίδων τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Φράγκων κατέλαβον τὸ δυτικάν μέρος τῆς Πελοποννήσου καὶ ἥξιν ἐν αὐτῷ ὑπέρ τὰ πενιήκοντα ἔτη. Ἀπὸ τῶν Ναυαραίων, ὡς φαίνεται, ὀνομάσθη ἡ πόλις Ναυαρῖνον.

10. ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Τὰ τέσσαρα δύχυρα φρούρια τῆς Μαΐνης, τῆς Μονεμβασίας, τοῦ Γερακίου καὶ τοῦ Μυστρᾶ, τὰ παραχωρηθέντα ὑπὸ τοῦ Γονλιέλμου Βιλαρδουνίου εἰς τοὺς Βυζιντίνους (ἰδ. σ. 210), ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα κράτους Ἑλληνικοῦ ἐν Πελοποννήσῳ, δπερ βραδύτερον ὀνομάσθη δεσποτᾶς τοῦ Πελοποννήσου. Πρώτος δεσπότης τῆς Πελοποννήσου ἐστάλη τῷ 1348 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ ὁ δευτερότοκος αὐτοῦ υἱὸς Μανουὴλ. Ὁ Μανουὴλ Καντακουζηνὸς ἐδρεύων ἐν Μυστρᾷ διφέρει της μετὰ πολλῆς συνέσεως τὸ δεσποτᾶτον καὶ ἐνίσχυσε τὸν πληθυσμὸν αὐτοῦ δεχθεὶς τὴν ἐν αὐτῷ ἔγκατάστασιν Ἀλβανῶν ἀποίκων, οἵτινες ἀπέβησαν λαμπροὶ γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι.

Τὸν Μανουὴλ Καντακουζηνὸν ἀποθανόντα τῷ 1380 διεδέχθη ὁ ὀπεσβύτερος ἀδελφὸς αὐτοῦ Ματθαῖος, τὸν δὲ Ματθαῖον διεδέχθη τῷ 1384 ὁ νεώτερος ἀδελφὸς Δημήτριος. Ἄλλη ἐπειδὴ ὁ Δημήτριος ἦθελησε νὰ καταστῆσῃ τὸ δεσποτᾶτον του ἀιτεῖσθαι τὸν ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας, ὁ αὐτοκράτορας Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος καθήρεσεν αὐτὸν καὶ ἀπέδιειλε δεσπότην τῆς Πελοποννήσου τὸν τριτότοκον υἱόν του Θεόδωρον μετ' ἐπαρκοῦς στρατιωτικῆς δυνάμεως. Οὗτος τὸ δεσποτᾶτον τῆς Πελοποννήσου περιῆλθεν εἰς τοὺς Παλαιολόγους. Ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων δεσποτῶν ἥχισεν ἡ ἀνεγέννησις τῆς Πελοποννήσου. Ως δὲ Μανουὴλ Καντακουζηνός, οὗτος καὶ ὁ Θεόδωρος Παλαιολόγος ἐδέχθη εἰς τὸ δεσποτᾶτόν του νέους ἀποίκους Ἀλβανούς, ἐπεξέτεινε δὲ τὴν ἀρχήν του περιλοβῶν εἰς τὸ δεσποτᾶτόν του τὰ Καλάβρυτα καὶ ἄλλα μέρη τῆς Πελοποννήσου.

Τοῦ Θεοδώρου Α' ἀποθανόντος ἀπαιδος, τὸ δεσποτᾶτον περιῆλθεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Παλαιολόγον, διστις ἀνέθεσε τὴν διοικησιν αὐτοῦ εἰς τὸν δευτερότοκον υἱόν του Θεόδωρον Β'. Ὁ Μανουὴλ μετέβη τοὺς εἰς τὴν Πελοπόννησον ὅπως ἐνισχύσῃ τὸ ἔλληνικὸν δεσποτότητα τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. N. Βραχνοῦ

τάτον καὶ ὡφέλησεν αὐτὸν διὰ τῶν συμβουλῶν τους καὶ διὰ τῆς οἰκοδομῆσεως τοῦ τείχους τοῦ Ἰσθμοῦ.

11. ΙΩΑΝΝΗΣ Η' (1421-1449) ΚΑΙ ΜΟΥΡΑΤ Β'. — ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΗΣ

ΦΡΑΓΚΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩΙ

Ο Ἰωάννης Η ἀπεφάσισε διὰ πάσης θυσίας νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τὸν Μουράτ Β', δι' ὃ καὶ παρεχώρητεν εἰς αὐτὸν πᾶσαν τὴν παραλίαν τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐπὶ δὲ τῶν πόλεων Σηλυβρίας καὶ Δέρκων, καὶ ἄλλας παρὰ τὸν Στρυμόνα πόλεις, προσέσει δὲ ὑπερχέθη νὰ πληρώνῃ ἔτή του φόρον.

Διαρκούσης τῆς εἰρήνης ταύτης κατελύθη ἐν Πελοποννήσῳ ἡ φραγκικὴ κυριαρχία. Ο ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Η Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, συζυγεῖς τὴν ἀνεψιὰν τοῦ Καρόλου Τόκκου, ἡγεμόνος Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Λευκάδου καὶ Βονίτσης, ἔλαβε παρὰ αὐτοῦ ὡς προῖκα τὴν εἰς αὐτὸν ἀνήκουσαν Γλαρούντζαν πόλιν τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου. Ἐπειτα δὲ κυριεύσας τὰς Πάτρας ὑδρυσε νέον δεσποταῖτον ἐν Πελοποννήσῳ. Ο δὲ ἔτερος ἀδελφὸς Θωμᾶς Παλαιολόγος, εἰς τὸν ὁποῖον ὃ ἐν Μυστρᾷ ἀγχών Θεόδωρος Β' Παλαιολόγος ἐπέτρεψε τὰ Καλάβρυτα μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῶν, κατατροπώς τὸν πρίγκιπα τῆς Ἀχαΐας Ζαχαρίαν Κεντρύώνα ἦνάγκασεν αὐτὸν νὰ τοῦ δώσῃ τὴν θυγατέρα του Εἰρήνην εἰς γάμον καὶ ὡς προῖκα τὰς χώρας τοῦ πριγκιπάτου του, διατηρῶν δι' ἑκατὸν μόνον τὴν ψιλὴν προσωνυμίαν πρίγκιπος τῆς Ἀχαΐας. Οὕτω πᾶσα ἡ Πελοπόννησος ἀπετίναξε τὴν φραγκικὴν κυριαρχίαν καὶ διηρέθη εἰς τοία τμήματα ὑπὸ τοὺς τρεῖς ἀδελφοὺς Παλαιολόγους Θεόδωρον Β', Κωνσταντῖνον καὶ Θωμᾶν. Μόνον αἱ πόλεις Μεθώνη, Κορώνη, Ναύπλιον καὶ Ἀργος κατείχοντο ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν.

Η Θεσσαλονίκη εἶχε παληθῆ ὑπὸ τῶν Ἐλλήνων εἰς τὸν Ἐνετούς. Ο Μουράτ Β' μὴ ἀναγνωρίζων εἰς τὸν Ἐνετούντος τὸ δικαίωμα ν' ἀγοράσουν πόλιν δωριθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πατρός του εἰς τὸν Ἐλληνας, ἐπῆλθε καὶ τῆς Θεσσαλονίκης τῷ 1430 καὶ ἐκπολιορκήσας αὐτὴν παρέδωκεν εἰς τὴν σφαγὴν καὶ τὴν λεηλασίαν. Τὸ ἐτόμενον ἔτος (1431) ἐκνούσιες καὶ τὰ Ἰωάννινα, ἀτινα κατείχον οἱ Φράγκοι· ἐπὶ δεκαετίαν δὲ ὁ Μουράτ περισπώμενος ὑπὸ τῶν πρὸς τοὺς Οὔγγρους πολέμων δὲν ἦνώχλησε τὴν Κωνσταντινούπολιν οὕτε τὰς ἄλλας ἐλληνικὰς χώρας.

Ο Ἰωάννης Η προβλέπων ἐπικείμενον τὸν κίνδυνον ἀπὸ μέρους τῶν Τούρκων ἥθελησε νὰ ὡφεληθῇ ἐκ τῆς προσκαίρου ἐκείνης

εἰδήνης. Ὁθεν ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ὅπως
εῦρῃ συμμάχους διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἀφήσας ἐπίτρο-
πον τῆς ἀρχῆς τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, τὸν δποῖον μετεκάλεσεν
ἐκ τῆς Πελοπονήσου, παρέλθεις τὸν πατριάρχην Ἰωσῆφ καὶ πολλοὺς
ἄλλους διαπορεπεῖς ιεράρχας καὶ λογίους καὶ μετέβη εἰς τὴν ἐν Φλωρεν-
τίᾳ συγκροτημέναν πολυμεροῦσαν σύνοδον (1439). Μειὰ πολλὰς ἐν
αὐτῇ συζητήσεις ἀτεφάσισθη ἡ ἐνώσις τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ συνετάχθη
τὸ πρακτικὸν τῆς ἐνώσεως, ὅπερ ακλεῖται "Ορθος, καὶ πολλὰς
τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Μόνος ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου
Μᾶρκος ὁ Εὐγενικὸς ἐπολέμησεν ἐν τῇ συνόδῳ σθεναρῶς τὴν ἐνώσιν
καὶ ἥγινθη νὰ ὑπογράψῃ τὸ πρακτικὸν τῆς ἐνώσεως, ὁ δὲ πατριάρχης
Ἴωσῆφ ἵπεθανε πρὸ τοῦ ὑπογραφῆς ὁ Ὁρθος. Εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ἐνώσεως
ὁ πάπας Εὐγένιος Δ' ἀνέλαβε νὰ προτρέψῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεω
νὰ πέμψουν βοήθειαν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ
ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ ἀκολουθία του ἐπανῆλθον εἰς Κωνσταντινού-
πολιν, γενικὴ πατακραυγὴ ἔξηγέρθη. Οὕτω ἡ κατὰ τύπον συντελεσθεῖσα
ἐνώσις τῶν Ἐκκλησιῶν ἐκινδύνευε νὰ ἐπιφέρῃ τὸ σχίσμα ἐν αὐτῇ τι
Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ μεταξὺ τῶν καλούμενων ἐνωτικῶν καὶ ἀνθενω-
τικῶν. Εἰς τοὺς ἀνθενωτικοὺς ἐάχθησαν καὶ πολλοὶ τῶν ὑπογραψάν-
των τὴν ἐνώσιν, μετανοήσαντες. Μόνος ὁ ἐπίσκοπος Νικαίας Βησσα-
ρίων ὑπεστήριξεν ἐνθέμους τὴν ἐνώσιν. Ἀποτυχούσης δὲ ταύτης, με
τέβη οὗτος καὶ αὐθις εἰς Ἰεραλίαν κατὰ πρόσκλησιν τοῦ πάπα καὶ ἐγκα-
τεστάθη μονίμως ἐκεῖ, εἰ; ἀμοιβὴν δὲ τῆς ἀποστασίας του ἀπὸ τῆς
Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦ καρδιναλίου.

18. ΣΤΡΑΤΕΙΑΙ ΤΩΝ ΟΥΓΓΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ. — Η ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΒΑΡΝΑΝ ΜΑΧΗ (1444).

Ἐν τούτοις ὁ πάπας Εὐγένιος Δ' ἐφρόντισε νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑπό²⁰
σχέσεις, τὰς ὅποιας ἐν Φλωρεντίᾳ ἔδωκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάν-
νην Η'. Τῇ προτροπῇ αὐτοῦ ὁ Οὐγγρος στρατηγὸς Οὐνυάδης ἐστρά-
τευσε κατὰ τῶν Ὁθωμανῶν καὶ κατετρόπωσεν αὐτοὺς πρῶτον παρὰ τι
Βελιγράδιον καὶ ἔπειτα παρὰ τὰς Σιδηρᾶς Πύλας τῆς Μακεδονίας
(1442). Τὸ ἔπομενον ἔτος ὁ Οὐνυάδης μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγα-
ρίας Λαδισλάου Γ' ἐπεχείρητε τὴν λεγομένην Μακρὰν ἐκστρα-
τείαν. Ο ἡρωϊκὸς Οὐνυάδης ἄγων τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν προή-
λασσε μέχρι τῆς Νίσσης, νικήσας δὲ παρ' αὐτήν τοὺς Τούρκους κατέ-
λαβε τὴν Νίσσαν καὶ ἔπειτα τὴν Σοφίαν τῆς Βουλγαρίας, τὴν ὅποια

καὶ ἀπετέφρωσε. Ἐπειτα ὁ Οὐνυάδης ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Λαδίσλαου, δστις ὁδήγει τὸ κύριον σῶμα τοῦ στρατοῦ, προυχώρησεν ἐν μέσῳ βαρυτάτου χειμῶνος μέχρι τοῦ Αἴμου. Ὁ Μουράτ Β' ἔντρομος πρὸ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Οὐνυάδου συνωμολόγησε πρὸς αὐτὸν καὶ πρὸς τὸν Λαδίσλαον δεκαετῆ εἰρήνην.

‘Αλλ’ ἡ δεκαετῆς εἰρήνη δὲν διήρκησεν οὐδὲ δέκα ἔβδομάδας. Ὁ Λαδίσλαος καὶ ὁ Οὐνυάδης κατὰ προτροπὴν τοῦ πάπα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Η' διέρρεχαν τὴν πρὸς τὸν Μουράτ εἰρήνην καθ’ ὃν χρόνον οὗτος εὐρίσκετο ἐν Ἀσίᾳ καὶ μετὰ δεκαπέντε χιλιάδων ἀνδρῶν εἰσέβαλον εἰς τὴν Βιλγαρίαν, προελάντες δὲ μέχρι Βάροντος ἐστρατοπέδευσεν παρ’ αὐτὴν (Νοέμβριον 1444). ‘Αλλ’ ὁ Μουράτ μαθὼν τὴν διάρρεην τῆς εἰρήνης λαμβάνει τεσσαράκοντα χιλιάδες στρατοῦ καὶ διαπεράσας τὸν Βόσπορον δι’ ἐνετικῶν καὶ γενοατικῶν πλοίων ἐπὶ ἄδρᾳ πληρωτῇ εὐρίσκεται ὅλως ἀπροσπτιώς παρὰ τὸν χοιστιανικὸν στρατόν. Τότε συνεχοτήθη ἡ ποθούληξ παρὰ τὴν Βίρων μάχη (1444), καθ’ ἣν οἱ χοιστιανοὶ ὑπέστησαν πανωλεθρίαν, φονευθέντος καὶ τοῦ Λαδίσλαου.

14

13. ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ
ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩΙ.—ΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΟΥΡΑΤ Β'
ΕΙΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΝ

‘Ο ἐν Μυστρᾷ ἄρχων Θεόδωρος Β' Παλαιολόγος παρεχώρησε τὸ δεσποτᾶτόν του εἰς τὸν ἀδελφόν την Κωνσταντῖνον, αὐτὸς δὲ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῶν περὶ τὴν Σηλυβρίαν χωρῶν. Οὕτω ὁ Κωνσταντῖνος ἔγκατετάθη τῇ 1443 διοικῶν δεσπότιην; ἐν Μυστρᾷ, τὸ δὲ δεσποτᾶτόν του περιελμένης τὴν Λακωνικήν, τὴν Κορινθίαν, τὴν Ἀχαίαν, τὴν Ἀρκαδίαν καὶ τὰ ἀνατολικὰ τμήματα τῆς Μεσσηνίας. Ὁ Θωμᾶς Παλαιολόγος περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν Ἡλιδα.

‘Ο Κωνσταντῖνος βλέπων ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἥτις ἐλεῖ πρὸ τῶν πυλῶν της τὸν φοιβερὸν πολέμιον, κατεγίνετο μετὰ δραστηριοτητος εἰς τὸ νὰ ὀργανώσῃ ἐν Πελοποννήσῳ ἀξιόμαχόν τινα δύναμιν καὶ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῆς πρωτευούσης. Ἐξελθὼν εἰς τὴν Ἀγατολικήν Ἑλλάδα ἡνάγκασε τὸν τότε δοῦκα Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας Νέριον Β' Ἀτζαϊώλην ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν υγιαρχίαν του καὶ νὰ πληρώνῃ κατ’ ἔτος φόρον· προελάσας δὲ μέχρι Θεσσαλίας κατέλαβεν αὐτὴν καὶ διώρισεν ἐν αὐτῇ ιδίους ἀρχοντας. Δὲν ἔπαινε δὲ νὰ συνεννοῆται καὶ μετὰ τῶν Οὐγγρῶν. Ἀλλ’ ὁ Μουράτ ἐπῆλθε-

κατὰ τοῦ Κωνσταντίου καὶ διέλυσε τὰ μεγάλα σχέδιά του. 'Ο Κωνσταντῖνος ἐθεώρησεν ἀσύνετον νὰ ἀντιπαραταχθῇ ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ Μουράτ Β', ἡτοις πρὸς ὀλίγουν κατερρόπισε παρὰ τὴν Βάρναν τοὺς ἀρίστους μαχητὰς τῆς Εὐδόπης. 'Υπεχώρησε λοιπὸν ὅπισθεν τοῦ τείχους τοῦ Ἰσθμοῦ, προσκαλέσας ἐκεῖ καὶ τὸν ἀδελφὸν του Θωμᾶν. 'Ο Μουράτ μετὰ ἔξήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν ὁρμησεν εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ μετὰ ἐπταήμερον πολιορκίαν ἐκνούσευσε τὸ τείχος (Δεκέμβρ. 1446).

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἰσθμοῦ κατέλαβεν εὐχερῶς τὴν Κόρινθον, προσλάσσας δὲ εἰς τὰ ἐιδότερα τῆς Πελοποννήσου ἥναγκασε τοὺς δύο ἀδελφοὺς Παλαιολόγους νὰ γίνουν ὑποτελεῖς εἰς αὐτόν. Μετὰ ταῦτα ὁ Μουράτ Β' ἐστράτευσεν εἰς Ἀλβανίαν, ὅπου ἀπὸ τριετίας εἶχεν ἔξεγορθῇ ἐτερος πρόμαχος τοῦ χριστιανισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Σκεντέρμπεης.

14. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΣΤΟΡΙΩΤΗΣ Η ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗΣ.

'Ο Γεώργιος Καστοριώτης ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀλβανοῦ Ἰωάννου Καστορίωτου, ἡγεμόνος τῆς ἀλβανικῆς χώρος Μάρι. Νεαρὸς τὴν ἥλικιαν εἴκε σταλῆ ὡς ὅμηρος εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μουράτ Β', ἐξισλαμισθεὶς δὲ μετωνομάσθη Ἰσκεντέρος ἢ τοι 'Αλέξινδρος. 'Ἐνεκα τῶν πολεμικῶν προτερημάτων του καὶ ἀνδραγαθημάτων ἡνούοήθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου καὶ εἰκοσαετῆς ὅν διωρίσθη ὑπ' αὐτοῦ ἀρχηγὸς πεντακισχιλίων ἵππων, προήχθη δὲ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μπέη, ἐξ οὗ προῆλθε τὸ περιώνυμον αὐτοῦ ἐπώνυμον Σκεντέρμπεη, ὅστις βαρέως ἔφερε τὸν ἐξισλαμισμόν. Διὰ τοῦτο τῷ 1443 παρευρεθεὶς εἰς τὴν παρὰ τὴν Νίσσαν μάχην ἡντομόλησε μετὰ τριακοσίων Ἀλβανῶν ἵππων εἰς τὰς τάξεις τῶν Οὐγγρῶν καὶ συνετέλεσε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν δλοσχερῆ ἥτταν τῶν Ὁθωμανῶν κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην. Κατὰ σύμπτωσιν μεταξὺ τῶν αἰχμαλωτισθέντων Τούρκων ἦτο καὶ ὁ γραμματεὺς τοῦ Μουράτ Β'.

'Ο Γεώργιος Καστοριώτης μὲ τὸ ξίφος εἰς χεῖρας ἥναγκασε τὸν γραμματέα νὰ συντάξῃ φιρμάνιον μὲ τὴν βασιλικὴν σφραγίδα, δι' οὗ ἀνετίθετο εἰς αὐτὸν ἡ διοίκησις τῆς ὁχυρᾶς Κρόδιας. Λαβὼν τὸ φιρμάνιον καὶ οὐδὲν ἥττον φονεύσας τὸν γραμματέα, ἵνα μὴ γνωσθοῦν τὰ γενόμενα, ἀπῆλθε μετὰ τῶν ὀπαδῶν του εἰς Κρόδιαν καὶ κατέλαβεν αὐτὴν ἀμαχητί. Εὐθὺς δὲ ἐπειτα ἐκάλεσε τοὺς ὅμοεθνεῖς του εἰς πόλεμον ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν κατὰ τῶν Τούρκων. 'Επὶ εἰκοσι τέσσαρα δὲ

ὅλα ἔτη πολεμῶν κατὰ τῶν Τούρκων κατέστρεψεν ἐπανειλημμένως τὰ πολυνάριθμα τουρκικὰ στρατεύματα. Ἐν ἔτει 1450 δὲ Μωάμεθ Β' ἐπεχείρησε καὶ διὸ τρίτην φορᾶν νὰ κυριεύσῃ τὴν Κρήταν, ἀποτιχών δὲ ἦγαν γάκασθη νὰ ὑποχωρήτῃ εἰς Ἀδριανούπολιν. Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1451 ἀπέθανεν ἀφῆσας διάδοχον τὸν νίον του Μωάμεθ Β'.

**15. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΑ' ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ (1449-1453). ΜΩΑΜΕΘ Β'
(1451-1480). — ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ-
ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ (1453).**

Τὸν Ἰοάννην Η' Παλαιολόγον διεδέχθη τῷ 1449 δὲ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος, δοτις μέχρι τοῦ δε ἐκυβέρνα τὴν Πελοπόννησον μὲ τὴν προσωνυμίαν δεσπότου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἡρωικὸς τὸ φρόνημα, εὐσεβής πρὸς τὸν Θεόν καὶ μογαλόψυχος πρὸς τοὺς ὑπηκόους του. Ἀφῆσας τὸ δεσποτᾶτόν του εἰς τοὺς ἀδελφούς του Δημήτριον καὶ Θωμᾶν ἥλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1451 καὶ περιεβλήθη τὸ στέμμα τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἡπειρ τότε εὑρίσκετο εἰς τὴν ἐσχάτην παρακμήν.

Μετὰ δύο ἔτη, ἦτοι τῷ 1451, ἀνέβη εἰς τὸν Ὁθωμανικὸν θρόνον δὲ Μωάμεθ Β', ἡλικίας εἴκοσι δύο ἔτῶν. Ὁ Μωάμεθ ἦτο δέκας τὴν φύσιν καὶ ἵταμδς τὸν χρονικήρα, κατείχετο δὲ ὑπὸ τῆς φλογερᾶς ἐπιθυμίας νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ὁθωμανικοῦ κράτους. Πρὸς τοῦτο ἥρχισε νὰ παρασκευάζηται δραστηρίως. Καὶ πρῶτον, ἵνα στερήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν πάσης συγκοινωνίας πρὸς τὸν Εὗξεινον Πόντον καὶ ἐμποδίσῃ τὸν ἐκεῖθεν ἐπισιτισμὸν αὐτῆς, ἔκτισεν ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁχθῆς τοῦ Βοσπόρου, κατὰ τὸ στενότατον αὐτοῦ μέρος, φρούριον, τὸ μέχρι σήμερον διατηρούμενον καὶ καλούμενον Ῥουμελῆ-Χισσάρ, δύπερ οἱ Βιζαντῖνοι ἥλθαντον Λαϊμού πίαν. Ἐπειτα δὲ ἐπεμψε στρατὸν εἰς Πελοπόννησον, ἵνα ἐμποδίσῃ πᾶσαν ἐκεῖθεν βοήθειαν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Καὶ δὲ Κωνσταντῖνος, βλέπων τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον, δὲν ἔμεινεν ἀργός, ἀλλ' ἥρχισε νὰ ἐπισκευάζῃ τὰ τείχη τῆς πόλεως, συγχρόνως δὲ διεπραγματεύετο πρὸς τὸν πάπαν καὶ πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους ἡγεμόνας περὶ ἀποστολῆς βοηθείας. Ἀλλ' ἀνάξιαι λόγου βοήθειαι ἐστάλησαν. Σπουδαιοτέρα διποσδήποτε ἐπικουνδία ἦτο ἡ τοῦ Ἰουστινιάνη, δοτις ἥλθεν ἐκ Γενεύης ὡς ἰδιώτης ἔχων δύο πλοῖα καὶ τετρακοσίους ἄνδρας. Τοῦτον δὲ Κωνσταντῖνος διώρισεν ἀρχηγὸν τῆς ἀμύνης.

Ο Μωάμεθ, χωρὶς νὰ κηρύξῃ ἐπισήμως τὸν πόλεμον, ἐνεφανίσθη

πρὸ τῆς Κωνσταντινούπολεως τῇ 17 Ἀπριλίου μετὰ διακοσίων ἑξήκοντα χιλιάδων στρατοῦ καὶ τετρακοσίων πλοίων καὶ ἥχισε νὰ πολιόρκη αὐτὴν καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θαλασσαν. Ἀπέναντι τῶν κολοσσιών τούτων δυνάμεων ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχε παρὰ πέντε χιλιάδας Ἐλληνας καὶ δύο χιλιάδας ξένους καὶ τούτους ὅχι εἰλικρινεῖς.

Ἡ πολιορκία διήρκεσε πεντήκοντα δύο ἡμέρας, πᾶσαι δὲ αἱ προσπάθειαι τοῦ Μωάμεθ, δύος κυριεύση τὴν πόλιν, ἀπέβησαν μάταιαι. Ἡ Κωνσταντινούπολις περιεβάλλετο ὑπό διπλοῦ τείχους καὶ ὑπὸ τάφρου. Μόνον ἀπὸ τοῦ λιμένος ἦτο εὐπρόσθιητος, ἀλλ' ἡ εἰσοδος τοῦ Κερατίου κόλπου ἐφούσσετο διὰ σιδηρᾶς ἀλύσεως, τὴν δποίαν οἱ Τσιρκοὶ δὲν ἤδυν ἡθησαν νὰ διασπάσουν. Ὁ Μωάμεθ τότε διενοήθη νὰ ὑπερνεωληγῇ τῇ ιτοι νὰ μεταφέρῃ τὰ πλοῖα του κατὰ γῆν ἀπὸ τοῦ Διπλοκυονίου, δπου ἐναυλόχουν, εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ἐκ συνεννοήσεως λοιπὸν μὲ τοὺς ἐν Γαλατᾷ κατοικοῦντας Γενοάτας ἐκαθιερώθη τὸ μεταξὺ διάστημα καὶ ἐστρώθη μὲ σανίδια ἀλειμμένας διὰ λιπαρῶν οὐσιῶν καὶ ὑπὸ τὸν ἥχον τυμπάνων καὶ σαλπίγκων ἐσύρθησαν ὑπὲρ τὰ ἔβδομήκοντα πλοῖα.

Ἄλλὰ ποὺν ἐπιχειρήσῃ γενικὴν ἔφοδον κατὰ τῆς πόλεως ὁ Μωάμεθ ἐμήγυσεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ τοῦ παραδώσῃ τὴν πόλιν καὶ ν' ἀπέλθῃ μετὰ τῆς ἀκολουθίας του εἰς τὴν Πειλοπόννητον ἀνενόλητος καὶ νὰ ἀρχῇ ἐν αὐτῇ ὡς ἡγεμὼν ἀνεξάρτητος. Ἄλλ' ὁ μεγαλόφρων Κωνσταντῖνος ἀπέρριψε τὴν πρότασιν τοῦ σουλτάνου. Τότε ὁ Μωάμεθ ἀνήγγειλεν εἰς τὸ στρατόπεδόν του τὴν ἐπικειμένην γενικὴν ἔφοδον, ήτις ἔμελλε νὰ γίνη τὴν νύκτα τῆς 28 πρὸς τὴν 29 Μαΐου. Τὴν προτεραιάν ὁ Κωνσταντῖνος μαθὼν τὴν μελετωμένην ἔφοδον μετέβη καὶ ἤκουσε τὴν τελευταίαν λειτουργίαν τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ ἔκοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων· ἐτείτα προσεκάλεσε τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς προκούίτους καὶ ἀπηύθυνε τοὺς ὑστάτους λόγους συστήσας εἰς αὐτοὺς νὰ ὑπερασπίσουν μέχρις ἐσχάτων τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων, ήτις ἦτο ἡ Ἐλπὶς καὶ ἡ χαρὰ πάντων τῶν Ἐλλήνων. Μετὰ τοῦτο δὲ ἥλθεν εἰς τὸν τόπον τοῦ καθήκοντος.

Τὴν δευτέραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥραν, ἐξημέρωνεν ἡ 29 Μαΐου, ἡμέρα Τοίτη, κράτος πυροβόλου ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς ἔφοδου. Οἱ βάροι μετὰ μανίας ἐφώρημοιν κατὰ τῶν τειχῶν καὶ προσεπάθουν διὰ κλιμάκων ν' ἀναβοῦν, ἀλλ' οἱ Ἐλληνες μετὰ παραδειγματικῆς γενναιότητος ἀπέκρουν τοὺς ἐφοριμῶντας καὶ κατεκρήμνιζον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν τειχῶν. Ἄλλὰ περὶ τὰ ἐξημερώματα ἀπροσδόκητον περι-

στατικὸν εἰσήγαγε τοὺς βαρβάρους εἰς τὴν πόλιν. Οἱ Τοῦρκοι ἀνεκάλυψαν μικράν τινα καὶ ἀφανῆ πύλην, Κερκοπόδταν καλούμενην, ἀφύλακτον. Δι' αὐτῆς εἰσῆλθον κατ' ἀρχὰς ὅλιγοι, ἔπειτα πολλοί. Ἡ φωνὴ «Οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν πόλιν!» διέσπειρε τὸν τρόμον εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἦσαν τότε ἀντεῖχον, ἐνῷ συγχράνως ἄλλοι Τοῦρκοι κατώρθωσαν ν' ἀναρριχηθοῦν εἰς τὰ τείχη. Οἱ Κωνσταντῖνος εὐρισκόμενος παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ εἶδεν αἴφνης ἐμνῦν περικυκλωμένον. Κατὰ τὴν ὑστάτην ἐκείνην στιγμὴν τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ τῆς ὁδύνης δ' αὐτοκράτωρ ἀγωνίζεται ως ἥρως καὶ ως ἔσχατος τῶν στρατιωτῶν καὶ τὸ αἷμα ὃ εἶ ποταμηδὸν ἀπὸ τῶν χειρῶν καὶ ἀπὸ τῶν ποδῶν. Πάντες οἱ περὶ αὐτὸν πίτρουν δ' εἰς μετὰ τὸν ἄλλον γενναίως μαχόμενοι. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν δὲ Κωνσταντῖνος ἐφώναξε «Δὲν ὑπάρχει κανεὶς χριστιανὸς νὰ λάβῃ τὴν κεφαλήν μου» πληγώνεται θανασίμως καὶ πίπτει νεκρὸς ἐν μέσῳ ἀπέριων νεκρῶν.

Οἱ Τοῦρκοι διασκορπισθέντες εἰς τὴν πόλιν διέπραττον ἀνηλεῖς σφαγὰς καὶ λεηλασίας καὶ μυρία ἀνοσιονοργήματα. Οἱ Μωάμεθ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ ἐπιτελέος του καὶ ὑπὸ ἀποσπάσματος γεννιτσάρων, ἐζήτησε δὲ νὰ ἔρῃ τὸν νεκρὸν τοῦ Κωνσταντίνου, διστις ἀνεγνωρίσθη ἐν μέσῳ σωροῦ πτωμάτων ἐκ τῶν ἀετοφόρων πεδίλων. Ἡ κεφαλὴ τοῦ Κωνσταντίνου ἀπεκόπη καὶ προσηλώθη ἐπὶ κίονος πρὸς ἐπίδειξιν, τὸ δὲ σῶμα ἐδόθη εἰς τὸν χριστιανοὺς πρὸς ταφήν. Ἄγνωστον ποῦ ἐτάφη· ἵσως ἐν τῷ νοῦ τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας (Γκιούλ-Τζαμί), διστις ἐώρταξε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλλώσεως. Οἱ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐθρήνησε τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας, μεταβληθείσης εἰς τεῖμον, καὶ ἐν ποιήμασι καὶ ἐν πεζῷ λόγῳ.

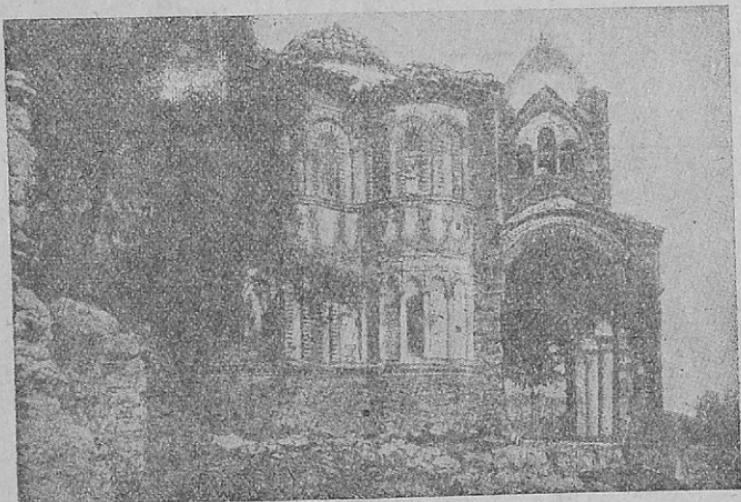
Μετὰ τριήμερον λεηλασίαν καὶ ἐντελῆ ἐρήμωσιν τῆς πόλεως δι σουλτανὸς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἐλευθέρων οἰκησιν. Καὶ ἵνα μάλιστα προσελκύσῃ αὐτοὺς ἐχορήγησεν εἰς τοὺς Ἐλληνας πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ προνόμια καὶ ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Γεώργιον Σχολάριον, ἀσπονδον ἐχθρὸν τῶν Λατίνων, ἀνεγνώρισε δὲ τὸν πατριάρχην ως θρησκευτικὸν καὶ ἐν πολλοῖς πολιτικὸν ἀρχηγὸν τῶν Ἐλλήνων ἢ οἱ ἐθνάρχην.

Μετά τινα ἔτη, τῷ 1458, δὲ Μωάμεθ κατέλυσε τὸ ἐν Πελοποννήσῳ κράτος τῶν δεσποτῶν Παλαιολόγων Θωμᾶ καὶ Δημητρίου, τῷ 1460 κατέλυσε τὸ φραγκικὸν δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν καὶ τῷ 1461 τὴν ἐλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζούντος. Αφήγεσε δὲ προσέει ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς τὴν Εύβοιαν καὶ τὴν Χίον καὶ ἄλλας νήσους

τοῦ Αἰγαίου, πλὴν τῆς Κορήνης καὶ τῆς Κύπρου. Ὡσαύτως ἀφήρεσε καὶ τὴν Δέσιβον ἀπὸ τοὺς Γενοάτας. Οὕτω πρὸ τοῦ ἔλους τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ἄπασαι αἱ ἐλληνικαὶ χῶραι ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Τούρκους, πλὴν τῶν ὅποι τῶν Ἐνετῶν κατεχομένων Ἰονίων νήσων, τῆς Κερτῆς καὶ τῆς Κύπρου καὶ τινων παραλίων πόλεων τῆς Πελοποννήσου (Κερδώνης, Μεθώνης, Μονεμβασίας, ἃς δὲ τοῦ Ἀργονοῦ), καὶ τῆς Ῥόδου, τὴν ὅποιαν κατεῖχον οἱ Ἰωαννῖται ἵπποιται.

16 Ο ΒΙΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΕΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΩΝ ΠΑΔΑΙΟΛΟΓΩΝ*

Εἰς τὸν κόσμον τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰῶνος ἡ Κωνσταντινούπολις παρέμεινε πάντοτε ὡς μία τῶν ὀραιοτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων πόλεων τῆς οἰκουμένης, ἡ μητρόπολις τῆς Ὁρθοδοξίας, εἰς τὴν ὅποιαν συνέρρεον οἱ

Ἡ ἐκκλησία τῆς Πανταγάσσης ἐν Μυστρᾷ.

προσκυνηταὶ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς σλαυϊκῆς Ἀνατολῆς, ἡ μεγάλη πόλις τοῦ ἐμπορίου, δόπον συνητῶντο οἱ ἐμπιροὶ δλῆς τῆς Δύσεως, τὸ περίλαμπρον καὶ γόνιμον κέντρον ἀξιοσημειώτου διανοητικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς μορφώσεως. Οὐδέποτε ἀλλοτε τὰ σχολεῖα τῆς βυζαντινῆς πρωτεύουσῆς ἦσαν τόσον ἀκμαῖα καὶ τόσον περιζήτητα, οἱ δὲ μεγάλοι καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, ὁ Πλανούνδης, ὁ Μοσχόπουλος, ὁ Τρικλίνιος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος, καὶ βραδύτερον οἱ Χρυσολό-

* Diehl, l'empire Byzantin p. 211.

φάδες καὶ ὁ Ἀργυρόπουλος ἀνανεοῦντες τὴν μελέτην τῶν κλασικῶν συγ-
γραφέων ἔγιναν ώi ἄξιοι πρόδρομοι τῆς ἀνθρώπιστικῆς ἀναγεννήσεως ἐν
τῇ Δύσει. Παρὰ τούτους οἱ φιλόσοφοι Γεμιστὸς καὶ Βησσαρίων ἐσυνέχιζον
τὴν παράδοσιν τῶν σπουδῶν τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ προηισ-
μάζοντο νὰ μεταβιβάσουν αὐτὴν εἰς τὴν Δύσιν. Κατόπιν ἤγετο δλό-
κληρος πλειάς Ἰδιοφυῶν, ἵστορικοὶ δὲ ὁ Ἱωάννης Καντακουζηνὸς καὶ
Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, ὁ Φραγτζῆς, ὁ Δούκας,
ὁ Χαλκοκονδύλης ἢ ὁ Κριτόβολος κατὰ τὸν 15ον, θεόλογοι δὲ ὁ Γρηγό-
ριος Παλαμᾶς κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, δὲ ὁ Μᾶρκος ὁ Εὐγενικὸς καὶ ὁ Γε-
ώργιος Σχολάριος κατὰ τὸν 15ον, δήτορες δὲ ὁ Δημήτριος Κυδώνης,
γραμματικοὶ δὲ ὁ Θωμᾶς Μάγιστρος, διαλεκτικοὶ δὲ ὁ Θεόδωρος Με-
τοχίτης, δισφόρτατος τῶν συγχρόνων του, προσαγορευθεὶς ἔμψυχος βι-
βλιοθήκη, ποιηταὶ δὲ ὁ Μανουὴλ Φιλῆς.

Αἱ ἐπιστῆμαι (ἀστρονομία, ἱατρική, φυσική) ἐκαλλιεργοῦντο ὅπως
καὶ τὰ γράμματα, δικαίως δὲ δύναται τῆς νὰ εἴπῃ δὲι οἱ σοφοὶ τῶν
χρόνων τούτων παρέσχον μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν Δύσιν. Φαίνεται
τῇ ἀληθείᾳ, δὲι τὸ Βυζαντινὸν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς πτώτεώς του συνε-

Ψηφιδωτόν.

Τοιχογραφία.

κέντρωσε πάσας αὐτοῦ τὰς διανοητικὰς δυνάμεις διὰ νὰ ἐκπέμψῃ τὴν
τελευταίαν ἀκτινοβολίαν του.

Ομοίως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ον αἰῶνος ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἀφυ-
πνίζετο πρὸς τελευταίαν ἀναγέννησιν. Ἡ τέχνη αὕτη ἐπανερχομένη εἰς
τὰς παλαιὰς αὐτῆς παραδόσεις ἀποβάλλει τὸν ἀφηρημένον αὐτῆς χαρα-
κτῆρα καὶ καθίσταται ζωντανὴ καὶ γραφική. Κατά τὴν περίοδον ταύτην
καταργοῦνται τὰ μωσαϊκὰ δὲ πολυδάπανα καὶ ἡ διακόσμησις γίνεται

διὰ ζωγραφιῶν. Αἱ ἐκκλησίαι ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ τρούλλου μέχει τοῦ ἔδαφους εἶνε κεκοσμημέναι μὲ λαμπρὸς χρωματιστὰς ζωγραφίας, αἱ δοποῖαι καλύπτουν τοὺς τοίχους μέχρι τῶν ἐσχάτων γωνιῶν ὡς εἰς πολύχρωμης τάπης. Αἱ ζωγραφίαι εἶνε τεταγμέναι καὶ ἀκριβῶς ὀρισμένην διάταξιν*. Εἰς τὸν τρούλλον ζωγραφίζεται ὁ Παντοκράτωρ εἰς τὴν κόγχην τοῦ ιεροῦ ἡ Θεοτόκος ἡ Πλατυτέρα ὑποκάτω τοῦ τρούλλου οἱ Ἔναγγελισταὶ εἰς τὰ μᾶλλον καταφανῆ μέρη τῶν τοίχων σκηναὶ τῶν μεγάλων ἑορτῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Ἔναγγελισμός, ἡ Γέννησις, ἡ Βάπτισις. Ἡ εἰκονογραφία καθ' ὅλου καθίσταται παθητικώτερα καὶ ζωηροτέρα. Οἱ χρωματισμὸς εἶνε ἀγμονικὸς καὶ σοφός. Συγκριτοῦνται σχολαὶ διαφόρου ἐμνεύσεως καὶ ὁνθμοῦ, ἡ σχολὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ σχολὴ ἡ Μακεδονική, ἡ σχολὴ ἡ Κορητική. Τῆς Κορητικῆς σχολῆς αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Μυστρᾶ εἶνε ἀναμφίβολως ἀριστούργηματα. Οὕτω τὸ Βυζάντιον κατὰ τὸ φαινόμενον ἔξησθενημένον ἀντεῖ κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, δῆπος καὶ κατὰ τὸν 15ον, διὰ τῆς ἐπαφῆς αὐτοῦ μὲ τὰς ἀρχαίας παραδόσεις νέον σθένος καὶ διὰ ταύτης τῆς ἰσχυρᾶς καλλιτεχνικῆς δύνησεως ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου ἀιοῦ ἔτι ἐπεκτείνεται ἐφ' ὅλου τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, ἐπὶ τῶν Σέρβων, ἐπὶ τῶν Ρώσων καὶ ἐπὶ τῶν Ρωμάνων.

ΤΕΛΟΣ

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

Ἐν σελ.	9	στίχῳ	10	ἀγτὶ	κατέλθεξαν	γράφε	κατίθελξαν
>	19	"	31	>	Ἰουστῖνος Β'	>	Ἰουστῖνος Α'
>	22	"	13	>	εἶχον εἰσβάλλει	>	εἶχον εἰσβάλει
>	82	"	10	>	τῶν ἔβδομον	>	τὸν ἔβδομον
>	110	"	15	>	ἀφωδιασμένος	>	ἐφωδιασμένος
>	114	"	1	>	τοιούτην	>	τοιαύτην
>	124	"	12	>	βιαδόητος	>	διαβόητος
>	143	"	8	>	ἐπάσης	>	ἐπίσης
>	143	"	25	>	χορακτῆρα	>	χαρακτῆρα
>	161	"	111	>	τοόπον	>	τρόπον
>	161	"	17	>	φεουδαλιτμὸς	>	φεουδαλισμὸς
>	162	"	27	>	ταχυδινετῶν	>	τυχοδιωκτῶν
>	174	"	6	>	Μεδολιάνῳ	>	Μεδιολάφ
>	181	"	24	>	γὰ τοῦ	>	νὰ τῆς
>	181	"	36	>	μεταχειριζόμενου	>	μεταχειριζόμενος

* Τοῦ πλούτου τῆς διακοσμήσεως ταύτης ἴδεαν τινα δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἐκ τῶν ζωγραφιῶν τῆς Παναγίας Φανερωμένης ἐν Σαλαμῖνι.

Δυναστεία τοῦ Θεοδοσίου.

Άρκαδίος	395—408
Θεοδόσιος Β'	408—450
Μαρκιανὸς	450—457
Δέων Α'	457—474
Ζήνων	474—491
Αγαστάσιος Α'	491—518

Δυναστεία τοῦ Ιουστινιανού.

Ιουστῖνος Α'	518—527
Ιουστινιανὸς ὁ Μέγας	527—565
Ιουστῖνος Β'	565—578
Τιβέριος Β'	578—582
Μαυρίκιος	582—602
Φωκᾶς	602—610

Δυναστεία τοῦ Ηρακλείου.

Ηράκλειος	610—641
Κωνσταντῖνος Γ'	641—642
Κώνστας Β'	642—668
Κωνσταντῖνος Δ'	668—685
Ιουστινιανὸς Β' Πτύο- τηματος	683—695
Δεόντιος	695—698
Τιβέριος Γ'	698—705
Ιουστινιανὸς Β' (τὸ δεύ- τερον)	705—711
Φιλιππικὸς	711—713
Αναστάσιος Β'	713—716
Θεοδόσιος Γ'	716—717

Δυναστεία τῶν Ιδαίων.

Δέων Γ'	717—740
Κωνσταντῖνος Ε'	740—775
Δέων Δ'	775—780
Κωνσταντῖνος Σ'	780—797
Εἰρήνη Ἀθηναία	797—802
Νικηφόρος Α'	802—811
Μιχαὴλ Α' Ραγκαδέες	811—813
Δέων Ε' ὁ Ἀρμενίος	813—820
Μιχαὴλ Β ὁ Τραυλός	820—829
Θεόφιλος	829—842
Μιχαὴλ Γ' ὁ Μεθυστῆς	842—867

Μακεδονικὴ Δυναστεία.

Βασίλειος Α'	867—886
Δέων Σ' ὁ Σοφὸς	886—912
Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορ- φυρογέννητος	912—959
Τρωμανὸς Δακαπηνὸς (συμβασιλεὺς)	919—944
Τρωμανὸς Β'	959—963

Νικηφόρος Β' Φωκᾶς	963—969
Τιβάνης Τζιμισκῆς	969—976
Βασίλειος Β' Βουλγαρο- κτόνος	976—1025
Κωνσταντῖνος Η'	1025—1028
Ζωὴ	1028—1050
Συμβασιλεῖς Ζωῆς Τρωμανὸς Ἀργυρός	1028—1034
Μιχαὴλ Δ' Παφλαγῶν	1034—1041
Μιχαὴλ Ε' Καλαφάτης	1041—1042
Κωνσταντῖνος Θ' Μονο- μάχος	1042—1054
Θεοδώρα	1054—1056
Μιχαὴλ Σ' Στρατιωτικός	1056—1057

Δυναστεία Δουκῶν καὶ Κομνηνῶν

Ισαάκιος Α' Κομνηνὸς	1057—1059
Κωνσταντῖνος Ι. Δούκας	1059—1067
Τρωμανὸς Δ Διογένης	1067—1071
Μιχαὴλ Ζ Δούκας	1071—1078
Νικηφόρος Βοτονειάτης	1078—1081
Ἀλέξιος Α. Κομνηνὸς	1081—1118
Ισαάκης Β' Καλοῦωάννης	1118—1143
Μανούήλ Α Κομνηνὸς	1143—1180
Ἀλέξιος Β' Κομνηνὸς	1180—1183
Ἀνδρόνικος Α. Κομνηνὸς	1183—1185

Δυναστεία τῶν Αγγέλων.

Ισαάκιος Β'	1185—1195
Ἀλέξιος Γ'	1195—1203
Ισαάκιος Β' (τὸ δεύτερον) καὶ ὁ μίστης τοῦ Αλέξιος Δ'	1203—1204
Ἀλέξιος Ε' Μονότζουφλος	1204

Οἱ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτορες.

Θεόδωρος Α' Λάσκαρις	1244—1222
Τιβάνης Βατάτσης	1222—1254
Θεόδωρος Β' Λάσκαρις	1254—1258
Τιβάνης Δάσκαρις	1258—1261
Μιχαὴλ Παλαιολόγος συμ- βασιλεὺς	1259—1261

Δυναστεία τῶν Παλαιολόγων.

Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος	1261—1282
Αιδρόνικος Β' Παλαιο- λόγος	1282—1328
Ἀνδρόνικος Γ' Παλαιο- λόγος	1328—1341
Τιβάνης Ε'	1341—1391
Τιβάνης Σ' Κατακούη- νός συμβασιλεὺς	1341—1355
Μανούὴλ Β'	1391—1425
Τιβάνης Η'	1425—1449
Κωνσταντῖνος ΙΑ'	1449—1553

ΧΡΟΝΟΛΟΓ. ΚΩΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

Διαίρεσις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν	395
Ἐπιδρομὴ τῶν Βησιγότθων εἰς τὴν Ἕλλαδα	396
Κατάληψις τῆς Ῥώμης ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου	409
⁷ Ήττα τοῦ Ἀττιλα εἰς τὰ Κατολαυνικά πεδία	451
Κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ ὁματικοῦ κράτους	476
Ἐκδοσίς τοῦ Ἐνωτικοῦ ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος	482
Ἡ στάσις τοῦ Νίκα	532
Κατάλυσις τοῦ ἐν Ἀφρικῇ Βανδαλικοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Βελισαρίου	534
Θάνατος τῆς Θεοδώρας	548
Εἰσβολὴ τῶν Δογγοβάρδων εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν	568
Γέννησις τοῦ Μωάμεθ	571
Ἐπιδρομὴ Ἀβάρων καὶ Σλαύων εἰς τὴν Πελοπόννησον	589
Ἐγίρα	622
Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀβάρων	626
Δημοσιεύσις τῆς Ἐκθέσεως ὑπὸ Ἡρακλείου	638
Δημοσιεύσις τοῦ Τύπου ὑπὸ Κώνσταντος Β'	648
Πρώτη πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων	672—677
Δευτέρᾳ πολιορκίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων	717—718
Διάταγμα τοῦ Δεοντος Γ' περὶ τῶν εἰκόνων	726
Δημοσιεύσις τῆς Ἐκλογῆς	740
Ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων ἐπὶ τῆς Εἰρήνης	787
Κάρολος ὁ Μέγας ἀ· σκηνούσσεται ὑπὸ τοῦ πάπα αὐτοκράτωρ	800
Ο Λέων Ε' ὁ Ἀρμενίος κατετρόπωσε τοὺς Βουλγάρους παρὰ τὴν Μεσημβίαν	814
Κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων	825
Οὐριτικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων	842
Ἀνάρροφης τοῦ Φωτίου εἰς τὸ πατριαρχικὸν θρόνον	858
Ἐναρξίς τοῦ σχίσματος τῶν Ἐκκλησιῶν	867
Ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ	961
Κατατρόπωσις τῶν Ρῶσων καὶ Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ Τσιμισκῆ παρὰ τὴν Σιλιστρίαν καὶ προσάρτησις τῆς Βουλγαρίας	971
Ο ἔλληνοβουλγαρικὸς πόλεμος ἐπὶ Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροπότονου	976—1018
⁷ Ήττα τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Οὐρανοῦ παρὰ τὸν Σπερχειόν	995
Κατατρόπωσις τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Β' κατά τὸ Κλειδίον τῆς Μακεδονίας καὶ αἰχμαλωσία 15.010 Βουλγάρων	1014
Ο πατριαρχης Κηρουσσλάριος καθιστᾷ διοικητικὸν τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν	1054
Πρώτη σταυροφορία	1096—1100
Δευτέρᾳ σταυροφορία	1147—1149
Τρίτη σταυροφορία	1189—1193
Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων	1204
Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων	1261
Ἄλωσις τῆς Προσίσης ὑπὸ τῶν Ὁθωμανῶν Τούρκων	1326
Ἄλωσις τῆς Ἀνδριανουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὁθωμανῶν Τούρκων	1365
Κατάλυσις τοῦ νέου βουλγαρικοῦ κράτους ὑπὸ Μουράτ Α'	1388
Μάχη τοῦ Κοστιφορεδίου	1389
Μάχη τῆς Ἀγκύρας	1402
Μάχη τῆς Βάρνας	1444
Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων	1453
Κατάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντος ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β'	1461

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίς	Σελίς
Τὸ Βυζαντινὸν κράτος.....	3	
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.		
Ἡ βασιλεία τοῦ Ἀραδίου.—Ἐπιδρομὴ τῶν Βησιγότων εἰς τὴν Ἑλλαδα. Σύγχρουσις Ἐκκλησίας καὶ κράτους.....		
Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοδοσίου Β' — Ἀνθέμιος — Τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως.— Εὐδοκία.— Παυδίδακτήριον		
Τὸ κράτος τῶν Οὐννών.....	5	
Πουλχερία — Μαρκιανός		
Αἱ θρησκευτικαὶ αἵρεσεις — Η τοιτη καὶ τετάρτη οἰκουμενικὴ σύνοδος		
Τὸ δύτικὸν ὁμαικὸν κράτος ἐπὶ Ὄνωρίου. — Ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν ἔθνῶν ἐπειτενομένη καὶ εἰς τὴν Δύσιν.....		
Τὸ δύτικὸν ὁμαικὸν κράτος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ὄνωρίου μέχρι τοῦ 476.....		
Δέων Α. — Δέων Β. — Ζήνων....	10	
Ἀναστάσιος Α' ὁ Δίκορος.....		
Ἰουστίνιος Α'.....		
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'		
Ἴουστινιανὸς ὁ Μέγας.....		
Οἱ πρῶτοι διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. — Ἀγών κατὰ τῶν Περσῶν σῶν.— Ἐπιδρομαὶ Ἀβάρων καὶ Σλαύων. — Θεωρία τοῦ Φαλιμεράϊερ περὶ ἐκσλαύσμοῦ τῆς Ἑλλάδος.— Οὐ τῷραννος Φωκᾶς		
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'		
Ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς κατὰ τὸν σ' αἰῶνα.— Τὰ οἰκονομικά, ὁ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικόν τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομήχανία τὰ γράμματα ἡ τέχνη	36—56	
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'		
·Ανασύνταξις τῆς Αὐτοκρατορίας ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου.— Ἡράκλειος		57—61
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'		
Τὸ Ἀραβικὸν κράτος. (οἱ Ἀραβεῖς ὁ Μωάμεθ ὁ Ἰσλαμισμός αἱ κατακτήσεις ὁ ἀραιβικὸς πολιτισμός).....		61—77
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'		
·Αγῶνες τοῦ Βυζαντίου κατὰ τοῦ Ἰδελάμου. — Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου Κωνσταντίνος Γ' καὶ Κάνστας Β'. Κωνσταντίνος Δ' ὁ Πωγωνᾶτος.....		78
Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἡλακλείου θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ Δύσις.....		81
Μεταμόρφωσις τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα.....		
Τὸ τέλος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἡ παρακμὴ τῆς αὐτοκρατορίας.....		83
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'		
·Η δυναστεία τῶν Ἰσαύρων.— Η ἀναδυγκρότηποις τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῶν δύο πρωτων Ἰσαύρων Λέοντος Γ' καὶ Κωνσταντίνου Ε'.		
α') Λέων Γ' ε') Κωνσταντίνος Ε' 86—89		
Θρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις		
α') Ἐκκλησία καὶ Κεινωνία β') ἡ Μεταρρύθμισις		89—95
·Ἡ Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία καὶ ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων. Κωνσταντίνος Σ'		95
Δευτέρα περιόδος τῆς Μεταρρύθμισεως.		
Νικηφόρος Α'		98

Σελίς	Σελίς		
Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος.....	99	τιωτικά.—Γράμματα.—Τέχναι.	
Μιχαὴλ Β' διηραυλός—Θεόφιλος, ὅ τελευταῖς τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων.....	101	—Ιδιωτικὸς βίος..... 129—157	
Θεοδώρα. Ὁριστικὴ κατάλυσις τῆς Μεταρρυθμίσεως.....	104	Τὸ μεγαλεῖον τῆς Βεζαντινῆς αὐ- τοκρατορίας	157
Μιχαὴλ Γ' ὁ Μεθυστής.....	105	Τὰ αἴτια τῆς ἔξασθενήσεως τῆς αὐτοκρατορίας	160
Ο πατριάρχης Φώτιος καὶ τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν	106	Τὸ τέλος τῆς Μακεδονικῆς δυνα- στείας. Ἡ παρακμὴ τῆς αὐτο- κρατορίας κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα.	162
Ἴδρυσις τοῦ ὁρατοῦ κράτους..	107	Παρακμὴ τῶν Αράβων.—Οἱ Σελδ- ζουκίδαι Τούρκοι	154
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'		Μιχαὴλ Σ' Στρατιωτικὸς.—Ισαά- κιος Κομνηνός.—Κωνσταντίνος Δούκας.—Ρωμανός Διογένης..	165
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'		ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'	
		· Ήμετά τὴν γεγάλην μετανά- στευόντων τῶν ἐθνῶν ἐπελθοῦ- σα ἐν Εὐρώπῃ μεταβολή.	
Χαρακτηρισμὸς τῶν μεγάλων αὐ- τοκρατόρων τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου.....	108	Βαρβαρικὰ γερμανικὰ κράτη πα- ραχθέντα ἐν τῇ Δύσει ἀπὸ τοῦ Ε' μ. Χ. αἰῶνος.....	167
Βασίλειος Α' ὁ Μακεδὼν.....	109	Τὸ Φραγκικὸν κράτος μέχρι τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου.....	168
Δέων Σ' ὁ Σοφὸς.....	112	Κάρολος ὁ Μέγας.....	170
Κωνσταντίτος Ζ' ὁ Πορφυρογέν- νητος καὶ Ρωμανὸς ὁ Δακαπη- νός	114	Διάδοχοι Καρόλου τοῦ Μεγάλου..	172
Η βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ἀπὸ τοῦ 915 μέχρι τοῦ 959....	115	Τὸ ιερὸν κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἐθνους.—Οθων Α' ὁ Μέγας...	173
Ρωμανὸς Β'	116	Ο θρησκευτικός, κοινωνικὸς καὶ πολιτειακὸς βίος ἐν Εὐρώπῃ	
Νικηφόρος Β'	118	κατὰ τὸν μεσαίωνα.....	174
Ιωάννης Τζιμισκῆς.....	120	· Η δύναμις τῆς παπικῆς ἀρχῆς..	174
Βασίλειος Β' ὁ Βούλγαροκτόνος.	123	· Ο Φεουδαλισμὸς	176
Τὸ διπλωματικὸν ἔργον τῶν μεγά- λων αὐτοκρατόρων τοῦ Μακε- δονικοῦ οἴκου καὶ οἱ ὑποτελεῖς εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν λαοί... .	128	· Ο Ίπποτισμὸς.....	177
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'		Οἱ πόλειροι. Η Θεία ἐκεχειρία..	178
Η ἐδωτερικὴ διοίκησις τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὁ Βυ- ζαντινὸς πολιτιτιδυὸς γέ- ζων τοῦ Γ' αἰῶνος.		· Η κατοικία τῶν Φεουδαρχῶν....	180
A'. Βασιλεὺς—Πατριάρχης—Δείγ- ματα εὐλαβείας πρὸς τὸν αὐτο- κράτορα. — Προσηγορίαι τῶν βασιλέων.—Αὐλικὰ ἀξιώματα. —Δημόσιοι λειτουργοί. —Κεν- τρικὴ διοίκησις. — Διοίκησις ἐπαρχιῶν.—Οἰκονομικά.—Στρα-		Δουλοπάροικοι, ἡμιελεύθεροι— ἔλευθεροι.....	181
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'		ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'	
		· Σταυροφορία.	
		· Ονομασία καὶ τὰ αἴτια τῶν σταυ- ροφοριῶν.....	183
		· Η πρώτη σταυροφορία.....	184
		Δευτέρα καὶ τρίτη σταυροφορία.	185
		Αἱ λοιπαὶ σταυροφορίαι.....	186

Αποτελέσματα τῶν σταυροφοριῶν 187

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

Αἰδών τῶν Κομηνῶν.

Οἱ Κομηνοὶ αὐτοκράτορες.....	188
‘Αλέξιος Α’.....	188
Ιωάννης Β’ Κομηνὸς.....	190
Μανουὴλ Α’.....	191
Η διάκρισις τῶν Κομηνῶν καὶ ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς κατὰ τὸν 12ον αἰώνα.....	193
Η ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων..	194
Η δημόδης ποίησις.....	195
Η καλλιτεχνία.....	197
Οἱ τελευταῖαι Κομηνοὶ ‘Αλέξιος Β’ καὶ Ἀνδρόνικος Α’.....	198

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

Δυναστεία τῶν Ἀγγέλων.

Ιωακίος - ‘Αγγελος.....	199
‘Αλέξιος Γ’—“Αλωσις τῆς Κον- σταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγ- κων.....	203

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Οἱ Φράγκοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Τὸ μετά τὴν ἄλωσιν τῆς Κον- σταντινουπόλεως ἰδρυθέντα ἐν τῇ Ἀνατολῇ φραγκικά καὶ ἔλ- ληνικά κράτη.....	203
Η λατινικὴ ἢ φραγκικὴ αὐτοκρα- τορία Κωνσταντινουπόλεως. Λα- τίνοι αὐτοκράτορες.....	205
Η ἔλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας.....	207
Η αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζον- τος	208
Τὸ δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου... Πόλεμος τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολό- γου πλὴν τὸν δεσπότην τῆς Ἐπειδόντος Μιχαὴλ Β’—‘Ανάπτη-	209

σις τῆς Κωνσταντινουπόλεως
ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.....

210

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Δυναστεία τῶν Παλαιολόγων.

Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος.....	212
Ἡ γένεσις τοῦ Οθωμανικοῦ κρά- τους ἐν Βιθυνίᾳ.....	213
‘Ανδρόνικος Β’ καὶ Ἀνδρόνικος Γ’	2.4
Ιωάννης Ε’ Παλαιολόγος καὶ Ιω- άννης σ’ Κατακούζηνός.....	216
Ἀνάπτυξις τοῦ Οθωμανικοῦ κρά- τους - Στρατιωτικὴ καὶ πολιτι- τικὴ ὀργάνωσις αὐτοῦ.....	217
Ιωάννης Ε’ Παλαιολόγος καὶ οἱ σύγχρονοι σουλιάνοι Μουράτ Α’ καὶ Βαγιαζήτ.....	219
Μανοῦὴλ Β’ - Βαγιαζήτ - Μωά- μεθ Α’.....	220
Τὸ δουκάτον Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν μέχρι τῆς καταλήψεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ οἰκου τῶν Ατζαϊωλῶν	223
Τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας....	224
Τὸ δεσποτάτον τῆς Πελοποννήσου	225
Ιωάννης Η’ καὶ Μουράτ Β’. Κα- τάλυσις τῆς φραγκικῆς κυριαρ- χίας ἐν Πελοποννήσῳ.....	226
Στρατεῖαι τῶν Ούγγρων κατὰ τῶν οὐθωμανῶν. Ἡ παρὰ Βάρων μάκη	227
Τὸ ἔογον τοῦ Κωνσταντίνου Πα- λαιολόγου ἐν Πελοποννήσῳ. Στρατεία τοῦ Μουράτ Β’ εἰς Πε- λοπόννησον.....	228
Τεώριος Καστριώτης ἡ Σκεντέρ- πατερι.....	229
Κωνσταντίνος ΙΑ’ Παλαιολόγος —Μωάμεθ Β’ — “Αλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.....	231
Ο Βυζαντινὸς πολιτισμὸς κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων	234

Opeth

3786

Ψήφισται η θήκη από το Μνημόνιο Εκπαιδευτικής Πολιτικής